

Naczelna Organizacja Techniczna
Federacja Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych
Główna Komisja FSNT NOT
ds. Seniorów i Historii Ruchu Stowarzyszeniowego

Józef Piłatowicz

**Ruch stowarzyszeniowy inżynierów
i techników polskich do 1939 r.**

T. II

**Słownik polskich stowarzyszeń
technicznych i naukowo-technicznych
do 1939 r.**

Warszawa 2005

Recenzenci:

prof. dr hab. inż. Zdzisław Mikulski

prof. dr hab. Bolesław Orłowski

Na okładce: 1 strona: Warszawski Dom Technika NOT (1905-2005) -
fot. Jarosław Paszkiewicz

4 strona: Krakowski Dom Technika NOT – przedruk z
„Polski Związek Inżynierów i Techników
Budownictwa w Krakowie 1935-1960”,
Kraków 1961

Indeks: Józef Piłatowicz

© Józef Piłatowicz; Naczelna Organizacja Techniczna – Federacja
Stowarzyszeń Naukowo-Technicznych Główna Komisja FSNT
NOT ds. Seniorów i Historii Ruchu Stowarzyszeniowego

Książka ukazała się dzięki wsparciu finansowemu
Ministerstwa Edukacji i Nauki

ISBN 83-921738-2-1

Skład i przygotowanie do druku: Łukasz Sobczak

Druk i oprawa: Zakład Poligraficzny PRIMUM, Kozerki 17a, 05-825
Grodzisk Mazowiecki, tel. 724-18-76

Spis treści

Przedmowa	10
Wstęp	12
Centralne Stowarzyszenie Państwowych Inżynierów	
Mierniczych we Lwowie	18
Centralny Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego	18
Delegacja Polskich Górników i Hutników	19
Federacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej.....	29
Galicyjska Izba Inżynierska	30
Klub Techników w Cieszynie	32
Koło Geometrów Polaków w Moskwie	34
Koło Inżynierów Komunikacji w Piotrogradzie	35
Koło Poznańskie Inżynierów Państwowych Ministerstwa	
Robót Publicznych	36
Koło Techników Polaków w Jekaterynosławiu	36
Koło Techników w Ostrowcu	37
Koło Techników w Rzeszowie	39
Koło Techników w Starachowicach	39
Koło Wychowanków Politechniki Lwowskiej	41
Komitet Techników Polskich w Wiedniu	41
Krakowskie Towarzystwo Techniczne	43
Kujawskie Stowarzyszenie Techników we Włocławku	53
Liga Drogowa	55
Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej	57
Łódzki Związek Techników Włókienniczych w Łodzi	62
Łódzkie Stowarzyszenie Techników w Łodzi	66
Małopolskie Towarzystwo Techników Przemysłu Spirytusowego	70
Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej	71
Naczelna Organizacja Stowarzyszeń Techników	
Rzeczypospolitej Polskiej	75

Naukowe Stowarzyszenie Inżynierów	81
Nowogródzkie Stowarzyszenie Techników	81
Poleskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników w Brześciu n/Bugiem	82
Polski Związek Badania Materiałów	83
Polski Związek Techników Gazowych	85
Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego	86
Polskie Stowarzyszenie Popierania Wynalazków	95
Polskie Towarzystwo Chemików – Kolorystów w Łodzi	96
Polskie Towarzystwo Filotechniczne	99
Polskie Towarzystwo Fotogrametryczne	99
Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie	101
Polskie Towarzystwo Przyjaciół Postępu Przemysłowego	110
Polskie Towarzystwo Techniczne na Rusi	113
Polskie Towarzystwo Żeglugi Napowietrznej	114
Polskie Zrzeszenie Gazowników, Wodociągowców i Techników Sanitarnych.....	114
Rada Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich	123
Sekcja Chemiczna Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu	128
Sekcja Cukrownicza Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu	135
Sekcja VII Górniczo – Hutnicza Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu	142
Sekcja Techniczna Łódzka Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu.....	149
Sekcja Techniczna Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu	152
Sekcja Techniczna przy Domu Polskim w Charkowie.....	160
Sekcja Techniczna Towarzystwa Wiedzy Wojskowej	160
Sekcja Techników przy Domu Polskim w Moskwie	165

Spoleczne Zrzeszenie Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej.....	166
Stała Delegacja Polskich Zrzeszeń Mierniczych	168
Stowarzyszenie Członków Polskich Kongresów Drogowych	169
Stowarzyszenie dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce	174
Stowarzyszenie Elektryków Polskich.....	184
Stowarzyszenie Gospodarki Wodnej w Polsce	196
Stowarzyszenie Hutników Polskich	202
Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Ziemi Radomskiej.....	206
Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich.....	209
Stowarzyszenie Inżynierów Ministerstwa Robót Publicznych	218
Stowarzyszenie Inżynierów Ogrodników	219
Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce (The Association of Polish Engineers of America)	220
Stowarzyszenie Inżynierów w Poznaniu.....	222
Stowarzyszenie Inżynierów w Warszawie (polskie)	225
Stowarzyszenie Inżynierów w Warszawie (żydowskie)	226
Stowarzyszenie Inżynierów Wodnych Rzeczypospolitej Polskiej.....	229
Stowarzyszenie Inżynierów Wychowanków Wydziału Mechanicznego Politechniki Warszawskiej	231
Stowarzyszenie Mechaników Lotniczych w Polsce	232
Stowarzyszenie Mechaników Polskich w Ameryce	232
Stowarzyszenie Mierniczych Górniczych	235
Stowarzyszenie Mierniczych Polskich w Wilnie.....	236
Stowarzyszenie Mierniczych Pracowników Przemysłu Papierniczego w Polsce	236
Stowarzyszenie Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej	237
Stowarzyszenie Mierniczych Województwa Śląskiego	239
Stowarzyszenie Polskich Geologów Naftowych	240
Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Budowy Okrętów	241
Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych	242
Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego.....	249

Stowarzyszenie Popierania Wynalazczości w Katowicach	258
Stowarzyszenie Radiotechników Polskich	261
Stowarzyszenie Techniczne Odlewników Polskich	265
Stowarzyszenie Techniczne Zagłębia Węglowego	273
Stowarzyszenie Technicznych Kierowników Farbiarni.....	273
Stowarzyszenie Techników na Gdańsk i Województwo Pomorskie.....	274
Stowarzyszenie Techników Okręgu Skarżysko – Kamienna	274
Stowarzyszenie Techników Okrętowych Polskich	275
Stowarzyszenie Techników Polaków w Paryżu.....	277
Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji.....	278
Stowarzyszenie Techników Polskich w Bydgoszczy	284
Stowarzyszenie Techników Polskich w Toruniu	287
Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie	289
Stowarzyszenie Techników Polskich w Wilnie	303
Stowarzyszenie Techników Polskich Ziemi Łowickiej	306
Stowarzyszenie Techników w Grudziądzu	306
Stowarzyszenie Techników w Jarosławiu.....	307
Stowarzyszenie Techników w Poznaniu.....	307
Stowarzyszenie Techników w Sosnowcu	312
Stowarzyszenie Techników Województwa Kieleckiego.....	315
Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego w Lublinie.....	315
Stowarzyszenie Teletechników Polskich	322
Towarzystwo dla Pielęgnowania i Rozpowszechniania Wiadomości Technicznych, Przemysłowych i Przyrodniczych	328
Towarzystwo Górników i Hutników Ziem Polskich dotychczasowego Zaboru Pruskiego	330
Towarzystwo „Liga Pracy”	330
Towarzystwo Lotnicze	333
Towarzystwo Obrony Przeciwgazowej.....	335
Towarzystwo Politechniczne Polskie	336
Towarzystwo Propagandy Budowy Dróg i Budowli Wodnych w Polsce..	338

Towarzystwo Przyjaciół Politechniki Warszawskiej.....	339
Towarzystwo „Studium Technologiczne”.....	340
Towarzystwo Techniczne Poznańskie.....	341
Towarzystwo Techniczne w Kaliszu.....	342
Towarzystwo Techników i Handlowców Polaków w Ameryce.....	343
Towarzystwo Techników Mierniczych w Poznaniu.....	344
Towarzystwo Techników Naftowych we Lwowie.....	345
Towarzystwo Wojskowo – Techniczne.....	347
Towarzystwo „Wzajemna Pomoc”.....	354
Warszawskie Towarzystwo Politechniczne.....	355
Wołyńskie Stowarzyszenie Techników.....	359
Wydział Techniczny Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk.....	363
Wydział Techniczny Związku Polskiego Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu /Piotrogradzie/.....	367
Zjednoczenie Polskich Inżynierów Katolików.....	369
Zrzeszenie Doskonalenia Gospodarki Ciepłej.....	375
Zrzeszenie Elektrotechników Polaków w Piotrogradzie.....	377
Zrzeszenie Geometrów w Lublinie.....	377
Zrzeszenie Polskich Stowarzyszeń Technicznych na Śląsku.....	377
Zrzeszenie Techników Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej.....	378
Związek Chemików Polskich.....	384
Związek Chemików Żydów w Polsce.....	390
Związek Geometrów.....	393
Związek Geometrów Okręgu Białostockiego w Łomży.....	393
Związek Górników i Hutników Polskich.....	394
Związek Inżynierii Wojskowej.....	401
Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego w Krakowie.....	402
Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego we Lwowie.....	402
Związek Inżynierów Cesarsko – Królewskich Austriackich Kolei Państwowych.....	403
Związek Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej.....	404
Związek Inżynierów Drogowych Rzeczypospolitej Polskiej.....	415

Związek Inżynierów Galicyjskich Namiestnictwa.....	418
Związek Inżynierów Miernictwa Rzeczypospolitej Polskiej.....	419
Związek Inżynierów Wydziału Krajowego.....	421
Związek Inżynierów z Akademickim Wykształceniem na Śląsku Cieszyńskim	421
Związek Inżynierów Żup Solnych	422
Związek Inżynierów - Żydów	422
Związek Inżynierów Żydów w Krakowie	423
Związek Inżynierów Żydów w Wilnie	424
Związek Inżynierów Żydów we Lwowie	425
Związek Mierniczych Okręgu Białostockiego	427
Związek Mierniczych Polskich.....	427
Związek Mierniczych Przysięgłych	429
Związek Mierniczych Przysięgłych na Polesiu	431
Związek Mierniczych Przysięgłych Ziemi Zachodnich.....	432
Związek Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych	433
Związek Polskich Inżynierów Budowlanych	436
Związek Polskich Inżynierów Elektryków	437
Związek Polskich Inżynierów i Techników Królestwa Polskiego	451
Związek Polskich Inżynierów i Techników w Kijowie.....	454
Związek Polskich Inżynierów Kolejowych.....	455
Związek Polskich Inżynierów Lotniczych.....	461
Związek Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu	464
Związek Polskich Zrzeszeń Mierniczych	469
Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych	472
Związek Radiospecjalistów Rzeczypospolitej Polskiej w Poznaniu.....	478
Związek Stowarzyszeń Inżynierów Państwowych Rzeczypospolitej Polskiej.....	478
Związek Techników Budowlanych w Łodzi.....	478
Związek Techników Miejskich	479
Związek Techników Mierniczych na Wołyniu	480

Związek Techników Polskich w Częstochowie.....	480
Związek Techników Rzeczypospolitej Polskiej.....	481
Związek Techników Szacunkowych	489
Związek Techników w Krakowie.....	490
Związek Techników Włókienników w Bielsku	491
Związek Technologów Rzeczypospolitej Polskiej.....	491
Związek Wynalazców Polskich.....	493
Związek Zawodowy Inżynierów Lądowych i Wodnych	494
Związek Zawodowy Techników Polskich.....	494
Związek Zawodowy Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim	496
INDEKS NAZWISK.....	499

PRZEDMOWA

Główna Komisja FSNT NOT
ds. Seniorów i Historii
Ruchu Stowarzyszeniowego

Zgodnie z zapowiedzią we Wstępie do tomu I, wydanego w 2003 roku pt. „Ruch stowarzyszeniowy inżynierów i techników polskich do 1939 r.” niniejszy „Słownik stowarzyszeń technicznych i naukowo-technicznych” jest II-gim tomem wydawnictwa. Tak, jak zostało napisane w Przedmowie do tomu I, do zadań Głównej Komisji FSNT NOT ds. Seniorów i Historii Ruchu Stowarzyszeniowego, należy między innymi inspirowanie i prowadzenie działań związanych z ważnymi wydarzeniami dotyczącymi działalności społeczności technicznej, w tym szeroko rozumianej historii ruchu stowarzyszeń zrzeszających inżynierów i techników. Wydana w 2003 roku praca prof. Józefa Piłatowicza pt. „Ruch stowarzyszeniowy inżynierów i techników polskich do 1939 r.” Tom I i niniejsza praca, będąca Tomem II, stanowią istotne kompendium wiedzy o ruchu stowarzyszeniowym inżynierów i techników polskich od jego początków aż do 1939 roku.

Tom II-gi ukazuje się niespełna dwa miesiące po uroczystych obchodach niezwykle istotnych rocznic dla polskich inżynierów i techników, w tym 170-lecia założenia w Paryżu Towarzystwa Politechnicznego Polskiego, 100-lecia zbudowania Domu Technika w Warszawie, 60-lecia Naczelnej Organizacji Technicznej i 50-lecia Muzeum Techniki NOT w Warszawie. Zorganizowane przez Zarząd Główny FSNT NOT, z inspiracji naszej Głównej Komisji, uroczystości stały się do-

skonałym spojrzeniem na teraźniejszość i przyszłość ruchu stowarzyszeniowego przez pryzmat przeszłości. Wydany obecnie II-gi tom pracy prof. Józefa Piłatowicza wraz z tomem I-szym wydanym w 2003 r. mogą w sposób zasadniczy pogłębić nasze spojrzenie na teraźniejszość i przyszłość ruchu stowarzyszeniowego przez pryzmat przeszłości, tak w zakresie struktur organizacyjnych, jak i również form działalności dotyczących poszczególnych inżynierów i techników oraz zagadnień społeczno-gospodarczych w zakresie których ruch stowarzyszeń inżynierów i techników powinien spełnić istotną rolę.

Przewodniczący Komisji
Andrzej E. Paszkiewicz

WSTĘP

Tom pierwszy opracowania poświęciłem ogólnym problemom rozwoju ruchu stowarzyszeniowego inżynierów i techników, w tym również dyskusji wokół współpracy między stowarzyszeniami, a także dorobkowi intelektualnemu, który znalazł podsumowanie podczas zjazdów i kongresów. Zasygnalizowałem wówczas przyczyny olbrzymiego rozdrobnienia społecznej działalności inżynierów i techników. Tematyka powyższa okazała się tak bogata, że trudno było ją pomieścić w hasłach poświęconych poszczególnym stowarzyszeniom.

W tomie drugim – słownikowym - skoncentrowano się na enumeracji faktów, a dyskusje wokół kontrowersyjnych problemów potraktowano jedynie sygnałnie, odsyłając do szerszych informacji w tomie pierwszym.

„Słownik” objął 174 stowarzyszenia uszeregowane alfabetycznie. Układ wewnętrzny hasła, wzorowany na „Słowniku polskich towarzystw naukowych”, składa się z trzech części: informacji o strukturze organizacyjnej i władzach, charakterystyki form działalności oraz dokumentacji, obejmującej rejestr wydawnictw ciągłych, źródła archiwalne i drukowane oraz wykaz piśmiennictwa o towarzystwie.

Podczas II wojny światowej zniszczeniu uległy zbiory archiwalne, biblioteczne i muzealne wielu towarzystw oraz dokumenty rejestrujące ich dorobek naukowy, organizacyjny i wydawniczy. Szczególnie dotyczy to archiwaliów, dla stowarzyszeń naukowo – technicznych istnieją one jedynie w śladowej postaci. Dlatego głównym źródłem informacji o stowarzyszeniach były zachowane statuty, ustawy, a przede wszystkim wzmianki i informacje o ich działalności publikowane w czasopismach technicznych. Właśnie kwerenda prasowa przysporzyła najwięcej informacji, objęto nią czasopisma ogólnotechniczne („Przegląd Techniczny”, „Czasopismo Techniczne”) oraz specjalistyczne, które często tworzyły rubrykę poświęconą działalności stowarzyszeniowej.

Wiele stowarzyszeń posiadało własne organy prasowe, a niektóre wydawały biuletyny skupiające się wyłącznie na pracy stowarzyszenia, np.

„Biuletyn SIMP”. W takim przypadku dorobek i osiągnięcia stowarzyszenia można było omówić szerzej i kompletniej. W wielu przypadkach jednak dysponowaliśmy jedynie informacją, że określone stowarzyszenie istniało, dotyczy to np. Związku Radiospecjalistów Rzeczypospolitej Polskiej w Poznaniu, Związku Wynalazców Polskich¹.

Objętość hasła była uzależniona nie tylko od stopnia aktywności działaczy danego stowarzyszenia, ale także od dostępności do informacji o działalności. Łatwiejszej, gdy stowarzyszenie wydawało własny biuletyn lub posiadało specjalną rubrykę w czasopiśmie technicznym, na co decydowały się duże i aktywne organizacje. A zatem występowała współzależność między aktywnością a informacjami. Z reguły więc bogatsze hasła posiadają duże i aktywne stowarzyszenia.

Stowarzyszenia techniczne nie były dotychczas przedmiotem szerszych badań, stąd znikoma liczba publikacji,² w tym także słownikowych. Wśród tych ostatnich na szczególną uwagę zasługuje „Słownik polskich towarzystw naukowych”³. Opublikowałem⁴ w nim kilkadziesiąt haseł o stowarzyszeniach działających do 1939 r., powtórzyłem je w niniejszym „Słowniku”, ale, niemal wszystkie, w wersjach uzupełnionych i rozszerzonych. Od

¹ Rozmaitości. Wystawa wynalazków polskich, „Czasopismo Techniczne” 1911 nr 9 s. 119; Odpowiedzi redakcji, „Przegląd Radiotechniczny” 1923 nr 5 s. 20.

² Por. na ten temat: J. Piłatowicz, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1935 – 1939, Warszawa 1990; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Cz. II. Dwudziestolecie międzywojenne, Warszawa 1993; J. Piłatowicz, SIMP w XX – leciu międzywojennym (1926 – 1939), Warszawa 1993. Szerszy wymiar mają badania Jarosława Cabaja, który śledzi związki międzyzaborowe różnych środowisk inteligenckich w latach 1869 – 1914. Por. J. Cabaj, „Jesteśmy i być chcemy”. Z organizacji i statystyki zjazdów międzyzaborowych polskich środowisk medycznych i przyrodniczych, 1869 – 1914. Część I., „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2004 nr 3 – 4 s. 127 – 156; J. Cabaj, Zjazdy międzyzaborowe polskich środowisk naukowych i społeczno – zawodowych w latach 1869 – 1914. Część II., „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2005 nr 1 s. 51 – 78.

³ Natomiast wiele błędów i nieścisłości zawiera publikacja: „Polskie towarzystwa naukowe od XV wieku. Wykaz. Opracowali: M. Flis, J. Wójcik przy współudziale H. Kotarbinskiej, Warszawa 1972 – np. Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie miało działać jedynie do 1935 r. (s. 36), brak hasła o Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników Rzeczypospolitej Polskiej.

⁴ Por. Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994; Słownik ... T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 – w obu tomach hasła w działach nauki techniczne i stowarzyszenia naukowo – techniczno – zawodowe.

pierwszej publikacji upłynęło kilka lat, w tym czasie dotarłem do nowych informacji, które pozwoliły nie tylko rozszerzyć i uzupełnić poszczególne hasła, ale także zweryfikować je, sprostować nieścisłości i błędy, co sygnalizuję w części „Literatura”.

Dla haseł uprzednio opublikowanych w „Słowniku polskich towarzystw naukowych” nie powtarzałem, ze względów objętościowych, zamieszczonych tam źródeł i literatury, opatrując to odpowiednim komentarzem w części „Literatura”. Podałem natomiast tylko nowe, dodatkowe źródła i literaturę.

Inaczej jawi się problem ze stowarzyszeniami kontynuującymi działalność po II wojnie światowej. Autorzy haseł o tych stowarzyszeniach w „Słowniku polskich towarzystw naukowych”, z reguły aktywni działacze stowarzyszeniowi w momencie publikacji, z naturalnych względów skoncentrowali się na działalności stowarzyszeń po II wojnie światowej, marginalnie traktując zaś lata przed 1939 r. Dotyczy to tomu I tego wydawnictwa⁵. Natomiast hasła zamieszczone w części 1 tomu II⁶ opracowano na podstawie stosunkowo skromnej kwerendy prasowej, dlatego hasła te opracowałem od początku w oparciu o szersze źródła i literaturę, znacznie wzbogacając ich merytoryczną treść.

Przed nazwiskami występującymi w tekście nie zamieszczałem tytułu „inżynier”, ponieważ niemal wszystkie osoby figurujące w hasłach taki tytuł posiadały.

Weryfikowałem informacje we wcześniej opublikowanych hasłach, zarówno moich, jak i innych autorów. Np. w hasle dotyczącym Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce podano, że biblioteka liczyła 300 książek i 30 tytułów czasopism, tymczasem w organie praso-

---

⁵ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.I. Pod red. L. Łosia, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978.

⁶ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990.

wym tego Stowarzyszenia podano, że biblioteka posiadała 500 dzieł naukowych i 1 200 przeźroczy⁷.

„Słownik” obejmuje stowarzyszenia techniczne i naukowo – techniczne inżynierów i techników, nie uwzględnia natomiast studenckich i uczniowsko – absolwenckich stowarzyszeń technicznych, ponieważ koncentrowały się one niemal wyłącznie na celach towarzyskich lub, jak duża część studenckich, na uzupełnianiu wiedzy niezbędnej do zakończenia studiów albo poszerzenia jej o nauki społeczne. A przede wszystkim dlatego, że inne były cele i zadania ucznia i studenta, a inne technika i inżyniera pracującego w przemyśle, szkolnictwie, administracji. Na marginesie należy zwrócić uwagę na bogaty ruch stowarzyszeniowy wśród studentów Polaków na wyższych uczelniach technicznych w Europie Zachodniej⁸. Nie doczekał się on szerszego omówienia, nie mówiąc już o monografii.

Nie uwzględniono w „Słowniku” stowarzyszeń o charakterze związku zawodowego, w kilku przypadkach odstąpiono od tej zasady, ponieważ stowarzyszenia, mimo przymiotnika w nazwie „zawodowy”, zajmowały się zagadnieniami technicznymi, edukacyjnymi i naukowymi, a niektóre przekształcały się lub przystąpiły do stowarzyszeń technicznych.

Wziąłem pod uwagę głównie towarzystwa posiadające własny statut, a prace i osiągnięcia sekcji lub kół potraktowałem jako integralną część dorobku całego stowarzyszenia. Np. omówiłem całościowo Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie, a nie kilkadziesiąt funkcjonujących w nim kół specjalistycznych i towarzyskich.

Sytuacja jest zasadniczo odmienna w przypadku funkcjonowania sekcji technicznych w stowarzyszeniu o charakterze ogólnym, co szczególnie miało skomplikowany charakter w zaborze rosyjskim. W zaborze tym nie zawsze uzyskiwano zgodę na założenie określonego stowarzyszenia i wówczas podejmowano działalność pod szyldem istniejącego już towarzy-

---

⁷ J. Lassociński, Stowarzyszenie dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2 ...., s.174; Klasyfikacja dokumentacji naukowej Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce, „Spawanie i Cięcie Metali” 1939 numer zjazdowy s. 45 - 47

⁸ J. Piłatowicz, Polskie stowarzyszenia naukowo – techniczne poza ziemiami polskimi do 1939 r., „Przegląd Biblioteczny” 2002 nr 1 – 2 s. 42 – 44.

stwa, z nazwy nie mającego wiele wspólnego z nauką i techniką. Np. Oddział Warszawski Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, w którym od lat 80. XIX w. do 1905 – 1909 r. działały następujące sekcje: Techniczna, Chemiczna, Górniczo – Hutnicza, Cukrownicza. Miały one charakter naukowo – techniczny, a niewiele wspólnego z popieraniem rosyjskiego przemysłu i handlu, regularnie organizowały odczyty i zjazdy, wydawały czasopisma i książki. Sekcje te zbudowały podstawy dla późniejszych specjalistycznych stowarzyszeń technicznych. W Oddziale Łódzkim działała Sekcja Techniczna, na jej bazie powstało później Łódzkie Stowarzyszenie Techników.

Sądzę, że w takiej sytuacji nie może decydować wzgląd formalny, ponieważ w ten sposób, sztucznie zresztą, redukuje się w znaczącym wymiarze dorobek danego środowiska, w tym przypadku technicznego, ograniczanego stanem prawnym zaborcy i – paradoksalnie – intencją prawodawczą zaborcy podtrzymuje się w czasach nam współczesnych. Dlatego oddzielnie omówiłem wyżej wymienione sekcje, a także np. Sekcję Techniczną w Związku Polskim Lekarzy i Przyrodników oraz w Stowarzyszeniu Dom Polski. W okresie międzywojennym w podobnej sytuacji, ale z całkowicie innych powodów, znalazła się tylko Sekcja Techniczna Towarzystwa Wiedzy Wojskowej.

W „Słowniku” uwzględniłem techniczne stowarzyszenia żydowskie, powstające przede wszystkim po wprowadzeniu paragrafu aryjskiego do statutów stowarzyszeń polskich. Techniczne stowarzyszenia żydowskie posługiwały się językiem polskim w sprawozdaniach, wydawały czasopisma w języku polskim. Natomiast nie znalazły miejsca w „Słowniku” stowarzyszenia niemieckie, skupiające inżynierów i techników niemieckich, funkcjonujących pod nazwami niemieckimi, posługujących się wyłącznie językiem niemieckim.

„Słownik” stanowi swego rodzaju podsumowanie badań nad dziejami stowarzyszeń technicznych i naukowo – technicznych do 1939 r. Niektóre z nich zasługują na odrębne monografie (posiadają je już: Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie, Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników

Polskich, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej), z pewnością zasługują na to Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie i Krakowskie Towarzystwo Techniczne. Kontynuacją tych badań powinny być prace nad dziejami stowarzyszeń technicznych po II wojnie światowej. Jeśli chcemy wykorzystać relacje pokolenia rozwijającego stowarzyszenia techniczne w latach sześćdziesiątych i siedemdziesiątych XX wieku wskazany jest pośpiech, albowiem jego przedstawiciele znajdują się już w nader zaawansowanym wieku. Przyszli badacze będą mieli do dyspozycji znaczne zasoby archiwalne i nader liczne roczniki czasopism technicznych.

Pozostaję w miłym obowiązku złożenia podziękowań recenzentom: prof. dr. hab. Bolesławowi Orłowskiemu i prof. dr. hab. Zdzisławowi Mikulskiemu, których cenne uwagi przyczyniły się do nadania pracy ostatecznego kształtu. Słowa podziękowania pragnę złożyć dr. inż. Andrzejowi E. Paszkiewiczowi, przewodniczącemu Głównej Komisji ds. Seniorów i Historii Ruchu Stowarzyszeniowego FSNT NOT, za inspirację do napisania pracy i przyczynienie się do jej wydania. Podobne słowa podziękowania kieruję do inż. Kazimierza Wawrzyniaka, Sekretarza Generalnego FSNT NOT, za zrozumienie dla badań nad dziejami ruchu stowarzyszeniowego techników polskich i wsparcie finansowe wydawnictwa.

CENTRALNE STOWARZYSZENIE PAŃSTWOWYCH INŻYNIERÓW MIERNICZYCH WE LWOWIE

Okres działalności: 1919 – 1939. (Nazwa poprzednia: do 1923 Związek Polskich Urzędników Pomiarowych, 1923 – 1933 Polskie Towarzystwo Urzędników Miernictwa). **Siedziba:** Lwów. **Liczba członków:** 130 (1925), 89 (1927).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie należało do Związku Stowarzyszeń Urzędników z Wykształceniem Akademickim.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918-1939. (Informator), Warszawa 1963 s.816 – 817; Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s. 48; J. Piłatowicz, Centralne Stowarzyszenie Państwowych Inżynierów Mierniczych we Lwowie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 155.

CENTRALNY ZWIĄZEK INŻYNIERÓW BUDOWNICTWA PAŃSTWOWEGO

Okres działalności: 1921 - ? **Siedziba:** Warszawa.

Charakterystyka działalności

Centralny Związek założono w pierwszej połowie marca 1921 r. podczas wspólnego posiedzenia przedstawicieli kół inżynierów budownictwa państwowego i związków tych inżynierów działających na terenie byłych zaborów rosyjskiego i austriackiego. Uczestniczyli w nim reprezentanci inżynierów drogowych z Ministerstwa Robót Publicznych oraz inżynierowie: A. Gniewiewski (Mława), K. Paślowski (Radzymin), A. Łaguna (Skierniewice), C. Filipowicz (Grójec), J. Bajkiewicz (Garwolin), J. Kossowski (Ostrołęka). Natomiast Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego w Krakowie (zob.) był reprezentowany przez S. Marconiego, a identyczny związek we Lwowie przez T. Wszelaczyńskiego i J. Barwińskiego. Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego we Lwowie (zob.) miał opracować statut. Brak informacji o dalszej działalności.

Źródła: Sprawy bieżące. Centralny Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego, „Czasopismo Techniczne” (dalej „CzT”) 1921 nr 9/10 s. 49; Kronika. Centralny Związek Inżynierów w służbie Ministerstwa Robót Publicznych, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1921 nr 15 s. 104.

DELEGACJA POLSKICH GÓRNIKÓW I HUTNIKÓW

Okres działalności: 1892 – 1920. (Nazwy poprzednie: 1892 – 1906 Delegacja, 1906 – 1910 Stała Delegacja. **Przewodniczący:** Stanisław Kontkiewicz (1894 – 1910), Jan Alfons Surzycki (1910 – 15), Jan Zarański (1915 – 18), Witold Sagajło (1918 – 20). **Sekretarze:** Adam Łukaszewski (1906 – 12), Ferdynand Jastrzębski (1912 – przez krótki okres po śmierci A. Łukaszewskiego od 14 IV do VI 1912), Franciszek Drobniak (1912 – 20).

Charakterystyka działalności

Zaczątkami organizacji inżynierów górniczych były Czytelnie Polskie Akademików Górniczych, z których pierwsza powstała w 1878 r. w Akademii Górniczej w Leoben, następne we Freibergu (Sarmatia) i w Przybramiu. Organizacje te ułatwiały polskiej młodzieży odbywanie studiów, zapewniając nowo przybywającym pomoc i opiekę ze strony starszych kolegów. Również po zakończeniu nauki absolwenci zwykle utrzymywali kontakty z „czytelniami” na macierzystych uczelniach uczestnicząc w ich zebraniach (jako tzw. „starzy panowie” lub „stare strzechy”), udzielając pomocy finansowej, a przede wszystkim ułatwiając młodszym kolegom odbywanie praktyk wakacyjnych oraz znalezienie zatrudnienia po uzyskaniu dyplomu. Odbywały się także zjazdy absolwentów. W 1900 r. założono w Krakowie Stowarzyszenie Starych Strzech Czytelni Polskiej Akademików Górników w Leoben, której zadaniem było utrzymanie więzi koleżeńskich między członkami dawnej Czytelni.

Właśnie leobeńczycy, najliczniejsi i najlepiej zorganizowani, odegrali kluczową rolę w zespalaniu ruchu społecznego inżynierów górników i hutników. To właśnie na zjeździe leobeńczyków w 1892 r. w Krakowie, uczestniczyło w nim również kilku absolwentów innych uczelni m.in. z Schemnitz (Bańska Szczawnica) i Przybramia, postanowiono utworzyć wspólną reprezentację polskich inżynierów górniczych i hutniczych, która mogłaby po-

dejmować i przeprowadzać jawnie lub tajnie różne poczynania leżące w interesie górnictwa na ziemiach polskich. Reprezentacja taka miała się zająć przede wszystkim wydawaniem polskiego czasopisma górniczego, utworzeniem ogólnopolskiego stowarzyszenia Polaków inżynierów górników i hutników, polskim słownictwem górnictwem. W zakresie słownictwa zaczęto wówczas wprowadzać polskie pozdrowienie górnicze „Szczęść Boże!”, które zastąpiło używane do tego czasu niemieckie „Glückauf!”.

Reprezentacja ta ze względu na warunki istniejące w różnych zaborach musiała być tajna (dotyczyło to przede wszystkim Królestwa Polskiego), miała składać się z delegatów, wybieranych przez polskich wychowanków poszczególnych uczelni. Z tego powodu nadano jej nazwę Delegacji. Nawiazywanie kontaktów z absolwentami różnych szkół (zwłaszcza Instytutu Górniczego w Petersburgu) trwało jednak długo, w rezultacie pierwsze zebranie Delegacji odbyło się dopiero w 1894 r. w Krakowie. Jej przewodniczącym został Stanisław Kontkiewicz, absolwent Instytutu Górniczego w Petersburgu, ale najaktywniejszymi działaczami byli jednak leobeńczycy Zdzisław Kamiński i Adam Łukaszewski.

Delegacja podjęła przede wszystkim starania o utworzenie jawnej organizacji polskich inżynierów górniczych i hutniczych w zaborze rosyjskim, ponieważ, wobec carskiego terroru, rozwijanie jakiegokolwiek działalności na tym terenie nie było możliwe bez zalegalizowanych form organizacyjnych. Wykorzystano w tym celu Towarzystwo Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, posiadające oddziały w różnych miastach, m.in. w Warszawie. Właśnie w Warszawskim Oddziale z inicjatywy S. Kontkiewicza powołano do życia 19 czerwca 1896 r. Sekcję VII Górniczo – Hutniczą z siedzibą w Dąbrowie Górniczej.

W zaborze austriackim Delegacja działała za pośrednictwem Krajowego Towarzystwa Naftowego oraz organizacji polskich studentów górniczych. Nie zdołała natomiast rozwinąć działalności w zaborze pruskim, gdzie polska kadra techniczna w górnictwie i hutnictwie była bardzo nieliczna. Organizacje powiązane z Delegacją teoretycznie miały obejmować wszystkich górników i hutników, w praktyce należeli do nich inżynierowie,

niektórzy właściciele kopalń i hut, profesorowie wyższych uczelni zajmujący się geologią lub innymi naukami związanymi z górnictwem oraz niektóre inne osoby na odpowiedzialnych stanowiskach w przedsiębiorstwach lub instytucjach górniczych. Nie należeli natomiast nie tylko robotnicy, lecz nawet technicy (sztygarzy).

Jedną z najważniejszych inicjatyw Delegacji było podjęcie starań o zorganizowanie ogólnokrajowego zjazdu, na którym zamierzano wybrać jawną reprezentację polskich górników i hutników. Próby zorganizowania zjazdów górniczo – hutniczych w 1900 r. i 1903 r. nie powiodły się i w rezultacie pierwszy Zjazd Polskich Górników odbył się w Krakowie w dniach od 4 do 7 października 1906 r. Wzięło w nim udział 200 uczestników oraz 59 osób towarzyszących, z których 176 przyjechało z Galicji i Śląska austriackiego, 56 z Królestwa Polskiego, 10 z głębi Rosji. Natomiast z zaboru pruskiego przybyła tylko jedna osoba – Wacław Brzeski z Poznania. Prezesem Zjazdu wybrano Juliana Strasburgera, dyrektora Warszawskiego Towarzystwa Kopalń Węgla i Zakładów Hutniczych, będącego zarazem przewodniczącym Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych Królestwa Polskiego. W prezydium Zjazdu znaleźli się inżynierowie z Galicji i Królestwa Polskiego.

Zjazd obradował na posiedzeniach plenarnych oraz w 4 sekcjach: górniczej, hutniczej, naftowej i organizacyjno – ekonomicznej. Uczestnicy wysłuchali kilkunastu referatów na temat stanu gospodarczego poszczególnych okręgów górniczych i ich historycznego rozwoju, niektórych problemów technicznych, polskiego folkloru górniczego oraz postulatów na przyszłość. Zebrani zwiedzili wystawę górniczą w Pałacu Spiskim, która obejmowała wykresy, mapy i okazy minerałów, a także obrazy o tematyce górniczej. Uchwalono wiele wniosków dotyczących m.in. założenia szkoły górniczej w Zagłębiu Karwińskim, otwarcia wydziału górniczego i hutniczego w lwowskiej Szkole Politechnicznej.

Dorobek Zjazdu obrazuje „Pamiętnik I – go Zjazdu Polskich Górników w Krakowie w roku 1906” (Lwów 1907), wydany pod redakcją Z. Kamińskiego. „Pamiętnik” zawierał relacje z przebiegu Zjazdu oraz wygłoszone na nim odczyty, m.in. S. Kontkiewicza – „Dąbrowskie Zagłębie Węglowe”,

Kazimierza Srokowskiego – „Przemysł węglowy w Królestwie Polskim”, Józefa Kiedronia – „O potrzebie szkoły górniczej w Zagłębiu Cieszyńsko – Krakowskim”, Stefana Bartoszewicza – „Historia i stan ekonomiczny przemysłu naftowego w Galicji”, Z. Kamińskiego – „Poezja w życiu górników”, Leona Syroczyńskiego – „Polska bibliografia górnicza”.

Podczas Zjazdu wybrano jawną Stałą Delegację, której zadaniem było formalne dopilnowanie wykonania podjętych uchwał oraz przygotowanie następnego Zjazdu. Nieoficjalnie Stała Delegacja miała być reprezentacją ogółu pracowników technicznych zatrudnionych w polskim górnictwie i hutnictwie. Jej przewodniczącym został S. Kontkiewicz, dotychczasowy prezes Delegacji, jego zastępcą Stanisław Kuczkiewicz, skarbnikiem – S. Bartoszewicz, a sekretarzem – A. Łukaszewski. Spośród 9 członków Stałej Delegacji aż 7 było z Galicji, co wynikało z faktu łatwiejszego prowadzenia tu legalnej działalności. W ten sposób powołana została po raz pierwszy jawna, międzyzaborowa reprezentacja polskich górników i hutników, próbująca koordynować działania zmierzające do rozwoju górnictwa na ziemiach polskich.

Stała Delegacja finansowała działalność ze składek wpłacanych przez organizacje inżynierów górniczych oraz niektóre przedsiębiorstwa górniczo – hutnicze z terenu Królestwa Polskiego i Galicji z reguły w wysokości od 30 do 300 koron, np. Towarzystwo „Saturn” pod Sosnowcem (300), Towarzystwo „Hrabia Renard” w Sosnowcu (200), Jaworznicke Gwarectwo Węglowe w Jaworznie (250), Gwarectwo „Brzeszcze” (150), Towarzystwo dla Handlu, Przemysłu i Rolnictwa we Lwowie(150).

Posiedzenia Stałej Delegacji odbywały się raz lub dwa razy w roku. Na początku 1908 r. założono we Lwowie biuro Stałej Delegacji z działami: administracyjnym, pomocy wzajemnej, informacyjnym i handlowym. W 1911 r. lwowskie biuro przekształcono w pomocnicze, główne zaś zorganizowano w Krakowie.

Oprócz Zjazdów Stała Delegacja urządzała zebrania dyskusyjne, jedno z nich miało miejsce w Krakowie w dniach 3 – 4 października 1908 r. Wygłoszono na nim kilka referatów, m.in. Jan Zrański – „Stan polskiego

przemysłu górniczego w Austrii”, Franciszek Zamoyski – „Położenie obecne przemysłu naftowego”, K. Srokowski – „Stan obecny przemysłu węglowego, cynkowego i żelaznego w Królestwie Polskim”.

W 1909 r. Stała Delegacja podjęła przygotowania do powołania Stowarzyszenia Techników Górniczych i Hutniczych w Królestwie Polskim. W opracowanym przez K. Srokowskiego statucie stwierdzano, że celem Stowarzyszenia jest: łączenie osób zatrudnionych w górnictwie i hutnictwie, popieranie materialne i intelektualne członków, zbieranie wiadomości i danych statystycznych na temat przemysłu górniczego i hutniczego, jego historii, rozwoju i aktualnego stanu pod względem geologicznym, technicznym i ekonomicznym; popieranie rozwoju miejscowego górnictwa i hutnictwa. Zapewne niechęć władz carskich do tego rodzaju przedsięwzięć sprawiła, że zamysł założenia Stowarzyszenia pozostał jedynie w sferze projektów.

Drugi Zjazd Polskich Górników i Hutników, zorganizowany przez Stałą Delegację i Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii (zob.), odbył się we Lwowie w dniach od 23 do 26 września 1910 r. Wzięło w nim udział 221 osób, w tym 148 z Galicji, 11 ze Śląska Cieszyńskiego, 12 z innych rejonów monarchii austro – węgierskiej, 43 z Królestwa Polskiego, 4 z głębi Rosji oraz 3 studentów z Freibergu. W odczytach postulowano m.in. zorganizowanie archiwum górnictwa naftowego, spolszczenie górnictwa, eksponowano niebezpieczeństwa ze strony kapitału niemieckiego, który sprowadzał personel techniczny, a tylko proste funkcje robotnicze obsadzano Polakami. Spośród uchwał zjazdowych na uwagę zasługują: postulat utworzenia w kraju uczelni górniczej, powołania komisji bogactw mineralnych Polski, komisji do spraw polskiego słownictwa górniczo – hutniczego. Stałą Delegację upoważniono do przekładu na język polski i wydania drukiem zbioru statutów, postanowień królewskich oraz gwareckich zamieszczonych w łacińskim „Corpus juris metallica” Hieronima Łabęckiego.

Zjazd wybrał 9 – osobową delegację, przy czym 4 osoby wybierano spośród ustępującej Stałej Delegacji, która otrzymała nazwę Delegacji Polskich Górników i Hutników. W jej skład weszli: S. Bartoszewicz, Ferdynand Jastrzębski, Z. Kamiński, S. Kontkiewicz, A. Łukaszewski, Antoni Schimit-

zek, K. Srokowski, Jan Alfons Surzycki, J. Zarański. Prezesem został Surzycki, a jego zastępcą Zarański. Liczba przedstawicieli Królestwa Polskiego w Delegacji zwiększyła się do trzech. Wychodzący w Królestwie „Przegląd Górniczo – Hutniczy” uznano za organ zawodowy ogółu polskich górników i hutników oraz postanowiono zorganizować następny zjazd w 1914 r. w Warszawie, ale gdyby nie pozwoliły na to warunki polityczne, to w Krakowie.

Po drugim zjeździe opracowano i uchwalono 13 – 14 stycznia 1912 r. w Krakowie statut Delegacji. Stwierdzano w nim, że Delegacja jest „najwyższym wyłącznym przedstawicielem i naczelną władzą wykonawczą zorganizowanych górników i hutników polskich”. Jej zadaniem było „ześrodkowanie i kierowanie działaniem tych organizacji, dążącym do: a) okazywania materialnej, moralnej i umysłowej pomocy swym członkom, b) przyczynienia się do rozwoju górnictwa i hutnictwa polskiego, c) utworzenia nowej siły społecznej przez zorganizowanie i zjednoczenie duchem pracowników przemysłu górniczego i hutniczego oraz gałęzi życia społecznego i nauk z nim związanych”.

W statucie uregulowano również relację między istniejącymi lub mającymi powstać organizacjami a Delegacją, mogła ona być „/.../ albo ściśle przez wejście bezpośrednie lub pośrednie do organizacji, podporządkowanej wprost Delegacji, jak np. w Austrii Związek Górników i Hutników Polskich, lub też luźny, oparty na obopólnym mniej lub więcej wiążącym porozumieniu”. W 1912 r. Delegacja postanowiła nie brać udziału w pracach Rady Zjazdów i Zrzeszeń Technicznych Polskich (zob.), która chciała integrować i koordynować działalność inżynierów i techników na ziemiach polskich. Zjednoczeniu górników i hutników miał służyć powstały z inspiracji Delegacji w 1907 r. Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii z siedzibą w Krakowie (zob.), przedstawiciele Delegacji przygotowali jego statut, a przewodniczącym został Franciszek hr. Zamoyski, zastępca przewodniczącego Stałej Delegacji.

Wiele uwagi poświęcano polskiemu szkolnictwu górniczemu, Stała Delegacja zainicjowała starania o uruchomienie polskiej szkoły górniczej w Dąbrowie koło Karwiny, jej absolwenci mieli wzmocnić element polski wśród

szttygarów, kształconych dotychczas w szkole czeskiej w Ostrawie Morawskiej. Realizację tej inicjatywy Delegacja powierzyła Związkowi Górników i Hutników Polskich w Austrii, którego działacze wykazali się dużą skutecznością i 1 grudnia 1907 r. szkołę uruchomili, zajęcia rozpoczęły się na początku 1908 r. Stała Delegacja zatwierdziła jej statut i program nauczania. W 1913 r. nie wyrażono zgody na propozycje niemiecko – czeskie zmierzające do połączenia szkoły w Dąbrowie z czesko – niemiecką szkołą górnictwa w Ostrawie Morawskiej. Przecistawiano się opinii o słabym poziomie szkoły, propagowanej przez gwarectwa śląskie.

Jednak największe zainteresowanie budziła sprawa założenia w Galicji uczelni górniczej. W 1911 r. Delegacja powołała w tym celu Komisję Zakładów Naukowych, mającą również opracować reformę szkoły wiertniczej w Borystawiu. Jej przewodniczącym został J. Zarański, a w skład weszli: Leon Syroczyński, Julian Sykała, Leopold Szefer. O konieczności powołania uczelni górniczej przekonano się podczas dyskusji 24 lutego 1912 r., zorganizowanej przez Delegację w krakowskiej Akademii Umiejętności z udziałem wielu wybitnych specjalistów. W konkluzji stwierdzano, że „rychłe utworzenie wyższych studiów górniczych w kraju jako pilną i niezbędną potrzebę społeczeństwa polskiego”, natomiast nie wypowiedziano się wiążąco o formie studiów i miejscu ich usytuowania. W kwietniu 1912 r. większość Komisji Zakładów Naukowych opowiedziała się za utworzeniem uczelni w Krakowie, mniejszość widziała ją w formie Wydziału Górniczego lwowskiej Szkoły Politechnicznej. W tym samym miesiącu decyzję Komisji poparła Delegacja. Otwarcie Akademii Górniczej w Krakowie planowano na 1 października 1914 r., inaugurację roku akademickiego zamierzano połączyć z III Zjazdem Górników i Hutników Polskich.

Delegacja inspirowała i prowadziła ożywioną działalność wydawniczą. Oprócz pamiętników zjazdowych, dzięki wysiłkom organizacyjnym i pod redakcją F. Jastrzębskiego, ukazała się w 1908 r. dwuczęściowa „Monografia Zagłębia Węglowego Krakowskiego” ze wstępem A. Łukaszewskiego; kontynuowano prace nad częścią trzecią. W 1912 r. przystąpiono do opracowywania monografii przemysłu naftowego pod kierownictwem S. Barto-

szewicza oraz monografii soli w Polsce pod redakcją Z. Kamińskiego. Na wniosek L. Szefera, również w 1912 r., powołano specjalną komisję do prac nad podręcznikami do nauk pomocniczych w górnictwie dla zawodowych szkół średnich. Kontynuowano wydawanie kalendarza „Szczęść Boże”, od 1911 r. czuwała nad tym komisja w składzie: Z. Kamiński, A. Łukaszewski i Roman Rieger. Nakład kalendarza osiągnął w latach 1912 – 1914 około 10 000 egzemplarzy, przy czym w 1914 r. /ukazał się pod redakcją L. Szefera/ - 7 000 rozprowadzono w Galicji, na Śląsku i Morawach, 2 000 w Westfalii, a 1 000 egzemplarzy w Królestwie Polskim. Począwszy od 1910 r. „Przegląd Górniczo – Hutniczy” stał się organem Stałej Delegacji, ale w grudniu 1914 r. zawieszono jego wydawanie, wznowiono je w 1920 r. pod auspicjami Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych i Hutniczych.

Usiłowano realizować postulat tworzenia „rdzennie polskiego górnictwa” poprzez założenie w 1909 r. przez grupę polskich inżynierów pod kierownictwem A. Łukaszewskiego – Towarzystwa dla Przedsiębiorstw Górniczych „Tepege”, ale wobec niewielkiego kapitału zajmowało się ono prowadzeniem badań geologicznych i wierceń poszukiwawczych. Rozpoczęto wykup wyłączności górniczych na węgiel w okręgu krakowskim. W 1913 r. Wydziałowi Krajowemu przedstawiono memoriał o stosunkach panujących w Krakowskim Zagłębiu Węglowym, omówiono w nim drogi i metody przejęcia Zagłębia przez kapitał obcy, głównie niemiecki, oraz środki prowadzące do jego odzyskania.

Z chwilą wybuchu I wojny światowej działalność Delegacji zamarła. Zawieszono wydawanie „Przeglądu Górniczo – Hutniczego”, lecz już w 1916 r. dzięki staraniom Delegacji zaczęło wychodzić w Krakowie „Czasopismo Górniczo – Hutnicze”, które ukazywało się do 1921 r. Dopiero w maju 1917 r. odbyło się pierwsze, po prawie trzyletniej przerwie, zebranie Delegacji. Ponieważ jej prezes, J. A. Surzycki, zmarł 5 stycznia 1915 r. kierownictwo objął wiceprezes J. Zarański, będący zarazem przewodniczącym Związku Górników i Hutników Polskich. 28 października 1918 r. wybrano nowego prezesa Delegacji, został nim, zgodnie z dotychczasową tradycją,

przedstawiciel inżynierów z Zagłębia Dąbrowskiego – Witold Sagajłło, dyrektor Warszawskiego Towarzystwa Kopalń i Zakładów Hutniczych.

W okresie I wojny światowej Delegacja, oprócz organizowania akcji odczytowej, podejmowała następujące zagadnienia: organizowanie polskich władz górniczych, udział w pracach polskich delegacji na konferencje pokojowe, program i zapewnienie pomocy finansowej Akademii Górniczej w Krakowie, przygotowania do III Zjazdu Górników i Hutników Polskich. Do aktywnych działaczy Delegacji, oprócz prezesów i sekretarzy, należeli: Z. Kamiński, Hugo Kowarzyk, Wit Sulimirski, K. Srokowski, S. Bartoszewicz, A. Schimitzek, R. Rieger, L. Szefer, Szymon Rudowski, J. Sykała, Artur Benis, Karol Miłkowski, Stanisław Rażniewski, Stanisław Jasiński.

Podczas I wojny światowej, w związku z nadziejami na odzyskanie przez Polskę niepodległości i pokrywającymi się zakresami działania, coraz częściej pojawiały się postulaty zjednoczenia wszystkich stowarzyszeń górników i hutników. Modyfikacja organizacji tych zrzeszeń miała polegać głównie na tym, że Sekcja VII Górniczo – Hutnicza Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu (zob.) oraz Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii (zob. Związek Górników i Hutników Polskich) miały wejść w skład ogólnopolskiego Związku Górników i Hutników Polskich, a w miejsce Delegacji zamierzano wybrać Zarząd tego nowego Związku. Realizacja tej idei nastąpiła w pierwszych miesiącach 1920 r., a formalne powołanie do życia Związku Górników i Hutników Polskich sfinalizowano 23 maja 1920 r. na zebraniu w Krakowie, w którym uczestniczyli przedstawiciele istniejących zrzeszeń górników i hutników. Dawna Sekcja VII stała się Kołem w Dąbrowie Górniczej, dawny Związek Górników i Hutników w Austrii Kołem w Krakowie, a w miejsce Delegacji wybrano Zarząd Związku Górników i Hutników Polskich (zob. Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych).

Wydawnictwa ciągłe:

„Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1903 – 1914 – organ Delegacji w latach 1910 – 1914.

Źródła: Statut Delegacji Górników i Hutników Polskich, „Przegląd Górniczo – Hutniczy” (dalej „PGH”) 1912 nr 3 s. 89 – 90; Sprawozdanie Związku Górników i Hutników Polskich w Austrii za rok 1913, „PGH” 1914 nr 9 s. 421 – 439; Sprawozdanie z obrotu funduszy Delegacji Górników i Hutników Polskich za rok 1911 i 1912, „PGH” 1913 nr 15 s. 594 – 597; A. Łukaszewski, Zjazd polskich górników w

Krakowie. (Dnia 4 – 7 października r. 1906), „PGH” 1906 nr 10 s. 301 – 302; Kronika bieżąca. Sprawa szkoły górniczej w okręgu Cieszyńsko – Krakowskim, „PGH” 1907 nr 4 s. 107 – 108; Szkoła górnicza na Śląsku Austriackim, „PGH” 1907 nr 24 s. 616 – 619; Rozmaitości. Stała Delegacja Zjazdu Polskich Górników, „CzT” 1907 nr 4 s. 79; Pamiętnik Zjazdu 1 – go Górników Polskich w Krakowie, „PGH” 1908 nr 3 s. 87 – 88; A. Ł. [lukaszewski], Posiedzenie Stałej Delegacji Zjazdu Górników Polskich, „PGH” 1908 nr 6 s. 159 – 160; Kronika bieżąca. W sprawie szkoły górniczej w Dąbrowie (Śląsk Austriacki), „PGH” 1908 nr 7 s. 207; Kronika bieżąca. Opis Zagłębia Krakowskiego, „PGH” 1908 nr 15 s. 434 – 436, nr 18 s. 516 – 517; Przegląd literatury górniczo – hutniczej. Pierwszy rok polskiej Szkoły Górniczej (Śląsk Austriacki), „PGH” 1908 nr 22 s. 639 – 641; A.Ł.[lukaszewski], Zebranie górnicze w Krakowie dnia 3 i 4 października r. 1908, „PGH” 1908 nr 23 s. 655 – 656; Z. Kamiński, Zjazd górników polskich w Krakowie w r. 1908, „PT” 1908 nr 45 s. 5377 – 539; Tenże, Posiedzenie Stałej Delegacji Zjazdu polskich górników, „PT” 1909 nr 9 s. 100; Kronika bieżąca. Posiedzenie Stałej Delegacji Zjazdu Górników i Hutników Polskich, „PGH” 1909 nr 21 s. 627 – 628, 1910 nr 13 s. 454 – 455, nr 24 s. 830 – 832, 1911 nr 6 s. 198 – 199; Rozmaitości. II Zjazd Górników i Hutników Polskich, „CzT” 1910 nr 16 s. 235 – 236; Zjazd II – gi Górników i Hutników Polskich we Lwowie d. 23 – 26 września r. 1910 – go, „PGH” 1910 nr 17 s. 580 – 585; Kronika bieżąca. Uchwały Zjazdu II – go Górników i Hutników Polskich we Lwowie d. 23 – 28 września r. 1910, „PGH” 1910 nr 23 s. 796 – 798; II Zjazd Górników i Hutników Polskich we Lwowie, „PT” 1910 nr 46 s. 565 – 567; Sprawy bieżące. Delegacja Górników i Hutników Polskich, „CzT” 1912 nr 1 s.15; Sprawy bieżące. Posiedzenie Delegacji Polskich Górników i Hutników, „CzT” 1912 nr 3 s. 38; Kronika bieżąca. W sprawie wyższych studiów górniczych polskich, „PGH” 1912 nr 6 s. 218 – 219; Sprawy bieżące. Ankieta, „CzT” 1912 nr 7 s. 98; Sprawy bieżące. Delegacja Górników i Hutników Polskich, „CzT” 1912 nr 11 s. 158 – 159; Z towarzystw technicznych, „PT” 1913 nr 34 s. 453; Kronika bieżąca. Posiedzenie Delegacji Górników i Hutników Polskich, „PGH” 1912 nr 3 s. 108, nr 13 s. 493 – 494, nr 21 s. 855; Kronika bieżąca. Zebranie Członków Sekcji Górniczo – Hutniczej, „PGH” 1912 nr 7 s. 258 – 259; Wspomnienie pozgonne. Adam Łukaszewski, „PGH” 1912 nr 10 s. 380; Kronika bieżąca. Zebranie Delegacji Górników i Hutników Polskich, „PGH” 1913 nr 4 s. 147 – 148, nr 10 s. 404, nr 15 s. 600 - 601, nr 16 s. 641 – 642, nr 21 s. 856, 1914 nr 3 s. 160, nr 14 s. 683 – 684; Kronika bieżąca. Akademia Górnicza w Krakowie, „PGH” 1913 nr 20 s. 813 – 814; Akademia Górnicza w Krakowie, „PT” 1914 nr 30 s. 402; Sprawy Związku Górników i Hutników Polskich. XXXIII. Posiedzenie Delegacji G.H.P., „Czasopismo Górniczo – Hutnicze” 1919 nr 8 s. 184.

Literatura: A. Karbowski, Młodzież polska akademicka za granicą 1795 – 1910, Kraków 1910 s. 72 – 74; Zarys dziejów hutnictwa i naukowo – technicznych stowarzyszeń hutniczych. Pod red. J. Czermińskiego i A. Palmricha, Katowice 1972 s. 202, 204, 208, 212, 213; J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 –1976), Warszawa – Kraków 1978 s. 121 – 137; Ruch stowarzyszeniowy w krajowym hutnictwie. Pod red. J. Czermińskiego, Katowice 1992 s. 11 (tu mylnie podano, że przewodniczącym Delegacji byli Z. Kamiński i A. Łukaszewski), 17 – 19, 23 – 24, 30.

FEDERACJA INŻYNIERÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1933 - ? **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd.

Charakterystyka działalności

Statut Federacji uchwalono zapewne w 1933 r., zawiązali ją, jak można sądzić, inżynierowie ideowo sympatyzujący z Józefem Piłsudskim, albowiem stowarzyszenie miało być „/.../ organizacją społeczną powstałą dla zjednoczenia sił technicznych w celu szerzenia, ugruntowania i urzeczywistnienia idei Wodza Narodu – odbudowy Polski, jako państwa mocarstwowego, pod Jego hasłem”. I w tym miejscu przytaczano fragment przemówienia Piłsudskiego z 26 października 1919 r. – „Idą czasy, których znamieniem będzie wyścig żelaza, jak niegdyś był wyścig krwi”. Inżynierowie i technicy nader często powoływali się na ten cytat w przemówieniach i czasopismach technicznych, zazwyczaj w kontekście uzasadnienia konieczności uprzemysłowienia.

Zadaniem Federacji miało być: współdziałanie z rządem i władzami różnego szczebla celem podniesienia zdolności obronnej państwa, rozwoju przemysłu i wzrostu jego wydajności; wpływanie na odpowiednie relacje między pracodawcami i robotnikami; uświadomienie społeczeństwu kluczowej roli techników w życiu gospodarczym; popieranie międzynarodowej współpracy techników; współdziałanie w tworzeniu izb inżynierskich; popularyzowanie wiedzy technicznej.

Powyższe zadania Federacja miała osiągnąć poprzez: przedkładanie władzom rządowym projektów zmian w ustawodawstwie dotyczącym techniki, przemysłu i gospodarki; tworzenie ośrodków badawczych rozwiązujących zagadnienia techniczne i naukowej organizacji pracy; popieranie szkolnictwa zawodowego; urządzenie odczytów, wykładów, kursów, zjazdów, wystaw, wycieczek naukowych, konkursów, czytelni, bibliotek; wydawanie czasopism specjalistycznych oraz dzieł naukowych autorów polskich i zagranicznych.

Nie napotkano przejawów działalności Federacji.

Źródło: Statut Federacji Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1933.

GALICYJSKA IZBA INŻYNIERSKA

Okres działalności: 1880 – 1921. **Siedziba:** Lwów. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Wydział. **Liczba członków:** 55 (1902), 64 (1903). **Prezydenci:** Zygmunt Kędziński (1902), Marcin Maślanka (1903, 1911), Zygmunt Jasiński (1904, 1908 – 10, 1911 – 13), Bolesław Długoszowski (1907), Kazimierz Gąsiorowski (1914). **Sekretarze:** Maurycy Machalski (1903), Kajetan Stroiński (1904), Ludwik Mianowski (1907 – 10), Franciszek Gołąb (1911), Zdzisław Warchałowski (1912 – 13).

Charakterystyka działalności

Rozporządzeniem austriackiego Ministerstwa Stanu ustanowiono w 1860 r. normy dla rządowo upoważnionych inżynierów cywilnych, określając ich prawa i zakres działania. W miarę rozwoju instytucji techników cywilnych powstawały dla ochrony ich praw związki pod nazwą Izb Inżynierskich. Początkowo liczba autoryzowanych inżynierów była bardzo mała, pracy mieli wystarczająco dużo i nie odczuwali wówczas potrzeby solidarności i wzajemnego łączenia się w celu obrony już posiadanych praw lub wywalczenia nowych.

W Galicji instytucja inżynierów cywilnych rozwijała się powoli, w latach sześćdziesiątych XIX w. autoryzację otrzymało zaledwie 5 inżynierów, a około 1880 r. ich liczba wzrosła do 25. Sytuacja zaczęła ulegać istotnej zmianie w latach siedemdziesiątych; aczkolwiek uprawnienia inżynierów cywilnych były chronione sankcją karną, to jednak zaczęli oni spotykać coraz silniejszą konkurencję różnego rodzaju majstrów. Wobec tego musiano podjąć działania obronne. W 1879 r. na wniosek inż. cywilnego Jana Zakrzewskiego i pod jego przewodnictwem odbyło się we Lwowie pierwsze zebranie inżynierów cywilnych, na którym postanowiono założyć izbę inżynierską. W 1880 r. ukonstytuowała się Galicyjska Izba Inżynierska, której statut zatwierdził namiestnik cesarza 28 października 1880 r.

Celem stowarzyszenia było reprezentowanie, ochrona i popieranie instytucji rządowo upoważnionych i zaprzysiężonych techników cywilnych. Miano to realizować poprzez: ustanowienie reprezentacji stanu inżynierów cywilnych, wydawanie sprawozdań, zbieranie i porównywanie cen robocizny i materiałów, udzielanie wyjaśnień i opinii, rozpisywanie konkursów na wykonywanie prac, utrzymywanie funduszu zapomogowego dla wdów i sierot po członkach Izby. Członkiem zwyczajnym mógł zostać każdy rządowo upoważniony i zaprzysiężony technik cywilny. Pracami Izby kierował Wydział, składający się z 10 członków i dwóch zastępców, wybieranych przez Walne Zgromadzenie.

W 1903 r. Izba liczyła 64 członków, w tym: 12 inżynierów cywilnych, 27 inżynierów budowlanych (jak wówczas określano – budowy), 4 inżynierów budowy maszyn, 6 cywilnych architektów, 13 cywilnych geometrów i 2 inżynierów górniczych. Natomiast w 1914 r. było już w Izbie 337 osób, dominowali geometry (191), znacznie im ustępowali: inżynierowie budowlani (89), inżynierowie budowy maszyn (15) i architekci (13). Od 1903 r. członkami honorowymi byli: Zygmunt Kędzierski i Adolf Kuhn; następnie Karol Skibiński (1905), Zygmunt Jasiński (1912).

Do aktywnych działaczy, oprócz wymienionych prezesów, sekretarzy i członków honorowych, należeli: Jan Łempicki, Stanisław Chołoniewski, Edmund Zieleniewski, Karol Pomianowski, Seweryn Widt, Zygmunt Bielski, Artur Kühnel, Zygmunt Sochacki.

Utworzone w monarchii austro – węgierskiej izby inżynierskie współpracowały ze sobą poprzez zjazdy izb inżynierskich, które odbywały się w Wiedniu, a podjęte uchwały przekazywano Ministerstwu Robót Publicznych.

Izba przedstawiała kandydatów do komisji egzaminacyjnych, wydawała opinie o rachunkach techników cywilnych za czynności urzędowe, starała się aby roboty budowlane otrzymywały firmy miejscowe a prowadzili je wykwalifikowani technicy i inżynierowie z dyplomami i uprawnieniami. Do władz centralnych kierowano różnego rodzaju memoriały.

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości Galicyjska Izba Inżynierska skierowała 15 lutego 1921 r. do Ministerstwa Robót Publicznych memo-

riał, w którym proponowano utworzenie w Polsce izb inżynierskich, załączając odpowiednie projekty, wzorowane na ustawie austriackiej z 2 stycznia 1913 r. Projekt ten przewidywał utworzenie okręgowych izb inżynierskich w miastach wojewódzkich oraz Radę Izb Inżynierskich z siedzibą w Warszawie jako instancję porozumiewawczą i kontrolną. Do izb należeć mieli wyłącznie inżynierowie z wykształceniem akademickim oraz odpowiednią praktyką zawodową i znajomością polskich ustaw i przepisów technicznych. Nie mogli być członkami inżynierowie pozostający w służbie państwowej i samorządowej. Izby miały sprawować nadzór dyscyplinarny i stać na straży uczciwości zawodowej członków.

Dyskusje o izbach inżynierskich trwały w środowisku technicznym do końca dwudziestolecia międzywojennego (por. na ten temat tom I).

Nie znalazłem informacji o działalności Galicyjskiej Izby Inżynierskiej po 1921 r.

Źródła: Rozmaitości. Galicyjska Izba Inżynierska, „CzT” 1903 nr 7 s. 92, 1904 nr 7 s. 106, nr 8 s. 119, 1905 nr 6 s. 117 – 118, nr 7 s. 134, 1911 nr 5 s. 66, 1912 nr 15 s. 207 – tu podano, że prezydentem w 1912 r. był Julian Cybulski, a sekretarzem Ignacy Kędziński; Memoriał lwowskiej Izby Inżynierskiej do Ministerstwa Robót Publicznych w sprawie kreacji instytucji cyw. inż. i Izb inż. (w skróceniu), „CzT” 1921 nr 17/18 s. 100 – 102; Skorowidz Przemysłowo – Handlowy Królestwa Galicji. 1913, Lwów 1912 s. 172; Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1907 s. 306 – 307, 1908 s. 306 – 307, 1909 s. 862, 1910 s. 862, 1911 s. 940, 1912 s. 927, 1914 s. 962 – 963.

Literatura: J. Piłatowicz, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1935 – 1939, Warszawa 1990 s. 48 – 61.

KLUB TECHNIKÓW W CIESZYNIE (TECHNIKER – KLUB IN TESCHEN)

Okres działalności: 1878-1914. **Siedziba:** Cieszyn. **Struktura organizacyjna:** Zarząd. **Biblioteka:** 1000 woluminów (1902). **Liczba członków:** 46 (1878), 110 (1891), w późniejszym okresie ok. 100 osób. **Przewodniczący:** Franciszek Obtulowicz (1878 - ?), Franciszek Srb (1906 – 14). **Sekretarz:** Wiktor Rostowiecki.

Charakterystyka działalności

W dniu 17 lutego 1878 r. z inicjatywy inżyniera miasta Cieszyna Karola Kühnla zwołano zebranie przedstawicieli zawodów technicznych, na którym wyłoniono siedmioosobowy komitet założycielski. Na jego pierwszym posiedzeniu 16 czerwca 1878 r. powołano zarząd w składzie: Franciszek Obtulowicz (przewodniczący), Teodor Dittrich (zastępca przewodniczącego), Wiktor Rostowiecki (sekretarz), Fryderyk Fulda (kasjer). W przyjętym wówczas statucie stwierdzano, że celem Klubu było popieranie rozwoju myśli technicznej przez wymianę informacji i opinii, założenie biblioteki, opiniowanie inwestycji publicznych, utworzenie kolegium rzeczoznawców do spraw spornych. Chcąc wyrugować ewentualne niesnaski na tle narodowościowym zakazano w statucie wszelkich dyskusji i wystąpień o charakterze politycznym. Posługiwano się językiem niemieckim jako językiem urzędowym, ale korespondencję prowadzono także po polsku, ukraińsku, węgiersku i włosku. Wśród członków Klubu byli nie tylko inżynierowie (budownictwa, górnictwa, hutnictwa, kolejnictwa) i technicy, ale także przemysłowcy, m.in. M. Josephy, właściciel fabryki maszyn włókienniczych (po II wojnie światowej Befama).

Członkowie Klubu opracowali i wysyłali elaboraty i memoriały w sprawie subwencji na regulację rzek i rozwój gospodarki wodnej, wypowiediano się na temat poprawy kanalizacji Cieszyna, zabudowy małych i średnich miast, opracowano projekt ujednoczenia gatunków i nazw wyrobów hutniczych, ekspertyzę o dochodowości obiektów rolnych i leśnych. Władze Cieszyna konsultowały z Klubem projekty obiektów użyteczności publicznej, np. łaźni, sądu, szpitala, rzeźni; opracowano plan rozbudowy Cieszyna.

Akcja odczytowa objęła nie tylko zagadnienia techniczne, ale także ogólne przyciągające szersze grono słuchaczy, np. cykl wykładów o sztuce (1902) i krajoznawczych o Japonii i Mezopotamii (1904). Od 1900 r. dysponowano epidiaskopem, co było wówczas w Cieszynie dużą nowością i atrakcją. Klub był autorem zrealizowanego później projektu utworzenia w Cieszynie gimnazjum realnego, a szerszy projekt kształcenia średnich kadr technicznych przedstawiono na zjeździe Związku Inżynierów i Architektów w

Wiedniu. Na użytek cieszyńskich rzemieślników sprowadzano wzory wytworów ze szkoły artystycznych rzemiosł drzewnych w Międzyrzeczu Wałaskim. W 1898 r. ustanowiono roczne stypendium w wysokości 200 koron dla pochodzącego z regionu studenta wyższej szkoły technicznej. Członkowie Klubu zwiedzali najważniejsze zakłady przemysłowe Śląska Cieszyńskiego, m.in. kopalnie węgla w Karwinie, huty w Ostrawie, Witkowicach i Trzyńcu, rafinerię nafty w Czechowicach.

W bibliotece zgromadzono ponad 1000 pozycji, abonowano dziesięć czasopism z zakresu techniki, budownictwa, rzemiosła i kolejnictwa, m.in. lwowskie „Czasopismo Techniczne” i ukazujący się w Pradze „Technický Obzor”. W latach 1900-1903 wydawano własne czasopismo techniczne pt. „Reforma”, a także prace naukowe członków oraz niektóre sprawozdania roczne. Gromadzono zbiory geologiczne, zbiory związane z przemysłem drzewnym i komplety przyborów technicznych; w 1892 r. gabinet zbiorów technicznych liczył ponad 1,5 tys. eksponatów. Klub włączył się także w zbiórkę muzealiów dla tworzącego się w Cieszynie Muzeum Miejskiego. W 1891 r. członkowie Klubu zorganizowali kwartet kameralny, na koncerty zapraszano mieszkańców miasta.

Działalność Klubu Techników w Cieszynie zamarła po wybuchu I wojny światowej.

Wydawnictwa ciągle:

Reforma. Cieszyn 1900-1903

Źródła: Archiwum Państwowe w Cieszynie, Akta Klubu Techników w Cieszynie.

Literatura: A. Hohenegger, Der Techniker Klub in Teschen von seiner Gründung in 1878 bis zum Beginne des Jahres 1911, Teschen 1911; B. Poloczkowa, Klub Techników w Cieszynie, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1984 nr 3 – 4 s. 627 – 635; J. Piłatowicz, Klub Techników w Cieszynie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 156 – 157.

KOŁO GEOMETRÓW POLAKÓW W MOSKWIE

Okres działalności: 1918. **Siedziba:** Moskwa. **Prezes:** Edward Warchałowski.

Charakterystyka działalności

W Moskwie, pod koniec I wojny światowej, skupiła się spora grupa inżynierów mierniczych Polaków, wychowanków Konstantynowskiego Instytutu Mierniczego w Moskwie, którzy przygotowywali powrót do Warszawy. Oczekując na repatriację spotykali się i dyskutowali na temat przyszłości miernictwa i organizacji geometrów w niepodległej Polsce. Koło Geometrów Polaków nie było organizacją sformalizowaną, nazwy tej użyto tylko raz firmując memoriał przesłany władzom polskim w Warszawie. Chciano w ten sposób zaznaczyć, że pochodzi on od grupy polskich geodetów z Moskwy.

Memoriał został opracowany przez Edwarda Warchałowskiego, profesora Instytutu Geodezyjnego (dawny Konstantynowski Instytut Mierniczy) w Moskwie, przy współudziale kilku polskich geodetów, absolwentów tegoż Instytutu. W ostatecznym opracowaniu nadano mu datę 20 maja 1918 r. i zaadresowano „Do Jego Ekscelencji Prezesa Gabinetu Rady Ministrów od Koła Geometrów Polaków w Moskwie”. Obszerny memoriał zawierał w ośmiu rozdziałach omówienie zasad organizacji pomiarów kraju i koordynującej je centrali pod nazwą Instytutu Geodezyjnego, organizacji szkolnictwa średniego i wyższego, wolnego zawodu i innych zagadnień służby geodezyjnej.

Kilku przybyłych do Warszawy w październiku 1918 r. inżynierów mierniczych złożyło ten memoriał władzom centralnym, ale ślad po nim zaginął. Przybyli z Moskwy inżynierowie założyli Koło Inżynierów Mierniczych w Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie (zob.).

Literatura: K. Sawicki, Koło Inżynierów Mierniczych przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie (1918 – 1939) /w/ Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich. Pod red. S. J. Tymowskiego, Warszawa 1970 s. 91 – 93; S. Walczak, Warchałowski Edward /w/ Słownik Biograficzny Techników Polskich, z. 4/5, Warszawa 1994 s. 162 – tu błąd, że memoriał zgłoszono w 1921 r.; J. Piłatowicz, Poczet rektorów. Tradycja i współczesność Politechniki Warszawskiej 1826 – 2001, Warszawa 2001 s. 130 – ten sam błąd.

KOŁO INŻYNIERÓW KOMUNIKACJI W PIOTROGRODZIE

Okres działalności: lata pierwszej wojny światowej. **Siedziba:** Piotrogród.

Prezes: P. Jasiewicz.

Charakterystyka działalności

Koło wzięło udział w moskiewskim Zjeździe Techników Polaków w Rosji (23 – 28 IX/6 – 11 X 1917), a prezes P. Jasiewicz wszedł w skład jego Komisji Wnioskowej. Na Zjeździe powstało Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji, Koło zapewne weszło w skład jego oddziału piotrogrodzkiego.

Źródło: Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23 – 28 IX/6 – 11 X 1917 r. Cz. I – sza. Sprawozdania, Moskwa 1918 s. 5.

KOŁO POZNAŃSKIE INŻYNIERÓW PAŃSTWOWYCH MINISTERSTWA ROBÓT PUBLICZNYCH

Okres działalności: 1925 – 1926. **Siedziba:** Poznań. **Liczba członków:** 11 (1925).

Charakterystyka działalności

Koło należało do Związku Stowarzyszeń Inżynierów Państwowych Rzeczypospolitej Polskiej.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918-1939. (Informator), Warszawa 1963 s.817; J. Piłatowicz, Koło Poznańskie Inżynierów Państwowych Ministerstwa Robót Publicznych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 157.

KOŁO TECHNIKÓW POLAKÓW W JEKATERYNOSŁAWIU

Okres działalności: 1917. **Siedziba:** Jekaterynosław. **Prezes:** S. Stanowski.

Charakterystyka działalności

Koło powstało zapewne po ewakuacji w 1915 r. zakładów przemysłowych i ich załóg z Królestwa Polskiego, ale o jego działalności mamy jedynie informacje z 1917 r. S. Stanowski, prezes Koła, uczestniczył w moskiewskim Zjeździe Techników Polaków w Rosji (23 – 28 IX/6 – 11 X 1917). Członkiem Koła był Karol Adamiecki, pracujący wówczas w zakładach hutniczych w Jekaterynosławiu, który w imieniu Koła przedstawił Zjazdowi bardzo ciekawe, mające walory aktualności do dziś, opracowanie pt.

„Pożądanym kierunkiem wykształcenia technicznego w Polsce”. Na Zjeździe Techników Polaków w Rosji powstało Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji a Koło przekształciło się w jego oddział.

Źródło: Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23 – 28 IX/6 – 11 X 1917 r. Cz. I – sza. Sprawozdania, Moskwa 1918 s. 4, 58.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 152 – 153.

KOŁO TECHNIKÓW W OSTROWCU

Okres działalności: 1921–1939. **Siedziba:** Ostrowiec Świętokrzyski. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd. **Liczba członków:** 17 (1921), 54 (1925), 64 (1929). **Prezesi:** Stanisław Brzostowicz (1921 – 22), Edward Teodorowicz (1923 – 24), Ludwik Żarnowski (1925 – 32), S. Szafranski (1932 – 34). **Sekretarze:** Mieczysław Radwan (1921 – 22, 1924 – 26), Stanisław Kawiński (1923), Stanisław Bratkowski (1927 – 28), Albert Dijakiewicz (1929 – 31), W. Gierdziejewski (1931 – 32), A. Brandt (1932 – 34).

Charakterystyka działalności

Najważniejszym zakładem przemysłowym Ostrowca Świętokrzyskiego było utworzone w 1886 r. Towarzystwo Akcyjne Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich, dysponujące własną hutą, walcownią i warsztatami mechanicznymi. Po I wojnie światowej w odbudowanych zakładach uruchomiono produkcję wagonów a także uzbrojenia. To duże przedsiębiorstwo skupiało znaczną liczbę inżynierów i techników, którzy postanowili założyć stowarzyszenie techniczne. Zebranie organizacyjne Koła Techników z udziałem 17 osób odbyło się w lutym 1921 r.

Celem Koła, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 30 kwietnia 1924 r., było: wcielanie w życie najnowszych osiągnięć nauki, techniki i organizacji pracy; nawiązanie ścisłej współpracy z placówkami naukowymi; podnoszenie poziomu wiedzy robotników, m.in. poprzez organizowanie kursów; pro-

pagowanie w społeczeństwie zasad wydajnej i racjonalnej pracy; preferowanie na stanowiska kierownicze polskich fachowców; dbanie o odpowiedni poziom materialny kadry technicznej.

Podstawową formą działalności było organizowanie posiedzeń z odczytami; w latach 20-tych organizowano ich 4 – 8 rocznie, przy czym prelegentów często zapraszano z Krakowa i Warszawy. Np. prof. Jan Krauze z krakowskiej Akademii Górniczej wygłosił w marcu 1924 r. odczyt pt. „Cele i zadania polskiego przemysłu maszynowego”, w którym przedstawił tezę, że Polska nie posiadając wielu surowców będzie mogła konkurować na rynku podejmując produkcję wyrobów przetworzonych, różnego rodzaju maszyn i obrabiarek. Sporą część odczytów publikowano w czasopiśmie „Hutnik”.

W 1921 r. z inicjatywy Jerzego Bobińskiego zorganizowano techniczne kursy dokształcające dla robotników Zakładów Ostrowieckich prowadzone bezinteresownie przez członków Koła; w 1926 r. przekształcono je w Szkołę Rzemieślniczo – Przemysłową, utrzymywaną przez Zakłady Ostrowieckie. Przy pomocy finansowej tychże Zakładów uruchomiono w 1924 r. kinematograf, czynny kilka dni w tygodniu, a przychody z tej działalności przeznaczano na działalność Koła. W związku z budową przy Zakładach kolonii domów mieszkalnych, Koło utworzyło Poradnię Mieszkaniową, która opracowywała plany i starała się o pożyczki na budowę.

W 1925 r. urządzono wystawy: grafiki polskiej i prasy technicznej. Koło było członkiem założycielem Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob. Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych). W 1923 r. zainicjowało powstanie w Ostrowcu Komitetu Obrony Przeciwgazowej.

Zakończyło działalność prawdopodobnie w 1939 r.

Źródła: Ze stowarzyszeń technicznych. Koło Techników w Ostrowcu, „PT” 1924 nr 12 s. 139.

Literatura: J. Piłatowicz, Koło Techników w Ostrowcu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 189 – 190 – tekst uzupełniono i poprawiono (tu szersza literatura i źródła).

KOŁO TECHNIKÓW W RZESZOWIE

Okres działalności: 1919. **Siedziba:** Rzeszów. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Wydział. **Prezes:** Adolf Sumper. **Sekretarz:** Karol Gawron.

Charakterystyka działalności

Koło założyli 4 stycznia 1919 r. technicy z Rzeszowa i okolic. Uchwalono wówczas statutu i wybrano Wydział, w którego skład weszli: Adolf Sumper /prezes/, Bolesław Chmielewski /zastępca prezesa/, Karol Gawron /sekretarz/, Wiktor Matraś /skarbnik/, Józef Szaynok /gospodarz/, Kazimierz Bizański /bibliotekarz/, Julian Meus, Czesław Gołkowski. Członkami mogli być inżynierowie oraz technicy, ale tylko zajmujący „samodzielne stanowisko w przemyśle krajowym i pracy technicznej”.

Zadaniem Koła było zorganizowanie inżynierów i techników na płaszczyźnie zawodowej i społecznej, zamierzano doprowadzić do zbliżenia i współpracy inżynierów i techników ziemi rzeszowskiej i okolicy, bronić interesów zawodowych, szerzyć wiedzę techniczną, także wśród rzemieślników. Postulowano szybką odbudowę, a zwłaszcza uprzemysłowienie ziemi rzeszowskiej.

Nie napotkano na żadne przejawy działalności Koła.

Źródło: Ze stowarzyszeń, „Wiadomości Tygodniowe” /dodatek do „PT”/ 1919 nr 8 s. 47.

KOŁO TECHNIKÓW W STARACHOWICACH

Okres działalności: 1921 – 1925, 1927 – 1939. **Siedziba:** Starachowice. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; komisje. **Biblioteka:** 76 woluminów (1930). **Liczba członków:** 40 (1924), 37 (1929), 59 (1931). **Prezesi:** Henryk Umiastowski (1927 – 28), Kazimierz Raczyński (1929 – 34). **Sekretarze:** Jan Rechnio (1927 – 28), Bolesław Borek (1929 – 32), Edward Jokiel (1932 – 34).

Charakterystyka działalności

Koło Techników w Starachowicach powstało w 1921 r.; skupiało inżynierów i techników zatrudnionych w Towarzystwie Starachowickich Zakładów Górniczych. Wieloletnim prezesem Koła był dyrektor Zakładów Kazimierz Raczyński. Z powodu redukcji personelu fabrycznego Koło zawiesiło działalność w latach 1925 – 1927.

W latach 30. w ramach Koła istniały 3 Komisje: Biblioteczna, Odczytowa i Wycieczkowo-Towarzyska.

Działalność Koła koncentrowała się na organizowaniu odczytów, np. w latach 1929 – 31 organizowano ich corocznie 11; były one poświęcone problemom przemysłu zbrojeniowego i jego związkom z produkcją cywilną. Autorami odczytów byli m.in. Gustaw Sippko, Stanisław Płużański, Adam Kucharzewski.

Aktywnymi działaczami Koła byli: Stanisław Brzostowicz, Marian Wakalski, G. Sippko, Stanisław Stetkiewicz.

W 1930 r. władze Koła podjęły inicjatywę zwołania zjazdu inżynierów i techników okręgu kielecko – radomskiego, którego celem miało być zjednoczenie kół techników ze Skarżyska, Ostrowca, Kielc i Starachowic. Podczas zebrania organizacyjnego w dniu 30 maja 1931 r. postulowano konieczność utrzymywania stałej łączności między środowiskami technicznymi tych miast, uzgadniania wspólnego stanowiska w sprawach technicznych, wymianę myśli technicznej przez organizację wspólnych odczytów, zebrań, wymianę prelegentów. Podczas kolejnego spotkania, które odbyło się 15 listopada 1931 r. w Starachowicach, przedstawiono referaty na temat naukowej organizacji pracy. Kolejny zjazd planowano w 1932 r. w Radomiu, brak jednak informacji na ten temat.

W 1930 r. z inicjatywy Zarządu Koła utworzono Komitet Doraźnej Pomocy Bezrobotnym.

Koło Techników w Starachowicach było od 1922 r. członkiem Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), a od 1924 r. — Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych. Współpracowano z Ligą Obrony Powietrznej Państwa (zob.), do jej władz wybrani zostali m.in. S. Brzostowicz i M. Wakalski.

Prawdopodobnie wybuch II wojny światowej przerwał działalność Koła.

Źródła: Protokół II Zjazdu Delegatów Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych w dniach 28, 29, 30 listopada 1925 r. w Wilnie, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1925 nr 8 s. B50; Protokół VI Zjazdu Delegatów Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych, Tamże 1927 nr 12 s. B83.

Literatura: J. Piłatowicz, Koło Techników w Starachowicach /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 190 – 191 (tu znajdują się dodatkowe źródła i literatura).

KOŁO WYCHOWANKÓW POLITECHNIKI LWOWSKIEJ

Okres działalności: lata międzywojenne (do 1935 r.). **Siedziba:** Lwów.

Charakterystyka działalności

Działało do 1935 r., kiedy to weszło w skład Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich (zob.) tworząc w nim 30 września 1937 r. Koło Wychowanków Politechniki Lwowskiej, a jego pierwszym prezesem został Stanisław Piotrowski, późniejszy prezes SIMP.

Literatura: J. Piłatowicz, SIMP w XX-leciu międzywojennym (1926-1939). Warszawa 1993 s.27; J. Piłatowicz, Koło Wychowanków Politechniki Lwowskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 157 – 158.

KOMITET TECHNIKÓW POLSKICH W WIEDNIU

Okres działalności: 1915. **Siedziba:** Wiedeń. **Liczba członków:** 106 (I 1915), 156 (VIII 1915). **Prezes:** Edwin Hauswald. **Sekretarz:** Jan Krauze.

Charakterystyka działalności

Na początku XX wieku spora grupa polskich inżynierów przebywała w Wiedniu, pracowali tu w ministerstwach i centralnych urzędach monarchii austro – węgierskiej. Część z nich w liczbie 23 zebrała się 21 kwietnia 1914 r., w wyniku dyskusji postanowiono spotykać się periodycznie, rozważano możliwość utworzenia sekcji Polskiego Towarzystwa Politechnicznego /PTP/ we Lwowie (zob.), zamierzano ożywić kontakty z technikami galicyjskimi.

Sytuacja zmieniła się radykalnie po wybuchu I wojny światowej. W pierwszych dniach września 1914 r. Lwów zajęły wojska rosyjskie, tuż

przed ich wkroczeniem duża grupa inżynierów, w tym wielu działaczy PTP, wyjechała do Wiednia. Inicjatywa zrzeszenia się tej grupy wyszła od Edwina Hauswalda, prezesa PTP, i Jana Krauzego, sekretarza PTP, którzy rozesłali odezwę o zgłaszanie się i 8 stycznia 1915 r. zorganizowali zebranie inauguracyjne w sali „Domu Polskiego”. Powołano na nim Komitet Techników Polskich w Wiedniu, w skład jego władz weszli: E. Hauswald /przewodniczący/, J. Krauze /sekretarz/, A. Herbst, Włodzimierz Krupka, Alfred Leon Konopka, Stanisław Kułakowski, Józef Opolski, Sławomir Odrzywolski, Ludwik Regiec, Józef Sare, Stefan Wiktor.

W okresie od 1 stycznia do 31 sierpnia 1915 r. odbyło się 28 zebrań, w których uczestniczyło od 9 do 56 osób. Odczyty wygłosili m.in. E. Hauswald – „Narzędzia wojenne. (Uwagi o konstrukcji broni)” i „O amerykańskich sposobach badania inteligencji”, J. Opolski – „Regulacja rzek w Galicji”, Jan Sas – Zubrzycki – „Technika nowa wobec sztuki dawnej”, Karol Machalski – „Odbudowa miast pod względem zdrowotnym”, J. Krauze – „Rolnictwo w świetle techniki”. Urządzono 5 wycieczek, zwiedzano m.in. muzeum kolejowe, zakłady gazowe, Instytut Elektrotechniczny politechniki wiedeńskiej.

Komitet powołał do życia Komisję Odbudowy Wsi i Miast, której pracami kierował J. Sas – Zubrzycki. Komisja opracowała „Memoriał techników polskich w sprawie odbudowy miast, miasteczek i wsi”, doręczony władzom centralnym i autonomicznym oraz wszystkim posłom. M. in. pod wpływem tego memoriału utworzono w Wydziale Krajowym – Biuro Regulacyjne, stanowisko referentów dla spraw odbudowy miast, miasteczek i wsi oraz odbudowy gospodarstw rolnych wielkiej i średniej własności, Krajową Radę Odbudowy. Do Wydziału Krajowego skierowano jeszcze memoriały w sprawie: naprawy wałów rzecznych, rozpoczęcia zabudowy potoków górskich, powołania techników do komisji szacunkowych dla szkód wojennych, organizacji urzędu odbudowy.

Przedstawiciele Komitetu brali udział w redakcji wydawnictwa pt. „Polska”, przeznaczonego dla informowania obcokrajowców o dziejach narodu polskiego i kultury polskiej. Dla tego wydawnictwa, które jednak nie

doszło do skutku, E. Hauswald opracował dział dotyczący szkolnictwa technicznego, a J. Krauze o zrzeszeniach techników polskich.

Wojska austriackie zajęły ponownie Lwów w czerwcu 1915 r., co umożliwiło powrót polskich inżynierów z Wiednia, który następował etapami do końca sierpnia. Wtedy właśnie Komitet został rozwiązany.

Źródła: Sprawy towarzystw. Zebranie techników polskich przebywających stale w Wiedniu, „CzT” 1914 nr 15 s. 187 – 188; Komitet Techników Polskich w Wiedniu, „CzT” 1915 nr 27 s. 305 – 306; Sprawozdanie Komitetu Techników Polskich w Wiedniu, „CzT” 1916 nr 2 s. 17 – 18; Memoriał techników polskich w sprawie odbudowy miast, miasteczek i wsi, „CzT” 1916 nr 3 – 4 s. 25 – 27; Memoriał Komitetu Techników Polskich w sprawie organizacji urzędu i rady odbudowy, „CzT” 1916 nr 3 – 4 s. 27 – 30.

Literatura: J. Krauze, Wiedeńska Komisja Odbudowy Miast, Miasteczek i Wsi, „CzT” 1916 nr 3 – 4 s. 21 – 22.

KRAKOWSKIE TOWARZYSTWO TECHNICZNE

Okresy działalności: 1877 – 1939, 1945 – 1948. **Siedzba:** Kraków. **Koło:** Mościce. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd; koła, sekcje, grupy, komisje. **Biblioteka:** 895 (1910), 770 woluminów (1926). **Liczba członków:** 37 (1877), 228 (1901), 523 (1918), 600 (1939), 420 (1948). **Prezesi:** Paweł Brzeziński (1877 – 80, 1882 – 83), Władysław Rozwadowski (1880 – 81), Maciej Moraczewski (1881 – 82), Walery Kołodziej-ski (1883 – 84), Emil Serkowski (1884 – 86), Karol Zaremba (1886, 1895 – 96), Justyn Głowacki (1886 – 89), Józef Sare (1889 – 92), Jan Rotter (1892 – 93), Stanisław Chrząszczewski (1893 – 94), Władysław Kaczmarski (1894 – 95), Stanisław Kułakowski (1896 – 97), Mieczysław Dąbrowski (1897 – 98), Roman Ingarden (1898 – 99), Wincenty Wdowiszewski (1899 – 1900), Karol Szukiewicz (1900 – 01), Gustaw Steingraber (1901 – 08), Ludwik Regiec (1908 – 10), Józef Horoszkiewicz (1910 – 17), Karol Rolle (1917 – 18, 1931 – 33), Józef Żaczek (1918 – 20), Leonard Nitsch (1920 – 22), Jan Studniarski (1922 – 23), Edmund Chromiński (1923 – 24), Mieczysław Seifert (1924 – 27), Julian Czapliński (1927 – 28), Kazimierz Dutczyński (1928 – 30), Tadeusz Polaczek – Kornecki (1930 – 31), Roman Dawidowski (1933 – 36, 1946 – 48), Izydor Stella – Sawicki (1936 – 39), Czesław Boratyński (1945 – 46). **Sekretarze:** Henryk Lindquist (1877 – 78), Władysław Kaczmarski (1878 – 79), Szczęsny Zaremba (1879), Józef Niedźwiecki (1879 –

80), Jan Wdowiszewski (1880 – 81), Mieczysław Dąbrowski (1881 – 83, 1884 – 86), Anastazy Redyk (1883 – 84), Stanisław Borelowski (1886), Wincenty Wdowiszewski (1886 – 90), Tadeusz Münnich (1890), Jan Drzewiecki (1890 – 92), Eustachy Śmiałowski (1892 – 95, 1901 – 7, 1908 – 10), Władysław Ekielski (1895 – 1901), Tadeusz Niedzielski (1907), Tadeusz Ordyński (1907 – 08), Jan Lombardo (1909 – 10), Stanisław Turczynowicz i Bolesław Stolarczyk (1910 – 11), Stanisław Bieliński i Piotr Krol (1911 – 12), Władysław Spannbauer i Jan Kwiatkowski (1912 – 13), Władysław Twardowski (1913 – 14), Józef Żaczek (1914 – 17), Edmund Burzacki (1917 – 18), Tadeusz Nowak (1918 – 20), Leonard Zgliński (1920 – 21), Jerzy Tokarski (1921 – 38), Bronisław Kopyciński (1938 – 39, 1945 – 46), Kazimierz Kosiński (1946 – 48).

Charakterystyka działalności

Środowisko techniczne w Krakowie nie było zbyt liczne, szacuje się je w 1880 r. na około 200 osób, w tym głównie architektów, inżynierów budownictwa, dróg i mostów, geometrów, ale także techników nie posiadających wyższego wykształcenia technicznego. W latach 1880 – 1910 liczba przedstawicieli zawodów technicznych wzrosła do około 400 osób. Inicjatywa utworzenia stowarzyszenia technicznego w Krakowie przyszła jakby z zewnątrz, w tym przypadku z Pomorza, albowiem jej autorem był inżynier Maciej Moraczewski, który przybył do Krakowa około 1874 r. ze Szczecina i w latach 1876 – 1881 był dyrektorem Miejskiego Budownictwa, a następnie wyjechał do Lwowa. Moraczewski, wspierany przez swego kolegę inż. cywilnego Antoniego Łuszczkiewicza, wystąpił jesienią 1876 r., na składkowym obiedzie budowniczych i inżynierów w hotelu Victoria z okazji objęcia właśnie przez Moraczewskiego funkcji dyrektora, z propozycją założenia towarzystwa technicznego, co spotkało się z poparciem zebranych, którzy wybrali komitet mający opracować statut. Do komitetu, obok Moraczewskiego i Łuszczkiewicza, weszli jeszcze Walery Kołodziejcki, Maksymilian Nitsch i Teofil Zahalka. Na przełomie 1876/77 r. przygotowali oni statut, zatwierdzony na początku 1877 r. (nowe statuty uchwalono w 1909 r. i 1927 r.).

Pierwsze Zgromadzenie Krakowskiego Towarzystwa Technicznego (KTT) odbyło się 15 maja 1877 r. Przewodniczącym został wybrany dr Paweł Brzeziński, jego zastępcą — Jan Matula, sekretarzem — Henryk Lindquist, skarbnikiem — Adam Boznański, bibliotekarzem — Józef Braunseis. Do grona członków założycieli i aktywnych działaczy w pierwszych latach należeli: Julian Grabowski, Ludwik Zieleniewski, Józef Niedźwiecki, Jacek Matusiński, Karol Zaremba, Szczęsny Zaremba, Władysław Kaczmarski, Henryk Niewiadomski, Aleksander Gebauer, Emil Serkowski, Konstanty Voss, Wincenty Wężowicz, Antoni Małachowski, Mieczysław Seifert, Władysław Żaklicki, Adolf Schon, Władysław Łatkiewicz, Jan Wdowiszewski, Stanisław Krzyżanowski, Edward Steblik, Bronisław Muller, Tomasz Pryliński, Józef Adamski, Karol Knaus, Władysław Rozwadowski. Wśród założycieli dominowali architekci, budowniczy oraz pracownicy Krakowskiego Instytutu Techniczno-Przemysłowego (od 1880 r. Państwowa Szkoła Przemysłowa).

Towarzystwo miało na celu: „materialne i moralne podniesienie stanu technicznego”, zjednoczenie inżynierów i techników polskich, troskę o poziom techniki i przemysłu polskiego. Członkiem Towarzystwa mógł zostać absolwent politechniki lub równorzędnej uczelni oraz absolwent wyższej szkoły przemysłowej z 4-letnim stażem zawodowym. Ponadto do stowarzyszenia przyjmowano osoby zajmujące wysokie stanowiska w przemyśle i instytucjach technicznych.

W ramach KTT w różnych okresach działały koła, sekcje, grupy i komisje, np. Koło Architektów, Koło Chemików-Technologów (utworzone w 1909 r.), Sekcja Miernicza (1912), Koło Elektrotechników, Grupa Mechaników, Komisja Słownikowa, Koło Naukowej Organizacji Pracy, Komisja Mieszkaniowa, Koło Inżynierów Kolejowych (1929), Sekcja Inżynierii Zdrowotnej (1931), Koło Techników Absolwentów Szkół Średnich Technicznych (1927) – to ostatnie wystąpiło z KTT w 1933 r. i weszło w skład Związku Techników Rzeczypospolitej Polskiej (zob.) – Koło Zabawowe (1931). Istniało tylko jedno koło zamiejscowe w Mościcach, które funkcjonowało od 1931 r.

KTT było znacznie mniej liczne od lwowskiego Polskiego Towarzystwa Politechnicznego (zob.); w 1877 r. liczyło 37 członków, w końcu 1880 r. – 101, w tym 85 miejscowych i 16 zamiejscowych, w 1891 r. – 168, w 1901 r. – 228 w tym 108 zamiejscowych, w 1918 r. – 523 członków, w 1929/30 r. – 528 w tym 396 miejscowych i 132 zamiejscowych, w 1939 r. – 600, w 1948 r. – 420 członków.

Od 1877 r. funkcjonowała biblioteka, zorganizował ją głównie Karol Stadtmüller (senior), a kierował w latach 1884 – 1894. W późniejszym okresie bibliotekarzami byli m.in. Aleksander Adelman, Władysław Pelczarski, Feliks Bitschan, Józef Skalka. Podstawową część księgozbioru stanowiły dary. Na przełomie XIX w. i XX w. czytelnia czasopism dysponowała 40 periodykami reprezentującymi niemal wszystkie dziedziny techniki. W 1910 r. biblioteka liczyła 895 tomów. Po uporządkowaniu i selekcji w 1926 r. doliczono się 550 dzieł technicznych w 770 tomach. W okresie II wojny światowej biblioteka i archiwum uległy całkowitemu zniszczeniu.

W krótkim czasie (1905 – 06) zbudowano własną siedzibę według projektu Sławomira Odrzywolskiego. Uroczystemu otwarciu 1 grudnia 1906 szkolnictwa i słownictwa technicznego, r. towarzyszyło uruchomienie wystawy o dorobku galicyjskiego przemysłu budowlanego, przygotowanej przez Karola Rolle.

Podstawową formą działalności Towarzystwa były odczyty, początkowo kilka rocznie, a od 1902 r.: 10 – 20. Dotyczyły one następujących problemów: stanu i perspektyw rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu (najczęściej naftowego), statusu społecznego technika, zatrudnienia miejscowych specjalistów i przedsiębiorców przy realizacji budów w Krakowie.

W okresie I wojny światowej omawiano zagadnienia związane z przyszłym ustrojem społeczno-gospodarczym niepodległej Polski. Technicy krakowscy zwracali szczególną uwagę na bazę energetyczną industrializacji, zwłaszcza racjonalne wykorzystanie węgla kamiennego i gazu ziemnego, przyczyny zacofania gospodarczego i przeszkody w uprzemysłowieniu kraju. Wiele uwagi poświęcano problemom Krakowa, m.in. wydano opinię w sprawach wodociągów, kanalizacji, restauracji Sukiennic i Wawelu. W te-

matyce odczytów zwraca uwagę znacząca pozycja takich problemów jak przemysł artystyczny, konserwacja zabytków i różnorodne zagadnienia architektury. Wspólnie z innymi stowarzyszeniami urządzano wystawy, np. w czerwcu 1912 r. wespół ze Stowarzyszeniem Polskiej Sztuki Stosowanej zorganizowano „Wystawę architektury i wnętrz w otoczeniu ogrodowym”, na której pokazano jak, z uwzględnieniem elementarnych warunków zdrowotnych i kulturowych, powinny wyglądać dworek, dom robotniczy i zagroda włościańska.

Przed I wojną światową do najczęściej wygłaszających odczyty należał Maksymilian T. Huber, zazwyczaj dotyczyły one różnych aspektów wytrzymałości materiałów. W polu jego zainteresowań znajdowało się także lotnictwo, pokłosem ich był referat pt. „O awiatyce”, wygłoszony 11 stycznia 1910 r. Omówił w nim historię i aktualny stan techniki lotniczej, a w konkluzji stwierdził, „/.../ że samoloty nie będą mieć wielkiego praktycznego znaczenia, a to z tego powodu, że nie mogą być zbyt ciężkie i co za tym idzie, nie są zdolne do dźwigania znacznie większych ciężarów lub większej liczby osób. Prawdopodobnie zajmą wobec balonów sterowych takie stanowisko, jak rowery względem samochodów” („Czasopismo Techniczne” 1910 nr 4 s. 47). Cytat ten wskazuje, jak niezmiernie trudno prognozować rozwój techniki, nawet tak wybitnym uczonym, jakim był M.T. Huber.

Szerokie zainteresowania prezentował Stanisław Turczynowicz, uwzględniając w swoich odczytach takie zagadnienia jak: prognozowanie pogody, wykorzystanie torfu do celów energetycznych, zależność klimatu od lasu, projekt budowy kanału Dunaj – Odra – Wisła – Dniestr, porównanie plonów na ziemiach polskich z plonami krajów Europy Zachodniej. Natomiast odczyty Jana Lombardo koncentrowały się na tematach związanych z cementem portlandzkim i przygotowaniem betonu.

Na uwagę zasługują odczyty daleko wykraczające poza tematykę ściśle techniczną. Np. prof. Tadeusz Chrzęszcz wygłosił w 1904 r. odczyt pt. „Młodość – starość – śmierć”, przedstawiając najnowsze badania dotyczące przyczyn życia i śmierci. Natomiast Fryderyk Lachner mówił (1905) o współczesnej sztuce graficznej, Leonard Bier o fałszowaniu herbaty i kawy gali-

cyjskiej (1907), Edward Kostecki przedstawił zasady języka esperanto opracowanego przez Ludwika Zamenhofa (1907), a A. Bobkowski sporty zimowe w Galicji i za granicą (1914).

W latach 1918 – 28 wygłaszano rocznie 9 – 32 odczyty, w latach 1929 – 33 od 27 do 36 referatów. Po I wojnie światowej tematyka odczytów obejmowała zagadnienia: bogactw naturalnych (węгля i gazu ziemnego), sił wodnych (w związku z regulacją głównych rzek polskich), organizacji technicznej służby państwowej, odbudowy kraju, ustawy wodnej, dróg wodnych, szkolnictwa zawodowego, izb inżynierskich, słownictwa technicznego, organizacji stowarzyszeń technicznych. Odczyty wygłaszali członkowie KTT oraz zaproszeni inżynierowie z Warszawy i Lwowa. W 1938 r. urządzono cykl odczytów na temat dróg wodnych w Polsce. KTT poparło propozycję jednego z referentów, dr. inż. Adama Różańskiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego, i wysłało rezolucję do Marszałka Polski Edwarda Śmigłego – Rydza, premiera Felicjana Sławoj – Składkowskiego i wicepremiera Eugeniusza Kwiatkowskiego, w której apelowano o rozpoczęcie budowy drogi wodnej Zagłębie Węglowe – Kraków – Dunajec i robót regulacyjnych na Wiśle, co miałyby istotne znaczenie dla Centralnego Okręgu Przemysłowego, ułatwiając dowóz węгля, a do Zagłębia Węglowego rudy żelaza.

Towarzystwo urządzało wystawy, niektóre wspólnie z innymi stowarzyszeniami. Na jubileuszowej wystawie z okazji 25-lecia KTT prezentowano projekty architektoniczne, materiały budowlane, wytwory przemysłu artystycznego, prace z zakresu kolejnictwa, budowy maszyn, technologii chemicznej, górnictwa, przemysłu naftowego i cukrowniczego. Po uroczystościach z okazji tego jubileuszu członkowie KTT udali się do teatru na sztukę Juliusza Słowackiego – „Ksiądz Marek”. Z okazji 50-lecia KTT w 1927 r. w Muzeum Przemysłowym zorganizowano wystawę budownictwa wodnego.

KTT prowadziło kursy: Koło Architektów – kursy doszkalające dla techników i architektów, w 1931 r. – kurs o nowoczesnym budownictwie stalowym, z udziałem 150 słuchaczy. Towarzystwo opracowywało i kierowało do władz memoriały, np. w sprawie restauracji Wawelu (1881), powołania ministerstwa spraw technicznych (1936), obrony polskiej techniki

(1937 – 38). W latach kryzysu gospodarczego (1929 – 33) rozwinięto akcję na rzecz bezrobotnych inżynierów poprzez uruchomienie Funduszu Bezrobocia.

Wśród innych przedsięwzięć KTT na uwagę zasługują starania o wyeliminowanie konkurencji niemieckiej przy przetargach i obsadzaniu stanowisk technicznych, opiniowanie projektów inwestycji miejskich i ogólnogalicyskich. Zabierano głos w ważnych sprawach i zagadnieniach dotyczących Krakowa, np. budowy wodociągów, tramwajów elektrycznych, uporządkowania Placu Szczepańskiego, budowy hali targowej, reformy szkół średnich, zmiany ustawy budowlanej, zabezpieczenia Krakowa przed powodzią, planu regulacji miasta Krakowa, uporządkowania i ochrony zabytków w Krakowie, budowy Muzeum Przemysłowego, nowego gmachu dla Szkoły Przemysłowej, utworzenia Akademii Nauk Technicznych, kamieniołomów w Zakopanem, budowy III mostu na Wiśle w Krakowie, budowy nowego dworca kolejowego w Krakowie.

Od 1893 r. dyskutowano nad planem regulacyjnym Krakowa, a wybrana w 1896 r. specjalna komisja pod przewodnictwem Józefa Horoszkiewicza przedstawiła radzie specjalny memoriał. Prace nad tym planem podjęto ponownie w 1910 r. W grudniu 1913 r. władze KTT podjęły uchwałę stwierdzającą konieczność zachowania Błoni: „/.../ raz na zawsze w dotychczasowych rozmiarach i charakterze, nie wykluczając jednak przekształceń z tym charakterem zgodnych” („Czasopismo Techniczne” 1914 nr 4 s. 51 – 52)

Drugim miastem skupiającym zainteresowanie prelegentów było Zakopane. Tematyka odczytów wyraźnie wskazuje na chęć zachowania dotychczasowego charakteru tego miasta, czemu służyły propozycje rozwiązań różnych problemów powstających w związku z nasilającym się ruchem turystycznym. Np. usuwania nieczystości (Leonard Bier, 1903), budowy wodociągu dla całej gminy (Stanisław Horoszkiewicz, 1903), opracowanie planu regulacyjnego dla Zakopanego (Jan Rakowicz, 1913).

Wkrótce po rozpoczęciu działalności KTT nadeszła od lwowskiego Towarzystwa Politechnicznego propozycja zjednoczenia obu stowarzyszeń

i założenia wspólnego organu prasowego. Technicy krakowscy, obawiając się majoryzacji przez liczniejsze środowisko lwowskie, odrzucili ją w listopadzie 1879 r. i postanowili od 1880 r. wydawać własne „Czasopismo Techniczne”. W skład redakcji wybrano: Jana Matulę, Władysława Łatkiewicza, Władysława Rozwadowskiego, Jana Wdowiszewskiego i Karola Zarembe, zaś w 1880 r. redakcję rozszerzono o Macieja Moraczewskiego i Leona Zieleniewskiego. „Czasopismo Techniczne” drukowano w nakładzie 200 egzemplarzy. Od stycznia 1883 r. „Czasopismo Techniczne” stało się wspólnym organem KTT i lwowskiego Towarzystwa Politechnicznego. Umowę tę zerwano w grudniu 1889 r. i od stycznia 1890 r. KTT rozpoczęło wydawanie „Czasopisma Towarzystwa Technicznego Krakowskiego”, które pod redakcją Ernesta Bandrowskiego i Rajmunda Mensa wydawano do końca 1899 r.

Likwidując czasopismo ogólnotechniczne podjęto wydawanie „Architekta”, miesięcznika poświęconego budownictwu i architekturze. Pierwszy numer „Architekta” ukazał się w kwietniu 1900 r., ostatni w listopadzie 1915 r. Pierwszy numer ukazał się w nakładzie 2 600 egzemplarzy, później wielkość nakładów wahała się od 700 do 1000 egzemplarzy, przy czym ostatni wydano w nakładzie 850 egzemplarzy. „Architekta” redagowali: Władysław Ekielski, Jan Sas-Zubrzycki, Jerzy Warchałowski.

W 1917 r. rozpoczęto ponowne wydawanie „Czasopisma Krakowskiego Towarzystwa Technicznego”, ale i tym razem na krótko, bowiem pierwszy numer ukazał się we wrześniu 1917 r., a ostatni w połowie 1921 r. Czasopismo redagowali dr inż. Jarosław Doliński (1917 – 20) i inż. Leonard Zgliński (1920 – 21). Nakład nigdy nie przekroczył 200 egzemplarzy.

Od 1910 r. wydawano „Okólnik Tygodniowy”, informujący o życiu KTT; w 1911 r. wydano 32 numery, w 1912 r. – 20 numerów.

W 1922 r. Koło Architektów KTT rozpoczęło wydawanie „Architekta”, który pełnił w pewnym stopniu rolę organu KTT i wychodził do lipca 1926 r. w nakładzie 1000 egzemplarzy. W marcu 1929 r. Koło Architektów KTT przekształciło się w Związek Architektów Województwa Krakowskiego z własnym statutem, którego pierwszym prezesem został Adolf Szyszko –

Bohusz. Organem Związku stał się wznowiony w 1929 r. „Architekt”, który już jednak w 1932 r. przestał wychodzić.

Po II wojnie światowej, od grudnia 1945 r., kontynuując tradycje środowiska lwowskiego i własne podjęto w Krakowie wydawanie „Czasopisma Technicznego”, najpierw jako miesięcznika poświęconego zagadnieniom techniki i architektury, a od stycznia 1948 r. już tylko techniki. Od 1948 r. „Czasopismo Techniczne” wydawało KTT wspólnie z Oddziałem Krakowskim Naczelnej Organizacji Technicznej. Czasopismo redagowała Komisja Redakcyjna KTT, zaś redaktorem odpowiedzialnym był Bronisław Kopyciński. Ukazywało się ono do połowy 1948 r., wznowione zostało w 1957 r., ale już jako organ Politechniki Krakowskiej.

KTT oprócz kontaktów z lwowskim Polskim Towarzystwem Politechnicznym współpracowało także ze Stowarzyszeniem Austriackich Inżynierów i Architektów, uczestniczono w jego zjazdach. Poprzez Koło Polskie w Wiedniu występowano (1907) do władz centralnych z postulatem powołania ministerstwa robót publicznych. W 1908 r. przedstawiciele KTT brali udział w VIII Kongresie Architektonicznym Austro – Węgier. Utrzymywano kontakty ze Stałą Delegacją Polskich Kół Architektonicznych, w 1909 r. przedstawicielami KTT byli w niej: Władysław Ekielski, Franciszek Mączyński i Kazimierz Wyczyński. KTT należało do członków założycieli Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych w 1922 r., przekształconej w 1924 r. w Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

Wspólnie ze środowiskami technicznymi Lwowa, Warszawy i Poznania zorganizowano 7 Zjazdów Techników Polskich, z których 3 odbyło się w Krakowie, w tym pierwszy w 1882 r. oraz IV (1899) i VI (1912). Podczas tych Zjazdów ogłoszono wiele referatów dotyczących m.in. szkolnictwa technicznego, muzeów przemysłu, słownictwa technicznego, rozwoju polskiej literatury technicznej. Jednym z największych był Zjazd w 1912 r., ogłoszono wówczas 73 referaty na temat: dróg żelaznych, budownictwa wodnego, budowy i higieny miast, architektury, chemii, mechaniki, elektrotechniki, górnictwa i hutnictwa. Na Zjazdach krakowskich eksponowane

miejsce zajmowała problematyka Krakowa, w tym dotycząca ochrony zabytków, m.in. Wawelu, restauracji Katedry i Zamku na Wawelu.

Po wybuchu II wojny światowej KTT przerwało działalność, wznowiło ją w grudniu 1945 r. Główną uwagę skupiono na akcji odczytowej: w 1946 r. odbyło się 26, a do połowy 1947 r. — 10 odczytów. Następnie skoncentrowano uwagę na reorganizacji stowarzyszeń technicznych. Po utworzeniu Naczelnej Organizacji Technicznej KTT uległo likwidacji 22 grudnia 1948 r. i przekazało jej w 1949 r. cały swój majątek wraz z siedzibą przy ul. Straszewskiego.

Wydawnictwa ciągłe:

Czasopismo Techniczne. Kraków 1880 – 1889

W latach 1883 – 1889 wydawano wspólnie z Tow. Politechnicznym we Lwowie.

Czasopismo Towarzystwa Technicznego Krakowskiego. Kraków 1890 – 1899

Architekt. Kraków 1900 – 1915 , 1922 – 1926

Okólnik Tygodniowy. Kraków 1910 – 1912

Czasopismo Krakowskiego Towarzystwa Technicznego. Kraków 1917 – 1921

Czasopismo Techniczne. Kraków 1945 – 1948

Źródła: Sprawozdanie z działalności KTT w r. 1923, „Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1924 nr 1 – 3 s. B10; Rozmaitości. Z Towarzystwa Technicznego, „CzT” 1902 nr 18 s. 250 – 252, 1904 nr 24 s. 380, 1905 nr 3 s. 58 – 59, nr 4 s. 78 – 79, nr 5 s. 94 – 95, nr 7 s. 133 – 134, nr 14 s. 251 – 252, nr 18 s. 319 – 320, nr 22 s. 394 – 395, 1908 nr 15 s. 248, 1909 nr 4 s. 47, 1910 nr 4 s. 47, nr 8 s. 113 – 114, nr 12 s. 173, 1911 nr 2 s. 26 – 27, nr 5 s. 66 – 67, nr 11 s. 155 – 156, nr 17 s. 235 – 236, nr 21 s. 288, 1912 nr 9 s. 132, nr 19 s. 255 – 256, 1914 nr 4 s. 51 – 52, nr 16 s. 199 – 200; Z towarzystw technicznych. Krakowskie Towarzystwo Techniczne, „PT” 1903 nr 18 s. 272, nr 19 s. 279, nr 20 s. 296, nr 22 s. 332 – 333, nr 24 s. 357 – 358, nr 25 s. 373 – 374, nr 42 s. 599 – 600, nr 43 s. 610 – 611, nr 44 s. 621 – 622, nr 46 s. 642, nr 47 s. 651 – 652, nr 48 s. 661, nr 49 s. 673, nr 51 s. 710, 1904 nr 6 s. 79 – 80, nr 7 s. 93, nr 9 s. 126, nr 10 s. 142, nr 12 s. 173 – 174, nr 20 s. 272 – 273, 1905 nr 5 s. 64, nr 6 s. 81, nr 7 s. 90, nr 8 s. 97, nr 10 s. 122 – 123, nr 14 s. 178 – 179, nr 17 s. 215 – 216, nr 18 s. 223 – 224, nr 22 s. 280 – 281, nr 28 s. 357 – 358, nr 39 s. 476, nr 45 s. 543 – 544, 1906 nr 10 s. 106 – 108, nr 16 s. 175, nr 22 s. 255 – 256, 1907 nr 8 s. 96 – 97, nr 21 s. 269 – 276, nr 23 s. 292, nr 45 s. 541 – 542, nr 48 s. 585 – 586, nr 51 s. 625 – 626, 1908 nr 9 s. 115 – 116, nr 33 s. 405 – 406, 1909 nr 11 s. 135, 1910 nr 8 s. 102, nr 16 s. 204 – 205, nr 22 s. 288 – 289, nr 32 s. 395 – 396, nr 52 s. 640, 1911 nr 12 s. 157 – 158, nr 21 s. 274 – 275, nr 30 s. 393 – 394, nr 45 s. 584, 1912 nr 2 s. 20 – 21, nr 12 s. 159 – 160, nr 13 s. 175 – 176, nr 27 s. 365 – 366, 1913 nr 2 s. 21 – 22, nr 8 s. 89, nr 13 s. 167 – 168, nr 17 s. 243, nr 43 s. 565 – 566, 1914 nr 2 s. 21 – 22, nr 20 s. 269 – 270; K. Rolle, Wystawa jubileuszowa KTT, „PT” 1902 nr 40 s. 494 – 496, nr 42 s. 518 – 519; Skorowidz Przemysłowo – Handlowy Królestwa Galicji. 1913. II Wydanie, Lwów 1912 s. 171; Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1914, Lwów 1914 s. 1064 – 1065; Towarzystwa i instytucje naukowe, „Nauka Polska” 1927 (t.VII) s. 383 – 384; Z życia Koła Architektów, „Architekt” 1929 nr 1 s. 29; Kronika. Związek Architektów Województwa Krakowskiego, Tamże 1929 nr 5 s. 44 – 45; Memoriał KTT, „CzT” 1936 nr 21 s. 376 – 379, 1937 nr 7 s. 130 – 134; Komunikaty, „CzT” 1938 nr 23 s. 352; Kronika stowarzyszeń

technicznych. Komunikat KTT, „CzT” 1946 nr 2 – 3 s. 44, nr 4 – 5 s. 74, nr 13 s. 244, 1947 nr 5 – 6 s. 118 – 119. Uzupełniający wykaz źródeł por. J. Piłatowicz, Krakowskie Towarzystwo Techniczne /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 165.

Literatura: Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa w Krakowie 1935 – 1960, Kraków 1961 s. 5 – 10; I. Homola, „Kwiat społeczeństwa ...”. /Struktura społeczna i zarys położenia inteligencji krakowskiej w latach 1860 – 1914/, Kraków – Wrocław 1984 s. 165 – 190; H. Starostka – Chrzanowska, Redaktorzy krakowskiego „Architekta” (1900 – 1915) - Władysław Ekielski (1855 – 1927), Jan Sas Zubrzycki (1860 – 1935), Jerzy Warchałowski (1874 – 1939), „Prasa Techniczna” 1988 nr 1 s. 32 – 36; J. Piłatowicz, Kadra inżynierska w okresie I wojny światowej, „Kwartalnik Historyczny” 1989 nr 3 – 4 s. 117 – 137; J. Piłatowicz, Krakowskie Towarzystwo Techniczne /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 162 – 165 - tekst ten uzupełniono i rozszerzono, uzupełniono także źródła i literaturę; J. Piłatowicz, Technicy Lwowa i Krakowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1999 nr 3 – 4 s.89 – 108; J. Piłatowicz, Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1918 r., „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2002 nr 3 s. 22 – 25; J. Piłatowicz, Stadtmüller Karol – senior (1848 – 1918) /w/ Słownik Biograficzny Techników Polskich, z. 13 (2002).

KUJAWSKIE STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW WE WŁOCŁAWKU

Okres działalności: 1918 – 1939. **Siedziba:** Włocławek. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd; komisje. **Liczba członków:** 43 (1924), 51 (1926). **Prezysi:** Jan Zagleniczny (1918 - ?) Zygmunt Kossowski (1929 – 34). **Sekretarze:** Julian Latoszewski (1931 - ?).

Charakterystyka działalności

Zadaniem Kujawskiego Stowarzyszenia Techników we Włocławku, utworzonego 4 sierpnia 1918 r., było „zbliżenie pomiędzy sobą techników ziemi kujawskiej, popieranie rozwoju wiedzy zawodowo –technicznej , szerzenie jej między pracownikami rzemiosł związanych z techniką, czynny udział w pracach nad odbudową kraju, opieka i staranie nad zachowaniem zabytków starożytności”. Członkowie mieli popierać „swojski styl budowlany”, samodzielną politykę ekonomiczną kraju, brać udział w uprzemysłowieniu.

W skład pierwszego Zarządu weszli: Ignacy Czamański, Antoni Olszakowski, L. Lewiński, K. Osterloff, J. Przedpełski, D. Woyday; prezesem został J. Zagleniczny, wieloletni administrator cukrowni na Kujawach, minister przemysłu i handlu w rządzie Jana Kuchrzewskiego (7 XII 1917 – 27 II 1918). W la-

tach 30. w składzie Zarządu znajdowali się m.in.: Kazimierz Kiermasz, Tomasz Kuroś, Julian Latoszewski, Franciszek Mańkiewicz, Michał Panek, Władysław Popławski, Mieczysław Sikorski, Janusz Wojciechowski, Karol Księżopolski, Henryk Sendek. Pierwszym członkiem honorowym został w 1930 r. Antoni Olszakowski.

Działalność Stowarzyszenia koncentrowała się na organizowaniu kilku odczytów rocznie, tematyka ich dotyczyła zagadnień technicznych i gospodarczych. Spośród odczytów można wymienić następujące: cykl trzech odczytów T. Kurosia dotyczących historii ceramiki, ceramiki budowlanej i szlachetnej (1930), Mieczysława Sikorskiego – „Elektryczne mierzenie temperatury” (1931), K. Kiermasza – „Twórczość architektoniczna Stanisława Noakowskiego” (1931), Z. Majewskiego – „Szkice i pomysły na pożytek upiększania naszego miasta” (1931), Z. Kossowskiego – „Melioracje rolne a kryzys gospodarczy w chwili obecnej” (1931), Alfreda Sztolcmana – „Zagadnienie bezrobocia i gospodarcze ciśnienie Sowietów” (1931), Z. Matusińskiego – „Bojowe środki chemiczne” (1931). W odczytach od 30 października 1930 r. do 9 stycznia 1931 r. wzięło udział około 180 osób.

W odczytach wiele uwagi poświęcano Włocławkowi, np. Karol Ostaszewski – „Celuloza jako produkt i fabryka we Włocławku”, J. Gierlicki – „O wodociągach m. Włocławka”. W 1930 r. rozpisano konkurs na projekt uregulowania placu katedralnego we Włocławku. Z inicjatywy Stowarzyszenia utworzono we Włocławku ogródki działkowe. Prezes Stowarzyszenia, Z. Kossowski, wchodził w skład (1931) Miejskiego Komitetu Regionalnego, a Zarząd zorganizował Komitet Upiększania Miasta z sekcjami: ogrodniczą, estetycznego wyglądu ulicy, sanitarną. Miano ogłaszać coroczne konkursy na najpiękniejsze ozdobienie kwiatami balkonów i okien, na najbardziej estetyczne urządzenie otoczenia domów, podwórek i ogródków.

W 1929 r. rozpoczęto wydawanie „Biuletynu Kujawskiego Stowarzyszenia Techników”, pierwszy numer ukazał się w październiku tegoż roku, ale już w grudniu zrezygnowano z jego wydawania na rzecz kroniki Kujawskiego Stowarzyszenia Techników w „Życiu Włocławka i Okolicy”.

W październiku 1930 r. rozpoczęto organizację biblioteki, na początku 1931 r. przewodniczącym komisji bibliotecznej został Janusz Wojciechowski.

Od 1923 r. Stowarzyszenie należało do Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, a od 1924 r. – Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.). W 1931 r. przystąpiło do Ligi Obrony Powietrznej Państwa (zob.).

Istniało prawdopodobnie do 1939 r.

Źródła: Nowa placówka, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „PT”) 1918 nr 29 s. 103 – 104; Kronika, „Życie Włocławka i Okolicy” 1926 nr 2 s. 22; Z wydawnictw regionalnych Biuletyn Kujawskiego Stowarzyszenia Techników, „Życie Włocławka i Okolicy” 1929 nr 9 s. 16; Z życia techników kujawskich, Tamże 1929 nr 10 s. 10, 1930 nr 2 s. 7 – 8, nr 3 – 4 s. 15, nr 6 s. 31 – 33, 1931 nr 1 s. 17 – 18, nr 2 – 3 s. 18 – 20, nr 4 – 6 s. 1 – 2, 15 – 16; Z Kujawskiego Stowarzyszenia Techników we Włocławku, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1930 nr 51 – 52 s. III okładki, 1931 nr 31 s. A124.

Literatura: Z kart historii Naczelnej Organizacji Technicznej, „Informator NOT. Oddział Wojewódzki w Bydgoszczy” 1971 nr 2 (23) s. 19 – 20; J. Piłatowicz, Kujawskie Stowarzyszenie Techników we Włocławku /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 191 – 192 – tu dodatkowe źródła i literatura (tekst uzupełniono i rozszerzono).

LIGA DROGOWA

Okres działalności: 1933 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Okręg:** Poznań. **Oddziały:** Lwów, Opoczno. **Struktura organizacyjna:** Walny Zjazd, Rada Główna, Zarząd Główny; sekcje. **Liczba członków:** 34 (1933). **Prezes:** Stefan Tyszkiewicz (1933 – 39).

Charakterystyka działalności

Liga Drogowa powstała w 1933 r. z inicjatywy konstruktora samochodów i automobilisty hr. Stefana Tyszkiewicza. Wśród założycieli były jeszcze 33 osoby: prezesi różnych stowarzyszeń, politycy, działacze gospodarczy, redaktorzy i wydawcy, przedstawiciele arystokracji, m.in. hr. Karol Raczyński – prezes Automobilklubu Polski, August Zaleski – prezes Polskiego Touring Klubu, Kazimierz Meyer – naczelny dyrektor Państwowych Zakładów Inżynierii, Henryk Strasburger – prezes Rady Centralnego Związku Przemysłu Lekkiego, ks. Zdzisław Lubomirski – prezes Rady Naczelnej Organizacji Ziemiańskich, Melchior Nestorowicz – prezes Stowarzyszenia Polskich Kongresów Drogowych, Wojciech Stpiczyński – redaktor naczelny „Kuriera Porannego”, Marian Dąbrowski – wydawca i redaktor naczelny „Ilustrowanego Kuriera Co-

dziennego", Czesław Klarner, Stefan Starzyński, ks. Adam Sapięha – metropolita krakowski.

Liga Drogowa została zarejestrowana w 1933 r., statut zatwierdzono 21 grudnia 1934 r. Celem Ligi było „krzewienie wśród szerokich sfer społeczeństwa poczucia konieczności naprawy, rozbudowy i należytego utrzymania dróg w Polsce oraz współdziałanie z władzami państwowymi i samorządowymi dla osiągnięcia tych celów”. Wśród zadań eksponowano konieczność propagowania w społeczeństwie znaczenia dobrych dróg dla ekonomicznego i kulturalnego rozwoju oraz obrony kraju, wspieranie sprzętem budowy dróg gminnych, rozwój polskiego piśmiennictwa zawodowego oraz wynalazczości, organizowanie zjazdów, odczytów, konkursów i kursów instruktorskich.

Zasięgiem działalności Liga obejmowała cały kraj. W 1939 r. został utworzony Okręg w Poznaniu oraz oddziały we Lwowie i Opocznie. Środki finansowe pochodziły ze składek członkowskich.

Liga współorganizowała zjazdy inżynierów drogowych (1935), propagowała konieczność rozbudowy traktu Kraków – Warszawa – Wilno.

W lutym 1939 r. odbył się zjazd delegatów gminnych Ligi z udziałem 400 osób; w jego ramach przeprowadzono kurs z wykładami o ruchu drogowym, spółkach drogowych, budowie dróg gminnych; postanowiono wówczas objąć opieką historyczny szlak drogowy „Szlak Marszałka Piłsudskiego”: Zakopane – Kraków – Warszawa – Wilno – Żułów.

W 1934 r. Liga przeprowadziła ankietę dotyczącą świadczeń w naturze na rzecz gospodarki drogowej. W maju 1934 r. zorganizowano Konferencję Producentów Materiałów Drogowych, wnioski z niej stanowiły podstawę memoriału do ministra komunikacji w sprawie obniżenia taryf na przewozy materiałów kamiennych do budowy i utrzymania dróg.

Największym sukcesem Ligi było zorganizowanie Wystawy Drogowej w dniach 7 – 22 września 1935 r. na Politechnice Warszawskiej. Przedstawiono najnowszą technikę budowy dróg, dorobek samorządów, akcje wojska podczas powodzi, historyczny rozwój komunikacji drogowej w Polsce, zaprezentowano dorobek placówek naukowych oraz przedsiębiorstw budowlanych, samochody, motocykle, wyroby gumowe. W ogrodach Politechniki Warszawskiej ułożono

próbne odcinki dróg z najrozmaitszych materiałów. Doceniając osiągnięcia Niemiec wyodrębniono dział „Trzecia Rzesza. Budownictwo drogowe”.

Aktywny udział w propagowaniu zagadnienia dróg i motoryzacji brał Stefan Tyszkiewicz, uczestnicząc w różnego rodzaju naradach i publikując artykuły, np. „Zadania Ligi Drogowej” („Przemysł Naftowy” 1935 nr 3). Propagowaniu służyła utworzona „Biblioteka Techniczna Ligi Drogowej”, w ramach której wydano: „Krótki zarys sprawy drogowej w gminie” (Warszawa 1937), J. Królikowski – „Jak jeździć i chodzić po drogach” (Warszawa 1938).

Na zaproszenie władz Ligi odczyt o budowie autostrad wygłosił prof. L. Casagrande z Generalnego Inspektoratu Dróg Rzeszy Niemieckiej (1939).

W 1939 r. uzyskano zgodę Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, aby w roku szkolnym 1939/40 rozpocząć zapoznanie uczniów szkół podstawowych i średnich z przepisami ruchu drogowego.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Ligi.

Źródła: Ruch budowlany. Liga Drogowa, „Przegląd Budowlany” 1934 nr 6 s. 166 – 167; Prace Ligi Drogowej, „Technik Polski” 1935 nr 2 s. 20 – 21; Wiadomości bieżące. Wystawa Drogowa w Warszawie, „Nafta” 1935 nr 3 s. 77; Wystawa Drogowa, Tamże 1935 nr 4 s. 101 – 105; Życie budowlane. Wystawa Drogowa, „Przegląd Budowlany” 1935 nr 9 s. 272; E. Bratro, O potrzebie budowy próbnymi przestrzeniami drogowymi, Tamże 1935 nr 10 s. 298 – 299; R. Olszewski, Sprawa drogowa w Polsce. Wrażenia z Wystawy Drogowej, Tamże 1935 nr 10 s. 299 – 303; K. Stronczyński, Materiały drogowe krajowe na Wystawie Drogowej, Tamże 1935 nr 10 s. 307 – 308; Wiadomości bieżące. Wystawa Drogowa, „Przemysł Chemiczny” 1935 nr 7 – 8 s. 172 – 173; F. Bizowski, Wystawa Drogowa w Warszawie, „Technik Polski” 1935 nr 8 – 9 s. 95 – 98; Motoryzacja. Drogi i motoryzacja na Naradzie Gospodarczej, „Nafta” 1936 nr 3 s. 83 – 94; Wydawnictwa, „Technik Polski” 1937 nr 7 – 9 s.88; Nowości wydawnicze, „Przegląd Budowlany” 1938 nr 5 s. 272.

Literatura: J. Piłatowicz, Liga Drogowa /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz.2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s.192 – 193(tu dodatkowe źródła) – hasło rozszerzono i uzupełniono.

LIGA OBRONY POWIETRZNEJ I PRZECIWGAZOWEJ

Okres działalności: 1923 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1923 – 28 Liga Obrony Powietrznej Państwa). **Siedziba:** Warszawa. **Komitety:** powiatowe (od 1934 r. obwodowe), miejskie, wojewódzkie (od 1934 r. okręgowe). Koła miejscowe. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zgromadzenie, Rada Główna, Zarząd Główny; wydziały. **Liczba członków:** 211 tys. (1925), 350 tys. (1928), 880 tys. (1932), 1

250 tys. (1934), 1,7 mln (1938). **Prezysi:** Zygmunt Jastrzębski (1923 – 25), Antoni Ponikowski (1925 – 28), Julian Eberhardt (1928 – 31), Zenon Martynowicz (1931 – 32), K. Moniuszko (1932 – 33), Leon Berbecki (1933 – 39). **Sekretarze generalni:** January Grzędziński (1923 – 25), Karol Vacqueret (1925 – 27), S. Rudziński (1927 – 28), Józef Moldenhawer (1928), Jerzy Misiński (1928 – 30), Zbigniew Arnd (1930 – 31), Mieczysław Myśliński (1931 – 32), Gustaw Załęcki (1932 – 33), Adam Wojtyga (1933 – 39).

Charakterystyka działalności

Inicjatywa powołania masowej organizacji popierającej rozwój lotnictwa w Polsce wyszła z grona osób zainteresowanych zagadnieniami lotnictwa i Aeroklubu Polski. Prezydium Komitetu Organizacyjnego Ligi Obrony Powietrznej Państwa ukonstytuowało się w marcu 1923 r. w składzie: January Grzędziński, Tadeusz Jasionowski, Włodzimierz Mazurkiewicz, Waclaw Majewski. Pierwszy statut został zatwierdzony 26 maja 1924 r., w pracach nad nim brali udział m.in. Antoni Ponikowski, Czesław Tański, K. Vacqueret, Józef Zadora – Szwejcer. W statucie jako członkowie założyciele figurowali: J. Zadora – Szwejcer, J. Grzędziński, Tadeusz Garczyński.

W dniu 10 lutego 1928 r. Liga połączyła się z istniejącym od 1924 r. Towarzystwem Obrony Przeciwgazowej (zob.) i utworzyła Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (LOPP).

Celem Ligi, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 23 stycznia 1928 r. (zmiany w 1932 r.), było „popieranie rozwoju polskiego lotnictwa we wszystkich jego dziedzinach, wszechstronne badanie środków obrony chemicznej oraz przygotowanie ludności cywilnej do obrony przeciwlotniczo – gazowej”. Realizacji tych celów miały służyć: popularyzacja lotnictwa w społeczeństwie; popieranie piśmiennictwa naukowego i wynalazczości w zakresie lotnictwa i obrony przeciwchemicznej; działalność wydawnicza; tworzenie bibliotek, muzeów, pracowni doświadczalnych i szkół; organizowanie odczytów, kursów i wystaw; budowa lotnisk i schronów przeciwlotniczo – gazowych.

W ramach Ligi działały dwa Wydziały: Lotniczy i Obrony Przeciwgazowej.

Zasięgiem swego oddziaływania LOPP obejmowała niemal cały obszar państwa, działało ponad 20 komitetów wojewódzkich (1929 r. – 21, 1939 r. – 22), ponad 300 komitetów powiatowych i miejskich oraz 14 tys. kół miejscowych. Finanse Ligi pochodziły ze składek członkowskich i dotacji Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Liga wspierała finansowo budowę i wyposażenie techniczne 44 lotnisk, dysponowała własnymi płatowniami, które wykorzystywano do szkolenia i lotów propagandowych. LOPP sfinansowała budowę Instytutu Aerodynamicznego przekazanego Politechnice Warszawskiej, obserwatorium meteorologiczno – astronomicznego na szczycie Pop Iwana w paśmie Czarnohory, Instytutu Meteorologicznego Uniwersytetu Wileńskiego. Brała udział w subsydiowaniu budowy wojskowego Instytutu Badań Technicznych Lotnictwa, tuneli aerodynamicznych w Politechnice Lwowskiej i Podlaskiej Wytwórni Samolotów. W latach 1936 – 39 finansowała polską wyprawę balonową do stratosfery. Dzięki wsparciu finansowemu Ligi powstało kilka szkół pilotów, szkolono mechaników dla lotnictwa w Bydgoszczy i we Lwowie, organizowano kursy w Warszawie i Wilnie. W całym okresie istnienia LOPP prowadziła 24 szkoły szybowcowe, 26 ośrodków szybowcowych i 5 szkół pilotów (np. Szkoła Pilotów przy fabryce „Samolot” w Poznaniu, szkoły pilotów w Sadkowie pod Radomiem, Łodzi i Łucku). W latach 1935 – 39 ufundowano i przydzielono szkołom i aeroklubom 326 samolotów.

Na terenie kraju zbudowano gęstą sieć modelarni (266 w 1937 r.), w których pracowało 1500 instruktorów. Natomiast w szkołach funkcjonowało w 1934 r. przeszło 470 modelarni. Pod wpływem nalegań LOPP Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego wprowadziło modelarstwo lotnicze jako przedmiot obowiązkowy w zakresie nauczania robót ręcznych we wszystkich szkołach powszechnych, średnich i zawodowych.

LOPP przyznawała stypendia dla studentów politechnik Warszawskiej i Lwowskiej, w 1938 r. przyznano 25 stypendiów studentom tych uczelni oraz słuchaczom Państwowej Szkoły Lotniczo – Samochodowej w Warszawie, sporadycznie fundowano stypendia zagraniczne. Finansowano działalność Sekcji Lotniczej Koła Mechaników Studentów Politechniki Warszawskiej, w

1930 r. zbudowała dla niej Doświadczalne Warsztaty Lotnicze, z których wyszła rodzina samolotów RWD. Dzięki subwencjom LOPP członkowie tej Sekcji zbudowali w 1927 r. płatowiec JD 2. Sfinansowano prace badawcze i konstrukcyjne nad budową aparatu do rozsiewania proszków owadobójczych z samolotu, pierwszy lot doświadczalny zorganizowano w czerwcu 1925 r. w Pomorskich Lasach Państwowych w okolicy Brodnicy, w następnych latach ponawiano loty nad plantacjami buraczanymi.

Od 1927 r. organizowano konkursy awionetek i samolotów turystycznych; w latach 1930 – 31 pierwszą nagrodę zdobył Franciszek Żwirko za RWD – 4 i RWD – 5.

LOPP wydał na cele lotnictwa ogółem ponad 70 mln zł.

Organizowano różnego rodzaju kursy, np. w 1928 r. dla instruktorów obrony przeciwgazowej oraz urzędników i pracowników zakładów przemysłowych. Masowo organizowano odczyty, np. w 1926 r. – ponad 1000, w 1934 r. – 5 tys. odczytów z udziałem 750 tys. słuchaczy. Akcji odczytowej towarzyszyły pokazy filmów o lotnictwie; Liga przyczyniła się do powstania 17 takich filmów. Stosowano nowoczesne metody popularyzacji tematyki lotniczej i gazowej, dzięki Samochodowej Czołówce Propagandowej docierano z pokazami do małych miejscowości, wystawy ruchome przemieszczano autobusami i wagonami kolejowymi. W latach 1923 – 32 wystawy zwiedziło 2 mln osób. Od 1926 r. w akcji informacyjno – propagandowej posługiwano się radiem, do 1932 r. wygłoszono przeszło 200 tzw. „chwilek lotniczo – gazowych”, czyli 15 minutowych audycji. W 1932 r. założono muzeum sprzętu obrony przeciwgazowej.

LOPP wydawało książki naukowe, czasopisma, broszury propagandowe, kalendarzyki; część z nich przekazano szkołom – do 1932 r. 358 000 książek i broszur. W broszurach w przystępnej formie wyjaśniano najszerszym kręgom społecznym ewentualne zagrożenia w przypadku ataku lotniczego lub gazowego, opisywano sukcesy polskich lotników, przekazywano ich wrażenia z odbytych lotów. Opublikowano także książki o charakterze naukowym, m.in.: S. Abzółtowski: „Lotnictwo w wojnie współczesnej” (Warszawa 1925), G. Mokrzycki: „Teoria i budowa samolotu”. T. 1-2 (Poznań 1925), W. Leśniański: „Znaczenie

przemysłu chemicznego dla obrony państwa" (Lwów 1927), E. Płażek: „Chemia gazów bojowych" (Lwów 1927).

Od 1924 r. organem LOPP był „Lot Polski", przekształcony w 1934 r. w „Lot Polski i Obronę Przeciwlotniczo – Gazową". Od 1928 r. ukazywał się „Biuletyn Gazowy" (od 1935 r. pt. „Przegląd Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej"). Dla młodzieży przeznaczony był, wydawany od 1924 r. przez komitet stołeczny warszawski, „Młody Lotnik" (od 1929 r. pt. „Skrzydłata Polska"). Niektóre komitety wydawały własne czasopisma: poznański – „Wiadomości LOPP" (1925 – 1929), Komitet Miasta Poznania – „Wiadomości LOPP" (1928 – 1929), lubelski – „Ster" (1926 - ?), białostocki – „Wiadomości Lotnicze LOPP" (1927 – 1929); inne komitety wydawały incydentalnie tzw. jednodniówki.

Działalność LOPP przerwał wybuch II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

Lot Polski i Obrona Przeciwlotniczo – Gazową. Warszawa 1924 – 1939

W latach 1924 – 33 tytuł Lot Polski.

Skrzydłata Polska. Warszawa 1924 – 1930

W latach 1924 – 29 tytuł Młody

Lotnik. Wiadomości LOPP. Poznań 1925 – 1929

Wyd. Komitet Poznański LOPP.

Ster. Lublin 1926 - ?

Wyd. Komitet Lubelski LOPP. Wiadomości Lotnicze. Białystok 1927 – 1929

Wyd. Komitet Białostocki LOPP

Przegląd Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwgazowej. Warszawa 1928 – 1934

W latach 1928 – 34 tytuł Biuletyn Gazowy.

Wiadomości LOPP. Poznań 1928 – 1929

Wyd. Komitet Miasta Poznania LOPP.

Źródła: Sprawozdanie z działalności Komitetu Stołecznego Ligi Obrony Powietrznej Państwa 1925, 1926; Sprawozdanie z działalności Komitetu Wojewódzkiego LOPP w Poznaniu za czasookres 1926/27; Sprawozdanie z działalności Komitetu Stołecznego LOPP 1928 – 1933; Katalog. Wystawa Modeli Lotniczych i Aerofoto. Warszawa 21 IV – 25 IV 1924, Warszawa 1924; LOPP, „Inżynier Kolejowy" 1925 nr 3 s. 73 – 74; 3 Tydzień Lotniczy. Jednodniówka Komitetu Wojewódzkiego LOPP w Nowogrodku, Nowogródek 1926; 3 – ci Krajowy Konkurs Awionetek 24 IX – 6 X 1930, Warszawa 1931; Nowe władze LOPP, „Przegląd Lotniczy" 1933 nr 7 s. 313; 5 Krajowy Lotniczy Konkurs Turystyczny 2 – 10 IX 1933, Warszawa 1934; LOPP na terenie Stolicy 1934 – 1936, 1938; LOPP w Województwie Białostockim w roku 1937, Białystok 1938; LOPP w Województwie Kieleckim w roku 1937, Kielce 1938; LOPP do polskiego duchowieństwa katolickiego, Warszawa 1932; LOPP do robotników, Warszawa 1933; LOPP do rolników, Warszawa 1934.

Literatura: J. Piłatowicz, Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 193 – 196 (hasło to uzupełniono, por. zamieszczone tam źródła i literaturę).

ŁÓDZKI ZWIĄZEK TECHNIKÓW WŁÓKIENNICZYCH W ŁODZI

Okres działalności: 1924 – 1939 (Nazwa poprzednia: 1924 – 1935 Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Szkoły Włókienniczej w Łodzi). **Siedziba:** Łódź. **Struktura organizacyjna:** Zarząd, koła, sekcje. **Liczba członków:** 191 (1927), 166 (1929), 219 (1937). **Prezysi:** Czesław Kołacz (1924 – 26), Bolesław Rebzda (1927 – 30, 1933 – 39), Tadeusz Balasiński (1930 – 33). **Sekretarze:** Franciszek Kacprzak (1929 - ?), Leon Denys (1937), Lucjan Badocha (1938).

Charakterystyka działalności

Państwową Szkołę Włókienniczą w Łodzi utworzyło Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w 1919 r., usytuowano ją w budynku byłej Szkoły Przemysłowej. Nauczanie prowadzono na następujących wydziałach: przędzalniczym, tkackim, farbiarsko – wykończalniczym, mechanicznym, dziewiarsko – pończosznym, elektrycznym. Do 1939 r. szkoła wykształciła 1306 absolwentów. Ponieważ Stowarzyszenie Techników w Łodzi (zob. – Łódzkie Stowarzyszenie Techników w Łodzi) nie przyjmowało w poczet swoich członków techników ze średnim wykształceniem, grono absolwentów Państwowej Szkoły Włókienniczej w Łodzi założyło w 1924 r. organizację pod nazwą Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Szkoły Włókienniczej w Łodzi. W grudniu 1935 r. na Nadzwyczajnym Zebraniu Członków zmieniono nazwę na Łódzki Związek Techników Włókienniczych, decyzję tę wojewoda łódzki zatwierdził 18 maja 1936 r.

Związek działał na terenie województwa łódzkiego, a jego celem było zjednoczenie techników dla ochrony interesów zawodowych i ekonomicznych, doksztalcanie członków. W tym celu miano popierać rozwój nauk technicznych przez wydawanie czasopism technicznych, zakładanie czytelni i bibliotek, organizację odczytów i wykładów oraz obronę interesów techników u władz państwowych i samorządowych.

Dla realizacji tych zadań w latach dwudziestych powołano koła: Przędzalników, Tkaczy, Farbiarzy, Mechaników, które w latach trzydzie-

stych przemianowano na sekcje, tworząc dodatkową – Dziewiarzy, a w 1933 r. Biblioteczną. Podstawową formą działalności kół (sekcji) były odczyty, z reguły kilka razy rocznie w każdym kole (sekcji). Odczyty były poświęcone konkretnym problemom, np. ustawianie i nawijanie zgrzeblarek, automaty wątkowe, bielenie luźnej bawełny, przyczyny zacierania łożysk silnikowych. Na zebraniu Sekcji Przędzalniczej w 1938 r. omawiano następujące tematy: kontrola zwoju aparaturą fotoelektryczną, nowe metody określania przędzy przyrządami fotoelektrycznymi, przędzenie włókien sztucznych ciętych, oczko w przędzeniu obrączkowym. Spośród odczytów można wymienić: Franciszka Kacprzaka – „Kolor i odcień” (1929), A. Brauera – „Opalanie kotłów pyłem węglowym” (1929), Ildefonsa Spodenkiewicza – „Szykowanie maszyn Jacquarda” (1929) i „Tkaniny kolorowe” (1930), Zygmunta Witkowskiego – „Obwijanie zgrzeblarek taśmą iglastą” (1930), Antoniego Szumpicha - „Wykończalnictwo” (1930).

Związek organizował różne formy kształcenia zawodowego, m.in. w latach 1932 – 33 prowadzono dwuletni kurs chemii włókienniczej oraz języka niemieckiego.

W okresie kryzysu gospodarczego powołano do życia Biuro Pośrednictwa Pracy, które prowadziło ewidencję poszukujących pracy, zwracano się do przedsiębiorstw o zgłaszanie propozycji zatrudniania techników i możliwości odbywania praktyk przez uczniów i studentów. W końcu lat trzydziestych Biurem kierował Leon Denys.

Życie towarzyskie organizowała Sekcja Towarzysko – Rozrywkowa, rolę integracyjną pełniły spotkania podczas „Czwartków u Techników”, dużym powodzeniem cieszyły się „Bale u Techników”.

Na uwagę zasługują prace Związku dotyczące polskiego słownictwa technicznego. W 1937 r. z inicjatywy Sekcji Tkackiej Związku Zawodowego Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim (zob.), przy aktywnym współudziale Łódzkiego Związku Techników Włókienniczych, powstała komisja do opracowania i uporządkowania polskiego słownictwa z zakresu technologii tkactwa. Wyniki prac przedstawiono do dyskusji na łamach „Technika Włókienniczego”. Współpracowano z Wa-

clawem Kączkowskim z Politechniki Warszawskiej przy opracowywaniu słownika wykończalniczego, sukcesywnie drukowanego na łamach „Technika Włókiennicza” (1938 –1939). Te dwa projekty miano przedłożyć do zatwierdzenia Akademii Nauk Technicznych. Niestety wybuch II wojny światowej przerwał prace nad słownikami.

Największym osiągnięciem Związku było powołanie do życia w 1929 r. czasopisma „Technik Włókienniczy”, którego dwa pierwsze zeszyty ukazały się pod tytułem „Gazeta Stowarzyszenia Absolwentów Państwowej Szkoły Włókienniczej” w nakładzie 200 egzemplarzy. Redakcję „Technika Włókiennicza” powierzono Ludwikowi Zusmanowi, wiceprezesowi, a członkami redakcji byli: B. Rebzda, Z. Wojtkowski, W. Łagowski, I. Spodenkiewicz, R. Kuzitowicz, S. Gradowski. Od 1929 r. redaktorem został B. Rebzda, a kierownikiem administracyjnym I. Spodenkiewicz. W okresie od października 1931 r. do września 1932 r. czasopismo przestało wychodzić z powodu braku środków finansowych, co było konsekwencją wielkiego kryzysu gospodarczego.

Wydawanie czasopisma wznowił we wrześniu 1932 r. Tadeusz Balasiński, prezes stowarzyszenia, i redagował go do 1935 r., następnie funkcję tę pełnili: Tadeusz Skawiński (1935 – 1936) i Władysław Bratkowski (1936 – 1939). Natomiast prace redakcyjne i administracyjne w dalszym ciągu prowadził T. Balasiński jako zastępca redaktora naczelnego. Od końca 1934 r. wydawcą „Technika Włókiennicza” był Komitet Redakcyjny Czasopism i Wydawnictw Włókienniczych, powołany do życia przez stowarzyszenia łódzkie: Łódzki Związek Techników Włókienniczych, Łódzkie Stowarzyszenie Techników (zob.), Związek Zawodowy Techników Przemysłu Włókiennicza i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim (zob.), Polskie Towarzystwo Chemików i Kolorystów (zob.), oddział łódzki Polskiego Towarzystwa Chemicznego. Czasopismo finansował Łódzki Związek Techników Włókienniczych przy znacznym wsparciu finansowym różnych instytucji i zakładów przemysłowych, m.in. Izby Przemysłowo – Handlowa w Łodzi, Zarządu Miejskiego m. Łodzi, Zrzeszenia Producentów Przędzy Bawełnianej w Polsce, Fabryki Przędzy i Tkanin Sztucznych „Chodaków”.

Z „Technikiem Włókienniczym” współpracowali przeważnie absolwenci i nauczyciele Państwowej Szkoły Włókienniczej w Łodzi. Redakcja zdołała przez cały czas utrzymać wysoki poziom fachowy, dorównujący ówczesnym czasopismom zagranicznym. W latach 1929 – 1939 ukazało się 53 numery o łącznej objętości 1586 stron druku. Tematyka artykułów obejmowała: przędzalnictwo, tkactwo, dziewiarstwo, przeróbkę włókien, technologię lnu, farbiarstwo, drukarstwo i rytownictwo, wykończalnictwo, mechanikę i elektrotechnikę. Poczesne miejsce zajmowała problematyka gospodarcza i związana ze słownictwem technicznym.

Nakładem stowarzyszenia ukazała się książka K. Andrzejewskiego – „Rytownictwo w zastosowaniu dla przemysłu włókienniczego” (Łódź 1931).

W końcu dwudziestolecia międzywojennego aktywnymi działaczami, oprócz prezesów i sekretarzy, byli: Bronisław Dembski (wiceprezes), Cz. Kołacz (wiceprezes), Aleksy Hoffman, Władysław Łagowski, Stanisław Snawadzki, Jan Markowski.

Przy Związku istniała biblioteka techniczno – zawodowa z działem beletrystycznym, zorganizowali ją i prowadzili: B. Dembski, A. Markiewicz, Henryk Pegza. Z początkiem 1929 r. zorganizowano muzeum osobliwości tkackich.

Związek należał do grona inicjatorów powstałej w 1936 r. Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników Rzeczypospolitej Polskiej (zob.). Aktywnie działano na rzecz organizacji a następnie uczestniczono w obradach Pierwszego Polskiego Kongresu Techników w Warszawie (XII 1938 r.).

Działalność przerwał wybuch II wojny światowej, we wrześniu 1939 r. lokal wraz z urządzeniami zajęły wojska niemieckie. Meble, bibliotekę i akta Związku zniszczono.

Wydawnictwa ciągłe:

„Technik Włókienniczy”. Łódź 1929 – 1939. Nr ½ tyt.: „Gazeta Stowarzyszenia Absolwentów Państwowej Szkoły Włókienniczej”.

Źródła: Sprawozdanie z działalności Łódzkiego Związku Techników Włókienniczych, „Technik Włókienniczy” 1937 nr 5 – 6 s. 81; Od redakcji, „Gazeta Stowarzyszenia Absolwentów Państwowej Szkoły Włókienniczej w Łodzi” 1929 nr 1 s. 1; Z życia Stowarzyszenia, Tamże 1929 nr 1 s. 7 – 8, nr 2 s. 9 – 11; Przed ogólnym zebraniem, „Technik Włókienniczy” 1929 nr 5 s. 22; Kronika. Z życia Stowarzyszenia, Tamże 1929 nr 6 – 7 s. 11, 1930 nr 10 – 12 s. 18, nr 13 – 14 s. 17, 1933 nr 10 – 12 s. 86, 1935 nr 3 – 4

s. 60, 1938 nr 5 – 6 s. 95 – 96; A.N., Parę słów o Państwowej Szkole Włókienniczej w Łodzi, Tamże 1929 nr 5 s. 24 – 31; Kronika. Nowe wydawnictwa, Tamże 1931 nr 25 s. 16; Ogłoszenia, Tamże 1932 nr 27 – III strona okładki; Do Czytelników, Tamże 1934 nr 9 – 12 s. 75; Słowo wstępne, Tamże 1935 nr 1 – 2 s. 1; Wiadomości ogólne. Kronika. Zmiana nazwy Stowarzyszenia Absolwentów Państwowej Szkoły Włókienniczej w Łodzi, Tamże 1936 nr 5 – 6 s. 90; Od Komitetu Redakcyjnego, Tamże 1936 nr 5 – 6 s. 90; Koledzy Tkacze!, Tamże 1937 nr 3 – 4 s. 46; Słownictwo Wacława Kączkowskiego, Tamże 1938 nr 1 – 2 s. 21 – 22, nr 3 – 4 s. 63 – 64, nr 5 – 6 s. 91 – 92, nr 7 - 8 s. 117 – 118, nr 9 – 10 s. 141 – 144, nr 11 – 12 s. 169 – 172, 1939 nr 5 – 6 s. 111 – 112.

Literatura: T. Balasiński, 1929 – 1934. Pięćlecie „Technika Włókiennicza”, „Technik Włókienniczy” 1934 nr 1 – 2 s. 1; 1929 – 1939. Dziesięciolecie „Technika Włókiennicza”, Tamże 1939 nr 1 – 2 s. 1 – 4; Powstanie i działalność Łódzkiego Związku Techników Włókienniczych w Łodzi na przestrzeni 15 lat istnienia, Tamże 1939 nr 1 – 2 s. 47 – 48; Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Włókienniczego. Pod red. I. W. Tybora, Łódź 1962 s. 37, 41 – 44; Dzieje łódzkiej szkoły włókienniczej w Polsce niepodległej 1919 – 1969. Pod red. W. Szczygielskiego, Łódź 1969 s. 47 – 49; W. Zabierowski, Łódzki Związek Techników Włókienniczych w Łodzi /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 291 – 292.

ŁÓDZKIE STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW W ŁODZI

Okres działalności: 1909 – 1939 (Nazwa poprz.: 1919 – zapewne do 1935 r. Stowarzyszenie Techników w Łodzi). **Siedziba:** Łódź. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd, komisje, koła. **Biblioteka:** 1500 dzieł (1914), 691 tomów (1918), 1375 tomów (1937). **Liczba członków:** 160 (1909), 240 (1914), 189 (1918) – w tym 163 rzeczywistych i 26 współdziałających, 378 (1937). **Prezisi (przewodniczący):** Józef Witkowski (1909 – 13), Edward Wagner (1913 – 32), Bronisław Michelis (1932 – 38), Wacław Wojewódzki (1938 – 39). **Sekretarze:** A. Ekerkunst, Stanisław Popielawski (1914 - ?), Józef Cybulski (1935 - ?).

Charakterystyka działalności

Wydarzenia związane z rewolucją 1905 r. spowodowały zanik działalności sekcji Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, w tym także Sekcji Technicznej Łódzkiej (zob.). Po kilku latach technicy łódzcy wznowili działalność, ale już w formie samodzielnej organizacji. Na zebraniu 2 marca 1909 r. powołano do życia Stowarzyszenie Techników w Łodzi, a działalność rozpoczęto w maju tegoż roku wybierając Zarząd w następującym składzie: S. Bielecki, Franciszek Bąkowski, Wiesław Gerlicz, Lucjan

Jętkiewicz, J. Konic, L. Koźmiński, Eugeniusz Krasuski, Tadeusz Sułowski, Marian Tyszka, Edward Wagner, A. Wardzyński, Józef Witkowski (przewodniczący). Z inicjatywy E. Krasuskiego, Stanisława Łatkiewicza i Wacława Tymowskiego utworzono w czerwcu 1910 r. Koło Chemików. W drugiej połowie lat trzydziestych działało Koło Mechaników oraz komisje: Towarzystwa, Biblioteczna Techniczna, Biblioteczna Beletrystyczna, Naukowo – Odczytowa.

Do Stowarzyszenia przyjmowano wyłącznie inżynierów. W latach trzydziestych do grupy aktywnych działaczy, oprócz prezesów i sekretarzy, należeli m.in. Czesław Dąbrowski, Bolesław Gabler, Stanisław Harasimowicz, Emil Hirsberg, Jan Kajrunajtys, Jan Korasiewicz, Edward Krodkiewski, Stefan Luciński, Ludwik Manitus, Stanisław Mańko, Stanisław Przeździecki, Jan Bolesław Rybołowicz, Edward Skrutkowski, Czesław Wawrzyński, Stanisław Wrede.

Główną formą działalności były odczyty dotyczące nie tylko niemal wszystkich zagadnień techniki, ale także problemów społecznych. Referentami byli często inżynierowie spoza Łodzi, głównie z Warszawy. W pierwszych latach istnienia Stowarzyszenia organizowano kilkanaście odczytów rocznie, wyraźna aktywizacja nastąpiła w okresie I wojny światowej. W 1914 r. zorganizowano 27, w 1917 r. – 31 posiedzeń odczytowych, ale dotyczyły one głównie spraw społecznych, literatury i sztuki, a niewiele techniki z powodu braku prelegentów. Niestety nieznanymi są referenci i tytuły odczytów. Dużą aktywność przejawiano w drugiej połowie lat trzydziestych: w 1934 r. – 26 odczytów z przeciętną frekwencją 62 słuchaczy, 1936 r. 31 odczytów.

Spośród wielu odczytów na uwagę zasługują: Franciszka Hirsberga – „Przedmiot nauki o trzęsieniach ziemi (sejsmologii) i jej historia” (1909), Mariana Lutosałwskiego – „Azot powietrza i jego zużycowanie do wyrobu kwasu azotowego i nawozów sztucznych” (1909), Karola Rosego (z Berlina) – „Brak pracy jako problem społeczny” (1909) – autor omówił metody rozładowywania bezrobocia: roboty publiczne, ubezpieczenia, subwencje dla gmin, Stanisława Manduka (z Warszawy) – „Budowa kinematografu i jego przyszłe zastosowanie w nauce” (1909), Franciszka Przedpełskiego –

„Współczesna technika przędzalnictwa bawełny” (1910), Maksymiliana Rozenthala – „Przestrzeń i czas w nowoczesnej fizyce” (1921), Kamila Lisowskiego – „Wrażenia z podróży po Rosji Sowieckiej” (1935), Stanisława Płużańskiego (z Warszawy) – „Przygotowanie przemysłu na potrzeby obrony państwa” (1935), Iwana Feszczenko – Czopińskiego – „Nowoczesne stale konstrukcyjne i narzędziowe” (1936).

W odczytach sporo uwagi poświęcano problemom infrastruktury technicznej Łodzi, np. Czesław Świerczewski – „Jak należy rozwiązać kwestię gazową w Łodzi ze stanowiska technicznego” (1909), Franciszek Hirsberg – „O zaopatrzeniu Łodzi w wodę” (1910). Ciekawe były odczyty dotyczące problemów społecznych i literatury, np. Franciszek Bąkowski przedstawił życie, zwyczaje i pracę Kaszubów (1910), T. Konczyński – „Grunwald w polskiej twórczości” (1910), Niewiadomski (zapewne Eligiusz) – „Tragedia narodowa w sztuce polskiej XIX wieku” (1910) – odczyt ilustrował dziełami Artura Grottgera, Jana Matejki, Stanisława Wyspiańskiego, Jacka Malczewskiego, eksponując w nich „pierwiastki narodowe”.

Podczas I wojny światowej znacznie rozwinęto działalność społeczną i charytatywną; zorganizowano tanią kuchnię (część obiadów wydawano bezpłatnie), herbaciarnię, piekarnię i sklep spożywczy, opiekę nad rannymi, ochronę warsztatów pracy. Po ewakuacji władz rosyjskich członkowie Stowarzyszenia brali udział w tworzeniu Komitetu Obywatelskiego, Milicji i komisji szacującej straty wojenne. W dniu 4 lipca 1920 r. podjęto jednomyślną uchwałę o zgłoszeniu wszystkich członków Stowarzyszenia do Armii Ochotniczej, nawiązano współpracę z dowództwem wojsk w Łodzi, zorganizowano Biuro Współpracy Technicznej. Inżynier Jan Holcgreber, członek Zarządu Stowarzyszenia, został organizatorem i kierownikiem składu broni ręcznej i warsztatów rusznikarskich, te ostatnie z francuskiego złomu demobilowego zmontowały 128 000 karabinów ręcznych i kilkaset maszynowych.

Na początku lat dwudziestych Stowarzyszenie wiele uwagi poświęcało gospodarce cieplnej, z jego inicjatywy próbowano w latach 1921 – 1922 zorganizować, ale bezskutecznie, Zrzeszenie Doskonalenia Gospo-

darki Ciepłej (zob.). Natomiast udało się zorganizować w 1922 r. kursy dla inżynierów z gospodarki ciepłej. Wykłady prowadzili m.in. profesorowie Politechniki Warszawskiej – Wiesław Chrzanowski, Bohdan Stefanowski. Starano się zapoznawać członków z najnowszymi osiągnięciami w produkcji kotłów i instalacjami, w tym celu w 1924 r. grupę inżynierów w składzie: R. Biedrzycki, E. Chromiński, A. Frentzel, B. Kroh, B. Michelis, K. Nowicki wysłano na 4-tygodniowe zwiedzanie wytwórni kotłów we Francji, w Szwajcarii, Anglii, Czechosłowacji, Belgii i Niemczech. W 1935 r. zorganizowano kurs obrony przeciwgazowej, ukończyło go 34 osoby.

Łódzkie Stowarzyszenie Techników przystąpiło w 1935 r. do Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.); współpracowało z wieloma instytucjami i stowarzyszeniami, m.in. Związkiem Techników Włókienników w Bielsku (zob.), Radą Opiekuńczą Państwowej Szkoły Techniczno – Przemysłowej w Łodzi, Polskim Towarzystwem Chemicznym, Polskim Towarzystwem Chemików – Kolorystów (zob.), Związkiem Zawodowym Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim (zob.) oraz oddziałami łódzkimi Stowarzyszenia Elektryków Polskich (zob.) i Stowarzyszenia Architektów Rzeczypospolitej Polskiej. W 1934 r. wspólnie z wyżej wymienionymi stowarzyszeniami działającymi w Łodzi utworzono Komitet Redakcyjny Czasopism i Wydawnictw Włókienniczych, którego głównym celem była opieka moralna i materialna nad „Technikiem Włókienniczym”. Od 1938 r. Komitetowi przewodniczył Stanisław Łatkiewicz, działacz Łódzkiego Stowarzyszenia Techników.

Aktywnie pomagano członkom znajdującym się w trudnej sytuacji życiowej i materialnej; w 1926 r. założono „Koleżeńską Pomoc Doraźną na wypadek śmierci”, która pomagała finansowo rodzinom zmarłych członków. Podczas wielkiego kryzysu gospodarczego utworzono „Fundusz Zapomogowy dla Bezrobotnych Kolegów”, udzielający pożyczek członkom Stowarzyszenia. W latach 1931 – 34 z własnych funduszy utrzymywano wzorową kuchnię dla bezrobotnych, w sumie wydano niemal 367 000 obiadów.

Szybko zorganizowano bibliotekę, która przed wybuchem I wojny światowej liczyła 1500 dzieł, a jej organizatorami byli m.in. E. Jasiński i T.

Ordyński. Po I wojnie światowej (1918) zasoby zmniejszyły się do 691 tomów; w 1918 r. prenumerowano 14 czasopism. W ciągu 1918 r. wypożyczono członkom 155 książek. W drugiej połowie lat trzydziestych obok biblioteki technicznej, liczącej 1375 tomów w 1937 r., funkcjonowała biblioteka beletrystyczna dysponująca 3100 tomami. Bibliotekę udostępniono Akademickim Kołom Łodzian.

Źródła: Kronika bieżąca. Stowarzyszenie Techników w Łodzi, „PT” 1909 nr 23 s. 282, nr 24 s. 293, nr 25 s. 303, nr 26 s. 318, nr 29 s. 344 – 345, nr 42 s. 473, nr 46 s. 521, nr 48 s. 551 – 552, nr 50 s. 576; Z towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Techników w Łodzi, „PT” 1910 nr 4 s. 46, nr 11 s. 138, nr 13 s. 168, nr 20 s. 259, nr 21 s. 271 – 272, nr 42 s. 511, nr 46 s. 567, nr 48 s. 593 – 594, 1914 nr 16 s. 218; Zrzeszenia techniczne. Stowarzyszenie Techników w Łodzi, „PT” 1921 nr 44 s. 278, nr 47 s. 296, nr 48 s. 304, 1922 nr 18 s. 121; Kronika. Kursy dla inżynierów z gospodarki cieplnej w Łodzi, „PT” 1922 nr 23 s. 154, nr 49 s. 382; Kursy dla palaczy. Referat wygłoszony w Stow. Techników w Łodzi przez inż. B. Kroha, „PT” 1923 nr 49 s. 516 – 518; Ze stowarzyszeń technicznych. Łódź, „PT” 11924 nr 41 – 42 s. 478, nr 48 s. 546; Sprawozdania, „Chemik Polski” 1910 nr 13 s. 306 – 307, nr 24 s. 570 – 571; Stowarzyszenie Techników w Łodzi, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „PT”) 1918 nr 12 s. 49 – 50; J. W., Zjazd inżynierów cieplnych w Łodzi, „Przegląd Elektrotechniczny” (dalej „PE”) 1921 nr 22 s. 301 – 302; Wiadomości bieżące. Zrzeszenie cieplne, „PE” 1922 nr 5 s. 79; Stowarzyszenia i organizacje. Stowarzyszenie Techników w Łodzi, „PE” 1922 nr 8 s. 128; Wiadomości bieżące. Kursy cieplne dla inżynierów, „PE” 1922 nr 21 s. 331, nr 22 s. 347; Życie związkowe. Łódzkie Stowarzyszenie Techników w Łodzi, „Technik Włókienniczy” 1935 nr 1 – 2 s. 28, nr 3 – 4 s. 59, 1936 nr 11 – 12 s. 171 – 172, 1937 nr 3 – 4 s. 54.

Literatura: B. Michelis, Powstanie i działalność Łódzkiego Stowarzyszenia Techników na przestrzeni 48 lat owocnych wysiłków, „Technik Włókienniczy” 1939 nr 1 – 2 s. 44 – 45; Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Włókienniczego. Pod red. I. W. Tybora, Łódź 1962 s. 36,42; W. Zabierowski, Łódzkie Stowarzyszenie Techników w Łodzi /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 1. Pod red. B. Sordyłowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 292 – 293.

MAŁOPOLSKIE TOWARZYSTWO TECHNIKÓW PRZEMYSŁU SPIRYTUSOWEGO

Okres działalności: lata międzywojenne – zapewne w latach 1924-1936.

Siedziba: Lwów. **Liczba członków:** 211 (1926), 78 (1929), 120 (1935).

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918-1939. (Informator), Warszawa 1963 s.596.

NACZELNA ORGANIZACJA INŻYNIERÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1935 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Oddziały:** Katowice, Lwów, Poznań, Toruń, Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Rada Główna; komisje. **Liczba członków:** 15 stowarzyszeń (1938). **Prezes:** Aleksander Bobkowski (1935 – 39). **Sekretarze:** Jerzy Marjański (1935 – 36), Jerzy Nechay (1937 – 38), Józef Zieliński (1938), Tadeusz Rzewuski (1939).

Charakterystyka działalności

Utworzenie odrębnego stowarzyszenia inżynierskiego poprzedziły różne koncepcje dotyczące jego kształtu w latach 1919 – 1934 (szerzej na ten temat zob. T. I opracowania). Dopiero starania Związku Polskich Inżynierów Elektryków (zob.) zakończyły się utworzeniem nowej organizacji. W latach 1933 – 34 w ramach Związku działała Komisja ds. Inżynierskich, która zajęła się stworzeniem centralnej organizacji związków inżynierskich różnych specjalności. W pracach jej uczestniczyli przedstawiciele Związku Polskich Inżynierów Elektryków, Związku Inżynierów Chemików RP (zob.) i Stowarzyszenia Inżynierów Wychowanków Wydziału Mechanicznego Politechniki Warszawskiej (zob.). Przyjęto nazwę dla projektowanej organizacji – Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej (NOI). Powołano również Porozumiewawczą Komisję Międzyzwiązkową, w celu opracowania statutu NOI, który został zatwierdzony 17 lipca 1935 r.

Członkami założycielami NOI było 11 związków i stowarzyszeń inżynierskich: Związek Polskich Inżynierów Elektryków, Związek Inżynierów Chemików, Stowarzyszenie Inżynierów Wychowanków Wydziału Mechanicznego Politechniki Warszawskiej, Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich (zob.), Związek Polskich Inżynierów Kolejowych (zob.), Związek Inżynierów Drogowych (zob.), Społeczne Zrzeszenie Inżynierów RP (zob.), Stowarzyszenie Architektów RP, Polski Związek Inżynierów Budowlanych (zob.), Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego (zob.) i Polskie Towarzystwo Politechniczne (zob.). Wkrótce przystąpiły także Stowarzyszenie Inżynierów w Poznaniu (zob.) oraz Izba Inżynierska we Lwowie. W międzyczasie Stowarzyszenie Inżynierów Wychowanków Wydziału Mechanicznego Politechniki Warszawskiej połączyło się ze Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników

Polskich, co spowodowało w konsekwencji, że 1 grudnia 1935 r. NOI grupowała 12 stowarzyszeń liczących 4 894 członków. Natomiast 17 stycznia 1936 r. wystąpiło z NOI Stowarzyszenie Architektów RP, motywując swoją decyzję rozbieżnością celów własnych z celami NOI. W czerwcu tegoż roku przyjęto do NOI Związek Polskich Inżynierów Lotniczych (zob.) i Stowarzyszenie Polskich inżynierów Górniczych i Hutniczych (zob.). W rezultacie 1 stycznia 1937 r. NOI liczyła 13 stowarzyszeń zrzeszających 4 995 członków. Z końcem stycznia 1937 r. zgłosiło akces do NOI Stowarzyszenie Inżynierów Wodnych RP (zob.), a w grudniu tegoż roku przyjęto Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Budownictwa Okrętowego (zob.). A zatem w styczniu 1938 r. NOI skupiała 15 stowarzyszeń, których liczba członków przekraczała 5,5 tys. osób, co stanowiło 38% ogółu inżynierów w Polsce, przy czym ogólną liczbę inżynierów szacuję na około 14 500 osób, bez inżynierów rolników, leśników i ogrodników.

Najliczniejszymi stowarzyszeniami były: SIMP i Związek Polskich Inżynierów Kolejowych, każde liczące przeszło 1000 członków. Drugą grupę stanowiły 4 stowarzyszenia skupiające od 448 do 545 członków, np. Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych liczyło 545 członków, a Związek Inżynierów Chemików – 525 członków. Najmniejszymi stowarzyszeniami były: Społeczne Zrzeszenie Inżynierów – 90 i Stowarzyszenie Inżynierów w Poznaniu – 106 członków. Można sądzić, że liczba członków stowarzyszeń zrzeszonych w NOI, tuż przed wybuchem II wojny światowej, zbliżyła się do 6 tys. inżynierów, czyli przeszło 41 % ogółu inżynierów. Było to wynikiem szybkiego wzrostu liczby członków niektórych stowarzyszeń, np. SIMP przekroczyło liczbę 1 200 członków.

Zadania statutowe obejmowały: reprezentowanie środowiska inżynierów wobec władz państwowych i społeczeństwa; rozwój przemysłu i zdolności obronnych państwa; opracowanie zasad etyki inżynierskiej i czuwanie nad ich przestrzeganiem; obrona pozycji społecznej i praw inżyniera.

NOI utrzymywała się ze składek wnoszonych przez poszczególne stowarzyszenia w wysokości zależnej od liczby ich członków.

W ramach NOI działało 7 komisji (1936 r.): 1) ds. Obrony Państwa, 2) ds. Gospodarczych Państwa, 3) Oświatowo – Wychowawcza, 4) ds. Organizacji Inżynierów, 5) ds. Etyki Inżynierskiej, 6) Statystyczno – Rejestracyjna, 7) Prasowo – Redakcyjna. W latach następnych powstały Komisje: ds. Zawodowych i Ogólnych oraz Wydawnicza. Powoływano także komisje doraźne do rozwiązywania różnych problemów dotyczących środowiska inżynierskiego, np. Komisja Akcji Inżynierskiej dla obrony dotychczasowej procedury nadawania tytułu inżyniera na podstawie ukończenia szkoły akademickiej oraz Komisja dla Projektu Ustawy o Zorganizowaniu Inżynierów.

NOI była organizatorem Pierwszego Polskiego Kongresu Inżynierów we Lwowie w 1937 r. Kongres odbył się pod hasłem „Mobilizacja twórczej energii dla gospodarczego uniezależnienia Polski” i był reakcją na dotychczasowe nieefektywne metody gospodarowania, wyrazem rozczarowania wobec ówczesnych nauk ekonomicznych i ekonomistów. Wzięło w nim udział 2,3 tys. osób, obrady toczyły się w 8 sekcjach: 1) planowania gospodarczego, 2) podstawowych urzędów gospodarczych, 3) budownictwa i osiedli, 4) podstawowych surowców i tworzyw, 5) przemysłów konstrukcyjno – obróbkowych, 6) przemysłów chemicznych i pokrewnych, 7) przemysłów spożywczych i rolniczych, 8) zagadnień różnych. Wygłoszono ogółem 88 referatów. Dokonania Kongresu obrazuje 7-tomowe wydawnictwo obejmujące referaty, dyskusję i sprawozdania z sekcji 2 – 7: „Pierwszy Polski Kongres Inżynierów, Lwów 12 – 14 IX 1937 r. Cz. 1-7” (Warszawa 1938). Poprzez Kongres środowisko inżynierskie zaakcentowało swoje ambicje opracowania planów i programów rozwoju niemal wszystkich dziedzin społeczno – gospodarczych (szerzej zob. T. I.).

Z okazji Kongresu w ramach Targów Wschodnich we Lwowie zorganizowano pod patronatem NOI Targi Techniczne; kolejne targi – w 1938 r. – miały przyczynić się do przekształcenia Lwowa w stolicę rozszerzonego Centralnego Okręgu Przemysłowego.

Dużo uwagi poświęcano obronie tytułu inżyniera, tzn. utrzymaniu prawa do nadawania tytułu jedynie szkołom akademickim (zgodnie z ustawą z 21 września 1922 r.). Przeciwwstawiano się dążeniom do wprowadzenia dwóch

tytułów: inżyniera i inżyniera dyplomowanego; w tym celu utworzono Komisję Akcji Inżynierskiej pod przewodnictwem prof. Stefana Bryły. Wydano broszurę pt. „O naukowy tytuł inżyniera”, zawierającą dotychczas obowiązującą ustawę, artykuły prasowe, stanowisko Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników RP (zob.), a także własne stanowisko i propozycje rozwiązań ustawodawczych. Długa i gwałtowna dyskusja zakończyła się zachowaniem ustawy z 21 września 1922 r., a zatem NOI zdołała obronić dotychczasową formę nadawania tytułu inżyniera. Nie na długo, albowiem 28 stycznia 1948 r. Sejm przyjął nową ustawę o stopniu inżyniera, przekształcając go w stopień zawodowy i przyznając ten tytuł m.in. absolwentom wyższych szkół nieakademicznych.

Nie zdołała NOI wprowadzić w życie, głównie wskutek oporu techników, własnej koncepcji utworzenia samorządu inżynierskiego, a wobec rozbieżności poglądów wśród inżynierów nie ustalono kodeksu etyki inżynierskiej.

Wiele uwagi NOI poświęcała zagadnieniom obronności kraju, już w połowie 1936 r. zwrócono się do inżynierów, pod hasłem „Wszystko dla obrony państwa”, o ofiary pieniężne na rzecz obrony kraju. Zastanawiano się nad zainicjowaniem funduszu na budowę ścigacza o nazwie „Inżynier”, przybliżony koszt szacowano na około 600 000 złotych. W latach 1937 – 38, wspólnie z Towarzystwem Wojskowo – Technicznym (zob.) organizowano w Warszawie kursy wiedzy wojskowej dla inżynierów.

W lutym 1937 r. NOI, w specjalnym liście do pułkownika Adama Koca, poparła idee Obozu Zjednoczenia Narodowego i zgłosiła chęć ścisłej współpracy. NOI poparła przyłączenie do Polski Zaolzia oraz zaoferowała Ministerstwu Przemysłu i Handlu fachową pomoc w prowadzeniu tamtejszych zakładów przemysłowych i użyteczności publicznej, a także sprzedaży produkcji.

Od 18 czerwca 1936 r. wydawano „Biuletyn NOI” w formie powielaczowej, redagował go Jerzy Nechay, redakcja mieściła się w siedzibie NOI w Warszawie przy ul. Kruczej 14. Objętość poszczególnych numerów wahała się od 7 do 18 stron, przy czym przeważały numery o mniejszej objętości. Nakład oscylował od 500 do 600 egzemplarzy. Nie zdołano ustalić ile wy-

dano numerów „Biuletynu NOI”, ostatni do którego udało się dotrzeć to numer 10 z 1 kwietnia 1938 r.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność stowarzyszenia.

Wydawnictwa ciągłe:

Biuletyn Naczelnej Organizacji Inżynierów. Warszawa 1936 – 1938

Źródła: Sekretariat, „Biuletyn Polskiego Związku Inżynierów Budowlanych” (dodatek do „Przeglądu Budowlanego”) 1937 nr 3 s. 183 – 184; Z NOI, „Biuletyn Związku Polskich Inżynierów Budowlanych” (dodatek do „Inżynierii i Budownictwa”) 1938 nr 11 s. 320.

Literatura: T. Todtleben, Historia, cele i zadania Naczelnej Organizacji Inżynierów RP, „Przegląd Elektrotechniczny” 1939 nr 12 s. 656 – 657; J. Piłatowicz, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1935 – 1939. Warszawa 1990 (s. 92 – 117 bibliografia); J. Piłatowicz, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych, T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 199 – 201 (hasło uzupełnione i rozszerzone); J. Piłatowicz, Spór o tytuł inżyniera w dwudziestoleciu międzywojennym, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 1994 nr 1 s. 73 – 107; J. Piłatowicz, Stowarzyszenia techniczne w dwudziestoleciu międzywojennym – spory o model organizacyjny i kierunki działania, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2003 nr 1 – 2 s. 1 – 25.

NACZELNA ORGANIZACJA STOWARZYSZEŃ TECHNIKÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1936 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Rada Główna, okręgi. **Liczba członków:** 9 000 (1936), 12 000 (1938). **Prezes:** Aleksander Taff (1936 – 39). **Sekretarz generalny:** Feliks Bizowski (1936 – 39).

Charakterystyka działalności

Uchwałą dotyczącą połączenia wszystkich organizacji techników podjęto na Zjeździe Techników w Poznaniu 8 listopada 1931 r., w którym wzięły udział następujące stowarzyszenia: Stowarzyszenie Techników w Poznaniu (zob.), Koło Okręgu Poznańskiego Zrzeszenia Techników Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej (zob.), Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Wyższej Szkoły Budowy Maszyn i Elektrotechniki w Poznaniu, Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Szkoły Budownictwa w Poznaniu, Związek Meliorantów w Poznaniu, Zrzeszenie Techników Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej (zob.), Związek Techników Rzeczypospolitej Polskiej (zob.), Zrzeszenie Absolwentów Bielskiej Wyższej Szkoły Przemysłowo-

wej w Katowicach. Powołana wówczas komisja międzystowarzyszeniowa miała opracować projekt statutu przyszłego Zjednoczenia Techników, obejmującego wszystkie organizacje społeczno – zawodowe grupujące techników wszelkich zawodów ze średnim wykształceniem.

Panujący wówczas głęboki kryzys gospodarczy nie sprzyjał działaniom integracyjnym, wrócił do nich w 1933 r. Związek Techników Rzeczypospolitej Polskiej organizując 4 – 5 lutego 1933 r. Ogólnopolski Zjazd Delegatów Związków i Stowarzyszeń Techników ze Średnim Wykształceniem z udziałem przedstawicieli 9 stowarzyszeń. W rezultacie dwudniowych obrad zapadła uchwała o przyłączeniu się poszczególnych stowarzyszeń do Związku Techników RP, który miał zwołać jesienią 1933 r. Zjazd Delegatów wszystkich stowarzyszeń zgłaszających chęć zjednoczenia. Tego rodzaju zjazd – Ogólnopolski Zjazd Przedstawicieli Stowarzyszeń Techników ze Średnim Wykształceniem – zdołano zorganizować dopiero 15 lipca 1934 r. w Warszawie. Wystąpiono na nim przeciwko izbom inżynierskim zgłaszając projekt izb technicznych, grupujących inżynierów i techników. Porzucono wówczas koncepcję przyłączania stowarzyszeń do Związku Techników RP na rzecz utworzenia nowej organizacji, a jej powstanie miała przygotować Stała Komisja Porozumiewawcza Stowarzyszeń Techników ze Średnim Wykształceniem.

Toczące się leniwie prace przyspieszono pod wpływem jednoczenia się stowarzyszeń inżynierskich. Akcje zapoczątkowały stowarzyszenia poznańskie; 12 lipca 1935 r. zaczęła działać Komisja Międzystowarzyszeniowa Organizacji Techników m. Poznania. W jej skład weszli przedstawiciele: Związku Techników RP, Stowarzyszenia Techników w Poznaniu, Okręgu Poznańskiego Zrzeszenia Techników Kolejowych, Oddziału Techników przy Okręgu Poznańskim Zrzeszenia Techników Kolejowych, Stowarzyszenia Absolwentów Państwowej Wyższej Szkoły Budownictwa i Elektrotechniki w Poznaniu. Następnie inicjatywę przejęły władze Związku Techników RP. Jesienią 1935 r. rozpoczęto rozmowy między Związkiem Techników RP, Zrzeszeniem Techników Kolejowych oraz Zrzeszeniem Absolwentów Krakowskiej Szkoły Przemysłowej, a ich rezultatem było powołanie Ko-

mitetu Porozumiewawczego, który zwołał na 29 grudnia 1935 r. w Warszawie Walny Zjazd Delegatów stowarzyszeń chcących się zjednoczyć. Podczas tego Zjazdu wyłoniono Komitet Organizacyjny Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników (NOST) i zlecono mu opracowanie statutu, regulaminów oraz zwołanie Zjazdu Konstytucyjnego.

Statut zatwierdził 6 sierpnia 1936 r. Komisariat Rządu m. st. Warszawy. W myśl tego statutu zadaniem NOST był udział w pracach nad organizacją samorządu zawodowego środowiska technicznego, reformą i podniesieniem poziomu szkolnictwa technicznego; nowelizacją: prawa przemysłowego, ustawy o tytule inżyniera z 1922 r., ustawy o ochronie patentów i wzorów z zabezpieczeniem drobnych wynalazców.

Największy wkład w organizację NOST wnieśli: A. Taff, F. Bizowski, Jan Celiński, Waclaw Skrzypkowski, Kazimierz Żelazkiewicz, J. Kawecki, Karol A. Hampel, Marian Dubowski.

Konstytucyjny Zjazd Delegatów NOST RP odbył się w Warszawie 25 października 1936 r. W obradach wzięło udział 58 delegatów reprezentujących 9 organizacji technicznych grupujących 9 000 techników różnych zawodów. Członkami założycielami NOST było 9 następujących stowarzyszeń: Związek Techników RP, Zrzeszenie Techników Kolejowych RP, Zrzeszenie Absolwentów Państwowej Szkoły Przemysłowej w Krakowie, Zrzeszenie Pracowników Administracji Technicznej, Warsztatów i Parowozowni Polskich Kolei Państwowych, Łódzki Związek Techników Włókienniczych w Łodzi (zob.), Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Szkoły Budowy Maszyn w Grudziądzu, Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Szkoły Lotniczej i Samochodowej w Warszawie, Stowarzyszenie Techników w Poznaniu, Stowarzyszenie – Koło Techników Wychowanków Szkoły Technicznej Kolejowej w Warszawie. W sierpniu 1938 r. NOST skupiała 10 stowarzyszeń, przy czym członkiem przestało być Zrzeszenie Pracowników Administracji Technicznej, Warsztatów i Parowozowni PKP, przybyły natomiast: Polski Związek Absolwentów Szkół Górniczych oraz Związek Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu (zob.).

W chwili powstania NOST liczyła 9 000 członków, w sierpniu 1938 r. grupowała około 12 000 członków. Stowarzyszenia, które posiadały w swoich szeregach Żydów były usuwane z NOST. Uchwałą IV Zjazdu Delegatów NOST z 26 marca 1939 r. usunięto z NOST Zrzeszenie Absolwentów Państwowej Szkoły (popularnie nazywanej »Zakrasp«), uzasadniono to faktem zasiadania w jego władzach i wśród członków (na 515 członków było 89 Żydów) osób pochodzenia żydowskiego, ponieważ: „Nie wiemy, jaki wpływ wywierają żydzi na władze »Zakrasp«. Wiemy jednak, iż władze tego Zrzeszenia usiłowały zohydzić w oczach techników I Polski Kongres Techników po jego odbyciu – ten Kongres, który wskazał na konieczność unarodowienia życia gospodarczego i podniesienia poziomu bytowania świata pracy”. Nie precyzowano na czym owo „zohydzenie” polegało, ale zapewne chodziło o protest przeciwko uchwałom Kongresu postulującym wyeliminowanie z życia gospodarczego „obcych narodowości napływowych”. Prezesa »Zakraspu« Juliana Taubenberg – Treutlera nie wybrano w marcu 1939 r. wiceprezesem NOST.

Najwyższą władzą NOST były odbywające się corocznie Zjazdy Delegatów. Władze wykonawczą sprawowała 20 – osobowa Rada Główna. W skład pierwszej Rady, wybranej na I Zjeździe Delegatów w 1936 r., weszli: A. Taff (prezes), J. Celiński (I wiceprezes), J. Taubenberg – Treutler (II wiceprezes), Aleksander Wachniewski (III wiceprezes), F. Bizowski (sekretarz generalny), W. Skrzypkowski, K. Żelazkiewicz, Jan Lukas, Bolesław Hebzda, K. A. Hampel, Michał Wasilewski, Jan Dybowski, Marian Dubowski, Henryk Jaworski, Ignacy Kaczmarek, Michał Tomaszewicz, Władysław Terlecki, Kazimierz Kieszkowski, Ryszard Kowalczyk, Antoni Palusiński. Na czele Rady stało 8 – osobowe Prezydium w składzie: prezes, trzech wiceprezesów, sekretarz generalny i skarbnik wraz z zastępcami. W okręgach powołanych w Grudziądzu, Katowicach, Kielcach, Lwowie i Poznaniu działały Rady Okręgowe. Środki finansowe na działalność pochodziły ze składek organizacji wchodzących w skład NOST.

W latach 1936 – 39 odbyły się w Warszawie w kolejnych latach cztery Zjazdy Delegatów NOST.

Uchwałą prezydium Rady Głównej NOST z 15 października 1937 r. utworzono 6 komisji: do spraw obrony państwa, do spraw organizacji techników, rejestracyjno – statystyczną, spraw pracowniczych, spraw zawodowych. Ta ostatnia zorganizowała 14 podkomisji branżowych, m.in. metalową, mechaniczną, górnictwem, elektrotechniczną, drogową, chemiczną, lotniczo – samochodową.

Działalność NOST koncentrowała się głównie na zagadnieniach dotyczących obrony pozycji technika, zwłaszcza w relacjach z inżynierami, a więc odpowiedniego miejsca w samorządzie technicznym, obronie tytułu technika, nowelizacji ustawy o tytule inżyniera zmierzającej do nadawania tytułu inżyniera zawodowego nieakademickim szkołom wyższym. Na powyższe tematy toczono bardzo ostre dyskusje z Naczelną Organizacją Inżynierów RP. Wprowadzenie dwóch rodzajów tytułów inżyniera – zawodowego i dyplomowanego – uzasadniono w broszurach wydawanych przez NOST: „Prawda o tytule inżyniera” (Warszawa 1938), A. Taff – „Rządowy projekt ustawy o tytule inżyniera w świetle interesów ogólnogospodarczych oraz interesów techników ze średnim wykształceniem” (Warszawa 1938).

Zajmowano się również szkolnictwem technicznym. W 1939 r. J. Celiński, I wiceprezes NOST, wszedł w skład Komitetu Organizacyjnego Instytutu Popierania Wynalazków. NOST współpracowała z Komisją Kształcenia Zawodowego Izby Przemysłowo – Handlowej w Warszawie w sprawie opracowania wspólnego stanowiska na temat dokształcania zawodowego oraz średniego szkolnictwa technicznego.

Władze NOST postulowały w sierpniu 1939 r., aby władze państwowe wprowadziły konieczność obligatoryjnego opiniowania projektów ustaw i rozporządzeń dotyczących zawodów technicznych. Wcześniej z własnej inicjatywy wysłały do władz centralnych kilka memoriałów. Np. 27 sierpnia 1936 r. do ministra wyznań religijnych i oświecenia publicznego skierowano obszerny memoriał pt. „Uwagi na temat organizacji szkolnictwa technicznego dostosowanego do potrzeb gospodarczych oraz do finansowych możliwości państwa polskiego”. Stawiano w nim kontrowersyjną tezę o „nadprodukcji” inżynierów z akademickim wykształceniem, jednocześnie żądano

rozwoju średniego wykształcenia technicznego. Inne memoriały przesłane do resortów komunikacji oraz przemysłu i handlu dotyczyły: uprawnień budowniczych drogowych (1937), techników w przemyśle naftowym (1937), warunków pracy i wynagradzania techników kolejowych (1937), nowelizacji ustawy o tytule inżyniera (1937), koncesjonowania przemysłu budowlanego (1937), uposażeń techników kolejowych i wodnych (1938).

Największym sukcesem NOST było zorganizowanie Pierwszego Polskiego Kongresu Techników w Warszawie w grudniu 1938 r. (szerzej na ten temat w tomie pierwszym). Jego dorobek ilustruje wydawnictwo: „I Polski Kongres Techników. Warszawa 3 – 4 XII 1938. Przewodnik” (Warszawa 1938).

W latach 1936 – 1938 opublikowano kilka numerów „Biuletynu Naczelnej Organizacji Techników R.P.”, którego nie udało się przekształcić w stały organ centralny NOST.

Działalność NOST przerwał wybuch II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągle:

„Biuletyn Naczelnej Organizacji Techników R.P.” Warszawa 1936 – 1938.

Źródła: Sprawozdanie z Konstytucyjnego Zjazdu Delegatów NOST, „Technik Polski” 1936 nr 11 s. 211 – 216; Sprawozdanie z działalności Komitetu Organizacyjnego i Tymczasowego Prezydium NOST, Tamże 1936 nr 11 s. 216 – 217; Sprawozdanie z działalności Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników R.P. w r. 1938 – 1939, Tamże 1939 nr 5 s. 2 – 4; Życie związkowe. Komunikat, „Technik Włókienniczy” 1933 nr 1 – 3 s. 19; Z działalności Zarządu Głównego Z.T.R.P., „Technik Polski” 1934 nr 1 s. 7, 1935 nr 10 – 11 s. 127, nr 12 s. 142, 1936 nr 1 s. 45; Życie związkowe. Echa izb inżynierskich, „Technik Włókienniczy” 1934 nr 7 – 8 s. 74; Wiadomości gospodarcze. Kronika. Ogólne. Zjazd Konstytucyjny NOST, Tamże 1936 nr 9 – 10 s. 142 – 143; A. Taff, Cele i zadania Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników RP, „Technik Polski” 1936 nr 11 s. 217 – 219; Z Naczelnej Organizacji Stow. Techników R.P., Tamże 1936 nr 9 s. 189 – 194, 1937 nr 6 s. 56 – 62, nr 7 – 9 s. 76 – 83, nr 11 – 12 s. 126 – 132, 1938 nr 3 – 5 s. 58 – 62, nr 6 – 7 s. 89 – 93; Stanowisko Nacz. Org. Stow. Techników R.P. w sprawie nowelizacji ustawy o tytule inżyniera, Tamże 1938 nr 1 s. 13 – 16, 18 – 20; Działalność NOST RP, „Biuletyn NOST RP” 1938 – sierpień s. 5 – 6; Ogłoszenie, Tamże s. 7; Naczelna Organizacja Stowarzyszeń Techników RP, Tamże s. 11 – 12; I Polski Kongres Techników. Warszawa 3 – 4 XII 1938 r., „Przegląd Budowlany” 1938 nr 12 s. 688 – 689; Musimy spolszczyć organizacje techników, „Technik Polski” 1939 nr 7 s. 5; Oświadczenie, Tamże 1939 nr 8 s. 8; Z życia organizacji, Tamże 1939 nr 1 – 2 s. 17, nr 3 – 4 s. 44; Z działalności NOST RP, Tamże 1939 nr 9 s. 5.

Literatura: Z. Zienc, Naczelna Organizacja Stowarzyszeń Techników, „Przemysł. Wynalazki i Technika” 1935 nr 11 – 12 s. 217 – 218; P. Krzyżanek, Wspomnienia z pracy organizacyjnej Naczelnej Organizacji Stowarzyszenia Techników (NOST) w latach 1931 – 1939, „Przemysł Chemiczny” 1972 nr 6 s. 356 – 358; A. Dorabialska, J. Korytkowski, P. Krzyżanek, I. Marszyńska, K. Sarnecki, Z. Sobocka, T. Zamoy-

ski, Historia ruchu stowarzyszeniowego chemików na tle historii techniki i przemysłu chemicznego, Tamże 1973 nr 5 s. 334; K. Mrozowski, Zapomniany Kongres Techników, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1977 nr 2 s. 287 – 293; P. Krzyżanek, Naczelna Organizacja Stowarzyszeń Techników Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 1. Pod red. B. Sordyłowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 294 – 295 (hasło znacznie rozszerzono); J. Piłatowicz, Spór o tytuł inżyniera w dwudziestoleciu międzywojennym, „Analecta. Studia i Materiały z Dziejów Nauki” 1994 nr 1 s. 73 – 107.

NAUKOWE STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Warszawa.

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie współpracowało ze Związkiem Chemików Żydów w Polsce (zob.), organizowano wspólne posiedzenia odczytowe, np. 3 kwietnia 1935 r. odbył się odczyt Mieczysława Centnerszvera pt. „Wpływ badań teoretycznych na rozwój przemysłu”. Członkami Stowarzyszenia byli zapewne wyłącznie inżynierowie żydowscy.

Nie znaleziono innych przejawów działalności Stowarzyszenia.

Źródło: Wiadomości bieżące, „Przemysł Chemiczny” 1935 nr 3 s. 55.

NOWOGRÓDZKIE STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW

Okres działalności: 1928 – 1939. **Siedziba:** Nowogródek. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd. **Liczba członków:** 46 (1928). **Prezysi:** Julian Wąsowski (1928). **Sekretarze:** Józef Gancarz (1928).

Charakterystyka działalności

Nowogródzkie Stowarzyszenie Techników powstało 4 lutego 1928 r. podczas Zjazdu Inżynierów i Techników w Nowogródku; uczestniczyło nim 51 delegatów z 7 powiatów woj. nowogródzkiego.

Zadaniem Stowarzyszenia, zgodnie ze statutem uchwalonym podczas Zjazdu, a opracowanym przez inż. Rafała Sobirajskiego, było zespolenie techników polskich dla wspólnej pracy w celu rozwoju i szerzenia wiedzy technicznej, oświaty zawodowej, zbliżenie techników, utrzymywanie między

nimi zawodowej i towarzyskiej łączności, organizowanie i niesienie wzajemnej pomocy, czuwanie nad etyką zawodową członków.

Działaczami Stowarzyszenia byli: Jan Lechowicz, Kazimierz Krupski, Jan Staniewicz, Beniamin Rożnowski, Stanisław Wołkanowski, Marian Sielanka, Józef Puzynowski.

Organem prasowym miały być „Wołyńskie Wiadomości Techniczne” wydawane przez Wołyńskie Stowarzyszenie Techników (zob.), pod warunkiem zmiany tytułu, na co to ostatnie stowarzyszenie nie przystało.

Brak danych o dalszej działalności Stowarzyszenia.

Literatura: J. Piłatowicz, Nowogródzkie Stowarzyszenie Techników /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 201 – 202 (podano tu źródła).

POLESKIE STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW I TECHNIKÓW W BRZEŚCIU N/BUGIEM

Okres działalności: lata międzywojenne. (Nazwa poprz: lata dwudzieste - Stowarzyszenie Techników w Brześciu n/Bugiem).

Siedziba: Brześć n/Bugiem. **Liczba członków:** 39 (1927). **Prezes:** J. Rembowski (1935).

Charakterystyka działalności

W 1927 r. w skład Zarządu weszli: Pruchnik, Wodarski, Dunin, Archipienko, A. Kozłowski, Szymkiewicz, P. Komocki. W dniach 23 –24 lutego 1935 r. zorganizowano cykl wykładów o budownictwie stalowym. Odbył się on dzięki pomocy Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce (zob.) i Związku Polskich Hut Żelaznych. Referaty wygłosili m.in. Stanisław Hempel, Ludwik Tylbor, Wacław Żenczykowski i Zygmunt Dobrowolski. Ten ostatni wygłosił dwa odczyty: „Wskaźniki praktyczne dotyczące stosowania spawania w budownictwie” i „Projektowanie konstrukcji szkieletowych spawanych i przykłady konstrukcji wykonanych”. Na zakończenie wykładów wyświetlono film pt. „Budownictwo stalowo-szkieletowe, jego zasady, zalety i stosowanie”. Uczestniczyło w nich 51 osób.

Sekcja Miernicza (liczyła ona 65 członków) Poleskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników w Brześciu n/Bugiem zorganizowała w dniach 8 – 10 czerwca 1935 r. trzydniowy kurs urbanistyczny dla mierniczych. Ośmiu referatów wysłuchało 35 osób, przy czym Stanisław Kluźniak z Warszawy wygłosił trzy („Historia urbanizmu”, „Elementy miasta”, „Kompozycja planu zabudowy”), J. Rembowski z Brześcia dwa dotyczące ustawodawstwa wodnego i zasad projektowania osiedli, W. Chojnicki z Warszawy dwa na temat ustawodawstwa budowlanego i planowania regionalnego i Stanisław Papiński z Brześcia jeden referat („Piękno miast”).

Źródła: Z życia stowarzyszeń technicznych. Stowarzyszenie Techników w Brześciu n/Bugiem, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne” 1927 nr 12 s. 9; Kursy urbanistyczne dla mierniczych w Brześciu n/Bugiem, „PT” 1935 nr 17 s. 344; Życie budowlane. Wykłady o budownictwie stalowym w Brześciu n/Bugiem, „Przegląd Budowlany” 1935 nr 3 s.86; Kronika. Odczyty o spawaniu w Poleskim Stowarzyszeniu Inżynierów i Techników, „Spawanie i Cięcie Metali” 1935 nr 3 s.55.

Literatura: J. Piłatowicz, Poleskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników w Brześciu n/Bugiem /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 158.

POLSKI ZWIĄZEK BADANIA MATERIAŁÓW

Okres działalności: 1933 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd: sekcje, komitety. **Liczba członków:** 72 (1936), 140 (1939). **Prezes:** Maksymilian T. Huber (1933 – 39). **Sekretarz generalny:** Stanisław Czaplicki (1933 – 39). **Sekretarz:** Marian Popiel (1933 – 39).

Charakterystyka działalności

Impulsem do utworzenia Polskiego Związku Badania Materiałów (PZBM) był udział polskich naukowców i inżynierów w kongresach Międzynarodowego Związku Badania Materiałów (Nouvelle Association Internationale pour l'Essai des Matériaux) w Amsterdamie (1927) i Zurychu (1931). Związek powstał z inicjatywy Polskiego Komitetu Normalizacyjnego i Ministerstwa Spraw Wojskowych. Wśród założycieli znaleźli się: prof. Maksymilian Tytus Huber (członek Stałego Komitetu Międzynarodowego Związku Badania Materiałów), płk inż. Otto Czuruk, inż. Zygmunt Rudolf, prof. Jan Czo-

chralski, płk inż. Stanisław Witkowski, inż. Stanisław Czaplicki, prof. Melchior Nestorowicz, Antoni Eiger, dr inż. Jerzy Nechay, Tadeusz Włodek.

Zadaniami PZBM, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 30 czerwca 1933 r., były: a) rozwój nauki o badaniu materiałów, b) współpraca instytucji oraz osób zainteresowanych badaniem materiałów, c) utrzymywanie łączności z pokrewnymi instytucjami za granicą, a w szczególności z Międzynarodowym Związkiem Badania Materiałów. Cele te zamierzano osiągnąć poprzez: organizację zjazdów i zebrań fachowych, wydawanie publikacji, udział w zjazdach międzynarodowych.

Środki finansowe na działalność pochodziły ze składek członkowskich, badania były opłacane przez zakłady przemysłowe. Zasięgiem oddziaływania PZBM obejmował cały kraj. Wśród członków Związku były duże zakłady przemysłowe (Huta Bankowa, Huta Pokój, Państwowe Zakłady Inżynierii, Fabryka H. Cegielski, Państwowe Zakłady Lotnicze) i placówki naukowe (Mechaniczna Stacja Doświadczalna Politechniki Lwowskiej, Instytut Metalurgii i Metaloznawstwa Politechniki Warszawskiej, Instytut Techniczny Uzbrojenia). Związek działał poprzez 4 Sekcje: Badania Metali (przewodniczący — prof. Władysław Łoskiewicz), Badania Żeliwa (doc. Kazimierz Gierdziejewski), Badania Drewna (prof. Julian Rafalski), Budowlaną (prof. Wacław Paszkowski). W 1939 r. powstał Komitet do Walki z Korozją pod przewodnictwem prof. Adama Skąpskiego.

Zamierzano koordynować prace badawcze i współpracę między laboratoriami zakładów naukowych i przemysłowych, stymulować postęp w badaniach oraz zastosowanie osiągnięć naukowych w praktyce przemysłowej.

W 1936 r. Sekcje: Badania Metali i Badania Żeliwa zorganizowały w Katowicach zjazd, na którym przedstawiono 5 referatów, w tym M. T. Huber – „Szkic historyczny rozwoju metod badań materiałów”, K. Gierdziejewski – „Plan organizacji badań żeliwa w Sekcji Badań Żeliwa przy PZBM”, Marian Popiel – Program prac Sekcji Badań Metali PZBM oraz współpraca z Międzynarodowym Związkiem Badania Materiałów”. W Zjeździe wzięło udział

56 osób - inżynierów, kierowników fabryk i pracowników zakładów badania metali.

Wyniki prac sekcji udostępniano przemysłowi, np. Sekcja Badań Żeliwa prowadziła badania porównawcze wytrzymałości na rozciąganie i zginanie żeliwa o zmiennej zawartości krzemu i węgla.

Przedstawiciele PZBM wygłosili 8 referatów na Kongresie Międzynarodowego Związku Badania Materiałów w 1937 r. w Londynie.

Organem Związku był „Biuletyn Polskiego Związku Badania Materiałów” wydawany od 1936 r. przez Komisję Normalizacyjną Min. Spraw Wojskowych, a redagowany przez M. Popiela.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność PZBM.

Wydawnictwa ciągłe:

Biuletyn Polskiego Związku Badania Materiałów. Warszawa 1936 – 1939

Źródła: Sprawozdanie z działalności Sekcji Badania Żeliwa, „Biuletyn PZBM” 1938 nr 3 s. 28; Lista członków przyjętych w 1937 r. i 1938 r. po dz. 1 VI 1938 r., Tamże 1938 nr 3 s. 30; Kronika, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1936 nr 9 s. 262 – 263; Kronika. Kongres Międzynarodowego Związku Badania Materiałów, „PT” 1937 nr 1 – 2 s. 20; Wiadomości różne z kraju i zagranicy, „Przegląd Odlewniczy” (dodatek do „PT”) 1937 nr 1 s. 31; Wiadomości bieżące. Polski Związek Badania Materiałów. Sekcja Badania Drewna, „Przemysł Chemiczny” 1937 nr 2 s. 64; Życie budowlane. Sekcja Badania Drewna, „Przegląd Budowlany” 1937 nr 2 s. 95; Drugi Kongres Międzynarodowego Związku Badania Materiałów w Londynie, „Przegląd Odlewniczy” 1937 nr 5 s. 364 – 365; Kronika. Kongres Badania Materiałów w r. 1940, „Inżynieria i Budownictwo” 1938 nr 6 s. 366.

Literatura: J. Piłatowicz, Polski Związek Badania Materiałów /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 165 – 167 (tu dodatkowe źródła i literatura) – tekst ten został uzupełniony i nieco rozszerzony.

POLSKI ZWIĄZEK TECHNIKÓW GAZOWYCH

Okres działalności: 1912 – 1917. **Siedziba:** Kraków.

Charakterystyka działalności

Polski Związek Techników Gazowych zawiązał się w 1912 r. podczas Zjazdu Techników Polskich w Krakowie. Jego aktywność ograniczyła się do opracowania regulaminu. Członkowie stowarzyszenia w 1917 r. zgłosili akces do Koła Gazowników Polskich powstałego wiosną 1917 r. przy Stowarzyszeniu Techników w Warszawie (zob. Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie).

Literatura: St., Kilka słów o działalności Koła Gazowników Polskich, z którego powstało Zrzeszenie Gazowników Polskich, „Przegląd Gazowniczy” 1921 nr 3 s. 44; Historia Polskiego Zrzeszenia Inżynierów i Techników Sanitarnych 1919 – 1959, Warszawa 1959 s. 15 – 16.

POLSKIE STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW I TECHNIKÓW WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Okres działalności: 1922 – 1939 (Nazwa poprz.: 1922 – Związek Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego). **Siedziba:** Katowice. **Koła:** Bielsko, Katowice, Królewska Huta (Chorzów), Rybnik, Tarnowskie Góry. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Rada; sekcje. **Biblioteka:** Koło Katowickie – 40 książek i czasopism (1927), 426 (1937). **Liczba członków:** 291 (1924), 368 (1926), 498 (1928), 648 (1930), 576 (1933), 481 (1936), 473 (1937), 576 (1939). **Prezesi (Zarządu i Rady):** Pionczyk (1922), Paweł Chrobak (1922 – 24), Eugeniusz Kwiatkowski (1924 – 26), Antoni Kamieński (1926 – 28), Eugeniusz Górkiewicz (1928 – 31), Benedykt Wiszniewski (1931 – 33), Lucjan Myciński (1933 – 36), Alfred Elandt (1936 – 39). **Sekretarze:** Matiss (1922), Petzel (1922), Grabianowski (1922 - ?), Ludwik Brzezowski (1926 - ?), Jerzy Płoński (1928 – 31), Antoni Rożnowski (1931 – 32), Edward Daniec (1932), J. Sokołowski (1932 – 33), Henryk Honheiser (1933 – 34), Maciejowski (1934 – 36), Zdzisław Rychlik (1936 – 37), Stanisław Zelena (1937 – 39), Adam Kowalski (1939).

Charakterystyka działalności

Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego zaczęło organizować w 1921 r., na apel Pionczyka zgłosiło się 12 polskich inżynierów i techników, którzy postanowili założyć stowarzyszenie, co stało się faktem 11 stycznia 1922 r. W odbywającym się wówczas zebraniu założycielskim wzięło udział 36 inżynierów i po obradach pod przewodnictwem tegoż Pionczyka wybrano Zarząd w składzie: Pionczyk (prezes), Wójcik (zastępca prezesa), Matiss (sekretarz), Krzyż (skarbnik), Kunze i Szulczyk. Organizacja miała być stowarzyszeniem technicznym i kulturalno – oświatowym, a jego celem utrzymanie wiedzy technicznej członków na odpowiednim poziomie i praca nad rozwojem województwa śląskiego i całej

Polski. Myślą przewodnią założycieli było zorganizowanie polskich inżynierów oraz techników i przygotowanie ich do przejęcia i spolszczenia przemysłu, ponieważ oczekiwano, że niemieccy inżynierowie i technicy opuszczą polską część Górnego Śląska. Stowarzyszenie miało się zająć obsadzaniem zakładów przemysłowych, uniemożliwić tym samym unieruchomienie przemysłu śląskiego. Tymczasem większość Niemców pozostała i w przemyśle nie nastąpiły poważniejsze zmiany personalne. W związku z tym Stowarzyszenie skierowało swoje wysiłki na płaszczyznę uzupełniania i aktualizacji wiedzy technicznej członków oraz pracy kulturalno – społecznej.

W dniu 5 lutego 1922 r. odbyło się pierwsze Walne Zebranie, na którym wybrano nowy Zarząd: P. Chrobak (prezes), Pionczyk (zastępca prezesa), Petzel (sekretarz), Drescher (zastępca sekretarza), Krzyż (skarbnik), Rembalski (zastępca skarbnika), Kunze i Szulczyk. Na zebraniu 5 sierpnia 1922 r. przyjęto statut, w którym zapewne nastąpiła zmiana nazwy ze Związku Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego na Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego. Natomiast 2 września 1922 r. wybrano w miejsce Zarządu pierwszą Radę, przy czym nastąpiły niewielkie zmiany personalne na najważniejszych funkcjach.

W końcu 1922 r. zaczęła kształtować się organizacja Stowarzyszenia; we wrześniu tegoż roku utworzono Techniczną Radę Naukową, a w listopadzie postanowiono tworzyć koła terytorialne, powstały wówczas: w Królewskiej Hucie (Chorzów), Katowicach, Tarnowskich Górach i Rybniku, zaś w grudniu 1922 r. w Bielsku. W latach trzydziestych w Stowarzyszeniu działało Koło Energetyków z Janem Obrąpalskim na czele. Od 1928 r. przy kołach zaczęły powstawać sekcje fachowe, przodowało pod tym względem Koło Katowickie, utworzono w nim wtedy sekcje: Ekonomiczną i Mechaniczno – Elektrotechniczną; zaś w Królewskiej Hucie zorganizowano Sekcję Chemiczną.

Latem 1933 r. przeprowadzono reorganizację Stowarzyszenia, powołano do życia sekcje: Ogólną, Ekonomiczną, Techniczną, dzielące się na 15 referatów. W czerwcu 1939 r. strukturę referatową przekształcono w sekcyjną, powstały wówczas następujące sekcje: Ogólna i Administracyjna, Finanso-

wa, Ekonomiczno – Przemysłowa, Opieki nad Praktykantami, Gospodarcza, Techniczna, Doksztalcania Technicznego, Pośrednictwa Pracy, Propagandowa i Wydawnicza.

W końcu 1924 r. Stowarzyszenie liczyło 291 członków i w kolejnych latach ich liczba systematycznie rosła, aby w grudniu 1928 r. osiągnąć 498 członków. Początkowo zdecydowanie przeważali członkowie Koła w Królewskiej Hucie (140 w 1924 r.), po czym pierwszą pozycję zajęło Koło Katowickie (165 w 1928 r.), tuż za nim plasowały się koła: w Królewskiej Hucie (118) i Rybniku (126); znacznie ustępowały im koła: w Tarnowskich Górach (63 w 1928 r.) i w Bielsku (26 w 1928 r.). W końcu 1933 r. Stowarzyszenie skupiało $\frac{1}{4}$ inżynierów i techników polskich pracujących na Górnym Śląsku. Wśród członków dominowali mechanicy, elektrotechnicy i górnicy.

Apogeum rozwoju ilościowego osiągnięto w 1931 r., np. Koło Katowickie liczyło 273, Chorzowskie – 158; w następnych latach odnotowano spadek aż do 473 członków w 1937 r., przy czym Koła Katowickiego do 201, Bielskiego do 22, Chorzowskiego – 117, Rybnickiego – 188, Tarnogórskiego – 15 członków. Spadek ten był konsekwencją wystąpienia ze Stowarzyszenia części techników górniczych w proteście przeciwko zdominowaniu organizacji przez inżynierów. W ostatnich dwóch latach okresu międzywojennego nastąpił ponownie wzrost liczby członków.

Aktywnymi działaczami, oprócz już wymienionych prezesów i sekretarzy, byli m.in. Bronisław Kobyliński, Stanisław Kontkiewicz, Władysław Michalewski, Alfred Nechay, Paweł Nestrypke, Kazimierz Nowakowski, Jan Obrapalski, Feliks Słuchocki, Karol Staś, Marceli Teodorowicz.

Honorowe członkostwo nadano następującym osobom: E. Kwiatkowski (1928), A. Kamieński (1933), B. Wiszniewski (1934), E. Górkiewicz (1935).

Finansowo Stowarzyszenie zasilali członkowie wspierający, m.in. Dyrekcja Kopalń i Hut Księcia Donnersmarcka w Świętochłowicach, Giesche Sp. Akc. w Katowicach, Górnos Śląskie Zjednoczenie Huty Królewska i Laura S.A. w Katowicach, Państwowa Fabryka Związków Azotowych w Chorzowie, „Robur” – Związek Kopalń Górnos Śląskich Sp. z ogr. odp. w Katowicach.

W pierwszym roku istnienia Stowarzyszenia koncentrowano się na sprawach ogólnosląskich: protestowano przeciwko usuwaniu z przemysłu urzędników górnośląskich i zastępowaniu ich Niemcami z Westfalii; organizacji województwa śląskiego; wyborach do Sejmu Śląskiego; nędzy mieszkaniowej na Śląsku i budowie nowych dzielnic mieszkaniowych na Śląsku.

Przez cały okres międzywojenny Stowarzyszenie interesowało się różnymi zagadnieniami szkolnictwa technicznego, jego przedstawiciele działali w radach opiekuńczych szkół. Kursy dokształcające przy kopalniach prowadzono poprzez założone w 1927 r. Towarzystwo Dokształcania Technicznego. Przeznaczone one były głównie dla górników przodowych; w 1928 r. wzięło w nich udział 225 osób, a w 1929 r. zorganizowano 20 kursów dla górników strzałowych, na których przeszkolono 611 osób; przy czym w kopalni Radzionków odbyło się 7 kursów z udziałem 175 osób, zaś w kopalni Nowa Helena 6 kursów i 180 osób. Kursami początkowo kierował Stanisław Kontkiewicz, następnie Szczepan Wieluński.

Przy wsparciu Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali (zob.) zorganizowano (1930) kurs spawania i cięcia metali dla inżynierów i techników; odczyty na nim wygłosili m.in. Alfred Sznerr i Piotr Tułacz – działacze Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali, a także prof. C.F. Keel, dyrektor Szwajcarskiego Związku Acetylenowego. Koło Bielskie przez kilka lat organizowało (np. w 1932 r.), wspólnie z Instytutem Rzemieślniczo – Przemysłowym w Katowicach, kursy dokształcające dla palaczy kotłowych i maszynistów oraz kursy tkackie. Dużym powodzeniem cieszył się (1934) kurs ogólnouzbrojeniowy dla inżynierów i techników, uczestniczyło w nim 340 osób.

W grudniu 1928 r., wspólnie ze Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich (zob.), zorganizowano dużą konferencję w sprawie szkolnictwa technicznego. Stowarzyszenie zainicjowało starania o uruchomienie na Śląsku politechniki, jego przedstawiciel zgłosił taką propozycję w grudniu 1923 r. na zjeździe Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych (późniejszy Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych – zob.). W 1930 r. zaini-

cjowano dyskusję na temat utworzenia politechniki i budowy dla niej gmachów, wzięło w niej udział 200 osób. W marcu 1939 r. Walne Zebranie Koła Bielskiego wysunęło postulat utworzenia politechniki w Bielsku. Stowarzyszenie przyczyniło się do powołania Śląskich Technicznych Zakładów Naukowych i Śląskiego Instytutu Psychotechnicznego. Roztaczano opiekę nad uczniami i studentami odbywającymi praktyki w zakładach przemysłowych Górnego Śląska. Wspierano niezamożnych uczniów szkół technicznych stypendiami, rocznie wydawano na ten cel od 250 do 500 zł.

Członkowie Stowarzyszenia starali się uzyskać większy wpływ na gospodarkę oraz życie społeczne województwa śląskiego i całego kraju. Wyrazem tych ambicji było szereg memoriałów, skierowanych do władz wojewódzkich i centralnych, a dotyczących m.in. kryzysu w hutnictwie śląskim, zwalczania bezrobocia, obrony śląskich inżynierów i techników przed zarzutami niewłaściwego ich stosunku do robotników a także konkurencją ze strony obcokrajowców poprzez cofnięcie im pozwoleń na pobyt stały, ogólnego stanu gospodarki Śląska.

W dyskusjach nad tytułami inżyniera i technika Stowarzyszenie wzięło stronę techników, podjęło starania o ustawową ochronę tytułu technika i utworzenie izb technicznych dla techników ze średnim wykształceniem.

Wywołane przez wielki kryzys gospodarczy bezrobocie skłoniło Stowarzyszenie do zorganizowania biura pośrednictwa pracy. Delegowano swoich reprezentantów do obwodowych komisji dla spraw bezrobocia, brano udział we wszystkich imprezach na rzecz bezrobotnych. Koło Katowickie wpłaciło trzy tysiące złotych na rzecz Wojewódzkiego Komitetu dla zwalczania bezrobocia. W 1932 r. rozpoczęto rejestrację bezrobotnych inżynierów i techników w województwie śląskim. Po 1933 r. problemami bezrobotnych zajmował się Referat Pośrednictwa Pracy.

Celem aktualizacji wiedzy fachowej członków organizowano odczyty i wycieczki naukowe. Np. w 1926 r. urządzono 23 odczyty oraz 17 wycieczek, w 1927 r. odpowiednio 44 i 17, w 1928 r. – 38 i 7, w 1930 r. – 24 odczyty. Przeciętna frekwencja wynosiła około 40 osób; znacznie większe zainteresowanie towarzyszyło odczytom o charakterze ogólnym wygłaszanym przez

znanych polityków i działaczy gospodarczych, np. na odczyt ministra E. Kwiatkowskiego – „Postęp ekonomiczny Polski” (1927) przybyło przeszło 600 osób. Podobną frekwencję odnotowano na drugim jego odczycie „Historyczne problemy Polski współczesnej” (1931). Na odczyt Wojciecha Świątosławskiego, prof. Politechniki Warszawskiej, pt. „Problemat poprawy koksu hutniczego”, zaszczycił obecnością prezydent Ignacy Mościcki. Wielu prelegentów zapraszano z Warszawy, głównie profesorów Politechniki Warszawskiej, np. Stefana Bryłę, Henryka Mierzejewskiego, Gustawa Mokrzyckiego, Jana Obrąpalskiego, Bohdana Stefanowskiego, Stanisława Zwierzchowskiego. W maju 1929 r. w Kole Katowickim wykład, ilustrowany filmem, pt. „Osuszanie zatoki morskiej Zuider See” wygłosił Van der Koog, holenderski hydrotechnik. W 1938 r. van Tongeren, również inżynier holenderski, wygłosił odczyt pt. „Problem oddymiania miast”.

Wspólnie z Kołem Śląskim Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych (zob.) zorganizowano w 1927 r. cykl odczytów na tematy gospodarcze, wygłoszono je w 46 miejscowościach z frekwencją od kilkunastu do 300 osób. Do akcji odczytowej wciągnięto 206 osób, w tym 79 z Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego. Wygłoszone odczyty wydrukowano w nakładzie 4 000 egzemplarzy każdy. Dużą popularnością cieszył się cykl odczytów zorganizowanych (1929) w Kole Rybnickim na temat najnowszych zdobyczy techniki, m.in. lotnictwa i żeglugi morskiej, prelegentami byli głównie profesorowie Akademii Górniczej, Politechniki Warszawskiej i Uniwersytetu Jagiellońskiego. Z podobnym odzewem spotkały się odczyty z ekonomii (1932) oraz energetyki i gospodarki cieplnej (1938).

Poprzez odczyty chciano zapoznać członków z literaturą i kulturą polską, np. Henryk Kaden – Bandrowski mówił (1927) na temat – „Czy Baryka był komunistą?”, inż. Wincenty Czechowicz – „Zebrania i gawędy towarzyskie w dawnej Polsce”, „Humor w literaturze polskiej”, „Dwory i dworki w dawnej Polsce” (1928), inż. Roman Dykacz – „Juliusz Słowacki” i „Legiony Piłsudskiego” (1928), inż. W. Bolechowski – „O Adamie Asnyku”.

W tematyce odczytów uwzględniano zagadnienia społeczne, np. Wincenty Buczyński – „Bolszewizm i jego skutki” oraz „Idea walki klas i idea narodowa”, Antoni Litoński – „Pozycja społeczna pracowników w państwie faszystowskim”, J. Zieleniewski – „Liberalizm czy gospodarka planowa” (1933), Czesław Klarnier – „Ewolucja techniki i zasadniczych doktryn ekonomicznych” (1933). Wyjątkowy charakter miał odczyt zorganizowany (10 XI 1932 r.) przez Koło w Tarnowskich Górach pt. „Indie współczesne”, który wygłosił Hindus – Radży Benhari Lal Mathur.

W listopadzie 1933 r. z okazji 10-lecia Stowarzyszenia zorganizowano specjalny zjazd, podsumowano wówczas dotychczasową działalność, wygłoszono kilka referatów, m.in. Witold Drozdowski – „O pracy twórczej technika polskiego na Śląsku”.

Od momentu powstania Stowarzyszenia myślano o założeniu własnego czasopisma technicznego, ale udało się zrealizować to zamierzenie dopiero w 1927 r. (pierwszy numer ukazał się w styczniu 1928 r.), dzięki uzyskanym subwencjom. Wydawaniem miesięcznika „Technik”, czasopisma poświęconego sprawom górnictwa, hutnictwa, przemysłu i budownictwa, zajęło się, specjalnie założone w tym celu, Towarzystwo Doksztalania Technicznego (TDT), którego likwidacja nastąpiła 1 stycznia 1933 r. Głównym problemem czasopisma był brak materiałów do druku, powtarzane apele nie dawały oczekiwanych rezultatów. Redakcja mieściła się w Królewskiej Hucie, a na jej czele stał Stanisław Majewski. Od nr 11 z 1928 r. redakcję i administrację „Technika” przeniesiono do Katowic.

Każdy numer czasopisma składał się z części artykułowej (np. w 1928 r. opublikowano 50 artykułów) oraz kilku rubryk dotyczących: przeglądu prasy, drobnych wiadomości, statystyki górniczej, przepisów wydawanych przez władze, zaś rubryka „Z życia towarzystw technicznych” poświęcona była przede wszystkim działalności Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego. W 1929 r. czasopismo przekształcono z miesięcznika w dwutygodnik, jego nakład wynosił wówczas 1 500 egzemplarzy, z czego 1 062 rozchodziły się w prenumeracie na Śląsku, pozostała część w innych rejonach kraju.

Pod patronatem „Technika” ukazywała się Biblioteka „Wydawnictwa Technik”, na którą składały się broszury (40 sztuk) z obszerniejszych artykułów publikowanych na łamach „Technika”, m.in. Wacława Olszaka – „Most na Wiśle pod Goczałkowicami”, Aleksandra Grozy – „Postęp elektryfikacji kopalń węgla kamiennego”, Stanisława Majewskiego – „Herby górniczych miast polskich”.

Od 1 października 1932 r. TDT, ze względu na brak środków, zrezygnowało z wydawania „Technika”, przejęło go wówczas Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego. Redaktorem został Zdzisław Ficki, a administratorem Alfred Elandt (od nr 2 z 1933 r. po rezygnacji Z. Fickiego również redaktor). Dzięki wysiłkom Elandta czasopismo stało się samowystarczalne. Od nr 3 z 1 marca 1934 r. redaktorem „Technika” został Eugeniusz Daniec.

Własną czytelnię i bibliotekę posiadało Koło Katowickie, ale nader skromną, dysponowała ona zbiorem (1926) około 100 tomów. Członkowie Koła dysponowali w 1928 r. 19 tytułami czasopism technicznych, w tym 6 niemieckimi. W 1933 r. biblioteka liczyła 153 tomy czasopism i 91 tomów książek z dziedziny techniki oraz 114 dzieł z innych dziedzin. W 1937 r. biblioteka liczyła 426 książek, w tym 169 tomów oprawionych czasopism, 102 książki z dziedziny budowy maszyn oraz 155 książek treści ogólnej.

Stowarzyszenie współpracowało ze Związkiem Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), Stowarzyszeniem Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych (zob.), Stowarzyszeniem Technicznym Zagłębia Węglowego (zob.), Związkiem Inżynierów i Chemików RP (zob.), Stowarzyszeniem Samodzielnych Budowniczych na Śląsku, Związkiem Zawodowym Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego, Śląskim Instytutem Rzemieślniczo – Przemysłowym. Na początku lat 30. Stowarzyszenie wstąpiło do Zrzeszenia Polskich Stowarzyszeń Technicznych na Śląsku (zob.). Wspólnie z Kołem Śląskim Naukowej Organizacji urządzono (1927) trzymiesięczny kurs naukowej organizacji dla 170 osób. W 1934 r. Stowarzyszenie zostało członkiem wspierającym Chemicznego Instytutu Badawczego ze składką 100 zł.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego.

Wydawnictwa ciągle:

Technik. Katowice 1928 – 1939

Źródła: Sprawozdanie z działalności Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego za rok 1926, „Wiadomości ZPZT” 1927 nr 6 s. B56 – B61; Z życia towarzystw technicznych. Sprawozdanie z działalności Zarządu Koła Śląskiego Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych za rok 1927, „Technik” 1928 nr 5 s. 114 – 117; Sprawozdanie z działalności Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego za okres 1918 – 1928, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1929 nr 6 s. B77 – B80; Sprawozdanie z działalności Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego za rok 1929, „Technik” 1930 nr 7 s. 234 – 236; Sprawozdanie Koła Katowickiego Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego za rok 1929, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1930 nr 25 s. A121 – A123; X Sprawozdanie z działalności Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego za rok 1930; Ze sprawozdania i działalności Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1931 nr 18 – 19 s. A43 – A44; Sprawozdanie Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego za rok 1933, 1937; K. Machalski, Sprawozdanie z działalności Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego za czas od założenia do 12 XI 1933 r., „Technik” 1933 nr 12 s. 490 – 493; Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego, „Wiadomości ZPZT” 1926 nr 12 s. B116 – B117; Z działalności towarzystw technicznych, „Technik” 1928 nr 1 s. 11 – 13, nr 2 s. 16 – 18, nr 4 s. 22 – 24, nr 5 s. 117 – 118, nr 11 s. 284, nr 12 s. 326 – 327; Z życia towarzystw technicznych, Tamże 1929 nr 1 s. 22 – 23, nr 6 s. 168 – 173, nr 9 s. 274 – 275, nr 10 s. 311, nr 11 s. 344 – 345, nr 12 s. 386 – 387, nr 20 s. 626, nr 21 s. 649 – 650, nr 22 s. 680, 1930 nr 1 s. 21 – 22, nr 2 – wkładka ogłoszeniowa, nr 7 s. 231, nr 8 s. 264, nr 9 s. 287 – 288, nr 10 s. 333 – 334, nr 13 s. 395, nr 14 s. 424 – 425, nr 16 s. 485 – 487, nr 20 s. 575, nr 24 – ogłoszenia, 1931 nr 2 s. 33, nr 8 s. 140 i ogłoszenia, nr 24 s. 444, 1932 nr 5 s. 89, nr 8 s. 149, nr 10 s. 187, nr 11 s. 207, nr 15 s. 287, nr 19 s. 369, nr 20 – 22 s. 397 – 399, nr 23 – 24 s. 448 – 449, 1933 nr 1 s. 40 – 41, nr 2 s. 77 – 79, nr 3 s. 132, nr 4 s. 189, nr 5 s. 238, nr 6 s. 286, nr 8 s. 353 – 354, nr 12 s. 483 – 490, 528, 1934 nr 3 s. 109, nr 4 s. 144, nr 6 s. 210, nr 7 s. 245, nr 11 s. 379 – 380, 1935 nr 3 s. 111 – 112, nr 4 s. 150 – 151, nr 5 s. 182, 1936 nr 5 s. 155, nr 6 s. 188 – 189, nr 11 s. 334, 1937 nr 1 s. 23, nr 2 s. 58, nr 4 s. 113 – 115, nr 5 s. 141 – 142, nr 6 s. 168 – 169, nr 7 s. 196, nr 10 s. 279, nr 11 s. 304, 1938 nr 1 s. 28, nr 4 s. 126, nr 7 s. 212, nr 9 s. 263, nr 10 s. 286 – 287, nr 12 s. 345, 1939 nr 3 s. 74, nr 4 s. 96 – 99, nr 5 s. 129, nr 6 s. 155, nr 7 s. 191 – 192; Z umysłowego życia Śląska, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1929 s. 277 – 279, 1930 s. 396 – 397, 1934 s. 344; Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego. Koło Katowickie, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1930 nr 13 s. A60, 1931 nr 8 – 10 s. III okładki; Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku 1931 s. 431; Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego, „Technik” 1932 nr 12 s. 229; J. Myciński, Plan działalności Stowarzyszenia i wskazania na przyszłość, „Technik” 1933 nr 12 s. 493 – 495

Literatura: J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa – Kraków 1978 s. 186 – 187, 190; M. Wagner, Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 296 – 297 (hasło zweryfikowano, rozszerzono i uzupełniono); J. Piłatowicz, Kadra inżynierska w II Rzeczypospolitej, Siedlce 1994 s. 113 – 116.

POLSKIE STOWARZYSZENIE POPIERANIA WYNAŁAZKÓW

Okres działalności: 1933 – 1939. **Siedziba:** Łódź. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; komisje. **Liczba członków:** 17 (1933), 200 – 600 (1939). **Prezesi:** Aleksy Rzewski (1933 - ?), Józef Smolarz (1937 – 38), Emilian Loth (1939). **Sekretarze:** Stanisław Rajch (? – 1937, 1938 – 39), Finke (1937 – 38).

Charakterystyka działalności

Polskie Stowarzyszenie Popierania Wynalazków powstało w 1933 r. w Łodzi, jego założycielami byli: Aleksy Rzewski, Włodzimierz Kurczyński i Kazimierz Łapczyński.

Zadaniem Stowarzyszenia, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 8 października 1933 r., było: zespolenie wynalazców dla aktywizacji ich twórczości i wzajemnej ochrony praw, pomoc w wykorzystaniu wynalazków, współpraca między wynalazcami, wydawanie książek i czasopism, urządzenie wykładów, zjazdów, wystaw, organizowanie bibliotek, muzeów i warsztatów oraz pracowni doświadczalnych.

Swym zasięgiem Stowarzyszenie obejmowało cały kraj, środki na działalność pochodziły ze składek członkowskich.

Stowarzyszenie skoncentrowało swą działalność na obronie interesów polskich wynalazców poprzez postulowanie zmiany ustawy patentowej oraz ochronę przed ekspansją przedsiębiorstw zagranicznych w zakresie wynalazczości. Dla pobudzenia wynalazczości krajowej proponowano utworzenie instytutu badań naukowych i odkryć, spółdzielni wynalazców, a także ustanowienia specjalnych stypendiów i nagród dla wynalazców. Zamierzenia te miały być zrealizowane poprzez połączenie ze Stowarzyszeniem Popierania Wynalazczości (zob.) w Katowicach i utworzenie rady naczelnej stowarzyszeń popierania wynalazców z siedzibą w Warszawie. Idei tej nie udało się zrealizować, zorganizowano natomiast w 1938 r. w Łodzi Walne Zgromadzenie Wynalazców Polskich, a w 1939 r. Ogólnopolski Zjazd Wynalazców z udziałem 100 osób; uchwalono wówczas szereg wniosków, w większości pokrywających się z postulatami wysuwanymi przez Polskie Stowarzyszenie Popiera-

nia Wynalazków. Nowością był apel o utworzenie katedr historii techniki i wynalazców na wydziałach prawno – ekonomicznych uniwersytetów i na politechnikach.

Osiągnięciem Stowarzyszenia było zorganizowanie w 1939 r. w Łodzi Pierwszej Wystawy Wynalazców, na której zgromadzono 408 eksponatów; zwiedziło ją 45 tys. osób.

Od czerwca 1937 r. Stowarzyszenie wydawało czasopismo „Technika. Rzemiosło. Wynalazki”. W podtytule określano je jako „Popularny miesięcznik poświęcony szerzeniu wiedzy technicznej i przedsiębiorczości zmysłu”. Od stycznia 1938 r. stało się formalnym organem Stowarzyszenia. Nakład (1939) wynosił 1 500 egzemplarzy.

Utrzymywano kontakty z 3 tys. wynalazców i 320 zakładami przemysłowymi.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Wydawnictwa ciągłe:

Technika. Rzemiosło. Wynalazki. Łódź 1937 – 1939

Literatura: J. Piłatowicz, Polskie Stowarzyszenie Popierania Wynalazków /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 202 – 203 (tu podano wykaz źródeł).

POLSKIE TOWARZYSTWO CHEMIKÓW – KOLORYSTÓW W ŁODZI

Okres działalności: 1931 – 1939. **Siedziba:** Łódź. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd. **Liczba członków:** 68 (1931), 63 w tym 3 honorowych (1937). **Prezysi:** Artur Szeunert (1931 – 33), Marian Horoszewicz (1933 – 39). **Sekretarze:** Ludwik Manitius (1931 – 35), Edward Skrutkowski (1935 – 39).

Charakterystyka działalności

Pierwsze towarzystwo kolorystyczne powstało w 1907 r. w Czechach, natomiast stowarzyszenie międzynarodowe – Internationaler Verein der Chemiker – Koloristen – utworzono w 1909 r. w Dreźnie, należeli do niego m.in. Niemcy, Polacy, Czesi i Włosi. Rozwiązano je po I wojnie świa-

towej. Powstała wówczas luka wypełniły najpierw organizacje krajowe we Włoszech, Francji oraz Niemczech, które wkrótce porozumiały się i powołały do życia 14 maja 1930 r. w Mediolanie na zjeździe chemików kolorystów Międzynarodową Federację Chemików Włókiennictwa i Kolorystyki – Federation Internationale des Associations des Chimistes du Textile et de la Couleur. Federacja pracowała na ujednoczeniu metod badań włókien, opracowaniu norm trwałości druków i wyfarbowań.

Właśnie do tej Federacji przyjęto 20 maja 1931 r. Polskie Towarzystwo Chemików – Kolorystów w Łodzi, powstałe na początku 1931 r. z inicjatywy Artura Szeunerta, S. Filipkowskiego i Karola Raczkowskiego. Pierwsze zebranie organizacyjne odbyło się 30 marca 1931 r. z udziałem około 40 osób, dysponowano już wówczas statutem zatwierdzonym przez władze.

W Towarzystwie zamierzano zgromadzić wszystkich chemików, mających zawodowy kontakt z barwnikami oraz włóknami, pracujących w Łodzi i jej okolicach. Organizowano naukowe i zawodowe odczyty, współdziałano z innymi stowarzyszeniami nad rozwojem wiedzy technicznej. Działalność stowarzyszenia wspierały zakłady przemysłowe, m.in. Przemysł Chemiczny „Boruta” w Zgierzu, Pabianickie Towarzystwo Przemysłu Chemicznego, Przemysł Chemiczny w Winnicy, Przemysł Chemiczny w Woli Krzysztoporskiej, Blum i Monitz w Łodzi.

Najbardziej popularną formą działalności były odczyty, np. w latach 1931 – 33 wygłoszono 13 odczytów, spośród których można wymienić: K. Raczkowskiego – „Kryzys w przemyśle drukarstwa włókienniczego na zachodzie”, Wacława Kączkowskiego - „Badania trwałości wyfarbowań na tarcie”, Artura Goldsobela – „Szlakiem myśli chemicznej”. Odczyty wygłaszali wybitni koloryści z renomowanych firm zagranicznych, np. dr Streng z I.G. Farbenindustrie A.G. Höchst nad Menem, J. Niederhauser z Etablissements Kuhlman w Paryżu oraz prof. Haler i dr Stadler ze Szwajcarii.

Towarzystwo fundowało bezzwrotne stypendia studentom pracującym nad zagadnieniami kolorystycznymi i barwnikarskimi na politechnikach

Lwowskiej i Warszawskiej oraz Uniwersytecie Jagiellońskim. W 1936 r. przyznano dwa jednorazowe stypendia po 250 zł.

Przy współudziale Komisji Słownictwa Technicznego Polskiego Towarzystwa Chemików – Kolorystów, W. Kączkowski opracował projekt słownictwa działu wykończalniczego ogólnego słownika włókienniczego, który opublikowano na łamach „Technika Włókienniczego” w 1937 r. Natomiast pod koniec 1934 r. Towarzystwo wspólnie z Łódzkim Związkiem Techników Włókienniczych (zob.), Łódzkim Stowarzyszeniem Techników (zob.), Związkiem Zawodowym Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim (zob.) i Oddziałem Łódzkim Polskiego Towarzystwa Chemicznego utworzyło Komitet Redakcyjny Czasopism i Wydawnictw Włókienniczych zajmujący się wydawaniem „Technika Włókienniczego”.

Do aktywnych działaczy, oprócz wymienionych już prezesów i sekretarzy, należeli: Tadeusz Markowski, Stefan Przyborowski, Edward Kinderman, Marian Piasecki, Wacław Włodarczyk, Henryk Bursze, Oskar Gross, Józef Meissner.

Działalność Towarzystwa przerwał wybuch II wojny światowej

.Źródła: I Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Chemików – Kolorystów 1931 – 1933, Łódź 1934; Wiadomości bieżące. Polskie Stowarzyszenie Chemików – Kolorystów, „Przemysł Chemiczny”, 1931, nr 8, s. 166 – 167, 1932, nr 1 – 2, s.22; Polskie Towarzystwo Chemików – Kolorystów w Łodzi, „Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich”, 1935, nr 3, s. 13 – 14; Wiadomości gospodarcze. Kronika. Z sali odczytowej, „Technik Włókienniczy”, 1936, nr 11 – 12, s. 172; Życie związkowe. Polskie Towarzystwo Chemików – Kolorystów, Tamże, 1935, nr 3 – 4, s.59, 1937, nr 3 – 4, s. 54, 1939, nr 1 – 2, s. 45; Do czytelników, Tamże, 1937, nr 7 – 8, s. 97; Projekt słownika W. Kączkowskiego, „Technik Włókienniczy”, 1937, nr 7 – 8, s. 99 – 100, nr 9 – 10, s. 133 – 134, nr 11 – 12, s. 165 – 166.

Literatura: Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Włókienniczego. Pod red. I.W. Tybora, Łódź 1962, s. 38, 42; W. Zabierowski, Polskie Towarzystwo Chemików Kolorystów w Łodzi /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990, s.250.

POLSKIE TOWARZYSTWO FILOTECHNICZNE

Okres działalności: 1838. **Siedziba:** Paryż.

Charakterystyka działalności

Towarzystwo zostało założone na początku 1838 r. przez następujące osoby: Alojzego Biernackiego, Kątskiego, J. S. Grabowskiego, podpułkownika Borzęckiego, Karola Forstera, Alberta Sowińskiego, Henryka Edwarda Chońskiego. Funkcjonowało w nim Koło Literacko – Artystyczno – Przemysłowe.

Towarzystwo miało charakter agencji handlowej, biura pośrednictwa sprzedaży wyrobów, ale poszukiwano także stanowisk pracy dla techników i rzemieślników, miano również udzielać porad zawodowych. Jego powstanie i działalność spotykały się z krytyką dużej części emigracji oraz prasy emigracyjnej. W rezultacie zaprzestało działalności pod koniec 1838 r.

Literatura: J. Frejlich, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Postępu Przemysłowego, „PT” 1908 nr 49 s. 584.

POLSKIE TOWARZYSTWO FOTOGRAMETRYCZNE

Okres działalności: 1930 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Koło:** Warszawa.

Struktura organizacyjna: Walne Zgromadzenie, Zarząd. **Liczba członków:** 40 (1930), 104 (1932), 73 (1935). **Prezes:** Kasper Weigel (1930 – 39). **Sekretarze:** Marian Brunon Piasecki (1930 – 38), Michał Regulski (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Polskie Towarzystwo Fotogrametryczne (PTF) powstało z inicjatywy profesora Politechniki Lwowskiej Kaspra Weigla. Potrzeba powołania tego rodzaju organizacji wystąpiła w związku z szybkim rozwojem miernictwa fotograficznego, stereoskopowego i lotniczego. Pierwsze zebranie organizacyjne odbyło się 13 lutego 1930 r. na Politechnice Warszawskiej.

Celem Towarzystwa, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 24 maja 1930 r., była „praca na polu fotogrametrii tak w teorii, jak i w praktyce, dbanie o jej rozwój i propagandę, o zastosowanie jej metod w różnych gałęziach wie-

dzy, w dziedzinie życia gospodarczego i w technice oraz zorganizowanie i wymianę wszelkich doświadczeń z tej dziedziny w kraju i zagranicą". Zamierzano urządzać zebrania naukowe, uczestniczyć w międzynarodowych kongresach fotogrametrycznych, wydawać literaturę fachową i czasopisma.

PTF korzystało z poparcia finansowego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Ministerstwa Komunikacji i Ministerstwa Spraw Wojskowych. Wśród członków Towarzystwa było wielu wojskowych, w skład Zarządu weszli m.in.: mjr J. Rossler, mjr Antoni Rogala – Zawadzki, mjr Adam Lipko, mjr Tadeusz Herfurt. Obok prof. K. Weigla w PTF aktywnie działali profesorowie: Edward Warchałowski, Bronisław Piątkiewicz, Edmund Wilczkiewicz, Tadeusz Gutkowski. W styczniu 1935 r. powstało Warszawskie Koło Członków PTF. Od 1931 r. PTF urządzało coroczne Zjazdy Fotogrametryczne, na których wygłaszano referaty dotyczące najnowszych prac fotogrametrycznych w Polsce i za granicą, szerokich zastosowań fotogrametrii od prac melioracyjnych na Polesiu poprzez urbanistykę aż do celów wojskowych. Zjazdowi towarzyszyły wystawy prac fotogrametrycznych wykonanych m.in. przez Wojskowy Instytut Geograficzny, Wydział Aero-fotogrametryczny Polskich Linii Lotniczych „LOT”, Biuro Projektu Melioracji Polesia.

W 1930 r. PTF przystąpiło do Międzynarodowego Towarzystwa Fotogrametrycznego. Na międzynarodowych kongresach przedstawiciele PTF przewodniczyli obradom w sekcjach - głównie wykształcenia i wyszkolenia (E. Warchałowski, K. Weigel), wygłaszali komunikaty (T. Gutkowski). Na towarzyszących kongresom wystawach prezentowano osiągnięcia polskiej fotogrametrii, np. na wystawie w Rzymie w 1938 r. pokazano mapy z wypraw naukowych na Spitsbergen i Grenlandię, zastosowanie fotogrametrii do sporządzania i aktualizacji map, urbanistyki, klasyfikacji gruntów i archeologii – na przykładzie wykopalisk w Gnieźnie.

Towarzystwo prowadziło kursy fotogrametryczne, np. w 1933 r. zorganizowano kurs z udziałem 52 słuchaczy; autorami wykładów byli m.in. E. Warchałowski, B. Piątkiewicz, M. B. Piasecki, A. Lipko, mjr Zygmunt Paluch, T. Herfurt, odbył się także pokaz instrumentów.

W 1931 r. Zarząd PTF podjął prace nad ustaleniem polskiego słownictwa fotogrametrycznego, przyjmując za podstawę słownik niemiecki; do końca 1938 r. zebrano 633 terminy fotogrametryczne.

W latach 1932 – 39 Towarzystwo wydawało „Przegląd Fotogrametryczny” pod redakcją M. B. Piaseckiego.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Towarzystwa. Po wojnie prace PTF kontynuowała Sekcja Fotogrametryczna powołana w 1957 r. w ramach Stowarzyszenia Geodetów Polskich .

Wydawnictwa ciągłe:

Przegląd Fotogrametryczny. Warszawa 1932 — 1939

Źródła: Sprawozdanie z V-go Międzynarodowego Kongresu Fotogrametrycznego odbytego w Rzymie w 1938 r., „Przegląd Fotogrametryczny” 1938 nr 3 – 4 s. 25 – 44; Wiadomości bieżące. Kronika. PTF, „Przegląd Mierniczy” 1929 nr 11 s. 282, 1930 nr 3 s. 66 – 67; Komunikat Zarządu PTF. Lista członków PTF, „Przegląd Fotogrametryczny” 1932 nr 3 – 4 s. 67 – 69; IV Międzynarodowy Kongres Fotogrametryczny, Tamże 1934 nr 4 s. 75 – 99; B. Piątkiewicz, Z prac Warszawskiego Koła Członków PTF, Tamże 1935 nr 1 – 2 s. 14 – 18; Kronika. Z PTF, „Biuletyn Koła Inżynierów Mierniczych” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1938 nr 11 s. 30; Kronika. V – ty Międzynarodowy Kongres Fotogrametryczny w Rzymie, Tamże 1938 nr 11 s. 68.

Literatura: J. Piłatowicz, Polskie Towarzystwo Fotogrametryczne /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 167 – 168 – tu dodatkowe źródła i literatura.

POLSKIE TOWARZYSTWO POLITECHNICZNE WE LWOWIE

Okres działalności: 1877 – 1939. (Nazwy poprz.: 1877 – 78 Towarzystwo Ukończonych Techników, 1878 – 1913 Towarzystwo Politechniczne we Lwowie). **Siedziba:** Lwów. **Oddziały:** Borysław, Drohobycz, Kołomyja, Nowy Sącz, Przemyśl, Sambor, Stanisławów, Stryj, Tarnów. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Wydział Główny; sekcje, koła, komisje. **Biblioteka:** 1108 woluminów i 55 tytułów czasopism (1901), 2578 woluminów i 52 tytuły czasopism (1934). **Liczba członków:** 228 (1877), 603 (1900), 1010 (1913), 778 (1928), 446 (1938). **Prezesi:** Roman Gostkowski (1877 – 85, 1893 – 95), Napoleon Kovats (1885 – 88), Jan Nepomucen Franke (1888 – 90, 1891 – 93, 1901 – 2), Karol Setti (1890 – 91), Ludwik Goltental (1895 – 98), Stanisław Szczepanowski (1898 – 99), Tadeusz Fie-

bler (1899 – 1900), Edward Heppe (1900 – 01), Leon Syroczyński (1903 – 07), Wincenty Rawski (1908 – 09), Roman Ingarden (1910 – 12), Edwin Hauswald (1913 – 16), Stanisław Rybicki (1917 – 35), Otto Nadolski (1936 – 39). **Sekretarze:** Adolf Markl (1877 – 78), Paweł Stwiertnia (1879 – 91), Albin Zazula (1891 – 93), Roman Załoziecki (1893 – 95), Roman Dzieślewski (1895 – 97), Karol Edward Epler (1897 – 99), Andrzej Kornella (1899 – 1900), Stanisław Świeżawski (1900 – 01), Stefan Ossowski (1901 – 02), Karol Łoziński (1902), Gabriel Sokolnicki (1903), Konstanty Edward Biernecki (1904), Dionizy Krzyczkowski (1905 – 06), Aleksander Kruger (1907), Kazimierz Drewnowski (1908 – 09), Stefan Wiktor (1910), Tadeusz Gayczak (1911 – 15), Jan Krauze (1915 – 16), Karol Machalski (1917), Kazimierz Winiarz (1918 – 19), Stanisław Kozłowski (1920 – 23, 1925 – 34), Czesław Thullie (1924), Zygmunt Marynowski (1935 – 36), Liberat Krasucki (1937 – 38), Stanisław Kórnicki (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Towarzystwo Ukończonych Techników zostało zawiązane we Lwowie jesienią 1876 r. przez grupę 22 inżynierów, wśród których dominowali inżynierowie kolejowi (10) i architekci (4). Statut został zatwierdzony 22 marca 1877 r., a pierwsze walne zebranie, z udziałem 40 osób, odbyło się 30 maja 1877 r. w sali fizyki Akademii Technicznej we Lwowie, z uczelnią tą Towarzystwo było ściśle związane. Członkami założycielami Towarzystwa Ukończonych Techników byli: Bronisław Bauer, Józef Chwaniec, Karol Edward Epler, Wiktor Froń, Edmund Bronisław Grzębski, Michał Hołejko, Stefan Kakowski, Władysław Kłapkowski, Jan Lewiński, Antoni Łukasiewicz, Piotr Manasterski, Karol Maszkowski, Bolesław Mustyanowicz, Jan Oziembłowski, Karol Pauli, Władysław Sinkiewicz, Paweł Stwiertnia, Antoni Świątkowski, Michał Warterasiewicz, Rudolf Weinert, Adolf Wierzejski, Stanisław Zajączkowski. Pierwszym prezesem, sprawującym tę funkcję przez wiele lat, był Roman baron Gostkowski.

Od początku swego istnienia towarzystwo podkreślało znaczenie ścisłych związków z lwowską Akademią Techniczną, w związku ze zmianą jej nazwy w 1877 r. na wniosek Józefa Jaegermanna, profesora Szkoły Poli-

technicznej, 22 czerwca 1878 r. stowarzyszenie zmieniło swoją nazwę na Towarzystwo Politechniczne we Lwowie. Skupiało ono obok inżynierów polskich także Rusinów, ci ostatni wystąpili jednak w 1913 r. z Towarzystwa Politechnicznego i utworzyli Ruskie Towarzystwo Techniczne, zaś Polacy zmienili wówczas nazwę na Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie (PTP).

Celem Towarzystwa, zgodnie ze statutem PTP zatwierdzonym 22 czerwca 1878 r., było zespolenie wszystkich techników z wyższym wykształceniem dla pogłębienia kształcenia i zapoznawania się z postępem wiedzy technicznej, utrzymanie łączności między inżynierami i polepszenie stosunków między nimi. Towarzystwo miało zajmować się: architekturą, budownictwem lądowym, budownictwem wodnym, kolejnictwem, miernictwem, mechaniką, górnictwem, hutnictwem oraz matematyką, fizyką i chemią w zastosowaniu praktycznym. Członkowie dzielili się na zwyczajnych, korespondentów i honorowych. Zmian w statucie dokonywano w latach: 1893, 1896, 1899, 1900, 1903, 1914, 1926. Towarzystwo utrzymywało się ze składek członkowskich.

W przypadku rozwiązania towarzystwa jego majątek miał przejść na rzecz Szkoły Politechnicznej z przeznaczeniem na stypendia zagraniczne (według statutu z 1925 r. majątek przechodził na rzecz Akademii Nauk Technicznych), jak można sądzić, chodziło tu o młodzież z Królestwa Polskiego, która wobec braku polskiej uczelni technicznej w zaborze rosyjskim masowo podejmowała studia we Lwowie, przynajmniej w niektórych okresach np. po 1905 r. W statucie odcinano się od działalności politycznej, stwierdzano w nim bowiem, że „odczyty i rozprawy treści politycznej są wykluczone”. Po odejściu ze stowarzyszenia Rusinów bardzo silnie akcentowano jego polskość, podkreślając, że językiem administracji, obrad i publikacji w „Czasopiśmie Technicznym” jest język polski.

W chwili założenia Towarzystwo liczyło 85 członków, w tym 15 zamiejscowych, do końca 1877 r. ich liczba wzrosła do 228 osób. W następnych latach liczba członków systematycznie rosła: w 1890 r. – 563, w 1900 r. – 603 członków, osiągając w 1913 r. – 1 019 członków, aby w wyniku per-

turbacji związanych z I wojną światową zmniejszył się do 800 członków. W 1903 r. wśród 668 członków dominowali inżynierowie kolejowi (246), rządowi (103), pracujący w Wydziale Krajowym (70), prywatni i fabryczni (64), górnicy (57). Natomiast w 1910 r. na 960 członków w dalszym ciągu dominowali członkowie związani z kolejnictwem (270), budownictwem państwowym (138), z zawodami nauczycielskimi (76), pracujący przy magistratach miast (61). W tych latach przeważali członkowie mieszkający we Lwowie 300 (1903), 430 (1910), a następnie: Stanisławowie (56,76), Krakowie (42, 55), Przemyślu (29, 28), Borysławiu (16, 14), Rzeszowie (15, 17). W 1910 r. z Poznańskiego i Niemiec było 6 członków, z Królestwa Polskiego i Rosji – 11, Francji – 2, a ze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej – 3.

W 1921 r. Towarzystwo liczyło 930 członków, po czym w kolejnych latach następował powolny spadek do 778 członków w 1928 r., spośród których we Lwowie mieszkało – 360, Stanisławowie – 52, Tarnowie – 34, Przemyślu – 21, Samborze – 9. W okresie kryzysu gospodarczego (1929 – 1933) proces ten przybrał na sile i w końcu 1933 r. liczba członków wynosiła zaledwie 450, a u schyłku 1938 r. 446 osób. Członkami honorowymi byli wówczas: Ignacy Mościcki, Maksymilian T. Huber, Stanisław Kozłowski, Dionizy Krzyczkowski, Maksymilian Matakiewicz, Otto Nadolski, Stanisław Rybicki, Stanisław Świeżawski, Maksymilian Thullie.

Początkowo działały Sekcje: Mechaniczna i Elektromechaniczna, a w latach 20. XX w. Koła: Mechaników, Naukowej Organizacji Pracy, Architektów, Elektrotechników. W latach 30. przekształcono je w sekcje; w 1936 r. istniały Sekcje: Automobilowo-Lotnicza, Inżynierów Budowlanych, Drogowa, Elektryków, Geodezyjna, Hydrotechniczna, Mechaników, Ogólna, Racjonalnej Organizacji. W większych miastach prowincjonalnych istniały oddziały: w Przemyślu, Stryju (1896), Stanisławowie (1897), Borysławiu (1903), Drohobyczu, Nowym Sączu (1912) Tarnowie (1913), Kołomyi, Samborze (1922). W latach 20. funkcjonowały jedynie oddziały: w Przemyślu, Stanisławowie, Tarnowie i Samborze, przy czym w tym ostatnim przestał działać, a w Stanisławowie nie przejawiał większej aktywności. Do ważniejszych spraw, sprawozdań i ocen powoływano specjalne komisje i komitety.

Wskutek zajęcia Lwowa (3 IX 1914 – 22 VI 1915) przez wojska rosyjskie, wielu członków PTP z prezesem Edwinem Hauswaldem na czele wyjechało do Wiednia, gdzie zawiązano 8 stycznia 1915 r. Komitet Techników Polskich (zob.) i podjęto prace na odbudowę gospodarczą Galicji, które kontynuowano po powrocie do Lwowa w drugiej połowie 1915 r.

Towarzystwo utrzymywało się ze składek członków, dlatego nie dysponowało dużymi funduszami na zakup książek i czasopism do tworzącej się biblioteki. W 1877 r. zwrócono się do członków o przekazywanie prywatnych zbiorów do biblioteki, na początku szczególne hojne dary złożyli inżynierowie lwowscy: Edward Prokopowicz, Karol Naszkowski, Emil Czaderski, Romuald Iszkowski, Otto Wex, Wiktor Zietkiewicz, a także Karol Bujowski z Turynu. W rezultacie w 1878 r. biblioteka dysponowała przeszło 100 dziełami, zaś w 1901 r. już 53 tytułami czasopism obcych i polskich oraz 566 dziełami w 1 108 tomach. W końcu lat 20. biblioteka liczyła 1 500 tomów dzieł, prenumerowano 52 czasopisma techniczne w językach: polskim, francuskim, niemieckim, angielskim, rosyjskim i czeskim. W 1934 r. liczba tomów wzrosła do 2 400, a w 1938 r. do 2 578 dzieł, głównie technicznych.

Przyjęto następujące formy działania: wygłaszanie odczytów; publikowanie rozpraw; przygotowywanie petycji i memoriałów; ogłaszanie konkursów o treści technicznej; zakładanie bibliotek i czytelni; wydawanie czasopism; urządzenie wystaw i wycieczek.

Szerzeniu wiedzy technicznej wśród członków Towarzystwa i rozbudzeniu zainteresowań inżynierów polskich pracą w dziedzinie nauki i techniki miały służyć odczyty, których organizacją zajmowała się Komisja Odczytowa. Tematyka ich obejmowała mechanikę i lotnictwo, budownictwo wodne, elektrotechnikę, organizacje gospodarcze i techniczne, budownictwo lądowe, przemysł, a także problemy społeczne i szkolnictwa technicznego.

W latach 1877-1918 wygłoszono 734 odczyty, a w okresie 1919 - 39 ponad 900; frekwencja wynosiła 30 – 90 osób. Najbardziej aktywne było środowisko lwowskie. We Lwowie odczyty wygłaszali najczęściej profesorem Szkoły Politechnicznej: R. Gostkowski, E. Hauswald, J. N. Franke, Bronisław Pawlewski, T. Fiedler. Rekordowe w całym Towarzystwie były

lata 1932 i 1936, kiedy ogłoszono odpowiednio 76 i 73 odczyty. Akcja odczytowa organizowana była również w oddziałach, najliczniej w Stanisławowie, Przemyśle i Tarnowie. W Stanisławowie zorganizowano w latach 1898 – 1918 około 150 odczytów, ale w latach 1919 – 1926 już tylko 13 odczytów, w pozostałych miastach znacznie mniej, np. w Tarnowie 13 przed i po 1918 r.

Organizowano cykle odczytów na określony temat, np. w 1914 r. cykl objął zagadnienia ekonomiczno – administracyjne, m.in. E. Hauswald sygnalizował proces przejmowania przemysłu galicyjskiego przez kapitał zagraniczny, a Edmund Zieleniewski przedstawił warunki rozwoju przemysłowego w Galicji. Dużym powodzeniem cieszyła się dyskusja poświęcona budowie dróg wodnych w Galicji, zorganizowana przez komisję kanałową PTP 20 maja 1914 r. Brali w niej udział tacy znawcy problemu jak: M. Matkiewicz, Roman Ingarden, Adam Różański, Mieczysław Rybczyński, a później uczestniczyli oni w przygotowaniu odpowiedniego memoriału na ten temat.

PTP opracowywało liczne petycje i memoriały, opinie i projekty (w latach 1902 – 18 ponad 50, w latach 1919 – 37 około 110), dotyczące różnych zagadnień techniki i przemysłu, organizacji technicznych, obrony interesów inżynierów, w tym formy nadawania tytułu inżyniera. W latach 30. wiele memoriałów poświęcono bezrobociu oraz projektom technicznym, m.in. dotyczącym likwidacji klęsk powodziowych. Szczególną uwagę koncentrowano na obronie Ministerstwa Robót Publicznych, a po jego likwidacji w 1932 r. występowano do premiera o reaktywowanie tego resortu, ale w nowej postaci organizacyjnej pod nazwą Ministerstwa Spraw Technicznych. Nader często zabierano głos w sprawie bezrobocia, w tym także inżynierów i techników, analizowano możliwości zmniejszenia bezrobocia poprzez nowe inwestycje i roboty publiczne, wytykano błędy w ich organizacji. Memoriały dotyczące bezrobocia i robót publicznych kierowano nie tylko do władz cywilnych, ale także wojskowych, m.in. do Sekretariatu Komitetu Obrony Rzeczypospolitej.

W pierwszych latach dwudziestolecia międzywojennego władze PTP opowiadały się za szerszym zaangażowaniem inżynierów i techników w politykę oraz w pracę administracji państwowej i samorządowej. W 1922 r. powołano nawet Komitet Inżynierski dla Spraw Publicznych pod przewodnictwem prof. M. Matakiewicza, z zadaniem rozbudzenia zainteresowań członków PTP sprawami publicznymi. Organizowano zebrania poświęcone sprawom społeczno – politycznym, np. ordynacji wyborczej, kontaktowano się z komitetami wyborczymi różnych partii politycznej, chcąc uzyskać miejsca mandatowe na ich listach do ciał ustawodawczych. Zabiegi te nie przyniosły jednak spodziewanych rezultatów i chyba dlatego w późniejszym okresie nie podejmowano już prób zaktywizowania politycznego członków PTP.

Organizowano kursy dla inżynierów, uzupełniające ich wiedzę o najnowsza zdobycze nauki i techniki. W latach 1922 – 23 Komitet Ciepły PTP prowadził pod kierunkiem prof. T. Fiedlera, kursy inżynierskie z zakresu gospodarki cieplnej. W latach 1934 – 36, wspólnie z Tow. Wojskowo-Technicznym, zorganizowano wojskowe kursy uzbrojenia i kurs inżynierski, obejmujące zagadnienia z dziedziny mechaniki i inżynierii w powiązaniu z celami obronnymi państwa.

Z okazji kolejnych jubileuszy PTP organizowano imprezy towarzyszące, np. wystawa w 1902 r. obejmowała prezentację wynalazków polskich, prace członków PTP i artystycznego przemysłu krajowego. Natomiast w 1937 r. z inicjatywy PTP zorganizowano we Lwowie 12 – 14 września 1937 r. Pierwszy Polski Kongres Inżynierów. Z okazji jubileuszy publikowano księgi jubileuszowe (por. literaturę do tego hasła), przy czym dwie ostatnie zawierały nie tylko omówienia działalności PTP, ale także syntetyczne artykuły poświęcone różnym problemom technicznym. Organem Tow. Ukończonych Techników był miesięcznik „Dźwignia” (1877 – 1883). W 1883 r. rozpoczęto wydawanie [do 1889 r. wspólnie z Krakowskim Tow. Technicznym (zob.) – tam szerzej na ten temat] „Czasopisma Technicznego”, na łamach którego ogłaszano artykuły z zakresu inżynierii lądowej i wodnej, mechaniki, architektury, górnictwa i miernictwa oraz sprawozdania i infor-

macje o działalności PTP. Od 1888 r. czasopismo przekształcono z miesięcznika w dwutygodnik, jego nakład przed 1918 r. wynosił około 600 egzemplarzy, zaś w dwudziestoleciu międzywojennym od 1 000 do 1 600 egzemplarzy. W latach 1931 – 32 dołączono do „Czasopisma Technicznego” po 6 dodatków rocznie pt. „Budownictwo Stalowe”. Od 1933 r. wydawano dodatek pt. „Lwowskie Czasopismo Lotnicze” pod redakcją dr. inż. Zygmunta Fuchsa. Obszerniejsze i ważniejsze artykuły z „Czasopisma Technicznego” wydawano odrębnie w postaci nadbitek.

W 1897 r. ukazał się jeden numer „Pamiętnika Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie”; zamierzano zamieszczać w nim obszerniejsze opracowania dotyczące stanowiska inżynierów wobec różnych problemów technicznych, przeglądy rozwoju poszczególnych gałęzi przemysłu, życiorysy zasłużonych techników polskich.

Towarzystwo utrzymywało kontakty z Krakowskim Towarzystwem Technicznym, Stowarzyszeniem Techników w Poznaniu, Stowarzyszeniem Techników w Warszawie; efektem wspólnych działań było zorganizowanie do 1917 r. siedmiu ogólnopolskich Zjazdów Techników Polskich, przy czym trzy spośród nich odbyły się we Lwowie: II (1886), III (1894), V (1910). Na zjazdach tych wygłoszono kilkadziesiąt referatów dotyczących: polskiego słownictwa technicznego, rozwoju przemysłu, historii architektury, ochrony zabytków. Największym z tych Zjazdów był V w 1910 r., na którym wygłoszono 62 referaty, po raz pierwszy obradowano w sekcjach: architektonicznej, komunikacji lądowej, budownictwa wodnego, mechanicznej i tekstylnej, elektrotechnicznej, chemiczno – technicznej i gazowniczej, górniczo – naftowej, ogólnej. Szczególnie wiele uwagi poświęcono zagadnieniom kształcenia technicznego, rozwojowi przemysłu, wykorzystaniu sił wodnych w Galicji.

Współpracowano także z lwowskim Stowarzyszeniem Budowniczych, Galicyjską Izbą Inżynierską (zob.), stowarzyszeniami inżynierów i architektów w Pradze i Zurychu, Cesarskim Stowarzyszeniem Architektów w Petersburgu, Stowarzyszeniem Austriackich Inżynierów i Architektów, Stowarzyszeniem Inżynierów Cywilnych w Londynie, Towarzystwem Architektów

w Amsterdamie oraz Towarzystwem Techników i Przemysłowców w Paryżu. Współpracowano nie tylko ze stowarzyszeniami technicznymi, ale również Towarzystwem Przyrodników Polskich im. Kopernika, Towarzystwem Kółek Rolniczych; współtworzono Towarzystwo dla Popierania Nauki Polskiej zainicjowane przez prof. Oswalda Balzera.

Towarzystwo było współzałożycielem Naczelnej Organizacji Inżynierów RP (zob.) i Federacji Inżynierów Słowiańskich. Należało do Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, powstałej w 1922 r. z inicjatywy PTP i przekształconej w 1924 r., również z jego inicjatywy, w Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Towarzystwa.

Wydawnictwa ciągłe:

Dźwignia. Lwów 1877 – 1883

Czasopismo Techniczne. Lwów 1883 – 1939

W latach 1883 – 1889 wydawano wspólnie z Krakowskim Tow. Technicznym.

Budownictwo Stalowe. Lwów 1931 – 1932

Dodatek do „Czasopisma Technicznego”.

Lwowskie Czasopismo Lotnicze. Lwów 1933 – 1939

Dodatek do „Czasopisma Technicznego”. Pamiętnik Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie. Lwów 1897 nr 1

Źródła: Centralne Archiwum Wojskowe, Oddział I Sztabu Głównego, Sekretariat Komitetu Obrony Rzeczypospolitej, sygn. 40, Memoriał PTP we Lwowie w sprawie wykorzystania robót publicznych finansowanych przez Fundusz Pracy, I 1937 r. oraz Pismo PTP we Lwowie do Szefa Sztabu Głównego generała Wacława Stachewicza, 6 IV 1937 r.; XXVII Sprawozdanie Wydziału Głównego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie za rok administracyjny 1903, Lwów 1904 (dołączono do „Czasopisma Technicznego” 1904 nr 3); XXXIV Sprawozdanie Wydziału Głównego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie za rok administracyjny 1910, Lwów 1911 (dołączone do „Czasopisma Technicznego” 1911); Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1893 s. 669, 1894 s. 669, 1895 s. 669, 1899 s.769, 1900 s.769, 1901 s. 769, 1902 s.855 – 856, 1903 s.858, 1905 s.855 – 856, 1907 s.895, 1908 s. 895, 1909 s.955 – 956, 1910 s. 955 – 956, 1911 s. 1045 – 1046, 1912 s. 1035, 1914 s. 1064; Pamiętnik Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie. Zeszyt pierwszy, „Nafta” 1897 nr 9 s. 122 – 123; Kronika bieżąca. Wystawy, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1902 nr 16 s. 196; Skorowidz Przemysłowo – Handlowy Królestwa Galicji. 1913. II Wydanie, Lwów 1912 s. 170; Sprawy towarzystwa. Zebrania Towarzystwa Politechnicznego, „Czasopismo Techniczne” (dalej „CzT”) 1914 nr 8 s. 100 – 103, nr 9 s. 113 – 116, nr 17 s. 211 – 212; Akcja Polskiego Towarzystwa Politechnicznego w sprawie budowy dróg wodnych w Galicji, „PT” 1914 nr 27 s. 363 – 364; Kurs inżynierski z zakresu gospodarki cieplnej, „PT” 1922 nr 13 s. 82, nr 18 s. 122, 1923 nr 12 s. 111; „Mechanik” 1923 nr 6 s. 463; Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie, „Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1923 nr 2 s. B5; Towarzystwa i instytucje naukowe, „Nauka Polska” t. VII (1927) s. 384 – 385 (podano tu, że biblioteka liczyła 2 200 dzieł); Sprawy Towarzystwa, „CzT” 1939 nr 10 s. 144.

Literatura: Dwudziestopięcioletni jubileusz Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie 1877 – 1902. Lwów 1902; Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877 – 1902. Pamiętnik jubileuszowy. Lwów 1902; Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877 – 1927. Księga pamiątkowa. Lwów 1927; T. Fiedler, Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877 – 1914. Lwów 1927, odb. z: Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie 1877 – 1927; Polskie Towarzystwo Politechniczne 1877 - 1937. Księga pamiątkowa wydana z okazji 60-letniego jubileuszu Towarzystwa. Red. E. Bratro. Lwów 1937; B. Kalabiński, Zjazdy Techników Polskich w latach 1882 – 1917 /w/ Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria D. Historia techniki i nauk technicznych, z. 4 (1963) s. 3 – 47; J. Pazdur, Lwowski ośrodek polskiej prasy technicznej do 1914 r., „Prasa Techniczna” 1983 nr 1 s. 34 - 37 L. Królikowski, „Dźwignia”, „Prasa Techniczna” 1986 nr 3 s. 27 – 33; J. Piłatowicz, Artur Künel (1874 – 1925) redaktor naczelny „Czasopisma Technicznego” (1921 – 1925), „Prasa Techniczna” 1988 nr 2 s. 29 – 33; J. Piłatowicz, Emil Bratro (1878 – 1944) redaktor „Czasopisma Technicznego” (1929 – 1934), „Prasa Techniczna” 1989 nr 4 s. 28 – 32; J. Piłatowicz, Kadra inżynierska w okresie I wojny światowej, „Kwartalnik Historyczny” 1989 nr 3 – 4 s. 117 - 137 J. Piłatowicz, Witold Aulich (1889 – 1948) redaktor „Czasopisma Technicznego” (1935 – 1937), „Prasa Techniczna” 1990 nr 2 s. 32 – 36; J. Piłatowicz, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1935 – 1939, Warszawa 1990 s. 21,66; J. Piłatowicz: Polskie czasopisma techniczne przed i w okresie I wojny światowej. „Kwartalnik Historii Prasy Polskiej” 1990 nr 3/4 s. 7 – 8, 9; L. Królikowski, Ludwik Radwański (1846 – 1901). Redaktor czasopisma „Dźwignia” (1877 – 1882), „Prasa Techniczna” 1990 nr 4 s. 30 – 31; J. Piłatowicz, Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 171 – 174 – tekst ten uzupełniono, wzbogacono źródła i literaturę; J. Piłatowicz, Technicy Lwowa i Krakowa wobec perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1999 nr 3 – 4 s. 89 – 108; J. Piłatowicz, Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1918 r., „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2002 nr 3 s. 19 – 22, 34.

POLSKIE TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ POSTĘPU PRZEMYSŁOWEGO

Okres działalności: 1841 – 1844. **Siedziba:** Paryż. **Struktura organizacyjna:** Rada Administracyjna, wydziały.

Charakterystyka działalności

Polscy absolwenci francuskich uczelni technicznych, którzy znaleźli się we Francji po upadku powstania listopadowego, zaczęli organizować w tym kraju pierwsze polskie stowarzyszenia techniczne, możemy traktować je jako początki ruchu stowarzyszeniowego techników polskich. W pewnym stopniu, ale nader ograniczonym, rolę taką pełniły Towarzystwo Politechniczne Polskie (zob.) i Polskie Towarzystwo Politechniczne (zob.). Znacznie

szerszy zakres działalności planowało Polskie Towarzystwo Przyjaciół Postępu Przemysłowego.

Dnia 4 grudnia 1838 r. kilku byłych studentów Szkoły Centralnej Sztuk i Rzemiosł (Ecole Centrale des Arts et Manufactures) postanowiło zawiązać Towarzystwo Dawnych Uczniów Szkoły Paryskiej Sztuk i Rzemiosł. Chcieli oni wspierać studiujących kolegów, pomagać im w znalezieniu pracy oraz przekazywać swoje umiejętności i doświadczenia do kraju. Dla opracowania statutu powołano komisję w składzie: Antoni Mirecki (przewodniczący), Ludwik Gołombowski, Edward Jełowicki (nie brał udziału w pracach), Antoni Szklarski (sekretarz), Antoni Wolski. Inicjatorzy nie znaleźli szerszego poparcia wśród kolegów ze Szkoły Centralnej, a ponadto było ich zbyt mało i byli nader rozproszeni, ponieważ pracowali nie tylko na terenie całej Francji i innych krajów Europy, ale także w kilku krajach poza Europą. Postanowiono więc rozszerzyć stowarzyszenie na absolwentów innych uczelni technicznych, dzięki czemu udało się zawiązać 6 września 1841 r. Polskie Towarzystwo Przyjaciół Postępu Przemysłowego (Société Polonaise des Amis du Progres de L'Industrie).

Celem towarzystwa miało być „dawanie pewnych wiadomości technicznych, które by w Polsce mogły być użyteczne”. Zamierzano wydawać „Pamiętnik Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Postępu Przemysłowego” i zamieszczać w nim m.in. analityczne opisy wynalazków we Francji i innych krajach, uwagi nad ich poziomem, opisy zakładów przemysłowych oraz sprawozdania z własnych prac i posiedzeń. Towarzystwo chciało finansować pobyty Polaków w zagranicznych zakładach przemysłowych, które miały przygotować ich do stanowisk inżynierów, dyrektorów i kierowników; urządzać konferencje poświęcone różnym problemom przemysłu. Członkami założycielami byli absolwenci Szkoły Centralnej Sztuk i Rzemiosł oraz Szkoły Dróg i Mostów: Karol Chobrzyński, Wojciecha Lutowski, A. Mirecki, A. Wolski, Eligiusz Bontemps, Edward Dworzaczek, L. Gołombowski, E. Jełowicki, Paweł Kaczanowski, Karol Kraśnicki, Aleksander Kierzkowski, Edward Rottermund, A. Szklarski, Kajetan Wolski. Niemal wszyscy wyżej

wymienieni zrobili znaczące kariery we Francji i innych krajach. Członkami honorowymi i korespondentami mogli być cudzoziemcy.

Pracami towarzystwa kierowała Rada Administracyjna składająca się z przewodniczącego, dwóch wiceprzewodniczących, sekretarza generalnego, sekretarza adiunkta, skarbnika i konserwatora. Działalność miano prowadzić w oparciu o fundusze własne, które tworzone ze składek członkowskich, darowizn i opłat za dyplomy. Pieniądze miano przeznaczać na wydawanie „Pamiętnika”, zakup książek, rysunków i modeli oraz przeprowadzanie doświadczeń w celu oceny stopnia użyteczności nowych wynalazków, kształcenie uczniów w różnych specjalnościach przemysłowych zwłaszcza deficytowych na ziemiach polskich. Prace naukowo – techniczne zamierzano prowadzić w siedmiu wydziałach: architektury i robót publicznych, chemii i fizyki, mechaniki i budowy maszyn, metalurgii i geognozji (dawna nazwa geologii), handlu i ekonomii przemysłowej, rolnictwa i nauk przyrodniczych, higieny publicznej. Podział ten przypominał, w ogólnych zarysach, główne bloki tematyczne wykładów w Szkole Centralnej Sztuk i Rękodzieł.

Mimo śmiałych zamierzeń, jedynym osiągnięciem towarzystwa było wydanie w 1844 r. jedynego zeszytu „Pamiętnika” pod redakcją A. Szklarskiego. Znalazły się w nim artykuły: Józefa Kowalskiego – „O wyrabianiu i użyciu betonu”, A. Szklarskiego – „Próba oświecenia ulic płynem elektrycznym”, „O latawcu parowym Hensona” oraz omówienie pracy dotyczącej dróg żelaznych, Filipa Waltera – „Krótki wykład nomenklatury chemicznej”, Józefa Zielińskiego – „O dagerotypie”. Wszystkie te artykuły omawiały nowe wynalazki z dziedziny komunikacji, oświetlenia i chemii. „Pamiętnik” z dobrą oceną spotkał się dopiero po wielu latach. Podkreślano, że zawierał rozprawy gruntowne, poruszające nowe kwestie, przystępnie opisane. Natomiast bezpośrednio po ukazaniu się dotknęła go ostra, a nawet zjadliwa i złośliwa krytyka, co w dużej mierze wynikało z małego zrozumienia zagadnień techniki.

Powołanie do życia Towarzystwa Przyjaciół Postępu Przemysłowego świadczyło o tkwiącej w polskim środowisku technicznym potrzebie zawiązania stowarzyszenia łączącego różnorodne gałęzie wiedzy w zakre-

się nauk przyrodniczych i technicznych. Nie zdołano jednak utrzymać go w ciężkich warunkach emigracyjnych. Prace utrudniały osobiste kłopoty członków towarzystwa. Zajęci poszukiwaniem pracy, zmieniali często miejsca pobytu, nie mając czasu na prace w towarzystwie. Zaniechanie działalności, zapewne w 1844 r., miało również swoje przyczyny w rozdźwiękach politycznych między członkami, opowiadającymi się za różnymi opcjami politycznymi; do szczególnie ostrych kontrowersji dochodziło między demokratami a arystokratami.

Literatura: J. Frejlich, Polskie Towarzystwo Przyjaciół Postępu Przemysłowego, „PT” 1908 nr 49 s. 584 – 586; D. Rederowa, Polski emigracyjny ośrodek naukowy we Francji w latach 1831 - 1872, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1972 s. 175 – 185; B. Konarska, Polskie drogi emigracyjne. Emigranci polscy na studiach we Francji w latach 1832 – 1848, Warszawa 1986 s. 177 – 178 - obie autorki używają nazwy Towarzystwo Przyjaciół Przemysłu; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 21 – 22; J. Piłatowicz, Kadra techniczna w zaborze rosyjskim do 1918 r. /w/ Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku. T. III. Kształcenie i osiągnięcia. Pod red. B. Orłowskiego i J. Piłatowicza, Warszawa 1994 s. 66 - 67.

POLSKIE TOWARZYSTWO TECHNICZNE NA RUSI

Okres działalności: 1918. **Siedziba:** Kijów. **Prezes:** Stanisław J. Okolski.

Sekretarz: Edward Tadeusz Geisler.

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie powstało zapewne na początku 1918 r. z inicjatywy polskich inżynierów i techników przybyłych z Charkowa do Kijowa pod koniec 1917 r. Jak można przypuszczać, wiosną 1918 r. doszło do zjednoczenia Związku Polskich Inżynierów i Techników w Kijowie (zob.) z Oddziałem Charkowskim Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji (zob.) i utworzenia Polskiego Towarzystwa Technicznego na Rusi. W maju 1918 r. ogłosiło ono deklarację skierowaną do władz Ukrainy, w której postulowano przestrzeganie prawa przez władze i obywateli, porzucenie polityki szowinistycznej, wprowadzenie reform społecznych i gospodarczych, ale sprawdzonych już w rozwiniętych krajach Europy Zachodniej, „zaniechanie ciasných walk klasowych”, popieranie nauki i oświaty.

Źródła: Deklaracja Polskiego Towarzystwa Technicznego na Rusi na zjeździe przemysłowo – handlowym w Kijowie, „Dziennik Narodowy” 1918 nr 203 s. 3; Sprawozdanie Polskiego Towarzystwa Naukowego w Kijowie. Półrocze I 1918, Kijów 1918 s. 6.

POLSKIE TOWARZYSTWO ŻEGLUGI NAPOWIETRZNEJ

Okres działalności: 1917 – 1918. **Siedziba:** Warszawa.

Charakterystyka działalności

Towarzystwo zorganizowało w 1917 r. I Kursy Lotnicze, w których wzięło udział 260 osób. Wykłady na nich miały poziom akademicki. Wydane na ich podstawie 7 skryptów było pierwszymi polskimi podręcznikami z zakresu techniki lotniczej. Wśród wykładowców byli Michał Król i Karol Taylor. Aktywny udział w pracach towarzystwa brali członkowie Sekcji Lotniczej Koła Mechaników Studentów Politechniki Warszawskiej. Działalność stowarzyszenia zamarła zapewne w 1918 r.

Literatura: Polska technika lotnicza do roku 1939. 1. Źródła osiągnięć. Pod red. A. Glassa, Warszawa 1992 s. 20,194; J. Piłatowicz, Polskie Towarzystwo Żeglugi Napowietrznej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 158 – 159.

POLSKIE ZRZESZENIE GAZOWNIKÓW, WODOCIĄGOWCÓW I TECHNIKÓW SANITARNYCH

Rok założenia: 1919. (Nazwy poprz.: 1919 – 22 Zrzeszenie Gazowników, 1922 – 36 Zrzeszenie Gazowników i Wodociągowców Polskich. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd; komisje, sekcje, wydziały, komitety; Oddziały. **Liczba członków:** 114 (1921), 149 (1922), 202 (1926), 247 członków zwyczajnych i 31 wspierających (1938), 300 (1939). **Prezysi:** Adam Teodorowicz (1919 – 21), Czesław Świerczewski (1921 – 31), Włodzimierz Rabczewski (1931 – 35, 1937 – 39), Bronisław Klimczak (1935 – 37). **Sekretarze:** Eugeniusz Kwiatkowski i Zygmunt Wendrowski (1922 – 23), Stefan Nowicki (1923 – 34), J. Kozłowski (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Wiosną 1917 r., w wyniku uchwał kwietniowego (1917) Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich w Warszawie, powstało Koło Gazowników Polskich przy Stowarzyszeniu Techników w Warszawie (zob. Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie), które nawiązało kontakty z gazownikami małopolskimi. W lutym 1918 r. prezesem Koła został Adam Teodorowicz, dyrektor gazowni lwowskiej. Staraniem władz i członków Koła w dniach 23 – 25 kwietnia 1919 r. odbył się w Warszawie I Ogólny Zjazd Gazowników Polskich, uchwalono wówczas powołanie do życia Zrzeszenia Gazowników Polskich, zaś prezes Koła Gazowników Polskich ogłosił zakończenie jego działalności i rozwiązanie.

W skład Zarządu Zrzeszenia wybrano: A. Teodorowicza (prezes), Cz. Świerczewskiego (wiceprezes), Władysława Szaynoka (wiceprezes), Piotra Januszewskiego, E. Kwiatkowskiego, Mieczysława Seiferta, Stefana Torżewskiego. Posiedzenia Zarządu odbywały się nie tylko w Warszawie, ale także w innych miastach, np. Drohobyczu, Działdowie, Kaliszu, Katowicach, Krakowie, Lesznie, Lwowie i Piotrkowie. Kolejne władze wybierano na corocznych Zjazdach Gazowników Polskich, ostatni XXI Zjazd Gazowników, Wodociągowców i Techników Sanitarnych odbył się w Częstochowie 26 – 28 czerwca 1939 r. W zjazdach zazwyczaj brało udział od 200 do ponad 300 osób. Aktywnymi działaczami Zrzeszenia, oprócz już wymienionych przewodniczących i sekretarzy, byli m.in. Stanisław Aleksandrowicz, Antoni Dziurzyński, L. Gembarzewski, Stefan Dażwański, Ignacy Piotrowski, Teodor Piotrowski, Stefan Sulimirski, Marian Wieleżyński, Zygmunt Rudolf.

W statucie, uchwalonym w 1920 r., stwierdzano, że celem Zrzeszenia było: „popieranie rozwoju przemysłu gazowniczego w Polsce przez zakładanie i prowadzenie stacji doświadczalnych, udzielanie porad fachowych, dawanie inicjatywy do tworzenia nowych placówek poświęconych gazownictwu, wydawanie czasopism i dzieł z tej dziedziny, odbywanie wspólnych narad, odczytów i zjazdów, popieranie zrzeszeń lub jednostek pracujących w tym samym kierunku i wykonywanie wszystkich czynności mających poprzec rozwój gazownictwa”.

Dla opracowania szczegółowych problemów Zarząd Główny powoływał komisje, w 1919 r. funkcjonowały następujące: dla opracowania memoriałów do władz w sprawie Górnego Śląska i jego przemysłu, upaństwowienia gazociągów oraz organizacji gazownictwa, dla spraw pomiarów gazowniczych, słownikowa. W następnych latach pracowały komisje: dla arbitrażu przedsiębiorstw, Biblioteczna, Gazomierzowa, dla opracowania norm chemicznych i technicznych w przemyśle gazowniczym i wodociągach – efektem jej pracy była normalizacja rur i przewodów wodociagowych; dla spraw legalizacji gazomierzy. W 1927 r. specjalna komisja opracowała dla Ministerstwa Przemysłu i Handlu przepisy dotyczące gazowni, wytwarzania koksu i smoły. Później (1933 – 34) współpracowano z resortem przy opracowywaniu statutów dla przedsiębiorstw komunalnych.

W 1930 r. Zarząd Główny powołał 3 sekcje: Gazowniczą, Wodociagowo – Kanalizacyjną, Higieniczno – Sanitarną oraz Wydział dla Spraw Popularyzacji Gazu; w 1933 r. sekcje: Gazu Ziemnego, na czele z Mariannem Wieleżyńskim jako prezesem, i Techniczno – Sanitarną, pod przewodnictwem Zygmunta Rudolfa. W 1939 r. istniały 4 sekcje: Gazownicza – Gazu Sztucznego, Gazownicza – Gazu Ziemnego, Wodociagowo – Kanalizacyjna i Techniczno – Sanitarna.

Od początku lat 30. coraz intensywniej zajmowano się zagadnieniami ochrony środowiska, w tym właśnie celu utworzono w latach 1932 – 33 Komisję Techniczną dla Oddymiania Miast i partycypowano w powołaniu Polskiego Komitetu Techniki Sanitarnej i Higieny Miast. W 1934 r. Zarząd Główny powołał następujące komisje: Szkolnictwa Zawodowego; Gazyfikacyjną; Przepisów Instalacyjnych; Słownictwa; dla Opracowania Przepisów o Oddymianiu Miast; Przepisów o Budowie, Eksploatacji i Kontroli Sieci Przewodów Podziemnych; Zasad Taryfikacji Gazu; Opiniodawczą w Sprawach Przepisów Instalacyjnych oraz Studiów Gazyfikacji Polski, ta ostatnia z zadaniem dokonania bilansu zasobów gazu ziemnego i koksowniczego, oszacowania konsumpcji gazu, opracowania projektów gazowni. Natomiast w latach 1935 – 36 dalsze: Statutowo – Regulaminową, Szkolną, Uposażień oraz Doradztwa.

Od 1937 r. przystąpiono do zakładania oddziałów; w 1938 r. funkcjonowały trzy: Śląsko – Krakowski, Poznański, Pomorski.

W 1921 r. Zrzeszenie liczyło 114 członków, pochodzących głównie z Warszawy (87), przy czym w 1922 r. 72 z nich pracowało w Dessauskich Zakładach Gazowniczych w Warszawie. W następnych latach napłynęli członkowie z Borysławia, Drohobycza i ze Lwowa. Członkami wspierającymi były gazownie i wodociągi z różnych miast. Członkami honorowymi Zrzeszenia byli: R. d' Estape, prezes gazowników francuskich (1925) – pierwszy członek honorowy, Cz. Świerczewski (1926), Mieczysław Seifert (1936), A. Dziurzyński (1938), I. Piotrowski (1938), W. Rabczewski (1938).

Podstawową formą popularyzacji wiedzy, dzielenia się doświadczeniami nabytymi podczas pracy były odczyty. Już w 1919 r. z inicjatywy Zarządu Głównego wygłoszono 5 odczytów, m.in. P. Januszewski – „Rys historyczny gazownictwa”, E. Kwiatkowski – „Wyniki suchej destylacji węgla w niskiej temperaturze”. Od kilku do kilkunastu odczytów wygłaszano na corocznych Zjazdach Gazowników i Wodociągowców Polskich, niekiedy znacznie więcej np. na XII Zjeździe w Drohobyczu (1930) – 23, na XVI w Łodzi (1934) aż 47, a na XX Zjeździe w Katowicach i Chorzowie (1938) – 31 odczytów. Od 1926 r. posiedzenia Zarządu wzbogacano referatami i komunikatami o usprawnieniach w gazowniach, wodociągach i kanalizacji, z odpowiednimi pokazami. Np. na VII Zjeździe w 1925 r. wygłoszono przeszło 20 referatów, m.in. Bohdan Deryng – „O normalizacji i standaryzacji”, Kazimierz Smoleński – „O nowych produktach chemicznych z gazu tzw. olejowego”, prof. dr H. Strache z Wiednia – „O gazie podwójnym”, W. Żurkowski – „O sanitarnym badaniu wody”, I. Piotrowski – „Stan kanalizacji i wodociągów w Polsce”, Karol Pomianowski – „Projekt kanalizacji Wielkiej Warszawy”. Podczas XVI Zjazdu w Łodzi (1934) wśród 47 referatów znalazły się m.in. Jerzego Maleckiego – „Szkic gazyfikacji Polski”, Z. Rudolfa – „Zasady państwowej kontroli wody do picia”, M. Rzeckiego – „Techniczne urządzenia oddymiania i odkurzania miast”.

W zjazdach uczestniczyli zagraniczni goście, głównie z Czechosłowacji, ale także Austrii, Anglii, Francji, Jugosławii, Niemiec (po raz pierwszy

pojawił się w 1932 r.), wygłaszając zazwyczaj odczyty, np. dr Černý – „Wpływ społeczeństwa na budowę wodociągów w Czechosłowacji” (1932), Ivan Bartla (Jugosławia) – „Wpływ kryzysu na ekonomiczny rozwój przemysłu gazowniczego w Jugosławii” (1933), K. Werstadt – „O wpływie kryzysu gospodarczego na wodociągostwo w Czechosłowacji” (1933).

Działacze stowarzyszenia opracowali terminologię gazowniczą, specjalną Komisją Słownikową kierował M. Seifert, a znaczącą rolę w jej pracach odegrał Jarosław Doliński. Słownik terminologii gazowniczej, zawierający 484 nazwy używane wówczas w gazownictwie, po pozytywnej opinii Kazimierza Nitscha, prof. Uniwersytetu Jagiellońskiego, opublikowano na łamach „Przeglądu Gazowniczego” (1921 nr 6,9,10).

Od 1922 r. Zrzeszenie zaczęło gromadzić informacje o poszczególnych gazowniach, zbierano je w oparciu o specjalną ankietę; w tymże roku rozpoczęto druk tej pierwszej statystyki gazowni miejskich na łamach „Przeglądu Gazowniczego i Wodociągowego”, objęła ona 106 zakładów.

Na III Zjeździe Gazowników Polskich (1921) powołano do życia Radę Szkolną pod przewodnictwem Cz. Świerczewskiego. Efektem jej prac było uzyskanie wsparcia finansowego Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (MWRiOP) dla państwowego kursu uzupełniającego wiedzę gazomistrzów, który odbył się w 1923 r. i 1924 r. W następnych latach (1929 – 30) organizowano kursy dla małych gazowni. Kurs z zakresu gazownictwa w Bydgoszczy (1939) ukończyło 83 osoby.

Zrzeszenie zabiegało o intensyfikację badań naukowych w zakresie problemów wodociągowo – kanalizacyjnych. Specjalna komisja w składzie: Józef Konopka, I. Piotrowski, Roman Baranowicz, Kazimierz Reklewski zaproponowała w 1925 r. powołanie do życia specjalnego Polskiego Instytutu Wodociągowo – Kanalizacyjnego, co zrealizowano w 1926 r., w latach 1928 – 29 wydawano kwartalnik „Technik Sanitarny”. W 1937 r. wystąpiono do MWRiOP z postulatem utworzenia katedr gazownictwa na wyższych uczelniach technicznych.

Członkowie i władze Zrzeszenia często wypowiadały się i słały memoriały do MWRiOP w sprawie kształcenia pracowników dla przemysłu ga-

zowniczego. Dzięki tym staraniom uruchomiono (1931) w Państwowej Szkole Przemysłowej w Bydgoszczy Oddział Gazowniczy na Wydziale Chemicznym. Opracowano (1933 – 34) program wykładów dla szkolenia zawodowego, wystąpiono do MWRiOP z memoriałem uzasadniającym utworzenie katedry techniki sanitarnej na Politechnice Warszawskiej.

W latach 30. Zrzeszenie opracowało wzorcowe warunki dostawy gazu, projekt uposażeń pracowników w gazowniach i wodociągach.

Jednym z największych osiągnięć Zrzeszenia było założenie własnego czasopisma, zaczęło ono wychodzić w styczniu 1921 r. pt. „Przegląd Gazowniczy”. Pierwsze 7 numerów wyszło w Warszawie pod redakcją S. Torzewskiego, następne już we Lwowie pod redakcją W. Szaynoka. W związku z przystąpieniem do Zrzeszenia w maju 1922 r. wodociągowców zmieniono nazwę stowarzyszenia na Zrzeszenie Gazowników i Wodociągowców Polskich oraz tytuł czasopisma od nr 6 z 1922 r. na „Przegląd Gazowniczy i Wodociągowy”. W 1922 r. redakcję przeniesiono do lokalu w Gazowni Krakowskiej, a funkcję redaktora naczelnego powierzono Jarosławowi Dolińskiemu, którego wspierał Komitet Redakcyjny w składzie: M. Seifert, Edward Mianowski, Tadeusz Polaczek, Adolf Żurek, Jerzy Tokarski. W następnych latach zasiadali w nim m.in. Stanisław Aleksandrowicz, A. Dziurzyński, I. Piotrowski, W. Rabczewski, Błażej Roga, Z. Rudolf, Cz. Świerczewski, Marian Wieleżyński, Kazimierz Żardecki. Od 1923 r. istotną rolę w redagowaniu czasopisma odgrywała Józefa Czaplicka, sekretarz redakcji. Od zeszytu czerwcowego z 1924 r. „Przegląd” stał się również organem Związku Gospodarczego Gazowni i Zakładów Wodociągowych, który głównie finansował czasopismo. Od 1927 r. przekazywał corocznie „Przeglądowi” 5 400 zł, Zrzeszenie – 1 000 zł, a Gazownia Warszawska – 2 000 zł.

Redakcja „Przeglądu” zainicjowała powstanie Biblioteki Gazowniczej, na którą składać się miały syntetyczne monografie poszczególnych zagadnień w postaci odbitek obszerniejszych prac opublikowanych na łamach „Przeglądu”. W 1926 r. wydano trzy tomiki, tom I zawierał tłumaczenie pracy chemików francuskich E. Audiberta i A. Reineau o nowoczesnych teoriach chemicznej budowy paliw stałych; tom II stanowiła praca Damiana

Wandycza, poświęcona metodzie Bergiusa; tom III przeznaczono dla potrzeb praktyki instalacyjnej, zamieszczając w nim charakterystykę aparatów gazowych Junkersa do grzania wody dla celów domowych i przemysłowych, w opracowaniu Zygmunta Polaka. Seria ta nie wywołała jednak szerszego zainteresowania i dlatego przerwano wydawanie kolejnych tomów.

W 1927 r. czasopismo zmieniło nazwę na „Gaz i Woda”, a po kolejnej zmianie nazwy stowarzyszenia na „Gaz, Woda i Technika Sanitarna” od nr 1 z 1937 r. Przez ostatnie kilka lat czasopismo było nie tylko organem Zrzeszenia i Związku Gospodarczego Gazowni i Zakładów Wodociągowych w Państwie Polskim ale także Polskiego Komitetu Techniki Sanitarnej i Higieny Miast.

Nakład, w pierwszych latach wydawania oscylował wokół 300 egzemplarzy.

Najważniejszym działem w czasopiśmie było gazownictwo, w ciągu 19 – letniej egzystencji pisma w okresie międzywojennym opublikowano w nim 430 artykułów. Najczęściej publikowali: J. Doliński, Józef Dubois, Bohdan Kalinowski, Bronisław Klimczak, Romuald Wowkonowicz, Józefa Czaplicka, Wilhelm Rauszer, Z. Polak. W dziale wodociągowców i kanalizacji opublikowano około 200 artykułów napisanych m.in. przez: Henryka Janczewskiego, Maksymiliana Matakiewicza, Karola Pomianowskiego, W. Rabczewskiego, Edwarda Tubielewicza, Adama Troskoleńskiego. Najmłodszy dział – technika sanitarna – odnotował dorobek w postaci około 50 artykułów napisanych przede wszystkim przez Z. Rudolfa, a także: Jana Justa, Teodora Kirkora, Włodzimierza Kulmatyckiego, Józefa Stiksę.

W zeszycie pierwszym z 1939 r. podsumowano działalność Zrzeszenia, a także poszczególnych dziedzin techniki wchodzących w zakres działania Zrzeszenia: Stefan Sulimirski – „Udział przemysłu gazu ziemnego w gazyfikacji Polski w okresie 20 – lecia”, W. Rabczewski – „Wodociągi, kanalizacja oraz pokrewne urządzenia sanitarno – techniczne w Polsce w pierwszym XX – leciu jej niepodległości”, Z. Rudolf – „Technika sanitarna w Polsce w okresie 1918 – 1938”.

O działalności Zrzeszenia informowano w dziale „Z życia organizacji”.

Nakładem czasopisma ukazało się kilka broszur: „Przepisy techniczne wykonywania urządzeń gazowych” (Warszawa 1930), Roman Dawidowski – „Oszczędny opał wodnych i centralnych ogrzewań koksem gazowniczym i gazem”, J. Doliński – „Ćwiczenia szkolne z dziedziny gazu węglowego” (Kraków 1934); w latach 1935 – 36: Banaszak – „Vademecum pracownika gazowni”, Jan Wyżnikiewicz – „Co każdy palacz o centralnym ogrzewaniu wiedzieć powinien”, A. Troskoleński – „O marnotrawstwie wody”.

Czasopismo utrzymywało żywe kontakty zagraniczne, drogą wymiany otrzymywano czasopisma: angielskie, belgijskie, czeskie, francuskie, niemieckie, szwajcarskie i włoskie. W 1934 r. rozpoczęto współpracę z Czechosłowackim Zrzeszeniem Gazowników, Wodociągowców i Techników Sanitarnych. Zeszyt majowy z 1934 r. oddano do dyspozycji autorom czechosłowackim, a czechosłowacki odpowiednik „Plyn a Voda” autorom polskim. Przedstawiono w nich problemy polskiego i czechosłowackiego gazownictwa, wodociągów i techniki sanitarnej.

Zrzeszenie nawiązało kontakty z wieloma organizacjami zagranicznymi, w 1931 r. przystąpiło do Międzynarodowego Związku Przemysłu Gazowniczego. Od 1925 r. datuje się bliska współpraca z Zrzeszeniem Gazowników i Wodociągowców Czechosłowackich, regularnie na kolejnych zjazdach polskich gazowników uczestniczyli gazownicy czechosłowaccy i odwrotnie. Na warszawskim XIII Zjeździe Gazowników i Wodociągowców Polskich w maju 1931 r. wspólnie z partnerami czechosłowackimi postanowiono przyciągnąć do współpracy zrzeszenie jugosłowiańskie i utworzyć Związek Zrzeszeń Gazowników i Wodociągowców Słowiańskich, co stało się faktem 2 lipca 1932 r. podczas XIII Zjazdu Gazowników i Wodociągowców Czechosłowackich w Pradze. Czasowym przewodniczącym został Cz. Świerczewski, a od października tego roku stałym prezesem został W. Rabczewski. Co dwa lata miała następować rotacja na tym stanowisku według krajów.

Prace Związku koncentrowały się wokół ustalenia wspólnego słownictwa, zasad statystyki, ujednoczenia normalizacji, planowano wymianę fachowców i praktykantów. Bardzo silnie akcentowano konieczność posługiwania się językami ojczystymi, wykluczano porozumiewanie się w językach niemieckim i francuskim. Pod egidą Związku powstał 6 – języczny (polski, czeski, serbochorwacki, francuski, angielski, niemiecki) słownik gazowniczy, dla którego materiały przygotowali J. Doliński i J. Czaplicka, a opublikowało Zrzeszenie Gazowników i Wodociągowców Czechosłowackich. Pierwszy Zjazd Gazowników i Wodociągowców Słowiańskich odbył się w Łodzi w czerwcu 1934 r.

Zrzeszenie kontynuowało działalność po 1945 r. pod różnymi nazwami, ostatnio jako: Stowarzyszenie Naukowo – Techniczne Inżynierów i Techników Przemysłu Naftowego i Gazowniczego i Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych.

Wydawnictwa ciągłe:

Przegląd Gazowniczy. Warszawa 1921 – 1939 – od 1922 r. Przegląd Gazowniczy i Wodociągowy, od 1927 r. Gaz i Woda, od 1937 r. Gaz, Woda i Technika Sanitarna.

Źródła: Statut Zrzeszenia Gazowników Polskich, „Przegląd Gazowniczy” 1921 nr 12 s. 178 – 180; E. Kw.[iatkowski], Sprawozdanie ogólne z działalności Zrzeszenia Gazowników Polskich za okres 1919/1920, „Przegląd Gazowniczy” 1921 nr 1 s. 10 – 12; Wiadomości bieżące. Sprawozdanie sekretarza i skarbnika Zrzeszenia Gazowników Polskich, „Przegląd Gazowniczy i Wodociągowy” 1922 nr 6 s. 91 – 93; Sprawozdanie z XII Zjazdu Gazowników i Wodociągowców Polskich odbytego w dniach 8 – 11 maja 1930 w Drohobyczu, „Przemysł Chemiczny” 1930 nr 11 s. 255 – 261; Wiadomości bieżące. XII Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1930 nr 8 s. 189 – 190; XII Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1930 nr 26 – 27 s. A125 – A126; Wiadomości bieżące. XIII Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1931 nr 13 – 14 s. 252 – 254; J. Krzyżkiewicz, XIV Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, Tamże 1932 nr 6 s. 138 – 139; XIV Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich w Wilnie, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1932 nr 18 s. A123 – A124; Komunikaty Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych na VII Kongres Federacji Inżynierów Słowiańskich w Belgradzie, Tamże 1933 nr 2 s. A68; Wiadomości bieżące. XV Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1933 nr 7 s. 197 – 198; E. Stamm, Dr inż. Jarosław Doliński – „Ćwiczenia szkolne z dziedziny gazu węglowego” Kraków 1934, Tamże 1934 nr 3 s. 63; Z życia budowlanego. Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Przegląd Budowlany” 1934 nr 3 s. 74; Wiadomości bieżące. Organizacja Sekcji Gazu Ziarnego Zrzeszenia Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Nafta” 1934 nr 3 s. 49, nr 4 – 6 s. 76 – 77; „Przemysł Naftowy” 1934 nr 5 s. 138, nr 9 s. 251 – 252; XVI Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich. I Zjazd Gazowników i Wodociągowców Słowiańskich w Łodzi od 25 VI do 28 VI 1934 roku, Łódź 1934; J. Krzyżkiewicz, Posiedzenie Komisji Studiów Gazyfikacji Polski, „Przemysł Chemiczny” 1935 nr 1 – 2 s. 31; Życie techniczne. XVII Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Gospodarka Wodna” 1935 nr 3 s. 133 –

134; Wiadomości bieżące. XVII Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1935 nr 11 – 12 s. 264 – 265; Wiadomości bieżące. Działalność Sekcji Gazu Ziemnego Zrzeszenia Gazowników i Wodociągowców w roku 1934/35, „Przemysł Naftowy” 1935 nr 19 s. 588; J. Krzyżkiewicz, XVIII Zjazd Gazowników i Wodociągowców Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1936 nr 7 s. 160 – 161; Życie techniczne. Z działalności Polskiego Zrzeszenia Gazowników, Wodociągowców i Techników Sanitarnych, „Gospodarka Wodna” 1937 nr 3 s. 189; Życie budowlane. XXI Zjazd Polskich Gazowników, Wodociągowców i Techników Sanitarnych w Częstochowie, „Przegląd Budowlany” 1939 nr 7 s. 548.

Literatura: St., Kilka słów o działalności Koła Gazowników Polskich, z którego powstało Zrzeszenie Gazowników Polskich, „Przegląd Gazowniczy” 1921 nr 3 s. 43 – 46; W. Rabczewski, Związek Zrzeszeń Gazowników i Wodociągowców Słowińskich, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1933 nr 4 s. A139 – A146; 20 lat pracy zorganizowanej, „Gaz, Woda i Technika Sanitarna” 1939 nr 1 s. 3 – 18; Historia Polskiego Zrzeszenia Inżynierów i Techników Sanitarnych 1919 – 1959, Warszawa 1959 s. 15 – 32, 53 – 57; Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych. 50 lat działalności 1919 – 1969, Warszawa 1969 s. 23 – 44, 155 – 163; H. Janczewski, Polskie Zrzeszenie Inżynierów i Techników Sanitarnych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.I. Pod red. L. Łosia, Wrocław – Kraków – Gdańsk 1978 s. 427 – 429 (hasło znacznie rozszerzono i uzupełniono).

RADA ZJAZDÓW I ZRZESZEŃ TECHNIKÓW POLSKICH

Okres działalności: 1894 – 1922 (Nazwa poprz.: 1894 – 1912 Stała Delegacja Zjazdów przy Towarzystwie Politechnicznym we Lwowie, potocznie nazywana Stałą Delegacją Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich lub Stałą Delegacją). **Siedziba:** Lwów. **Liczba członków:** 12 towarzystw technicznych liczących w 1913 r. ponad 4000 członków. **Przewodniczący:** Karol Skibiński (1894 – 1900), Stefan Kossuth (1899 – krótko z powodu choroby K. Skibińskiego), Zygmunt Kędziński (1901 – 03), Jan Nepomucen Franke (1903 – 11), Leon Syroczyński (1911 – 22). **Sekretarze:** Roman Dzieślewski i Karol Rolle (1894 – 1900), Ignacy Drewnowski (1900 – 01), Stanisław Świeżawski (1901 - ?), Stanisław Anczyc (1911 - ?).

Charakterystyka działalności

Z inicjatywy lwowskiego środowiska technicznego od 1882 r. zaczęto organizować Zjazdy Techników Polskich, na których dyskutowano o formach współpracy między stowarzyszeniami technicznymi na ziemiach polskich, w przyszłości prowadzącej do ich zjednoczenia. Na III Zjeździe Techników Polskich we Lwowie (8 – 11 VII 1894) powołano do życia Stałą Delegację Zjazdów przy Towarzystwie Politechnicznym we Lwowie. Składa-

ła się ona z 4 członków wybranych przez Zjazd oraz 2 członków wybranych przez Krakowskie Towarzystwo Techniczne i Lwowskie Towarzystwo Politechniczne. Wśród członków wybranych znaleźli się: Karol Skibiński (przewodniczący), Wincenty Rawski, Bolesław Długoszowski, Kazimierz Antoni Gąsiorowski. Delegatem Krakowskiego Towarzystwa Technicznego został Stefan Kossuth (wiceprzewodniczący) a Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie – Roman Załoziecki. Członkowie Stałej Delegacji zaprosili do współpracy: Tadeusza Sikorskiego, Romana Dzieślewskiego (sekretarz), G. Reutta, Michała Kowalczuka, Leona Syroczyńskiego, Mariana Maślankę, Augusta Sołtyńskiego i Karola Rolle (sekretarz).

Wkrótce po ukonstytuowaniu Delegacja wystosowała memoriał do centralnych władz austriackich, postulujący wprowadzenie w monarchii jednolitej szkoły średniej. Zwrócono się (1895) do architektów, budowniczych oraz osób zajmujących się sztuką polską o gromadzenie zdjęć lub szkiców zabytków architektury oraz przesyłanie ich do kół konserwatorskich we Lwowie i w Krakowie. Ponieważ wiele obiektów architektury ulegało przebudowie, a tyleż samo niszczało ze względu na brak środków finansowych na konserwację, chciano w ten sposób zgromadzić materiał do późniejszej ewentualnej odbudowy i celów badawczych, a w przyszłości wzbogacić polską architekturę o rodzime pierwiastki.

Z inicjatywy Stałej Delegacji zorganizowano w Krakowie (1901) I Zjazd Przemysłowy, podczas którego nakreślono warunki uprzemysłowienia ziem polskich oraz rolę inżynierów i techników w tym procesie.

Stała Delegacja była płaszczyzną współpracy przede wszystkim Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie, Krakowskiego Towarzystwa Technicznego, a od 1898 r. także Stowarzyszenia Techników w Warszawie. Zadaniem Stałej Delegacji była organizacja Zjazdów Techników Polskich, realizacja ich uchwał i postanowień, stymulowanie rozwoju przemysłu krajowego i techniki. Tę ostatnią zamierzano rozwijać poprzez utworzenie biura porad technicznych, a przede wszystkim podniesienie poziomu naukowego techników, m.in. zakładając Towarzystwo lub Akademię Nauk Technicznych. Z zamierzeń tych ostała się tylko organizacja Zjazdów Techników

Polskich: IV (8 – 10 IX 1899 r.), V (8 – 11 IX 1910 r.) i VI (11 – 15 IX 1912 r.). Brak rezultatów we współpracy i na drodze zmierzającej do zjednoczenia przynajmniej towarzystw galicyjskich, Stała Delegacja tłumaczyła w 1910 r. pogłębiającą się specjalizacją i różnicowaniem interesów zawodowych.

Na V Zjeździe w skład Stałej Delegacji wybrano: Wincentego Rawskiego, Mariana Kuczyńskiego, Maksymiliana Matakiewicza, Karola Stadtmüllera (seniora), S. Steinhardta, Aleksandra Rotherta, Bronisława Pawlewskiego, Adama Teodorowicza i Edwina Hauswalda. W 1912 r. ukazał się „Pamiętnik V Zjazdu” pod redakcją Stanisława Anczyca. Powołana na V Zjeździe Delegacja Słownikowa opracowała i wydała „Słownik rzemieślniczy ilustrowany. Cz. I. Obróbka metali” (Warszawa 1912).

Najskromniej wypadł IV Zjazd, na którym ogłoszono zaledwie kilka referatów, m.in. Feliks Kucharzewski mówił o początkach polskiego piśmiennictwa technicznego, Stanisław Odrzywolski o restauracji Katedry na Wawelu, a Roman Ingarden o wodociągach w Krakowie. Zasygnalizowana wyżej postępująca specjalizacja znalazła wyraz na V Zjeździe we wprowadzeniu obrad sekcyjnych, a jeszcze w większym stopniu na VI Zjeździe zorganizowanym jako „zespół zjazdów zawodowych” obradujących równolegle. Były to następujące zjazdy: Zjazd Techników Dróg Żelaznych, Zjazd Inżynierów Budowli Wodnych, Zjazd Techników Higieny i Budowy Miast, Zjazd Inżynierów Mechaników, Zjazd Architektów i Budowniczych, Zjazd Chemików, Zjazd Elektrotechników Polskich, Zjazd Techników Gazownictwa, Zjazd Górników, Hutników i Techników Wiertniczych. Oprócz tego obradowała Sekcja Ogólna, której zadaniem było rozpatrzenie zagadnień: pozycji społecznej techników, szkolnictwa technicznego i rozwoju przemysłu krajowego.

Na zjazdach V i VI ogłoszono aż 135 odczytów, spośród których przykładowo można wymienić: Jerzego Struszkiewicza – „O kształceniu architektów u nas i za granicą”, Maurycego Altenberga i Karola Pomianowskiego – „O siłach wodnych w Galicji”, Edmunda Libańskiego – „Współczesne lotnictwo i przemysł lotniczy”, Tadeusza Gajczaka – „O statystykach

elektrowni”, Edwina Hauswalda – „Zasady kształcenia techników”, Rogera Battaglii - „Kapitały obce w naszym przemyśle”, Adama Ballenstedta – „O budowie miast”, Józefa Tomickiego – „Organizacja elektrowni na ziemiach polskich”, Stefana Szemplińskiego – „O konieczności wykształcenia ogólnospołecznego techników polskich”, Stanisława Tilla – „Muzea przemysłowe i instytuty popierania przemysłu”, Mariana Lutosławskiego – „Sprawa utworzenia Towarzystwa Nauk Technicznych w Krakowie”.

Na VI Zjeździe (1912) przekształcono Stałą Delegację Zjazdów w Radę Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich, ponieważ wspomniane już autonomiczne zjazdy specjalistyczne miały prawo samodzielnego organizowania się i wybierania własnej stałej delegacji. W celu utrzymania łączności między stałymi delegacjami i nadania jednolitego kierunku ich pracom oraz zrzeszenia we wspólnej organizacji towarzystw technicznych utworzono Radę Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich. Miała ona urządzać ogólne zjazdy techników polskich, wykonywać ich uchwały, omawiać sprawy obchodzące ogół techników oraz stać na straży interesów techników polskich. Kadencja Rady przypadała na okres między zjazdami, a w jej skład mieli wchodzić: delegaci poprzedniej kadencji Rady, delegaci ostatniego Zjazdu ogólnego, reprezentanci Stałych Delegacji Zjazdów Zawodowych w osobach ich przewodniczących, delegacji zrzeszonych towarzystw technicznych w liczbie proporcjonalnej do liczby członków i delegaci wyższych szkół technicznych. W sumie w skład pierwszej Rady weszło 50 członków wraz z zastępcami, m.in. Ludwik Regiec, Zygmunt Maywald, Józef Sary, Władysław Łatkiewicz, Stanisław Szymanowski, Mieczysław Dąbrowski, Jan Brzostowski, Kazimierz Gajczak, Karol Rolle, Roman Ingarden.

W 1913 r. do Rady należało 12 towarzystw technicznych liczących ponad 4000 członków: Stowarzyszenie Techników w Warszawie (zob. Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie), Wydział Przyrodniczo – Techniczny Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu (zob. Wydział Techniczny Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk), Towarzystwo Politechniczne we Lwowie (zob. Polskiego Towarzystwo Politechniczne we Lwowie), Krakowskie Towarzystwo Techniczne, Towarzystwo (Klub) Prze-

mysłowo – Techniczne w Kijowie, Sekcja Lwowska Związku Inżynierów Cesarsko – Królewskich Austriackich Kolei Państwowych (zob. Związek Inżynierów Cesarsko – Królewskich Austriackich Kolei Państwowych), Związek Inżynierów Wydziału Krajowego (zob.), Galicyjska Izba Inżynierska (zob.), Stowarzyszenie Techników w Lublinie (zob. Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego), Oddział Krakowski Związku Inżynierów Kolei Państwowych, Oddział Stanisławowski Związku Inżynierów Cesarsko – Królewskich Austriackich Kolei Państwowych (zob. Związek Inżynierów Cesarsko – Królewskich Austriackich Kolei Państwowych), Wydział Techniczny Związku Polskiego Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu (zob.).

W 1913 r. Rada powołała specjalny komitet dla opracowania koncepcji Towarzystwa Nauk Technicznych w Krakowie, które miało być odpowiednikiem późniejszej Akademii Nauk Technicznych. Dyskutowano o Krakowskim Zagłębiu Węglowym oraz kształcie polskiego czasopiśmiennictwa technicznego. Zaproponowano aby VII Zjazd Techników Polskich odbył się w 1914 r. w Warszawie, ale zmiana sytuacji politycznej i militarnej pozwoliła na to dopiero w 1917 r. Różnego rodzaju przeszkody związane z sytuacją wojenną, w tym również postawa władz okupacyjnych, sprawiły, że na Nadzwyczajnym Zjeździe Techników Polskich w Warszawie (12 – 15 IV 1917) nie dotarły władze Rady Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich. W związku z tym powołano nową organizację – Czasową Delegację Polskich Stowarzyszeń Technicznych. Z chwilą ponownego zwołania Rady Zjazdów zamierzano podjąć decyzję co do dalszych losów Czasowej Delegacji, a więc likwidacji, czy też przekształcenia jej w organ Rady Zjazdów i Zrzeszeń.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości zrodziło nową sytuację, rozpoczęto poszukiwania nowych form współpracy i dróg do zjednoczenia stowarzyszeń. W wyniku inicjatywy Polskiego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie utworzono w 1922 r. Stałą Delegację Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob. Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych). W posiedzeniu założycielskim nowej organizacji wziął udział Leon Syroczyński, prezes Rady Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich, który poinformował o likwidacji

Rady i przekazaniu jej kompetencji Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych.

Źródła: Uchwały III Zjazdu Techników Polskich, „Czasopismo Techniczne” (dalej „CzT”) 1894 nr 14 s. 107 – 109; Stała Delegacja III Zjazdu Techników Polskich, „CzT” 1895 nr 5 s. 33 – 34; Stała Delegacja III Zjazdu Techników Polskich. Podanie Stałej Delegacji w sprawie zaprowadzenia w Austrii jednolitej szkoły średniej, „CzT” 1895 nr 11 s. 83 – 84; Stała Delegacja III Zjazdu Techników Polskich. Odezwa do pp. architektów, budowniczych oraz wszystkich osób, zajmujących się sztuką polską, „CzT” 1895 nr 16 s. 129; Stała Delegacja III Zjazdu Techników Polskich. Odezwa, „CzT” 1897 nr 14 s. 157, nr 20 s. 225, 1899 nr 7 s. 77; Stała Delegacja IV Zjazdu Techników Polskich, „CzT” 1900 nr 7 s. 77; B.W. Darowski, IV Zjazd Techników Polskich odbyty w Krakowie w dniach 8 – 10 września 1899 r., „CzT” 1899 nr 18 s. 193 – 196, nr 20 s. 216 – 218, nr 22 s. 237 – 241, nr 23 s. 255 – 257, nr 24 s. 266 – 268; Rozmaitości. Stała Delegacja, „CzT” 1901 nr 6 s. 71, nr 8 s. 95; Rozmaitości. Odezwa, „CzT” 1901 nr 12 s. 147 – 148; Rozmaitości. I Zjazd Przemysłowy w Krakowie, „CzT” 1901 nr 15 s. 183 – 184; Rozmaitości. Stała Delegacja IV Zjazdu Techników Polskich, „CzT” 1903 nr 11 s. 156; Koledzy, „CzT” 1910 nr 1 s. 1; V Zjazd Techników Polskich we Lwowie w czasie od 8 – 11 września b.r., „CzT” 1910 nr 18 s. 263 – 265, nr 22 s. 336 – 340; Kronika bieżąca. Stała Delegacja Zjazdu IV – go Techników Polskich, „Przegląd Górnictwo – Hutniczy” 1911 nr 11 s. 378 – 379; Sprawy bieżące, „CzT” 1912 nr 2 s. 25 – 26, nr 9 s. 128; VI Zjazd Techników Polskich w Krakowie, „CzT” 1912 nr 27 s. 341 – 342, nr 29 s. 373 – 375, nr 30 s. 388 – 390; S. Anczyc, Słownik rzemieślniczy ilustrowany, „CzT” 1912 nr 32 s. 422 – 423; Przegląd wystaw, konkursów, kongresów i zjazdów. VI – y Zjazd Techników Polskich w Krakowie, „PT” 1912 nr 42 s. 547 – 548; Z towarzystw technicznych. Sprawozdanie Wydziału Technicznego Związku Polskiego Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu, „PT” 1913 nr 10 s. 128; Z towarzystw technicznych. Komunikat Rady Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich, „PT” 1913 nr 26 s. 361 – 362; Pamiętnik Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich w Warszawie w roku 1917. Pod red. W. Chromińskiego, Warszawa 1917 s. 22 – 24, 79 – 81.

Literatura: Historia Związku za okres X-lecia, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1929 nr 6 s. B29; B. Kalabiński, Zjazdy Techników Polskich w latach 1882 – 1917 /w/ Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej. Seria D. Historia techniki i nauk technicznych, z. 4 (1963) s. 3 – 47.

SEKCJA CHEMICZNA ODDZIAŁU WARSZAWSKIEGO TOWARZYSTWA POPIERANIA ROSYJSKIEGO PRZEMYSŁU I HANDLU

Okres działalności: 1887 – 1909. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zarząd, komisje, delegacje. **Biblioteka:** 400 tomów (1888). **Liczba członków:** 40 (1888). **Prezysi:** Władysław Leppert (1887 – 95, 1902 – 09), Bohdan Zatorski (1895 – 99), Bronisław Znatowicz (1899 – 1902). **Sekretarze:** Stanisław Prauss (1887 – 96), Wawrzyniec Trzcziński (1896 – 99), Władysław Piotrowski (1899 – 1902), Kazimierz Jabłczyński (1902 – 05), L.

Elżanowski (na przełomie 1904/5 zastępował K. Jabłczyńskiego), Stanisław Plewiński (1905 – 07), Leon Nowakowski (1907 – 09).

Charakterystyka działalności

Początki organizowania się chemików przypada na połowę lat siedemdziesiątych XIX w. W 1875 r., z inicjatywy grupy ziemian i przemysłowców oraz wybitnych naukowców, powstało Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie, w którym za sprawą Jakuba Natansona utworzono pracownie naukowe, a jako pierwsza z nich uruchomiona została w 1876 r. Pracownia Chemiczna, co miało istotne znaczenie dla dalszego rozwoju chemii w Królestwie Polskim i skonsolidowania się środowiska chemików. Od tego momentu Warszawa zaczęła stawać się ośrodkiem integrującym działania chemików polskich rozproszonych na terenie Królestwa Polskiego, Rosji, Galicji i Europy Zachodniej, poszukujących możliwości wymiany doświadczeń i pogłębiania wiedzy. W związku z tym, że władze carskie nie pozwalały na organizowanie stowarzyszeń, chemicy około 1876 r., zwyczajem przywiezionym z Niemiec, zaczęli spotykać się przy szklance piwa w lokalu Lijewskiego przy Krakowskim Przedmieściu. Bywali tam m.in. Napoleon Milicer, Bronisław Znatowicz, Józef Jerzy Boguski, Leon Nencki, Władysław Kolendo, Przemysław Rakowski, Jan Chełmicki, Władysław Leppert. Ten ostatni w swoich wspomnieniach podkreślił, że „atmosfera ta jednak, jakkolwiek mieliśmy osobną salę, nie nadawała się do rozpraw naukowych a tem bardziej, jeżeli przyszło objaśnić jakąś reakcję albo napisać wzór”.

Szukano więc innych rozwiązań, jedni chemicy brali udział w pracach Towarzystwa Lekarskiego, inni w posiedzeniach techników zainicjowanych przez Józefa Spornego w Resursie Obywatelskiej; organizowano popularne odczyty w teatrze Rappo (na rogu ulic Czackiego i Traugutta), co tydzień lub dwa spotykano się w prywatnych domach. Sytuacja zmieniła się po powstaniu Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, w którym zaczęto organizować sekcje, chemicy uczynili to jako pierwsi.

Na podstawie sprawozdań trudno ustalić datę rozpoczęcia działalności Sekcji Chemicznej. Władysław Leppert, pierwszy jej prezes, podał datę

18 lutego 1888 r., potwierdzają to też pierwsze sprawozdania z posiedzeń publikowane w „Przeglądzie Technicznym”. W numerze marcowym z 1889 r. stwierdzano – „Dnia 18 lutego r.b. ubiegł pierwszy rok istnienia tego kółka”. Natomiast z późniejszych sprawozdań, zwłaszcza przy okazji okrągłych rocznic, można wywieść datę 18 luty 1887 r. Być może rozbieżność ta wynika z faktu, że chemicy zapisywali się do Sekcji III Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu w dwóch fazach; zapewne właśnie w 1887 r. pierwsza grupa 15 chemików, natomiast na początku 1888 r. dalszych 25 chemików. Kolejno używano następujących nazw: Oddział chemiczny (1888 – 1890), Sekcja III przemysłu chemicznego (1891 – 1893), Sekcja Chemiczna (1893 – 1909).

Członkiem Sekcji mógł zostać każdy chemik bez względu na wykształcenie. Posiedzenia odbywały się dwa razy w miesiącu, a tematyka koncentrowała się na postępie i zastosowaniu wiedzy chemicznej. Rocznie (z długą przerwą wakacyjną) odbywano kilkanaście posiedzeń, zazwyczaj od 10 do 16; na ich program składały się referaty, z reguły więcej niż jeden, dyskusje i pokazy. W każdym posiedzeniu brało udział od 15 do 40 osób.

Najczęściej odczyty wygłaszał i krótkie informacje przekazywał W. Leppert. Ich tematyka była bardzo różnorodna, np. o nasyceniu drzewa środkami przeciwnilnymi, o polewie na kafle, o wyrobie zieleni chromowej, o urządzeniach do kąpeli natryskowych. Z reguły własne badania przedstawiał J.J. Boguski: o nowym sposobie oznaczania współczynnika rozszerzalności cieczy, o rozpuszczalności siarki w chlorku benzylu, o własnościach fizycznych roztworów azotanu sodu. Jediną kobietą prezentującą odczyty była Zofia Joteyko – Rudnicka: o szczepieniach chemicznych, metodyce wykładów początków chemii, o chlebie. Spośród znanych wówczas i później chemików na uwagę zasługują odczyty: Edmunda Neugebauera (o formacjach geologicznych w okolicy Lwowa), Ludwika Brunera (o hydrolizie soli w roztworach wodnych), Maksymiliana Flauma (o udziale chemii w badaniu zjawisk życia), Leona Nenckiego (o surowicach i toksynach leczniczych), Ludwika Fajansa (o produkcji margaryny w Europie), Jana Bieleckiego (rzut oka na rozwój chemii w XIX stuleciu), Tadeusza Miłobędzkiego

(o kalibrowaniu i sprawdzaniu naczyń do analizy objętości). Serię pogadańek o zasadach fotografii wygłosił w 1898 r. Piotr Lebiedzieński.

Na apel W. Lepperta podjęto prace nad utrwaleniem przeszłych dokonań chemików. Sam Leppert przedstawił działalność Adama Kitajewskiego i Antoniego Hanna, chemików ze Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego w Warszawie. Natomiast M. Stępowski przedstawił dzieje farmacji polskiej w XIX w., B. Znatowicz rozwój chemii w Szkole Głównej Warszawskiej.

Dla rozpatrzenia ważnych problemów powoływano specjalne komisje i delegacje. W latach 1897 – 98 działała komisja sacharynowa, która zaproponowała zorganizowanie kontroli nad produkcją i zbytem sacharyny. Jednym z istotniejszych elementów w działalności członków Sekcji były prace w zakresie ujednoczenia polskiego słownictwa chemicznego. Sprawa ta była niesłychanie pilna, gdyż powstawały odrębne propozycje w Królestwie i w Galicji, a wielu chemików, kończących studia za granicą, z braku obowiązującej nomenklatury polskiej posługiwało się własnymi tłumaczeniami z języków obcych, a co za tym idzie – własną terminologią. Po wygłoszeniu w maju 1899 r. odczytu przez B. Znatowicza – „Z dziejów słownictwa chemicznego” dla ujednoczenia słownictwa chemicznego powołano specjalną delegację, w której skład weszli nie tylko chemicy, ale także przyrodnicy, lekarze, farmaceuci, językoznawcy i redaktorzy czasopism technicznych oraz naukowych. Punktem wyjścia było opracowanie Antoniego Grabowskiego, krytycznie zestawiającego terminologię warszawską i galicyjską, opublikowane we „Wszechświecie”. Sekcja przyjęła propozycje A. Grabowskiego i rozpoczęło konsultacje z Akademią Umiejętności. Ostateczne ustalenia opublikowano w numerze 1 „Chemika Polskiego”(1901) pt. „Słownictwo chemiczne. Wyniki narad w sprawie ujednostajnienia słownictwa chemicznego polskiego”.

Członkowie Sekcji, m.in. Ignacy Bendetson, W. Leppert i Stanisław Natanson, brali udział w ustalaniu taryf celnych na chemikalia.

Wiele uwagi poświęcano kształceniu chemików i ich roli w przemyśle chemicznym. W 1901 r. dyskutowano nad programem matematyki dla stu-

dentów chemików i koniecznością przygotowania odpowiedniego podręcznika. Podkreślano fakt, że rosła liczba Polaków legitymujących się dyplomem wyższych uczelni, którzy mieli jednak duże trudności z zatrudnieniem na ważnych stanowiskach w przemyśle chemicznym, zajmowanych przez cudzoziemców. Postulowano konieczność zmiany tej sytuacji.

Do największych osiągnięć członków Sekcji należało utworzenie czasopisma chemicznego. Inicjatywa wyszła od Jana Wiktora Zawidzkiego, który w liście z Lipska, przedstawionym na posiedzeniu Sekcji 28 kwietnia 1900 r., wzywał do podjęcia prac przygotowujących wydanie polskiego rocznika chemii i fizyki. Wzbudziło to duże zainteresowanie członków Sekcji i zwrócono się wówczas do Zawidzkiego o przedstawienie szczegółowego projektu. Ideę takiego czasopisma poparli chemicy lwowscy i krakowscy. W rezultacie w 1901 r. ukazał się „Chemik Polski” pod redakcją B. Znatowicza. Kolejnymi redaktorami byli: Bolesław Miklaszewski (1907 – 1915), Tadeusz Miłobędzki i Edward Bekier (1917 – 1918). Aczkolwiek członkowie Sekcji odegrali wiodącą rolę przy wydawaniu „Chemika Polskiego”, to jednak czasopismo nie było formalnym organem Sekcji, ale wszystkich najważniejszych ośrodków nauk chemicznych na ziemiach polskich: warszawskiego, krakowskiego i lwowskiego, których przedstawiciele blisko współpracowali z redakcją. Większość odczytów wygłaszanych w Sekcji publikowano na łamach „Chemika Polskiego”.

Dla ciągłego pogłębiania i rozwijania wiedzy chemicznej utworzono bibliotekę, liczącą w 1888 r. 400 tomów. Prenumerowano przeszło 30 czasopism technicznych i chemicznych, nie tylko polskich, ale także rosyjskich, niemieckich i francuskich. Biblioteka rosła przede wszystkim dzięki darom, np. wdowy po Wawrzyńcu Trzczańskim. W pierwszym okresie bibliotekę kierował Edmund Neugebauer. Po likwidacji Sekcji książki przekazano bibliotece publicznej w Warszawie, a czasopisma bibliotece Stowarzyszenia Techników w Warszawie.

Podczas wydarzeń rewolucji 1905 r. i po jej stłumieniu działalność oddziałów Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu zaczęła stopniowo zamierać, m.in. wskutek emancypacji poszczególnych sekcji

oraz przejęcia w grudniu 1909 r. reprezentacji przemysłu Królestwa Polskiego przez Towarzystwo Przemysłowców Królestwa Polskiego. Wśród chemików o emancypacji zaczęto myśleć w 1905 r., powstał wówczas pomysł policzenia wszystkich chemików i zorganizowania pierwszego zjazdu chemików polskich. Impuls do konkretnych rozważań dał J.W. Zawidzki w artykule pt. „Kartki z historii powstania towarzystw chemicznych” („Chemik Polski”, 1906, nr 20 – 22), w którym przedstawił powstanie i działalność Londyńskiego Towarzystwa Chemicznego (1841), Paryskiego Towarzystwa Chemicznego (1857), Niemieckiego Towarzystwa Chemicznego (1867) i Rosyjskiego Towarzystwa Chemicznego (1868). W konkluzji autor stwierdził, że celem tego artykułu było zainspirowanie chemików polskich do utworzenia analogicznej organizacji.

W maju 1906 r. W. Leppert zakomunikował członkom Sekcji, że w związku z likwidacją Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu i liberalizacją prawa o stowarzyszeniach postanowiono wyodrębnić i usamodzielnąć różne towarzystwa. Brano pod uwagę utworzenie ogólnopolskiego towarzystwa chemicznego lub przyłączenie się do Stowarzyszenia Techników w Warszawie i utworzenie tam odpowiedniego koła. K. Jabłczyński przedstawił trzeci projekt, proponując utworzenie towarzystwa naukowego grupującego nie tylko chemików, ale także przyrodników i matematyków. Po długich dyskusjach przedstawiono statut Polskiego Towarzystwa Chemicznego opracowany przez Jana Bieleckiego, Józefa Berlinerblaua, W. Lepperta, Bolesława Miklaszewskiego i T. Miłobędzkiego.

Ostatnie zebranie Sekcji odbyło się 30 stycznia 1909 r. z udziałem 22 osób. Postanowiono rozpocząć proces legalizacji Polskiego Towarzystwa Chemicznego, co uznano za cel perspektywiczny, natomiast ożywioną dyskusję wywołały alternatywne rozwiązania przejściowe. Po długiej wymianie poglądów i po trzykrotnym głosowaniu - za utrzymaniem Sekcji opowiedziało się 8 osób, za przystąpieniem do Stowarzyszenia Techników w Warszawie i utworzeniem tam koła – 10 osób. Wobec późnej pory (godz. 23) nie wygłosił odczytu W. Leppert – „Chemia kauczuku w świetle obec-

nych badań”. Pierwsze posiedzenie organizacyjne Koła Chemików przy Stowarzyszeniu Techników w Warszawie odbyło się 23 lutego 1909 r. Na pierwszym merytorycznym zebraniu Koła 6 marca 1909 r. program prac Koła zarysował J.J. Boguski, a pierwszy odczyt wygłosił J. Berlinerblau – „Obecny stan chemii w Anglii”. Na kolejnych posiedzeniach (24 – 26 IV 1909 r.) wybrano władze Koła, przy czym przewodniczącym został J.J. Boguski.

Źródła: Sprawozdania z posiedzeń stowarzyszeń technicznych. Oddział chemiczny Sekcji III – ej Tow. pop. przem. i handlu w Warszawie, „PT” 1889 nr 3 s. 69 – 70, nr 9 s. 270; Sprawozdania z posiedzeń stowarzyszeń technicznych. Z posiedzeń Sekcji chemicznej w Tow. pop. prz. i h., „PT” 1891 nr 11 s. 258 – 260; 1892, nr 1 s. 14 – 16, nr 4 s. 74, nr 6 s. 118, nr 11 s. 237 – 238, nr 12 s. 263 – 264; Sprawozdania z posiedzeń stowarzyszeń technicznych. Sekcja chemiczna warszawska, „PT” 1894 nr 2 s. 78 – 79; 1895 nr 3 s. 67 – 68; 1896 nr 10(XI) s. 274 – 275, nr 11 (XI) s. 310 – 311, nr 12 (XII) s. 332 – 334 – w każdym półroczu czasopisma była odrębna numeracja; 1897 nr 3 s. 45 – 46, nr 6 s. 96, nr 8 s. 136 – 137, nr 10 s. 162, nr 12 s. 203 – 204, nr 17 s. 280, nr 20 s. 325 – 326, nr 25 s. 409 – 410, nr 42 s. 681 – 682, nr 44 s. 717 – 718, nr 51 s. 839; 1898 nr 1 s. 9 – 10, nr 5 s. 82 – 83, nr 7 s. 116 – 117, nr 9 s. 159, nr 15 s. 272 – 273, nr 18 s. 321, nr 20 s. 350, nr 22 s. 386 – 387, nr 23 s. 401 – 402; 1899 nr 24 s. 407 – 408; Sprawozdania. Sekcja chemiczna, „Chemik Polski” 1907 nr 4 s. 90 – 91, nr 7 s. 161 – 162, nr 8 s. 188 – 190, nr 10 s. 236 – 237; 1908 nr 4 s. 92 – 93, nr 11 s. 263, nr 19 s. 436 – 437; 1909 nr 4 s. 93 – 94; Sprawozdania. Sprawozdanie Koła Chemików przy Stowarzyszeniu Techników w Warszawie za rok 1909, „Chemik Polski” 1909 nr 6 s. 121 – 125, 142 – 143, nr 9 s. 213 – 214; 1910 nr 9 s. 208 – 216; Wiadomości bieżące. Sekcja 3 – cia Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu, „Wszeczeńświat” 1888 nr 29 s. II – III; Posiedzenie Oddziału chemicznego Sekcji 3 Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu, Tamże 1889 nr 42 s. 674 – 675, nr 44 s. 706, nr 48 s. 768 – 770, nr 52 s. 833 – 834; Towarzystwo Popierania Przemysłu i Handlu, Tamże 1891 nr 44 s.701 – 702, nr 47 s. 750 – 751, nr 50 s. 799 – 800, nr 51 s. 814; 1892 nr 5 s. 78 – 79, nr 12 s. 189, nr 22 s. 350 – 351, nr 47 s. 750, nr 49 s. 782, nr 52 s. 828 – 829; 1893 nr 2 s. 28, nr 5 s. 79, nr 6 s.93 – 94, nr 9 s. 142 – 143, nr 10 s. 157, nr 14 s. 219 – 220; Sekcja Chemiczna, Tamże 1893 nr 20 s.315 – 318, nr 23 s.365 – 366, nr 24 s.380 – 381, nr 27 s. 430 – 431, nr 41 s. 651 – 653, nr 45 s.716 – 717, nr 47 s. 745 – 746, nr 49 s. 781 – 782, nr 52 s. 825 – 826; 1894 nr 3 s.46, nr 5 s. 74, nr 9 s. 141 – 142, nr 14 s. 218 – 219, nr 16 s. 254, nr 19 s. 301 – 302, nr 22 s. 347 – 348, nr 25 s. 397 – 398, nr 28 s. 445 – 446, nr 39 s. 621 – 622, nr 42 s. 668 – 670, nr 44 s. 699, nr 46 s.735, nr 49 s. 780 – 781; 1895 nr 1 s. 14 – 15, nr 3 s. 44, nr 6 s.94, nr 10 s. 158 – 160, nr 11 s. 173, nr 14 s. 221 – 222, nr 20 s. 315 – 316, nr 22 s. 349, nr 24 s.383, nr 43 s. 684 – 685, nr 44 s. 702 – 703, nr 47 s. 749 – 750, nr 51 s. 812, nr 52 s. 827 – 828; 1896 nr 3 s. 46 – 47, nr 5 s. 79 – 80, nr 8 s. 124 – 125, nr 9 s. 142 – 143, nr 11 s. 173 – 174, nr 1 s. 223, nr 17 s. 270, nr 18 s. 286 – 287, nr 22 s. 351, nr 23 s. 364, nr 40 s. 638 – 639, nr 42 s. 669 – 670, nr 44 s. 702, nr 46 s. 733 – 734, nr 49 s. 778 – 779, nr 50 s. 799 – 800, nr 51 s. 814 – 815; 1897 nr 7 s. 107 – 108, nr 8 s. 126, nr 16 s. 250 – 251, nr 18 s. 285 – 286, nr 19 s. 302 – 303, nr 21 s. 334 – 335, nr 22 s. 350, nr 24 s. 381 – 382, nr 42 s. 667 – 668, nr 44 s. 702, nr 49 s. 781 – 782; 1898 nr 2 s. 30 – 31, nr 3 s. 45 – 46, nr 6 s. 92 – 94, nr 8 s. 125 – 126, nr 9 s. 141 – 142, nr 14 s. 219 – 221, nr 15 s. 236 – 237; 1899 nr 5 s. 79 – 80, nr 9 s. 142 – 143, nr 13 s. 207, nr 14 s.222 – 223, nr 18 s. 284 – 285, nr 19 s. 301, nr 22 s. 349 – 352, nr 25 s. 399, nr 43 s.686 – 687, nr 45 s. 718 – 719, nr 47 s. 751 – 752, nr 49 s. 783 – 784, nr 52 s. 830 – 831; 1900 nr 6 s. 94, nr 8 s.

126, nr 11 s. 173 – 174, nr 13 s. 207, nr 15 s. 237 – 238, nr 18 s. 286 – 287, nr 20 s. 318 – 319, nr 23 s. 363 – 364, nr 25 s. 396 – 398, nr 42 s. 669, nr 44 s. 702 – 703, nr 46 s. 734, nr 48 s. 765; 1901 nr 2 s. 29 – 30, nr 3 s. 47, nr 6 s. 92, nr 8 s. 125 – 126, nr 11 s. 173 – 174, nr 13 s. 368, nr 40 s. 206 – 207, nr 15 s. 237 – 238, nr 17 s. 269, nr 19 s. 299, nr 23 s. 367 – 640, nr 43 s. 691 – 692, nr 48 s. 771, nr 50 s. 800 – 801; 1902 nr 1 s. 13 – 14, nr 4 s. 62 – 63, nr 5 s. 77 – 78, nr 9 s. 143, nr 12 s. 190, nr 15 s. 237 – 238, nr 16 s. 254 – 255, nr 19 s. 301 – 302, nr 22 s. 350 – 351, nr 28 s. 447 – 448, nr 40 s. 636 – 637, nr 44 s. 703 – 704, nr 49 s. 778; Sekcja chemiczna, „Chemik Polski” 1901 nr 1 s. 3 – 11, nr 2 s. 55, nr 5 s. 128, nr 7 s. 173 – 174, nr 11 s. 264, nr 32 s. 774, nr 35 s. 842 – 844; 1902 nr 7, s. 165 – 166, nr 9 s. 214, nr 11 s. 263 – 264, nr 13 s. 308 – 309, nr 18 s. 428 – 429, nr 22 s. 526 – 527, nr 23 s. 549 – 550, nr 26 s. 620, nr 41 s. 980 – 981, nr 44 s. 1051 – 1052, nr 47 s. 1122 – 1123, nr 49 s. 1171 – 1173; 1903 nr 1 s. 22, nr 4 s. 93 – 94, nr 6 s. 140 – 141, nr 8 s. 189 – 190, nr 12 s. 285, nr 14 s. 334 – 335, nr 18 s. 431, nr 20 s. 476 – 477, nr 23 s. 548 – 549, nr 43 s. 1023 – 1025, nr 45 s. 1062 – 1063, nr 48 s. 1124, nr 50 s. 1164, nr 52 s. 1205; 1904 nr 4 s. 76 – 78, nr 6 s. 116, nr 12 s. 237 – 238, nr 13 s. 258, nr 16 s. 317, nr 23 s. 459, nr 43 s. 857 – 858, nr 48 s. 957 – 958, nr 50 s. 996 – 997; 1905 nr 3 s. 54 – 55, nr 5 – 6 s. 99 – 100, nr 8 s. 147 – 148, nr 12 s. 234, nr 14 s. 274, nr 16 s. 314 – 315, nr 17 s. 331 – 333, nr 21 s. 412 – 413, nr 25 s. 496, nr 43 s. 854 – 855; 1906 nr 9 s. 173 – 174, nr 16 s. 316, nr 22 s. 428 – 429, nr 26 s. 492 – 493, nr 45 – 46 s. 777 – 778; Z towarzystw technicznych. Warszawska Sekcja Chemiczna, „PT” 1905 nr 4 s. 47 – 48.

Literatura: L. Szperl, O działalności Sekcji Chemicznej i Koła Chemików w latach 1887 – 1917, „Chemik Polski” 1917 nr 1 s. 132 – 137 – podaje, że Sekcja powstała 18 lutego 1887 r.; W. Leppert, O usiłowaniach organizowania w Warszawie, „Roczniki Chemii” 1921 nr 1 – 3 s. 51 – 58 – podaje, że Sekcja powstała 18 lutego 1888 r.; A. Dorabialska, J. Korytkowski, P. Krzyżanek, I. Marszyńska, K. Sarnecki, Z. Sobecka, T. Zamoyski, Historia ruchu stowarzyszeniowego chemików na tle historii techniki i przemysłu chemicznego, „Przemysł Chemiczny” 1973 nr 5 s. 322 – 323; K. Kabzińska, Organizacje chemików polskich na przełomie XIX i XX wieku i ich rola w rozwoju chemii w Polsce, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1990 nr 4 s. 573 – 575; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 29, 86; B. Kurant, Część ogólna /w/ Karty z historii polskiego przemysłu chemicznego. T. 15. Historia Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego. Pod red. E. Buntnera, Warszawa 1996 s. 11 – 12.

SEKCJA CUKROWNICZA ODDZIAŁU WARSZAWSKIEGO TOWARZYSTWA POPIERANIA ROSYJSKIEGO PRZEMYSŁU I HANDLU

Okres działalności: 1884 – 1906. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Komitet (od 1899 r.), delegacje, komisje. **Prezysi:** Maurycy Wortman (1884 – 1905), Maksymilian Łebkowski (1906). **Sekretarze:** Tadeusz Rutkowski (1884 – 96), Mieczysław Kowalski (1899 – 1902), Wacław Brygiewicz i Feliks Godlewski (1902 – 06).

Charakterystyka działalności

Spotkania cukrowników zainicjowali wychowankowie Szkoły Głównej Warszawskiej zgrupowani wokół redakcji „Przeglądu Technicznego”. Pierwsze posiedzenie Sekcji II Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu poświęcone sprawom cukrownictwa odbyło się 14 i 15 czerwca 1884 r. w gmachu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Przewodniczącym Sekcji II był Feliks hr. Czacki, a jego zastępcą odpowiedzialnym za działalność cukrowników, a więc pełnił funkcję prezesa późniejszej Sekcji Cukrowniczej, został Maurycy Wortman, który pozostawał na tym stanowisku do 1905 r. Jego zastępcami byli Tadeusz Rutkowski, Ludwik Rossmann i Maksymilian Łebkowski, tego ostatniego w 1906 r. wybrano na krótko przewodniczącym. Dla usprawnienia działalności Sekcji utworzono w 1899 r. Komitet obradujący raz w miesiącu. W jego skład weszli m.in. W. Brygiewicz, M. Dąbrowski, J. Demby, Józef Natanson, L. Rossmann.

Po kilku latach, z pewnością od 1894 r., zebrania Sekcji odbywały się dwa razy w roku: w styczniu, po zakończeniu kampanii cukrowniczej, i w czerwcu. Próba wprowadzenia comiesięcznych spotkań w 1896 r. zakończyła się niepowodzeniem. Posiedzenia składały się ze sprawozdań delegacji, laboratoriów, stacji, odczytów, informacji o przebiegu kampanii cukrowniczej, przedstawiano także ulepszenia techniczne. Brało w nich udział zazwyczaj liczne grono cukrowników, np. w 1899 r. stukilkudziesięciu. Ze zjazdami tymi związane były z reguły imprezy o charakterze towarzyskim, wspólne obiady, a zjazdy styczniowe kończyły się często zabawami tanecznymi, na które zjeżdżały również rodziny cukrowników. Obradach Sekcji brali udział głównie cukrownicy z Królestwa Polskiego, ale także z Podola i Ukrainy, a pojedyncze osoby z zaboru pruskiego i Galicji.

Początkowe posiedzenia cukrowników w 1884 r. koncentrowały się na dyskusji wokół zorganizowania systemu gromadzenia informacji statystycznych o przemyśle cukrowniczym, co zaproponowali Jakub Janasz i Henryk Wizbek już na pierwszym posiedzeniu w czerwcu 1884 r. Zaapro-

bowano również pomysł prof. Eugeniusza Dziewulskiego, który, wzorując się na rozwiązaniach niemieckich, zaproponował uruchomienie przy cukrowniach stacji meteorologicznych. Od kwietnia 1885 r. najobszerniejszym punktem programu obrad cukrowników były odczyty. Pierwsza seria odczytów odbyła się zapewne 24 kwietnia 1885 r., a pierwszy odczyt wygłosił Zygmunt Orłowski – „Sposoby kopcowania buraków”. Ogółem w latach 1885 – 1906 wygłoszono w Sekcji Cukrowniczej około 250 referatów, tematycznie objęły one wszystkie problemy cukrownictwa polskiego w tym okresie.

Tytułem przykładu można wymienić następujące odczyty: Alfonsa Lewenberga – „Skraplanie przeciprądowe, a mokra pompa powietrzna” (1895), T. Rutkowskiego – „O działalności stowarzyszeń cukrowniczych zagranicznych” (1896), L. Rossmanna – „Samodziałające przyrządy Stausa do racjonalnej obsługi palenisk kotłowych” (1897), Zdzisława Zielińskiego – „Sposoby podwyższania siły kiełkowania nasion buraków” (1900), Leonarda Grzybowskiego – „Źródła strat w rafinerii i sposoby ich kontrolowania” (1901), Leona Nowakowskiego – „Cukier dla celów technicznych” (1904).

Dla rozpatrywania szczegółowych problemów powoływano delegacje, np. dla rozwiązania prawidłowego i racjonalnego zużycia paliwa w cukrowniach powołano w 1885 r. Delegację Opałową, zaproponowała ona, dla ciągłego śledzenia stanu całości gospodarki paliwowej w zakładach przemysłowych, wzorem krajów Europy Zachodniej, utworzenie Stowarzyszenia dla Dozoru Kotłów Parowych, które powstało dopiero w 1911 r. Zorganizowana w 1891 r. Delegacja Nasienna podjęła doświadczenia nad produkcją buraków z różnych odmian nasion. Prace Delegacji przyczyniły się zarówno do podniesienia wartości nasion krajowych przez racjonalne i na podstawach naukowych oparte prowadzenie selekcji, jak i do zwiększenia wydajności cukru. Za powyższe prace otrzymano dyplom uznania na warszawskiej wystawie nasion urządzonej w 1896 r. przez Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Oprócz wyżej wymienionych działały jeszcze następujące delegacje:

Cukrowniczo – Rolnicza, Dyfuzyjna, Chemików Cukrowników, przy czym ta ostatnia pracowała nad ujednoczeniem metod produkcji i kontroli.

Dużą wagę przywiązywali cukrownicy do spolszczenia słownictwa cukrowniczego. Dyskusję na ten temat rozpoczął w 1887 r. H. Wizbek artykułem „W sprawie słownictwa cukrowniczego” („Przegląd Techniczny” 1887 nr 4). W czerwcu 1887 r. członkowie Sekcji wybrali Delegację Słownikową, która opracowała i rozesała ankietę do około 300 osób zainteresowanych słownictwem cukrowniczym. Po zebraniu wszystkich sugestii, Delegacja przedstawiła własne propozycje na łamach „Przeglądu Technicznego”(1888).

Jednym z pierwszych zamierzeń (1884), które niemal natychmiast zrealizowano było zorganizowanie i opieka nad siecią stacji meteorologicznych przy cukrowniach z Centralną Stacją Meteorologiczną przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie na czele. Instrukcję dla stacji meteorologicznych opracował M. Ciemniewski, uwzględniając zasady uchwalone przez międzynarodowy kongres meteorologiczny w Wiedniu (1873). Długoletnim kierownikiem Centralnej Stacji Meteorologicznej był prof. Władysław Kwietniewski, przesyłał on do prasy codzienne, tygodniowe i miesięczne biuletyny o przebiegu pogody. Korzystali z nich także plantatorzy buraków cukrowych. W 1902 r. sieć tych stacji liczyła 38 punktów obserwacyjnych, przy czym 16 z nich funkcjonowało przy cukrowniach, a 12 wzdłuż trasy kolei warszawsko – wiedeńskiej. Centralna Stacja prowadziła wymianę spostrzeżeń z instytutami meteorologicznymi w Anglii, Bułgarii, Rumunii, Stanach Zjednoczonych, Niemczech i Rosji. W 1903 r. przy Sekcji powstała Stała Komisja Meteorologiczna pod przewodnictwem Samuela Dicksteina.

Z inicjatywy członków Sekcji w 1895 r. powstała Stacja Doświadczalna Rolniczo – Cukrownicza w majątku Gole pod Grodziskiem, którą kierował początkowo Edmund Załęski, a następnie (od 1898 r.) W. J. Karpiński. Jej celem było „badanie najodpowiedniejszych warunków uprawy buraków cukrowych i wszelkich kwestii z tym związanych, jak wybór nawozów, narzędzi do uprawy, tępienia chorób i szkodników itp.” Prowadzono badania porównawcze uprawy płaskiej i redlinowej buraków, wpływu nawo-

zów sztucznych na plony i zawartości cukru w burakach. Np. w latach 1899 – 1900 wykonano 70 analiz gleb, a w 1903 r. przebadano 28 odmian buraków. Badano choroby buraczane i szkodniki niszczące buraki. W marcu 1903 r. Stację przeniesiono do Jeżówki, gdzie książe Paweł Woroniecki przekazał ziemię i potrzebne budynki. Na początku XX wieku lawinowo rosła liczba różnego rodzaju analiz i wynosiła w 1904 r. – 746, w 1905 r. – 448. Pracownicy Stacji udzielali pisemnych odpowiedzi, np. w 1903 r. – 342 odpowiedzi.

W 1898 r. utworzono w Warszawie Centralne Laboratorium Cukrownicze, które stało się nie tylko centralnym ośrodkiem badawczym, lecz także ośrodkiem myśli technicznej, promieniującym na ogół techników cukrowników. Działalność tego laboratorium obejmowała: badania zjawisk technologicznych zachodzących podczas produkcji cukru, ulepszenie kontroli chemiczno – technicznej, badania materiałów pomocniczych, w szczególności węgla i smarów, ocenę wynalazków i ulepszeń produkcyjnych, wykonywanie analiz dla cukrowni i firm związanych z cukrownictwem, doszkalanie kadr przez prowadzenie kursów i zajęć laboratoryjnych dla chemików i pracowników technicznych cukrowni. Np. w 1905 r. z usług Centralnego Laboratorium Cukrowniczego skorzystało 16 cukrowni, wykonano 123 analizy różnych materiałów pomocniczych w cukrowniach, 88 analiz produktów spożywczych. W laboratorium pracowało wówczas 9 chemików, a kierowali nim kolejno: Mieczysław Kowalski (1898 – 1902), Leon Nowakowski (1902 – 1911). W pierwszym okresie istotną rolę odgrywał Kazimierz Dorant, wybitny praktyk, który związał działalność laboratorium z praktyką przemysłową, a szereg doświadczeń prowadzono bezpośrednio w cukrowniach.

Dzięki staraniom członków Sekcji dobrze funkcjonował dział „Cukrownictwo” w „Przeglądzie Technicznym”. W pierwszym półroczu 1888 r. redakcja „Przeglądu Technicznego” wystąpiła do władz rosyjskich o zezwolenie na wydawanie w ramach „Przeglądu Technicznego” – „Dodatku do działu cukrowniczego”. Pierwszy zeszyt „Dodatku” ukazał się dnia 13 października 1888 r. pod redakcją Józefa Natansona. W kolejnych numerach „Dodatku” drukowano: rozporządzenia rządu dotyczące przemysłu cukrow-

niczego, sprawozdania techniczne cukrowni, wiadomości o ulepszeniach i wynalazkach w zakresie techniki cukrowniczej, wiadomości o plantacjach buraków i nasion buraczanych, statystykę przemysłu cukrowniczego i handlu cukru oraz jego cen, ogłoszenia. „Dodatek” przetrwał do 1893 r., kiedy to został przekształcony na samodzielne czasopismo branżowe o nazwie „Gazeta Cukrownicza”, kontynuujące tematykę z „Dodatku”. Redaktorem „Gazety Cukrowniczej” był w latach 1893 – 1908 Stanisław Broniewski, dyrektor cukrowni Krasiniec, ale faktycznym redaktorem był inżynier chemik T. Rutkowski, któremu władze rosyjskie odmówiły zezwolenia na wydawanie i redagowanie czasopisma, gdyż pochodził z Krakowa i był obywatelem monarchii austro – węgierskiej. Od 1908 r. Rutkowski już bez przeszkód przez wiele lat kierował redakcją.

Z inicjatywy działaczy i członków Sekcji opracowano trzutomowe dzieło pt. „Cukrownictwo. Podręcznik dla pracujących w cukrowniach i rafineriach” (Warszawa t. I – 1894, t. II – 1897, t. III – 1901). Wśród autorów tej pracy znaleźli się m.in. M. Kowalski, Roman Rayzacher, J. Orłowski, Jan Zagleniczny, L. Rossmann, T. Rutkowski. Praca ta przez wiele lat uchodziła w literaturze światowej za jedno z najlepszych dzieł z technologii cukrownictwa.

Ostatnie posiedzenie Sekcji odbyło się 22 –23 czerwca 1906 r. W wyniku rewolucji 1905 r. powstały możliwości organizowania polskich zrzeszeń gospodarczych i społecznych. Poszczególne sekcje Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu usamodzielniały się tworząc lub współtworząc nowe organizacje albo przyłączając się do już istniejących. Podobne zjawiska miały miejsce w cukrownictwie. 23 czerwca 1906 r. ukonstytuowała się Tymczasowa Rada Związku Zawodowego Pracowników Cukrowni Królestwa Polskiego, a właściciele cukrowni zorganizowali w 1906 r. Związek Zawodowy Cukrowni Królestwa Polskiego. W obu tych związkach zaczęli działać członkowie Sekcji, przy czym dawne obrady Sekcji zastąpiły Zjazdy Cukrownicze organizowane przez Związek Zawodowy Cukrowni Królestwa Polskiego. Do działalności wyłącznie technicznej powrócili

cukrownicy w 1920 r. tworząc Koło Techników Cukrowników w Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie (zob.).

Źródła: Sprawozdanie Delegacji Opałowej wybranej na tegorocznym posiedzeniu kwietniowym Sekcji II W.O.T.P.P. i H., „PT” 1885 nr 6 s. 121 – 125; Przegląd wynalazków, ulepszeń i celniejszych robót. Cukrownictwo. Sprawozdanie z obrad cukrowniczych Sekcji 2-ej Oddz. Warsz. Tow. P.P. i H. Odbytych w d. 28 i 29 maja r.b., „PT” 1886 nr 5 s. 122 – 124; Sprawozdanie Delegacji Słownikowej, „PT” 1888 nr 6 s. 141 – 144; Sprawozdania z posiedzeń Sekcji Cukrowniczej Warsz. Oddz. Tow. Pop. Rus. Przem. i Handlu, „Gazeta Cukrownicza” (przy wyższych numerach znajdują się niekiedy niższe numery stron ponieważ roczniki czasopisma obejmują fragmenty dwóch lat), 1894 nr 17 s. 381 – 389, 1895 nr 17 s. 373 – 382, nr 18 s.397 – 401, nr 19 s.421 – 431, nr 20 s.445 – 452, 1896 nr 39 s. 282 – 287, nr 40 s. 306 – 319, nr 41 s. 333 – 341, nr 42 s. 357 – 363, nr 43 s. 381 – 388, nr 44 s. 409 – 414, nr 45 s. 433 – 441, nr 46 s.459 – 467, 1897 nr 34 s. 181 – 188, nr 40 s. 315 – 321, nr 41 s. 333 – 339, nr 42 s. 353 – 358, nr 43 s. 373 – 380, nr 44 s. 393 – 401, nr 45 s. 419 – 425, nr 46 s. 438 – 446, nr 47 s. 464 – 467, 1898 nr 18 s.369 – 372, nr 19 s.389 – 399, nr 20 s. 413 – 420, nr 21 s.437 – 442, 1899 nr 39 s. 257 – 261, nr 40 s. 277 – 282, nr 41 s. 298 – 304, nr 42 s. 317 – 322, nr 43 s. 337 – 344, nr 44 s. 357 – 361, nr 45 s. 377 – 380, 1900 nr 18 s. 381 – 386, nr 19 s. 401 – 409, nr 20 s. 421 – 431, nr 21 s. 445 – 450, nr 22 s. 465 – 470, nr 39 s. 281 – 288, nr 40 s. 301 – 309, nr 41 s.325 – 331, nr 43 s. 373 – 384, nr 44 s. 397 – 402, nr 45 s. 422 – 429, nr 46 s. 445 – 451, 1901 nr 18 s. 425 – 435, nr 19 s. 448 – 452, nr 20 s. 465 – 474, nr 21 s. 491 – 497, nr 22 s. 509 – 515, nr 23 s. 529 – 538, nr 24 s. 553 – 556, nr 39 s. 269 – 272, nr 40 s. 293 – 297, nr 41 s. 321 – 328, nr 42 s. 341 – 348, nr 43 s. 365 – 376, nr 44 s. 389 – 396, nr 45 s. 413 – 418, nr 46 s. 437 – 442, nr 47 s.458 – 462, nr 48 s. 478 – 485, nr 49 s. 501 – 508, nr 50 s. 525 – 530, nr 51 s. 550 – 557, nr 52 s. 573 – 577, 1902 nr 19 s.393 – 399, nr 20 s. 413 – 419, nr 21 s. 437 – 443, nr 22 s. 461 – 470, nr 23 s. 486 – 492, nr 25 s. 533 – 539, 1902 nr 39 s. 285 – 293, 1903 nr 19 s. 385 – 390, nr 39 s. 281 – 286, 1904 nr 17 s. 369 – 374, nr 39 s. 273 – 279, 1905 nr 18 s. 413 – 418, nr 40 s. 261 – 270, 1906 nr 20 s. 301 – 308, nr 39 s. 193 – 197; Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Cukrowniczej, „Chemik Polski” 1904 nr 5 s. 96 – 97, nr 26 s. 512 – 513, 1905 nr 7 s. 120 – 121, 1906 nr 8 s. 155 – 156; Sprawozdanie z posiedzeń I-go Zjazdu Cukrowniczego, zwołanego przez Związek Zawodowy Cukrowni Królestwa Polskiego, odbytych w dniach 31 stycznia i 1 lutego 1907 roku, „Gazeta Cukrownicza” 1907 nr 19 s. 337 – 344; Kronika bieżąca. Posiedzenie Sekcji II, „PT” 1884 nr 5 s. 118, nr 6 s. 152; Kronika bieżąca. Stacje meteorologiczne przy cukrowniach, „PT” 1884 nr 8 s. 46, 1885 nr 10 s. 96; Przegląd wynalazków, ulepszeń i celniejszych robót. Cukrownictwo. Posiedzenie cukrownicze Sekcji II-ej W.O.T. P. P. i H., odbyte w kwietniu r. b., „PT” 1885 nr 5 s. 114 – 117; H. W./izbek/, W sprawie słownictwa cukrowniczego, „PT” 1887 nr 4 s. 100 – 104; W sprawie słownictwa cukrowniczego. Od redakcji, „PT” 1887 nr 5 s. 129 – 131; Kronika bieżąca. Słownictwo cukrownicze, „PT” 1887 nr 6 s. 152; Kronika bieżąca. Dodatek do działu cukrowniczego „Przeglądu Technicznego”, „PT” 1888 nr 3 s. 68; Od redakcji, „PT 1888 nr 6 s. 144; Kronika bieżąca. Sekcja Cukrownicza, „PT” 1902 nr 26 s. 320; Sekcja Cukrownicza, „Chemik Polski” 1902 nr 29 s. 693 – 694, 1903 nr 7 s. 166 – 167; Sekcja Cukrownicza, „Wszechświat” 1902 nr 30 s. 478 – 479; A. Różycki, Prace Centralnego Laboratorium Cukrowniczego w roku 1906, podał dr Leon Nowakowski, „Chemik Polski” 1907 nr 10 s. 238 – 240; Związek Zawodowy Cukrowni Królestwa Polskiego, „Gazeta Cukrownicza” 1907 nr 15 s. 257 – 260; Zgromadzenie Walne Związku Zawodowego Pracowników Cukrowni Królestwa Polskiego, „Gazeta Cukrownicza” 1907 nr 19 s. 345 – 348.

Literatura: Z. Kowalewski, Stowarzyszenie Techników Cukrowników, Warszawa 1959 s. 12 – 24; Z. Kowalewski, Tradycje i prace cukrowników polskich na tle rozwoju przemysłu cukrowniczego /w/ Pół wieku działalności Stowarzyszenia Techników Cukrowników 1919 – 1969, Warszawa 1969 s. 18 – 19; W. Pawlak, Kartki z dziejów „Gazety Cukrowniczej”, „Prasa Techniczna” 1984 nr 1 s. 33 – 35; S. Nikiel, „Dodatek do Działu Cukrowniczego” „Przeglądu Technicznego”, „Prasa Techniczna” 1989 nr 1 s. 21 – 22; 75 lat Stowarzyszenia Techników Cukrowników 1919 – 1994. Opracowali H. Gruszecka i E. Wale-
riańczyk, Warszawa 1995 s. 30 – w powyższych opracowaniach konsekwentnie genezę Stowarzyszenia Techników Cukrowników autorzy wywodzą od Koła Techników Cukrowników przy Stowarzyszeniu Techników w Warszawie, które według nich powstało w 1919 r. Być może w 1919 r. toczono rozmowy na ten temat i odbywały się nieformalne spotkania, ale formalnie koło nie istniało. W sprawozdaniach Stowarzyszenia Techników w Warszawie za 1919 r. nie ma wzmianki o Kole Techników Cukrowników, a poinformowano, że powstały Koło Inżynierów Cywilnych i Koło Inżynierów Włókienników. Natomiast w sprawozdaniu za 1920 r. figuruje już Koło Techników Cukrowników, odbyto wówczas 9 posiedzeń i wygłoszono na nich 7 odczytów. W sprawozdaniu za 1920 r. stwierdzono wprost – „W ciągu roku przybyły Koła: 1) Techników Cukrowników, 2) Górników i Hutników, 3) Koło Ekonomiczne”. A zatem Koło Techników Cukrowników powstało nie w 1919 r. lecz w 1920 r. Por. Związki i stowarzyszenia techniczne. Stowarzyszenie Techników w Warszawie. Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Techników w Warszawie za r. 1919, „PT” 1920 nr 24 s. 121 – 123; Zrzeszenia techniczne. Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Techników w Warszawie w roku 1920, „PT” 1921 nr 51 s. 326.

SEKCJA VII GÓRNICZO – HUTNICZA ODDZIAŁU WARSZAWSKIEGO TOWARZYSTWA POPIERANIA ROSYJSKIEGO PRZEMYSŁU I HANDLU

Okres działalności: 1896 – 1917. **Siedziba:** Dąbrowa Górnicza. **Struktura organizacyjna:** Delegacje. **Liczba członków:** 51 (1896), 108 (1899), 72 (1905), 56 (1910), 87 (1916). **Prezysi:** Stanisław Kontkiewicz (1896 – 1903), Felicjan Gadomski (1903 – 13), Stanisław Gadomski (1913 – 17). **Sekretarze:** Józef Hofman (1897 – 99), Kazimierz Srokowski (1899 – 1917).

Charakterystyka działalności

Władze utworzonej w 1892 r. tajnej Delegacji (zob. Delegacja Polskich Górników i Hutników) podjęły starania o powołanie do życia jawnej organizacji polskich inżynierów górniczych i hutniczych w zaborze rosyjskim, gdzie władze carskie z dużą podejrzliwością traktowały wszelkiego rodzaju inicjatywy społeczne. Dlatego górnicy i hutnicy wykorzystywali w tym celu zalegalizowane już formy organizacyjne, a mianowicie istniejące

od 17 listopada 1867 r. Towarzystwo Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, które miało zarząd w Petersburgu, a oddziały w różnych miastach, m.in. w Warszawie (otwarty w 1894 r.) działające poprzez sekcje branżowe.

Sekcja skupiająca górników i hutników powstała z inicjatywy Stanisława Kontkiewicza, który uzyskał 19 czerwca 1896 r. zezwolenie na zorganizowanie Sekcji VII Górniczo – Hutniczej z siedzibą w Dąbrowie Górniczej. Do nowo powstałej Sekcji zapisało się 48 inżynierów i techników zamieszkałych w rejonie Dąbrowy Górniczej. Wkrótce chęć przyłączenia wyrazili górnicy i hutnicy guberni radomskiej, wskutek tego nastąpił podział Sekcji na Delegację Zachodnią z siedzibą w Dąbrowie Górniczej oraz Delegację Wschodnią z siedzibą w Bzinie koło Radomia, a od 1904 r. w Końskich. Dominowała Delegacja Zachodnia licząca w końcu 1898 r. – 54 członków, przy 14 członkach Delegacji Wschodniej. W 1911 r. w Sekcji powołano do życia Dział Elektrotechniczny. Pierwsze walne zebranie członków, na którym dokonano wyboru władz, odbyło się 9 grudnia 1896 r. w Warszawie, przewodniczącym został Stanisław Kontkiewicz, jego zastępcą Juliusz Tarnowski, a sekretarzem Józef Hofman. Do grona aktywnych działaczy Sekcji, oprócz wymienionych prezesów i sekretarzy, można zaliczyć: Wiktora Adamickiego, Jana Brzostowskiego, Kazimierza Faryaszewskiego, Wacława Kaznowski, Jana Obrąpalskiego, Henryka Proszkowskiego, Szymona Rudowskiego, Wilhelma Sonne, Jana Zaborowskiego. W styczniu 1905 r. władze Sekcji postanowiły, że „w posiedzeniach Sekcji Górniczo – Hutniczej mogą przyjmować udział również kobiety”. Od 1908 r. przyjmowano członków bez względu na narodowość, ale akces zgłosiło tylko 2 Francuzów, których przyjęto. Od 1909 r. w posiedzeniach Sekcji mogli brać udział sztygarzy.

Jednym z najważniejszych osiągnięć Sekcji było utworzenie własnego czasopisma. Z inicjatywy władz Sekcji, począwszy od 1 stycznia 1897 r., w „Przeglądzie Technicznym”, gdzie już dawniej zamieszczano informacje o stanie górnictwa i hutnictwa w Królestwie Polskim opracowywane przez Wincentego Choroszewskiego, zaczął ukazywać się dodatek „Górnictwo i Hutnictwo”. Redagował go komitet pod przewodnictwem Mieczysława Gra-

bińskiego, wybrany spośród członków Sekcji. W latach 1901 – 1903 w skład komitetu wchodził m.in. S. Kontkiewicz, Zygmunt Bielski, Kazimierz Srokowski, Felicjan Gadomski, Mieczysław Grabiński, Kazimierz Talko, W. Adamiecki, W. Kaznowski, Andrzej Albrecht.

Dodatek ten obejmował artykuły o treści technicznej, ekonomicznej i statystycznej. Finansowali go przemysłowcy górniczy Królestwa Polskiego. Ukazywał się do 1903 r., kiedy to jego miejsce, dzięki inicjatywie i staraniom członków Sekcji, zajął dwutygodnik „Przegląd Górniczo – Hutniczy”, wydawany w Dąbrowie Górniczej, którego pierwszy numer ukazał się 1 października 1903 r. W czasopiśmie drukowano artykuły techniczne oraz „treści ogólnej” (m.in. z zakresu historii górnictwa i hutnictwa, słownictwa górniczego, gospodarki), obszerną kronikę, informacje o nowościach wydawniczych, omówienia ważniejszych artykułów z czasopism zagranicznych, statystykę górnictwa i hutnictwa, bilanse przedsiębiorstw górniczo – hutniczych, zarządzenia władz dotyczące górnictwa. Redaktorem był do 1910 r. M. Grabiński, a następnie K. Srokowski. W składzie Komitetu Redakcyjnego dominowali członkowie Sekcji, w pierwszym znaleźli się: A. Albrecht, F. Gadomski, Hieronim Kondratowicz, S. Kontkiewicz, Michał Łempicki, K. Srokowski, K. Talko. Formalnym wydawcą był Stanisław Ciechanowski, właściciel uprzemysłowionego majątku Grodziec w Zagłębiu Dąbrowskim.

Wydarzenia rewolucyjne 1905 r., szczególnie nasilone w Zagłębiu Dąbrowskim, spowodowały przerwę w wydawaniu czasopisma od 15 grudnia 1905 r. do 1 lipca 1906 r., po czym zaczęło ukazywać się, choć pod firmą Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych Królestwa Polskiego. W 1910 r. „Przegląd Górniczo – Hutniczy” stał się organem Stałej Delegacji, ale w wyniku działań wojennych zawieszono jego wydawanie w grudniu 1914 r., wznowiając je w 1920 r. pod auspicjami Rady Zjazdu Przemysłowców Górniczych i Hutniczych. W 1922 r. czasopismo przejęło Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych (zob.).

Działalność Sekcji polegała głównie na odbywaniu zebrań (od kilku do kilkunastu rocznie) z referatami na tematy fachowe. Ogółem w latach 1896 – 1917 wygłoszono około 140 odczytów, przy czym największa inten-

sywność przypadła na lata 1896 – 1903, kiedy to wygłoszono niemal 90 odczytów. Spośród tych odczytów można wymienić: Karola Adamieckiego – „O paleniskach do spalania pyłu węglowego” (1897), Stanisława Dobrzyńskiego – „O kurczeniu się skorupy ziemi pod wpływem stopniowego oziębienia się” (1897), Franciszka Świeżyńskiego – „O możliwości otrzymywania koksu z węgla dąbrowskiego” (1898), Karola Kozłowskiego – „O stanie przemysłu górniczego w Polsce w XV wieku” (1900), Romana Załozieckiego – „Stan ekonomiczny przemysłu naftowego w Galicji” (1901), K. Srokowskiego – „Powstanie i rozwój syndykatów węglowych w Westfalii” (1903), Juliusza Wojewódzkiego – „O pogłębianiu szybów za pomocą mrożenia w kopalni Juliusz” (1912), Stanisława Rażniewskiego – „Kolejki podziemne elektryczne” (1913). W latach 1901 – 1902 Zygmunt Bielski wygłosił kilka odczytów poświęconych historii żelaza.

Na niektórych posiedzeniach przedstawiano konkretne urządzenia, nowe metody techniczne lub rezultaty określonych badań. Np. Karol Adamiecki zaprezentował (8 X 1898) sposób walcowania blachy falistej a także przyrząd służący do ścisłej kontroli dokładności wytoczenia walców (22 X 1898), zaś F. Świeżyński rezultaty badań chemicznych węgla z kopalni Parzył w Dąbrowie (1899), a S. Dobrzyński stan badań nad fosforytami w guberni podolskiej.

Z innych prac należy wymienić: akcję polegającą na otwarciu sal rysunkowych dla robotników, udział finansowy w uruchomionych w Dąbrowie Górniczej kursach przemysłowych dla robotników, pośrednictwo w pracy dla techników, rozpoczęcie prac nad uruchomieniem przyszłego muzeum górnictwa i hutnictwa. Niemal od początku istnienia Sekcji pracowano nad polskim słownictwem technicznym górnictwo – hutniczym, w pierwszych latach wspólnie z Towarzystwem Górniczym w Krakowie. W grudniu 1910 r. powołano Komisję Słownikową w składzie: F. Gadomski, W. Kaznowski, S. Kontkiewicz, K. Srokowski. Częściowe rezultaty prac ogłoszono na łamach „Przeglądu Górniczo – Hutniczego”. W tym samym roku powołano także komisję dla opracowania monografii poszczególnych kopalń węgla w Zagłę-

biu Dąbrowskim, w której pracowali: Julian Cybulski, S. Rażniewski, Stanisław Szymanowski, Aleksander Tyszka, Henryk Wojewódzki.

Oprócz „Przeglądu Górniczo – Hutniczego” największym sukcesem wydawniczym działaczy Sekcji było wydanie w nakładzie 500 egzemplarzy książki Jerzego Bogumiła Puscha – „Geologiczny opis Polski oraz innych krajów, na północ od Karpat położonych” (Dąbrowa 1903). Patronował temu i redagował S. Kontkiewicz, a przetłumaczyli Stanisław Janiszewski i Kazimierz Wójcik. Pusch wydał to dzieło w latach 1833 – 1836 po niemiecku i na początku XX wieku miało ono jeszcze walory aktualności. Podjęto starania o uzupełnienie książki Hieronima Łabęckiego – „Górnictwo w Polsce” oraz powzięto myśl opracowania i wydania metalurgii żelaza i cynku, co łącznie z pracą H. Kondratowicza „Górnictwo” miała tworzyć całokształt wiedzy górniczej i hutniczej i służyć jako podręcznik dla słuchaczy techników hutniczych i Wydziału Górniczego Warszawskiego Instytutu Politechnicznego im. cara Mikołaja II.

Wydarzenia związane z rewolucją 1905 r., a zwłaszcza niepokoje społeczne w Zagłębiu Dąbrowskim, skłoniły działaczy Sekcji do przerwania działalności. Ostatnie posiedzenie Sekcji odbyło się 21 stycznia 1905 r., a następne dopiero 14 listopada 1908 r. i przyjęto wówczas sprawozdanie z działalności Sekcji za lata 1905 – 1907. Członkowie Sekcji brali aktywny udział w I (1906) Zjeździe Polskich Górników w Krakowie oraz II (1910) Zjeździe Polskich Górników i Hutników we Lwowie. W 1911 r. wynajęto nowy lokal w Sosnowcu, gdzie utworzono czytelnię czasopism fachowych (w 1913 r. posiadano 10 czasopism zagranicznych, głównie niemieckich i 5 polskich czasopism technicznych) i bibliotekę, którą wcześniej kierował W. Kaznowski, a od 1911 r. Jerzy Blay. W 1912 r. Sekcja włączyła się w starania o utworzenie Akademii Górniczej w Krakowie, podjęto zabiegi o drugie, uzupełnione wydanie podręcznika dotyczącego górnictwa i rozpoczęto przygotowania do prowadzenia kursów dla elektrotechników i maszynistów elektrowni.

Sekcja, w odróżnieniu od Delegacji Polskich Górników i Hutników (zob.) i Związku Górników i Hutników Polskich (zob.), mimo wahań podjęła

w 1912 r. współpracę ze Stałą Delegacją Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich, postanowiono wziąć udział w VI Zjeździe Techników Polskich w Krakowie (1912).

Na zebraniu 14 listopada 1908 r. podjęto wstępną inicjatywę przekształcenia Sekcji w Stowarzyszenie Górników i Hutników w Królestwie Polskim, opracowany wtedy przez Michała Łempickiego projekt statutu został rozesłany do wszystkich członków Sekcji. Na założycieli Stowarzyszenia wybrano w styczniu 1909 r.: Wiktora Adamieckiego, Andrzeja Garbińskiego, H. Kondratowicza, S. Kontkiewicza i M. Łempickiego, mieli oni przekonać do pomysłu władze gubernialne. Widocznie im się to nie udało, ponieważ brak informacji o dalszych losach tej akcji. Podobny los spotkał zapewne Stowarzyszenie Techników Polskich w Zagłębiu Dąbrowskim, które w 1913 r. starała się utworzyć Sekcja Górniczo – Hutnicza.

Wybuch I wojny światowej spowodował zanik pracy Sekcji, formalna jej likwidacja nastąpiła 1 kwietnia 1917 r., kiedy to jej członkowie przekształcili ją w Koło Związku Górników i Hutników Polskich w Austrii (zob.). Zmiana sytuacji politycznej oraz nadzieje na odzyskanie niepodległości przez Polskę spowodowały, że działacze stowarzyszeniowi występowali z propozycjami reorganizacji zrzeszeń górników i hutników polskich. W 1917 r. taką propozycję wysunął K. Srokowski, sekretarz Sekcji. Dyskusja na ten temat doprowadziła do ustalenia, że modyfikacja ustroju zrzeszeń górniczo – hutniczych będzie polegała na tym, że Sekcja oraz Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii będą członkami ogólnopolskiego Związku Górników i Hutników Polskich, a w miejsce Delegacji Polskich Górników i Hutników (zob.) miano wybrać Zarząd nowego Związku. Realizacja powyższej idei nastąpiła w pierwszych miesiącach 1920 r., a formalne powołanie do życia Związku Górników i Hutników Polskich nastąpiło 23 maja 1920 r. na zebraniu w Krakowie, w którym uczestniczyli przedstawiciele wszystkich wyżej wymienionych zrzeszeń górników i hutników, przy czym dawna Sekcja VII stała się Kołem w Dąbrowie Górniczej, dawny Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii Kołem w Krakowie, a w miejsce Delegacji Polskich Górników i Hutników wybrano Zarząd Związku Górników i Hutników

Polskich (zob. Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych).

Wydawnictwa ciągle:

„Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1903 - 1914 organ Sekcji w latach 1903 – 1910.

Źródła: Sprawozdania z posiedzeń stowarzyszeń technicznych. Sekcja Górniczo – Hutnicza, „PT” 1896 nr 12 s. 334, 1897 nr 52 s. 857 – 858, 1898 nr 28 s. 484, nr 46 s. 781 – 782, nr 49 s. 842, nr 52 s. 894 – 897, 1899 nr 2 s. 26, nr 6 s. 103, nr 11 s. 187, nr 12 s. 202, nr 15 s. 252, nr 17 s. 280 – 282, nr 23 s. 390 – 391, nr 25 s. 424, nr 30 s. 505, nr 44 s. 731, nr 46 s. 771, nr 47 s. 793, nr 49 s. 850, 1900 nr 7 s. 116, nr 20 s. 342 – 343, nr 22 s. 378, nr 25 s. 426 – 427, nr 45 s. 759, nr 49 s. 832; Sprawozdanie z działalności Delegacji Dąbrowskiej Sekcji Górniczo – Hutniczej Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu za rok 1898, „PT” 1899 nr 3 s. 45 – 47; Sprawozdanie ... za rok 1899, „PT” 1900 nr 8 s. 132 – 135; Wiadomości bieżące. Sprawozdania z posiedzenia Sekcji Górniczo – Hutniczej w Dąbrowie Górniczej, „PT” 1901 nr 44 s. 452, nr 48 s. 498, nr 50 s. 523, nr 52 s. 546; K. Srokowski, Sekcja VII Górniczo – Hutnicza Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, „Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1904 nr 9 s. 239 – 243, 1908 nr 23 s. 656 – 659; K. Srokowski, Sprawozdanie z działalności Sekcji Górniczo – Hutniczej za rok 1904, Tamże 1905 nr 2 s. 36 – 38; Kronika bieżąca. Sprawozdanie ... za rok 1908, Tamże 1909 nr 2 s. 63 – 64; Sprawozdanie ... za rok 1909, Tamże 1910 nr 3 s. 80 – 82; Sprawozdanie ... za rok 1910, Tamże 1911 nr 5 s. 144 – 146; Sprawozdanie ... za rok 1911, Tamże 1912 nr 4 s. 133 – 135; Sprawozdanie ... za rok 1912, Tamże 1913 nr 5 s. 185 – 186, Sprawozdanie ... w roku 1913, Tamże 1914 nr 7 s. 327 – 329; Sprawozdania i komunikaty. Sprawozdanie z działalności Koła w Dąbrowie Związku Górników i Hutników Polskich za rok 1918, „Czasopismo Górniczo – Hutnicze” 1919 nr 5 s. 120; Posiedzenie delegacji dąbrowskiej Sekcji Górniczo – Hutniczej w Dąbrowie, d. 15 maja r. b., „PT” 1897 nr 24 s. 395 – 396; Posiedzenie ... w d. 5 czerwca r. 1897, „PT” 1897 nr 30 s. 489 – 490, Posiedzenie ... 19 czerwca r. 1897, „PT” 1897 nr 32 s. 522; Posiedzenie ... w d. 6 listopada r. b., „PT” 1897 nr 49 s. 802 – 806; Kronika bieżąca. Towarzystwa techniczne. Z Sekcji Górniczo – Hutniczej w Dąbrowie Górniczej, „PT” 1901 nr 2 s. 18, nr 4 s. 38, nr 10 s. 94, nr 13 s. 118, nr 19 s. 176, nr 21 s. 197, nr 27 s. 265, nr 29 s. 286, nr 42 s. 422; Wiadomości bieżące. Sekcja Górniczo – Hutnicza, „PT” 1902 nr 5 s. 64, nr 9 s. 111, nr 11 s. 138, nr 13 s. 162 – 163, nr 19 s. 235, nr 21 s. 258, nr 25 s. 311, nr 28 s. 359, nr 47 s. 583, 1903 nr 1 s. 16, nr 7 s. 111 – 112, nr 11 s. 171, nr 15 s. 227, nr 27 s. 414; Kronika bieżąca. Posiedzenie członków Sekcji Górniczo – Hutniczej, „Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1903 nr 4 s. 111 – 112, nr 6 s. 167 – 170, nr 7 s. 205 – 206, 1904 nr 9 s. 255, nr 11 s. 311, nr 12 s. 340, nr 13 s. 370 – 371, nr 20 s. 562 – 563, nr 30 s. 802 – 803, 1905 nr 1 s. 22 – 23, nr 3 s. 71 – 72, 1908 nr 24 s. 696 – 697, 1909 nr 3 s. 92, nr 5 s. 153 – 154; Przegląd literatury górniczo – hutniczej, Tamże 1903 nr 5 s. 134 – 135; Kronika bieżąca. Zebranie Sekcji Górniczo – Hutniczej, Tamże 1909 nr 3 s. 92, nr 5 s. 153 – 154, nr 7 s. 224, nr 23 s. 685 – 686, 1910 nr 2 s. 62 – 63, nr 6 s. 191, nr 9 s. 327, nr 10 s. 356 – 357, nr 13 s. 456, nr 14 s. 487 – 488, nr 23 s. 799, nr 24 s. 828 – 830, 1911 nr 1 s. 30, nr 2 s. 61 – 62, nr 5 s. 156, nr 6 s. 193 – 194, nr 8 s. 271 – 272, nr 10 s. 352, nr 12 s. 416, 1912 nr 4 s. 140, nr 5 s. 175 – 176, nr 6 s. 216 – 219, nr 7 s. 258 – 259, nr 15 s. 575, nr 16 s. 624, 1913 nr 7 s. 279 – 280, nr 9 s. 359 – 360, nr 10 s. 404, nr 15 s. 601 – 603, nr 16 s. 643 – 644, nr 18 s. 729 – 730, nr 21 s. 856, nr 22 s. 896, nr 23 s. 936, nr 24 s. 975, 1914 nr 1 s. 37, nr 3 s. 159, nr 4 s. 204, nr 6 s. 292, nr 7 s. 336; Stowarzyszenia górnicze, „Czasopismo Górniczo – Hutnicze” 1917 nr 7 s. 209; Ze stowarzyszeń, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „PT”) 1918 nr 15 s. 65.

Literatura: Sekcja VII. Górniczo – Hutnicza w Dąbrowie Górniczej. Rys historyczny, „Czasopismo Górniczo – Hutnicze” 1917 nr 9 s. 258 – 260; Zarys dziejów hutnictwa i naukowo – technicznych stowarzyszeń hutniczych. Pod red. J. Czermińskiego i A. Palmricha, Katowice 1972 s. 170 – 171, 202 – 207, 210 – 213; J. Jaros, Dzieje kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa 1978 s. 124 – 127, 137 – 138, 182; Ruch stowarzyszeniowy w krajowym hutnictwie. Pod red. J. Czermińskiego, Katowice 1992 s. 13 – 22, 27 – 30.

SEKCJA TECHNICZNA ŁÓDZKA TOWARZYSTWA POPIERANIA ROSYJSKIEGO PRZEMYSŁU I HANDLU

Okres działalności: 1891 – 1905. **Siedziba:** Łódź. **Struktura organizacyjna:** Zarząd, Oddział Chemiczny, Oddział Mechaniczny, komisje. **Liczba członków:** 28 (1893), 49 (1895), 95 (1901), 117 (1903), 109 (1904). **Przewodniczący:** Stefan Kossuth (1891 – 93, 1905), Stanisław Lisiecki (1893 – 99), Ignacy Bendetson (1899 – 1900), Jan Arkuszewski (1901 – 04). **Sekretarz:** Witold Sozański (1893 – 95), Witkowski (1895), Mieczysław Suligowski (1895 - ?), L. Koźmiński (1901 – 03), L. Koźmiński, Eugeniusz Krasuski (1903 – 05).

Charakterystyka działalności

Sekcja powstała w 1891 r., dwa lat później (1893) liczyła 28 członków, w tym: 4 przemysłowców, 4 konstruktorów, 13 kierowników działów wytwórczych. Do końca 1901 r. liczba członków wzrosła do 95, głównie: inżynierów mechaników (44), chemików (16), elektrotechników (6), budowniczych (3), przędzalników, tkaczy i farbiarzy (10), przemysłowców i kupców (16). W końcu 1903 r. liczba członków osiągnęła najwyższy pułap – 117 osób, w tym: 49 mechaników, 32 chemików, 13 przemysłowców i kupców, 15 przędzalników i tkaczy, 4 budowniczych, 4 elektrotechników.

Główną formą działalności były odczyty, w pierwszych latach odbywano od 8 (1893) do 20 (1898) posiedzeń odczytowych, przy udziale 14 – 16 osób. W 1894 r. kilka posiedzeń nie odbyło się z powodu zbyt małej frekwencji członków. Sytuacja wyraźnie poprawiła się w 1901 r., kiedy to średnia frekwencja na 18 posiedzeniach wynosiła 35 osób.

Tematyka odczytów dotyczyła niemal wszystkich zagadnień technicznych, z przewagą wszakże problemów związanych z włókiennictwem. Przedstawiano osiągnięcia nauki europejskiej, najczęściej niemieckiej – informując o najnowszych książkach i artykułach w czasopismach, wynalazki techników łódzkich. Spośród wielu wygłoszonych odczytów można wymienić: A. Jakubowicza – „O przędzalnictwie wełny czesankowej” (1893), Edmunda Neugebauera – „O korozjach kotłów parowych” (1895), Bronisława Słaboszewicza – „O najnowszych ulepszeniach w przędzalnictwie bawełny” (1894), A. Goldsobela – „O rozwoju przemysłu w Królestwie Polskim” (1895), K. Gebetnera – „O nowych postępach w technice żelazobetonowej” (1900), Edwarda Wagnera (bodaj najczęściej wygłaszał odczyty) – „O sztucznym ciągu pod kotłami” (1900), I. Dyliona – „Historia postępów w budowie maszyn parowych i w rozwoju żeglugi parowej” (1901), Stefana Kossutha – „O przędziwie wełnianym” (1904), Wiesława Gerlicza – „O zasilaniu prądem elektrycznym” (1904), Ludwika Kossutha (syn Stefana) – „Krótki zarys budowy okrętów wojennych” (1904), E. Wagnera – „Spostrzeżenia nad paleniskami w kotłach parowych” (1905).

Dużym zainteresowaniem cieszyły się wynalazki Jana Szczepanika, w 1900 r. J. Jabłkowski wygłosił na ten temat dwa referaty: „Fotografia w zastosowaniu do tkactwa”, „O wynalazkach Szczepanika w dziedzinie tkactwa”, a przybyli na nie goście z Warszawy, Dąbrowy Górniczej, Zgierza i Pabianic.

W 1898 r. powołano dwie komisje; pierwsza w celu opracowania polskiej terminologii tkackiej i mechanicznej; druga zajęła się ustaleniem zestawu książek w bibliotece niezbędnych dla przędzalników. Inna komisja opracowała w latach 1900 – 1901 program szkoły przędzalniczo – tkackiej, mającej powstać z ofiar przemysłowców łódzkich, zapoczątkowanych przez rodzinę Geyerów. Miano w niej kształcić podmajstrzych i majstrów. W 1901 r. przystąpiono do wydawania książeczek z polską terminologią techniczną dla rzemieślników, a w 1902 r. wyrażono zgodę na publikację tej terminologii w „Radomskim Kalendarzu Rzemieślniczym”.

W kwietniu 1903 r. chemicy należący do Sekcji założyli odrębny Oddział Chemiczny, pierwsze posiedzenie odbyło się 1 maja 1903 r., w którym wzięło udział 10 osób. Przedmiotem posiedzeń miała być chemia teoretyczna i stosowana. Zaproszono do współpracy wszystkich pracujących w przemyśle chemicznym Łodzi i okolicy. Chemicy otrzymali reprezentację w Zarządzie Sekcji w postaci stanowiska wiceprezesa i sekretarza. Od tego momentu Sekcja dzieliła się na dwa oddziały: Mechaniczny i Chemiczny, każdy z nich otrzymał reprezentację w osobach wiceprezesów i sekretarzy. Do 1905 r. chemików jako wiceprezes reprezentował Ludwik Margulies, a mechaników – E. Wagner, Z. Arlitowicz, a wśród sekretarzy: L. Koźmiński – mechaników, E. Krasuski - chemików.

W 1904 r. z inicjatywy Stanisława Nakielskiego podjęto prace nad polską terminologią chemiczno – techniczną, których celem miało być znaczne zredukowanie lub całkowite wyeliminowanie terminów niemieckich. W tym celu powołano komisję w składzie: Feinstein, E. Krasuski, S. Nakielski, Świerczewski i Wacław Tymowski.

Główną formą pracy członków Oddziału Chemicznego były odczyty. W 1904 r. odbyło się 11 posiedzeń, na których wygłaszano często więcej niż jeden odczyt, uczestniczyło w nich od 14 do 52 osób. Spośród odczytów można wymienić: W. Tymowskiego – „O postępach bielenia tkanin bawełnianych” (1903), E. Krasuskiego – „O stanie obecnym przemysłu chemicznego w Królestwie Polskim” (1904) – referat ten zainspirował członków do powołania komisji z zadaniem zbierania danych statystycznych o przemyśle chemicznym Królestwa Polskiego, T. Pytasza (bodaj najczęściej wygłaszał odczyty) – „O radzie i ciałach promieniotwórczych” (1904), Bolesława Sadowskiego – „O własnościach chemicznych bawełny” (1904).

Wkrótce po powstaniu zaczęto organizować bibliotekę, w 1893 r. funkcję bibliotekarza objął Bronisław Słaboszewicz, a następnie Teodor Godlewski (1895 – 1900), Stanisław Nakielski (1900 – 02), S. Nakielski, S. Balicki i E. Hirsberg (1902 – 04), A. Turczyński, S. Nakielski i W. Tymowski (1905). W 1893 r. biblioteka liczyła 12 książek i 24 roczniki czasopism

technicznych z ostatnich trzech lat. Prenumerowano wiele czasopism, np. w 1904 r. – 17, głównie chemicznych – niemieckich.

Sekcja zakończyła swoją działalność zapewne w 1905 r., tak jak większość sekcji w Towarzystwie Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Po 1905 r. nie ukazała się w „Przeglądzie Technicznym” ani jedna informacja o działalności Sekcji Technicznej Łódzkiej.

Źródła: Sprawozdania z posiedzeń stowarzyszeń technicznych. Sekcja Techniczna Łódzka, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1893 nr 11 s. 266 – 268, 1894 nr 2 s. 55, nr 3 s. 79 – 80, nr 4 s. 101, nr 10 s. 247 – 248, 1895 nr 1 s. 23 – 24, nr 3 s. 68 – 69, nr 4 s. 95 – 96, nr 5 s. 116 – 117, nr 6 s. 141 – 143, 1896 nr 1 s. 23, 1899 nr 42 s. 699 – 700, nr 45 s. 751 – 752, nr 46 s. 770, nr 48 s. 815 – 816, nr 49 s. 836 – 837; 1900 nr 3 s. 42, nr 5 s. 77 – 79, nr 7 s. 113 – 116, nr 9 s. 151 – 152, nr 11 s. 185 – 186, nr 14 s. 243 – 244, nr 16 s. 273 – 276, nr 19 s. 321 – 323, nr 21 s. 362, nr 24 s. 411 – 412, nr 45 s. 759, nr 49 s. 831 – 832; Kronika bieżąca. Towarzystwa techniczne. Łódzka Sekcja Techniczna, „PT” 1901 nr 3 s. 26, nr 6 s. 54, nr 11 s. 102, nr 18 s. 167, nr 23 s. 221, nr 41 s. 405, nr 45 s. 460, nr 48 s. 492, nr 52 s. 540, 1902 nr 5 s. 56, nr 6 s. 72, nr 8 s. 96, nr 11 s. 132, nr 13 s. 156, nr 17 s. 203 – 204, nr 18 s. 220, nr 21 s. 252, nr 23 s. 278 – 280, nr 40 s. 496, nr 42 s. 5220, nr 44 s. 544, nr 46 s. 568, nr 50 s. 624; Z towarzystw technicznych. Łódzka Sekcja Techniczna, „PT” 1903 nr 1 s. 7, nr 3 s. 35, nr 5 s. 71, nr 7 s. 102, nr 9 s. 138 – 139, nr 11 s. 164, nr 13 s. 195, nr 17 s. 252, nr 18 s. 270, nr 21 s. 311, nr 24 s. 356, nr 40 s. 582, nr 45 s. 630 – 633, nr 48 s. 660, nr 51 s. 708, 1904 nr 2 s. 19, nr 5 s. 69 – 70, nr 7 s. 91 – 92, nr 8 s. 112, nr 11 s. 152 – 155, nr 13 s. 179 – 181, nr 18 s. 250, nr 22 s. 307 – 308, nr 40 s. 536 – 538, nr 42 s. 567, nr 44 s. 601, nr 46 s. 618 – 620, nr 50 s. 677, 1905 nr 4 s. 47, nr 10 s. 121, nr 14 s. 177, nr 17 s. 215; E. Krasuski, Sekcja Chemiczna Łódzka, „Chemik Polski” 1903 nr 22 s. 525 – 527, 1904 nr 7 s. 138 – 139, nr 9 s. 171 – 173, nr 14 s. 276 – 279, nr 17 s. 337 – 338, nr 23 s. 458, nr 25 s. 495, nr 41 s. 817 – 818, nr 43 s. 858, nr 45 s. 897, nr 49 s. 977 – 978, nr 51 s. 1018, 1905 nr 3 s. 55, nr 5/6 s. 100 – 101.

Literatura: B. Michelis, Powstanie i działalność Łódzkiego Stowarzyszenia Techników na przestrzeni 48 lat owocnych wysiłków, „Technik Włókienniczy” 1939 nr 1 – 2 s. 44 - tu podano mylną datę powstania Sekcji – 1890 r.; Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Włókienniczego. Pod red. I.W. Tybora, Łódź 1962 s. 36; W. Zabierowski, Łódzkie Stowarzyszenie Techników w Łodzi /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.I. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 292 – 293 – tu również, za Michelisem, podano rok 1890 jako datę powstania Sekcji.

SEKCJA TECHNICZNA ODDZIAŁU WARSZAWSKIEGO TOWARZYSTWA POPIERANIA ROSYJSKIEGO PRZEMYSŁU I HANDLU

Okres działalności: 1888 – 1909. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zarząd, delegacje, komisje. **Liczba członków:** 100 (1889), 200

(1895), 428 (1899). **Przewodniczący:** Maciej Paszkowski (1888 – 93), Feliks Woyciechowski (1893 – 94), Kazimierz Obrębowicz (1894 – 1901), Aleksander Rosset (1901 – 04), Edward Geisler (1904 – 06), Tomasz Ruśkiewicz (1906 – 09), Stefan Kossuth (1909). **Sekretarze:** Emil Sokal (1888 – 94), Tadeusz Krzyżanowski (1895 – 1902), Marian Lutosławski (1902 – 04), Edward Szymański (1904 – 06).

Charakterystyka działalności

W latach osiemdziesiątych XIX wieku technicy warszawscy działali w Resursie Obywatelskiej, gdzie odczyty organizował Józef Sporny, a od 1884 r. włączyli się w prace poszczególnych sekcji Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Po śmierci Spornego w 1888 r. technicy skoncentrowali swoją działalność w Sekcji III – Wyrobów Pochodzenia Mineralnego i Górnictwa (taka była wtedy nazwa), kierowanej wówczas przez Macieja Paszkowskiego. Formalne zorganizowanie się w kółko techników przy Sekcji III nastąpiło 29 grudnia 1888 r., jego przewodniczącym został prezes Sekcji III M. Paszkowski. Postanowiono odbywać posiedzenia co dwa tygodnie we wtorek (wkrótce w każdy wtorek tygodnia), pierwsze miało miejsce 19 stycznia 1889 r., wybrano wtedy Emila Sokala – sekretarzem, a Edwarda Wawrykiewicza – bibliotekarzem. Na posiedzeniu tym wygłoszono pierwszy odczyt, jego autorem był Bronisław Łącki, który mówił o najnowszych postępach w papiernictwie. Postanowiono w bliskiej przyszłości utworzyć czytelną czasopism technicznych.

Kółko techniczne nie było nazwą formalną, lecz obiegową używaną przez członków, natomiast w drukowanych sprawozdaniach posługiwano się następującymi nazwami: grupa techników (1889), oddział techniczny (1889 – 1890), Sekcja Techniczna (1891), Sekcja I (przemysłu technicznego) – 1891 – 1892, Sekcja I – a (techniczna) – 1892 – 1894, Sekcja techniczna warszawska (1895 – 1898). Do czołowych działaczy Sekcji Technicznej, oprócz przewodniczących i sekretarzy, należeli: E. Wawrykiewicz, F. Woyciechowski, Feliks Kucharzewski, Władysław Marconi, Bronisław Rogóyski, Tomasz Ruśkiewicz.

W pierwszych trzech miesiącach 1889 r. szybko rosła liczba członków Sekcji Technicznej, sięgając w marcu tego roku blisko 100 osób, z których około 50 regularnie przybywało na posiedzenia odczytowe. Wśród pierwszych autorów odczytów i jak określano „pogadanek” byli: F. Woyciechowski („O przemyśle górniczym Rosji południowej”), Kazimierz Obrębowicz („O bezpiecznym naprężeniu konstrukcji żelaznych”), Kazimierz Ma-tecki („O zabezpieczeniu publiczności w teatrach”), Edmund Diehl mówił o swoim pobycie w Odessie (przedstawił problemy związane z oświetleniem i kanalizacją miasta), zaś M. Paszkowski zaprezentował cyrkiel własnego pomysłu służący do mierzenia średnicy kół wagonowych. Odczyty odbywały się w gmachu Muzeum Przemysłu i Rolnictwa przy Krakowskim Przedmieściu 66, tu mieściła się również biblioteka i czytelnia czasopism. W następnych latach siedzibę Sekcji Technicznej przeniesiono do Muzeum Rzemiosł i Sztuki Stosowanej przy ul. Chmielnej, wiadomo że w 1902 r. odbywały się tam już odczyty.

Po kilku miesiącach intensywnej pracy, od połowy 1889 r. zapal techników wyraźnie przygasł, zaczęto odraczać odczyty z powodu zbyt małej liczby chętnych. Sytuacja Sekcji ustabilizowała się w 1891 r. Regularnie rosła liczba członków, osiągając w 1899 r. – 428 osób. Szybko rozwijała się biblioteka Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, założona w lutym 1888 r. i kierowana przez E. Wawrykiewicza. W 1893 r. liczyła ona 3000 tomów, zaś w 1901 r. – 4867 dzieł w 5928 tomach. Dużą rolę odgrywała ofiarność członków Oddziału, w tym także techników, np. Tadeusza Chrzanowskiego, Edwarda Cichockiego, Władysława Kiślańskiego, Władysława Lepperta, Józefa Malewskiego, F. Kucharzewskiego, Bolesława Pronaszki, Ludwika Bagińskiego. Biblioteka posiadała w 1901 r. cztery działy: ekonomii i statystyki, rolnictwa, techniczny oraz chemiczny, a także dwa wydzielone – nauk przyrodniczych, medycyny i higieny. Najobszerniejszy był dział techniczny liczący 1089 tytułów książek, często wielotomowych oraz 48 tytułów czasopism, niektóre liczyły wiele roczników. Największą liczbą książek dysponowało kolejnictwo (222), a następnie architektura (111) i budownictwo (103). Regularnie nabywano cza-

sopisma techniczne, np. w 1895 r. czytelnicy mieli do dyspozycji 22 tytuły, w tym najliczniej reprezentowane były niemieckie czasopisma techniczne – 8 tytułów, następnie francuskie (5), rosyjskie (4), polskie (4) i angielskie (1). W 1901 r. udostępniano 26 czasopism technicznych.

W połowie lat dziewięćdziesiątych wśród członków Sekcji zaznaczyła się wyraźnie dążność do specjalizacji, chcąc ułatwić merytorycznie głębsze dyskusje zaczęto tworzyć delegacje; jako pierwsze powstały: Delegacja Miernicza, Delegacja Budowlana i Delegacja Pracowników Technicznych, a następnie m.in. Delegacja Fabrykantów Maszyn Rolniczych (1902), Delegacja Garbarska (1902). W dniu 21 stycznia 1898 r. 52 budowniczych i architektów warszawskich powołało do życia Delegację Architektoniczną, przekształconą w następnych latach w Koło Architektów. Bolesław Prus odnotowując powstanie Delegacji Architektonicznej wyrażał nadzieję, że przyczyni się do podniesienia walorów estetycznych Warszawy, zmniejszenia katastrof budowlanych, rozwiązania kwestii mieszkaniowej poprzez zainspirowanie budowy tanich i zdrowych mieszkań. Natomiast 27 marca 1899 r., z udziałem 13 elektrotechników, utworzono Delegację Elektrotechniczną, której przewodniczącym został K. Obrębowicz, a sekretarzem Marian Lutosławski. Od 1902 r. funkcjonowała Delegacja Garbarska.

W polu zainteresowań inżynierów i techników znajdowały się, z naturalnych względów, własne interesy zawodowe, zwłaszcza w zakresie pracy. Po dłuższych przygotowaniach, 1 kwietnia 1894 r. powołano Biuro Rekomendacji Pracy Technicznej, miało ono na celu zbieranie i udostępnianie informacji o wakujących posadach i firmach poszukujących pracowników. Oprócz bezrobocia techników i inżynierów mogły dotknąć innego rodzaju wypadki losowe, które wymagały wsparcia finansowego. Problemami tymi miała zająć się, powstała w grudniu 1900 r., Kasa Wzajemnej Pomocy i Przezorności dla Osób Pracujących na Polu Technicznym. W 1901 r. liczyła ona 150 członków i dysponowała kapitałem niemal 3 200 rubli, zaś w 1911 r. było już 416 członków, a kapitał wzrósł do przeszło 51 000 rubli.

Działalność Sekcji skupiała się na organizowaniu odczytów, np. w 1895 r. odbyło się 30 posiedzeń odczytowych, w których wzięło udział 1 575

osób, a więc średnio 52 osoby w jednym odczycie, przy czym najliczniejsze zebranie zgromadziło 75, a najmniejsze 35 osób. Natomiast od marca 1896 r. do marca 1899 r. (za ten okres dysponujemy danymi statystycznymi) odbyło się 90 posiedzeń z udziałem 4 710 członków, czyli średnio 53 osoby na jedno zebranie. Najintensywniej pracowano w 1898 r., zorganizowano wówczas 30 odczytów, uczestniczyło w nich 1 708 osób. Podczas wymienionych wyżej 90 posiedzeń wygłoszono 92 odczyty, a największą popularnością cieszyło się budownictwo – 17 odczytów, niewiele ustępowały mu elektro-technika, mechanika i urządzenia sanitarne. Wygłaszali je m.in. Stanisław Kontkiewicz, Józef Jerzy Boguski, K. Obrębowicz, Feliks Kucharzewski, Aleksander Wasiutyński, Józef Polak. Wiele uwagi poświęcano warunkom rozwoju techniki w Królestwie Polskim, apelowano o ochronę przemysłu krajowego (A. Rosset), akcentowano znaczenie dla polskiego przemysłu rynków wschodnich (Leon Jeziorański).

Akcentowano znaczenie nauki dla rozwoju techniki, bardzo ciekawy odczyt wygłosił Władysław Jabłoński - „Nauki ścisłe a sztuka”. Uwagę członków Sekcji absorbowowało w znaczącym wymiarze szkolnictwo techniczne, o jego organizacji w krajach Europy Zachodniej informowali m.in. F. Woyciechowski, F. Kucharzewski, Edward Szymański, T. Ruśkiewicz. Sekcja Techniczna odegrała istotną rolę w powołaniu do życia (1898) Warszawskiego Instytutu Politechnicznego im. cara Mikołaja II, przesyłając w końcu 1897 r. Aleksandrowi Imeretyńskiemu, generał – gubernatorowi warszawskiemu, „Memoriał w sprawie Instytutu Politechnicznego w Warszawie”. Zawarte w nim argumenty wpłynęły na pozytywną opinię A. Imeretyńskiego i w konsekwencji na aprobującą decyzję władz petersburskich.

Ze zrozumiałych względów wiele miejsca w rozważaniach techników zajmowała Warszawa, domagano się opracowania planu regulacji Warszawy, połączenia Powiśla z resztą miasta i jego zbliżenia do Wisły, m.in. poprzez budowę bulwarów nad Wisłą. Już wówczas regulacja całej Wisły pobudzała wyobraźnię inżynierów i skłaniała do opracowywania różnego rodzaju planów, choć z góry było wiadome, że szansa ich realizacji jest w najbliższej przyszłości znikoma, m.in. ze względów politycznych. Np.

Julian Majewski przedstawił w 1889 r. wizję połączenia zlewni Wisły, Niemna i Warty, a specjalna komisja uznała w 1901 r. za pożądaną budowę kanału łączącego Wisłę i Wartę, upatrując w tym możliwość zwiększenia eksportu drewna i ożywienia gospodarczego rejonów sąsiadujących z kanałem. Zwracano uwagę na polepszenie warunków zdrowotnych warszawiaków, m.in. poprzez polepszenie metod oczyszczania wody. Bardzo szeroką i ostrą dyskusję wywołał projekt elektryfikacji Warszawy, przedstawiony w 1898 r. przez inż. Williama H. Lindleya, specjalna komisja Sekcji oceniła projekt bardzo krytycznie. Ciekawie wypadł zbiorowy odczyt (1902) o zbudowanej w latach 1900 – 1901 Filharmonii; Karol Kozłowski omówił konstrukcję gmachu, K. Obrębowicz – wentylację i ogrzewanie, T. Ruśkiewicz – oświetlenie elektryczne.

Szczególnością aktywności odczytowej przejawiali elektrotechnicy, z inicjatywy Delegacji Elektrotechnicznej zorganizowano w 1899 r. cykl odczytów o elektrotechnice, pierwszą część stanowiło 6 odczytów wygłoszonych przez Mariana Lutosławskiego, drugą 8 odczytów wygłoszonych przez Bernarda Szapiro. W latach 1901 – 1903 elektrotechnicy wygłosili 45 odczytów, część z nich opublikowano na łamach „Przeglądu Technicznego”, niektóre ukazały się w postaci broszurowej, np. „Tramwaje i koleje elektryczne” T. Ruśkiewicza, „Przepisy bezpieczeństwa przy instalacjach o prądzie silnym” Ksawerego Gnoińskiego i Wilhelma Hertza. Rozpoczęto prace nad ujednoczeniem polskiego słownictwa elektrotechnicznego.

Dysponując znacznym dorobkiem naukowym i praktycznym elektrotechnicy rozpoczęli w 1903 r. starania o utworzenie odrębnego działu „Elektrotechnika” w „Przeglądzie Technicznym”, co udało się zrealizować w styczniu 1904 r., kiedy to ukazał się pierwszy numer pod redakcją B. Szapiro.

Dla rozwiązania bardziej skomplikowanych problemów powoływano specjalne komisje, np. do oceny czy przemysł maszynowy jest w stanie zaspokoić potrzeby cukrownictwa (1894), politechniczną (1897), dla unormowania profilu belek i handlu drzewem (1899), dla oceny projektu budowy trzeciego mostu na Wiśle im. cesarza Mikołaja II (od 1918 r. im. księcia Józefa Poniatowskiego) – odpowiedni memoriał przedstawiono w 1904 r. W

październiku 1901 r. powołano komisję do rozpatrywania i oceny wynalazków w składzie: Piotr Drzewiecki, Władysław Łatkiewicz, Ludwik Rossmann, ale nie natrafiono na informacje o jej działalności.

Skromny był dorobek publikacyjny Sekcji, oprócz wymienionych broszur Delegacja Miernicza patronowała wydaniu w 1903 r. „Słowniczka mierniczego”, opracowanego przez E. Wawrykiewicza.

Na przełomie wieków zaznaczył się wyraźnie kryzys w Sekcji Technicznej związany z powstaniem Stowarzyszenia Techników w Warszawie. Sekcja musiała na nowo zdefiniować swoje zadania, ponieważ samodzielne Stowarzyszenie Techników działało nie tylko na identycznych obszarach tematycznych, ale także przejmowało członków Sekcji. Oczywiście wielu techników i inżynierów należało do jednego i drugiego stowarzyszenia, ale środowisko techniczne wyraźnie lokowało swoje sympatie w samodzielnym Stowarzyszeniu Techników, nie podporządkowanym formalnie nadrzędnej rosyjskiej instytucji. Symbolika ta, jak sądzę, miała istotne znaczenie zwłaszcza po rewolucji 1905 r.

Niewątpliwie najważniejszy etap w rozwoju Sekcji wiąże się z nazwiskiem K. Obrębowicza, prezesa w latach 1894 – 1901. Po jego odejściu starano się zmienić profil Sekcji, dokonać tego miał A. Rosset, nowy prezes, nadając jej charakter przemysłowy. Znalazło to wyraz w powstaniu Delegacji Fabrykantów Maszyn Rolniczych (1902), Komitetu Przemysłowo – Fabrycznego pod przewodnictwem Henryka Marconiego i Koła Przemysłowców w listopadzie 1904 r. Na kryzys programowy nałożył się kryzys personalny. Wspomniany A. Rosset był prezesem zaledwie 10 miesięcy, przechodząc do władz całego Oddziału Warszawskiego, a wybrany na jego miejsce Ludwik Bagiński odmówił przyjęcia funkcji, co zmusiło Rosseta do powrotu na stanowisko prezesa. W kwietniu 1904 r. zrezygnował z wyboru na prezesa Stanisław Lisiecki. Spadła wyraźnie aktywność członków, w końcu 1901 r. przestały działać komisje problemowe.

Na sytuację w Sekcji Technicznej wpłynęły wydarzenia polityczne i społeczne związane z rewolucją 1905 r. Duża grupa inżynierów i techników działała w wysuwającym postulaty polityczne Związku Polskich Inżynierów i

Techników Królestwa Polskiego (zob.), polityka paraliżowała aktywność techniczną. Ostatnie posiedzenie Sekcji przed przerwą wakacyjną miało odbyć się 13 czerwca 1905 r., przewidywano referat Wacława Załęskiego pt. „Warszawa przed 40 laty i jej finanse”, z powodu jednak małej frekwencji zostało przełożone na okres powakacyjny. Okazało się jednak, że przerwa znacznie się przedłużyła.

Obrady Sekcji wznowiono 3 kwietnia 1906 r., długą przerwę w działalności tłumaczono nie tylko „ogólnymi warunkami politycznymi”, ale także brakiem aktywności członków oraz przejęciem części zadań przez Koło Przemysłowców. W 1906 r. odbyły się jeszcze 4 posiedzenia odczytowe, przy czym w maju zastanawiano się nad dalszym istnieniem Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu. Po ostatnim posiedzeniu odczytowym 7 listopada 1906 r. nastąpiła ponownie przerwa, tym razem trwająca aż do 3 listopada 1909 r. (w latach 1907 – 1908 w „Przeglądzie Technicznym” nie odnaleziono żadnej informacji o obradach Sekcji). Podczas tego posiedzenia sygnalizowano osłabienie działalności Sekcji wskutek odchodzenia członków do Stowarzyszenia Techników w Warszawie. W ostatnim roku działalności członkowie Sekcji starali się reklamować polskie wyroby. Wiadomo, że Sekcja Techniczna istniała jeszcze w połowie grudnia 1909 r., albowiem jej prezes Stefan Kossuth w odczycie pt. „W sprawie praktyki fabrycznej”, wygłoszonym 17 grudnia 1909 r. w Stowarzyszeniu Techników w Łodzi (zob.), wezwał techników łódzkich do współdziałania z warszawską Sekcją Techniczną. W 1910 r. i w następnych latach nie ukazała się na łamach „Przeglądu Technicznego” żadna informacja o działalności Sekcji. A zatem Sekcja skończyła swój żywot w końcu 1909 r.

Źródła: Kronika bieżąca. Towarzystwa techniczne. Warszawska Sekcja Techniczna, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1901 nr 44 s. 439 – 443, 1902 nr 4 s. 48, nr 17 s. 203, nr 21 s. 252, nr 26 s. 319, nr 47 s. 576; Z towarzystw technicznych. Warszawska Sekcja Techniczna, „PT” 1905 nr 25 s. 332, 1906 nr 15 s. 167, nr 21 s. 247, nr 49 s. 547 – 548; Z towarzystw technicznych. Sprawozdanie z posiedzenia Sekcji Technicznej Towarzystwa Popierania Przemysłu i Handlu, „PT” 1909 nr 46 s. 520 – 521; Z towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Techników w Łodzi, „PT” 1910 nr 4 s. 46.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 27 – 51, 249 – 250 – tu obszerna bibliografia; J. Piłatowicz, Profesorowie Politechniki Warszawskiej w dwudziestoleciu międzywojennym, Warszawa 1999 s. 18 – 22.

SEKCJA TECHNICZNA PRZY DOMU POLSKIM W CHARKOWIE

Okres działalności: 1917. **Siedziba:** Charków. **Prezes:** Zygmunt Zakrzewski.

Charakterystyka działalności

Sekcja Techniczna powstała 5 września 1917 r. W latach 1914 – 1915 ewakuowano do Charkowa jedną z największych fabryk obrabiarek w Europie – Towarzystwo Akcyjne Fabryki Maszyn Gerlach i Pulst w Warszawie, dlatego w Sekcji Technicznej wiodącą rolę odgrywali mechanicy, m. in. Jan Piotrowski i Edward Tadeusz Geisler. Ten ostatni wszedł w skład Komisji Wnioskowej moskiewskiego Zjazdu Techników Polaków w Rosji (23 – 28 IX/6 – 11 X 1917) i wygłosił na nim referat pt. „Widoki rozwoju przemysłu obrabiarkowego w Polsce”. Na Zjeździe tym powstało Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji (zob.), a Sekcja Techniczna przy Domu Polskim w Charkowie przekształciła się 30 października 1917 r. w jego oddział.

Źródła: Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23 – 28 IX/6 – 11 X 1917 r. Cz. I – s. Sprawozdania, Moskwa 1918 s. 4 – 5, 11.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 153; J. Piłatowicz, Fabryka „Gerlach i Pulst” do roku 1918, „Rocznik Warszawski” t. XXV (1995) s. 117.

SEKCJA TECHNICZNA TOWARZYSTWA WIEDZY WOJSKOWEJ

Okres działalności: 1921 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** sekcje okręgowe. **Liczba członków:** 263 (1923), 157 (1924). **Prezesi:** Bohdan Deryng (1921/?/ – 27), Patryk O’ Brien de Lacy (1934 - ?). **Sekretarze:** Jerzy Szaniawski (1921 /?/ - 24), Ludwik Growiński (1924 – 25), St. Wężyk (1925 – 27), Michałowski (1934 - ?).

Charakterystyka działalności

Inicjatywa utworzenia Towarzystwa (wówczas pod nazwą Towarzystwa Polskiej Wiedzy Wojskowej) zrodziła się w Kijowie w 1917 r., gdzie formowała się Dywizja, a następnie Brygada Strzelców Polskich. Organizatorami jego byli oficerowie skupieni wokół tygodnika „Wiadomości Wojskowe” oraz redakcji „Biblioteki Wiadomości Wojskowych”. Towarzystwo ukonstytuowało się na zebraniu członków założycieli w Kijowie 27 maja 1917 r. i rozpoczęło działalność wśród wojskowych Polaków w armii rosyjskiej oraz ludności polskiej będącej na emigracji w Rosji. Pracą naukową i oświatowo – kulturalną objęto polskie formacje wojskowe na terenie Rosji, a następnie (od 1919 r.) w armii polskiej po odzyskaniu niepodległości.

Zgodnie ze statutem z 1917 r. Towarzystwo działało poprzez sekcje. Sekcja Techniczna była jedną z najstarszych, założono ją 22 czerwca 1921 r. Od początku działalność rozwijano w kierunku wyzyskania techniki i nauki dla wzmocnienia podstaw technicznej strony obrony państwa. Członkami Sekcji Technicznej byli z reguły oficerowie artylerii i wojsk technicznych. Każdy z członków był obowiązany raz do roku zgłosić na piśmie referat, względnie komunikat, ogłosić artykuł względnie recenzję z zakresu nauk wojskowo – technicznych lub w zakresie swej osobistej fachowej działalności. Sekcja Techniczna Zarządu Głównego koordynowała prace sekcji technicznych w 10 okręgach, na czele których stali przewodniczący wspierani przez przedstawicieli różnych technicznych rodzajów broni, instytutów i szkół wojskowo – technicznych. W 1923 r. pracowano w następujących sekcjach: Ogólnowojskowej, Wychowania Moralnego, Technicznej, Prawniczej, Sanitarnej, Weterynaryjnej, Krajoznawczej, Odczytowej, Redakcyjno – Wydawniczej.

Rolę sekcji w Towarzystwie Wiedzy Wojskowej w sposób szczegółowy regulował statut uchwalony 27 maja 1933 r., zatwierdzony 27 lipca 1933 r. przez ministra spraw wojskowych. Określono w nim, że w Zarządzie Głównym będą funkcjonowały następujące sekcje naukowe: Piechoty, Kawaleryjska, Artyleryjska, Techniczna, Aeronautyczna, Historyczna, Geograficzna, Sanitarna, Psychologiczna, Weterynaryjna, Farmaceutyczna i Praw-

na. Sekcja Techniczna dzieliła się na podsekcje: Saperów, Łączności i Broni Pancерnej. Przewodniczącym sekcji wyznaczał szef zainteresowanego departamentu Ministerstwa Spraw Wojskowych. Sekcje miały: budzić i krzewić ruch naukowy wśród oficerów, współpracować z czasopismami fachowymi, które powinny być wydawane przy współudziale sekcji; organizować odczyty, ustalać tematy do opracowań naukowych, ogłaszać konkursy na prace naukowe, opiniować przedstawiane opracowania.

Członkowie Sekcji Technicznej przy Zarządzie Głównym i okręgach nie przejawiali zbyt dużej aktywności, natomiast w wielu kołach pojawiały się grupy oficerów, którzy organizowali odczyty. Np. w 1924 r. w Kole Warszawa Powązki istniała Sekcja Techniczno – Wojskowa, odczyt w niej wygłosił m.in. porucznik Tułasiewicz: „Kościuszko jako inżynier i saper”. Sekcji Technicznej w Kole Wileńskim przewodniczył major Prejsner, wśród kilku referentów znalazł się major Słuszkiewicz – „Budowa drogi w Karpatach przez Legiony w 1919 r.”

W Kole Jarosław Sekcja Techniczna w 1930 r. liczyła 30 oficerów; odczyty dotyczyły radiotelegrafii kierunkowej, motoryzacji armii polskiej, broni pancерnej; zorganizowano amatorski kurs radiowy. W 1930 r. w Kole Brześć Sekcji technicznej przewodniczył major Władysław Włodzimierz Świdorski. Składała się ona z trzech podsekcji: Pancерnej, Saperskiej i Łączności. Organizowano dyskusję o obronie przeciwlotniczej i przeciwgazowej, stałej sieci telefonicznej, funkcjonowaniu radiowywiadu. Sekcją Techniczną w Kole Poznań kierował (1936 – 37) podpułkownik Rudolf Kostecki, a sekretarował jej kapitan Henryk Skotnicki. Dla 30 członków organizowano wykłady, m.in. o następujących tytułach: „Rozwój i dążenia broni pancерnej w Niemczech”, „Korpus pancerno motorowy w armii sowieckiej”, „Dążenia konstrukcyjne czołgów w naszej armii”.

Sekcja Techniczna przy Zarządzie Głównym początkowo zamierzała zainicjować szeroką dyskusję podczas obrad przedstawicieli sekcji technicznych. I tak osią pierwszego zjazdu odbytego 17 marca 1923 r. była dyskusja nad referatem majora S.G. Sadowskiego na temat „Zagadnienie obrony państwa w świetle postępu broni chemicznej”, a drugiego zjazdu 22

listopada 1925 r. referat zbiorowy „Przemysł wojenny w Polsce w stosunku do rozwoju poszczególnych broni technicznych”, dyskutowano również na temat: „Znaczenie dla obrony państwa zespolenia sił technicznych w Polsce w gospodarczym pracowniu”. W maju 1926 r. zorganizowano wieczór dyskusyjny na temat: „Naukowa organizacja pracy w armii i potrzeba stworzenia wojskowych ośrodków naukowych dla przeprowadzenia wstępnych badań organizacji i badań pracy”. Zamierzano wzorować się na dokonaniach amerykańskich.

Przed 1923 r. i po 1926 r. wysiłki koncentrowano na odczytach, z reguły organizowano kilkanaście rocznie. Spośród nich tytułem przykładu można wymienić: prof. Kazimierza Smoleńskiego – „Taktyka państwowa zaopatrzenia się w benzol na wypadek wojny” (1923), pułkownika Łossowskiego – „Budowa portów lotniczych” (1923), majora Meyera – „Przemysł samochodowy a wojsko we Francji i u nas” (1924), Adolfa Jana Morawskiego – „Zagadnienie elektryfikacji kraju” (1925), W. Strużyna – „Nowoczesne wyzyskanie siły wiatru dla ruchu okrętów i aeroplanów” (1926).

Od 1927 r. wyraźnie zmalała aktywność Sekcji Technicznej, w sprawozdaniach z działalności Towarzystwa Wiedzy Wojskowej za lata 1927 – 34 nie odnotowano jej działalności, nie podano nawet składu władz. Być może działalność ta całkowicie zamarła. W dniu 9 czerwca 1934 r. odbyło się „posiedzenie organizacyjne” Sekcji Technicznej (sformułowanie „posiedzenie organizacyjne” może wskazywać na to, że przed tym posiedzeniem Sekcja Techniczna nie działała), na którym wybrano nowe władze, podzielono Sekcję Techniczną na 3 podsekcje: Saperską – przewodniczący major Tyszyński, Łączności – podpułkownik Łukomski, Broni Pancerniej – major Korczyński. Postanowiono utrzymywać ścisłe kontakty z czasopismami fachowymi i drukować na ich łamach własne artykuły. Zabiegi te w zasadzie nic nie dały, albowiem w sprawozdaniu za lata 1935 – 39 ponownie nie odnotowano działalności Sekcji Technicznej. Natomiast pojawiła się Sekcja Broni Pancerniej, która zapewne przejęła część funkcji i tematyki Sekcji Technicznej. Wśród referentów Sekcji Broni Pancerniej pojawił się w 1936 r. Mieczysław Bekker z odczytem pt. „Techniczne możliwości realizacji

wymagań technicznych stawianych czołgom”. Po II wojnie światowej pracował w Stanach Zjednoczonych, kierował zespołem ludzi, którzy skonstruowali pojazd wyniesiony w 1971 r. na Księżyc przez lądownik Apollo 15.

W 1924 r. opracowano i skierowano do władz memoriały, m.in. w sprawie kryzysu górnośląskiego i wprowadzenia w Polsce standaryzacji.

W latach 1924 – 25 Towarzystwo Wiedzy Wojskowej opublikowało 2 tomy „Przeglądu Wiedzy Wojskowej”, znalazły się w nich 4 artykuły, zapewne polecane przez Sekcję Techniczną: Ksawerego Jankowskiego – „Pomiary polsko – rosyjskiej granicy państwowej”, B. Derynga – „Z badań nad dostosowaniem konstrukcji mostów polowych do dużych obciążeń”(1924), Włodzimierza Kolankowskiego – „Zmodyfikowanie rzutu kartograficznego Albersa”, Bolesława Jordana – „Normalizacja” (1925).

Sekcja Techniczna należała do grona założycieli Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.). Przedstawiciele Sekcji brali udział w zjazdach inżynierów i techników różnych specjalności, np. B. Deryng aktywnie działał i wygłaszał referaty na zjazdach Federacji Inżynierów Słowiańskich.

Źródła: Statut Towarzystwa Polskiej Wiedzy Wojskowej uchwalony na pierwszym Walnym Zgromadzeniu członków założycieli w Kijowie dnia 14/27 maja 1917, Kijów 1917; Statut Towarzystwa Wiedzy Wojskowej, Warszawa 1933; Sprawozdanie z działalności Towarzystwa Wiedzy Wojskowej za rok 1923, „Przegląd Towarzystwa Wiedzy Wojskowej” („Biuletyn Miesięczny”. Dodatek do „Polski Zbrojnej”) – dalej „PTWW” - 1924 nr 2 – 3 s. 3, ... za rok 1924, „PTWW” 1925 nr 2 – 5 s. 4 – 5, ... za rok 1925, „PTWW” 1926 nr 2 – 5 s. 3, ... za rok 1926, „PTWW” 1926 nr 6 – 12 s. 5, ... za rok 1927, „PTWW” 1927 nr 1- 12 s.6, ... za rok 1936 – 37, „PTWW” 1937 nr 1 – 5 s.4; Sprawozdanie z działalności Kół Towarzystwa Wiedzy Wojskowej, „PTWW” 1924 nr 2 – 3 s. 6, ... za rok 1928 – 30, „PTWW” 1930 nr 6 – 10 s. 46, ... za rok 1935 – 36, „PTWW” 1936 nr 11 – 12 s. 45, ... za rok 1936 – 37, „PTWW” 1937 nr 11 – 12 s. 36; Sekcja Techniczna Towarzystwa Wiedzy Wojskowej, „Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych” („Wiadomości ZPZT”) 1923 nr 1 s. B2 – B3, nr 3 s. B14, nr 5 s. B20 – B24, nr 6 – 7 s. B27 – B29, 1925 nr 7 s. B45 – B48, 1926 nr 1 – 3 s. B10 – B11; Protokół ze Zjazdu Przedstawicieli Kół Towarzystwa Wiedzy Wojskowej w Warszawie dnia 4 i 5 maja 1923 r., „PTWW” 1923 nr 2 – 3 s. 31; Stowarzyszenia naukowo – wojskowe. Towarzystwo Wiedzy Wojskowej /w/ Almanach Oficerski na rok 1923/24 z. 4 s. 26; II Zjazd Sekcji Technicznej Towarzystwa Wiedzy Wojskowej, „PTWW” 1925 nr 12 s. 2 – 3; Sekcja Techniczna. Protokół z posiedzenia organizacyjnego w dniu 9 czerwca 1934 r., „PTWW” 1934 nr 6 – 8 s. 9 – 10.

Literatura: K. Zieliński, Towarzystwo Wiedzy Wojskowej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz.2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 181 – 185; J. Piłatowicz, Federacja Inżynierów Słowiańskich (1926 – 1934) – powstanie i działalność /w/ Społeczeństwo. Państwo. Modernizacja. Studia ofiarowane Januszowi Żarnowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Pod red. W. Mędrzeckiego, Warszawa 2002 s. 146 – 147.

SEKCJA TECHNIKÓW PRZY DOMU POLSKIM W MOSKWIE

Okres działalności: 1908 – 1917. **Siedziba:** Moskwa. **Liczba członków:** 65 (1908), 300 (1917). **Prezes:** Artur Scheunert.

Charakterystyka działalności

Rozwijający się przemysł rosyjski i różnego rodzaju placówki naukowe w Rosji stwarzały dla Polaków, w tym także inżynierów, duże możliwości karier zawodowych. Największe skupiska Polaków znajdowały się w Petersburgu i Moskwie, którzy starali się, na miarę możliwości prawnych, zakładać stowarzyszenia. Zasadniczo zwiększyły się one podczas rewolucji 1905 r. i wówczas zaczęły powstawać Domy Polskie. W Moskwie inicjatywa zorganizowania Domu Polskiego pojawiła się w 1906 r., w rok później (1907) odbył się pierwszy zjazd techników polskich z Moskwy i okręgu moskiewskiego, na którym postanowiono zorganizować Sekcję Techników przy Domu Polskim. Jej prace skupiały się przede wszystkim na życiu towarzyskim, pośrednictwie pracy, a przede wszystkim na podtrzymaniu łączności między polskimi technikami i inżynierami pracującymi w Rosji. W 1908 r. stowarzyszenie Dom Polski skupiało 350 członków, przy czym Sekcja Techników liczyła 65 osób.

W wyniku ewakuacji zakładów przemysłowych do Rosji w latach 1914 – 1915 znacznie wzrosła liczba inżynierów i techników, m.in. w Moskwie. Uczestniczyli oni jesienią 1915 r. w moskiewskim zjeździe techników polskich, którzy w liczbie stu kilkudziesięciu zgłosili akces do Sekcji Techników. W następnych latach przybywali dalsi członkowie i w rezultacie Sekcja grupowała w 1917 r. przeszło 300 osób.

Z inicjatywy Sekcji zwołano moskiewski Zjazd Techników Polaków w Rosji (23 – 28 IX/6 – 11 X 1917), na którym powstało Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji (zob.), a Sekcja przekształciła się w jego oddział.

Źródła: Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23 – 28 IX/6 – 11 X 1917 r. Cz. I – sza. Sprawozdania, Moskwa 1918 s. 4, 50.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 147 – 148.

SPOŁECZNE ZRZESZENIE INŻYNIERÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1935 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Rada Naczelna, Zarząd Główny. **Liczba członków:** 152 (1935), 99 (1937). **Prezes:** Zygmunt Karaffa – Kraeuterkraft (1935 – 39). **Sekretarz:** Jerzy Marjański (1935 – 39).

Charakterystyka działalności

Spółeczne Zrzeszenie powstało w 1935 r. (statut został zarejestrowany 5 września 1935 r.), z grupy inżynierów wywodzących się zapewne z Federacji Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej (zob.), wskazując na to, niemal jednobrzmiące, statuty obu stowarzyszeń. Zrzeszenie było organizacją społeczną inżynierów, utworzoną dla zjednoczenia wysiłków inżynierów, pracujących we wszystkich gałęziach nauki, przemysłu i gospodarki. Zamierzano: blisko współdziałać z rządem w celu podniesienia zdolności obronnej państwa; uświadamiać społeczeństwo o ważnej roli techniki w życiu społeczno – ekonomicznym; ułatwiać współpracę pracodawców i pracowników; szerzyć zasady krajowej i międzynarodowej współpracy inżynierów; popularyzować wiedzę techniczną; kształtować wśród inżynierów postawy państwowe; wspierać członków pragnących pogłębiać wiedzę społeczno – ekonomiczną i techniczną oraz pomagać we wdrażaniu ich wynalazków.

Pracami Zrzeszenia kierowała Rada Naczelna, w skład której wchodził: Władysław Antoni Chudzyński, Bolesław Krzywobłocki, Tadeusz Kuczyński, M. Mickiewicz, Zygmunt Okoniewski, Jan Rogowicz, Mieczysław Stodolski, Edward Zienkiewicz.

W Zrzeszeniu działała Sekcja Urbanistyczna, której głównym zadaniem miało być szerzenie zainteresowania urbanistyką w społeczeństwie, kształcenie kadr przyszłych urbanistów.

Zrzeszenie organizowało zebrania z referatami dotyczącymi różnych zagadnień, np. odczyt pt. „Inżynier przemysłowy i inżynier dyplomowany” wygłosił 17 grudnia 1937 r. Henryk Stankiewicz, tekst później wydrukowano

(Warszawa 1938). Był to istotny głos w dyskusji na temat ustawy o tytule inżyniera, która skoncentrowała uwagę niemal wszystkich stowarzyszeń technicznych w drugiej połowie lat trzydziestych.

W czerwcu 1938 r. ukazał się pierwszy numer „Przeglądu Urbanistycznego” – organu Zrzeszenia, był to kwartalnik poświęcony urbanistyce i dziedzinom pokrewnym. Czasopismem kierowali: Zygmunt Rudolf – przewodniczący Komitetu Redakcyjnego, Stanisław Kluźniak – redaktor naczelny, Wacław Krzyszkowski – redaktor odpowiedzialny. Celem kwartalnika miało być skupienie wszystkich sił technicznych wpływających na kształtowanie rozwoju polskich osiedli, głównie architektów, ale także różnej specjalności inżynierów: lądowych i wodnych, mierniczych, sanitarnych, ogrodników, leśnych, rolniczych; geologów, ekonomistów i higienistów. Synteza tak różnorodnych dziedzin wiedzy miała stworzyć „polski urbanizm”, a ten uchronić od kardynalnych błędów przy projektowaniu i rozbudowie polskich miast i osiedli. Proponowano, aby kadry dla „polskiego urbanizmu” kształciła Katedra Urbanistyki na Wydziale Inżynieryjnym Politechniki Warszawskiej, z postulatem utworzenia jej wystąpiono 26 maja 1937 r. w specjalnym memoriale skierowanym do Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Czasopismo składało się z części artykułowej oraz działów: „Przegląd piśmiennictwa”, „Informacje”; w perspektywie zamierzano uruchomić działy o następującej tematyce: ekonomicznej, planowania państwowego i regionalnego, polityki terenowej, mierniczej, komunikacyjnej, budowlanej, elektryfikacyjnej, sanitarnej, leśnej, ogrodniczej; dotyczącej urządzeń kulturalnych i rozrywkowo – sportowych, aprowizacji miast i opieki społecznej.

Spośród kilku artykułów opublikowanych w „Przeglądzie Urbanistycznym” można wymienić prace: S. Kluźniaka – „Zagadnienie urządzenia wsi ze szczególnym uwzględnieniem planowania osiedli”, Z. Rudolfa – „Technika sanitarna”, Stanisława Turczynowicza – „Racjonalne planowanie wsi”, Wilhelma Chojnackiego – „Organizacja wykonania prac urbanistycznych w Niemczech”.

Zrzeszenie należało do członków – założycieli Naczelnej Organizacji Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej (zob.) i uczestniczyło we wszystkich jej pracach.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Zrzeszenia.

Wydawnictwa ciągłe:

Przegląd Urbanistyczny. Warszawa 1938 – 1939.

Źródła: Kronika krajowa. Społeczne Zrzeszenie Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej, „Inżynier Kolejowy” 1935 nr 12 s. 369; Uzupełnienie do spisu instytucji i towarzystw naukowych w Polsce, „Nauka Polska” t. XXI (1936) s. 270 – 271; J. Stefański, Sekcja Urbanistyczna Społecznego Zrzeszenia Inżynierów R.P., „Biuletyn Koła Inżynierów Mierniczych” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1937 nr 6 s. 220 – 221; H. Stankiewicz, Inżynier przemysłowy i inżynier dyplomowany, „Technik Polski” 1938 nr 1 s. 1 – 10; Od redakcji, „Przegląd Urbanistyczny” 1938 nr 1 s. 1 – 2; L. Jung, W. Kowalski, M. Kraheński, Opis powstania Naczelnej Organizacji Inżynierów RP, „Biuletyn Związku Polskich Inżynierów Elektryków” 1938 nr 14 – 15 s. 5,9,22.

Literatura: J. Kubiakowski, Społeczne Zrzeszenie Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 297 – 298 (hasło uzupełniono i rozszerzono).

STAŁA DELEGACJA POLSKICH ZRZESZEŃ MIERNICZYCH

Okres działalności: 1925 - ?. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zebranie Delegatów, Prezydium.

Charakterystyka działalności

W dniach 6 – 8 kwietnia 1925 r. obradował w Warszawie zjazd delegatów 13 stowarzyszeń mierniczych w Polsce, liczących przeszło 1150 członków. Obradom przewodniczył Zygmunt Majewski, jego inicjator, prezes Związku Mierniczych Polskich (zob.). Podczas obrad dyskutowano nad utworzeniem centralnego związku stowarzyszeń mierniczych. Odrzucono wówczas statut takiej organizacji zaproponowanej przez Związek Mierniczych Polskich, a postanowiono powołać Stałą Delegację Polskich Zrzeszeń Mierniczych, dla której statut opracował i przedstawił (8 IV 1925) Ignacy Kaczmarek. Zatwierdził go Komisarz Rządu na m.st. Warszawę 27 listopada 1926 r.

Akces do Stałej Delegacji mogło zgłosić każde zrzeszenie miernicze, którego członkowie posiadali uprawnienia do wykonywania zawodu. Człon-

kami założycielami byli: Związek Mierniczych Polskich w Warszawie (zob.), Wydział Miernictwa przy Stowarzyszeniu Techników w Poznaniu (zob.), Związek Mierniczych Okręgu Białostockiego (zob.), Koło Geometrów w Poznaniu. Celem Stałej Delegacji było uzgodnienie działalności zrzeszeń, występowanie w sprawach zawodowych wobec władz i społeczeństwa, utrzymanie etyki zawodowej na wysokim poziomie, wydawanie czasopisma zawodowego i podręczników mierniczych, obrona wspólnych interesów zawodowych.

Ta próba zjednoczenia wszystkich stowarzyszeń mierniczych nie udała się, doszło do niego dopiero w 1935 r., kiedy to utworzono Stowarzyszenie Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej (zob.).

Źródła: Stowarzyszenia miernicze. Statut Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Mierniczych, „Przegląd Mierniczy” 1926 nr 11 s.23 – 24; Stowarzyszenia miernicze. Ogólnopolski IV Zjazd delegatów stowarzyszeń mierniczych polskich, Tamże 1925 nr 4 s.23.; Stowarzyszenia miernicze. Wyciąg z protokołu obrad IV zjazdu delegatów stowarzyszeń mierniczych polskich w dniach 6,7 i 8 kwietnia 1925 roku w lokalu Stowarzyszenia Techników w Warszawie, Tamże 1925 nr 7 s.19 – 24.

Literatura: J. Piłatowicz, Stała Delegacja Polskich Zrzeszeń Mierniczych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 159.

STOWARZYSZENIE CZŁONKÓW POLSKICH KONGRESÓW DROGOWYCH

Okres działalności: 1926 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; sekcje. **Liczba członków:** 412 (1927), 1042 (1929), 795 (1931), 450 (1939). **Prezes:** Melchior Nestorowicz (1926 – 39). **Sekretarz:** Leon Borowski (1926 – 39).

Charakterystyka działalności

Uchwałę o powołaniu do życia Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych podjęto na VIII Zjeździe Inżynierów Drogowych, który odbył się w dniach 14 – 15 czerwca 1925 r. w Warszawie. W myśl tej uchwały zwołano 4 grudnia 1925 r. posiedzenie Komitetu Organizacyjnego Pierwszego Kongresu Drogowego, do którego zaproszono 28 osób, m.in. inżynierów: Jędrzeja Moraczewskiego, M. Nestorowicza, Czesława Mikulskiego, Zygmunta Słomińskiego, Emila Bratro, Leona Borowskiego i prof. Stefana Bryłę. Postano-

wiono, że I Polski Kongres Drogowy odbędzie się w 1927 r., wyłoniono Tymczasowy Komitet Wykonawczy w składzie: M. Nestorowicz, Ryszard Minchejmer, L. Borowski, Cz. Mikulski, Władysław Tryliński i Z. Słomiński; na posiedzeniach w grudniu 1925 r. i styczniu 1926 r. opracowali oni projekt statutu Stowarzyszenia Członków Kongresów Drogowych. Dnia 25 lutego 1926 r., na posiedzeniu 19 przedstawicieli stowarzyszeń, instytucji i redakcji, uchwalono statut oraz wybrano stały Komitet Organizacyjny, mający pełnić funkcję zarządu powstającego stowarzyszenia, w składzie (można ich traktować jako członków założycieli): Zenon Beres, L. Borowski (sekretarz, skarbnik i redaktor „Wiadomości Stowarzyszenia Polskich Kongresów Drogowych”, wniósł on bodaj największy wkład w organizację Stowarzyszenia), Maurycy Jaroszyński, Adam Krzyżanowski, Cz. Mikulski, R. Minchejmer, M. Nestorowicz (prezes), Z. Słomiński, W. Tryliński.

Celem Stowarzyszenia, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 2 września 1926 r., było „przyczynienie się do rozwoju sprawy drogowej w Polsce przez urządzenie Polskich Kongresów Drogowych i związanych z nim pokazów, wystaw i wycieczek oraz przez wydawnictwa doraźne i periodyczne”.

Członkowie Stowarzyszenia dzielili się na wspierających i zwyczajnych. Wśród tych pierwszych znajdowały się zakłady przemysłowe, banki, instytucje i stowarzyszenia, np. Ministerstwo Komunikacji, Bank Gospodarstwa Krajowego, Związek Polskich Fabryk Cementu, Galicyjskie Towarzystwo Naftowe Sp. Akc. Drohobycz, Pierwsza Fabryka Lokomotyw w Polsce Sp. Akc. w Warszawie, Krakowskie Towarzystwo Techniczne (zob.), Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie (zob.), Związek Inżynierów Drogowych (zob.). Członków zwyczajnych dzielono na osoby zbiorowe – głównie wydziały powiatowe i zarządy miejskie z różnych rejonów Polski – oraz osoby fizyczne, wśród nich dominowali inżynierowie: z Warszawy, Krakowa, Katowic, Lwowa, Łodzi, Poznania i Białegostoku.

Środki finansowe na działalność pochodziły ze składek, wpływów z prenumeraty „Wiadomości Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych” i sprzedaży innych wydawnictw oraz dotacji członków wspierających, np.

w 1931 r. Bank Gospodarstwa Krajowego przekazał Stowarzyszeniu 5 000 złotych.

W latach 1927 – 39 zorganizowano cztery Polskie Kongresy Drogowe: w 1927, 1934 i 1938 r. w Warszawie, w 1929 r. – w Poznaniu. Brało w nich udział od 320 do 500 uczestników – obok członków Stowarzyszenia także przedstawiciele rządu, nauki, związków samorządowych, przemysłu. Na każdym kongresie wygłaszano kilkanaście referatów, obrady odbywały się w trzech sekcjach: finansowej i organizacji, technicznej, komunikacyjnej. Podejmowano uchwały, w których domagano się m.in. zaliczenia budowy dróg do zadań podstawowych państwa, skoordynowania jej z rozwojem motoryzacji, opracowania ogólnokrajowego programu rozbudowy sieci dróg i mostów. Niektóre z nich zrealizowano, np. w myśl uchwał I Kongresu, w 1928 r. zorganizowano przy Politechnice Warszawskiej Drogowy Instytut Badawczy; uchwała II Kongresu o utworzeniu państwowego funduszu drogowego uzyskała kształt „Ustawy o Państwowym Funduszu Drogowym”.

Obrady IV Kongresu (3 – 5 I 1938) skoncentrowano na problemach komunikacji drogowej, budowy dróg i motoryzacji kraju. W dziedzinie budownictwa drogowego przedstawiono szczegółowy program na okres 30 lat. Przewidywano podwojenie gęstości sieci dróg o nawierzchni twardej do 30 km na 100 km kwadratowych, co oznaczało budowę 64 000 km nowych dróg i przebudowę nawierzchni na ulepszoną na 41 000 km, budowę 163 000 metrów mostów. Postulowano dostosowanie głównych arterii komunikacyjnych do wymogów ruchu samochodowego i budowę specjalnych dróg samochodowych o długości 4 – 6 tys. km. Tak określony program wymagał odpowiedniej rozbudowy przemysłu materiałów budowlanych, Kongres zaklasyfikował ten przemysł, a zwłaszcza przemysły cementowy i bitumiczny, do przemysłów służących do obrony kraju, wypowiedziano się za jego rozmieszczeniem w Centralnym Okręgu Przemysłowym. Przewidując szybką motoryzację, opowiedziano się za stopniowym uruchamianiem w Polsce niezależnego przemysłu samochodowego. Specjalnie zaakcentowano konieczność wprowadzenia, co było związane także z modernizacją armii, na rynek cięższych wozów ciężarowych o nośności powyżej 4 ton, zaopatrzonych w silniki Diesla.

Stowarzyszenie ogłaszało konkursy na podręczniki dla drogomistrzów oraz instrukcje służbowe dla kierowników zarządów drogowych, drogomistrzów i dróżników; nagrodzone prace drukowano na łamach „Wiadomości Drogowych” (1938).

W latach 1927 – 39 ukazywał się miesięcznik „Wiadomości Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych” (od 1931 r. pod zmienionym tytułem „Wiadomości Drogowe”). Od stycznia 1939 r. „Wiadomości” stały się również organem Związku Inżynierów Drogowych RP, zmieniając swój charakter – z pisma przeznaczonego dla wąskiego grona fachowców przekształciło się w czasopismo dla szerszego odbiorcy o bogatej szacie graficznej. Na łamach organu Stowarzyszenia ogłaszano sprawozdania z budowy konkretnych odcinków drogowych w Polsce, przedstawiano stan i perspektywy rozwoju dróg w różnych krajach, referaty na poszczególne kongresy drogowe, sprawozdania z prac Drogowego Instytutu Badawczego przy Politechnice Warszawskiej, instrukcje Ministerstwa Robót Publicznych, a także artykuły teoretyczne, autorstwa wybitnych znawców problematyki drogowej (M. Nestorowicza, L. Borowskiego, S. Bryły, E. Bratro, Jerzego Nechaya, Aleksandra Gajkowicza). Publikowano także regularnie sprawozdania z działalności Stowarzyszenia i protokoły walnych zebrań. Czasopismo miało dużą objętość, z reguły każdy numer 5 – 7 arkuszy, np. rocznik 1931 liczył – 1215 stron, 1932 r. – 1185 stron, w następnych latach odnotowano wyraźny spadek objętości. Nakład czasopisma wahał się od 700 do 1400 egzemplarzy.

Niektóre artykuły z „Wiadomości” wydawano w postaci odrębnych odbitek, niekiedy do 10 rocznie, których nakład wahał się, w zależności od potrzeb, od 20 do 1200 egzemplarzy, ten ostatni nakład miała broszura M. Porowskiego: „Problem ulepszeń dróg gruntowych”. (Warszawa 1928). W dużych nakładach wydawano prace czterech Polskich Kongresów Drogowych z lat: 1927 (1200 egzemplarzy), 1929 (1500 egzemplarzy), 1934 (750 egzemplarzy), 1938 (brak danych).

W 1932 r. Stowarzyszenie przyjęło obowiązki Komisji Międzynarodowych Kongresów Drogowych w Paryżu jako filii tych kongresów na Polskę,

przekształconej następnie w Polski Komitet Międzynarodowych Kongresów Drogowych (Comite Polonais de l'Association Internationale Permanente des Congres de la Route); Komitet liczył 127 członków, którego prezesem był M. Nestorowicz a sekretarzem Jerzy Skórski. Na VII Międzynarodowym Kongresie Drogowym w 1934 r. w Monachium Polacy wygłosili 3 referaty, na VIII w 1938 r. w Hadze – 6 referatów.

Z upoważnienia Zarządu na początku 1934 r. M. Nestorowicz zaproponował analogicznym stowarzyszeniom w Bułgarii, Jugosławii i Czechosłowacji utworzenie Federacji Towarzystw Drogowych Słowiańskich, wychodząc z założenia, że organizacja krajów o zbliżonej gospodarce drogowej pozwoli na wspólne wystąpienia na forum międzynarodowym oraz przeforsowanie jednego z języków słowiańskich (Polacy chcieli, aby był to język polski) jako urzędowego na kongresach. Sądzone także, że współpraca ta będzie jedną z form zbliżenia narodów słowiańskich. Podczas Kongresu w Monachium, z inicjatywy właśnie M. Nestorowicza, utworzono (5 IX 1934 r.) Federację Słowiańskich Towarzystw Drogowych (Federation Slave des Associations de la Route — FSAR) skupiającą towarzystwa z Bułgarii, Czechosłowacji, Polski, Jugosławii. Zadaniem Federacji było zbliżenie stowarzyszeń drogowych krajów słowiańskich w celu wymiany informacji o zagadnieniach naukowo-technicznych, administracyjnych, gospodarki drogowej oraz wspólnej reprezentacji na międzynarodowych kongresach drogowych.

Federacja zamierzała pośredniczyć w wymianie dorobku naukowego, informacji dotyczących kwestii gospodarczych, jak i technicznych gospodarki drogowej w krajach słowiańskich, w organizacji kongresów krajowych, wystaw i kursów; prowadzić ewidencję wynalazków drogowych w krajach członkowskich, przyczyniać się do ich rozpowszechniania oraz zastosowania, wprowadzać normalizację do drogownictwa, upowszechniać drogową terminologię słowiańską, podnosić poziom wykształcenia specjalistów drogowych. Niestety, te ambitne zamierzenia nie weszły w fazę realizacji, nie uchwalono nawet statutu Federacji.

W kraju Stowarzyszenie współpracowało ściśle z Towarzystwem Wojskowo – Technicznym (zob.), Związkiem Inżynierów Drogowych RP (zob.) oraz Ligą Drogową (zob.).

Działało do wybuchu II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

Wiadomości Drogowe. Warszawa 1927 – 1939

W I. 1927 – 1930 tyt. Wiadomości Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych.

Prace Pierwszego Polskiego Kongresu Drogowego, Warszawa 1928

Prace Drugiego Polskiego Kongresu Drogowego, Warszawa 1930

Prace Trzeciego Polskiego Kongresu Drogowego, Warszawa 1934

Prace Czwartego Polskiego Kongresu Drogowego 1938 r., Warszawa 1939

Źródła: Sprawozdanie z działalności Sekcji Drogowej Towarzystwa Studium Technologicznego za czas od chwili powstania (1 III 1934) do 5 I 1935, „Wiadomości Drogowe” 1935 nr 96 s. 190; Sprawozdanie Polskiego Komitetu Międzynarodowych Kongresów Drogowych, Tamże 1935 nr 96 s. 196; Uchwały IV – go Polskiego Kongresu Drogowego, „Wiadomości Drogowe” 1938 nr 132 – 133 s. 157 – 178; Protokół Zwyczajnego Walnego Zebrania Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych odbytego w Warszawie dnia 3 I 1928, „Wiadomości Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych” 1928 nr 10 s. 2 – 11; Protokół ... 15 III 1929, Tamże 1929 nr 25 s. 33 – 36; Protokół ... 30 III 1930, Tamże 1930 nr 37 s. 56 – 57; Protokół ... 22 III 1931, „Wiadomości Drogowe” 1931 nr 49 s. 373 – 375; Protokół ... 24 IV 1932, Tamże 1932 nr 62 s. 452 – 454; Protokół ... 27 V 1934, Tamże 1934 nr 88 s. 415 – 420; Protokół ... 19 V 1935, Tamże 1935 nr 97 – 98 s. 327 – 333; Protokół ... 24 V 1936, Tamże 1936 nr 110 s. 347 – 352; Protokół ... 9 V 1937 r., Tamże 1937 nr 122 – 123 s. 285 – 289; Protokół ... 12 VI 1938, Tamże 1938 nr 136 – 137 s. 445 – 450; Pierwszy Polski Kongres Drogowy, „Przegląd Techniczny” 1928 nr 11 s. 224 – 229; Drugi Polski Kongres Drogowy, „Czasopismo Techniczne” 1929 nr 20 s. 315; M. S. Okęcki, Drugi Polski Kongres Drogowy, „Przegląd Techniczny” 1929 nr 42 s. 955 – 957; Z życia budowlanego. III Kongres Drogowy w Warszawie, „Przegląd Budowlany” 1934 nr 1 s. 16; Ruch budowlany. Udział Polski na Wystawie Drogowej w Monachium, Tamże 1934 nr 6 s. 167; J. Krzyżkiewicz, IV Polski Kongres Drogowy, „Przemysł Chemiczny” 1938 nr 2 s. 47 – 48; Kronika. IV Polski Kongres Drogowy, „Gospodarka Wodna” 1938 nr 3 s. 173 – 174; Nowości wydawnicze, „Przegląd Budowlany” 1939 nr 6 s. 428.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Członków Polskich Kongresów Drogowych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 203 – 206 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełnione i rozszerzone.

STOWARZYSZENIE DLA ROZWOJU SPAWANIA

I CIĘCIA METALI W POLSCE

Okres działalności: 1927 – 1939. (Nazwa poprz.: 1927 – 1929 Związek Polskiego Przemysłu Acetylenowego i Tlenowego). **Siedziba:** Katowice.

Oddziały: Katowice, Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd, Dyrekcja, sekcje. **Biblioteka:** 225 dzieł (1935), natomiast w 1939 r. było już: 500 dzieł naukowych, kartoteka przezroczy szklanych obejmująca około 1200 pozycji, filmy o spawalnictwie o łącznej długości

3500 metrów. **Liczba członków:** 23 wspierających, 54 czynnych, 341 korespondentów (1928), 19 wspierających, 31 czynnych, 302 korespondentów (1932). **Prezes:** Alfred Sznerr (1927 – 39). **Dyrektorzy:** Zygmunt Dobrowolski (1927), Piotr Tułacz (1928 – 39).

Charakterystyka działalności

Inicjatywa założenia stowarzyszenia wyszła z kół polskiego przemysłu acetylenowego i tlenowego. Na zebraniu organizacyjnym 26 września 1927 r. w Katowicach przedstawiciele 12 przedsiębiorstw: Francuskiego Towarzystwa Akcyjnego „Perun”, Centralnego Biura Karbidowego, Zjednoczonych Fabryk Związków Azotowych w Chorzowie, Modrzejowskich Zakładów Górniczo – Hutniczych, Fabryki Gazów Przemysłowych „Gaz” w Trzebinii, Pomorskiej Fabryki Tlenu w Bydgoszczy, Poznańskiej Fabryki Tlenu i Gazów „Gaz”, Zakładów „Elektro” w Łaziskach Górnych, Zjednoczonych Fabryk Gazów Przemysłowych w Welnowcu, Fr. Wagner i S-ka w Łodzi, Towarzystwo Gazów Przemysłowych w Welnowcu „Igas”, Fabryka Gazów Przemysłowych „Gaz” we Lwowie, powołali do życia Związek Polskiego Przemysłu Acetylenowego i Tlenowego. Decyzją Walnego Zgromadzenia z 14 marca 1929 r., na wniosek A. Sznerra, zmieniono nazwę na Stowarzyszenie dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce.

Według uchwalonego w 1929 r. (niewielkie zmiany wniesiono w 1935 r.) statutu zadaniem Stowarzyszenia był „wszechstronny rozwój spawania i cięcia metali w Polsce”. Miano go realizować poprzez: udzielanie rad i wyjaśnień, rzeczoznawczy nadzór nad zakładami acetylenowymi, badanie nowości i ulepszeń, wypracowywanie jednolitych przepisów, opracowywanie norm, zakładanie i popieranie fachowych szkół i kursów spawania, wydawanie fachowych czasopism.

Stowarzyszenie obejmowało swym działaniem teren całego kraju; Oddział Katowicki działał na Górnym Śląsku i w Małopolsce, Oddział Warszawski – w pozostałej części Polski. W 1935 r. powstały 2 sekcje: Spawalnictwa Acetylenowego i Spawania Elektrycznego, nie przejawiały jednak większej aktywności.

Członkami Stowarzyszenia były osoby prawne, były to z reguły duże przedsiębiorstwa, ale także warsztaty rzemieślnicze. Zdecydowaną większość stanowiły osoby fizyczne, m.in. pracownicy nauki i rzemieślnicy. Członkostwo honorowe otrzymali: dr Alfred Sznerr (1936), prof. Stefan Bryła (1939). Do głównych działaczy, oprócz prezesa i dyrektorów, należeli: Józef Biernacki, Bolesław Szupp, Henryk Postułka, Karol Domański, Jerzy Pobóg – Krasnodębski, Feliks Stattler, Walter von Amman, Bruno Absolon, S. Bryła.

Stowarzyszenie nie miało problemów z dochodami, wspierały je finansowo przedsiębiorstwa – członkowie stowarzyszenia, które również przekazywały pomoc w naturze: materiały potrzebne do prowadzenia kursów, urządzenia do wyposażenia warsztatów i laboratorium w Oddziale Katowickim, filmy o tematyce spawalniczej, bezpłatnie udostępniały pomieszczenia na kursy. Dochody te uzupełniały opłaty za prowadzone kursy, wydawnictwa, wynagrodzenia za porady i usługi techniczne.

W pierwszych kilku miesiącach działalności powołano do życia własny organ „Spawanie i Cięcie Metali” oraz zorganizowano stałe kursy spawania w Katowicach i Warszawie. Pierwszy kurs rozpoczął się już 14 lutego 1928 r. w Katowicach, zaś w Warszawie w listopadzie 1928 r., ostatnie w Katowicach i Warszawie na przełomie kwietnia i maja 1939 r. Odbywały się one głównie w Katowicach (60 kursów) i Warszawie (59), ale także w wielu innych miastach, np. Bielsku, Krakowie, Lwowie, Łodzi, Ostrowcu, Radomiu, Starachowicach, Bydgoszczy, Zakopanem, Lidzie. W 1939 r. stałe popołudniowe kursy spawania i cięcia metali odbywały się w : Warszawie, Katowicach, Lwowie, Bydgoszczy, Poznaniu, Łodzi, Skarżysku – Kamiennej i Białymstoku. Kursy organizowano na różnych poziomach, odrębnie dla inżynierów, techników i majstrów; samodzielnie lub przy współpracy innych stowarzyszeń oraz instytucji, np. Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego (zob.), Śląskiego Instytutu Rzemieślniczo – Przemysłowego – zastosowanie spawania w naprawie samolotów, Ministerstwa Spraw Wojskowych – dla oficerów i podoficerów wojsk technicznych, Polskich Kolei Państwowych. Kursy organizowano na zlecenie poszczegól-

nych zakładów przemysłowych, kurs taki sfinansowały w 1934 r. Zakłady Mechaniczne E. Plage i T. Laśkiewicz z Lublina, a brało w nim udział eksperymentalnie 6 kobiet. Niestety, nie podano czy zakończyły kurs z wynikiem pozytywnym na egzaminie.

W sumie w latach 1928 – 39 zorganizowano 250 kursów, na których wyszkolono około 8 000 spawaczy (w końcu 1938 r. podano nawet liczbę 10 000 spawaczy) i około 1000 osób z nadzoru technicznego. Od 1930 r. Stowarzyszenie wspólnie z Instytutem Porady Zawodowej w Katowicach rozpoczęło badania nad ustaleniem testów psychologicznych dla spawaczy, które następnie stosowano, dokonując selekcji kandydatów na kursy spawalnicze i już wykształconych spawaczy. Kursom towarzyszyły dodatkowe odczyty, a dydaktykę wspierano zrealizowanymi przez Stowarzyszenie filmami, np. „O ochronie pracy”. Odczyt specjalny wygłosił m.in. S. Bryła, który omówił prace przy budowie mostu na Słudwi pod Łowiczem (1930, Katowice). Zapraszano nawet gości zagranicznych, np. w 1930 r. prof. C. F. Keela z Zurychu, dyrektora Szwajcarskiego Związku Acetylenowego, który wygłosił referat pt. „Spawanie acetylenowe w konstrukcjach żelaznych”. Zebrania odczytowo – dyskusyjne organizowano (1938) wspólnie z innymi stowarzyszeniami: Stowarzyszeniem Techników Polskich w Warszawie (zob.), Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich (zob.), Polskim Związkiem Inżynierów Budowlanych (zob.), Związkiem Polskich Inżynierów Lotniczych (zob.).

Całe cykle odczytów organizowano z okazji dorocznych Walnych Zgromadzeń. W 1930 r. referaty wygłosili: S. Bryła – „Zastosowanie spawania w budownictwie i mostownictwie”, A. Sznerr – „Nakładanie ołowiem blach żelaznych”, P. Tułacz – „O nowoczesnych metodach badania spoin”. Cykle dotyczyły spawania w poszczególnych dziedzinach techniki, np. „O spawaniu w lotnictwie” (1930). Popularne były wieczory dyskusyjne na tematy spawalnicze, organizowano je w Warszawie (1937), Łodzi (1930) – wspólnie z przedstawicielami stowarzyszeń łódzkich – i Katowicach (1930) ze Śląskim Instytutem Rzemieślniczo – Przemysłowym. Poświęcano je aktualnym zagadnieniom techniki spawania, a referentami byli czołowi działacze

cze Stowarzyszenia. Do grupy osób najczęściej wygłaszających odczyty należeli: P. Tułacz, J. Biernacki, Z. Dobrowolski, S. Bryła, B. Szupp, A. Sznerr.

Często odczyty wspierano filmami ilustrującymi omawiane zjawiska, realizowanymi przez Stowarzyszenie we własnym zakresie. W 1932 r. nakręcono film o spawaniu szyn pt. „Naprawa krzyżownic w torze”. Dzięki subsydiom firm „Gasaccumulator” z Łazisk Górnych i „Perun” z Warszawy nakręcono film do referatu Z. Dobrowolskiego – „Napawanie szyn palnikiem tlenowo – acetylenowym w Polsce: roboty dotychczasowe i widoki dalszego rozwoju”, który zaprezentowano na XI Międzynarodowym Kongresie Acetylenu i Spawania w Rzymie (5 – 10 VI 1934). Film spotkał się z dużym zainteresowaniem we Francji, Włoszech, Portugalii i Szwajcarii. Kilka filmów (6) do wykładów sprowadzono z Francji, Austrii, Szwajcarii i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. W sumie w latach 1928 – 1939 urządzono w całym kraju 260 odczytów i pokazów filmowych.

Stowarzyszenie nie poprzestało na odczytach oraz kursach i dlatego od początku swego istnienia podjęło starania o wprowadzenie nauki spawania do programów nauczania szkół i uczelni technicznych. Nieobowiązkowe wykłady w Akademii Górniczej w Krakowie prowadził od 1933 r. P. Tułacz, a od 1935 r. na Politechnice Warszawskiej Z. Dobrowolski. Natomiast spawanie udało się wprowadzić do programów nauczania w: Państwowej Wyższej Szkole Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda oraz jej poznańskiego odpowiednika, Państwowej Szkole Samochodowej i Lotniczej, Wojewódzkiej Szkole Mechaniczno – Hutniczej w Królewskiej Hucie, Śląskich Technicznych Zakładach Naukowych, Państwowej Szkole Włókienniczej w Łodzi.

Opracowywano przepisy techniczne, np. o zbiornikach na gazy sprężone, składach acetylenowych, obchodzeniu się z aparatami i przyrządami do spawania w celu uniknięcia nieszczęśliwych wypadków. W 1932 r. uruchomiono w Warszawie bezpłatną poradnię dla spawaczy, która udzielała konsultacji przy trudniejszych pracach. Ścisłe współpracowano z Polskim Komitetem Normalizacyjnym, który wyraził zgodę w kwietniu 1934 r. aby

„Spawanie i Cięcie Metali” stało się jego organem urzędowym w zakresie spawania i konstrukcji spawanych, a w 1938 r. w całym dziale spawalnictwa. Pod patronatem Stowarzyszenia prowadzono pionierskie prace i doświadczenia w dziedzinie spawania szyn, napawania krzyżownic. Na przełomie lat dwudziestych i trzydziestych Stowarzyszenie podjęło prace doświadczalne w Hucie „Pokój” nad belkami spawanymi w budownictwie, napawaniem acetylenowym końców szyn, spawaniem styków szyn kolejowych. Polski system spawania szyn został uznany w 1935 r. za jeden z najlepszych, dlatego w Polsce szkolili się m.in. spawacze austriaccy, łotewscy, niemieccy i węgierscy.

Stowarzyszenie wprowadziło nowe metody spawania, przeprowadziło szereg doświadczeń palnikiem dwupłomiennym, palnikiem z ochronnym płomieniem przy spawaniu rozmaitych metali. Oddział Katowicki, posiadający laboratorium wytrzymałościowe, uruchomione w 1936 r., i urządzenia do badań metalograficznych, przeprowadzał na zlecenie instytucji i firm różnego rodzaju badania i doświadczenia. Laboratorium wykonało m.in. takie prace jak: określenie właściwości krajowych spoiw (1937), badania własności mechanicznych złączy spawanych blach kotłowych (1937), badania warunków tworzenia się pęcherzy przy spawaniu szyn (1938), optymalizacja prób do badania złączy spawanych dla Polskiego Komitetu Normalizacyjnego (1938 – 39). Stowarzyszenie realizowało prace o charakterze studialnym i projektowym, m.in. studium zastosowań spawania w budowie samolotów (1933 – 34), studium technologii blach nierdzewnych i kwasoodpornych produkcji krajowej (1934 – 35), studium spawania rurociągów dla Państwowych Zakładów Wodociągowych na Górnym Śląsku (1935 – 36), projekt spawalni dla Instytutu Metalurgii i Metaloznawstwa Politechniki Warszawskiej (1934), projekt konstrukcji spawanej, dwupoziomowej klatki wyciągowej dla szybu kopalni Towarzystwa „Skarboferm” (1935), obliczenia statyczne konstrukcji budynku firmy E. Wedel (1935).

Działalność wydawniczą rozpoczęło Stowarzyszenie już w styczniu 1928 r., uruchamiając własny organ pt. „Spawanie i Cięcie Metali”, którego redaktorem został Z. Dobrowolski. Nakład czasopisma wahał się od 700 do

1500 egzemplarzy. Na jego łamach publikowano artykuły omawiające konkretne prace spawalnicze, np. Witolda Daniszewskiego – „Spawanie w Warszawskiej Sp. Akc. Budowy Parowozów (1930 nr 5), a także kolejne odcinki podręcznika A. Sznerra – „Spawanie”, Artura Jahnsa – „Kurs spawania w 164 pytaniach i odpowiedziach” (1932) oraz „Słownika spawalniczego polsko – niemiecko – francusko – angielskiego” (1935). Od stycznia 1938 r. zaczął ukazywać się, również pod redakcją Z. Dobrowolskiego, dwumiesięcznik „Spawacz”, szybko osiągając nakład 3000 egzemplarzy. Każdy zeszyt zawierał artykuły z teorii i praktyki spawania łukowego i acetylenowego, porady fachowe, a także dział humorystyczny i rozrywki umysłowe.

Zupełny brak literatury fachowej w języku polskim zmusił Stowarzyszenie do podjęcia szerokiej akcji wydawniczej. Pierwsze podręczniki dla spawaczy rozeszły się w nakładzie 5000 egzemplarzy. Od 1929 r. zaczął ukazywać „Podręcznik spawania i cięcia metali przy pomocy płomienia acetyleno – tlenowego”, t. I – „Materiały i urządzenia”. Tom ten opracował samodzielnie A. Sznerr, natomiast dwa dalsze wspólnie z Z. Dobrowolskim: t. II – „Technika spawania” (Warszawa 1932), t. III – „Zastosowania” (Warszawa 1934). Do nauki na kursach spawalniczych Stowarzyszenie wydało w 1930 r. „Podręcznik spawacza”, opracowany przez J. Biernackiego i Konstantego Nadolskiego. Wobec wyczerpania się tego wydawnictwa i znacznych postępów w technice spawalniczej w kilka lat później wydano nowy „Podręcznik spawania acetylenowego. Cz. I. Materiały i urządzenia” (Warszawa 1938), napisany przez B. Szuppa. Dla uczniów kursów wydano w 1932 r. „Kurs spawania i cięcia metali w pytaniach i odpowiedziach” opracowany przez A. Jahnsa. Po wyczerpaniu pierwszego nakładu w 1937 r. i 1938 r. ukazały się dwa następne wydania, przy czym wydanie III (1938) powiększył i uzupełnił B. Szupp. Bardzo przydatnym dla konstruktorów i warsztatowców był opracowany przez P. Tułacza – „Album konstrukcji spawanych. Cz. I. Spawanie autogeniczne” (Katowice 1933).

Podręczniki te uzupełniały broszury: „Lutospawanie. Najnowsza metoda łączenia metali za pomocą płomienia acetylenowego” (Warszawa

1933), S. Bryły – „Objaśnienie do przepisów projektowania i wykonywania stalowych konstrukcji spawanych w budownictwie” (Warszawa 1934), Z. Dobrowolskiego – „Cięcie metali za pomocą tlenu” (Warszawa 1934) i „Spawanie w ogrzewnictwie” (Warszawa 1937), Leona Drehera – „Wiadomości podstawowe z dziedziny metalografii żelaza i stali” (Warszawa 1937) oraz kilka innych. Przy wydatnej pomocy i współpracy Stowarzyszenia ukazała się broszura „Bezpieczeństwo i higiena spawacza” (Warszawa 1938), do której wstęp napisał A. Sznerr. Natomiast „Kalendarz spawalniczy” wydawany w latach 1931 – 39 przez Francuskie Towarzystwo Akcyjne „Perun” Sp. Akc., korzystał z treści zawartych w czasopiśmie „Spawanie i Cięcie Metali” i książkach wydawanych przez Stowarzyszenie.

Stowarzyszenie utrzymywało kontakty i współpracowało z wieloma swoimi odpowiednikami zagranicznymi: Szwajcarskim Związkiem Acetylenowym, Niemieckim Stowarzyszeniem Acetylenowym, Niemieckim Związkiem Spawania i Cięcia Metali, Czechosłowackim Związkiem Spawania Metali i Sekcją Spawalniczą Niemieckiego Związku Inżynierów (VDI). Wspólnie z tą ostatnią, Związkiem Polskich Inżynierów Budowlanych oraz Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich z inicjatywy S. Bryły zorganizowano 26 – 27 kwietnia 1937 r. w Warszawie polsko – niemiecki „Dzień Spawania”, w którym uczestniczyło 150 osób, w tym 9 z Niemiec. W 1938 r. odbyły się polsko – francuskie „Dni spawania” w Paryżu. W lipcu 1928 r. przystąpiono do Stałej Komisji Międzynarodowej Acetylenu i Spawania, zrzeszającej wówczas 24 państwa, w której polskie stowarzyszenie reprezentowali: K. Domański, J. Pobóg – Krasnodębski, A. Sznerr, P. Tułacz. Uczestniczono w kolejnych Międzynarodowych Kongresach Acetylenu i Spawania. Na takim kongresie w Zurychu (VII 1930) referaty wygłosili: A. Sznerr – „O zastosowaniu palnika do spawania na nowoczesnej budowie”, P. Tułacz – „O badaniach psychotechnicznych spawaczy”. Podczas XII kongresu w Londynie (1936), P. Tułacz i Fryderyk Golling (dyrektor Austriackiego Stowarzyszenia Acetylenowego) za pracę pt. „Wyniki badań laboratoryjnych i zastosowania praktycznego złącza szynowego konstrukcji polskiej, spawanego acetylenem” otrzymali jeden z dwóch srebrnych meda-

li. Poprzez Polski Komitet Normalizacyjny współpracowano z Instytutem Spawania w Paryżu, w 1939 r. rozpoczęto tłumaczenie przepisów opracowanych przez ten instytut. Osiągnięcia Stowarzyszenia i polskiego spawalnictwa prezentowano w innych krajach poprzez udział w międzynarodowych organizacjach i wystawach. Na wystawie budownictwa w Moskwie (1930) przedstawiono czasopismo „Spawanie i Cięcie Metali”, rozwój szkolnictwa spawalniczego, fotografie i rysunki mostu spawanego na Słudwi.

Organizowanie biblioteki rozpoczęto w 1929 r. Od października 1935 r. w Oddziale Warszawskim podjęto prace nad dokładną klasyfikacją światowej literatury spawalniczej, według uprzednio opracowanego systemu dziesiętnego. Zakończono je w 1937 r. i wówczas klasyfikacja objęła 250 pozycji. Analogicznie sklasyfikowano bibliotekę Stowarzyszenia, która liczyła 225 dzieł w 1935 r. Do 1939 r. biblioteka zwiększyła swój zasób do 500 dzieł naukowych, posiadała sporo czasopism niemieckich, francuskich, szwajcarskich, angielskich, amerykańskich, włoskich, hiszpańskich i jugosłowiańskich. Oprócz tego biblioteka dysponowała kartoteką szklanych przezroczy (1200 pozycji) i kilkoma filmami o łącznej długości 3500 metrów.

Swego rodzaju podsumowaniem działalności Stowarzyszenia był I Polski Zjazd Spawalniczy, który odbył się w dniach 21 – 23 kwietnia 1939 r. na Politechnice Warszawskiej i w gmachu Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, gdzie urządzono wystawę spawalniczą. Zjazd zorganizowano wspólnie z: Stowarzyszeniem Hutników Polskich (zob.), Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich (zob.), Związkiem Polskich Inżynierów Budowlanych (zob.) i Związkiem Polskich Inżynierów Lotniczych (zob.). Wzięło w nim udział około 400 – 450 osób ze świata naukowego, technicznego i przemysłowego. Ogółem wygłoszono 58 referatów w pięciu sekcjach fachowych, w tym 4 referaty zagraniczne, których autorami byli: Jean Brillié, Yves Mercier z Paryża, Gottwald Schaper oraz Nenad Lančos z Belgradu, ten ostatni jednak nie zdołał jednak przyjechać.

Pierwszy referat programowy wygłosił prof. S. Bryła – „Spawanie a gospodarka narodowa”, drugi A. Sznerra i P. Tułacza dotyczył założenia „Domu Spawalnictwa” i Instytutu Spawalnictwa w Warszawie. Całość mate-

riałów zjazdowych opublikowano w numerze zjazdowym „Spawania i Cięcia Metali”. W podjętych uchwałach końcowych postulowano utworzenie osobnych katedr spawania na politechnikach, założenie „Domu Spawalnictwa”, na terenie którego grupowałyby się wszelkie instytucje, mające na celu rozwój spawalnictwa, m.in. Wyższe Kursy Spawalnictwa dla Inżynierów i, wzorując się na rozwiązaniach francuskich, Instytut Spawalnictwa, mający prowadzić badania naukowe w zakresie spawalnictwa. W numerze 5 z 1939 r. „Spawania i Cięcia Metali” zaprezentowano projekt wstępny „Domu Spawalnictwa” w Warszawie. Jego całkowita realizacja miała kosztować około 230 000 zł, przerwał ją jednak wybuch II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

„Spawanie i Cięcie Metali”. Warszawa 1928 – 1939

„Spawacz”. Warszawa 1938 – 1939.

Źródła: Statut Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce /w/ Sprawozdanie Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce 1927 – 1931, s.6; Sprawozdanie Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce 1927 – 1931; Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia metali w Polsce w roku 1929, 1930, 1932 – 37, „Spawanie i Cięcie Metali” 1929 nr 12 s. 230, 1931 nr 5 s. 83 – 84, 1933 nr 5 s. 74 – 75, 1934 nr 5 s. 87 – 88, 1935 nr 4 s. 72 – 74, 1936 nr 5 s. 89 – 93, 1937 nr 5 s. 94 – 98, 1938 nr 4 s. 86 – 91; Sprawozdanie z działalności Zarządu Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce za rok 1929, „Spawanie i Cięcie Metali” 1930 nr 5 s. 100 – 102, nr 10 s. 192 – 193; Obszerne informacje o działalności Stowarzyszenia publikowano w dziale „Kronika”, ukazującym się w każdym numerze w latach 1928 – 39 – w tym sprawozdania z posiedzeń Zarządu i Walnych Zgromadzeń; Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce, „Przemysł Chemiczny” 1930 nr 10 s. 239 – 240; Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce, „Przemysł Chemiczny” 1933 nr 5 s.111; Lista członków Związku Polskiego Przemysłu Acetylenowego i Tlenowego, „Spawanie i Cięcie Metali” 1928 nr 12 s. 18 – 20.

Literatura: J. Lassociński, Stowarzyszenie dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych, t.II, cz. 2, pod red. B. Sodyłowej, Warszawa 1994 s. 174 – 178; A. Sznerr, O zadaniach Związku Polskiego Przemysłu Acetylenowego i Tlenowego, „Spawanie i Cięcie Metali” 1928 nr 1 s. 3 – 4; P. Tułacz, Rzut oka na 8-letnią działalność Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali, Tamże 1936 nr 5 s. 78 – 82; Program działalności Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce na rok 1936, Tamże 1936 nr 5 s. 93 – 94; B. Szupp, Polski Instytut Spawalniczy, Tamże 1937 nr 7 s. 130 – 131; X-lecie Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce, Tamże 1937 nr specjalny s. 16 – 20; A. Sznerr, O potrzebach spawalnictwa i konieczności założenia „Domu Spawalnictwa”, Tamże 1938 nr 11 s. 219 – 221; Przepisy Instytutu Spawania w Paryżu, Tamże 1939 nr 3 s. 52 – 61, nr 6 s. 120 – 125; Pierwszy Polski Zjazd Spawalniczy 21 – 23 V 1939, Tamże 1939 nr 4 s. 70 – 84; P. Tułacz, Program realizacji „Domu Spawalnictwa” oraz Instytutu Spawalnictwa w Warszawie, Tamże 1939 nr 5 s.96 – 99; Zarys działalności Stowarzyszenia dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce 1927 – 39, Tamże 1939 zeszyt zjazdowy z kwietnia s. 27 – 30. Dalej

podaję skrócony opis bibliograficzny, ponieważ informacje pochodzą z rubryk informacyjnych: „Nafta” 1928 nr 2 s. 29 – 31, 1938 nr 4 s.86; „Przemysł Naftowy” 1928 nr 5 s. 129, 1930 nr 11 s. 274, 1932 nr 11 s. 288 – 289, 1938 nr 5 s. 135; „Przemysł Chemiczny” 1930 nr 11 s. 264, 1931 nr 3 s. 72, 1932 nr 9 – 10 s. 250, 1939 nr 2 s. 55, nr 4 s. 195 – 196; „Technik” 1930 nr 18 – ogłoszenia, 1931 nr 5 s. 87, 1932 nr 20 – 22 s. 398, 1934 nr 3 s. 110, nr 6 s. 211, 1937 nr 10 s. 280, 1938 nr 11 s. 319, 1939 nr 3 s.76; „Biuletyn Polskiego Związku Inżynierów Budowlanych” 1937 nr 4 s. 244, nr 5 s. 300 – 301, 1938 nr 3 s. 175; „Przegląd Budowlany” 1937 nr 6 s. 314, nr 9 s. 467, 1938 nr 4 s. 191, nr 9 s. 522, 1939 nr 1 s. 41, nr 3 s. 197, nr 5 s. 350, 365 – 366; „Gospodarka Wodna” 1937 nr 6 s. 374, 1938 nr 1 s. 60, 1939 nr 2 s. 101; „Przegląd Mechaniczny” 1937 nr 7 s. 288, nr 13 – 14 s. 491 – 492; „Technik Włókienniczy” 1938 nr 3 – 4 s. 65 – 66; „Życie Techniczne” 1938 nr 7 – 8 s. 339; „Czasopismo Chemiczne” 1939 nr 1 s. 27; „Inżynieria i Budownictwo” 1939 nr 3 s. 144, nr 5 s. 228 – 230; „Mechanik” 1939 nr 5 s. 214.

STOWARZYSZENIE ELEKTRYKÓW POLSKICH

Rok założenia: 1919. (Nazwa poprz.: 1919 – 28 Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich). **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd Główny, koła – od 1929 r. oddziały. **Biblioteka:** od 1934 r. Centralna Biblioteka Elektrotechniczna, około 2000 tomów (1934). **Liczba członków:** 216 (1919), 332 (1923), 371 (1928), 630 w tym 34 zbiorowych (1930), 1056 w tym 69 zbiorowych (1935), 1607 w tym 86 zbiorowych (VII 1939). **Prezesi:** Mieczysław Pożaryski (1919 – 28), Kazimierz Straszewski (1928 – 29, 1930 – 31), Zygmunt Okoniewski (1929 – 30), Felicjan Karśnicki (1931 – 32), Tadeusz Czaplicki (1932 – 33), Alfons Kühn (1933 – 34, 1935 – 36), Jan Obrąpalski (1934 – 35), Janusz Groszkowski (1936 – 37), Alfons Hoffmann (1937 – 38), Kazimierz Szpotański (1938 – do VI 1939, od IX 1939 – 46), Antoni Krzyczkowski (VI – IX 1939). **Sekretarze Zarządu:** Kazimierz Szpotański (1922), Tadeusz Czaplicki (1930 – 31), Witold Moroński (1931 – 32), Jan Tymowski (1932 – 34), Konrad Knaus (1934 – 36), Kazimierz Bieliński (1936 – 38). **Sekretarze Generalni:** Witold Moroński (1929), Józef Podoski (1930 – 39).

Charakterystyka działalności

Elektrotechnicy aktywnie działali w ogólnych stowarzyszeniach technicznych funkcjonujących we Lwowie, w Krakowie i Warszawie, wygłaszali referaty na Zjazdach Techników Polskich. Pierwsza społeczna organizacja elektryków na ziemiach polskich powstała 27 marca 1899 r. w Warszawie w

formie Delegacji Elektrotechnicznej działającej w ramach Sekcji Technicznej Warszawskiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu, który powołano do życia w 1884 r. Na uwagę zasługują dokonania Komisji Przepisowej Delegacji Elektrotechnicznej, jej członkowie opracowali lub przetłumaczyli z języka niemieckiego przepisy bezpieczeństwa dotyczące instalacji elektrycznych, doraźnej pomocy w nieszczęśliwych wypadkach i funkcjonowania dźwigów elektrycznych. W 1901 r. rozpoczęła działalność Sekcja Elektrotechniczna w Towarzystwie Politechnicznym we Lwowie.

W dniach 1 – 3 października 1903 r. odbył się w Warszawie I Zjazd Elektrotechników z udziałem 42 elektryków, głównie z zaboru rosyjskiego. Oficjalnie było to posiedzenie „członków Delegacji Elektrotechnicznej przy współudziale zaproszonych gości”. W siedmiu referatach określono stan i perspektywy rozwoju przemysłu elektrotechnicznego w Królestwie Polskim, Galicji i zaborze pruskim. Istotnym elementem integrującym środowisko elektrotechników w zaborze rosyjskim było utworzenie w 1904 r. działu „Elektrotechnika” w „Przeglądzie Technicznym”. Właśnie w 1904 r. Delegacja Elektrotechniczna Sekcji Technicznej Warszawskiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu przekształciła się w Koło Elektrotechników, które 28 maja 1907 r. przeniósło swoją działalność do utworzonego w 1898 r. Stowarzyszenia Techników [Polskich] w Warszawie (zob.). Liczba jego członków wzrosła z 30 w 1907 r. do 60 w 1912 r. W okresie I wojny światowej przygotowywali się oni do ogólnopolskiego zjazdu elektrotechników i połączenia wszystkich elektryków polskich w jedną wspólną organizację.

Oprócz Warszawy i Lwowa elektrotechnicy działali w Sekcji Górniczo – Hutniczej Warszawskiego Oddziału Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu (zob.) z siedzibami w Dąbrowie Górniczej i Sosnowcu. Od około 1911 r. działało w niej nieformalnie Koło Elektrotechników. Sekcja Elektrotechniczna w Krakowskim Towarzystwie Technicznym powstała w kwietniu 1914 r. Elektrotechnicy działali w poznańskich stowarzyszeniach technicznych już w XIX w., ale Wydział Elektrotechników w Stowarzyszeniu Techników w Poznaniu (zob.) ukonstytuował się dopiero 4 grudnia 1918 r.

Trochę wcześniej, bo 28 października 1918 r., utworzono Koło Elektrotechników przy Łódzkim Stowarzyszeniu Techników (zob.).

W dniu 7 kwietnia 1919 r. na zebraniu Koła Elektrotechników w Warszawie podjęto decyzję – z inicjatywy Sekcji Elektrotechnicznej Krakowskiego Towarzystwa Technicznego (zob.) – o zwołaniu na początek czerwca tegoż roku Ogólnopolskiego Zjazdu Elektrotechników celem zjednoczenia wszystkich struktur społecznych elektrotechników polskich. Zjazd odbył się w Warszawie w dniach 7 – 9 czerwca 1919 r. i omówiono na nim kluczowe problemy dla rozwoju elektrotechniki w niepodległej Polsce, m.in. nakreślono stan i perspektywy rozwoju przemysłu elektrotechnicznego. Dokonali tego w swoich referatach np. Wacław Petsch – „Widoki powstania i rozwoju przemysłu elektrotechnicznego w Polsce” i Tomasz Ruśkiewicz – „Przemysł elektrotechniczny w Polsce”. Zjazd powołał do życia 9 czerwca 1919 r. Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich (SEP) i uchwalił tegoż dnia statut, zatwierdzony przez władze administracyjne 7 sierpnia 1919 r., zmieniło go VIII Zgromadzenie Delegatów Kół SEP w Toruniu 1 czerwca 1928 r., a Komisarz Rządu m.st. Warszawy zatwierdził 5 stycznia 1929 r.

Nowy statut nie zmienił celu stowarzyszenia, którym było zrzeszenie elektryków polskich wokół „wspólnej pracy w sprawach, dotyczących całości kształtu zadań elektrotechniki na ziemiach polskich i współdziałania w rozwoju rodzimego przemysłu elektrotechnicznego oraz krzewienia wiedzy elektrotechnicznej”. Powyższe cele zamierzano realizować poprzez: gromadzenie, badanie oraz wzajemną wymianę wiadomości i materiałów z teorii i praktyki elektrotechnicznej; popieranie uczelni elektrotechnicznych; publikowanie i rozpowszechnianie wydawnictw elektrotechnicznych; tworzenie zbiorów, bibliotek, laboratoriów, instytutów badawczych, biur porad lub ekspertyz fachowych, biur ocen materiałów elektrotechnicznych; urządzenie wystaw, zjazdów, zebrań i odczytów; ustalanie norm, przepisów, polskiego słownictwa elektrotechnicznego; organizowanie biur pośrednictwa pracy.

W nowym statucie z 1929 r. zmieniono nazwę na Stowarzyszenie Elektryków Polskich (SEP), najwyższą władzą zostały coroczne Walne

Zgromadzenia (dotychczas Zgromadzenia Delegatów Kół), zamiast kół wprowadzono oddziały, Zarząd przemianowano na Zarząd Główny (ZG). Utworzono: Sekretariat Generalny, sekcje, komitety i komisje, Centralną Komisję Normalizacji Elektrotechnicznej, Centralną Komisję Słownictwa Elektrotechnicznego. Wprowadzono bezpośrednią metodę wyboru prezesa i 9 członków ZG – w drodze referendum przez pocztę wśród wszystkich członków indywidualnych SEP. Prezesa wybierano co roku, ustępujący prezes zostawał z urzędu przez następny rok pierwszym wiceprezesem; pozostali członkowie ZG SEP wybierani byli na trzy lata, przy czym co roku ustępowała jedna trzecia z nich.

Oprócz członków zwyczajnych i honorowych wprowadzono nową kategorię – członków zbiorowych. Ich liczba wzrosła z 8 w 1929 r. do 86 w 1939 r., a znalazły się wśród nich najpoważniejsze firmy elektrotechniczne i elektrownie: Polskie Zakłady Elektryczne Brown Boveri Spółka Akcyjna, Zakłady Elektromechaniczne Rohn – Zieliński Spółka Akcyjna Licencja Brown Boveri, Polskie Towarzystwo Elektryczne Spółka Akcyjna, Polskie Towarzystwo Elektryczne ASEA Spółka Akcyjna, „Gródek” Pomorska Elektrownia Krajowa S.A. w Toruniu, K. Szpotański i S-ka – Fabryka Aparatów Elektrycznych S.A. w Warszawie, Elektrownia Okręgu Warszawskiego S.A. w Pruszkowie, „Siła i Światło S.A.” w Warszawie, Śląskie Zakłady Elektryczne S.A. w Katowicach.

Członkami zwyczajnymi mogli być inżynierowie, technicy ze średnim wykształceniem ogólnym, pracujący na polu elektrotechniki, jeżeli mieli odpowiednie kwalifikacje etyczne. Drugą nową kategorią byli członkowie współdziałający, mogli nimi być osoby ze średnim wykształceniem interesujące się elektrotechniką, nie mogły one jednak brać udziału w wyborach i głosowaniach. Natomiast członkami honorowymi zostawały osoby, które położyły specjalne zasługi na polu elektrotechniki lub dla SEP. Tytuł członka honorowego otrzymali: Mieczysław Pożaryski (1925), Ignacy Mościcki (1930), Jan Rzewnicki (1930), Gustave Ferrié (1931), Guglielmo Marconi (1931), Leon Staniewicz (1932), Vladimir List (1933) – wybitny elektrotechnik czechosłowacki, Tomasz Arlitewicz (1937), Tadeusz Czaplicki (1939),

Emil Kaliński (1939), Felicjan Karśnicki (1939), Marian Krahelski (1939), Kazimierz Krulisz (1939), Bogusław Miedziński (1939), Roman Podoski (1939), Kazimierz Straszewski (1939), Bronisław Tyszka (1939).

Do statutu z 1929 r. wprowadzono dwie istotne zmiany na IX i X Walnym Zgromadzeniu SEP w Warszawie (25 – 27 IV 1937) i Gdyni (26 – 30 VII 1938). Zatwierdził je Komisarz Rządu m.st. Warszawy 31 III 1939 r. W Gdyni przekształcono SEP w organizację ściśle inżynierską, albowiem nowy tekst paragrafu 8 statutu stwierdzał, że „członkami zwyczajnymi Stowarzyszenia mogą być osoby nieposzlakowanej czci, pracujące na polu elektrotechniki i posiadające prawo do tytułu inżyniera elektryka bądź tytułu równorzędnego na podstawie dyplomu krajowej uczelni akademickiej lub takiej uczelni zagranicznej, która w spisie uzgodnionym z centralną organizacją inżynierską (chodzi o Naczelną Organizację Inżynierów – przypis J.P.) uznana zostanie za równorzędną krajowym uczelniom akademickim. Zarząd Główny na wniosek Zarządu właściwego Oddziału lub Sekcji może w drodze wyjątku przyjmować do Stowarzyszenia osoby nie posiadające powyższych kwalifikacji naukowych, lecz zajmujące stanowiska inżynierskie i znane ze swej działalności naukowej lub zawodowej na polu elektrotechniki”. Stwarzało to możliwości przystąpienia do Naczelnej Organizacji Inżynierów.

Wcześniejsza zmiana z 1937 r. dotyczyła tzw. paragrafu aryjskiego, czyli wyeliminowania Polaków pochodzenia żydowskiego z SEP. Akcję tę rozpoczęła w 1935 r. grupa członków z Oddziału Zagłębia Węglowego, ale jej wniosek w sprawie zmiany statutu nie uzyskał, dzięki postawie prezesa A. Kühna, wymaganej większości na VIII Walnym Zgromadzeniu SEP w Wilnie (30 V – 2 VI 1936). W rozpisanej uprzednio przez ZG ankiecie wśród ogółu członków, większość z nich opowiedziała się za uniemożliwieniem przyjmowania Żydów do SEP przez wyraźne postanowienia statutowe. Na IX Walnym Zgromadzeniu SEP w Warszawie (25 – 27 IV 1937) przeforsowano olbrzymią większością głosów uchwałę wprowadzającą do paragrafu 8 statutu następujący ustęp: „W poczet członków Stowarzyszenia nie mogą być przyjmowane osoby narodowości żydowskiej lub pochodzenia żydowskiego”. Przeciwno takiej nowelizacji statutu publicznie wypowiedzieli się:

A.Kuhn, R. Podoski, Maurycy Altenberg, natomiast za nowelizacją agitowali m.in. Konstanty Mauberg, Stanisław Szpor, Anastazy Sprusiński, Antoni Skudro, Kazimierz Szpotański, Tadeusz Todleben, Stanisław Wóycicki. W rezultacie tej uchwały kilkudziesięciu elektryków Żydów wystąpiło ze Stowarzyszenia, wskutek czego liczba Żydów w SEP zmniejszyła się do kilkunastu osób.

Członkowie indywidualni skupiali się najpierw w kołach (w 1919 r. było ich 6), a od 1929 r. w oddziałach terenowych, których w 1939 r. było 13: Bydgoski, Krakowski, Lubelski, Lwowski, Łódzki, Poznański, Radomsko – Kielecki, Toruński, Warszawski, Wileński, Wołyński, Wybrzeża Morskiego, Zagłębia Węglowego. Po włączeniu do SEP w czerwcu 1929 r. Stowarzyszenia Radiotechników Polskich działała autonomiczna Sekcja Radiotechniczna, a w czerwcu 1939 r. Stowarzyszenia Teletechników Polskich – Sekcja Teletechniczna. ZG SEP koordynował przy pomocy Sekretarza Generalnego pracę centralnych jednostek organizacyjnych SEP: Centralnej Komisji Słownictwa Elektrotechnicznego, Centralnej Komisji Normalizacji Elektrotechnicznej – z 22 komisjami i 47 podkomisjami przepisowymi w 1939 r., Centralnej Komisji Szkolnictwa Elektrotechnicznego, Centralnej Komisji ds. Inżynierskich, Polskiego Komitetu Elektrotechnicznego, Polskiego Komitetu Wielkich Sieci Elektrycznych, Polskiego Komitetu Oświetleniowego, Biura Znak Przepisowego. W ramach Sekretariatu Generalnego działały: Komisja Wydawnicza, Komisja Finansowa i Komisja Pośrednictwa Pracy. W latach trzydziestych członkowie mogli tworzyć sekcje i grupy.

Początkowo siedziba SEP znajdowała się w gmachu Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, a od 1935 r. w Pałacu Kronenberga przy placu Małachowskiego, który spłonął w czasie II wojny światowej.

Do 1927 r. SEP wykazywało niewielką aktywność. W maju 1921 r. zawarto porozumienie z redakcją i wydawcą „Przeglądu Elektrotechnicznego”. Na jego mocy czasopismo stało się oficjalnym organem SEP, którego redakcję objął Stanisław Wysocki – Odrowąż, przekazując ją w styczniu 1922 r. M. Pożaryskiemu. Na przełomie października i listopada 1921 r. odbył się II Ogólnopolski Zjazd Elektrotechników w Toruniu, uchwalono na

nim uzgodnione wnioski w sprawach: udzielania uprawnień na zakłady elektryczne, finansowania przedsiębiorstw, komunikacji podmiejskiej okręgu warszawskiego, propagowania stosowania urządzeń elektrycznych, statystyki elektrowni, rozwoju przemysłu elektrotechnicznego, przepisów budowy i ruchu urządzeń elektrycznych, wprowadzenia radiotechniki do szkolnictwa, wydania ustawy radiotechnicznej, popierania rozwoju telefonii. Jednocześnie przyjęto wniosek Centralnej Komisji Słownicznej, że terminy techniczne zgłoszone przez tę komisję na zjazd zostają uznane za obowiązujące ogół elektrotechników polskich.

Właśnie w zakresie tworzenia polskiego słownictwa elektrotechnicy mieli znaczące dokonania. Początek zorganizowanych prac nad słownictwem elektrycznym przypada na 1899 r., kiedy to w Delegacji Elektrotechnicznej powstała Komisja Słownicza. W 1904 r. jej członkowie Tadeusz Żerański i Marian Lutostawski opublikowali „Materiały do słownictwa elektrotechnicznego”, natomiast Sekcja Elektrotechniczna Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie opracowała w 1911 r. „Słowniczek elektrotechniczny niemiecko – polski”. Na podstawie uchwały Nadzwyczajnego Zjazdu Techników Polskich (11 – 15 IV 1917 r.) Koło Elektrotechników Stowarzyszenia Techników w Warszawie utworzyło w 1917 r. Centralną Komisję Słownictwa Elektrotechnicznego (CKSE). Już w 1917 r. wydano „Opisowy słowniczek elektrotechniczny” S. Wysockiego – Odrowąża. Od 1921 r. w „Przeglądzie Elektrotechnicznym” rozpoczęto druk prac CKSE w celu rozpowszechnienia wiadomości o powziętych uchwałach, np. S. Wysocki – Odrowąż – „Słownictwo obliczania przewodów elektrycznych”, a Kazimierz Drewnowski – „Słownictwo miernictwa elektrotechnicznego”, „Słownictwo techniki wysokich napięć”. CKSE współdziałała też z autorami różnych publikacji słownikowych.

Ukoronowaniem prac CKSE miało być wydanie dzieła obejmującego całokształt terminologii elektrycznej. Nakładem SEP ukazał się w 1936 r. tom I „Słownictwa elektrotechnicznego polskiego”, zawierający około 5 000 terminów z odpowiednikami francuskimi i niemieckimi. Jednocześnie prowadzono prace nad „Słownikiem we właściwym tego słowa znaczeniu, tj.

opatrzonym określeniami danego pojęcia obok odpowiedników obcych (fr., ang., niem.)". Wydawnictwa tego ukazał się tylko zeszyt I pt. „Definicje elektryczne. – Dział I. Pojęcia podstawowe i ogólne”, wydany nakładem SEP w 1937 r. Prace tę firmowali: K. Drewnowski, Samuel Dunikowski, Stanisław Fryze, Witold Pogorzelski, M. Pożaryski i L. Staniewicz. Druga wojna światowa przerwała prace nad wydaniem II tomu „Słownika” i dalszych zeszytów „Definicji”. Akademia Nauk Technicznych przystępując do wydania słownika technicznego zaprosiła CKSE do współpracy, uzgodniono około 300 terminów. CKSE wystąpiła w obronie spolszczonej pisowni nazw jednostek pochodzących od nazwisk wybitnych uczonych, a stanowisko to zaakceptowała Międzynarodowa Komisja Elektrotechniczna.

Od 1927 r. zaktywizowano działalność odczytową w kołach i w centrali, w tej ostatniej przystąpiono do organizowania odczytów, np. na przełomie 1927/28 r. odbyły się dwa takie cykle: „Nowoczesne kierunki w budowie elektrowni” i „Elektryfikacja kolei”, na których referaty wygłosili m.in. Tadeusz Czaplicki, Zygmunt Gogolewski, Stanisław Kaniewski, Stanisław Zwierzchowski, Roman i Jan Podoscy, W. Moroński. Obszerne odczyty wygłaszano, przeważnie prezesi, na Walnych Zgromadzeniach SEP, np. w Poznaniu (1929) K. Straszewski – „Dziesięciolecie elektrotechniki w Polsce”, we Lwowie (1931) również K. Straszewski – „Zagadnienia gospodarcze w zakładach elektrycznych”, w Łodzi (1932) F. Karśnicki – „Przemysł elektrotechniczny w obliczu obecnych trudności”, w Krakowie (1934) A. Kühn – „Zdobycze polskiego przemysłu elektrotechnicznego w odrodzonej Polsce”.

Od VII Walnego Zgromadzenia SEP w Bydgoszczy (1935) oprócz głównych referatów wprowadzono obrady w sekcjach, co znakomicie zwiększyło liczbę referatów, właśnie w Bydgoszczy wygłoszono 32 referaty i 20 komunikatów z cyklu „Postępy polskiego przemysłu elektrotechnicznego”. Podobnie było w Wilnie (1936), Warszawie (1937) – tu referaty główne wygłosili: J. Groszkowski – „Radiotechnika w Polsce” i K. Drewnowski - „Stan i widoki rozwoju elektrycznych pracowni badawczych i probierczych w Polsce”; Gdyni (1938) – 30 referatów, Katowicach i Cieszynie (1939) – referat

prezydialny wygłosił K. Szpotański – „Rola przemysłu w obronności państwa”.

Kilkakrotnie (1933, 1936, 1938) organizowano cykle wykładów doszkalających dla inżynierów. W lutym 1938 r. odbyły się cykle pt. „Najnowsze postępy w dziedzinie elektrotechniki i mechaniki” i „Fizyka doby współczesnej”. Referaty zaprezentowali wówczas m.in. profesorowie: J. Groszkowski, Maksymilian T. Huber, Stefan Pieńkowski, Stanisław Płużański, Szczepan Szczeniowski, Karol Taylor, Mieczysław Wolfke, S. Zwierzchowski. W 1938 r. zorganizowano doszkalające kursy monterskie, które trwały 3 miesiące. W tymże roku Grupa Przemysłowa zorganizowała cykl wykładów z ekonomii i skarbowości. Oddział Łódzki prowadził nie tylko odczyty, ale w końcu lat dwudziestych także kursy techniczne i kwalifikacyjne dla monterów.

Szeroką działalność rozwinęło SEP w zakresie normalizacji. Od 1919 r. prace normalizacyjne koncentrowały się w Komisji Przepisowej, którą przekształcono w 1923 r. w Centralną Komisję Przepisową, ale w związku z niezbyt wielką jej aktywnością, m.in. z powodu braku środków finansowych, kompetencje tej komisji przejął w listopadzie 1924 r. Polski Komitet Elektrotechniczny (PKE) utworzony na przełomie maja i czerwca 1924 r. W maju 1929 r. PKE włączono do SEP z zachowaniem autonomii na dwa lata, po czym w kwietniu 1932 r. przejęto majątek i agendy PKE na rzecz utworzonej wówczas Centralnej Komisji Normalizacji Elektrycznej (CKNE). Jej przewodniczącym został prof. Gabriel Sokolnicki, w 1939 r. jego miejsce zajął prof. J. Obrąpalski. Do spraw współpracy międzynarodowej pozostał PKE, ale już jako organ SEP, jako jeden z kilku komitetów stowarzyszenia, któremu przewodniczył prof. K. Drewnowski. PKE wydał w ciągu swego istnienia 43 zeszyty „Wiadomości PKE” oraz opracował wiele norm. Natomiast CKNE działała poprzez 22 komisje i 42 podkomisje normalizacyjne, wynikiem ich pracy było wydanie drukiem 58 norm o znakach PNE w latach 1930 – 39. Zbiór tych norm pt. „Polskie normy elektrotechniczne PNE” ukazał się w 1938 r. nakładem SEP w postaci obszernej książki o objętości

1195 stron formatu A5. Druk przygotowanych dalszych norm uniemożliwił wybuch II wojny światowej.

Znak jakości niektórych wyrobów elektrycznych rozpoczęto wprowadzać w krajach zachodniej Europy w latach 1923 –25, a w SEP dyskusję nad tym rozpoczęto w 1926 r., postulując utworzenie Biura Znak Przepisowego, którego komisję organizacyjną powołano w 1928 r., a w 1933 r. zarząd oraz własne laboratorium badawcze i kontrolne. Pracami biura kierował Jerzy J. Skowroński, koncentrowały się one na przewodach, grzejnikach gospodarstwa domowego i materiałach instalacyjnych. W 1938 r. dokonano 44 wizytacji fabryk i zbadano 586 wyrobów. O uzyskanie znaku SEP mogły ubiegać się tylko firmy będące członkami zbiorowymi SEP. Pierwsze uprawnienia do stosowania Znak Przepisowego SEP (w formie lnianej żółtej nitki przepisowej dla przewodów izolowanych oraz w formie stylizowanych liter SEP w kole dla pozostałych wyrobów) przyznano 1 grudnia 1935 r. niektórym typom przewodów izolowanych następujących wytwórców: Kabel Polski S.A. – Bydgoszcz, Fabryka Kabli S.A. – Kraków, Polskie Fabryki Kabli i Walcowni Miedzi S.A. – Ożarów oraz Fabryki Kabli i Drutu – Będzin. W 1934 r. około 40 % badań wyrobów wykonywano we własnym laboratorium, pozostałą część odpłatnie w laboratoriach m.in. Politechniki Warszawskiej, Elektrowni Miejskiej w Warszawie, „Gródek” Pomorskiej Elektrowni Krajowej S.A. w Toruniu.

Podczas I Walnego Zgromadzenia SEP w Poznaniu (27 – 28 VI 1929), na wniosek T. Czaplickiego, podjęto uchwałę o utworzeniu Polskiego Komitetu Oświetleniowego, będącego członkiem Międzynarodowej Komisji Oświetleniowej, która w 1933 r. powierzyła mu pracę nad normami jasności i nad płytkami fotometrycznymi. Ta ostatnia praca została wykonana pod kierunkiem prof. S. Pieńkowskiego, a jej wyniki zreferowano na posiedzeniu Międzynarodowej Komisji Oświetleniowej w Berlinie i Karlsbadzie w lipcu 1935 r. i uzyskały ogólne uznanie i aprobatę. Miarą tego uznania było powierzenie Polsce na następny trzyletni okres prac nad komórkami fotoelektrycznymi. W 1939 r. S. Pieńkowski złożył obszerne sprawozdanie z tych badań z bogatą bibliografią za lata 1935 - 38.

W 1937 r. powołano Sekcję Elektryfikacyjną, przekształconą następnie w Sekcję Energetyczną, która uczestniczyła w pracach naukowych w dziedzinie elektroenergetyki. Natomiast utworzona w 1936 r. Sekcja Szkolnictwa Elektrotechnicznego (od 1938 r. Centralna Komisja Szkolnictwa Elektrotechnicznego) zajmowała się problemami kształcenia i doksztalcenia elektryków, programami szkolenia, podręcznikami, typowaniem autorów podręczników.

W 1933 r. powołano do życia Komisję Wydawniczą, jej szczególna aktywność przypadła na drugą połowę lat trzydziestych. Oprócz czasopism (zob. niżej wykaz wydawnictw ciągłych) wydano wiele opracowań, z których, oprócz już wymienionych, zasługują na uwagę m.in. „Pamiętnik I Zjazdu Elektrotechników Polskich” (Warszawa 1921), T. Czaplicki – „Mapa sieci elektrycznych w Polsce” (Warszawa 1931), T. Żerański – „Polska bibliografia elektrotechniczna” (Warszawa 1933 – za lata 1931 – 32), „Statystyka zakładów elektrycznych w Polsce za lata 1930 – 36”, K. Krulisz – „Zasady radiotechniki” t. I – II (Warszawa 1932, 1936), M. Altenberg – „Gospodarka elektryczna” (Warszawa 1936), A. Morawski – „Sieci elektryczne i współpraca elektrowni” (Warszawa 1936), S. Konczykowski – „O zawodzie elektryka” (Warszawa 1936), „Przepisy budowy i obsługi urządzeń elektrycznych prądu stałego w kinematografach” (Wyd. 2, Warszawa 1938), E. Kobosko – „Instalacja elektryczna prądu silnego w budynkach” (Warszawa 1938), „Przepisy na grzejniki, kuchnie, piekarniki, kuchenki, żelazka i grzałki nurkowe” (Warszawa 1938), J.L. Jakubowski – „Aktualne zagadnienia techniki wysokich napięć” (Warszawa 1938). W latach 1936 – 38 SEP wydawało „Kalendarzyk elektrotechniczny SEP”, którego dział techniczny opracowywał Bolesław Konorski. Wydanie na rok 1938/39 rozeszło się w nakładzie 6 000 egzemplarzy.

SEP współpracowało z wieloma stowarzyszeniami. Było członkiem założycielem (1922) Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, przekształconej w 1924 r. w Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), który został rozwiązany w 1938 r. i wówczas w SEP zastanawiano się nad podjęciem starań o członkostwo w Naczelnej Organizacji In-

zynierów (zob.). Po wieloletnich rozmowach do SEP przyłączyły się: Stowarzyszenie Radiotechników Polskich (1929) – zob., Stowarzyszenie Teletechników Polskich (1939) – zob. i Związek Polskich Inżynierów Elektryków (1939) – zob. W 1934 r. nawiązano kontakty z Towarzystwem Wojskowo – Technicznym (zob.) tworząc Komisję Elektrotechniki Wojskowej. W 1935 r. SEP zainicjowało utworzenie Funduszu Stypendialnego im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, mającego popierać kształcenie elektryków na różnych poziomach, od akademickiego począwszy na rzemieślniczym skończywszy. Do funduszu zgłosił akces Związek Polskich Inżynierów Elektryków.

SEP aktywnie współpracowało z Elektrotechnicznym Związkiem Czechosłowackim, z którym zorganizowano w 1933 r. wspólne obrady i wystawę wyrobów przemysłu elektrotechnicznego w Gmachu Głównym Politechniki Warszawskiej. Uczestniczyło w nich około 300 elektryków czeskich, a Vladimir List został członkiem honorowym SEP, zaś Mieczysław Pożaryski Elektrotechnicznego Związku Czechosłowackiego. Prof. V. List wygłosił referat pt. „Elektryfikacja w dobie kryzysu”. Bardzo dobrze układała się współpraca z elektrykami szwedzkimi pracującymi w spółkach szwedzkich w Polsce. Np. Sven Norrman, kierujący Polskim Towarzystwem Elektrycznym ASEA S.A., został w styczniu 1938 r. członkiem zwyczajnym SEP. Zapewne w wyniku starań Norrmana uczestnicy X Walnego Zgromadzenia SEP, który odbył się w dniach 26 – 30 lipca 1938 r. na Bałtyku na pokładzie M/S „Piłsudski”, zwiedzili zakłady ASEA w Västeras i Ludvika.

W 1934 r. utworzono Centralną Bibliotekę Elektrotechniczną. Wówczas Oddział Warszawski ofiarował ZG własną bibliotekę liczącą około 2000 tomów dzieł i roczników czasopism.

SEP działało po 1945 r. pod tą samą nazwą.

Wydawnictwa ciągłe:

„Przegląd Elektrotechniczny”. Warszawa 1919 – 1939

„Wiadomości Telekomunikacyjne”. Warszawa 1932 – 1939 (wydane łącznie z „Przeglądem Teletechnicznym”)

„Wiadomości Elektrotechniczne”. Warszawa 1933 – 1939

„Przegląd Telekomunikacyjny”. Warszawa 1939 (w latach 1928 – 39 organ Stowarzyszenia Teletechników Polskich)

Źródła: Statut SEP, „Przegląd Elektrotechniczny” 1922 nr 20 s. 315 – 317, 1929 nr 2 s. 39 – 45; Sprawozdanie SEP za okres X-cio lecia, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1929 nr 6 s. B74 – B76; Wszystkie sprawozdania z Walnych Zgromadzeń, działalności SEP, kół, oddziałów i komisji ukazały się w kolejnych rocznikach „Przeglądu Elektrotechnicznego” w latach 1919 – 39; Sprawozdania z działalności SEP 1930 – 38 ukazały się w postaci odbitek z „Przeglądu Elektrotechnicznego”; SEP. Protokół VIII Walnego Zgromadzenia SEP. 30 V 1936, „Przegląd Elektrotechniczny” 1936 nr 23 s. 834 – 838; SEP. IX-te Walne Zgromadzenie SEP w Warszawie (25 V 1937), Tamże 1937 nr 15 s. 880 – 883; Z rejestru stowarzyszeń, „Monitor Polski” 1939 nr 101 s. 5; Spis członków SEP 1930, Warszawa 1930.

Literatura: Nowe wydawnictwa, „Przegląd Elektrotechniczny” 1921 nr 3 s.39; SEP, „Gospodarka elektryczna w Polsce” 1922 s. 104; J. Rzewnicki, Prace nad słownictwem elektrotechnicznym 1900 – 1925, „Przegląd Elektrotechniczny” 1926 nr 9 s. 171 – 175; Towarzystwa i instytucje naukowe, popularno – naukowe, techniczne, popierające naukę, organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce, „Nauka Polska” 1927 t. VII s. 389; K. Drewnowski, Normalizacja elektrotechniczna w Polsce, „Przegląd Elektrotechniczny” 1929 nr 12 s. 337 – 345; F. Karśnicki, Polskie organizacje elektrotechniczne, Tamże 1929 nr 12 s. 333 – 334; Zjazd elektryków polskich i czechosłowackich, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1933 nr 2 s. CI – C2; Nadesłane książki, „Technik” 1936 nr 9 s. 278, 1938 nr 3 s.95; Oddziały, „Biuletyn Polskiego Związku Inżynierów Budowlanych” 1937 nr 12 s. 659; Nowości wydawnicze, „Przegląd Budowlany” 1938 nr 11 s. 628, 1939 nr 3 s.177; K. Drewnowski, Polski Komitet Elektrotechniczny jako organ prac przepisowych i współpracy międzynarodowej elektryków polskich 1924 – 1939, „Przegląd Elektrotechniczny” 1939 nr 12 s. 629 – 637; T. Żerański, Historia SEP 1899 – 1919, Tamże 1939 nr 12 s. 593 – 614; M. Pożaryski, Historia SEP 1919 – 1927, Tamże 1939 nr 12 s. 614 – 616; W. Moroński, Historia SEP 1927 – 1929, Tamże 1939 nr 12 s. 616 – 619; J. Podoski, Historia SEP 1929 – 1939, Tamże 1939 nr 12 s. 619 – 629; Historia SEP 1919 – 1959, Warszawa 1959 s. 13 – 57; Historia SEP 1919 – 1999, Warszawa 1999; 60 lat Oddziału Warszawskiego SEP, Warszawa 1979; E. Kobosko, Rozwój elektrotechnicznych prac przepisowych i normalizacyjnych w Polsce, „Przegląd Elektrotechniczny” 1939 nr 12 s. 638 – 640; J.J. Skowroński, Biuro Znaku Przepisowego SEP, Tamże 1939 nr 12 s. 640 – 643; R. Podoski, Historia wydawnictwa „Przegląd Elektrotechniczny”, Tamże 1939 nr 12 s. 643 – 649; T. Oleszyński, Polski Komitet Oświeceniowy. Historia działalności, Tamże 1969 nr 5 s. 237 – 239; Historia elektryki polskiej. T. I. Pod red. K. Kolbińskiego, Warszawa 1976 s. 291 – 297, 303 – 314, 379 – 401; Malicki D., SEP /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.I. Pod red. L. Łosia, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978 s. 433 – 437; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 34, 82, 85 – 86; 75 lat SEP 1919 – 1994, „Zeszyt Historyczny SEP” 1994 nr 1 s. 7 – 39, 58 – 60; J. Piłatowicz, Brown Boveri i ASEA w przemyśle elektrotechnicznym Polski międzywojennej /w/ Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku. T. V. Pod red. J. Piłatowicza, Warszawa 1997 s. 42 – 43.

STOWARZYSZENIE GOSPODARKI WODNEJ W POLSCE

Okres działalności: 1929 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1929 – 35 Stowarzyszenie Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce). **Siedziba:**

Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd; Koła – Kraków, Toruń, Warszawa (województwo). **Liczba członków:** 121 (IV 1931), 143 (XI 1931), 186 (1932), 194 (1934). **Prezesi:** Mieczysław Rybczyński (1929 – 36), Edward Romański (1937 – 39). **Sekretarz:** Kazimierz Rodowicz (1929 – 39).

Charakterystyka działalności

Myśl skupienia specjalistów gospodarki wodnej w jednej organizacji zrodziła się w 1927 r. wśród hydrotechników – członków Wydziału Dróg Lądowych i Wodnych Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie (zob.). Na zwołane w tym celu 16 stycznia 1928 r. zebranie przybyło 61 osób, postanowiono wówczas zorganizować zjazd powołując jego Komitet Organizacyjny pod przewodnictwem M. Rybczyńskiego, sekretarzem generalnym został K. Rodowicz. Zjazd finansowo poparły: Ministerstwo Robót Publicznych, Ministerstwo Przemysłu i Handlu oraz Bank Gospodarstwa Krajowego.

Pierwszy Polski Zjazd Hydrotechniczny odbył się w Warszawie 3 – 5 stycznia 1929 r. w gmachu Politechniki Warszawskiej. Uczestniczyło w nim 323 osób, w tym 259 inżynierów; z Warszawy wywodziło się 143, Krakowa – 16, Lwowa – 15, Wilna – 13 osób. W skład Komitetu Wykonawczego Zjazdu, a zatem i tymczasowego Zarządu Stowarzyszenia weszli: Piotr Bomas, Maksymilian Matakiewicz, Ludwik Piekarski, Karol Pomianowski, Marian Prokopowicz, K. Rodowicz, Alfred Rundo, M. Rybczyński, Stanisław Turczynowicz, Bronisław Mosdorf, Jacek Witold Świeściakowski. Obradowano w 5 działach: ogólnym, hydrologii, melioracji podstawowych i regulacji rzek, dróg wodnych i żeglugi, sił wodnych. Zaprezentowano 39 referatów, wśród autorów znaleźli się najwybitniejsi hydrotechnicy, m.in. Henryk Herbich – „Wyzyskanie sił wodnych w Polsce”, Witold Rosental – „Udział sił wodnych w polskiej gospodarce energetycznej”, M. Matakiewicz – „O najważniejszych problemach gospodarstwa wodnego w Polsce”, Tadeusz Tillingier – „Program rozbudowy sieci dróg wodnych w Polsce”, Tadeusz Wenda – „Budowa fundamentów na skrzyniach żelbetowych pod nabrzeża i mo-

ła w porcie gdyńskim”, Tadeusz Zubrzycki – „Powodzie na ziemiach polskich”.

Sprawom organizacyjnym był poświęcony referat M. Rybczyńskiego – „Potrzeba założenia instytucji kongresów gospodarki wodnej”, autor postulował w nim utworzenie instytucji jednoczącej rzeczników różnorodnych interesów hydrotechniki i wypracowującej materiały dla władz rządowych i samorządowych. Propozycja ta znalazła odbicie w uchwałach, stwierdzano w nich – „Pierwszy Polski Zjazd Hydrotechniczny uznaje za pożądane powołanie do życia stałej instytucji kongresów gospodarki wodnej”.

Uchwalono wówczas statut (zatwierdzony przez Komisariat Rządu 21 lutego 1930 r., nowy statut z lutego 1935 r. zatwierdził tenże Komisariat 31 marca 1937 r.) Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce, według którego jego celem było „przyczynienie się do rozwoju i polepszenia stanu gospodarki wodnej w Polsce”. Zamierzano realizować go poprzez: urządzenie kongresów gospodarki wodnej co 3 – 5 lat, konferencji, pokazów, wystaw, wycieczek. Członkiem Stowarzyszenia mogła być osoba prawna lub fizyczna, będąca w bezpośredniej lub pośredniej styczności z następującymi gałęziami gospodarki wodnej: drogi wodne, mosty, żegluga morska i śródlądowa, wyzyskanie sił wodnych, regulacja rzek, ochrona przed powodzią, regulacja odpływu, melioracje rolne, balmotechnika, zaopatrzenie w wodę, kanalizacje, oczyszczanie ścieków.

W skład pierwszego Zarządu weszli: P. Bomas, H. Herbach, Jan Janota, M. Matakiewicz, Władysław Niemirowicz – Szczytt, L. Piekarski, M. Prokopowicz, K. Rodowicz, E. Romański, Feliks Rostkowski, M. Rybczyński, Ludomir Sikorski, Włodzimierz Skoraszewski, J. W. Świeściakowski, Józef Zaczek, Tadeusz Czaplicki, Jerzy Decyusz, Jan Holnicki – Szulc, Henryk Jensch, Bohdan Korsak, Kazimierz Mysłakowski, Zygmunt Rudolf, Julian Rummel, Alfred Rundo, Bernard Zakrzewski. W drugiej połowie lat 30. kilka razy wiceprezesami byli M. Prokopowicz i Z. Rudolf.

W końcu kwietnia 1931 r. Stowarzyszenie liczyło 132 członków, w tym 127 osób fizycznych, 4 osoby prawne: Wydział Inżynierii Wodnej Politechniki Warszawskiej, magistraty Bydgoszczy, Krakowa i Poznania. Człon-

kiem dożywotnim był Julian Rummel, organizator polskich przedsiębiorstw żeglugi morskiej. Wśród osób fizycznych dominowali mieszkańcy Warszawy (45), znacznie mniej było z Wilna (8), Krakowa (6), Lwowa (6), Torunia (5), Poznania (4), Gdyni (2), a np. w Siedlcach i Pułtusku po 1 członku. W połowie 1932 r. Stowarzyszenie liczyło 186 członków, przede wszystkim z Warszawy (70), krakowskiego (14), poznańskiego (12), pomorskiego (11), lwowskiego (10), wileńskiego (9). W czerwcu 1934 r. na 194 członków z Warszawy pochodziło 79, a następnie kolejno: z Krakowa – 11, Lwowa – 8, Wilna – 7, Torunia, Poznania i Brześcia nad Bugiem po 6, Gdańska – 5, Gdyni – 4. Jeden z członków, Antoni Sterling, mieszkał w Brukseli.

Do jednych z najważniejszych osiągnięć Stowarzyszenia należało zorganizowanie Pierwszego Narodowego Kongresu Żeglugi 19 – 20 czerwca 1932 r. w gmachu Politechniki Warszawskiej z udziałem około 100 osób, głównie z Warszawy. Kongres poświęcono żegludze śródlądowej, ale skoncentrowano się na dwóch kwestiach: stanie i możliwościach rozwoju sieci śródlądowych dróg wodnych oraz mostów i żeglugi morskiej. Wygłoszono 23 referaty, m.in. J. Rummel – „Problem polskiej floty handlowej”, Bohdan Nagórski – „Rozwój i rozbudowa portu gdańskiego w ostatnim 10 – leciu”, Władysław Gieysztor – „Budowa portu w Gdyni”, K. Rodowicz – „Droga wodna Warszawa – Bałtyk”, T. Tillinger – „Port na Żeraniu”. W uchwałach końcowych stwierdzano m.in. „Niezależny byt gospodarczy Państwa Polskiego uwarunkowany jest należytych wykorzystaniem przez polski handel i przemysł polskich portów, polskiej floty handlowej i bezpośrednich linii komunikacyjnych”. M. in. postulowano budowę stoczni w Gdyni.

W lutym 1935 r. odbyła się Konferencja Powodziowa, wzięło w niej udział 100 osób. Przeprowadzono analizę przyczyn i przebieg wielkiej powodzi w lipcu 1934 r., zgłoszono propozycje przedsięwzięć zapobiegających powodziom, a to: zalesiania, zabudowy potoków, budowy zbiorników, regulacji rzek, budowy obwałowań. Na temat gospodarki wodnej dyskutowano podczas Walnych Zgromadzeń, np. w 1936 r. referat wprowadzający zaprezentował M. Rybczyński – „Administracja wodna w Polsce”.

W 1937 r. zorganizowano cykl odczytów, wygłosili je m.in. T. Tillinger i Władysław Kollis – „Aktualne projekty polskich kanałów żeglugowych”, E. Romański – „Nasze roboty wodne na tle uporządkowania gospodarki wodnej w Polsce”, Z. Śliwiński – „O budowie zbiornika i zakładu wodno – elektrycznego w Rożnowie”.

Dzięki inicjatywie Ligi Morskiej i Kolonialnej, Rady Zjazdów Żeglugowych i Stowarzyszenia Gospodarki Wodnej utworzono w 1937 r. Prywatną Męską Szkołę Żeglugi Rzecznej, która miała przygotowywać kierowników i maszynistów statków żeglugi rzecznej oraz chętnych do pracy w państwowej administracji wodnej.

Stowarzyszenie wydawało broszury (do 1934 r. wydano 19 sztuk), które w popularny sposób przedstawiały społeczeństwu ważne zagadnienia gospodarki wodnej, m.in. K. Rodowicz – „Droga wodna Warszawa – Bałtyk”, E. Wędziński i W. Sobolewski – „Kanał Ogińskiego”, Stanisław Wisłocki i Stanisław Siebauer – „Niemen i Wilia”.

W 1936 r. Stowarzyszenie rozpoczęło wydawanie serii książeczek przeznaczonych dla określonych grup odbiorców. Np. jedną z pierwszych była praca Kazimierza Górskiego – „O zaopatrywaniu ludności w wodę. Studnie i wodociągi” (Warszawa 1936), stanowiła ona pierwszy zeszyt serii „Wodociągi i kanalizacja miast”. W popularny sposób omówiono w niej budowę wodociągów i studni publicznych, kierowano tę książkę głównie do działaczy samorządowych. W tymże 1936 r. wydano „Mapę polskich dróg wodnych 1: 1 000 000” w opracowaniu Tadeusza Tillingera oraz „Mniejsze zakłady o sile wodnej. Postanowienia ustawowe dotyczące zakładów o sile wodnej”, zbiór ten opracowali K. Pomianowski i M. Prokopowicz.

Od początku 1935 r. rozpoczęto wydawanie kwartalnika „Gospodarka Wodna”, którego redaktorem naczelnym został E. Romański, dyrektor Biura Dróg Wodnych, a redaktorem odpowiedzialnym W. Kollis (odszedł w 1937 r.). W skład Komitetu Redakcyjnego weszli: M. Rybczyński (przewodniczący), H. Herbich, Czesław Skotnicki, T. Tillinger, S. Turczynowicz. Każdy numer czasopisma, oprócz części artykułowej, posiadał dział informujący o działalności Stowarzyszenia. Ważnymi działami były przeglądy literatury:

„Z literatury technicznej” i „Przegląd literatury polskiej”. W tej pierwszej omawiano najciekawsze artykuły z czasopism zagranicznych, głównie niemieckich, ale także radzieckich.

Od 1936 r. „Gospodarkę Wodną” przekształcono w dwumiesięcznik „poświęcony sprawom budownictwa wodnego, dróg wodnych, portów, sił wodnych, melioracji oraz zagadnieniom ekonomicznym i prawnym z dziedziny gospodarki wodnej”. Pismo wspomagały finansowo: Ministerstwo Komunikacji (w 1936 r. – 2 000 zł), Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych (1 400 zł), Wojewódzki Komitet Pomocy dla Powodzian (1 000 zł), Stowarzyszenie Gospodarki Wodnej (1 500).

W „Gospodarce Wodnej” publikowano obszernie artykuły programowe, np. T. Tillinger zaprezentował „Program rozbudowy dróg wodnych w Polsce” (1936 nr 3 i 4). Niektóre numery poświęcono wielkim przedsięwzięciom inwestycyjnym, np. w 1936 r. nr 6 zaporze w Porąbce z okazji zakończenia jej budowy. O przebiegu projektowania i prac pisali: E. Romański, Adam Bielański, Jerzy Skrzyński, M. Rybczyński, H. Herbich, Korneliusz Lewicki, Eugeniusz Binder, Maksymilian Bittner, W. Kollis. Szeroko opisywano budowę zapory w Rożnowie. Relacjonowano przebieg konkretnych budów, np. K. Pomianowski i Kazimierz Wóycicki – „Wodociągi Łowicza i Sochaczewa” (1937 nr 5). Publikowano projekty przyszłych inwestycji: K. Pomianowski, H. Herbich i Zbigniew Żmigrodzki – „Zakład wodno – elektryczny na Wiśle pod Bielanami w Warszawie” (1938 nr 3).

Na początku 1939 r. redakcja „Gospodarki Wodnej” wiele uwagi poświęciła konieczności regulacji Wisły, stanowiło to przygotowanie do planowanego w 1939 r. Kongresu Hydrotechnicznego.

Działalność Stowarzyszenia przerwana została z chwilą wybuchu II wojny światowej. Jego tradycje kontynuuje Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Wodnych i Melioracyjnych.

Wydawnictwo ciągle:

Gospodarka Wodna. Warszawa 1935 – 1939.

Źródła: Statut Stowarzyszenia Gospodarki Wodnej w Polsce, „Gospodarka Wodna” (dalej „GW”) 1937 nr 2 s. 124 – 125; Sprawozdanie z I – go Polskiego Zjazdu Hydrotechnicznego w Warszawie 3 – 5 stycznia 1929 r., Warszawa 1929; Sprawozdanie Zarządu Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej za rok 1929 i 1930, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1931 nr 13 – 15 s. A26 – A27;

Sprawozdanie z I – go Narodowego Kongresu Żeglugi, Warszawa 1932; Sprawozdanie Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce za lata 1931 do 1933 włącznie, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1934 nr 2 s. A9 – A16; Sprawozdanie z działalności Zarządu Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce do końca 1933 r., Tamże 1934 nr 2 s. A17 – A23; Sprawozdanie z przebiegu Konferencji Powodziowej odbytej w Warszawie w dniach 9 i 10 II 1935 r. staraniem Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce, „GW” 1935 nr 2 s. 40 – 75; Spis członków, którzy przystąpili do Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej do końca kwietnia 1931 r., „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1931 nr 21 s. A58 – A60; Spis członków Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce przyjętych od 15 IV do 15 VII 1931 r., Tamże 1931 nr 24 – III strona okładki; Spis członków Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce przyjętych od 15 VII do 30 IX 1931 r., Tamże 1931 nr 34 s. A136; IV spis członków Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce przyjętych od 1 XII 1931 do 31 III 1932 r., Tamże 1932 nr 8 – III strona okładki; Spis członków Stowarzyszenia Członków Kongresów Gospodarki Wodnej w Polsce, Warszawa 1934; Komunikaty. Komitet Organizacyjny I Polskiego Zjazdu Hydrotechnicznego, „Technik” 1928 nr 12 s. 320; Zjazd Hydrotechniczny, „Wiadomości ZPZT” 1929 nr 1 s. A10 – A12; Pamiętnik I – go Polskiego Zjazdu Hydrotechnicznego w Warszawie 3 – 5 I 1929, Warszawa 1929; Narodowy Kongres Żeglugi, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1931 nr 34 s. A133 – A136; Pierwszy Narodowy Kongres Żeglugi, Tamże 1932 nr 8 s. A41 – A48; E.R.[omański], Nasze zadania, „GW” 1935 nr 1 s. 1 – 2; Życie techniczne. Ze Stowarzyszenia Gospodarki Wodnej, „GW” 1935 nr 1 s. 34 – 35, nr 4 s. 180, 1936 nr 3 s. 116, 1937 nr 5 s. 305 – 306, 1938 nr 5 s. 305, nr 6 s. 356, 1939 nr 1 s. 41; Przegląd wydawnictw, „Przegląd Budowlany” 1935 nr 5 s. 165, 1936 nr 8 s. 321; Wiadomości gospodarcze i prawne. Prywatna Męska Szkoła Żeglugi Rzecznej, „GW” 1938 nr 1 s. 56 – 57; Książki i czasopisma nadesłane do redakcji, „Przemysł Chemiczny” 1938 nr 6 s. 144.

Literatura: J. Kubiатовski, Stowarzyszenie Gospodarki Wodnej w Polsce /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 299 – 301 (hasło uzupełniono i rozszerzono).

STOWARZYSZENIE HUTNIKÓW POLSKICH

Okres działalności: 1930 – 1939. **Siedziba:** Katowice. **Koła:** Kraków, Starachowice. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie. Zarząd Główny; sekcje. **Liczba członków:** 148 (1930), 179 (1932), 200 (1934). **Prezisi:** Jan Czochralski (1930 – 32, 1933 – 36), Maciej Rogowski (1932 – 33), Stanisław Surzycki (1936 – 39). **Sekretarze:** Stefan Majde (1930 – 32), Stefan Wróblewski (1932 – 33), Jan Wielgus (1933 – 39).

Charakterystyka działalności

Idea utworzenia odrębnej organizacji skupiającej hutników pojawiła się w połowie lat 20. XX w. W dniu 25 stycznia 1930 r. odbyło się posiedzenie organizacyjne autonomicznej Sekcji Hutniczej Stowarzyszenia Polskich Inżynierów

Górnicych i Hutniczych (zob.) z udziałem około 120 osób z całego kraju. Prezesem Sekcji został Karol Łowiński, wiceprezesami: Władysław Kuczewski i Stanisław Poradowski, sekretarzem Stefan Majde. W ramach Sekcji działały grupy problemowe: wielkie piece, stalownia, walcownia, maszyny hutnicze, gospodarka ruchu, metaloznawstwo, inne poza żelazem metale, odlewnictwo żelaza. Założenie odrębnej Sekcji dawało hutnikom możliwość samodzielnego gospodarowania swoimi funduszami oraz przygotowania programu działalności naukowej i społecznej, uwzględniającego specyfikę pracy hutników. Brak zgody władz Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych spowodował utworzenie przez hutników niezależnego stowarzyszenia. Zjazd organizacyjny Stowarzyszenia Hutników Polskich (SHP) odbył się 7 grudnia 1930 r. w Katowicach; prezesem wybrano prof. Jana Czochralskiego, a w skład Zarządu weszli: W. Kuczewski, Brunon Absolon, S. Poradowski, Stefan Korzycki, Iwan Feszczenko – Czopiwski, Władysław Łoskiewicz, S. Majde, Kazimierz Gierdziejewski. Zgodnie ze statutem zatwierdzonym 12 maja 1931 r. celem SHP było „popieranie naukowe i zawodowe rozwoju hutnictwa polskiego, zastosowań wytworów hutniczych, rozwijanie działalności społeczno-gospodarczej tudzież organizowanie wzajemnej pomocy i życia towarzyskiego wśród członków”.

Środki na działalność pochodziły ze składek członkowskich od osób fizycznych i zakładów przemysłowych.

Stowarzyszenie obejmowało swą działalnością cały obszar państwa polskiego łącznie z Gdańskiem. Członkowie SHP pochodzili głównie z Górnego Śląska, Zagłębia Dąbrowskiego, Częstochowy, rejonu kieleckiego oraz województwa krakowskiego; członkami były także duże zakłady przemysłowe, np. Towarzystwo Akcyjne Zakładów Hutniczych „Huta Bankowa”, Sp. Akc. Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich, Śląskie Zakłady Górniczo – Hutnicze „Huta Pokój” Sp. Akc., Towarzystwo Starachowickich Zakładów Górniczych Sp. Akc. Poza Śląskiem powstały Koła w Krakowie (1934) i Starachowicach (1938). Od 1933 r. członkami honorowymi byli Maciej Rogowski i Stanisław Surzycki.

Od 1935 r. zaczęto organizować Sekcje, w drugiej połowie lat 30. funkcjonowały następujące: Stalownicza, Hutnicza, Walcownicza (od 1935 r.), Ochrony Zabytków Sztuki Inżynierskiej oraz Podsekcja Organizacji (od 1936 r.).

Główną formą działalności były odczyty, około 20 rocznie. Autorami odczytów byli m.in.: I. Feszczenko – Czopiwski, K. Gierdziejewski, J. Czochralski, Aleksander Krupkowski, Władysław Wrażej, Leonard Krauze.

W 1931 r. SHP zainicjowało prace nad polskim słownictwem hutniczym; propozycje odpowiedników polskich nazw obcych zgłaszali wszyscy hutnicy, a publikowano je w czasopiśmie „Hutnikom i Odlewnikom do Wiadomości”; najwięcej zgłosili: Jerzy Buzek, W. Kuczewski i Stefan Płuszczewski. W 1937 r. nakładem Związku Polskich Hut Żelaznych ukazało się „Hutnictwo żelazne. Polski słownik techniczny zawierający znaczenie wyrazów i równoznaczniki w językach obcych”. Z. 1-2 (Warszawa 1937); słownik zawierał odpowiedniki niemieckie, rosyjskie, francuskie i angielskie.

SHP starało się uzupełniać i aktualizować wiedzę inżynierską poprzez organizację kursów. Wspólnie ze Śląskim Oddziałem Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich (zob.) i Towarzystwem Wojskowo – Technicznym (zob.) zorganizowało na przełomie 1936/1937 r. kurs dla śląskich inżynierów pod hasłem „Unaukowanie przemysłu jest podstawą postępu technicznego; postęp techniczny podstawą bezpieczeństwa Rzeczypospolitej i dobrobytu społecznego”, wzięło w nim udział 437 inżynierów. Te same stowarzyszenia zorganizowały w latach 1937 – 38 dwa kursy pod hasłem „Technika badań ruchowych w przemyśle hutniczym”. W kursie z 1938 r. uczestniczyło 192 słuchaczy.

SHP wspólnie z hutami ogłaszało konkursy na prace o tematyce hutniczej (przyznawano nagrody od 200 do 600 złotych), które publikowano następnie na łamach „Hutnika”.

Przedstawiciele Stowarzyszenia wzięli udział w I Polskim Kongresie Inżynierów we Lwowie (1937) wygłaszając 5 referatów. W 1938 r. SHP zorganizowało konferencję w sprawie surowców dla polskiego przemysłu hutniczego.

go z udziałem 106 osób, w tym m.in. przedstawicieli Ministerstwa Przemysłu i Handlu oraz Akademii Górniczej w Krakowie.

W okresie kryzysu gospodarczego Stowarzyszenie utworzyło Fundusz Zapomogowy. W 1932 r. wystąpiło w obronie polskich inżynierów hutników i ich fachowości, w związku z zatrudnianiem inżynierów obcokrajowców przez niektóre śląskie zakłady hutnicze.

W 1935 r. z inicjatywy dyrektora Muzeum Przemysłu i Techniki w Warszawie inż. Kazimierza Jackowskiego, SHP podjęło się rejestracji dawnych urządzeń górniczych i hutniczych, a następnie ich konserwacji i ochrony. Dzięki pracy Sekcji Ochrony Zabytków Sztuki Inżynierskiej, pod kierownictwem Stefana Płuszczewskiego (aktywnie uczestniczyli J. Buzek i Mieczysław Radwan), zabezpieczono walcownię i pudlingarnię w Sielpi Wielkiej.

Organem Stowarzyszenia był miesięcznik „Hutnik”, ukazujący się od 1929 r. (finansowany przez Związek Polskich Hut Żelaznych oraz Centralę Zakupu Żelaza Polskich Hut Żelaznych), a wydawany od 1935 r. przez SHP. Od lutego 1930 r. stałym dodatkiem do każdego numeru „Hutnika” był informator o bieżącej działalności Stowarzyszenia pt. „Hutnikom i Odlewnikom do Wiadomości”.

SHP ściśle współpracowało ze Związkiem Polskich Hut Żelaznych, utrzymywało kontakty z czeskim Stowarzyszeniem Inżynierów Górniczych i Hutniczych i węgierskim Związkiem Górników i Hutników. Od 1932 r. Stowarzyszenie wchodziło w skład Zrzeszenia Polskich Stowarzyszeń Technicznych na Śląsku (zob.). Wspólnie ze Stowarzyszeniem dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce (zob.), Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich (zob.), Polskim Związkiem Inżynierów Budowlanych (zob.) i Związkiem Polskich Inżynierów Lotniczych (zob.) zorganizowano w kwietniu 1939 r. w Warszawie Pierwszy Polski Zjazd Spawalniczy; wygłoszono na nim 58 referatów w tym 4 przez gości z Francji, Niemiec i Jugosławii.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność SHP.

Wydawnictwa ciągłe:

Hutnikom i Odlewnikom do Wiadomości. Katowice 1930 – 1939

Dodatek do „Hutnika”.

Hutnik. Katowice 1935 – 1939

Ukazywał się od 1929 r. wydawany przez Związek Polskich Hut Źelaznych, Syndykat Polskich Hut Źelaznych, Centralę Zakupu Żelaza Polskich Hut Źelaznych

Źródła: W. Kuczewski, Do Kolegów – Hutników, „Hutnikom i Odlewnikom do Wiadomości” 1930 nr 5 s. 2; W. Kuczewski, List do redakcji, Tamże 1930 nr 8 s. 1 – 2; Zjazd Hutników Polskich, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1930 nr 51 – 52 s. A201; Życia towarzystw technicznych, komunikaty i wiadomości osobiste. Zjazd hutników, „Technik” 1931 nr 2 s. 33; Życia towarzystw technicznych, Tamże 1932 nr 20 – 22 s. 399, 1933 nr 2 s. 79, 1938 nr 3 s. 94; Wiadomości SHP, „Hutnikom i Odlewnikom do Wiadomości” 1935 nr 5 s. 2 – 4; Odezwa redakcji w sprawie mianownictwa, Tamże 1935 nr 6 s. 1; Polski Komitet VII Międzynarodowego Kongresu Górnictwa, Metalurgii i Geologii Stosowanej, Tamże 1935 nr 8 s. 3; Odezwa do wszystkich kolegów stalowników i zainteresowanych, Tamże 1935 nr 12 s. 1, nr 14 s. 1; Wiadomości bieżące, „Przegląd Chemiczny” 1937 nr 3 s. 62; Zagadnienia hutnicze na I Polskim Kongresie Inżynierów we Lwowie odbyłym w dniach 12 – 14 IX 1937 r., „Hutnikom i Odlewnikom do Wiadomości” 1937 nr 33 s. 469 – 470; Kurs inżynierski pod hasłem „Technika badań ruchowych w przemyśle hutniczym”, Tamże 1938 nr 38 s. 128; Doroczny Zjazd i Walne Zebranie SHP, Tamże 1938 nr 41 s. 344 – 345; Protokół Konferencji Surowcowej SHP odbytej w Syndykacie Polskich Hut Źelaznych w dniu 10 IV 1938 r., „Hutnik” 1938 nr 6 s. 329 – 340; Kronika przemysłowa. I Polski Zjazd Spawalniczy, „Przegląd Techniczny” 1938 nr 26 s. 971; Kronika. Pierwszy Polski Zjazd Spawalniczy, „Wiadomości Drogowe” 1939 nr 1 – 2 s. 46 – 47; Kronika. Pierwszy Polski Zjazd Spawalniczy w Warszawie, „Mechanik” 1939 nr 4 s. 127, nr 5 s. 214.

Literatura: Zarys dziejów hutnictwa i naukowo – technicznych stowarzyszeń hutniczych. Katowice 1972 s. 215 – 224, 299; H. Ciszewska – Wusatowska, „Hutnik” – monografia historyczna czasopisma z lat 1929 – 1939 Warszawa 1977; J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa – Kraków 1978 s. 187 – 188; M. Kowalewski, Blaski i cienie hutnictwa żelaza na ziemiach polskich, Częstochowa 1989 s. 53; Ruch stowarzyszeniowy w krajowym hutnictwie, Katowice 1992 s. 36 – 48; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Hutników Polskich /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 208 – 210 (hasło uzupełnione, tu dodatkowe źródła).

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW I TECHNIKÓW ZIEMI RADOMSKIEJ

Okres działalności: 1918 – 1939. **Siedziba:** Radom. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd Główny; koło. **Liczba członków:** 41 (1918), 112 (1923), 132 (1925), 112 (1928). **Prezysi:** Mrozowski (1918 – 22), Krzeczowski (1922 – 26), Władysław Krzyżanowski (1927), Michał Korolec (1928), T. Graff (1929 – 30). **Sekretarze:** Szostak (1930 - ?).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Ziemi Radomskiej powstało 20 listopada 1918 r. z inicjatywy inż. Mrozowskiego – dyrektora Polskich Kolei

Państwowych w Radomiu i inż. Zygmunta Słomińskiego – późniejszego prezydenta m. st. Warszawy. Zadaniem Stowarzyszenia było „zbliżenie między sobą osób pracujących na polu technicznym dla popierania rozwoju techniki, przemysłu i handlu rodzimego, informowanie członków Stowarzyszenia w sprawach zawodowych, regulowanie stosunków członków Stowarzyszenia między sobą oraz instytucjami postronnymi, reprezentowanie na zewnątrz opinii techników radomskich w sprawach zawodowych i mających związek z techniką oraz podtrzymywanie życia towarzyskiego wśród swych członków”.

Dominowali członkowie z Radomia, np. w 1923 r. było ich 100, a w 1925 r. 121, pozostali pochodzili z Lublina, Skarżyska i Dębina. Aktywnymi działaczami byli m.in.: Chądzyński, Egiejman, K. Ettinger, Olszewski, Paszkowski, Saganowski, Szczęsnowicz, Zagrodzki.

Podczas wojny polsko – bolszewickiej władze Stowarzyszenia zwołały 14 lipca 1920 r. Nadzwyczajne Ogólne Zebranie, na którym członkowie oddali się do dyspozycji władz wojskowych i wyrazili nadzieję, „/.../ że godnie odpowiedzą swojemu zadaniu i całe swoje siły i życie poświęcą wzywającej Ojczyźnie, która nam da nie bolszewicką przemoc i niewolę, a prawdziwą wolność obywatelską”.

Główną formą działalności Stowarzyszenia było organizowanie zebrań z odczytami: w latach 1922 – 29 odbyło się 145 odczytów, z udziałem przeciętnie około 30 członków, ale w 1929 r. tylko 6 – 10 osób, w tym także przedstawiciele wojska. Do wygłaszania referatów zapraszano profesorów Politechniki Warszawskiej, m.in. Henryka Mierzejewskiego (pochodził z Radomia, gdzie aktywnie działał podczas rewolucji 1905 r., później utrzymywał stałe kontakty z Radomiem), Romana Podoskiego, Ignacego Radziszewskiego. Omawiano problemy melioracji wodnych, infrastruktury miejskiej – głównie Radomia, naukowej organizacji pracy, wojny chemicznej, stosunków handlowych Polski i Turcji. Spośród odczytów można wymienić: H. Mierzejewskiego – „Wrażenia z podróży naukowej do Anglii”(1923), pułkownika Januarego Grzędzińskiego – „Rozwój lotnictwa w czasie wojny europejskiej” (1923), Stanisława Rodowicza – „Drogi komunikacyjne i standaryzacja” (1923), Stanisława Kelles – Krauza – „O higienie naszych miast – znaczenie parków i ogrodów” (1925), M. Masłowskiego – „O samowystarczalności polskiego

przemysłu chemicznego na wypadek wojny" (1925), Romana Podoskiego – „Koleje elektryczne" (1925), K. Kułakowskiego – „Istota naukowej organizacji" (1925), H. Mierzejewskiego – „O roli przemysłu maszynowego w obronie państwa" (1925).

W 1924 r. przy Stowarzyszeniu powstało Koło Naukowej Organizacji. W latach 1923 – 24 zorganizowano cykl wykładów dla młodych rzemieślników, które przekształcono następnie w Radomskie Kursy Techniczne.

Stowarzyszenie występowało w sprawach istotnych dla Radomia, m.in. rozbudowy miasta, budowy kanalizacji. Dla omówienia planowanych inwestycji publicznych zorganizowano cykl odczytów pt. Wielki Radom, przedstawiono m.in. następujące referaty: Eugeniusz Schonborn – „O budowie wzorowej nowoczesnej rzeźni" (1925), Władysław Krzyżanowski – „Radom – przyszły znaczny węzeł kolejowy" (1925), I. Radziszewski – „Wodociągi i kanalizacja m. Radomia według projektów W. H. Lindleya" (1925), Edward Kolisko – „Rola gazownictwa w gospodarce miejskiej" (1925).

Nawiązano współpracę ze stowarzyszeniami technicznymi w Starachowicach, Ostrowcu i Kielcach; z udziałem ich przedstawicieli w 1923 r. odbył się w Radomiu Zjazd Techników Województwa Kieleckiego. Organizacje te współpracowały odtąd w Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, a następnie – w Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

W lutym 1934 r. zorganizowano, wspólnie ze Spółką Akcyjną „Perun" i Stowarzyszeniem dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce (zob.), cykl odczytów i pokazy spawania, w których wzięło udział około 300 osób.

Stowarzyszenie współdziałało z radomskimi oddziałami Towarzystwa Wiedzy Wojskowej i Polskiej Macierzy Szkolnej; z inicjatywy Stowarzyszenia powstały w Radomiu oddziały Ligi Obrony Powietrznej Państwa (zob.) oraz Ligi Morskiej i Rzecznej.

Stowarzyszenie prowadziło bibliotekę i czytelnię czasopism, w której dostępne były polskie czasopisma techniczne i kilka niemieckich.

Źródła: Związki i stowarzyszenia techniczne. Członkowie Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Ziemi Radomskiej, „Przegląd Techniczny" (dalej „PT") 1920 nr 30 s. 153; Ogłoszenia, „PT" 1925 nr 5, 7 – 11, 15 – 16, 42 – brak paginacji (nie wszystkie biblioteki posiadają egzemplarze „PT" z częścią ogłoszeniową); Towarzystwa i instytucje naukowe, popularno – naukowe, techniczne, popierające naukę; organizacje zawodowe pracowników

naukowych w Polsce, „Nauka Polska” t. VII (1927) s. 387; Kronika. Odczyty i pokazy z dziedziny spawania w Radomiu, „Spawanie i Cięcie Metali” 1934 nr 4 s. 68.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Ziemi Radomskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 211 – 212 (tu dodatkowe źródła i literatura) – biogram uzupełniono i znacznie rozszerzono.

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW MECHANIKÓW POLSKICH

Rok założenia: 1926. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie (od 1935 r. Walne Zebranie Delegatów), Zarząd, Komisja Rewizyjna, Sąd Koleżeński; oddziały, koła, wydziały, sekcje, komisje, komitety. **Liczba członków:** 37 (1926), 73 (1927), 100 (1930), 162 (1934), 766 (1935), 966 (1936), 1262 (1938), 1299 (1939). **Prezesi:** Henryk Mierzejewski (1926 – 29), Czesław Mikulski (1929 – 34), Witold K. Wierzejski (1934 – 37), Władysław Kozłowski (1937 – 39), Stanisław Piotrowski (1939). **Sekretarze:** Bolesław Ruśkiewicz (1926 – 27), Bronisław Wahren (1927 – 29), Aleksander Stulgiński (1934 – 35), Eugeniusz Wolniewicz (1935 – 37), Leopold Mańkowski (1937 – 38), Władysław Pachulski (1938 – 39), Zdzisław Nowakowski (1939).

Charakterystyka działalności

Wkrótce po odzyskaniu przez Polskę niepodległości podjęto dyskusję nad nowym modelem stowarzyszeń technicznych. Mechanicy poddali ostrej krytyce organizację i formy dotychczasowej działalności Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, zarzucając mu przekształcenie się w organizację o charakterze klubowo – towarzyskim. Proponowano jednocześnie, czerpiąc wzory ze Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, powołanie do życia stowarzyszeń specjalistycznych, koncentrujących się przede wszystkim na całym kompleksie zagadnień naukowo – technicznych, od szkolnictwa począwszy na organizacji pracy kończąc. Ważnym etapem w krystalizacji koncepcji Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich (SIMP) był I Zjazd Inżynierów Mechaników 29 – 30 września 1923 r. w Politechnice Warszawskiej, podczas którego skonkretyzowano zasady organizacyjne oraz cele i zadania stowarzyszenia.

Przez następne trzy lata kontynuowano prace w dwóch grupach mechaników; pierwsza skupiona była wokół prof. H. Mierzejewskiego, kierownika Laboratorium Obróbki Metali Politechniki Warszawskiej, druga zaś wokół redakcji „Przeglądu Technicznego”, kierowanej przez Cz. Mikulskiego. Stan przygotowań organizacyjnych i merytorycznych pozwalał na wcześniejsze powołanie SIMP, ale odkładano je, obawiając się zarzutów, że jego założyciele kierują się pobudkami osobistymi, a ich działalność prowadzi do dalszego rozbicia i osłabienia ruchu stowarzyszeniowego techników polskich. Na podjęcie decyzji przemożny wpływ miał przewrót majowy Józefa Piłsudskiego, dokonany pod hasłami naprawy /sanacji/ życia politycznego, społecznego i gospodarczego. Rozwiązał on dotychczasowe wątpliwości mechaników, którzy, jak można sądzić, ożywienie życia stowarzyszeniowego traktowali jako fragment ogólnej sanacji życia społecznego.

Zebranie konstytucyjne SIMP odbyło się 28 czerwca 1926 r. w pomieszczeniach Laboratorium Obróbki Metali Politechniki Warszawskiej, kierowanym właśnie przez prof. H. Mierzejewskiego. Uczestniczyło w nim 37 inżynierów, a wśród nich: H. Mierzejewski, Cz. Mikulski, Edward T. Geisler, Zygmunt Rytel, Władysław Kozłowski, Władysław Łoziński, Waclaw Moczyński, Apolinary Zieliński, Józef Borowiak. Wybrano wówczas pierwszy zarząd SIMP, na jego czele stanął jako prezes prof. H. Mierzejewski, zaś wiceprezesem został Cz. Mikulski.

Cele i zadania sformułowano w statucie SIMP zalegalizowanym przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 20 sierpnia 1926 r., a merytoryczną działalność rozpoczęto we wrześniu tegoż roku. Aczkolwiek statut zmieniano kilkakrotnie, nad ostatnim projektem dyskutowano w 1938 r., to jednak podstawowa część tzw. dewizy SIMP nie uległa zmianie. W statucie stwierdzano, że „dewizą Stowarzyszenia jest wytężona praca na polu techniki i wytwórczości, mająca na celu wyzyskanie bogactw przyrody ku zapewnieniu największego rozwoju gospodarczego i bezpieczeństwa Rzeczypospolitej. W społecznych warunkach swej działalności, SIMP rządzić się będzie zasadą równorzędnego traktowania i rozwiązywania zagadnień technicznych, leżących w interesie poszczególnych klas lub grup społecz-

nych, stawiając na pierwszym planie potrzeby Narodu i Państwa jako całości”.

Do głównych celów i zadań SIMP zaliczano (statut z 1926 r.): współpracę naukową, zawodową i społeczno – gospodarczą inżynierów mechaników; współpracę z instytucjami rządowymi, samorządowymi, stowarzyszeniami krajowymi i zagranicznymi; przedsięwzięcia zmierzające do podniesienia wydajności pracy i wzrostu produkcji, co w konsekwencji miało przynieść potanie i tym samym udostępnienie wyrobów przemysłowych najszerszym kręgom społecznym. Druga grupa celów dotyczyła wewnętrznego życia Stowarzyszenia i nakierowana była na: krzewienie wiedzy zawodowej, dbałość o zachowanie zasad etyki w wykonywaniu zawodu inżyniera mechanika, obronę interesów zawodowych członków. W 1935 r. powyższe zadania uzupełniono o wydawanie bezstronnych opinii na temat zagadnień przemysłowo – technicznych, mających na celu tylko dobro kraju, o pomoc członkom Stowarzyszenia w zakresie materialnym i organizowaniu życia koleżeńskiego i towarzyskiego.

Tak sformułowane zadania i cele zamierzano realizować poprzez: wydawnictwa książkowe, czasopisma, zjazdy, konferencje, zebrania odczytowo – dyskusyjne; działalność sekcji, komisji i biur; organizowanie pokazów, kursów i wystaw; tworzenie bibliotek, zbiorów i laboratoriów; współpracę z instytucjami rządowymi i samorządowymi, stowarzyszeniami krajowymi i zagranicznymi; tworzenie biur pośrednictwa pracy oraz funduszy zapomogowych i stypendialnych; zakładanie kół koleżeńskich.

Według statutów Stowarzyszenie składało się z członków honorowych, zwyczajnych, wspierających i juniorów. Godność członka honorowego nadawało Walne Zebranie Delegatów większością 2/3 głosów osobie mającej szczególne zasługi dla rozwoju SIMP, techniki i przemysłu polskiego. Członkiem zwyczajnym mógł być: „a) inżynier mechanik posiadający dyplom szkoły akademickiej, b) osoba pracująca w dziedzinie mechaniki i posiadająca dyplom szkoły akademickiej, c) osoba bez dyplomu akademickiego, która wyróżniała się wybitną pracą zawodową lub naukową w dziedzinie mechaniki”. Członkiem wspierającym mogło być przedsiębiorstwo

przemysłowe, handlowe, organizacja techniczna, społeczna, gospodarcza, instytucje państwowe i samorządowe interesujące się pracami SIMP i pragnące popierać je materialnie. Członkiem juniorem mógł zostać student po ukończeniu dwóch lat studiów.

Od samego początku istnienia SIMP trwały kontrowersje wokół następującej kwestii: czy ma ono być elitarne, czy masowe. W pierwszych latach dominowała koncepcja Mierzejewskiego, zmierzająca do skupienia w SIMP elity mechaników polskich, posiadających znaczący dorobek naukowy, konstrukcyjny i organizacyjny. W rezultacie w styczniu 1934 r. SIMP liczyło zaledwie 162 członków. Przełom nastąpił właśnie w 1934 r., kiedy to prezesem został, związany z przemysłem zbrojeniowym, inż. Witold K. Wierzejski, który przystąpił do budowy organizacji masowej, mającej ambicje skupić w swoich szeregach możliwie najliczniejszą grupę inżynierów mechaników. W krótkim czasie osiągnięto znaczące rezultaty, już w końcu 1934 r. SIMP liczyło 371 członków, a tuż przed wybuchem II wojny światowej 1299 członków. W szeregach SIMP znajdowało się przeszło 43% ogółu inżynierów mechaników.

Członkowie SIMP skupiali się przede wszystkim w Warszawie, w zależności od roku od przeszło 57% do 47,5%. Daleko poza Warszawą planowały się drugie Starachowice (70 członków w 1937 r.), przy czym niemal wszyscy pracowali w Towarzystwie Starachowickich Zakładów Górniczych, a dalej: Lwów, Radom, Skarżysko, Katowice, Poznań, Chorzów. Prawie żadnych sukcesów organizacyjnych nie odniesiono w Łodzi i Krakowie. SIMP było niemal wyłącznie męskie, w 1937 r. wśród członków znalazły się zaledwie 4 kobiety. Do Stowarzyszenia zapisywali się głównie młodzi inżynierowie. Pod względem narodowościowym SIMP było niemal jednolite, albowiem 99% członków stanowili Polacy. A mimo to w 1937 r. wprowadzono do statutu paragraf aryjski – „Żydzi i osoby pochodzenia żydowskiego nie mogą być przyjmowani na członków Stowarzyszenia”.

W 1926 r. Zarząd Główny działał poprzez następujące wydziały: Zawodowy, Lokalny, Ogólny i Personalny. Wydział Zawodowy dzielił się na sekcje: Warsztatową, Technologiczną, Taboru Kolejowego, Samochodowa i

Lotniczą, Włókienniczą. W drugiej połowie lat trzydziestych funkcjonowały następujące komisje: Oświatowa, Prasowa, Administracyjna, Finansowa, do spraw Naczelnej Organizacji Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej (zob.), do spraw Zagranicznych, Wycieczkowa, Pośrednictwa Pracy, Odczytowa, Organizacyjno – Propagandowa, Kursów Inżynierskich i Zawodowych, Zjazdowa, Biblioteczna. W 1938 r. inżynierowie działali w sekcjach: Bezpieczeństwa Pracy (przewodniczący Andrzej Mazurkiewicz), Energetycznej (Stanisław Rażniewski), Metaloznawczej (Leonard Krauze), Spawalniczej (Zygmunt Dobrowolski), Warsztatowej (Apolinary Zieliński) oraz Kole Inżynierów Samochodowych (Zygmunt Okołów) i Komitecie Wydawniczym (Franciszek Przeździecki).

Od połowy lat trzydziestych, czyli od momentu szybkiego umasowienia SIMP, zaczęły powstawać i aktywizować działalność oddziały; w 1938 r. w następujących miastach: Katowice (Ignacy Brach), Lwów (Stanisław Ochęduszek), Poznań (Stanisław Bogusławski), Radom (Janusz Straszewicz), Skarżysko (Mieczysław Olszański), Starachowice (Kazimierz Raczyński), Stalowa Wola (Karol Szaniawski), Dziedzice (Jerzy Meier), Rzeszów (Leon Burnat), Łódź (Bolesław Benedek).

Najszerszą płaszczyzną, wymiany informacji naukowych i technicznych, a także dyskusji na ogólne tematy gospodarcze, społeczne i techniczne były zjazdy inżynierów mechaników. Odbyło się ich w okresie międzywojennym 11, z których 9 w Warszawie, a dwa pozostałe w Katowicach i we Lwowie. XII Zjazd, planowany na 7 – 10 października 1939 r. w Katowicach, nie odbył się z powodu wybuchu II wojny światowej.

Obrady zjazdów składały się z dwu części: plenarnej i sekcyjnej. Referaty plenarne składały się na program posiedzeń inauguracyjnych i kończących zjazd, a dotyczyły tematów ogólnych, aktualnie najważniejszych problemów przemysłu oraz techniki, zaś wnioski płynące z referatów i dyskusji stanowiły zazwyczaj podstawę do uchwał zjazdowych. Obrady sekcyjne prowadzono początkowo w sekcjach warsztatowej i energetyczno - konstrukcyjnej, a następnie organizacyjnej, kolejowej, metaloznawczej spawalniczej i wojskowo – technicznej, przy czym nie wszystkie powoływano na

każdym zjeździe. Przedmiotem obrad sekcyjnych były w zasadzie wszystkie problemy związane z mechaniką, o czym świadczy choćby liczba referatów. Największą odnotowano na zjazdach: w 1933 r. – 130, 1936 r. – 76, 1931 r. – 74 referaty.

Referaty plenarne dotyczyły najczęściej warunków rozwoju techniki w Polsce. Apelowano do władz o popieranie wynalazczości polskiej, upatrując w niej podstawę niepodległości państwa polskiego. Nie negowano znaczenia licencji, ale podkreślano, że winny one być jedynie bodźcem dla rozwoju rodzimej myśli technicznej.

Systematyczne prace prowadzono przede wszystkim w sekcjach, komisjach i kołach, których liczbę warunkowały potrzeby, wynikające z programu działalności stowarzyszenia. Na uwagę zasługują osiągnięcia Sekcji Warsztatowej, dzięki działalności m.in. Józefa Cyfrackiego, S. Płużańskiego i J. Piotrowskiego, zwłaszcza w zakresie normalizacji, współpracowano z Polskim Komitetem Normalizacyjnym. W latach trzydziestych dużą aktywność przejawiało Towarzystwo Wojskowo – Techniczne, działające na prawach sekcji, a także Koło Inżynierów Samochodowych.

Najbardziej popularną formą działalności SIMP były odczyty. Największe sukcesy akcja odczytowa osiągnęła w okresie od marca 1935 r. do końca lutego 1936 r., kiedy to Komisją Odczytową kierował Janusz Babiński. W tym czasie zorganizowano w Warszawie 36 odczytów z udziałem 4500 uczestników, zaś poza Warszawą 46 odczytów. Szczególną popularnością jako referent cieszył się prof. Iwan Feszczenko – Czopiwski, który wygłosił 7 odczytów.

Nową formą wymiany poglądów – specjalistyczne, konferencje naukowe – zainicjował w 1926 r. prof. H. Mierzejewski. Kilka takich konferencji zorganizował w latach 1926 – 28, m.in. na tematy: warsztatowe, średnich szkół technicznych, możliwości budowy turbin parowych w Polsce. W końcu lat trzydziestych powrócono do tej formy działalności, organizując m. in. Konferencję Kształcenie i Doksztalcenia Zawodowego Pracowników Przemysłu Metalowego /1938/ i Konferencję Obrabiarkową /1939/.

Znaczne sukcesy odnotowało SIMP na polu wydawniczym, zwłaszcza w zakresie czasopism technicznych. W 1927 r. Sekcja Warsztatowa przejęła od Stowarzyszenia Mechaników Polskich z Ameryki „Mechanika”, który najlepiej rozwijał się pod redakcją Edmunda Oski i Jerzego Grodeckiego. „Mechanika” wydawano do końca 1934 r. Wznowiono go w maju 1938 r, pod redakcją Adama T. Troskoleńskiego, a nakład czasopisma w rok później wynosił 12 000 egzemplarzy. Z chwilą zawieszenia „Mechanika” rozpoczęto z początkiem 1935 r. wydawanie „Przeglądu Mechanicznego”, redagowanego przez Cz. Mikulskiego. W 1936 r. czasopismo osiągnęło nakład 2,5 tys. egzemplarzy i nie przekroczyło go do września 1939 r.

Koło Samochodowe SIMP najpierw współpracowało przy wydawaniu czasopisma „Auto i Technika Samochodowa”, a w 1938 r. samodzielnie podjęło wydawanie miesięcznika „Technika Samochodowa”.

Zarząd SIMP, w ramach posunięć zmierzających do ożywienia działalności, postanowił 19 kwietnia 1934 r. wydawać miesięcznik pt. „Wiadomości SIMP” jako dodatku do „Mechanika”, a od 1935 r. „Przeglądu Technicznego”. Redagował wówczas „Wiadomości SIMP” Cz. Mikulski, redaktor naczelny „Przeglądu Technicznego”, a nakład oscylował od 2 do 3 tysięcy egzemplarzy. W każdym numerze dokumentowano działalność wszystkich struktur organizacyjnych SIMP. Część sprawozdawcza poprzedzana była zazwyczaj jednym lub dwoma artykułami problemowymi, dotyczącymi aktualnej działalności Stowarzyszenia. Na łamach tego biuletynu zamieszczano obszernie sprawozdania ze zjazdów, konferencji i odczytów; podawano dokładną statystykę nowo przyjmowanych członków.

SIMP wydało kilka książek i broszur, np. S. Płużańskiego – „Skrawanie stopami”, Romualda Dobrowolskiego – „Przeptyw par i gazów przez znormalizowane dysze”, Mieczysława Tomkowicza – „Tarcze szlifierskie” (Warszawa 1937); przygotowano do druku: A. Tomaszewskiego – „Podstawy, przyrządy i metody ścisłych pomiarów warsztatowych”, Wiktora Szrajbera – „Koła zębate”, a także „Podręcznik dla metaloznawców” pod redakcją L. Krauzego i Władysława Wrażeja.

Mimo dużego krytycyzmu wobec działalności dotychczasowych stowarzyszeń SIMP nie odżegnywało się od współpracy z nimi. W drugiej połowie lat dwudziestych nawiązano współpracę z kilkoma stowarzyszeniami, ale bez konkretnych rezultatów. Natomiast od 1934 r. przedstawiciele SIMP brali udział w pracach organizacyjnych zmierzających do powołania Naczelnej Organizacji Inżynierów R.P., zaś 17 lipca 1935 r. SIMP stało się członkiem założycielem NOI.

W pierwszym okresie istnienia SIMP współpraca z zagranicznymi stowarzyszeniami ograniczała się do skromnych kontaktów z inżynierami czechosłowackimi i szwedzkimi. Począwszy od 1935 r. nawiązano bliższą współpracę ze stowarzyszeniami belgijskimi i niemieckimi. Ale najściślej-
sze więzy łączyły SIMP z Société Francaise des Mecaniciens /SFM/ - Stowarzyszeniem Mechaników Francuskich. Jej wyrazem było utworzenie w obu stowarzyszeniach kół przyjaciół Francji i Polski. W 1939 r. rozpoczęto wymianę artyku w pomiędzy organami prasowymi SFM i SIMP.

Wybitni polscy mechanicy, m.in. profesorowie H. Mierzejewski i Edwin Hauswald silnie akcentowali wzajemne oddziaływanie nauki i techniki. Przy czym zagadnienie to rozpatrywali w kontekście praktycznego wykorzystania zdobyczy nauki w procesie produkcji, proponując konkretne rozwiązania organizacyjne. Np. profesorowie H. Mierzejewski i Bohdan Stefanowski postulowali utworzenie ośrodków badawczo – rozwojowych przy dużych zakładach przemysłowych lub dla grupy mniejszych przedsiębiorstw określonej branży oraz instytutów naukowo – badawczych, które miały zaja c się pracami badawczymi nad najbardziej ważnymi zagadnieniami dla gospodarki polskiej, a dotyczącymi przede wszystkim problemów energetycznych, konstrukcyjnych i technologicznych. Tylko niektórzy z mechaników /Karol Adamiecki i E. Hauswald/ przestrzegali przed ujemnymi skutkami przyspieszonego procesu industrializacji.

W procesie uprzemys wienia kluczowa rola miała przypa c inżynierom, ale ich pozycji mechanicy nie ograniczali tylko i wy cznie do sfery produkcji. Widziano konieczno c aktywizacji inżynierów w życiu społecznym i politycznym, a to dlatego, że dysponowali oni atrybutami pozwalają-

cymi rozwiązać antagonizm pomiędzy robotnikami a pracodawcami. Zagadnieniom tym poświęcił swoje wystąpienie na I Zjeździe Inżynierów Mechaników K. Adamiecki, który, wzorując się na rozważaniach amerykańskich socjologów i politologów, zarysował polską odmianę inżynierskiej wersji teorii technokracji. Adamiecki negując istnienie konfliktu klasowego twierdził jednocześnie, że interesy obu klas są zgodne, albowiem dążą one do maksymalizacji zysków, a zapewnić je mogą technicy, dysponujący odpowiednią wiedzą techniczną i znajomością zasad naukowej organizacji pracy.

Szeroko interesowano się zagadnieniami gospodarczymi, zwłaszcza w zakresie analiz bieżących, ale formułowano również koncepcje teoretyczne i propozycje reform. Rozważania teoretyczne, o wysokim stopniu abstrakcji, dotyczące kompleksu zagadnień społeczno – gospodarczych, mających również konsekwencje natury politycznej, były głównie przedmiotem publikacji E. Hauswalda, a ich rezultatem sformułowanie koncepcji produktywizmu, którego naczelną kategorią uczynił wydajność pracy. Wiele uwagi poświęcano zagadnieniom organizacji pracy; powołana w 1936 r. Sekcja Organizacji i Kierownictwa proponowała konkretne rozwiązania praktyczne.

W 1935 r. Zarząd SIMP przedstawił rządowi postulaty środowiska mechaników w zakresie rozwoju przemysłu metalowego w Polsce. Stwierdzano w nich, że jedyną drogą rozwoju społeczno – gospodarczego jest szybkie i kompleksowe uprzemysłowienie kraju. W postulatach optowano za zasadami kapitalizmu wolnokonkurencyjnego, a interwencję państwa chciano ograniczyć do budowy infrastruktury technicznej i stworzenia dogodnych warunków finansowych dla prywatnego przemysłu krajowego.

Przez cały okres istnienia SIMP mechanicy rozważali wszystkie problemy gospodarcze w kontekście unowocześnienia przemysłu zbrojeniowego, a tym samym wzmocnienia obrony kraju. Szczególne zainteresowanie SIMP przemysłem zbrojeniowym znalazło wyraz w inicjatywie powołania do życia 3 grudnia 1932 r. Towarzystwa Wojskowo – Technicznego (zob.), w którym funkcje kierownicze pełnili m.in. Jan Czochralski, Czesław

Klarner, Cz. Mikulski, W. Moszyński, S. Płużański i W. K. Wierzejski. Niemal każdy Zjazd Inżynierów Mechaników Polskich w drugiej połowie lat trzydziestych zgłaszał konkretne postulaty uwzględniające potrzeby wojska, m. in. w zakresie rozwoju motoryzacji i surowców zastępczych.

Stowarzyszenie reaktywowało działalność po 1945 r. pod nazwą Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Mechaników Polskich.

Wydawnictwa ciągłe:

Mechanik. Warszawa 1927 – 1934, 1938 – 1939 (kontynuowano wydawanie po II wojnie światowej)

Przegląd Mechaniczny. Warszawa 1935 – 1939 (kontynuowano wydawanie po II wojnie światowej)

Wiadomości SIMP. Warszawa 1934 – 1939 (dodatek do „Przeglądu Mechanicznego” i „Przeglądu Technicznego”)

Technika Samochodowa. Warszawa 1938 – 1939

Literatura: R. Gdulewski, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Mechaników Polskich /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. I. Pod red. L. Łosia, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978 s.448 – 451; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich w dwudziestoleciu międzywojennym, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1988 nr 3 s. 719 – 743 – tu obszerne źródła i literatura; J. Piłatowicz, SIMP w XX – leciu międzywojennym (1926 – 1939), Warszawa 1993 – tu obszerne źródła i literatura; J. Piłatowicz, Henryk Mierzejewski 1881 – 1929. Działacz polityczny, inżynier, naukowiec, dydaktyk, założyciel i pierwszy prezes SIMP, Warszawa 1996 – tu obszerne źródła i literatura.

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW MINISTERSTWA ROBÓT PUBLICZNYCH

Okres działalności: 1929 – 1932. **Siedziba:** Warszawa.

Charakterystyka działalności

Utworzono je 21 września 1929 r., a przestało istnieć 9 grudnia 1932 r. wraz z likwidacją Ministerstwa Robót Publicznych. Należało do Związku Stowarzyszeń Urzędników z Wykształceniem Akademickim.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939.(Informator), Warszawa 1963 s.817; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Inżynierów Ministerstwa Robót Publicznych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 160.

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW OGRODNIKÓW

Okres działalności: 1931 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; sekcje i komisje. **Prezes:** Wanda Borowska (1931 – 39). **Sekretarz:** Jadwiga Supińska (1931 – 39).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie utworzono na zebraniu organizacyjnym 31 maja 1931 r. Uchwalono wówczas statut i wybrano władze, w skład Zarządu weszli: W. Borowska (prezes), Halina Poniatowska (wiceprezes), J. Supińska (sekretarz), Wanda Iwańska (skarbnik) i Helena Blockówna. Statut został zatwierdzony 31 października 1931 r.

Zadanie Stowarzyszenia było „zespolecie inżynierów ogrodników pracujących we wszystkich dziedzinach ogrodnictwa dla: a) pogłębienia wiedzy ogrodniczej i podniesienia ogrodnictwa, b) obrony interesów członków, c) podtrzymywania łączności między członkami". Dla realizacji tych celów zamierzano upowszechniać osiągnięcia naukowe z zakresu ogrodnictwa poprzez: organizowanie zjazdów, wykładów, odczytów; popieranie i publikowanie wydawnictw; udzielanie pomocy w organizowaniu kształcenia zawodowego członków; współpracę z innymi stowarzyszeniami i instytucjami, zajmującymi się problemami ogrodnictwa w kraju i zagranicą.

Członkiem zwyczajnym mógł zostać absolwent Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego lub innej uczelni technicznej.

Stowarzyszenie miało prawo tworzyć oddziały terenowe; dla opracowania wybranych zagadnień powoływano sekcje stałe i komisje okresowe. Comiesięczne zebrania organizowała Sekcja Naukowa, prezentowano na nich najnowsze osiągnięcia nauki dotyczące uprawy i hodowli drzew owocowych; prezentowano najnowsze, polskie i zagraniczne, książki i czasopisma na ten temat. Referaty wygłosili m.in. Wincenty Hoser i I. Lepecka.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Literatura: B. Krajewska – Tartakowska, Stowarzyszenie Inżynierów Ogrodników /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 160 – 161.

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW POLAKÓW W AMERYCE (THE ASSOCIATION OF POLISH ENGINEERS OF AMERICA)

Okres działalności: 1923 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1923 – 26 Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów Polaków). **Siedziba:** Detroit. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; Koło Organizacji Naukowej. **Liczba członków:** 27 (1927) – w tym 11 korespondentów, 22 (1931), 15 (1936). **Prezysi:** Witold Kosicki (1923 – 30, 1931 – 37), Józef W. Skutecki (1930 – 31), L. Raczyński (1937 – 39). **Sekretarze:** Kazimierz Szymański (1923 – 27), Jerzy A. Sentkowski (1927 – 31), V. Poźniak (1932 – 37), W. Smętek (1937 – 39).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie powstało w grudniu 1923 r. i postawiło sobie wówczas dwa główne zadania: popieranie interesów zawodowych techników, inżynierów i architektów Polaków w Ameryce; rozwój nauki i techniki w Polsce i Stanach Zjednoczonych. W tym celu zamierzano: skupić w Stowarzyszeniu wszystkich techników, inżynierów i architektów Polaków w Detroit i stanie Michigan; utrzymywać kontakty z podobnymi stowarzyszeniami w Polsce i Stanach Zjednoczonych; nawiązać współpracę z polskimi i amerykańskimi placówkami naukowymi; pomagać materialnie i moralnie polskim technikom i inżynierom przebywającym w Stanach Zjednoczonych na praktykach fabrycznych i uzupełniających wiedzę w szkołach i uczelniach amerykańskich; krzewić oświatę i wiedzę techniczną wśród członków Stowarzyszenia i wychodźstwa polskiego w Ameryce.

Najaktywniejsi byli członkowie Koła Organizacji Naukowej (prezesował mu K. Szymański), którzy mieli pomagać inżynierom polskim w Stanów Zjednoczonych, przekazywać do Polski informacje o naukowej organizacji w Stanach Zjednoczonych, m.in. przystąpiono do sporządzania bibliografii dzieł z zakresu naukowej organizacji w Stanach Zjednoczonych, nawiązano kontakty, z wiodącymi w tym względzie czasopismami amerykańskimi. Rozpoczęto współpracę z polskim Instytutem Naukowej Organizacji, której re-

zultatem było wydanie specjalnego numeru "Przeglądu Organizacji"(1926 nr 7) poświęconego Stanom Zjednoczonym. Ukazało się w nim kilka artykułów napisanych przez polskich inżynierów ze Stanów Zjednoczonych, m.in. Stanisław Borkowski – „Akcja Stowarzyszenia Inżynierów Polaków w Ameryce”, K. Szymański – „Stowarzyszenia inżynierów przemysłowych”, Roman Moczulski – „Krajowe Stowarzyszenie Obliczania Kosztów Własnych”, Wacław Szymanowski – „Praca ręczna i maszynowa”.

Stowarzyszenie przekazywało do Polski materiały, informacje techniczne, katalogi i odbitki wygłoszonych odczytów, m.in. Związkowi Inżynierów Drogowych Rzeczypospolitej Polskiej (zob.) i Stowarzyszeniu Techników Polskich w Wilnie (zob.).

Członkowie Stowarzyszenia wygłaszali kilka odczytów rocznie poświęconych m.in. lotnictwu, elektrotechnice, browarnictwu, budowie mostów i roli inżyniera w polityce.

W 1936 r. ufundowano 5 stypendiów dla studentów politechnik amerykańskich, ubiegać się o nie mogła młodzież pochodzenia polskiego, dobrze władająca językiem polskim.

Aktywnymi działaczami, oprócz prezesów i sekretarzy, byli: S. Cisło, Józef J. Gwizdowski, A. Horbaszewski, E. Konkolewski, J. Kulicki, J. A. Pikulski, A. Plutyński, W. Różycki, Józef J. Sawicki, E. Sokołowski. Tytuł członka honorowego wręczono prof. Feliksowi Pawłowskiemu na zorganizowanym w 1936 r. specjalnym Zjeździe Inżynierów Polaków w Ann Arbor. Dwaj przedstawiciele Stowarzyszenia: W. Nichols i K. Szymański zostali w 1927 r. członkami Instytutu Naukowej Organizacji w Warszawie.

Stowarzyszenie wydawało biuletyn pt. „Okólnik” (np. w 1931 r. ukazało się 7 numerów), redagował go Adolf H. Garncarczyk. Ukazywały się w nim informacje o działalności Stowarzyszenia, a także artykuły o aktualnych kierunkach rozwoju techniki. „Okólnik” przesyłano do polskich stowarzyszeń technicznych, m.in. do Kujawskiego Stowarzyszenia Techników we Włocławku (zob.), które zrewanżowało się „Życiem Włocławka i Okolicy”. Wiadomo, że „Okólnik” wychodził w 1931 r.

W grudniu 1927 r. Stowarzyszenie złożyło akces do Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.). Na początku marca 1931 r. przystąpiono do Amerykańsko – Polskiej Izby Handlowej w Nowym Jorku, zaś 1 października 1931 r. do Związku Detroickich Zrzeszeń Technicznych i dzięki temu Stowarzyszenie stało się członkiem Amerykańskiej Rady Inżynierów z siedzibą w Waszyngtonie.

Stowarzyszenie posiadało bibliotekę i czytelnię. Celem udostępnienia własnych zbiorów szerszemu gronu zainteresowanych doprowadzono do zorganizowania Działu Polskiej Techniki w Bibliotece Miejskiej w Detroit, na jego zbiory złożyły się roczniki czasopism technicznych, dzieła, wykresy i tabele ofiarowane przez Stowarzyszenie. Zwrócono się do Polaków w Stanach Zjednoczonych o wsparcie tej akcji.

Wydawnictwo ciągłe:

„Okólnik” 1931

Źródła: Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Inżynierów Polaków w Ameryce Polaków w Ameryce za rok 1927, „Wiadomości ZPZT” 1928 nr 5 – 7 s. B62 – B63; Towarzystwo Inżynierów i Architektów Polaków w Detroit Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, „Mechanik” 1924 nr 4 s. 48; Z działalności kół naukowych organizacji. Detroickie Koło Organizacji Naukowej przy Stowarzyszeniu Inżynierów Polaków w Ameryce, „Przegląd Organizacji” 1926 nr 4 – 5 s. 159; Słowo wstępne, Tamże 1926 nr 7 s. 212 – 213; Odezwa Stowarzyszenia Inżynierów Polaków w Ameryce, Tamże 1926 nr 7 s. 221; Różne sprawy. Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce, „CzT” 1927 nr 1 s. 15 – 16; Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1930 nr 11 s. B52; Z życia techników kujawskich. Związek Inżynierów Polaków w Ameryce, „Życie Włocławka i Okolicy” 1931 nr 2 – 3 s. 20; Wiadomości bieżące. Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce, „Przemysł Naftowy” 1931 nr 3 s. 76 – 77; Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce, „Technika i Przemysł” 1931 nr 7 s. 14 – 15; Odezwa Stowarzyszenia Inżynierów Polaków w Ameryce, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1931 nr 7 – 8 s. A13 – A14; Z życia towarzystw technicznych, komunikaty i wiadomości osobiste, „Technik” 1931 nr 12 s. 211 – 212; Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1931 nr 18 – 19 s. A41, nr 25 s. A87, 1932 nr 6 s. A30 – A31, nr 10 s. A59; Z życia towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Inżynierów Polaków w Ameryce, „Technik” 1937 nr 6 s. 169.

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW W POZNANIU

Okres działalności: 1920 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1920 – 33 Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów w Poznaniu). **Siedziba:** Poznań. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; koła, komisja. **Liczba członków:** 50 (1920), 131 (1923), 146 (1926), 118 (1929) 118 (1932). **Prezisi:** Krzyżagór-

ski (1920), Witold Łebiński (1920 – 21, 1923 – 24), Marian Pośpieszański (1921 – 23), Wiktor Maćkowiak (1924 – 28), Twardowski (1929 – 31), Marian Kryzan (1931 – 34). **Sekretarze:** Wiktor Maćkowiak (1921 – 22, 1924), Władysław Kęcki (1923 – 24), Mieczysław Pilarski (1924 – 25), Bolesław Olgelbrand (1925 – 28), Luśniak (1930 – 31), Stanisław Latinek (1931 – 32), Stanisław Majchrowicz (1932 – 34).

Charakterystyka działalności

Założone w 1907 r. Towarzystwo Techników Polskich w Poznaniu skupiało techników zarówno ze średnim, jak i wyższym wykształceniem technicznym. Zapewne w wyniku konfliktu interesów pomiędzy tymi grupami nastąpił rozłam w stowarzyszeniu, z inicjatywy inż. W. Łebińskiego 17 kwietnia 1920 r. opuścili tę organizację członkowie z wykształceniem akademickim w liczbie 40 osób, zakładając Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów w Poznaniu. Zebranie konstytucyjne pod przewodnictwem dr. Inż. Jana Rakowicza odbyło się 1 maja 1920 r., uchwalono na nim statut i wybrano prezesa – inż. Krzyżagórskiego.

Do członków założycieli należeli inżynierowie: Krzyżagórski, W. Łebiński, W. Maćkowiak, Zdzisław Mann, Mroczkowski, Jan Popielecki, Marian Pośpieszański, Twardowski, J. Rakowicz, Ulatowski. Oprócz nich do aktywnych działaczy należeli w późniejszym okresie: Marian Andrzejewski, Edward Berezowski, Wiktor Gajewski, Włodzimierz Łuszczewski, Paweł Nestrypke, Edmund Nowakowski, Stanisław Zeyland.

Zadaniem Stowarzyszenia było „zespolecie jednostek z akademickim wykształceniem pracujących we wszystkich gałęziach zawodu technicznego”.

W latach 1921 – 29 w ramach Stowarzyszenia istniały Koła: Architektów (założone w 1921 r.), Inżynierów Mierniczych (1921), Mechaników (1924), Elektryków (1924), Inżynierów Organizacji Pracy (1924), Inżynierów Państwowych Ministerstwa Robót Publicznych (1925). Od 1929 r. funkcjonowały tylko dwa Koła: Architektów i Inżynierów Mierniczych.

Działalność Stowarzyszenia koncentrowała się na prowadzeniu odczytów: w latach 1920 – 32 ogłoszono 116 odczytów dotyczących m.in. portu gdańskiego, naukowej organizacji pracy, architektury, energetyki. Uczestniczyło w

nich przeciętnie 30 – 40 osób. Odczyty m.in. wygłosili: Karol Nowicki – „O kotłach parowych w przemyśle” (1921), S. Latinek – „Historia katastru gruntowego w Małopolsce” (1921), Jan Popielecki – „Zagadnienie portu gdyńskiego” (1926), J. Rakowicz – „O urządzaniu budownictwa miejskiego w Poznaniu” (1921), Bronisław Przybylski – „Sprawozdanie z Międzynarodowego Kongresu Energetycznego w Berlinie” (1930), Władysław Krzysztoń – „Nowy sposób wykonywania budynków mieszkalnych (1930), Z. Hetper – „Budowa materii w świetle najnowszej nauki” (1931), Piotr Tułacz – „Nowoczesne metody spawania” (1931).

Wiele uwagi poświęcano szkolnictwu. W 1921 r. podjęto starania o utworzenie na Uniwersytecie Poznańskim wydziału architektury; miał on zapoczątkować powstanie politechniki w Poznaniu. W 1925 r. powołano dla tych działań Komisję Politechniczną pod przewodnictwem dr. inż. J. Kryzana. Stowarzyszenie było reprezentowane w Radzie Opiekuńczej Państwowej Wyższej Szkoły Budowy Maszyn i Elektrotechniki w Poznaniu. W 1932 r. postulowano zamknięcie średniej Szkoły Mierniczej w Poznaniu i kształcenie mierniczych na poziomie szkoły wyższej.

Stowarzyszenie opiniowało ustawy: budowlaną, o dostawach rządowych, o ochronie tytułu inżyniera. Współpracowano z Magistratem m. Poznania przy ustalaniu ordynacji budowlanej dla m. Poznania, ogłaszaniu konkursów na budowę gmachów o charakterze publicznym, np. na hale targowe, szkołę przemysłową i szkołę doszkolającą. Koło Architektów współdziałało przy urządzeniu Wystawy Architektury na Powszechnej Wystawie Krajowej w 1929 r. Wydano opinię o planie rozbudowy Poznania (1929 – 30).

Organizowano kursy doszkolające: budownictwa stalowego (1932 r.), obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej (1932 – 33).

Z inicjatywy i pod redakcją podpułkownika Jerzego Syrokomli – Syrokomskiego Stowarzyszenie rozpoczęło wydawanie w maju 1921 r. „Wiadomości Technicznych”, w podtytule zasygnalizowano zakres zainteresowań – „Przemysł techniczny, inżynieria, miernictwo, architektura, automobilizm, lotnictwo, żegluga i sport”. Znane są jedynie trzy numery czasopisma

z 1921 r., zamieszczono w nich dużo materiałów o lotnictwie i staraniach zmierzających do założenia w Poznaniu politechniki. Uwagę zwracają liczne i dobrej jakości zdjęcia. W maju 1932 r. podjęto ponownie próbę, wspólnie z oddziałem poznańskim Stowarzyszenia Elektryków Polskich (zob.), wydawania czasopisma, tym razem pod tytułem - „Zachodniopolskie Wiadomości Techniczne” (od nr 7 z 1932 r. „Polskie Wiadomości Techniczne”), poświęconego rozwojowi techniki i propagowaniu industrializacji.

Stowarzyszenie było w 1922 r. członkiem założycielem Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, przekształconej w 1924 r. w Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), którego wieloletnim wiceprezesem był W. Maćkowiak.

Działało do wybuchu II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

Wiadomości Techniczne. Poznań 1921 nr 1 – 3 Zachodniopolskie Wiadomości Techniczne. Poznań 1932 – 1933

Od 1932 nr 7 tytuł Polskie Wiadomości Techniczne.

Źródła: Stowarzyszenie Techników w Poznaniu, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „Przeglądu Technicznego” – dalej „PT”) 1919 nr 24 s. 166; Sprawy bieżące, „Czasopismo Techniczne” 1921 nr 21 – 22 s. 128, nr 23/24 s. 135 – 136; Kronika Stowarzyszenia Inżynierów i Architektów w Poznaniu, „PT” 1921 nr 32 s. 212, nr 39 s. 244, nr 44 s. 278, nr 48 s. 304; Zrzeszenia techniczne. Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów w Poznaniu, „PT” 1922 nr 1 s. 8; Towarzystwa i instytucje naukowe, popularno – naukowe, techniczne, popierające naukę i organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce, „Nauka Polska” t.VII (1927) s. 386; Ze Stowarzyszenia Inżynierów i Architektów w Poznaniu, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1930 nr 39 – 42 s. III – okładki, 1932 nr 3 s. A10 – A11; Uroczyste otwarcie kursu obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej Stowarzyszenia Inżynierów i Architektów w Poznaniu, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1932 nr 24 s. A171 – A172.

Literatura: Historia Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych za okres X – lecia, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1929 nr 6 s. B39 – B41; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Inżynierów w Poznaniu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 212 – 213 (tu dodatkowe źródła) – hasło zostało rozszerzone.

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW W WARSZAWIE (POLSKIE)

Okres działalności: 1926 - ? **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; oddziały, komisje, koła.

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie powstało w 1926 r., w grudniu tego roku opracowano statut. Zadaniem Stowarzyszenia było zbliżenie inżynierów i techników na gruncie zawodowym. Zamierzano pracować na rzecz rozwoju i szerzenia wiedzy technicznej, bronić interesów zawodowych i przywilejów państwowych inżynierów i techników.

Cele powyższe miano realizować poprzez różne formy działalności, wśród których wymieniono: odczyty, kursy, porady, badania i doświadczenia naukowe, zakładanie bibliotek i czytelni, wydawanie czasopism i książek, zwoływanie zjazdów, organizację wycieczek naukowych, popieranie szkolnictwa zawodowego. Zapowiadano opracowywanie opinii, petycji i memoriałów w sprawach technicznych i gospodarczych.

Członkiem Stowarzyszenia mogły być osoby o wyższym i średnim wykształceniu technicznym lub innym wykształceniu wyższym, o ile pracowały w przemyśle na polu technicznym oraz osoby, które położyły wybitne zasługi dla rozwoju techniki i przemysłu. A zatem w nazwie Stowarzyszenia była daleko idąca niekonsekwencja, sugerowano bowiem wyłącznie inżynierski charakter, tymczasem statut dopuszczał osoby posiadające średnie wykształcenie techniczne.

Nie odnaleziono żadnych przejawów działalności Stowarzyszenia.

Źródło: Projekt ustawy Stowarzyszenia Inżynierów w Warszawie, Warszawa 1926.

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW W WARSZAWIE (ŻYDOWSKIE)

Okres działalności: ? – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd; komisje, sekcje, koła. **Liczba członków:** 437 (1938). **Prezysi:** J. Adler (? – 1938), L. Hercberg (1938 – 39). **Sekretarz:** L. Korngold (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Najważniejszą formą działalności były odczyty, organizowała je Komisja Techniczna, z reguły kilka w ciągu roku. Np. w 1930 r. referentami byli

m.in. Józef Kon – „Korozja metali i sposoby zapobiegania”, J. Jakobsfeld – „O pompach odśrodkowych i turbinowych”, Stransfogel – „Rozłamy części składowych maszyn”, Augustynowicz – „Strzępy zagadnień filmu”. Częstotliwość odczytów zintensyfikowano w końcu dwudziestolecia międzywojennego, z ciekawszych można wymienić: St. Zamenhofs – „Czułe pomiary temperatur”, A. Rosenscheina – „Zagadnienie walki z hałasem”, S. Salita – „Rola inżyniera w pracy społecznej”, W. Alperta – „Perspektywy rozwoju lamp elektronowych”, W. Szustera – „Technika budowy Metro”, I. Seidla – „Budownictwo mieszkaniowe a obrona przeciwlotnicza”, L. Wertensteina – „Promieniowanie kosmiczne”, J. Rotblata – „Sztuczna promieniotwórczość”, Wł. Neya – „Nowe działy galwanotechniki”. W końcu czerwca 1939 r. odbył się odczyt S. Kaplańskiego, dyrektora technikum w Hajfie, pt. „Rola i przyszłość inżyniera i technika w Palestynie”.

Poczesne miejsce w tematyce odczytów zajmowały problemy społeczno – polityczne, np. Ch. Szoszkies – „W gettach Wschodu”, Brunon Winawer – „Uczony, technik i artysta”, Mieczysław Weinryb – „Oblicze współczesnej Moskwy”. Żywą dyskusję wywołał (XII 1929) odczyt inż. Wielkiego o stosunkach panujących w przemyśle radzieckim „oparty na osobistych obserwacjach”. Prelegent scharakteryzował osiągnięcia twierdząc „(...) iż postępy techniczne są olbrzymie, a nawet, że w niektórych dziedzinach, jak elektryfikacja, budowa maszyn itp. prześcignięto kraje Zachodu. Bolączką przemysłu rosyjskiego jest pijaństwo, niski poziom robotników i brak surowców”. W ostrej dyskusji przeważały głosy krytykujące radziecką politykę gospodarczą. Pod koniec 1932 r. Stowarzyszenie urządziło 3 – tygodniową wycieczkę do ZSRR celem zaznajomienia się ze zdobyczami techniki radzieckiej i zbadania ewentualnych kontaktów handlowo – przemysłowych, zwłaszcza w tych gałęziach przemysłu, które pracowały na rynek rosyjski przed I wojną światową.

W Stowarzyszeniu funkcjonowało, pod kierownictwem M. Temkina, Biuro Pośrednictwa Pracy, wyszukujące pracę dla członków. Prowadzono kursy dokształcające dla inżynierów, przygotowujących ich do wykonywania prostych prac technicznych np. ślusarstwa.

Pod koniec dwudziestolecia międzywojennego bardzo mocno akcentowano nasilanie się dyskryminacji Żydów w przemyśle, niechętnie zatrudniano ich, a jeśli już uzyskiwali pracę to za znacznie mniejszą płacę. Podkreślano wkład Żydów w odzyskanie przez Polskę niepodległości oraz budowę i rozwój przemysłu na ziemiach polskich; powoływano się na nazwiska: Poznańskich, Blochów, Epsteinów, Kronenbergów, Natansonów, Landauów, Wiślickich, Wawelbergów i Rotwandów.

W drugiej połowie lat trzydziestych działały komisje: Wycieczkowa, Biblioteczna, Odczytowa, Pracy; sekcje: Radiotechniczna, Społeczno – Zawodowa, Naukowo – Techniczna, Finansowo – Gospodarcza; koła: Mechaników, Elektryków, Chemików, Naukowe. W 1939 r. funkcjonowały koła: w Częstochowie – założone w 1938 r. oraz Radomiu – powstało w drugiej połowie 1936 r.

Do grona aktywnych działaczy w końcu lat 30., oprócz prezesów i sekretarzy, należeli: R. Buchweitz, A. Simonberg, S. Teszner, E. Fondamiński, M. Jagodziński, S. Salit, S. Uzdański, St. Zamenhof, A. Godblum, M. Frydman.

Stowarzyszenie posiadało własne czasopismo, początkowo wydawało „Komunikat”, w którym podawano informacje o swojej działalności. W lutym 1930 r. zaczął ukazywać się „Biuletyn Stowarzyszenia Inżynierów w Warszawie” pod redakcją J. Aksta. „Biuletyn” posiadał następujące działy: „Życie Stowarzyszenia”, „Z sali odczytowej”, „Wiadomości bieżące”, „Wiadomości techniczne”, „Przegląd literatury technicznej”. W ostatnich miesiącach 1937 r. „Biuletyn” przekształcono w „Wiadomości Techniczno – Społeczne”, redaktorem naczelnym został R. Buchweitz, a redaktorem odpowiedzialnym A. Lebendiger. Czasopismo posiadało działy społeczny i techniczny. Od nr 6 – 7 (VI – VII) z 1939 r. redaktorem naczelnym został E. Fondamiński.

Członkowie Stowarzyszenia korzystali z własnej biblioteki, na jej zbiory składały się głównie czasopisma techniczne, nie tylko polskie, ale także niemieckie i radzieckie. W 1938 r. czytelnia dysponowała 63 czasopismami w językach: polskim, żydowskim, rosyjskim, francuskim, niemieckim i angielskim.

skim; w tymże roku nabyto 21 książek i uzyskano 100 katalogów technicznych. W 1939 r. zaprenumerowano 27 czasopism.

Władze Stowarzyszenia, w drugiej połowie lat 20., toczyły rozmowy z przedstawicielami Związku Inżynierów – Żydów (zob.). W zawartym 10 marca 1930 r. porozumieniu uzgodniono samolikwidację Związku i przystąpienie jego członków do Stowarzyszenia, co nastąpiło 10 maja 1930 r.

W 1936 r. Stowarzyszenie wzięło udział w Pierwszym Ogólnopolskim Zjeździe Żydowskich Zrzeszeń Technicznych w Polsce. W 1939 r. usiłowano, ale bezskutecznie, zwołać ogólnokrajowy kongres inteligencji żydowskiej.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Źródła: Życie stowarzyszeń. Sprawozdanie z działalności Zarządu Stowarzyszenia Inżynierów w Warszawie, „Wiadomości Techniczno – Społeczne” 1938 nr 6 s. 13 – 15; Życie Stowarzyszenia. Prace Zarządu, „Biuletyn Stowarzyszenia Inżynierów w Warszawie” 1930 nr 1 s. 1, nr 2 s. 1, nr 3 – 4 s. 1; Z sali odczytowej, Tamże 1930 nr 1 s. 2, nr 3 – 4 s. 2, nr 5 s. 2; Wiadomości bieżące. Wycieczka do Rosji Sowieckiej, „Przemysł Naftowy” 1932 nr 19 s. 479; Z życia towarzystw technicznych, „Technik” 1932 nr 20 – 22 s. 400; J. Akst, Nil desperandum!, „Wiadomości Techniczno – Społeczne” 1938 nr 1 s. 1; Z. Dorfman, Nasze bolączki, Tamże 1938 nr 1 s. 2; Życie stowarzyszeń. Stowarzyszenie Inżynierów w Warszawie, Tamże 1938 nr 1 s. 10, nr 2 s. 15 – 16, nr 3 s. 16, 1939 nr 1 s. 13 – 14, nr 2 s. 15 – 16, nr 6 – 7 s. 18 – 19.

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW WODNYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1937 – 1944. **Siedziba:** Warszawa. **Koła:** Brześć n. Bugiem, Kraków, Poznań, Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zebranie Ogólne, Zarząd Główny; komisje. **Liczba członków:** 205 (1937), 322 (1939). **Prezes:** Wacław Bayer (1937 – 44). **Sekretarze:** Jerzy Domaniewski (1937 – 38), Andrzej Szczawiński (1938 – 44).

Charakterystyka działalności

Zebranie organizacyjne Stowarzyszenia Inżynierów Wodnych RP odbyło się podczas Zjazdu Inżynierów Wodnych Rzeczypospolitej Polskiej w dniach 30 – 31 stycznia 1937 r. Do wybranego wówczas Zarządu weszli: Wacław Bayer – prezes, Jerzy Domaniewski - sekretarz oraz Edward Romański, Witold Kozłowski, Władysław Jankowski, Janusz Wojciechowski, Mieczysław Harusewicz i Juliusz Misiaczek.

Celem Stowarzyszenia, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 22 stycznia 1937 r., było: pogłębianie wiedzy swych członków, obrona i popieranie ich interesów zawodowych i ekonomicznych; samopomoc materialna i pośrednictwo pracy, propagowanie w społeczeństwie konieczności prowadzenia racjonalnej gospodarki wodnej w Polsce.

Na Zebraniu Ogólnym Członków 5 marca 1939 r. wprowadzono do statutu paragraf aryjski, na mocy którego do Stowarzyszenia miano przyjmować wszystkich inżynierów z wyjątkiem „a) osób wyznania mojżeszowego, b) osób, pozostających w związkach małżeńskich z osobami wyznania mojżeszowego lub pochodzenia żydowskiego w myśl punktu 6”. W punkcie tym stwierdzano, że członek Stowarzyszenia wchodzący w związki małżeńskie z osobą wyznania mojżeszowego lub pochodzenia żydowskiego traci prawa członkowskie.

Środki finansowe na działalność pochodziły ze składek członkowskich i darów.

Przy Zarządzie Głównym istniały Komisje: Naukowa, Gospodarcza, Organizacyjna, Regulaminowo-Statutowa, Prasowa, Pośrednictwa Pracy.

W 1937 r. SIW przystąpiło do Naczelnej Organizacji Inżynierów (zob.) i włączyło się w obronę akademickiego charakteru tytułu inżyniera oraz w prace I Kongresu Inżynierów Polskich we Lwowie. Brało udział w pracach nad nowelizacją ustaw: patentowej, przemysłowej i wodnej. W 1938 r. wystosowano do władz memoriały w sprawie przywrócenia uprawnień budowlanych dla inżynierów meliorantów i polepszenia sytuacji materialnej inżynierów.

Współpracowano ze Stowarzyszeniem Gospodarki Wodnej w Polsce (zob.), Kołem Wodno – Melioracyjnym przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie (zob.) i Polskim Związkiem Inżynierów Budowlanych (zob. Związek Polskich Inżynierów Budowlanych).

W okresie okupacji niemieckiej Stowarzyszenie nie zaprzestało działalności. Pracował Zarząd w składzie wybranym na ostatnim przedwojennym Walnym Zebraniu w marcu 1939 r.: inż. Waclaw Bayer – prezes, inż. Andrzej Szczawiński – sekretarz, inż. Wiktor Petrozolin – skarbnik oraz członkowie: inż. Jerzy Domaniewski, inż. Janusz Łaszewski i prof. inż. Kazimierz Wójcicki. Od-

bywały się konspiracyjne spotkania w mieszkaniach J. Domaniewskiego i K. Wójcickiego. Opracowano projekt organizacji centralnych władz gospodarki wodnej w Polsce w okresie powojennym. W latach 1940 – 43 przygotowano 30-letni perspektywiczny plan rozwoju kompleksowej gospodarki wodnej w Polsce dotyczący podstawowego budownictwa wodnego, sztucznych dróg wodnych i portów oraz elektrowni wodnych (autorzy – W. Bayer i K. Wójcicki), melioracji podstawowych i szczegółowych (J. Domaniewski, J. Łaszewski, A. Szczawiński), budowy wodociągów i kanalizacji (W. Kozłowski, W. Petrozolin).

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Inżynierów Wodnych Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 214 – 215 (tu dodatkowe źródła i literatura).

STOWARZYSZENIE INŻYNIERÓW WYCHOWANKÓW WYDZIAŁU MECHANICZNEGO POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Warszawa. **Liczba członków:** 300 (1935).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie organizowało głównie odczyty, współpracując w tym zakresie z Kołem Inżynierów Mechaników Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie (zob.). Np. w kwietniu 1932 r. odbył się odczyt inż. Józefa Landaua pt. Instalacje Ruthsa w zakładach przemysłowych – zastosowanie i wyniki”. Jesienią 1935 r. połączyło się ze Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich - SIMP (zob.), w którym i tak już działało 220 spośród 300 jego członków. W listopadzie 1935 r. utworzono w SIMP Koło Inżynierów byłych Wychowanków Politechniki Warszawskiej.

Źródła: Ogłoszenia. „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czołowników Technicznych i Zawodowych” 1932 nr 8 s. III okładki.

Literatura: J. Piłatowicz: SIMP w XX-leciu międzywojennym (1926-1939). Warszawa 1993 s.27; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Inżynierów Wychowanków Wydziału Mechanicznego Politechniki Warszawskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 161.

STOWARZYSZENIE MECHANIKÓW LOTNICZYCH W WARSZAWIE

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Warszawa.

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie skupiało głównie absolwentów kursów dla mechaników lotniczych organizowanych przez Ligę Obrony Powietrznej i Przeciwwzwojowej (zob.). Zajmowało się upowszechnieniem wiedzy technicznej poprzez organizowanie odczytów, utworzenie biblioteki i czytelnicy, zamierzało wydawać czasopismo. Współpracowało ze Stowarzyszeniem dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce (zob.), organizując w 1932 r. cykl odczytów z dziedziny spawania.

Źródła: Kronika. Odczyty w Stowarzyszeniu Mechaników Lotniczych w Warszawie. „Spawanie i Cięcie Metali” 1932 nr 9 – 10 s.130.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Mechaników Lotniczych w Warszawie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 162.

STOWARZYSZENIE MECHANIKÓW POLSKICH W AMERYCE

Okres działalności: 1918 – 1923. **Siedziba:** Toledo (Stany Zjednoczone Ameryki Północnej, stan Ohio). **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd; filie. **Liczba członków:** 92 (1918), 5000 (1919), 18000 (1921). **Przewodniczący:** Aleksander Gwiazdowski (1918 – 22).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie powstało w 1918 r. z inicjatywy inż. Aleksandra Gwiazdowskiego, który skupił wokół siebie grupę słuchaczy polskiego pochodzenia Wydziału Rzemieślniczego Uniwersytetu w Toledo (stan Ohio). Gwiazdowski organizował tu od 1914 r. kursy budowy maszyn dla pracujących młodych robotników, a niemal połowę uczestników stanowili emigranci polscy. Ukończenie kursu dawało absolwentom możliwość obejmowania stanowisk robotników wykwalifikowanych.

Celem Stowarzyszenia było: „1) Fachowe doskonalenie i kształcenie członków za pomocą: a) wydawania podręczników fachowych i zawodo-

wych; b) własnych warsztatów; 2) stworzenie przedsiębiorstwa metalowego i szkoły technicznej po wojnie w Polsce”.

Członkiem mógł zostać każdy pracujący w przemyśle metalowym i drzewnym po uiszczeniu opłaty wstępnej w wysokości 10 dolarów. Natomiast członkami czynnymi zostawali ci, którzy nabyli przynajmniej jedną akcję wartości 100 dolarów. Maksymalnie można było zakupić 10% wypuszczonych akcji. W chwili założenia Stowarzyszenia kapitał zakładowy wynosił 25000 dolarów.

Stowarzyszenie Mechaników Polskich w Ameryce łączyło w sobie cechy stowarzyszenia technicznego i spółki akcyjnej. W pierwszych tygodniach istnienia akces do Stowarzyszenia zgłosiło 35 osób z Toledo, 53 z Detroit, a po jednej z czterech innych miast amerykańskich. Wkrótce jednak z fazy stowarzyszenia technicznego organizacja zaczęła przechodzić w fazę spółki akcyjnej. W 1919 r. Stowarzyszenie liczyło 5000 członków i dysponowało kapitałem 1 mln dolarów; w dwa lata później (1921) liczba członków wzrosła do 18000, a kapitał do 3 mln dolarów. Działali oni w 100 filiach w różnych miastach Stanów Zjednoczonych.

Dysponując tak znacznym kapitałem władze Stowarzyszenia już od 1918 r. zaczęły go lokować w różnych przedsięwzięciach w Stanach Zjednoczonych, a od 1920 r. również w Polsce, gdzie zakupiono m.in. Towarzystwo Zakładów Górniczych, Odlewniczych i Mechanicznych oraz Kopalń Węglowych „Poręba”, zdemastowane budynki fabryki Troetzera w Pruszkowie. Szeroka akcja zakupów wynikała z ogólnego programu Stowarzyszenia, niezwykle ambitnego, nawiązującego do idei kooperatyizmu, propagowanego na ziemiach polskich przez Edwarda Abramowskiego. Wkrótce okazało się, że zakupów dokonywano zbyt pośpiesznie, bez odpowiednich analiz technicznych i ekonomicznych, a ze Stanów Zjednoczonych nie przybywali wykwalifikowani robotnicy i doświadczona kadra kierownicza, ale głównie zwykli robotnicy i osoby chcące szybko wzbogacić się na handlu detalicznym. Skumulowanie powyższych przyczyn w krótkim czasie doprowadziło Stowarzyszenie na krawędź bankructwa.

Sytuacja finansowa Stowarzyszenia spowodowała odwołanie w 1922 r. władz z A. Gwiazdowskim na czele; wybrano wówczas trzech plenipotentów: Stanisława Rayzachera, A. Wojsowskiego i C. Wagnera, którzy przybyli do kraju w kwietniu 1922 r. dla uporządkowania spraw. Po konsultacjach z inżynierami i władzami polskimi postanowiono przekształcić Stowarzyszenie w polską spółkę akcyjną, co stało się faktem 1 lipca 1923 r. przy minimalnej zmianie nazwy na Stowarzyszenie Mechaników Polskich z Ameryki Spółka Akcyjna. Kluczową rolę odgrywali w niej wybitni inżynierowie polscy, m.in. Jan Piotrowski, Stanisław Witkowski, Zygmunt Rytel, Leon Burnat, Janusz Bauriski, Sergiusz Jastrebow, Szymon Jachimowicz.

Tuż po powstaniu Stowarzyszenia Gwiazdowski rozpoczął wydawanie czasopisma pt. „Mechanik”. W Stanach Zjednoczonych ukazało się 8 numerów, przy czym ostatni w maju 1920 r. Wraz z przeniesieniem działalności Stowarzyszenia do Polski przeniesiono wydawanie „Mechanika” do Warszawy. W lipcu 1920 r. pojawił się pierwszy numer, do czwartego numeru włącznie redaktorem był prof. Henryk Mierzejewski, a następnie Jan Kormarnicki, zaś od nr 13/14 z 1926 r. Stanisław Rayzacher, do końca 1926 r., kiedy to „Mechanika” przejęło Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich (zob.). Czasopismo zapoznawało, w przystępnej formie, szerokie kręgi mechaników z najnowszą wiedzą z zakresu mechaniki, ale bardzo mocno eksponowano wiedzę praktyczną. Starano się przyciągnąć do współpracy najwybitniejszych fachowców z poszczególnych dziedzin, np. wiele drukował w „Mechaniku” jeden z czołowych obrabiarkowców Edward T. Geisler, profesor Politechniki Lwowskiej. Początkowo nakład „Mechanika” wynosił 6 tys. egzemplarzy, aby następnie spaść do 2 tys. egzemplarzy.

Po przejęciu fabryki w Pruszkowie postanowiono rozpocząć kształcenie dla niej kadry wykwalifikowanych robotników. Zanim uruchomiono szkołę, władze Stowarzyszenia zorganizowały jesienią 1921 r. wykłady publiczne, obejmowały one zagadnienia z etyki, ekonomii politycznej oraz nauki o państwie i prawie. Uroczyste otwarcie Szkoły Rzemieślniczo – Technicznej, ale tylko z klasą wstępną z 20 uczniami, nastąpiło 1 grudnia 1921 r. Od 1 września następnego roku rozpoczęło już naukę w klasie

pierwszej 47, zaś we wstępnej 10 uczniów. Program szkoły przystosowano w 1923 r. do wymogów Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego i dzięki temu 22 września tegoż roku resort zatwierdził statut szkoły, która działała przez cały okres dwudziestolecia międzywojennego.

Literatura: J. Piłatowicz, Wytwórnia Obrabiarek Stowarzyszenia Mechaników Polskich z Ameryki w Pruszkowie, „Przegląd Pruszkowski” 1982 nr 2 s. 6 – 24; J. Piłatowicz, Sytuacja społeczno – ekonomiczna pracowników Wytwórni Obrabiarek Stowarzyszenia Mechaników Polskich z Ameryki w Pruszkowie w dwudziestolecu międzywojennym, Tamże 1983 nr 3 s. 8 – 36; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Mechaników Polskich z Ameryki w dwudziestolecu międzywojennym. Cz. I., „Mechanik” 1984 nr 3 (dodatek jubileuszowy) s. 2 – 13, Cz.II., nr 6 (dodatek jubileuszowy) s. 17 – 25, Cz.III., „Mechanik” 1985 nr 2 s. 119 – 128; J. Piłatowicz, Kadra inżynierska Wytwórni Obrabiarek Stowarzyszenia Mechaników Polskich z Ameryki w Pruszkowie w okresie międzywojennym, „Przegląd Pruszkowski” 1984 nr 4 s. 41 – 74, nr 5 s. 30 – 76; J. Piłatowicz, Inżynier A. Gwiazdowski (1883 – 1956) – twórca Stowarzyszenia Mechaników Polskich w Ameryce, „Przegląd Polonijny” 1987 nr 4 s. 55 – 66; J. Piłatowicz, Wytwórnia Obrabiarek i Narzędzi Stowarzyszenia Mechaników Polskich z Ameryki w Pruszkowie do 1939 r. /w/ Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku. T.II. Technika i przemysł. Pod red. B. Orłowskiego i J. Piłatowicza, Warszawa 1994 s. 169 – 214.

STOWARZYSZENIE MIERNICZYCH GÓRNICZYCH

Okres działalności: 1922 – 1939. **Siedziba:** Katowice. **Prezes:** Witold Kornacewicz (1933 - ?).

Charakterystyka działalności

Powstanie Stowarzyszenia było związane z polonizacją kadry technicznej w przemyśle górniczym. Proces ten nasilił się po 1930 r., kiedy na Śląsk zaczęli przybywać w większej liczbie wychowankowie Akademii Górniczej w Krakowie i stopniowo obejmować stanowiska kierowników i zastępców kierowników działów mierniczych. Działalność ograniczyła się do odczytów, występowało przeciwko obniżaniu poziomu miernictwa górniczego. Stowarzyszenie zaktywizowało działalność po 1933 r. W 1934 r. uchwalono statut stowarzyszenia; w skład Zarządu weszli: inż. W. Kornacewicz oraz inż. Derecki i inż. Franciszek Tybulczuk.

Źródła: Statut Stowarzyszenia Mierniczych Górniczych w Katowicach, Katowice 1934; Z życia towarzystw technicznych i komunikaty, „Technik” 1930 nr 7 s.230 – 231.

Literatura: J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa – Kraków 1978 s. 181; Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s.70 – 71; J.

Piłatowicz, Stowarzyszenie Mierniczych Górniczych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowa, Warszawa 2001 s. 162.

STOWARZYSZENIE MIERNICZYCH POLSKICH W WILNIE

Okres działalności: 1919 – 1934. **Siedziba:** Wilno. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd. **Liczba członków:** 53 (1927). **Prezes:** L. Popiel (1925 – 34).

Charakterystyka działalności

W skład Zarządu Stowarzyszenia w 1926 r. wchodził: L. Popiel (prezes) oraz członkowie: Czajewski i Stugliński.

W 1925 r. przedstawiciele organizacji wzięli udział w IV Zjeździe Delegatów Stowarzyszenia Mierniczych w Warszawie. W 1927 r. Zarząd Stowarzyszenia, wspólnie ze Związkiem Zawodowym Mierniczych Praktyków, Związkiem Techników Mierniczych na Wołyniu (zob.) i Związkiem Mierniczych Okręgu Białostockiego (zob.) przygotował memoriał dla Ministerstwa Robót Publicznych i Ministerstwa Reform Rolnych w sprawie nowelizacji ustawy o mierniczych przysięgłych.

Zamierzano zorganizować bibliotekę z księgozbiorem, obejmującym literaturę fachową z zakresu miernictwa.

W 1934 r. Stowarzyszenie przekształciło się w koło Związku Mierniczych Przysięgłych.

Literatura: Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s. 47, 105; B. Krajewska – Tartakowska, J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Mierniczych Polskich w Wilnie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 163.

STOWARZYSZENIE MIERNICZYCH PRACOWNIKÓW PRZEMYSŁU PAPIERNICZEGO W POLSCE

Okres działalności: 1921 – 1922. **Siedziba:** Warszawa.

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie działało krótko, pierwsza informacja pochodzi z 1921 r. a ostatnia z 1922 r.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.594.

STOWARZYSZENIE MIERNICZYCH PRZYSIĘGLYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1935 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Oddziały:** Białystok, Brześć n. Bugiem, Katowice, Kielce, Lublin, Łódź, Łuck, Nowogródek, Poznań, Toruń, Warszawa, Wilno. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Zarząd Główny; sekcje, komisje. **Liczba członków:** 500 (1935), 750 (1939). **Prezisi:** Władysław Surmacki (1935 – 38), Józef Pleniewicz (1938), Aleksander Chudzicki (1938), Stanisław Jachimowski (1939). **Sekretarz:** Wacław Krzyszkowski (1935–39).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie Mierniczych Przysięgłych RP (STOMP) powstało 7 kwietnia 1935 r. na I Zjeździe Delegatów, na którym dokonano zjednoczenia Związku Mierniczych Przysięgłych (zob.), Związku Mierniczych Polskich w Warszawie (zob.), Związku Mierniczych Przysięgłych Ziem Zachodnich (zob.), Związku Mierniczych Przysięgłych na Polesiu (zob.), Stowarzyszenia Mierniczych Województwa Śląskiego (zob.). Statut został zatwierdzony 13 lutego 1935 r. (zmiany w 1939 r., ale władze nie zdążyły już ich zatwierdzić).

Celem Stowarzyszenia było prowadzenie działalności naukowej i zawodowej; reprezentowanie interesów mierniczych przysięgłych; podnoszenie poziomu społecznego, kulturalnego i etycznego mierniczych, obrona ich społecznej pozycji; czuwanie nad właściwym wykonywaniem zawodu mierniczego; wydawanie czasopism i książek; organizowanie bibliotek, kursów, odczytów oraz zjazdów regionalnych i ogólnopolskich. Zasięgiem swego działania obejmowało cały kraj. Środki finansowe pochodziły ze składek członkowskich i darowizn.

Przy Stowarzyszeniu działały Sekcje: Urbanistyczna, Scaleniowa, Katastralna.

STOMP podjęło starania o utworzenie izb mierniczych, zabiegało o poprawę materialnych warunków pracy mierniczych przysięgłych, zwłaszcza przy

scalaniu gruntów. Dla podniesienia kwalifikacji zawodowych mierniczych Stowarzyszenie organizowało kursy, m.in. w lutym 1936 r. kurs urbanistyczny, coroczne kursy przygotowawcze do egzaminów na mierniczych przysięgłych.

W latach 1935 – 39 odbyło się 6 Zjazdów Delegatów STOMP, na których referaty wygłosili m.in.: Edward Warchałowski, Władysław Surmacki, Kazimierz Sawicki, Waclaw Krzyszkowski, Janusz Kobyliński, Stanisław Kluźniak. Dotyczyły one m.in. organizacji miernictwa państwowego, nowelizacji ustawy o mierniczych przysięgłych, współpracy mierniczych z rolnictwem, scalania gospodarstw wiejskich. Np. na III Zjeździe Delegatów (7 – 10 IV 1937 r.) w Katowicach referaty wygłosili: Feliks Tyski – „Problem katastru gruntowego w Polsce”, J. Kobyliński – „Konsolidacja miernictwa państwowego w Polsce”, Witold Kornacewicz – „Miernictwo podziemne w Polsce i rola mierniczego górniczego”. Na Zjeździe tym poparto program Obozu Zjednoczenia Narodowego, stwierdzając, „że zasady ideowe deklaracji płk. Koca, głoszące hasła konsolidacji społeczeństwa dla pomnażania potęgi i obrony państwa, całkowicie odpowiadają ideałom mierniczych polskich”.

Stowarzyszenie przesyłało do władz centralnych memoriały: do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych w 1936 r. – w sprawie przebudowy ustroju rolnego, w 1939 r. – dotyczący unormowania warunków pracy mierniczych przysięgłych przy scalaniu gruntów, do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych w 1936 r. – w sprawie zawodu mierniczego.

Organizowano konferencje dla wymiany doświadczeń z przeprowadzonych prac scaleniowych, m.in. w marcu 1936 r. Oddział w Lublinie był organizatorem takiej konferencji z udziałem ponad 100 mierniczych; wygłoszono 10 referatów na temat klasyfikacji gruntów, projektów scalania, znaczenia melioracji przy scalaniu. Na podobny temat Oddział Wołyński (Łuck) zorganizował konferencję 26 – 28 marca 1936 r.

Od listopada 1936 r. rozpoczęto nieregularne wydawanie własnego organu pt. „Wiadomości Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych R.P.” jako działu „Przeglądu Mierniczego”, od 1937 r. ukazywał się „Biuletyn Oddziału Wołyńskiego STOMP” jako dział „Wołyńskich Wiadomości Technicznych”, a także nieregularne komunikaty Warszawskiego Oddziału STOMP.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Źródła: J. Kobyliński, III Zjazd Delegatów Stow. Mierniczych Przysięgłych R.P. w Katowicach, „Biuletyn Inżynierów Mierniczych” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1937 nr 7 s. 15 – 16; Statut wzajemnego ubezpieczenia na wypadek śmierci członków Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych R.P., Warszawa 1938.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s. 562; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 215 – 217 (tu dodatkowe źródła i literatura).

STOWARZYSZENIE MIERNICZYCH WOJEWÓDZTWA ŚLĄSKIEGO

Okres działalności: 1931 – 1935. (Nazwa poprz.: 1931 – 1933 Stowarzyszenie Inżynierów Mierniczych Województwa Śląskiego). **Siedziba:** Katowice. **Prezesi:** Waław Paczkowski (1931 – 33), Leopold Zarębski (1933 - ?). **Sekretarze:** Ksawery Szypowski (1931 – 33), Marian Kwieciński (1933 - ?).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie Inżynierów Mierniczych Województwa Śląskiego powstało w początkach 1931 r. Uchwalony wówczas statut wzorowano na statucie Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie (zob.). W skład pierwszego zarządu weszli inżynierowie: W. Paczkowski (prezes), Jan Flacht (wiceprezes), K. Szypowski (sekretarz), Stanisław Papee (skarbnik), a aktywnie działali: Wincenty Ćwik, Feliks Tyski, Wojciech Bittner, Rudolf Haręślak. Działalność ograniczała się do miesięcznych zebrań, na których każdorazowo wygłaszano referaty o charakterze naukowym i zawodowym. W połowie 1933 r. działalność stowarzyszenia w zasadzie zamarła i wówczas inż. Leopold Zarębski zaproponował jego rozwiązanie i jednocześnie utworzenie Stowarzyszenia Mierniczych Województwa Śląskiego, do którego automatycznie przeszli wszyscy członkowie Stowarzyszenia Inżynierów Mierniczych Województwa Śląskiego jako członkowie założyciele. Do nowego stowarzyszenia należeć mogli również wychowankowie średnich szkół mierniczych oraz praktykanci na mierniczych przysięgłych.

Celem organizacji, której statut został zatwierdzony 6 czerwca 1933 r., było zrzeszenie wszystkich mierniczych pracujących na terenie woje-

wództwa śląskiego dla krzewienia wiedzy i etyki zawodowej oraz obrony ich interesów. Do Zarządu weszli: L. Zarębski (prezes), Wacław Paczkowski (wiceprezes), M. Kwieciński (sekretarz), Fryderyk Bayer (skarbnik) oraz członkowie: Witold Kornacewicz, Jan Krzyża, K. Szypowski, R. Haręźlak, Bronisław Schmerzler.

Regularnie odbywały się odczyty, zorganizowano kurs urbanistyczny, który był przygotowaniem do prac mierniczych związanych z opracowaniem planów sytuacyjno-wysokościowych miast dla Biura Regionalnego. Absolwenci kursu otrzymywali odpowiednie zaświadczenia oraz skrypty ze wszystkich wykładów.

Do najaktywniejszych działaczy stowarzyszenia należeli: Teodor Biegusz, Wincenty Ćwik, Konrad Gawliczek, Ernest Hofrichter, Paweł Honczyk, Albin Janicki, Herman Nickelman, Feliks Piecuch, Adolf Rinke, Jan Szafruga, Wilhelm Szalek.

W 1935 r. stowarzyszenie było członkiem założycielem Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej i przekształciło się w jego Oddział Śląski, który zorganizował w 1937 r. Zjazd Delegatów nowego stowarzyszenia.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.561; Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s.49,68 – 70; B. Krajewska – Tartakowska, J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Mierniczych Województwa Śląskiego /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 163 – 164.

STOWARZYSZENIE POLSKICH GEOLOGÓW NAFTOWYCH

Okres działalności: 1931 - ?. **Siedziba:** Lwów. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Wydział. **Przewodniczący:** S. Weigner (1931 - ?). **Sekretarz:** J. Obtulowicz (1931 - ?).

Charakterystyka działalności

Pierwsze Walne Zgromadzenie członków odbyło się 14 grudnia 1931 r. w Zakładzie Geologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. Do Zarządu wybrani zostali: S. Weigner (prezes), K. Tołwiński (wiceprezes), J.

Obtułowicz (sekretarz), O. Wyszynski (skarbnik) oraz J.J. Zieliński, H. Górka i A. Nieniewski.

Źródła: Wiadomości bieżące. Walne Zgromadzenie Stowarzyszenia Polskich Geologów Naftowych, „Przemysł Naftowy” 1931 nr 24 s.580.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Polskich Geologów Naftowych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 165.

STOWARZYSZENIE POLSKICH INŻYNIERÓW BUDOWY OKRĘTÓW

Okres działalności: 1937 – 1939. **Siedziba:** Gdańsk. **Prezes:** Henryk Rosochowicz (1937 – 39).

Charakterystyka działalności

Polacy studiujący w okresie międzywojennym na Wydziale Budowy Okrętów i Maszyn Okrętowych Politechniki w Gdańsku utworzyli w 1924 r. Koło Studentów Polaków Techniki Okrętowej „Korab”, którego pierwszym prezesem został Albin Witek. Każdego roku „Korab” organizował kilka lub co najmniej jedno zebranie z referatem naukowym. W połowie lat trzydziestych główny nacisk położono na pracę naukową. W 1936 r. zarząd „Korabia” wszczął starania o utworzenie organizacji inżynierów budownictwa okrętowego. Zwołano w tym celu zebranie, na którym Albin Witek, absolwent Politechniki w Gdańsku i były prezes „Korabia”, wygłosił referat pt. „O stoczni w Gdyni i zawodzie inżyniera okrętowego w Polsce”. Wybrano wówczas Komitet Organizacyjny z Franciszkiem Fojutem jako przewodniczącym, a członkami zostali: Henryk Rosochowicz, Albin Witek, Henryk Giełdzik, Witold Urbanowicz. Komitet ten przygotował statut i zorganizował zebranie konstytucyjne.

Pierwsze zebranie odbyło się 14 lutego 1937 r. w Domu Akademika we Wrzeszczu. Celem Stowarzyszenia była wspólna praca nad zagadnieniami techniki okrętowej, popieranie jej rozwoju w kraju, inspirowanie i współdziałanie w rozbudowie przemysłu okrętowego. Do Zarządu wybrano: H. Rosochowicza (prezes), Antoniego Garnuszewskiego (wiceprezes), H. Giełdzika, Bronisława Raciniewskiego, Zdzisława Sadowego i A. Witka.

Przedstawiciele Stowarzyszenia, B. Bielawski i Witkowski, brali udział w Międzynarodowej Konferencji Inżynierów Budownictwa Okrętowego w Londynie (16 – 18 VI 1938 r.).

Literatura: 10 lat Związku „Korab”. Praca zbiorowa wydana staraniem Związku Studentów – Polaków Techniki Okrętowej Politechniki Gdańskiej „Korab”, Warszawa 1936 s.13 –14; T. Czayka, G. Kurkiewicz, T. Pakuła, Stocznia im. Komuny Paryskiej w Gdyni w latach 1922 – 1972, Gdynia 1973 s. 22 – 23; Cz. Jeryś, Budownictwo okrętowe w Gdyni 1920 – 1945, Gdańsk 1980 s. 95 – 96; S. Mikos: Polacy na politechnice w Gdańsku w latach 1904 –1939, Warszawa 1987 s.156; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Budowy Okrętów w Gdyni /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 165 – 166.

STOWARZYSZENIE POLSKICH INŻYNIERÓW GÓRNICZYCH I HUTNICZYCH

Okres działalności: 1920 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1920 – 22 Związek Górników i Hutników Polskich). **Siedziba:** Katowice. **Kola:** Śląskie (Katowice), Dąbrowskie (Dąbrowa Górnicza), Krakowskie (Kraków), Warszawskie (Warszawa). **Struktura organizacyjna:** Zebranie Delegatów Kół, Zarząd Główny; sekcje, grupy. **Liczba członków:** 234 (1922), 414 (1929), 562 (1938). **Prezesi:** Witold Sagajłło (1920 – 28), Antoni Kamieński (1929 – 35), Eugeniusz Górkiewicz (1935 – 38), Władysław Biernacki (1938 – 39). **Sekretarze:** Stanisław Kossuth (1929 – 31), Władysław Biernacki (1931 – 34), Romuald Kibler (1934 – 38), Waclaw Jacyna (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Przed I wojną światową w górnictwie i hutnictwie na ziemiach polskich funkcjonowały trzy stowarzyszenia: Delegacja Polskich Górników i Hutników (zob.), Sekcja VII Górniczo – Hutnicza Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu (zob.) i Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii (zob.). W okresie I wojny światowej, w związku z nadziejami na odzyskanie przez Polskę niepodległości i pokrywającymi się zakresami działania wyżej wymienionych stowarzyszeń, coraz częściej pojawiały się postulaty ich zjednoczenia. Dyskusja na ten temat doprowadziła do ustalenia, że modyfikacja ustroju zrzeszeń górniczo – hutniczych będzie polegała na tym, że Sekcja oraz Związek Górników i Hutników

Polskich w Austrii będą członkami ogólnopolskiego Związku Górników i Hutników Polskich, a w miejsce Delegacji miano wybrać Zarząd tego nowego Związku.

Realizacja powyższej idei nastąpiła w pierwszych miesiącach 1920 r., a formalne powołanie do życia Związku Górników i Hutników Polskich nastąpiło 23 maja 1920 r. na zebraniu w Krakowie, w którym uczestniczyli przedstawiciele wymienionych stowarzyszeń górników i hutników. Sekcja VII stała się kołem w Dąbrowie, dawny Związek Górników i Hutników w Austrii Kołem w Krakowie, a w miejsce Delegacji wybrano Zarząd Związku Górników i Hutników Polskich.

W myśl statutu z 23 maja 1920 r. zadaniem Związku było m.in.: przyczynianie się do rozwoju górnictwa i hutnictwa polskiego, troska o rozwój zawodowego szkolnictwa górniczego i hutniczego na wszystkich poziomach, zrzeszanie górników i hutników polskich. Kolejne statuty uchwalane były w 1922, 1931 i 1938 r.; podstawowe zadania Stowarzyszenia nie zostały w nich zmienione.

W dniu 17 września 1922 r. podczas zebrania przedstawicieli kół z Dąbrowy Górniczej, Krakowa i Śląska zmieniono nazwę organizacji na Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych z siedzibą w Katowicach. Zmiana ta łączyła się z formalnym uznaniem elitarnego charakteru organizacji przez ograniczenie członkostwa do inżynierów. Podczas gdy statut z 1920 r. postanawiał jeszcze, że „członkiem czynnym Koła może być każdy Polak wyznania chrześcijańskiego w wieku przynajmniej 21 lat bez różnicy stanu, płci i przekonań politycznych, zatrudniony w przemyśle górnym i hutniczym i posiadający wykształcenie wyższe lub średnie”, to w statucie z 1922 r. stwierdzano: „członkiem czynnym Koła może być każda osoba narodowości polskiej z mowy i przekonania, bez zarzutu, w wieku przynajmniej 21 lat, posiadająca ukończone wykształcenie górnicze lub hutnicze wyższe, albo posiadająca innego rodzaju wykształcenie wyższe, lecz pracująca zawodowo albo naukowo w górnictwie lub hutnictwie”. Wyjątkowo mogły być przyjęte osoby bez wyższego wykształcenia, które posiadały specjalne zasługi dla górnictwa i hutnictwa polskiego lub stowarzyszenia.

Oprócz członków czynnych statut uwzględniał członków wspierających (przedsiębiorstwa, instytucje oraz osoby fizyczne, które udzielały Stowarzy-

szeniu pomocy finansowej) i członków honorowych wybieranych przez władze koła. Tytuły członków honorowych otrzymali: Hieronim Kondratowicz (1919), Wojciech Korfanty (1923), Ferdynand Jastrzębski (1930), Zenon Jędrkiewicz (1930), Karol Bohdanowicz (1935), Jan Zarański (1935), Antoni Kamieński (1935), Stanisław Rażniewski (1935), Witold Sagajłło (1937).

Począwszy od 1921 r. działały cztery koła: Śląskie (1921 r. – 38, 1938 r. – 368 członków), Dąbrowskie (odpowiednio 87 i 83), Krakowskie (59 i 57), Warszawskie (84 i 58). Przez krótki okres czasu (1920 – 21) działały koła w Krośnie i Drohobyczu, ale ich aktywność była znikoma, a koło w Krośnie faktycznie nie istniało. Napływ polskich inżynierów na Śląsk spowodował, że tamtejsze koło stało się najliczniejsze. Już w 1925 r. było w nim 110 członków, w 1929 r. – 192; z początkiem lat trzydziestych skupiała się w nim połowa członków Stowarzyszenia, a pod koniec okresu międzywojennego prawie dwie trzecie (w 1938 r. – 368 na łączną liczbę 562).

W Kole Śląskim od 1931 r. zaczęto zakładać sekcje, w latach 30 – tych działały Sekcje: Odbudowy, Przewozu, Przeróbki Mechanicznej, Doksztalcania Technicznego, Bezpieczeństwa Pracy, Społeczna, Samopomocy i Pośrednictwa Pracy, Opieki nad Wychowawcami Szkoły Górniczej. Istniały ponadto tzw. grupy miejscowe; w 1937 r. były to: Grupa Miejskowa Inżynierów Rybnickiego Gwarectwa Węglowego, Grupa Miejskowa Janów przy Kopalni Giesche, Grupa Miejskowa w Siemianowicach, Grupa Miejskowa Piaśniki.

W pierwszych latach po odzyskaniu przez Polskę niepodległości przez Polskę, Stowarzyszenie skoncentrowało swoje prace nad kilkoma ważnymi problemami: utworzeniem Ministerstwa Górnictwa, zorganizowaniem władz górniczych oraz zarządzaniem państwowymi zakładami górniczo – hutniczymi, działalnością Akademii Górniczej w Krakowie (do jej powołania Stowarzyszenie przyczyniło się w istotny sposób), rozwojem średniego szkolnictwa technicznego, wydawaniem specjalistycznej literatury technicznej, opracowaniem ustawy o ochronie tytułu inżyniera.

Wiele uwagi poświęcano sprawom polityczno – społecznym związanym z przyłączeniem Górnego Śląska do Polski. Szczególnie duże zasługi na tym polu odnotowali członkowie Koła w Dąbrowie Górniczej, którzy na żądanie

władz górnośląskich zorganizowali w czasie III powstania śląskiego pomoc techniczną z zadaniem utrzymania ruchu zakładów przemysłowych. Członkowie Koła Stanisław Rażniewski, Szymon Rudawski oraz członek Koła Śląskiego Stanisław Grabianowski uczestniczyli w pracach rzeczoznawców Górnego Śląskiego opracowując „Sprawozdanie Rzeczoznawców Technicznych Śląska Górnego do delegacji w Paryżu Ministerium Spraw Zagranicznych”. W znaczący sposób przyczyniło się Koło Śląskie do przygotowania materiałów dla rzeczoznawców delegacji polskiej w Genewie, gdzie 15 maja 1922 r. podpisano konwencję polsko – niemiecką regulującą stosunki gospodarcze na podzielonym Górnym Śląsku. Członkowie Koła Śląskiego: Józef Kiedroń był w składzie delegacji polskiej w Paryżu, a S. Grabianowski w Genewie.

Podstawową formą działalności kół, sekcji i grup były odczyty, od 3 do 13 rocznie; dotyczyły one zagadnień związanych z górnictwem węglowym, społecznych i psychologicznych aspektów pracy i jej organizacji. Spośród odczytów na uwagę zasługują m.in.: Władysława Kuczewskiego – „Nowe drogi dla ulepszenia własności koks hutniczego” (1923), Eugeniusza Kwiatkowskiego (wówczas ministra przemysłu i handlu) – „Postęp ekonomiczny Polski”, S. Wieluńskiego – „Szkolnictwo górnicze średnie i niższe we Francji, Belgii i u nas” (1928), Stefana Czarnockiego – „Wpływ czynników geologicznych na ukształtowanie typów węgla w polskim zagłębiu węglowym” (1929), Błażeja Rogi (z Chemicznego Instytutu Badawczego w Warszawie) – „Własności i metody badania węgla koksujących” (1930). Odczyty wygłaszali także wybitni inżynierowie i uczeni zagraniczni, np. Wallace Clark ze Stanów Zjednoczonych na temat nowoczesnego kierownictwa, a w czerwcu 1930 r. P. Chevenard, prof. Akademii Górniczej w St. Etienne, członek korespondent Akademii Nauk w Paryżu.

Wspólnie z Polskim Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego (zob.) zorganizowano w 1928 r. cykl 9 odczytów na temat górnictwa, wygłosili je tacy znawcy jak: prof. Henryk Czczcott, prof. Walerj Goetel, prof. Kazimierz Kasiński i Aleksander Groza. Drugi cykl odczytów, również w 1928 r. i zorganizowany wspólnie z tym samym stowarzy-

szeniem, dotyczył tematyki gospodarczej, przy czym poszczególne odczyty powtarzano w wyznaczonych miejscowościach, wygłosili je m.in. Leopold Szefer – „Ogólny zarys położenia gospodarczego w Polsce”, Bolesław Malinowski – „Przemysł górniczy w Polsce”, Bronisław Kobyliński – „Przemysł przetwórczy w Polsce”, Karol Staś – „Szkolnictwo zawodowe w Polsce”. Odczyty te wydrukowano w nakładzie 4 000 egzemplarzy każdy, do akcji zaangażowano 206 osób, w tym 127 ze Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych. Wygłoszono je w 46 miejscowościach przy frekwencji od kilkunastu do 300 osób. Natomiast w 1929 r. zorganizowano, wspólnie ze Śląskim Komitetem Porozumiewawczym Stowarzyszeń Technicznych i Ekonomicznych, cykl 6 odczytów o tematyce gospodarczej, m.in. o badaniu koniunktury gospodarczej mówił prof. Edward Lipiński.

Prezentacji dorobku naukowego i organizacyjnego służyły krajowe zjazdy górnicze i hutnicze, które od czwartego w 1932 r. w Krakowie nazywano Zjazdami Stowarzyszenia (V – 1935 Katowice; VI – 1938, Kraków); gromadziły one po kilkuset uczestników, a liczba referatów wynosiła 20 – 30. Plenarne obrady poświęcone były ogólnym problemom gospodarczym i górniczym, referaty sekcyjne dotyczyły nowych osiągnięć technicznych. Wygłaszali je wybitni znawcy problematyki górniczej: prof. Zygmunt Saryusz – Bielski, inż. Bolesław Krupiński, prof. Witold Budryk, prof. Stefan Czarnocki, prof. Karol Bohdanowicz. W referatach plenarnych zajmowano się ogólnymi problemami gospodarczymi i górniczymi, natomiast referaty sekcyjne poświęcano zazwyczaj nowym osiągnięciom technicznym. W rezolucjach postulowano m.in. poparcie przez rząd poszukiwań naftowych, spolszczenie handlu węglem, ograniczenie interwencjonizmu państwowego w górnictwie, ograniczenie importu koksu.

Występowano w obronie dorobku i wkładu polskich inżynierów w rozwój gospodarczy Śląska, w 1926 r. skierowano do władz memoriał w sprawie wzmocnienia elementu polskiego w przemyśle i powstrzymania antypolskiej polityki przemysłowców niemieckich. Memoriał ten powstał z inicjatywy młodych inżynierów, m.in. Brunona Buzka, Stanisława Kossutha, Andrzeja Madeyskiego, Benedykta Wiszniewskiego, Zygmunta Malawskiego, Antoniego Kamieńskiego

przy współudziale Eugeniusza Kwiatkowskiego. Natomiast w 1929 r. Koło Śląskie, wspólnie z Polskim Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego, wydało specjalne oświadczenie pt. „Odpowiedź Stresemannowi”, w którym polemizowano z ówczesnym ministrem spraw zagranicznych Niemiec deprecjonującym wkład Polaków w rozwój gospodarczy Śląska.

Wiele uwagi poświęcano szkolnictwu, przygotowywano propozycje programowe dla szkół zawodowych i Akademii Górniczej w Krakowie. Od 1934 r. domagano się przywrócenia Katedry Organizacji Przedsiębiorstw w Akademii (zlikwidowanej w 1933 r.), występowano w obronie tytułu inżyniera jako tytułu naukowego. W 1938 r. postulowano otwarcie politechniki w Katowicach.

Stowarzyszenie fundowało 20 – 30 stypendiów rocznie dla uczniów Szkoły Górniczej w Tarnowskich Górach, opiekowało się praktykantami ze średnich i wyższych szkół technicznych. W 1928 r. z okazji 10-lecia niepodległości Polski utworzono stypendium na podróże zagraniczne dla studentów Akademii Górniczej, podczas których miano zapoznawać się z nieznanymi w Polsce technikami górniczymi lub hutniczymi. Natomiast w 1930 r. przeznaczono 3000 zł na ułatwienie studiów zagranicznych „młodemu inżynierom narodowości polskiej” w dziedzinie techniki górniczej i hutniczej. Również w 1930 r. ogłoszono konkurs prac z zagadnień hutnictwa żelaznego, cynkowego i ołowianego; pieniądze na nagrody (I – 500 zł, II – 300 zł, III – 200 zł) uzyskano od Huty Pokój. Od 1934 r. organizowało kursy strzałowe dla rębaczy przodowych. Sekcja Doksztalcania Technicznego prowadziła wykłady w kopalniach, np. w 1935 r. odbyły się 34 wykłady z udziałem 761 robotników.

Od 1929 r. corocznie ukazywały się sprawozdania Stowarzyszenia. W styczniu 1930 r. przejęto od Rady Zjazdów Przemysłowców Górniczych „Przegląd Górniczo – Hutniczy”, który stał się organem Stowarzyszenia. Koło Dąbrowskie wydało cztery tomy dzieł prof. Henryka Czeczotta pt. „Przeróbka mechaniczna użytecznych ciał kopalnych” (Kraków 1930 – 1937). Ponadto opublikowano: „Podręczny polsko – niemiecki słowniczek górniczy” (Katowice 1933), „Monografia górnictwa Polskiego Zagłębia Węglowego. T.I. Sposoby odbudowy pokładów węgla” (Katowice 1935), Kalendarz Górniczy na r. 1936 (Katowice 1936).

W 1930 r. ze Stowarzyszenia wystąpiła część hutników i utworzyła Stowarzyszenie Hutników Polskich (zob.). W końcu lat trzydziestych rozważano ponowne połączenie, ale bez konsekwencji realizacyjnych.

W latach 1929 – 35 Stowarzyszenie należało do Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), od 1936 r. było członkiem Naczelnej Organizacji Inżynierów RP (zob.), zaś od 1932 r. Koło Śląskie Stowarzyszenia weszło w skład Zrzeszenia Polskich Stowarzyszeń Technicznych na Śląsku (zob.). W 1935 r. przystąpiło do Towarzystwa Wojskowo – Technicznego, współpracowało z Polskim Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego (zob.), utrzymywało kontakty ze związkami przemysłowców: Radą Zjazdu Przemysłowców Górniczych i Unią Polskiego Przemysłu Górniczo – Hutniczego. Przedstawiciele Stowarzyszenia zasiadali w radach szkół zawodowych i innych instytucji: Szkoły Sztygarów w Tarnowskich Górach, Szkoły Górniczo – Hutniczej im. Staszica w Dąbrowie Górniczej, Wojewódzkiej Szkoły Mechanicznej i Hutniczej w Królewskiej Hucie, Państwowej Szkoły Przemysłowej w Bielsku, Muzeum Śląskiego, Instytutu Rzemieślniczego w Katowicach, Instytutu Porady Zawodowej w Katowicach, Towarzystwa Przyrodniczego im. Kopernika, Muzeum Przemysłu i Techniki w Warszawie.

Członkowie Stowarzyszenia brali udział w Międzynarodowym Kongresie Górnictwa, Hutnictwa i Geologii w Liège (1930), Międzynarodowym Kongresie Górnictwa, Metalurgii i Geologii Stosowanej w Paryżu (1935). Na I Polski Kongres Inżynierów we Lwowie w 1937 r. członkowie Stowarzyszenia opracowali trzy referaty.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Wydawnictwa ciągłe:

Przegląd Górniczo – Hutniczy. Katowice 1930 – 1939

Ukazywał się od 1903 r. wydawany przez Radę Zjazdów Przemysłowców Górniczych.

Źródła: Sprawozdanie z działalności Zarządu Koła Śląskiego Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych za rok 1927, 1928, „Technik” 1928 nr 5 s. 114 – 117, 1929 nr 7 s. 209 – 210; A. Łukaszewski, Zjazd polskich górników w Krakowie, „Przegląd Górniczo – Hutniczy” (dalej „PGH”) 1906 nr 10 s. 296 – 302; Ze stowarzyszeń technicznych. Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych, „Przegląd Techniczny” 1923 nr 49 s. 512; Protokół VI Zjazdu Delegatów Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych w Sosnowcu w dniach 27 – 28 XI 1927, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1927 nr 12 s. B 85; W. Clark, Nowoczesne kierownictwo, „Technik” 1928 nr 4 s. 1 – 3; Komunikaty. Stypendia na podróże badawcze za granicę, „Technik” 1928 nr 12 s. 319; Z życia towarzystw technicznych, komunikaty i wiadomości osobiste, „Technik” 1928 nr 12 s. 321 – 322, 1930 nr

1 s. 21, nr 3 s. 97, nr 4 s. 129, nr 12 s. 370, nr 22 s. 611, nr 24 s. 643 – 644, 1931 nr 24 s. 444, 1932 nr 15 s. 288, 1933 nr 2 s. 79; Odpowiedź Stresemannowi, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1929 nr 2 s. A 33 – A 34; Życie stowarzyszeniowe, „PGH” 1931 nr 4 s. 242, nr 10 s. 582, 1932 nr 2 s. 115, nr 4 s. 226, nr 12 s. 682, 1933 nr 1 s. 37, nr 2 s. 105, nr 5 s. 323, nr 12 s. 651, 1934 nr 1 s. 35 – 36, nr 4 s. 173 – 174, 1938 nr 1 s. 44 – 45, nr 3 s. 174 – 175, nr 7 s. 388 – 389, nr 9 s. 465 – 475, nr 12 s. 711 – 713, 1939 nr 5 s. 326; Wkładka reklamowa, „Technik” 1931 nr 9; Komunikaty stowarzyszeń. Ze Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1933 nr 3 s. III okładki; Nadesłane książki, „Technik” 1936 nr 2 s. 62 – 64; Bezpieczeństwo pracy, „PGH” 1939 nr 1 s. 54 – 55.

Literatura: Z umysłowego życia Śląska, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk na Śląsku” 1929 s. 217, 1930 s. 395 – 396, 1931 s. 431, 1934 s. 333 – 334; J. Jaros, Zagadnienie kształcenia i programów Akademii Górniczej w czasopiśmie technicznych (do 1939 roku) /w/ Historia i współczesność, nr 4, Czasopiśmiennictwo hutnicze w Polsce. Prace Naukowe Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, nr 316, Katowice 1970 s. 76 – 92; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II.Cz. 2. Pod red. B. Sordylovej, Warszawa 1994 s. 217 – 220 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło zweryfikowano, poprawiono i uzupełniono.

STOWARZYSZENIE POLSKICH INŻYNIERÓW PRZEMYSŁU NAFTOWEGO

Okres działalności: 1925 – 1939. **Siedziba:** Borysław. **Oddziały:** Jasło, Krosno. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Wydział; sekcje, komisje, podkomisje, biura. **Biblioteka:** 45 dzieł naukowych i 64 roczniki czasopism fachowych (1928). **Liczba członków:** 57 (1925), 113 (1929), 150 (1938). **Przewodniczący:** Zygmunt Saryusz – Bielski (1925 – 28), Stanisław Paraszczak (1929), Marcel Karpiński (1930 – 32), Tadeusz Reguła (1933 – 35, 1938 – 39), Włodzimierz Wojciechowski (1935 – 38). **Sekretarze:** Tadeusz Reguła (1928 – 29), Tadeusz Bielski (1929 – 30), Józef Wojnar (1930 – 33), Władysław Kołodziej (1933 – 34), Rościsław Piątkiewicz (1934 – 38), Kazimierz Mischke (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie powstało z połączenia Oddziału Borysławskiego Polskiego Towarzystwa Politechnicznego we Lwowie i Koła Drohobyckiego Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych. Zebranie organizacyjne odbyło się 10 lutego 1925 r., a 23 maja 1925 r. wybrano Wydział, który przeprowadził zatwierdzenie statutu. Inicjatorami i organizatorami Stowarzyszenia byli: Z. Saryusz – Bielski, Tadeusz Gawlik, Stefan Sto-

kowski, M. Karpiński, Zygmunt Piechorski, Mieczysław Sierostawski, Kazimierz Ślącza, Władysław Skoczyński, S. Paraszczak, Jan Wójcicki.

Zadaniami Stowarzyszenia było inicjowanie prac badawczych z zakresu techniki naftowej, rozwijanie polskiej myśli technicznej oraz podwyższanie kwalifikacji członków. Realizowano je w utworzonym w 1928 r. Oddziale w Jaśle, sekcjach: Naukowej Organizacji od 1927 r. (z podsekcjami: wiertniczą, eksploatacyjną, warsztatową, energetyczną i administracyjną), Geologiczno – Wiertniczej (1928), Eksploatacyjnej, Gazowo – Gazolinowej, Rafineryjnej; komisjach: Kursów Doksztalujących, Gospodarczej, dla Spraw Mierzenia Gazu Ziarnego, dla Spraw Cechowania Zbiorników Ropnych, Wiertniczej, Warsztatowej, Mechanicznej Przemysłu Naftowego. Ponadto funkcjonowały: Biuro Badań Czasu i Ruchów (1928), Biuro Techniczno – Badawcze (1930, od 1934 r. Studium Dla Spraw Przemysłu Naftowego w Borysławiu), Komitet Wykonawczy Podręcznika Naftowego.

Z własnych pieniędzy zakupiono w 1927 r. dom w centrum Borysławia, który po przebudowie stał się siedzibą Stowarzyszenia. Uroczyste otwarcie nastąpiło 18 lutego 1928 r., a referat okolicznościowy wygłosił Stanisław Jamróz na temat zadań inżynierów w przemyśle naftowym.

Liczba członków systematycznie rosła, od 57 w 1925 r. do 150 w 1938 r. W 1931 r. Stowarzyszenie liczyło 126 członków, przy czym 61 mieszkało w Borysławiu, 14 w Drohobyczu, pozostali w różnych innych miejscowościach. Spośród 126 członków 70 ukończyło politechniki, 44 Akademię Górniczą w Krakowie, a 2 uniwersytety; posiadali oni następujące specjalizacje: mechanicy (35), chemicy (25), elektrycy (3), inżynierowie komunikacji (7). Tytuł członka honorowego posiadali: Z. Saryusz – Bielski (1928), Karol Bohdanowicz (1935). Oprócz wymienionych prezesów i sekretarzy generalnych do aktywnych działaczy można zaliczyć: Stefana Sulimirskiego, Alojzego Żmigrodzkiego, Kazimierza Mantorskiego, Zdzisława Wilka, Tadeusza Bielskiego, Wacława Skoczyńskiego, Mieczysława Krygowskiego.

Najpowszechniejszą formą działalności były odczyty. W latach 1925 – 28 w Borysławiu wygłoszono 42 odczyty, przy średniej frekwencji 25 osób.

Organizowały je również sekcje i komisje. Dużą aktywność przejawiała założona w 1927 r. Sekcja Naukowej Organizacji. Popularyzowała ona zasady naukowej organizacji wśród pracowników przemysłu naftowego. Prowadząc stale i systematycznie racjonalizację i normalizację przyczyniła się w znacznym stopniu do podniesienia techniki wiertniczej. Działalność tej sekcji finansowo wspierała Izba Pracodawców w Przemysle Naftowym w Borystawiu i S. A. „Pionier”. Od początku powstania Sekcja Naukowej Organizacji prowadziła kursy, seminaria i cykle odczytów. W 1928 r. w cyklu odczytów o ogólnych problemach naukowej organizacji m.in. udział wzięli: Leon Kazubski – „Zasady naukowej organizacji”, Jan Bielski – „Zasady nowoczesnej buchalterii”. Natomiast seminarium buchalteryjne prowadził raz na tydzień Czesław Załuski. W 1935 r. zorganizowano cykl wykładów o najnowszych zdobyczach techniki w latach 1924 – 34. Program objął 9 tematów m.in. technologię materiałów, budowę silników, geologię naftową ; a wykłady prowadzili: Z. Saryusz – Bielski, K. Bohdanowicz, Roman Witkiewicz, Edmund Chromiński, Władysław Łoskiewicz. Prowadzono (1936) również wykłady z nowoczesnej biurowości i księgowości.

Z inicjatywy Sekcji Naukowej Organizacji powstało w 1928 r. Biuro Badań Czasu i Ruchów, które miało na celu usuwanie marnotrawstwa czasu i energii oraz doradzanie przedsiębiorstwom naftowym. Zamierzano prowadzić studia nad czasem wszelkich robót ręcznych i biegu maszyn. Na zlecenie przedsiębiorstw naftowych Józef Wojnar rozpoczął systematyczne i metodyczne pomiary chronometrażowe czasu pracy. W 1929 r. Sekcja podjęła prace przygotowawcze do utworzenia poradni psychotechnicznej w Borystawiu, jej orędownikiem był J. Wojnar, który w odczytach i artykułach przedstawił ideę poradni. Jej zadaniem miało być kierowanie do odpowiednich zawodów młodzieży kończącej szkoły powszechne, a w końcu selekcja i przyjmowanie nowych pracowników do przemysłu naftowego. W 1930 r., przy pomocy finansowej przedsiębiorstw i organizacji naftowych, utworzono Towarzystwo Porad i Doboru Zawodowego dla Przemysłu Naftowego, a dzięki subwencji Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w styczniu 1931 r. powstała w Borystawiu Poradnia Psychotechniczna dla

Przemysłu Naftowego, nad którą nadzór fachowy sprawował Bronisław Biegeleisen. W poradni badano terminatorów i rzemieślników, przeprowadzono masowe badania wśród młodzieży szkół powszechnych, układano testy dla wiertaczy.

Dla prowadzenia prac naukowych i techniczno – badawczych Sekcja Naukowej Organizacji utworzyła w 1930 r. Biuro Techniczno – Badawcze (od 1934 r. Biuro Studiów dla Przemysłu Naftowego) z trzema działami: badawczym – prace nad racjonalizacją i normalizacją w przemyśle naftowym, prowadzenie badań psychologicznych, czasu i ruchów, statystyki technicznej; naukowym – wykłady, seminaria, kursy, publikacje artykułów, broszur i książek; technicznym – wykonywanie projektów i kosztorysów. Kierownikiem Biura został J. Wojnar, a w 1934 r. S. Paraszczak. Już w 1931 r. podjęto badania nad racjonalną gospodarką złożem ropnym i gazowym, co miało istotne znaczenie wobec wyczerpywania się złóż i zmniejszania rentowności kopalni. W tym samym roku Biuro opracowało, na zamówienie S.A. „Pionier”, konstrukcyjne rozwiązanie żurawia normalnego, wykonane przez komisję w składzie: Tadeusz Bielski, Tadeusz Łabno, Władysław Klimkiewicz, M. Krygowski, Kazimierz Książkiewicz, Waclaw Skoczyński, J. Wojnar. Po reorganizacji Biura w 1934 r. miało ono skupić wysiłki na opracowaniu geologicznym, technicznym i gospodarczym Zagłębia Borysławskiego. Prace te całkowicie finansowała S.A. „Pionier”, ale tylko do 1936 r., po czym Biuro rozwiązano.

W 1929 r. Komisja Wiertnicza Sekcji Naukowej Organizacji podjęła zagadnienie normalizacji żurawi. Najpierw zorganizowano cykl referatów na ten temat, a w rok później (1930) na łamach „Przemysłu Naftowego” opublikowano wieloodcinkowy artykuł pt. „Racjonalizacja i normalizacja żurawia kombinowanego linowo – żerdziowego”. W tym samym roku we Lwowie artykuł ten ukazał się jako odrębna broszura nakładem Krajowego Towarzystwa Naftowego. Zaproponowano w nim rozwiązanie jednego z najbardziej kluczowych problemów polskiej techniki wiertniczej w ówczesnym czasie. Była to pierwsza polska publikacja na ten temat, omówiono w niej nie tylko konstrukcję, ale także wskazano na oszczędności, jakie można było uży-

skąć przy zastosowaniu żurawia. W 1931 r., dzięki wsparciu finansowemu S.A. „Pionier” i Izby Pracodawców w Przemśle Naftowym w Boryslawiu (po 6000 zł), wykonano projekt tego żurawia.

Komisja dla Spraw Mierzenia Gazu Ziemnego Sekcji Naukowej Organizacji zajmowała się w 1930 r. zagadnieniami mierzenia gazu ziemnego, organizując z Mechaniczną Stacją Doświadczalną oraz Laboratorium Maszynowym Politechniki Lwowskiej wieczory dyskusyjne, na których referat wygłosił m.in. prof. Roman Witkiewicz. Sekcja na zlecenie przedsiębiorstwa „Polmin” prowadziła badania nad problemem osuszania i oczyszczania gazu ziemnego, a na zamówienie firmy „Pionier” nad racjonalną eksploatacją ropy parafinowanej z głębokich odwiertów. Po uzupełnieniu tych badań przez Biuro Techniczne – Badawcze rysunkami i uzyskaniu pomocy finansowej S.A. „Pionier” i Samodzielnego Wydziału Wojskowego Ministerstwa Przemysłu i Handlu, opublikowano je w formie książkowej pt. „Pompowanie ropy z głębokich otworów” (Borysław 1932), była to pierwsza w światowej literaturze naftowej większa publikacja z zakresu pompowania. Powstała ona z inicjatywy J. Wojnara przy wydatnej pomocy Jana Cząstki. Pracę oparto na literaturze i doświadczeniach amerykańskich oraz polskich w Zagłębiu Borysławskim.

W 1931 r., na prośbę Urzędu Górniczego i Inspektoratu Pracy i Opieki Społecznej, Stowarzyszenie opracowało typy budowli kopalnianych, które uwzględniały wymogi nowoczesnej higieny i warunki bezpieczeństwa pracy oraz zasady naukowej organizacji. W tym samym roku Sekcja Naukowej Organizacji opracowała na zamówienie „Polminu” konstrukcję odwadniacza zamontowanego w Daszawie.

Komisja Gazowo – Gazolinowa zajmowała się sprawą nawaniania gazu, norm dla budowy mikromanometrów, legalizacją dysz i kryz, przepisami o budowie gazociągów i instalacji gazowych. Natomiast Komisja Gospodarcza od 1936 r. alarmowała władze centralne o fatalnym stanie dróg w Polsce. Sekcja Geologiczno – Wiertnicza miała: szerzyć znajomość geologii naftowej, chronić złoża ropy i gazu, badać wpływ wiertników geologicznych na wiercenie i eksploatację, organizować służbę geologiczną w terenie i na

kopalniach, bronić pozycji geologa. Corocznie członkowie Sekcji wygłaszali po kilka odczytów, np. Józef J. Zieliński i Alojzy Trnobrasky – „Wyniki wierceń w Zagłębiu Borysławskim”, S. Weigner – „Zagadnienie wierceń poszukiwawczych w Polsce” (1930). Przedstawiciele Sekcji brali aktywny udział w pracach Rady Zjazdów Geologiczno – Naftowych, utworzonej w 1929 r., i Zjazdach Geologicznych. Ale z powodu małej liczby członków Sekcję zlikwidowano w 1934 r.

Stowarzyszenie opracowało projekt ustawy naftowej (1930), a na prośbę Ministerstwa Przemysłu i Handlu specjalna komisja przygotowała elaborat o polityce naftowej i aktualnych zagadnieniach przemysłu naftowego (1931), w którym postulowano utworzenie wspólnej organizacji firm naftowych oraz oparcie nowej ustawy naftowej na zasadzie wolności górnictwa.

Od 1928 r. Stowarzyszenie zaczęło prowadzić kursy doszkalcące dla pracowników przemysłu naftowego, m.in. destylatorów gazowych, kowali kopalnianych, dozorców ruchu gazolinowego i gazowego, obsługujących silniki spalinowe, spawaczy. W sumie w latach 1928 – 33 ukończyło je około 340 osób. W związku z pogłębiającą się specjalizacją zawodową podjęto (1934) akcję doszkalcenia robotników naftowych, przygotowano wówczas programy nauczania poszczególnych przedmiotów oraz uzgodniono je z przedstawicielami Urzędu Górniczego. Dla Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego opiniowano projekty programów dla szkół zawodowych. W 1935 r. powstała w Jaśle dwuletnia Szkoła Wiertnicza, utrzymywana przez Stowarzyszenie. W 1936 r. uczyło się w niej 42 uczniów.

Stowarzyszenie w znacznym stopniu partycypowało w wydawaniu czasopisma „Przemysł Naftowy”, ale dwutygodnik ten, wychodzący od 1926 r., finansowy był przede wszystkim przez Krajowe Towarzystwo Naftowe we Lwowie. W komitecie redakcyjnym zasiadał w 1928 r. prezes Z. Saryusz – Bielski oraz Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego jako całość (do nr 5 z 1938 r.). Na łamach „Przemysłu Naftowego” Stowarzyszenie umieszczało informacje o działalności bieżącej, sprawozdania roczne, a członkowie publikowali większość swoich odczytów i artykułów. W latach 1928 – 1937 na 728 artykułów członkowie Stowarzyszenia

napisali 412, tj. 53% całości, nie pobierając zresztą honorariów. Delegat Stowarzyszenia był redaktorem działu techniki kopalnianej tego czasopisma, a także redaktorem tygodnika „Sprawy Naftowe” wydawanego jako dział „Słowa Polskiego”, gdzie Stowarzyszenie zamieszczało często sprawozdania, komunikaty i artykuły członków.

W 1936 r., z okazji swego dziesięciolecia, Stowarzyszenie wydało pracę „Gospodarka złożem naftowym”. Po kilkuletnich przygotowaniach, prace rozpoczęto w 1928 r., zaczął ukazywać się „Podręcznik naftowy. T. 1. Geologia naftowa”. Cz. 1 – 2 (Lwów 1932 – 33), T. 2. „Kopalnictwo naftowe”. Cz. 1 – 5 (Lwów 1934 – 39). Wybuch II wojny światowej uniemożliwił wydanie tomu trzeciego poświęconego przeróbce ropy naftowej.

Stowarzyszenie współpracowało m.in. ze Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich, Krajowym Towarzystwem Naftowym, Towarzystwem Wojskowo – Technicznym, Związkiem Techników Wiertniczych i Naftowych. Szczególnie blisko współpracowano ze Związkiem Gazowników i Wodociągowców Polskich, z którym wspólnie postulowano upaństwowienie gazociągów dalekonośnych. Zwłaszcza z jego Sekcją Gazu Ziarnego, do jej zarządu wszedł przedstawiciel Stowarzyszenia, inny brał udział w pracach nad gazyfikacją Polski. Wspólnie pracowano nad przepisami instalacyjnymi, wykonywaniem pojemników do transportu gazu płynnego. Od 1926 r. Stowarzyszenie było członkiem Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych, ale 1935 r. wystąpiło z tego zrzeszenia i zostało członkiem założycielem Naczelnej Organizacji Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej. Z inicjatywy Stowarzyszenia powstała w 1933 r. Polska Sekcja – Internationale Petroleum Commission.

Największym osiągnięciem Stowarzyszenia była organizacja Zjazdów Naftowych, na których omawiano problemy techniczne i gospodarcze przemysłu naftowego oraz uchwalano odpowiednie rezolucje. W latach 1927 – 38 zorganizowano 10 Zjazdów (z tego 5 we Lwowie, 2 w Borysławiu, 2 w Krośnie i Jaśle, 1 w Drohobyczu), ogłoszono na nich łącznie 311 referatów z zakresu wiertnictwa, wydobywania ropy naftowej, jej rafinowania, gazownictwa, geologii i geofizyki. Uczestniczyło w nich od 100 do 300

osób. W początkowym okresie nad wykonaniem uchwalonych rezolucji czuwał Komitet Wykonawczy, wytyczający również program przyszłych prac. Przewodniczył mu Z. Saryusz – Bielski. W 1931 r. powstała Rada Zjazdów Naftowych. Dominowali w niej przedstawiciele Stowarzyszenia (7), pozostałe organizacje były reprezentowane przez znacznie mniejszą liczbę przedstawicieli: Krajowe Towarzystwo Naftowe (2), po jednym Związek Polskich Producentów i Rafinerów Olejów Skalnych, Izba Pracodawców w Przemysle Naftowym w Boryslawiu, Związek Polskich Przemysłowców Naftowych, Stała Komisja Techniczna przy Okręgowym Urzędzie Górniczym w Drohobyczu, Związek Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych. Dodatkowych 5 członków wybierano spośród grona ludzi zajmujących wybitne stanowiska w przemyśle naftowym. Przewodniczącym Rady Zjazdów Naftowych został Z. Saryusz – Bielski. W ten sposób Stowarzyszenie stało się instytucją koordynującą działalność organizacji inżynierów, techników i przedsiębiorców w przemyśle naftowym.

Stowarzyszenie posiadało sporą bibliotekę składającą się z 45 dzieł naukowych i 64 roczników czasopism fachowych (1928). Odrębną bibliotekę miała Sekcja Naukowej Organizacji, dysponowała ona 86 książkami i 28 tytułami czasopism. Biblioteką ogólną kierowali m.in. Jan Borowski, K. Książkiewicz, Roman Glazer, Zygmunt Radecki, Leszek Hoser, Stanisław Psarski.

Po II wojnie światowej działacze kontynuowali działalność w Stowarzyszeniu Naukowo – Technicznym Inżynierów i Techników Przemysłu Naftowego w Polsce.

Źródła: Sprawozdanie Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego w Boryslawiu za lata 1925 – 1928, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1929 nr 6 s. B106 – B110; Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Inżynierów Przemysłu Naftowego w roku 1930, 1931, 1934, „Przemysł Naftowy” 1931 nr 6 s.141 – 146, 1932 nr 6 s.159 – 163, 1935 nr 7 s. 211 – 213; Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego (1932), „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1934 nr 1 s. A3 – A4; Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego w Boryslawiu. Sprawozdanie z działalności za rok 1933; Skrót sprawozdania z działalności Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego w Boryslawiu z r. 1930, 1931, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1931 nr 18 – 19 s. A42 – A43, 1932 nr 14 s. A89 – A90; Zwyczajne Walne

Zebranie Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego (1934), Tamże 1934 nr 1 s. A5 – A6; Wiadomości bieżące. IX Zwyczajne Walne Zebranie Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Naftowych, „Nafta” 1934 nr 1 – 3 s. 23 – 24; Działalność Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego w r. 1929, 1933, „Przemysł Naftowy” 1930 nr 6 s. 128 – 130, 1934 nr 5 s. 126 – 128; Działalność Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego w roku 1935, „Nafta” 1936 nr 4 s. 131 – 132; Dziesięcioletnia działalność Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego w Boryslawiu w latach 1926 – 1936, „Przemysł Naftowy” 1936 nr 9 s. 261 – 264; Bilans działalności Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego za rok 1936, „Przemysł Naftowy” 1937 nr 10 s. 239 – 241; Odezwa do polskich inżynierów przemysłu naftowego, „Nafta” 1926 nr 8 s. 119 – 121; Kronika bieżąca lub Wiadomości bieżące, „Przemysł Naftowy” 1927 nr 21 s.605, 1928 nr 1 s. 20, nr 4 s.95, nr 6 s. 153, nr 7 s. 192, nr 8 s. 213, nr 16 s. 428, nr 18 s.490, nr 19 s. 539, nr 21 s. 608 – 609, nr 24 s.685, 1929 nr 1 s. 22, nr 5 s. 143, nr 7 s. 201, nr 8 s. 214 – 216, nr 12 s. 377, nr 21 s.663, nr 22 s. 682, 1930 nr 2 s. 46, nr 5 s. 99 – 103, 122, nr 6 s. 131 – 134, 145, nr 7 s. 157 – 159, nr 8 s. 179 – 183, 189, nr 12 s. 300 – 301, nr 14 s. 343, nr 19 s. 441, nr 20 s. 458, nr 22 s. 501 = 502, 1931 nr 1 s. 21 – 23, nr 3 s. 76, nr 5 s. 125 – 126, nr 7 s. 173 – 174, nr 11 s. 257 – 258, nr 16 s. 366 – 369, nr 20 s. 471, nr 21 s. 497 – 498, 1932 nr 4 s. 108, nr 21 s. 542, 1933 nr 6 s. 183 – 184, nr 7 s. 220, nr 9 s. 280, nr 10 s. 304, nr 20 s. 555, 1934 nr 15 s. 431 – 432, nr 16 s. 463, nr 19 s. 557, 1935 nr 1 s. 36, nr 5 s. 157, 1936 nr 1 s. 33, 1937 nr 7 s. 176, nr 10 s. 256, 1938 nr 1 s. 26, nr 5 s. 135, 1939 nr 7 s. 207; Ze Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czołopism Technicznych i Zawodowych” 1930 nr 12 s. A56, 1932 nr 5 s. A28; Wiadomości bieżące, „Nafta” 1933 nr 5 s. 104, 1937 nr 4 s. 130, 1938 nr 4 s. 130, 1939 nr 2 – 3 s.78.

Literatura: J. Wojnar, O utworzeniu biura porad i doboru zawodowego dla przemysłu naftowego, „Przemysł Naftowy” 1929 nr 15 s. 463 – 466, nr 16 s. 485 – 486; Konstrukcyjne rozwiązanie normalnego żurawia linowo – żerdziowego, Tamże 1931 nr 21 s. 475 – 480; Doksztalcanie robotników, Tamże 1934 nr 1 s. 11; S. Paraszczak, Biuro Studiów dla Spraw Przemysłu Naftowego. Program i postęp prac Biura, Tamże 1935 nr 10 s. 301 – 304; Z. Bielski, X Zjazd Naftowy we Lwowie, Tamże 1938 nr 14 s. 388; Normalizacja żurawia kombinowanego, „Nafta” 1930 nr 5 – 6 s. 155 – 156; Uzupełnienia do spisu instytucji i towarzystw naukowych w Polsce, „Nauka Polska” 1936 t. XXI s. 252 – 253; L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s. 592; T. Reguła, XX lat działalności Stowarzyszenia Naukowo – Technicznego Inżynierów i Techników Przemysłu Naftowego w Polsce 1946 – 1966, Kraków 1966; J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa – Kraków 1978 s. 194 – 195; J. Ciechanowska, W. Pawłowski, Zjazdy Naftowe w Polsce w latach 1926 – 1939 i ich znaczenie dla nauki, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1979 nr 1 s. 103 – 118; J. Miąso, Szkoły zawodowe w Polsce w latach 1918 – 1939, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1988 s. 143; J. Piłatowicz, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1935 – 1939, Warszawa 1990 s. 21; T. Reguła, Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego (w) Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II, Cz.2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 220 – 223.

STOWARZYSZENIE POPIERANIA WYNAŁAZCZOŚCI

Okres działalności: 1927 – 1939. (Nazwy poprzednie: 1927 – 29 Związek Wynalazców Rzeczypospolitej Polskiej, 1929 – 34 Liga Popierania twórczości Wynalazczej). **Siedziba:** Warszawa, Katowice. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zgromadzenie, Zarząd; komisje, koła. **Liczba członków:** 228 (1929), 466 (1936), 930 (początek 1939), 1415 (VIII 1939). **Prezesa** : Jerzy Syrokomla – Syrokowski (1927 – 30), Tadeusz Saloni (1934 – 39). **Sekretarze:** Bolesław Paprocki (1927 – 30), Eugeniusz Daniec (1934 – 39).

Charakterystyka działalności

W końcu 1927 r. Koło Inicjatorów i Wynalazców przy Towarzystwie Miłośników Wiedzy i Przyrody w Warszawie przekształciło się w Związek Wynalazców Rzeczypospolitej Polskiej. Celem Związku, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 23 czerwca 1928 r., było zjednoczenie wynalazców dla pobudzenia wynalazczości, obrona praw wynalazców, wspieranie ich finansowo, rozwijanie działalności wydawniczej, organizowanie placówek doświadczalnych, a także odczytów, wystaw i placówek doświadczalnych.

Swym zasięgiem Związek obejmował cały kraj, środki finansowe na działalność pochodziły ze składek członkowskich. W Związku funkcjonowała Rada Naukowo – Techniczna i Kapituła, tę ostatnią tworzyły Zarząd i Rada Naukowo – Techniczna.

Największą aktywność przejawiała Komisja Techniczna badająca zgłaszane wynalazki, np. w 1929 r. oceniono 170, a w pierwszej połowie 1930 r. – 50 pomysłów. W 1929 r. udzielono wynalazcom 6 tys. porad i informacji. Sporadycznie ogłaszano konkursy na wynalazki, np. w 1929 r. na ochronę, pierwszą pomoc i ratownictwo ludności, ochronę i ratownictwo zwierząt.

Honorowymi członkami Związku byli m.in. Maria Skłodowska – Curie, Eugeniusz Kwiatkowski, Stefan Czaykowski (prezes Urzędu Patentowego). Członkiem Ligi był Kazimierz Prószyński (1875 – 1945), pionier kinematografii, konstruktor aparatów filmowych i pierwszej ręcznej kamery filmowej.

W latach 1927 – 30 wydawano miesięcznik ilustrowany „Wynalazki i Odkrycia” redagowany kolejno przez Jerzego Syrokomlę – Syrokowskiego (1927 – 28), Józefa Lipkowskiego (1929), Romana Krajewskiego (1929) i Tadeusza Łukaszewskiego (1930).

W dniu 13 grudnia 1929 r. Związek przekształcił się w Ligę Popierania Twórczości Wynalazczej. Działalność Ligi niemal zamarła pod koniec 1930 r., podtrzymano ją jedynie w Kole Śląskim, której aktywizacja nastąpiła w 1934 r., kiedy to na ogólnym zebraniu 14 kwietnia 1934 r. zmieniono nazwę na Stowarzyszenie Popierania Wynalazczości w Katowicach. Wówczas wybrano także Zarząd w następującym składzie: Tadeusz Saloni (prezes), Stefan Kaufman (I wiceprezes), Mieczysław Bizoń (II wiceprezes), Marian Elandt (III wiceprezes), Eugeniusz Daniec (sekretarz). W 1938 r. w prace Zarządu włączyli się także: Wincenty Hein, Karol Kotas, Waclaw Gutowski, Tadeusz Romer, Zygmunt Olszewski.

Stowarzyszenie Popierania Wynalazczości w Katowicach powstało około 1930 r. z przekształcenia śląskiego koła Związku Wynalazców Rzeczypospolitej Polskiej. Jego zadaniem, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 20 kwietnia 1937 r., było: „a) zespolenie wynalazców dla spotęgowania ich twórczości i wzajemnej ochrony praw, b) niesienie pomocy w kierunku celowego wykorzystania wszelkiej inicjatywy na polu wynalazczości, c) kwalifikacja wartości wynalazków, d) finansowanie i przeprowadzanie badań nad zgłoszonymi wynalazkami przed ewentualnym ich opatentowaniem, e) zbliżenie wynalazców pomiędzy sobą i utrzymanie między nimi zawodowej i towarzyskiej łączności”. Realizacji tych zadań miało służyć: organizowanie zebrań, odczytów i wykładów, zjazdów, wystaw, wycieczek; wydawanie książek i czasopism; współpraca z innymi organizacjami tego typu w kraju i za granicą; udzielanie pomocy finansowej wynalazcom w eksploataowaniu opatentowanych wynalazków.

Towarzystwo działało na terenie całego kraju, członkowie dzielili się na honorowych, wspierających i zwyczajnych. Fundusze na działalność pochodziły ze składek członkowskich, subwencji i zapisów. W 1938 r. do Stowarzyszenia należało około 30 firm.

W ramach Stowarzyszenia działały Komisje: Ogólnoadministracyjna, Naukowo – Techniczna, Propagandowa i Eksploatacyjna.

Stowarzyszenie zbadało około 1300 różnych pomysłów wynalazczych, z których około 100 uzyskało dodatnią opinię, a 5 częściowo zrealizowano. Najciekawsze wynalazki zaprezentowano na Targach Wschodnich we Lwo-

wie (1939) i Targach Katowickich (1939). Popierano ideę powołania do życia Instytutu Popierania Wynalazczości, do jego Komitetu Organizacyjnego, kierowanego przez inż. Kazimierza Jackowskiego – dyrektora Muzeum Techniki i Przemysłu – Stowarzyszenie skierowało W. Heina i Stanisława Hermana.

Zamierzano skupić wokół Stowarzyszenia wynalazców polskich; w tym celu w 1939 r. rozpoczęto rejestrację wszystkich osób, które zgłosiły swe wynalazki do Urzędu Patentowego.

Od numeru 3 z 1 marca 1939 r. czasopismo „Technik” było nie tylko organem Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego (zob.), ale także Stowarzyszenia Popierania Wynalazczości w Katowicach.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Wydawnictwa ciągłe:

Wynalazki i Odkrycia. Warszawa 1927 – 1930

Technik. Katowice 1928 – 1939. Organ Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego, od marca 1939 r. także Stowarzyszenia Popierania Wynalazczości.

Źródła: Maria Skłodowska – Curie członkiem honorowym Związku Wynalazców R.P., „Wynalazki i Odkrycia” 1928 nr 4 s. 1,4; Wiadomości bieżące. Polscy rzecznicy patentowi popierają Związek Wynalazców Rzeczypospolitej Polskiej, „Nafta” 1928 nr 11 s. 142; Członkowie Związku Wynalazców R.P., „Wynalazki i Odkrycia” 1929 nr 1 – 2 s. 40 – 41; Konkurs, Tamże 1929 nr 3 – 4 s. 44 – 45; Od redakcji, Tamże 1929 nr 7 – 12 s. 1; Protokół Zgromadzenia Członków Związku Wynalazców Rzeczypospolitej Polskiej z dn. 13 XII 1929 r., Tamże 1930 nr 1 s. 42 – 44; Komunikat Komisji Technicznej L.P.T.W., Tamże 1930 nr 4 s. 58 – 60; Wiadomości Związku Wynalazców R.P. w Katowicach, „Technik” 1933 nr 12 s. 529; Z życia towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Popierania Wynalazczości w Katowicach, „Technik” 1934 nr 5 s. 176, 1938 nr 10 s. 290 – 291, nr 12 s. 345 – 346, 1939 nr 4 s. 99 – 100, nr 6 s. 156 – 157, nr 7 s. 193, nr 8 s. 226; E. Daniec, Zagadnienie wynalazczości w Polsce na tle przemówienia ministra przemysłu i handlu A. Romana, „Technik” 1939 nr 3 s. 65 – 66; Wiadomości bieżące, „Przegląd Chemiczny” 1939 nr 6 s. 493.

Literatura: J. Piłatowicz, Liga Popierania Twórczości Wynalazczej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz.2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 196 – 197; (tu podano źródła i literaturę); J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Popierania Wynalazczości /w/ Tamże, s. 224 (tu podano źródła i literaturę) – hasła zweryfikowano i uzupełniono; J. Piłatowicz, Prószyński Kazimierz (1875 – 1945) /w/ Słownik Biograficzny Techników Polskich, Z. 10 (1999).

STOWARZYSZENIE RADIOTECHNIKÓW POLSKICH

Okres działania: 1922 – 1929. **Siedziba:** Warszawa. **Koła:** Lwów, Poznań, Toruń, Wilno. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zebranie, Zarząd. **Biblioteka:** 180 woluminów (1927). **Liczba członków:** 87 (1923), 62 (1928). **Prezysi:** Kazimierz Jackowski (1922), Mieczysław Pożaryski (1923 – 25, 1926 – 29), Józef Plebański (1925 – 26). **Sekretarze:** Józef Plebański (1922), Pikiel (1922 – 23), Ignacy Dobrski (1923 – 24), Adam Dąbrowski (1924 – 26), Roman Rudniewski (1928 – 29).

Charakterystyka działalności

Olbrzymi rozwój radiotechniki w Europie Zachodniej zdopingował polskich inżynierów do podjęcia działań mających na celu przyspieszenie rozwoju polskiej radiotechniki. Istotnym ich elementem było założenie Stowarzyszenia Radiotechników Polskich (SRP), początkowo komitet organizacyjny proponował nazwę Stowarzyszenie Radioinżynierów i Radiotechników Polskich. Powstało ono na zebraniu organizacyjnym 17 listopada 1921 r. w Warszawie z inicjatywy: K. Jackowskiego, Jana Machcewicza, J. Plebańskiego, Janusza Groszkowskiego i Władysława Hellera. Statut Stowarzyszenia zatwierdził minister spraw wewnętrznych 31 marca 1922 r., a zmiany wprowadzone w marcu 1923 r. tenże minister zatwierdził 11 lipca 1923 r. Celem Stowarzyszenia było: wszechstronne popieranie rozwoju nauki i przemysłu radiotechnicznego w Polsce, realizowane poprzez zorganizowanie własnego laboratorium, biblioteki, wydawanie czasopism, urządzenie odczytów, zebrań naukowych, organizowanie zbiorowych prac, propagowanie zastosowania radiotechniki we wszystkich dziedzinach życia społecznego, organizowanie zjazdów, wystaw, biur pośrednictwa pracy i porad fachowych. Zamierzano popularyzować radiotechnikę w szerokich grupach społecznych poprzez odczyty i pokazy, a także organizowanie i popieranie radiotelegrafii amatorskiej.

Członkami zwyczajnymi SRP mogli być nie tylko inżynierowie, ale także technicy, dysponujący przynajmniej średnim wykształceniem technicznym lub ogólnym, pracujący na polu radiotechnicznym i posiadający „kwalifikacje etyczne i towarzyskie”. Natomiast członków honorowych wybrało Ogólne Zebranie, w 1922 r. zostali nimi wybitni radiotechnicy zagra-

niczni: generał Gustave Ferrié (szef Wojskowej Służby Łączności armii francuskiej, członek Akademii Francuskiej, wybitny fizyk i radiotechnik) i Guglielmo Marconi (światowej sławy uczonego włoski, wynalazca z dziedziny radiotechniki).

Najpowszechniejszą formą działalności SRP były odczyty, wygłaszano ich z reguły kilkanaście rocznie przy frekwencji od 15 do 40 osób. Np. od maja 1928 r. do maja 1929 r. wygłoszono 12 odczytów. Członkowie SRP wygłaszali także odczyty naukowo – techniczne oraz popularne przed mikrofonem Polskiego Radia, w tym samym okresie wygłoszono ich aż 22. Odczyty najczęściej wygłaszali: J. Groszkowski, K. Jackowski, Dymitr Sokolcow, J. Plebański, Stefan Manczarski, Kazimierz Krulisz, W. Heller. Prezentowali oni z reguły rezultaty swoich badań, np. J. Groszkowski – „Praca równoległa lamp katodowych”, „Budowa i obliczanie amplikatorów lampowych”, „Nowa metoda wyznaczania sprawności generatorów lampowych”; D. Sokolcow – „Teoria radiokomunikacji”, „Budowa materii w świetle nauki współczesnej”; K. Jackowski – „Rozwój radiotelegrafii i radiofonii”; K. Krulisz – „Ostatnie postępy w technice krótkofalowej”; J. Plebański – „Nowe tendencje w budowie odbiorników i stacji nadawczych”.

Oprócz pojedynczych odczytów organizowano cykle tematyczne, np. na przełomie 1922/23 r. wspólnie z Towarzystwem Kursów Technicznych uruchomiono cykl odczytów z radiotechniki w Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, w 1924 r. referaty o Transatlantyckiej Centrali Radiotelegraficznej wygłosili inżynierowie amerykańscy, przedstawiciele Radio Corporation of America – F. E. Johnston, J. L. Finch, W. G. Lush; w 1928 r. zorganizowano cykl odczytów na temat „Współpracy radio – instytucji naukowych z przemysłem radiotechnicznym”, w którym referenci, m.in. D. Sokolcow, zapoznali słuchaczy z zasadami współpracy między nauką a przemysłem w Stanach Zjednoczonych i Francji. Odczyty wygłaszali inżynierowie z innych krajów, np. J. Tykociński, prof. Uniwersytetu Illinois w Stanach Zjednoczonych – „Wytwarzanie i nastrajanie fal krótkich, rzędu 2 – 6 metrów” (1928), inż. Lorfèvre, główny inżynier Société Française Radio – électrique – „Odnajdywanie nieprzyjacielskich łodzi podwodnych za pomocą fal ultraaku-

stycznych”. Obcokrajowcy wygłaszali nie tylko referaty, ale byli także członkami SRP, wiadomo że był nim Egerton Sykes, urzędnik Poselstwa Wielkiej Brytanii w Warszawie.

Odczyty organizowano przede wszystkim w Warszawie i siedzibach kół, chcąc zaznajomić szersze grupy społeczne z radiotechniką członkowie SRP objeżdżali liczne miasta, w których prezentowali osiągnięcia radiotechniki, np. Stanisław Noworolski tylko w 1924 r. odwiedził Radom, Łódź, Lublin, Sosnowiec. Podobną akcję prowadził Jan Kadecz.

Znakomitą formą popularyzacji radiotechniki były kursy. Z inicjatywy Mieczysława Ciemnołońskiego, wiceprezesa Koła Wileńskiego, prezesa Wileńskiej Dyrekcji Poczt i Telegrafów, uruchomiono w Wilnie w 1925 r. pierwsze Kursy Radiotechniczne przy tamtejszej Państwowej Szkole Technicznej. M. Ciemnołoński kierował tymi kursami i prowadził wykłady z teorii elektrotechniki, dzięki jego staraniom i poparciu jesienią 1927 r. uruchomiono w Wilnie radiową stację nadawczą. Koło Toruńskie organizowało (1928) praktyczne kursy budowy odbiorników radiowych, pomagało w organizacji klubu radioamatorów. Np. na kurs w 1929 r. uczęszczało 60 osób. Konkursy radioamatorskie urządzało Koło Poznańskie. Od 1922 r. delegaci SRP byli wykładowcami i członkami komisji egzaminacyjnych na kursach Szkoły Radiotelegraficznej YMCA (Young Men's Christian Association – Związek Młodzieży Chrześcijańskiej) w Warszawie.

Od stycznia 1922 r. SRP współpracowało z Państwowym Komitetem Radiotechnicznym, reprezentowane było w nim przez J. Plebańskiego, J. Machcewicza i K. Jackowskiego. Prezentowali (1923) oni stanowisko SRP w sprawie projektu o radiotelegrafii, wniesionego do Sejmu przez Ministerstwo Poczt i Telegrafów. Stowarzyszenie udzieliło pomocy przy zorganizowaniu I Ogólnokrajowej Wystawy Radiowej w 1926 r. w Warszawie. Z okazji tej wystawy SRP otrzymało dyplom uznania Ministerstwa Spraw Wojskowych za wkład w rozwój radiotechniki w Polsce i wydawanie „Przeglądu Radiotechnicznego”. Apelowano do rządu o poparcie rozwoju radiofonii w Polsce, ze względu na jej „kulturalno – narodowe znaczenie”.

SRP współpracowało ze Stowarzyszeniem Elektryków Polskich (SEP), m.in. z jego Centralną Komisją Słownictwa Elektrotechnicznego. Opracowane przez J. Groszkowskiego słownictwo radiotechniczne (ok. 300 terminów) zostało przyjęte przez SRP i ogłoszone w „Przeglądzie Radiotechniczny” (1924 nr 8,9), a także odrębnie wydane przez Wydział Łączności Ministerstwa Spraw Wojskowych. Ścisłe współdziałano z Polskim Komitetem Elektrotechnicznym, gdzie SRP reprezentował K. Krulisz, przewodniczył on Komisji Radiotechnicznej, która zajmowała się opracowaniem norm i przepisów radiotechnicznych. W 1923 r. SRP przystąpiło do Stałej Delegacji Zrzeszeń Technicznych, przekształconej w 1924 r. w Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych. W marcu 1925 r. SRP wraz z Międzyklubowym Komitetem Radioamatorów i Zrzeszeniem Przedsiębiorstw Radiotechnicznych utworzyło Centralny Komitet Polskich Zrzeszeń Radiotechnicznych, który miał forsować rozwój radiotechniki na forum różnych instytucji państwowych. Dzięki kontaktom J. Groszkowskiego w 1924 r. nawiązano współpracę ze stowarzyszeniami francuskimi.

Od 1 stycznia 1923 r. zaczął wychodzić dwa razy w miesiącu organ SRP - „Przegląd Radiotechniczny”, ukazujący się łącznie z „Przeglądem Elektrotechnicznym”. Początkowo redakcją kierował J. Groszkowski, następnie S. Noworolski (1924 – 25), K. Krulisz (1925 – 28), Stefan Jasiński (1928 – 29). Na łamach „Przeglądu Radiotechnicznego” publikowano teksty odczytów, wyniki badań uczonych polskich, a także informacje o działalności SRP.

W 1922 r. utworzono bibliotekę, jej trzon stanowiły zbiory zmarłego w 1923 r. J. Machcewicza, którego rodzina przekazała przeszło 100 książek fachowych, głównie w językach niemieckim, francuskim i angielskim. W 1927 r. biblioteka liczyła około 150 tomów książek i 30 tomów roczników czasopism. Biblioteką kierowali kolejno S. Jasiński i K. Politowski.

Od 1925 r. rozważano możliwość połączenia się z SEP. Ostateczną decyzję powzięto 22 maja 1929 r., kiedy to rozwiązano SRP i utworzono Sekcję Radiotechniczną przy SEP, której prezesem został K. Krulisz.

Formalne przyjęcie SRP jako autonomicznej Sekcji Radiotechnicznej SEP nastąpiło na Walnym Zgromadzeniu SEP 28 czerwca 1929 r. w Poznaniu.

Wydawnictwa ciągłe:

„Przegląd Radiotechniczny”. Warszawa 1923 – 1929

Źródła: Statut Stowarzyszenia Radiotechników Polskich, „Przegląd Radiotechniczny” 1923 nr 16 s. 63 – 64; Regulamin wewnętrzny Zarządu Stowarzyszenia Radiotechników Polskich, Warszawa 1928; Stowarzyszenia i organizacje. Stowarzyszenie radio – inżynierów polskich, „Przegląd Elektrotechniczny” 1921 nr 23 s. 327 – 328; Stowarzyszenia i organizacje. Stowarzyszenie Radiotechników Polskich, „Przegląd Elektrotechniczny” 1922 nr 2 s. 30, nr 3 s. 48, nr 4 s. 63, nr 5 s. 80, nr 7 s. 112, nr 8 s. 126 – 127, nr 10 s. 159, nr 12 s. 192, nr 13 s. 207 – 208, nr 16 s. 254, nr 19 s. 300, 303, nr 22 s. 348 – 349, nr 23 s. 365; Do ogółu radiotechników polskich, amatorów i zwolenników radiotechniki, „Przegląd Radiotechniczny” (Prospekt) (w) „Przegląd Elektrotechniczny” 1922 nr 24 s. 381; Stowarzyszenia i organizacje. Sprawozdania z posiedzeń S.R.P. Komunikaty Zarządu S.R.P., „Przegląd Radiotechniczny” 1923 nr 1 s. 4, nr 2 s. 8, nr 4 s. 16, nr 5 s. 20, nr 6 s. 24, nr 8 s. 32, nr 9 s. 36, nr 10 s. 40, nr 13 s. 51 – 52, nr 17 s. 68, nr 20 s. 80, nr 22 s. 85 – 87, 1924 nr 1 s. 4, nr 3 s. 12, nr 4 – 5 s. 13 – 20, nr 5a s. 24, nr 6 s. 28, nr 7 s. 32, nr 8 s. 35 – 36, nr 9 s. 39 – 40, nr 10 s. 43 – 44, nr 11 s. 47 – 48, nr 12 s. 51, nr 13 s. 55 – 56, nr 14 – 15 s. 60, nr 23 s. 92, 1925 nr 1 – 2 s. 8, nr 3 – 4 s. 16, nr 7 – 8 s. 31 – 32, nr 9 – 10 s. 40, nr 13 – 14 s. 56, nr 21 – 22 s. 81, 88, nr 23 – 24 s. 96, 1926 nr 1 – 2 s. 7, nr 5 – 6 s. 23, nr 11 – 12 s. 79, nr 13 – 14 s. 89 – 91, nr 23 – 24 s. 135, 1927 nr 5 – 6 s. 24, nr 11 – 12 s. 48, nr 16 – 17 s. 66 – 67, 1928 nr 7 – 8 s. 31 – 32, nr 11 s. 43 – 44, nr 12 – 13 s. 51 – 52, nr 14 – 15 s. 60, nr 23 – 24 s. 95 – 96, 1929 nr 1 – 2 s. 8, nr 5 – 6 s. 32, nr 9 – 10 s. 42 – 43, nr 11 s. 47 – 48, nr 12 – 14 s. 60; Różne sprawy. Koło Lwowskie Stow. Radiotechników Polskich, „Czasopismo Techniczne” 1926 nr 10 s. 164.

Literatura: Kronika, „Nauka Polska” 1923, t. IV s. 391 – 392; Towarzystwa i instytucje naukowe, popularnonaukowe, techniczne, popierające naukę, organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce, „Nauka Polska” 1927, t. VII s. 390; J. Plebański, Stowarzyszenie Radiotechników Polskich założone 17 listopada 1921 r., „Przegląd Radiotechniczny” 1926 nr 9 – 10 s. 33 – 35; K. Jackowski, Referat wygłoszony przez wiceprezesa Stowarzyszenia Radiotechników Polskich na Walnym Zgromadzeniu w dniu 28 IV 1928 roku, „Przegląd Radiotechniczny” 1928 nr 11 s. 41 – 43; F. Karśnicki, Polskie organizacje elektrotechniczne, „Przegląd Elektrotechniczny” 1929 nr 12 s. 334 – 335; J. Kubiowski, Stowarzyszenie Radiotechników Polskich (w) Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 1. Pod red. B. Sordyłowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 303 – 305; 75 lat Stowarzyszenia Elektryków Polskich 1919 – 1994, „Zeszyt Historyczny Stowarzyszenia Elektryków Polskich” 1994 nr 1 s. 25 – 26.

STOWARZYSZENIE TECHNICZNE ODLEWNIKÓW POLSKICH

Rok założenia: 1936. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd, Zarząd Główny, komisje. **Liczba członków:** 130 członków rzeczywistych i współdziałających, 11 wspierających (1937), 172 rzeczywistych i współdziałających oraz 24 wspierających (1938), 164 rzeczywistych i

współdziałających oraz 26 wspierających (1939). **Prezes:** Kazimierz Gierdziejewski (1936 – 39). **Sekretarz generalny:** Zdzisław Lenartowicz (1936 – 39).

Charakterystyka działalności

W końcu XIX w. i pierwszych dwóch dekadach XX w. odlewnicy działali w stowarzyszeniach ogólnotechnicznych (zazwyczaj w kołach mechaników), przede wszystkim: Polskim Towarzystwie Politechnicznym we Lwowie (zob.), Krakowskim Towarzystwie Technicznym (zob.) i Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie (zob.); a od 1921 r. także Polskim Związku Przemysłowców Metalowych, w którym orędownikami podniesienia poziomu technicznego i unaukowania odlewnictwa byli m.in. Jerzy Buzek i K. Gierdziejewski. Z inicjatywy tego ostatniego w fabryce Ursus, należącej do Państwowych Zakładów Inżynierii w Warszawie, powstało Koło Miłośników Odlewnictwa. Na konferencji odlewni w 1928 r., zwołanej przez Polski Związek Przemysłowców Metalowych, postanowiono utworzyć techniczne stowarzyszenie odlewników polskich. Wyłoniona wówczas komisja organizacyjna doprowadziła do powstania 26 kwietnia 1929 r. Koła Odlewników w Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie. Przewodniczącym Koła został J. Buzek (1929 – 32) a wiceprzewodniczącym K. Gierdziejewski, który był głównym animatorem działalności Koła, zwłaszcza po objęciu jego przewodnictwa (1933 – 36).

W Kole zorganizowano komisje: Kalkulacyjną, Szkolnictwa Zawodowego (opracowała program dla szkół dokształcających, organizację zawodowego szkolenia odlewników, program szkolenia dla uczniów formierskich i rdzeniarskich, zorganizowano wykłady dla majstrów i formierzy oraz nauczycieli szkół zawodowych), Słownictwa Odlewniczego, Odczytową; ta ostatnia w latach 1929 – 36 zorganizowała 48 odczytów, najczęściej wygłaszał je K. Gierdziejewski. Członkowie Koła publikowali swoje prace początkowo na łamach „Hutnika”, od 1931 r. nawiązano kontakt z redakcją „Przeгляду Technicznego”, a od 19 lipca 1931 r. rozpoczęto w nim periodyczne wydawanie zeszytów odlewniczych, do końca 1936 r. ukazało się 17 takich zeszytów. W 1931 r. wydawano pracę K. Gierdziejewskiego pt. „Współcze-

sne metody i cele badania piasków formierskich”, współpracowano w 1936 r. przy opracowaniu „Kalendarza Odlewnika”.

Koło Odlewników w latach 1929 – 36 zorganizowało 3 zjazdy odlewników polskich, brało w nich udział od 80 do 200 uczestników. W 1930 r. zgłoszono akces do Międzynarodowego Komitetu Stowarzyszeń Technicznych Odlewniczych – Comité International des Associations Techniques de Fonderie (CIATF), organizującym coroczne kongresy odlewnicze. Prezesem CIATF w 1935 r. został K. Gierdziejewski.

Dysponując tak znacznym dorobkiem odlewnicy postanowili przekształcić Koło w samodzielne Stowarzyszenie Techniczne Odlewników Polskich (STOP). Ostateczna decyzja w tym względzie zapadła na III Zejeździe Odlewników Polskich 6 – 8 września 1936 r. w Warszawie. Statut STOP zatwierdził 8 października 1937 r. Komisariat Rządu m. st. Warszawy. Członkowie Koła Odlewników Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie 22 grudnia 1936 r. podjęli decyzję o jego rozwiązaniu i przejściu do STOP.

Dnia 18 grudnia 1936 r. odbyło się pierwsze zebranie organizacyjne, w którym, zgodnie ze statutem, wzięli udział tylko członkowie założyciele: Stanisław Ambrożewicz, J. Buzek, Aleksander Dąbkowski, K. Gierdziejewski, Franciszek Giertych, Stanisław Kawiński, Jerzy Kowtunow, Jan Kozarzewski, Z. Lenartowicz, Władysław Leśniewski, Otton Marcinowski, Erazm Mieszczkański, Eugeniusz Perchorowicz, Piotr Rubik, Stanisław Szczawiński, Roman Szymanderski, Józef Zybert.

W listopadzie 1936 r. powołano do życia następujące komisje: Odczytową (przewodniczący Konstanty Kulesza), Wydawniczą (K. Gierdziejewski), Informacji Technicznych (Stanisław Szczawiński), Słownictwa Odlewniczego (O. Marcinowski), Szkolenia Zawodowego (J. Kowtunow).

Na początku 1937 r. STOP liczyło 130 członków rzeczywistych i współdziałających oraz 11 członków wspierających. W kwietniu tego roku już 180 członków, w tym: rzeczywistych – 122, współdziałających – 38, wspierających – 20. W rok później, czyli w kwietniu 1938 r.: 196 członków, w tym: 130 członków rzeczywistych, 42 współdziałających i 24 wspierają-

cych. Skupiali się oni głównie: w Warszawie (95), Starachowicach (23), na Śląsku (12), Poznaniu (11) i Łodzi (9). Członkami honorowymi STOP zostali w 1938 r. : J. Buzek (pośmiertnie), K. Gierdziejewski, Czesław Klarner.

Na liście członków wspierających znalazły się przedsiębiorstwa pomagające STOP finansowo, m.in. „BABBIT” Fabryka Amunicji, Armatur i Odlewnia Metali (Warszawa), H. Cegielski Sp. Akc., Huta „Stąporków” Sp. z o.o., J. John Sp. Akc. Fabryka Budowy Transmisji, Maszyn i Odlewnia Żelaza w Łodzi, Państwowe Zakłady Inżynierii w Warszawie, Towarzystwo Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich, „Węgierska Górka” Górnicza i Hutnicza Sp. Akc., „Wiepofana” Wielkopolska Odlewnia Fabryka Narzędzi i Maszyn Sp. z o.o. (Poznań), Lilpop, Rau i Loewenstein S.A. (Warszawa), Starachowickie Zakłady Górnicze S.A.

Najszybciej efektywną działalność zaczęła Komisja Odczytowa. Regularnie organizowano odczyty, w latach 1936 – 37 odbyło się 14 posiedzeń odczytowo – dyskusyjnych rocznie, w których udział brało od 35 do 100 osób. Do najczęściej wygłaszających odczyty należał K. Gierdziejewski, jego wystąpienia cieszyły się największą popularnością, np. na jego odczyt pt. „Wrażenia z podróży do Anglii i Niemiec w r. 1936” (1937) przybyło około 100 osób, a na „Współczesne metody mechanizacji produkcji w odlewni” (1938) – 65 osób. Spośród innych autorów odczytów na uwagę zasługują: Mieczysław Kłosowicz – „Praktyka odlewnicza stopów miedzi” (1937), Feliks Rakoczy – „Odlewanie dużej podstawy do 6 – cio cylindrowego silnika Diesla” (1937), Jerzy Lutosławski – „Kultura techniczna jako czynnik rozwoju przemysłu odlewniczego”(1938), O. Marcinowski – „Nowe tworzywo żelazne dla przemysłu samochodowego” (1938), Stanisław Pelczarski – „Wyniki doświadczeń dotychczasowych prób topienia na koksach krajowych”(1938).

W 1938 r. zorganizowano, wspólnie z Instytutem Przemysłowo – Rzemieślniczym przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, cykl wykładów dla rzemieślników odlewniczych, które wygłosili m.in. Stanisław Kamieński – „Żeliwo”, J. Lutosławski – „Staliwo”, Janusz Holtorp – „Formowanie i rdzeniowanie aluminium i stopów aluminiowych”. W cyklu wzięło udział 154 słuchaczy. Podobne wykłady odbyły się w Hucie Zgoda na Górnym Śląsku.

Z inicjatywy STOP rozpoczęto w 1937 r. wspólną organizację odczytów ze Stowarzyszeniem Elektryków Polskich (zob.), Stowarzyszeniem Hutników Polskich (zob.) i Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich (zob.). Na zebraniu odczytowym zorganizowanym z tym ostatnim odczyty wygłosili: M. Zieleniewski, G. Kniaginin – „Odlewanie łoż do obrabiarek” (24 IV 1937 r. dla 60 osób), Jan Król – „Zasady masowej obróbki mechanicznej odlewów z punktu widzenia odlewnika” (25 XI 1937 r. dla 70 osób). Współpracowano z Towarzystwem Wiedzy Technicznej (zob.), m.in. na łamach „Przeglądu Odlewniczego” publikowano odczyty wygłoszone w Towarzystwie, np. Jerzego Dickmana – „Obecny stan badania żeliwa we Francji” (1938). W listopadzie 1938 r., wspólnie z Kołem Bezpieczeństwa Pracy Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie (zob.) zorganizowano dwa zebrania odczytowo – dyskusyjne z referatami Stanisława Roszkowskiego („Bezpieczeństwo pracy w odlewnictwie”) i Władysława Mazanka („Higiena pracy w odlewni”).

Dla objaśnienia najnowszych osiągnięć odlewniczych stosowano nowe techniki przekazu, np. 3 kwietnia 1938 r. zorganizowano w kinie „Rialto” pokaz filmu technicznego pt. „Aluminium”, poświęconego produkcji i zastosowaniu aluminium i jego stopów. Na pokazie obecnych było około 600 osób reprezentujących wojsko, naukę, przemysł i technikę. W sumie w kilku następnych pokazach wzięło udział 1 530 uczniów i przeszło 4 000 osób dorosłych.

Dzięki staraniom STOP, od września 1937 r., uruchomiono wieczorową kształcącą Szkołę Odlewniczą w Warszawie przy ulicy Okopowej, nauczycieli przedmiotów zawodowych zaproponowało Stowarzyszenie. Podobną szkołę zorganizowano w Łodzi. Natomiast wydziały odlewnicze powstały w Szkole Rzemieślniczej im. J. Kilińskiego w Pabianicach i podobnej szkole przy Starachowickich Zakładach Górniczo – Hutniczych w Starachowicach.

Pod auspicjami Komisji Wydawniczej uruchomiono, z inicjatywy K. Gierdziejewskiego, serię wydawnictw pod ogólnym tytułem „Kurs odlewnictwa”, której tomem drugim była książka Stanisława Szczawińskiego i Mie-

czysław Króla – „Metale nieżelazne i ich stopy w odlewnictwie”, a trzecim K. Gierdziejewskiego – „Materiały formierskie, ich zastosowanie i przeróbka w odlewniach” (Warszawa 1938).

Podjęto prace, wspólnie z Towarzystwem Wiedzy Technicznej, nad zbiorowym wydawnictwem pt. „Konstruktor i odlewnik”, na które złożyło się 12 referatów autorów polskich, francuskich i niemieckich, ukazało się ono w 1938 r.

Komisja Słownictwa Odlewniczego współpracowała z Międzynarodową Komisją przy CIATF nad utworzeniem międzynarodowego słownika odlewniczego. W wyniku tej pracy opublikowano (1937) „Słownik techniczny odlewniczy” w języku francuskim z tłumaczeniem wyrazów na język włoski, hiszpański, polski, niemiecki, angielski, portugalski i czeski.

Od stycznia 1937 r. rozpoczęto wydawanie „Przeglądu Odlewniczego” w formie dodatku do „Przeglądu Technicznego”, był to wspólny organ STOP i Grupy Odlewni przy Polskim Związku Przemysłowców Metalowych. Ukazywał się dzięki wsparciu finansowemu różnych firm, np. Sp. Akc. Herzfeld i Victorius, Węgierska Górka, S.A. J. John, Starachowickich Zakładów Górniczo – Hutniczych, S.A. Huta Ludwików, S. A. H. Cegielski, „Rurpol” sp. z ogr. odp. „Przegląd Odlewniczy” był pomyślany jako wspólny organ zrzeszenia gospodarczego i stowarzyszenia techniczno – odlewniczego, co znamionowało ściśle związki problemów gospodarczych i technicznych. Czasopismo miało podawać naukowe podstawy różnych zagadnień odlewniczych, a równocześnie przynosić objaśnienia i wskazówki dla praktyków odlewniczych. Redagował je Komitet w składzie: J. Buzek, K. Gierdziejewski, J. Kozarzewski, Jerzy Lipowski, J. Lutosławski, E. Perchorowicz, Mieczysław Thugutt. Z czasem przewodniczącym Komitetu został K. Gierdziejewski.

Czasopismo składało się z części artykułowej, w której zamieszczano prace techniczne poświęcone odlewnictwu, rozważające sytuację w przemyśle odlewniczym, a także dotyczące kształcenia odlewników i form aktywności STOP. Bieżącej działalności STOP by poświęcony dział „Komu-

nikaty Sekretariatu STOP". Od nr 1 funkcjonowała rubryka „Polscy odlewnicy mówią po polsku”.

Na łamach „Przeglądu Odlewniczego” publikowano artykuły, które wcześniej były odczytami w STOP, np. Henryk Zimnowoda – „Metody produkcji wirników turbin wodnych systemu Francisa” (1937), Szymon Stellecki – „Kalkulacja wstępna i ostateczna w odlewni” (1937), Alfred Kembliński – „O produkcji żeliwa ciągliwego” (1938). Publikowano ciekawe artykuły dyskusyjne, np. K. Gierdziejewski – „Zarys planowego usprawnienia odlewnictwa” (1938).

STOP był członkiem Grupy Odlewni przy Polskim Związku Przemysłowców Metalowych. Współpracowano z Polskim Związkiem Badań Materiałów (zob.).

W CIATF Stowarzyszenie zajęło miejsce Koła Odlewników, a jego przedstawiciele K. Gierdziejewski i O. Marcinowski zasiadali w Komitecie, przy czym K. Gierdziejewski od czerwca 1937 r. kierował Międzynarodową Komisją Braków w Odlewnictwie, która miała ustalić prawidłową nomenklaturę i podstawy klasyfikacji braków odlewniczych. Pracowali w niej także: J. Kozarzewski, J. Król i J. Lutosławski, a K. Gierdziejewski i O. Marcinowski brali udział w pracach Komisji Żeliwa. STOP było członkiem Stowarzyszenia Technicznego Odlewników Francuskich. Członkowie STOP brali aktywny udział w organizacji i pracach merytorycznych Międzynarodowych Kongresów Odlewniczych: w Paryżu (18 – 23 VI 1937 r.) referat wygłosił Wacław Marian Gurycki – „Przyczynek do normalizacji pojęcia lepiszcza i ustalenia właściwych metod jego określenia w piaskach formierskich”, Jan Obrębski – „O termicznej obróbce dużych odlewów ze stali chromo – niklowej”.

Jednym z największych sukcesów STOP było zorganizowanie w Warszawie Międzynarodowego Kongresu Odlewniczego w 1938 r. pod hasłem – „Współpraca konstruktora z odlewnikiem i jej wpływ na wydajność odlewni”. Pracami organizacyjnymi, trwającymi od września 1937 r., kierował K. Gierdziejewski, a wspomagali go przewodniczący poszczególnych komisji: Z. Lenartowicz, Georges Welter, S. Ambrożewicz, Roman Szyman-derski, Konrad Fangor. Kongres odbył się w dniach 8 – 17 września 1938 r.,

wzięło w nim udział 366 osób, w tym: 252 z Polski, Niemiec – 34, Czechosłowacji – 20, Francji – 12, Wielkiej Brytanii – 12, Belgii – 9, Włoch – 7, Węgier – 5. Niewiele osób przybyło: z Australii (1), Afryki Południowej (2), Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej (2), Rumunii (1), Gdańska (1).

Na Kongresie wygłoszono 35 referatów, w tym 15 zaprezentowali autorzy polscy, m.in. J. Buzek, Mikołaj Czyżewski – „Stopień zgaru składników surówki w zależności od wielkości kawałków wsadu”, J. Obrębski – „Źródła słabizn wewnętrznych w odlewach”, Michał Śmiałowski i J. Jastrzębska – „Z badań nad krystalizacją żelaza i jego stopów”, Jan Czochralski, Krystyna Migurska – „Badania porównawcze różnych metod oczyszczania stopów aluminiowych”, K. Gierdziejewski – „Wpływ stopnia nawilżenia masy formierskiej na własności wytrzymałościowe lanych próbek ze stopów aluminiowych”. Z zagranicznych referentów można wymienić: Alberta Portevina (Francja) – „Rozdrobnienie struktury odlewów”, Mario Olivo (Włochy) – „Nowa metoda topienia w żeliwiaku, umożliwiająca regulowanie zawartości węgla w żeliwie”, Hansa Jungblutha (Niemcy) – „Współpraca odlewnika konstruktora i obróbkowca”, Vincenta Faulknera – „Kilka uwag o strukturze przemysłu odlewniczego w Wielkiej Brytanii”, Vaclava Samuela (Czechosłowacja) – „Ostrawski koks odlewniczy”.

Wydawnictwa ciągłe:

Przegląd Odlewniczy 1937 – 1939. Warszawa (dodatek do „Przeglądu Technicznego”)

Źródła: Sprawozdanie szczegółowe Sekretariatu Generalnego z przebiegu Międzynarodowego Kongresu Odlewniczego w Polsce w dn. 8 – 17 września 1938, „Przegląd Odlewniczy” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1938 nr 9 – 10 s. 117 – 127; Komunikaty Sekretariatu STOP. I lista członków rzeczywistych i współdziałających STOP, Tamże 1937 nr 2 s. 26 – 27; Komunikaty Sekretariatu STOP. Lista członków rzeczywistych i współdziałających STOP na r. 1938, Tamże 1938 nr 3 s. 44 – 46; Komunikaty Sekretariatu STOP. Lista członków rzeczywistych i współdziałających STOP na rok 1939, Tamże 1939 nr 3 s. 41 – 43; Kronika. Międzynarodowy Kongres Odlewniczy w Brukseli w r. 1935, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1935 nr 22 s. 469 - 470; Kronika przemysłowa. III Zjazd Odlewników Polskich, „PT” 1936 nr 19 s. 575; Do czytelników, „Przegląd Odlewniczy” 1937 nr 1 s. 1; J. Buzek, Cele i zadania, Tamże 1937 nr 1 s. 2 – 3; Komunikaty Sekretariatu STOP, Tamże 1937 nr 1 s. 33 – 34, nr 2 s. 26 – 27, nr 3 s. 38 – 40, nr 4 s. 58 – 59, nr 5 s. 65 – 66, nr 7 s. 93 – 94, nr 9 s. 117, nr 10 s. 139 – 140, nr 11 s. 152 – 153, 1938 nr 1 s. 13 – 14, nr 2 s. 30 – 32, nr 4 s. 57 – 59, nr 5 s. 79 – 84, nr 6 s. 101 – 102, nr 9 – 10 s. 130 – 131, nr 11 s. 133 – 135, nr 12 s. 183 – 184, 1939 nr 3 s. 40 – 41, nr 4 s. 55 – 57, nr 5 s. 73 – 74, nr 6 – 7 s. 91 – 93; Wiadomości bieżące. Międzynarodowy Kongres Odlewniczy, „Przemysł Chemiczny” 1938 nr 3 s. 71; K. Gierdziejewski, Wrażenia z Międzynarodowego Kongresu Odlewniczego (Paryż 18 VI – 23 VI 1937), „Przegląd Odlewniczy” 1937 nr 7 s. 83 – 85; Komunikaty Sekretariatu Mię-

dzynarodowego Kongresu Odlewniczego, Tamże 1938 nr 8 – 9 s. 59 – 60; K. Gierdziejewski, Do odlewników polskich, Tamże 1938 nr 7 – 8 s. 105 – 106; Komunikaty Sekretariatu Międzynarodowego Kongresu Odlewniczego, Tamże 1938 nr 7 – 8 s. 115 – 116.

Literatura: K. Kulesza, Bilans ośmioletniej działalności Koła Odlewników (1929 – 1936), „Przegląd Odlewniczy” 1937 nr 6 s. 78 – 80; O. Marcinowski, Międzynarodowy Komitet Związku Stowarzyszeń Odlewniczych (C. I. A. T. F.), Tamże 1937 nr 9 s. 111 – 112; Międzynarodowy Kongres Odlewniczy w Polsce w r. 1938, Tamże 1937 nr 10 s. 137 – 138; Zjazdy i wystawy. Międzynarodowy Kongres Odlewniczy w Polsce, „Przegląd Chemiczny” 1938 nr 11 s. 694; E. Perchorowicz, Międzynarodowy Kongres Odlewniczy w Polsce 8 – 17 września 1938, „Przegląd Mechaniczny” 1938 nr 23 s. 579 – 586; S. Kwiatkowski, Działalność naukowo – techniczna odlewników przed utworzeniem STOP, „Przegląd Odlewnictwa” 1967 zeszyt specjalny s. 3 – 5; S. Kwiatkowski, Powstanie Stowarzyszenia Technicznego Odlewników Polskich, Tamże s. 5 – 7; J. Różewicz, H. Różewicz, Z dziejów międzynarodowych kontaktów naukowych Polski w latach 1919 – 1939 /w/ Problemy Polonii Zagranicznej, t. X (1974) s. 373 – 374; J. Klimowski, Stowarzyszenie Techniczne Odlewników Polskich /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. I. Pod red. L. Łosia, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. II. Dwudziestolecie międzywojenne, Warszawa 1993 s. 48 – 50.

STOWARZYSZENIE TECHNICZNE ZAGŁĘBIA WĘGLOWEGO

Okres działalności: dwudziestolecie międzywojenne.

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie współpracowało z Polskim Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego (zob.).

Źródło: K. Machalski, Sprawozdanie z działalności Polskiego Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego, „Technik” 1933 nr 12 s. 491.

STOWARZYSZENIE TECHNICZNYCH KIEROWNIKÓW FARBIARNÍ

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zebranie, Zarząd. **Liczba członków:** 101 (1935). **Prezes:** Adolf Berg (1935 - ?). **Sekretarz:** Eugeniusz Furmańczyk (1935 - ?).

Charakterystyka działalności

W 1935 r. do Zarządu Stowarzyszenia wchodził: A. Berg (prezes), Stanisław Łatkiewicz (wiceprezes), Roman Lewandowski (wiceprezes),

Oswald Jakobi (skarbnik), E. Furmańczyk (sekretarz), Cezary Stark (bibliotekarz), Leon Lewandowski (gospodarz). Stowarzyszenie organizowało zebrania dwa razy w miesiącu, na których wygłaszano odczyty, m.in. w 1936 r. Adam Chojnacki pt. „Woda utleniona”.

Źródła: Życie związkowe. Stowarzyszenie Technicznych Kierowników Farbiarń, „Technik Włókienniczy” 1935 nr 3 – 4 s.60; Wiadomości gospodarcze. Kronika. Ogólne. Z sali odczytowej, „Technik Włókienniczy” 1936 nr 11 – 12 s.172.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Technicznych Kierowników Farbiarń /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowa, Warszawa 2001 s. 166.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW NA GDAŃSK I WOJEWÓDZTWO POMORSKIE

Okres działalności: 1919. **Siedziba:** Sopot. **Prezes:** Alfons Hoffmann.

Sekretarz: Erazm Czarnecki.

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie powstało 5 grudnia 1919 r. w Sopocie. Jego celem było zrzeszenie polskich techników w Gdańsku i województwie pomorskim oraz połączenie się w przyszłości z ogólnopolskim związkiem techników. Nie natrafiono na żadne przejawy działalności tego Stowarzyszenia.

Źródło: Z życia stowarzyszeń technicznych., „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1919 nr 33 s. 254.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW OKRĘGU SKARŻYSKO – KAMIENNA

Okres działalności: 1930 – 1939. **Siedziba:** Skarżysko – Kamienna. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; sekcje, komisja. **Liczba członków:** 64 (1931). **Prezes:** Tadeusz Kolasiński (1930 – 32). **Sekretarz:** K. Godlewski (1930 – 32).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie Techników Okręgu Skarżysko – Kamienna powstało prawdopodobnie w 1930 r. Aktywnymi jego działaczami byli: T. Kolasiński, J. Ko-

rzeniowski, S. Meller, K. Godlewski, B. Kamieński, S. Witulski, A. Barczewski, J. Karczewski.

W ramach Stowarzyszenia działały Sekcje: Odczytowa, Prasowo – Propagandowa, Wycieczkowa oraz Komisja Kwalifikacyjna.

Praca członków skupiała się na działalności odczytowej, np. w 1931 r. wygłoszono 6 odczytów poświęconych energetyce, metalurgii, budownictwu mieszkaniowemu, kryzysowi gospodarczemu.

Przy pomocy finansowej Fabryki Amunicji i kuratorium Stowarzyszenie prowadziło Doksztalającą Szkołę Zawodową, kierowaną najpierw przez inż. B. Kamieńskiego, a następnie A. Korzeniowskiego.

W 1931 r. podjęło współpracę ze stowarzyszeniami technicznymi Radomia, Starachowic, Ostrowca i Częstochowy. Pomysłu zorganizowania Zjazdu Zrzeszeń Technicznych Okręgu Kielce – Radom – Ostrowiec – Częstochowa nie udało zrealizować. W 1930 r. zostało członkiem Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

Stowarzyszenie istniało prawdopodobnie do wybuchu II wojny światowej.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Okręgu Skarżysko – Kamienna /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 226.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW OKRĘTOWYCH POLSKICH

Okres działalności: 1936 – 1939. **Siedziba:** Gdynia. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; sekcje, komitety. **Liczba członków:** 44 (1936), 79 (1938). **Prezesi:** Ferdynand Biel (1936 – 38), Tadeusz Dobrzyński (1938 – 39), Józef Sielanko (1939). **Sekretarze:** Henryk Sosnowski (1936 – 38), Marcei Leśniczak (1938 – 39), Jan Kwolek (1939).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie Techników Okrętowych Polskich (STOP) powstało z inicjatywy inżynierów pracujących w marynarce wojennej: Ferdynanda Biela, Wacława Gierdziejewskiego, Henryka Morgulca, Henryka Sosnowskiego, Michała Mikosia, Gustawa Niemca i Albina Witka. Pierwsze walne zebranie

członków odbyło się 28 czerwca 1936 r. z udziałem ponad 100 osób pracujących w przemyśle okrętowym, żegludze, marynarce wojennej i handlowej.

Zadaniem STOP, zgodnie ze statutem zatwierdzonym w maju 1936 r., była praca nad rozwojem polskiego przemysłu i techniki okrętowej i żeglugowej, wydawanie opinii o zagadnieniach przemysłowo – technicznych okrętownictwa i żeglugi oraz obrona interesów zawodowych.

Uzyskano wsparcie finansowe ze strony zakładów przemysłowych z całego kraju (m.in. Sp. Akc. Wielkich Pieców i Zakładów Ostrowieckich, „Chrzanów” Pierwsza Fabryka Lokomotyw w Polsce, „Ferrum” Sp. Akc. – Katowice, Rohn i Zieliński Sp. Akc. Zakłady Elektrotechniczne – Warszawa, „Sanok” Polska Spółka Przemysłu Gumowego), które były członkami zbiorowymi Stowarzyszenia; na początku 1939 r. grupa ta liczyła 20 przedsiębiorstw. Spośród członków indywidualnych, oprócz już wymienionych władz, aktywnie działali: Władysław Milewski, Stanisław Radogost – Uniechowski, Marian Rakowski, Zdzisław Sadowy, Brunon Schliemann, Józef Sielanko, Kazimierz Siwicki.

W STOP działały 3 Sekcje: Naukowa, Propagandowa i Przemysłowo – Techniczna. W 1938 r. powstał Komitet Gospodarczo –Przemysłowy, który zbierał dane techniczne i gospodarcze o przemyśle okrętowym, informował przemysł o potrzebach stoczni, a te ostatnie o możliwościach produkcyjnych przemysłu. STOP opracował dla Ministerstwa Przemysłu i Handlu spis inżynierów budowy okrętów i maszyn okrętowych.

Od grudnia 1936 r. ukazywały się „Wiadomości Stowarzyszenia Techników Okrętowych Polskich”, przekształcone w styczniu 1938 r. w „Morskie Wiadomości Techniczne”. Do czerwca 1939 r. ukazało się 12 numerów tego czasopisma, pod redakcją W. Gierdziejewskiego, a później Michała Kisielewskiego. Na łamach tych czasopism opowiadano się za rozwojem polskiego przemysłu okrętowego, przy czym pierwszy krok w tym długoletnim procesie upatrywano w budowie stoczni w Gdyni. Starano się przekonać do tego polskie przedsiębiorstwa przemysłowe i Ministerstwo Przemysłu i Handlu. W skład zespołu redakcyjnego, oprócz redaktorów naczelnych, wchodził: Michał Mikoś, M. Rakowski, Konstan-

ty Siemaszko, Modest Ziabicki; pomagała im Maria Kisielewska, żona redaktora naczelnego.

W 1938 r. rozpatrywano możliwość połączenia ze Stowarzyszeniem Polskich Inżynierów Budowy Okrętów.

Przedstawiciel STOP, Gustaw Niemiec, wziął udział w Międzynarodowej Konferencji Inżynierów Budowy Okrętów w Londynie, która odbyła się 16 – 18 czerwca 1938 r.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia. W latach 1945 – 47 bezskutecznie próbowano je reaktywować; od 1953 r. jego prace kontynuowała Sekcja Okrętowa Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Mechaników Polskich.

Wydawnictwa ciągłe:

Morskie Wiadomości Techniczne. Gdynia 1936 nr 1 – 1939 nr 12

W latach 1936 – 37 tytuł Wiadomości Stowarzyszenia Techników Okrętowych Polskich.

Źródła: STOP. O zorganizowaną akcję dla morza, „Wiadomości Stowarzyszenia Techników Okrętowych Polskich” 1936 nr 1 s. 3; Lista członków STOP, Tamże 1936 nr 1 s. 10 – 11.

Literatura: T. Czayka, G. Kurkiewicz, T. Pakuła, Stocznia im. Komuny Paryskiej w Gdyni w latach 1922 – 1972, Gdynia 1973 s. 21 – 23; Cz. Jeryś, Budownictwo okrętowe w Gdyni 1920 – 1945, Gdańsk 1980 s. 90 - 97, 280 – 284; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Okrętowych Polskich /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 225 – 226.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW POLAKÓW W PARYŻU

Okres działalności: 1917/18 - ?. **Siedziba:** Paryż. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd. **Prezesi:** Józef Lipkowski (1917/18 - ?), Bolesław Godek (? – 1924), Edward Dunin – Borkowski (1924 - ?). **Sekretarze:** Leonard Moździeński (? – 1924), E. Dunin – Borkowski (1924).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie powstało zapewne w 1917r. lub 1918 r., jego pierwszym prezesem był J. Lipkowski. Główną formą działalności były zebrania odczytowe, od marca 1922 r. do marca 1923 r. odbyło się ich 7, m.in. Stanisław Ciecierski – „Organizacja osad robotniczych”, Oskar Ludwik Zejfert – „Silniki Diesla w marynarce rosyjskiej”, Konstanty Neyman – „Papiernictwo

we Francji” i „Teoria Einsteina”, Świątecki – „Schemat obliczania płatowców”.

Stowarzyszenie pomagało słuchaczom Politechniki Warszawskiej i Politechniki Lwowskiej w uzyskiwaniu praktyk w renomowanych francuskich zakładach przemysłowych; ułatwiano im zwiedzanie urzędzeń i przedsiębiorstw francuskich, prenumeratę czasopism i zakup książek naukowych. Udzielano także informacji Polakom pragnącym uzyskać we Francji stałą pracę związaną z techniką, a także opatentować tu swoje wynalazki.

Aktywnymi działaczami, oprócz prezesów i sekretarzy, w latach 20. byli: Bronisław Ciecierski, S. Ciecierski, E. Dunin – Borkowski, Leon Filipeczki, Kiejstut Jurgielewicz, Józef Kuczewski, Roman Krzemieniewski, Konstanty Neyman, Władysław Penkala, Jerzy Rudlicki, Antoni Rydzyński, Karol Wąsowicz, O.L. Zejfert.

Stowarzyszenie posiadało bibliotekę, główny jej zasób stanowiły przede wszystkim czasopisma francuskie, z polskich prenumerowano „Czasopismo Techniczne” i „Przegląd Techniczny”.

Źródła: Zrzeszenie techniczne. Stowarzyszenie Techników Polaków w Paryżu, „PT” 1922 nr 1 s. 8, 1923 nr 22 s. 222, 1924 nr 27 s. 322; Różne sprawy. Stowarzyszenie Techników Polaków w Paryżu, „CzT” 1923 nr 10 s. 120, 1924 nr 10 s. 119.

Literatura: J. Lipkowski, Prawidłowa organizacja szkolnictwa w Polsce, Paryż – Warszawa 1919 – karta tytułowa (tu podano, że chodzi o Stowarzyszenie Techników Polaków we Francji, zapewne nastąpiła zmiana nazwy, ale brak danych do zweryfikowania tego przypuszczenia).

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW POLAKÓW W ROSJI

Okres działalności: 1917 – 1918. **Siedziba:** Moskwa. **Struktura organizacyjna:** Rada, Zarząd Główny, oddziały, koła zawodowe, komisje.

Charakterystyka działalności

W maju 1917 r. członkowie Sekcji Technicznej Stowarzyszenia „Dom Polski” (zob.) postanowili zwołać Zjazd Techników Polaków w Rosji, którego celem miało być założenie stowarzyszenia, nakreślenie zadań dla kadry technicznej w przyszłym niepodległym państwie polskim oraz kierunków rozwoju przemysłu i szkolnictwa technicznego. W czerwcu 1917 r. utworzo-

no Komitet Organizacyjny pod przewodnictwem Mariana Lutosławskiego, współpracowali z nim m.in. Czesław Klarner, Mieczysław Tyszka, Jerzy Iwanowski i Mieczysław Pożaryski. Komitet, jak na warunki wojenne i skomplikowaną sytuację polityczną związaną ze zwycięstwem rewolucji lutowej, a tuż przed wybuchem przewrotu bolszewickiego, zdołał szybko zorganizować zjazd w dniach 23 – 28 września/6 – 11 października 1917 r. z udziałem 285 inżynierów. Wielu zrezygnowało z przyjazdu, ponieważ w prasie ogłoszono zakaz przyjazdu do Moskwy i zapowiadano strajk kolejarzy. Z okazji zjazdu podjęto próbę zebrania informacji o wszystkich inżynierach i technikach pracujących w Rosji, ustalono nazwiska 877 osób, wśród których najwięcej było mechaników i chemików. Oczywiście, ankietę nie objęła wszystkich inżynierów i techników.

Zjazd obradował na sesjach plenarnych i w sekcjach: Ogólnej, Ekonomicznej, Szkolnej, Mechanicznej, Chemicznej, Elektrotechnicznej i Budowlanej. Prezesem Zjazdu wybrano Lucjana Biszlagera z Piotrogradu, wiceprezesami Franciszka Bąkowskiego z Moskwy, Stefana Bryłę z Kijowa, Symforiana Drewnowskiego z Zagłębia Donieckiego, zaś sekretarzem Kazimierza Szpotańskiego z Charkowa.

Na sesjach plenarnych wygłoszono kilka referatów o charakterze ogólnym, m.in. Czesław Kłóś – „Stanowisko i przygotowanie technika w nowoczesnym ustroju państwowym”, Czesław Klarner – „W sprawie polskiego piśmiennictwa technicznego”, M. Lutosławski – „Rola Polski jako pośrednika pomiędzy zachodem i wschodem”, Jan Gryżewski – „Stan i rozwój dróg żelaznych w Polsce”, Edmund Krzyżanowski – „Znaczenie komunikacji wodnych w życiu ekonomicznym państwa polskiego”, Stanisław W. Kaliński – „Sieć komunikacyjna w przyszłej Polsce”. Spośród wielu referatów w innych sekcjach na uwagę zasługują: Ludwik Tołoczko – „O elektryfikacji kraju”, Józef Mirowski – „Organizacja pracy w przemyśle”, Aleksander Pawłowski – „O zasobach węgla kamiennego na ziemiach polskich i znaczeniu dla nich Zagłębia Górnośląskiego”, Henryk Czaplicki – „Spoistość dawnych ziem polskich ich ekonomiczna więź oraz zależność od polskiego obszaru Wisły”, Witold Kazimierz Wierzejski – „Odbudowa ekonomiczna

Polski”, S. Bryła – „O wyższym wykształceniu technicznym”, Karol Adamiecki – „Pożądany kierunek wykształcenia technicznego w Polsce”.

Tematyka referatów wyraźnie wskazuje, że środowisko techników i inżynierów polskich w Rosji było przekonane o rychłym odzyskaniu przez Polskę niepodległości. Program merytoryczny referatów zaprojektowano tak, aby wytyczyły one ogólne trendy rozwoju ekonomicznego, a także szczegółowe, dotyczące poszczególnych gałęzi przemysłu w przyszłym niepodległym państwie polskim. Szczególnie wiele uwagi poświęcono roli i zadaniom technika w życiu społeczno-gospodarczym, organizacji szkolnictwa oraz programom nauczania, zwłaszcza wyższych uczelni technicznych. W referatach dokonano analizy wpływu zaborów na dezintegrację ekonomiczną ziem polskich. W specyficznym położeniu geopolitycznym ziem polskich upatrywano szansę na ewentualne korzyści ekonomiczne. Wiele uwagi poświęcono prawidłowej eksploatacji bogactw naturalnych oraz rozwojowi energetyki i elektryfikacji, a także infrastruktury technicznej, przede wszystkim dróg wodnych, bitych i kolejowych. (szerzej na ten temat w części wstępnej)

W pierwszym dniu Zjazdu przedstawiono projekt statutu Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji, który przyjęto 26 września (9 października) 1917 r. Do Zarządu Stowarzyszenia wybrano: Cz. Klarnera, S. Bryłę, Bronisława Słaboszewicza, M. Tyszkę, M. Lutosławskiego, F. Bąkowskiego, Czesława Benedeka, Henryka Gałęckiego, Artura Scheunerta. Nie zdołano ustalić kto został prezesem, wiceprezesami i sekretarzem.

Celem Stowarzyszenia było „organizowanie sił technicznych polskich w Rosji”, krzewienie wiedzy technicznej wśród Polaków, popieranie i rozpowszechnianie piśmiennictwa technicznego polskiego i wydawnictw technicznych polskich, badanie potrzeb rynku rosyjskiego pod kątem możliwości ekspansji przemysłu polskiego, ułatwienie technikom Polakom uzyskiwania pracy w Rosji a jednocześnie przygotowywanie ich powrotu do Polski. Stowarzyszenie zamierzało tworzyć biblioteki, czytelnie, laboratoria, biura porad fachowych; urządzać wystawy, zjazdy, odczyty, kursy, wycieczki naukowe, zebrania towarzyskie i koncerty.

Oddziały można było tworzyć w każdej miejscowości, gdzie znajdzie się przynajmniej 30 członków. W razie zamknięcia Stowarzyszenia z przyczyn od niego niezależnych i bez możliwości zwołania zebrania Rady, jego majątek miał przejść na własność Stowarzyszenia Techników w Warszawie. Wielu członków Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji traktowało je jako filię Stowarzyszenia Techników w Warszawie, ale w statucie nie znalazło to żadnego odbicia, choć w dyskusji nad nim wielu jej uczestników, m.in. K. Adamiecki, wyrażało tego rodzaju życzenie.

Postanowiono rozpocząć wydawanie czasopisma technicznego. W październiku 1917 r. opracowano jego ogólną koncepcję i uzyskano obietnicę sfer przemysłowych sfinansowania przedsięwzięcia. Dyskusja nad uruchomieniem czasopisma zrodziła się na kanwie odczytu Cz. Klarnera, dotyczącego polskiego piśmiennictwa technicznego. Podsumował ją Edward Tadeusz Geisler wnioskiem, aby uwieńczyć zjazd uchwałą powołującą do życia czasopismo techniczne. Poparł go Józef Ewert, zgłaszając w imieniu przemysłowców polskich w Łodzi, przebywających wówczas w Moskwie, chęć pokrycia kosztów całego wydawnictwa. Zadeklarowane fundusze zdołały techników do rozpoczęcia prac przygotowawczych, już 15 października opracowano artykuł wstępny do pierwszego numeru czasopisma, które miało nosić tytuł „Technika i Przemysł”.

Czasopismo „Technika i Przemysł” stanowić miało łączność pomiędzy technikami polskimi, rozrzuconymi po całym państwie rosyjskim. Tematami wiodącymi miała być technika i przemysł polski, ale zamierzano szeroko informować o osiągnięciach zagranicznych w tych zakresach. Uważano, że jest to szczególnie ważne, albowiem wojna odcięła techników polskich od literatury zagranicznej, a zatem także od rozeznania w aktualnym poziomie wiedzy i w najnowszych osiągnięciach technicznych, stymulowanych potrzebami przemysłu zbrojeniowego. Najwięcej miejsca zamierzano poświęcić zagadnieniom związanym z przyszłością mającego odzyskać niepodległość kraju.

Według statutu Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji mogło składać się z zrzeszeń okręgowych, noszących nazwę oddziałów, pod-

legających władzom centralnym w Moskwie. Po zjeździe moskiewskim sekcje techniczne przy „Domach Polskich” w większych ośrodkach miejskich przekształcały się w oddziały. W latach 1917 - 1918 powstały oddziały: w Charkowie, Piotrogradzie, Kijowie, Jekaterynosławiu, Mikołajowie, Sewastopolu, Woroneżu, Iwano-Wozniesieńsku i Kamienskoje. Jako jeden z pierwszych powstał Oddział w Charkowie, już 30 października 1917 r. powołano go do życia na walnym zebraniu członków. Prezesem oddziału wybrano Zygmunta Zakrzewskiego, wiceprezesem Ludwika Szalasa, sekretarzem E. T. Geislera, zaś skarbnikiem K. Szpotańskiego. Główną formą działalności Oddziału były odczyty, które, mimo zawieruchy wywołanej przewrotem bolszewickim, cieszyły się dużym powodzeniem nie tylko wśród techników. Do 1 maja 1918 r. wygłoszono aż 18 odczytów, m.in. E.T. Geisler - „O widokach przemysłu obrabiarkowego w Polsce”, Franciszek Kuropatwiński - „Skutki ekonomiczne i społeczne powszechnej elektryfikacji ziem polskich”, Jan Dionizy Piotrowski - „Obliczanie przewidywanej wydajności fabryk maszyn przy ich projektowaniu” i „O organizacji biura rozdzielczego i kalkulacji czasu roboczego w fabrykacji maszyn”, Aleksander Gorzkowski – „Stan przemysłu węglowego i hutniczego w Zagłębiu Donieckim”, S. Drewnowski - „Praca zarobkowa, wytwórczość pracy i dobrobyt robotnika”, K. Szpotański - „O opornikach elektrycznych”. Liczba członków Oddziału Charkowskiego wzrosła ze 108 w październiku 1917 r. do 180 członków w maju 1918 r.

Dopiero 17 marca 1918 r. utworzono Oddział Piotrogradzki , zaś 20 marca tegoż roku wybrano władze oddziału, prezesem został A. Brynk, wiceprezesem – Jan Berkiewicz, sekretarzami - J. Rackmann i Wacław Trojanowski, zaś skarbnikiem Kazimierz Żórawski. Oddział przejął Wydział Techniczny Związku Polskich Lekarzy i Przyrodników (zob.), Zrzeszenie Elektrotechników Polaków w Piotrogradzie (zob.) oraz koła technologów i mierników, a także polską spółkę wytwórczo – handlową. Od chwili powstania do końca czerwca 1918 r. zorganizowano ponad 10 posiedzeń naukowych. Wygłaszane na nich referaty dotyczyły problemów technicznych i gospodarczych, do najciekawszych należały odczyty: Ludwika Tołoczki -

„Źródła energii na ziemiach polskich i sposoby ich zużytkowania” i „Zaopatrzenie kraju w energię elektryczną na całym obszarze”, Feliksa Mieszkowskiego - „Przemysł polski w pojęciu narodowym w ogólności, a wełniany w szczególności do wybuchu wojny 1914 r.”, Władysława Średnickiego - „Papiernictwo oraz wyrób celulozy i masy drzewnej w Polsce i w innych krajach”, Stefana Sztolcmana - „Podstawy teoretyczne projektowania rozwoju sieci kolejowej i ich zastosowanie w Królestwie Polskim”. Odbiegał od nich odczyt inż. Stefana Jabłonowskiego, wygłoszony 3 maja 1918 r. a dotyczący oczywiście Konstytucji 3 Maja. Jabłonowski prześledził rozwój demokracji szlacheckiej od XVI wieku, próby wzmocnienia państwowości polskiej w XVIII wieku m.in. poprzez uchwalenie konstytucji.

Wiosną 1918 r. w Oddziale Moskiewskim - tu mieścił się Zarząd Główny całego Stowarzyszenia przy Milutyńskim Zaułku nr 15 - zaczęto organizować bibliotekę stowarzyszeniową, liczyła ona wówczas przeszło sto książek i kilkanaście roczników czasopism technicznych. W związku z masowymi powrotami inżynierów i techników do niepodległego kraju, stowarzyszenie i biblioteka uległy likwidacji w końcu 1918 r.

Źródła: Archiwum Akt Nowych, Centralny Komitet Obywatelski Królestwa Polskiego w Piotrogradzie, sygn. 1221; Książki nadesłane do redakcji. Sprawozdanie Stowarzyszenia „Dom Polski”, „PT” 1909 nr 38 s. 431; Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23 – 28 IX/6 – 11 X 1917 r. Cz. I-sza. Sprawozdania, Moskwa 1918; Z towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Techników w Warszawie, „PT” 1918 nr 5 – 8 s. 46; Zjazd Techników Polaków w Moskwie, „Wiadomości Tygodniowe”(dodatek do „PT”) 1918 nr 14 s. 60; K. Szpotański, Sprawozdanie z działalności Charkowskiego Oddziału Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji, Tamże 1918 nr 30 s. 108 – 109; Sprawozdania i komunikaty, Tamże 1918 nr 34 s. 34; Walne zebranie dnia 25 X 1918 r., Tamże 1918 nr 36 s. 142; Z życia polskiego, „Dziennik Narodowy” (Piotrogród) 1918 nr 143 s. 4; Zebranie techników polskich, Tamże 1918 nr 148 s. 3; Ze Stowarzyszenia Techników Polaków w Petrogradzie, Tamże 1918 nr 153 s. 3; Kronika bieżąca. Z życia polskiego, Tamże 1918 nr 156 s. 4, nr 179 s. 4, nr 199 s. 4, nr 206 s. 4, nr 210 s. 4, nr 213 s. 4, nr 217 s. 3, nr 220 s. 4, nr 221 s. 4; Ze Stowarzyszenia Techników, Tamże 1918 nr 188, s. 4, nr 200 s. 2; K. Adamiecki, Pożądany kierunek kształcenia technicznego w Polsce. (Przygotował do druku J. Piłatowicz), „Życie Szkoły Wyższej” 1987 nr 12 s. 57 – 79.

Literatura: J. Różewicz, Polskie środowisko naukowe w Petersburgu w latach 1905 – 1918 (w) *Polsko – rosyjskie związki społeczno – kulturalne na przełomie XIX i XX wieku*. Pod red. M. Leczyka, Warszawa 1980 s. 206; J. Piłatowicz, Rok 1917 – Zjazd Techników Polaków w Rosji, „Biuletyn Informacyjny Federacji Stowarzyszeń Naukowo – Technicznych” 1987 nr 10 s. 15 – 16, nr 11, s. 24; J. Piłatowicz, *Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939*. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 147 – 154.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW POLSKICH W BYDGOSZCZY

Okres działalności: 1921 – 1939. **Siedziba:** Bydgoszcz. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd Główny, komisje, sekcje. **Biblioteka:** czasopisma techniczne, kilkadziesiąt książek – 30 (1926), 34 (1928). **Liczba członków:** 43 (1921), 56 (1925), 59 (1928), 86 (1938). **Prezesi:** Piątkowski (1921), Eustachy Oziębło (1922), Dutczyński (1922 – 24), Teofil Wdziękoński (1925, 1932 - 37), Franciszek Siemiradzki (1926 – 30), Kasperowicz (1930 – 32), Stanisław Lechowski (1937 – 39). **Sekretarze:** Eustachy Oziębło (1921), Radwański (1922 – 23), Juskiewicz (1924 – 25, 1927 – 32), Ryszard Paszkiewicz (1926) Antoni Hermel (1932 – 37), Jan Wyżnikiewicz (1937 – 39).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie Techników Polskich w Bydgoszczy powstało 15 stycznia 1921 r. z inicjatywy inżynierów: Piątkowskiego, E. Oziębły, Kazimierza Stabrowskiego, H. Stabrowskiego, L. Stabrowskiego, Knutha, Mieczkowskiego, Adama Piotrowskiego, Piwczyńskiego, Jakuba Raciniewskiego, Starkiewicza. Według uchwalonego statutu w 1923 r., celem stowarzyszenia było „zespolenie techników polskich dla wspólnej pracy nad rozwojem i szerzeniem wiedzy technicznej, dla podtrzymania łączności towarzyskiej oraz organizowania pomocy kolegom”.

Stowarzyszenie grupowało inżynierów, techników i przemysłowców, głównie z Bydgoszczy, ale także najbliższej okolicy. W 1938 r. liczyło 86 członków, 2 honorowych oraz 12 stałych gości. Do aktywnych działaczy, oprócz prezesów i sekretarzy, można zaliczyć: Ludwika Regameya, Piotra Lisieckiego, Stanisława Odrzywolskiego, Edwarda Tubielewicza, Klimczaka, Kriegera, Wigurę, Siwczyńskiego.

W końcu lat trzydziestych w Stowarzyszeniu działały komisje: Odczytowa, Biblioteczna, Klubowa, Imprezowa. W latach dwudziestych funkcjonowało Koło Naukowej Organizacji Pracy. Główną formą działalności były odczyty, rocznie odbywało się ich kilkanaście, np. w 1926 r. – 16, w

1938 r. – 12. Tematyka odczytów była różnorodna, ale w niektórych latach dominowały tematy wiodące, np. w 1926 r. cykl referatów dotyczył naukowej organizacji pracy. W drugiej połowie lat dwudziestych uruchomiono kursy doształcające dla pracowników technicznych samouków. Nawiązano współpracę z innymi stowarzyszeniami lub bydgoskimi kołami i oddziałami stowarzyszeń ogólnopolskich: Lekarskim Towarzystwem Naukowym, Kołem Adwokatów, Towarzystwem Przyrodników im. M. Kopernika, Oddziałem Stowarzyszenia Elektryków Polskich (zob.), Kołem Związku Inżynierów Chemików (zob.), Kołem Związku Polskich Inżynierów Kolejowych (zob.), Komitetem Rozbudowy Miasta. W 1926 r. próbowano, ale bezskutecznie, zintegrować wszystkie stowarzyszenia inteligenckie w Bydgoszczy i utworzyć Konfederację Stowarzyszeń Inteligencji Zawodowej. Bliższe kontakty nawiązano ze Stowarzyszeniem dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali (zob.), którego członkowie wygłaszali w Bydgoszczy odczyty, np. w grudniu 1933 r. Józef Biernacki – „Organizacja warsztatu spawalniczego”.

Największym osiągnięciem Stowarzyszenia było uruchomienie własnego organu – „Pomorskich Wiadomości Technicznych”, czasopisma poświęconego sprawom technicznym i gospodarczym rejonu pomorskiego. Inicjatywę wydawania czasopisma podjęto jesienią 1937 r., a pierwszy numer ukazał się w lutym 1938 r. Miesięcznik ten miał obejmować wszystkie „gałęzie techniki ze szczególnym uwzględnieniem tych zagadnień, które wiążą się z terenem Pomorza i sąsiedniej Wielkopolski. Będzie organem niezależnym, nie związanym z żadną gałęzią przemysłu, ani tym więcej stronictwem”. Stowarzyszenie podjęło się wydawania czasopisma, ponieważ: „Rozwój gospodarczy Pomorza, jako naturalnego zaplecza naszego portu, spowodował, że na terenie tym powstają coraz częściej zagadnienia techniczne o charakterze specjalnym, domagające się wszechstronnego zbadania i omówienia przez fachowców i w piśmie fachowym”. Początkowo czasopismo redagował wieloosobowy komitet redakcyjny, a od nr 3 z 1938 r. redaktorem naczelnym został Mieczysław Zieliński.

Każdy numer czasopisma składał się z artykułów technicznych, informacji o działalności Stowarzyszenia, przeglądu czasopism i kroniki go-

spodarczej. Wiele uwagi poświęcono problemom technicznym Bydgoszczy, m.in. E. Tubielewicz – „Nowa stacja pomp wodociągowych w Bydgoszczy”, Stanisław Tychoniewicz – „Rys historyczny dróg wodnych węzła Bydgoskiego i rzut oka na ich utrzymanie od r. 1920”, Piotr Lisiecki – „Bydgoszcz i jej naturalny rozwój”. Tematyka innych artykułów była bardzo różnorodna: Czesław Sadowski – „Urządzenia elektryczne w lotnictwie”, Mirosław Pawłowicz – „Zalety i zasady działania aparatów sterowanych elektrycznie”, Jerzy Chołodziński – „Pale żelazobetonowe systemu Franki”. Przedrukowano znany artykuł i wystąpienie Zygmunta Sławińskiego na I Kongresie Inżynierów Polskich we Lwowie (1937) – „Wytyczne planowania przemysłu”. Czasopismo przestało ukazywać się w listopadzie 1938 r.

Od 1926 r. Stowarzyszenie posiadało własną bibliotekę i czytelnię. Biblioteka dysponowała bardzo skromnym księgozbiorem: 30 tomów w 1926 r., 31 (1927), 34 (1928). Gromadzono głównie czasopisma techniczne, w 1938 r. dysponowano 24 tytułami, prenumerowano m.in. „Przegląd Techniczny”, „Przegląd Elektrotechniczny”, „Mechanika” i „Architekta”. W 1938 r. zaczęto organizować bibliotekę i czytelnię beletrystyczną.

Za czynny udział w fundowaniu sztandaru dla 8 batalionu pancernego Stowarzyszenie otrzymało 11 czerwca 1938 r. odznakę pamiątkową.

Stowarzyszenie było członkiem założycielem Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), do którego wystąpiono w 1926 r. z wnioskiem o utworzenie jednolitego, ogólnokrajowego stowarzyszenia techników z siedzibą w Warszawie.

Działalność Stowarzyszenia przerwał wybuch II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

„Pomorskie Wiadomości Techniczne”. Bydgoszcz 1938

Źródła: Sprawozdanie Stowarzyszenia Techników w Bydgoszczy za rok 1926, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1927 nr 5 s. B52 – B55; Sprawozdanie Stowarzyszenia Techników Polskich w Bydgoszczy za 1921 – 1928, Tamże 1928 nr 6 s. B111 – B113; Stowarzyszenie Techników Polskich w Bydgoszczy, Tamże 1926 nr 1 – 3 s. B12; Stowarzyszenie Techników Polskich w Bydgoszczy, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1930 nr 13 s. A60; Z życia stowarzyszeń technicznych Pomorza. Stowarzyszenie Techników Polskich w Bydgoszczy, „Pomorskie Wiadomości Techniczne” 1938 nr 1 s. 13, nr 2 s. 26 – 27, nr 5 s. 75, nr 6 s. 93.

Literatura: Towarzystwa i instytucje naukowe, popularnonaukowe; techniczne popierające naukę; organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce, „Nauka Polska” 1927 t. VII s. 382; Kronika.

Odczyty w Bydgoszczy, „Spawanie i Cięcie Metali” 1933 nr 3 s. 37, 1934 nr 1 s. 15; Z. Mrozek, Stowarzyszenie Techników Polskich w Bydgoszczy (w) Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz.1. Pod red. B. Sordyłowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 306 – 307 – zweryfikowano nazwiska prezesów, sekretarzy i założycieli Stowarzyszenia, zawyżoną ilość książek w bibliotece.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW POLSKICH W TORUNIU

Okres działalności: 1919 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1919 Towarzystwo Techników Polskich w Toruniu, 1919 – 20 Stowarzyszenie Techników na Były Zabór Prus Królewskich z siedzibą w Toruniu, 1920 – 29 Stowarzyszenie Techników na Pomorze w Toruniu). **Siedziba:** Toruń. **Koła:** Chełmno, Grudziądz. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd. **Biblioteka:** 177 woluminów (1929). **Liczba członków:** 21 (1919), 49 (1923), 46 – w tym 34 z Torunia (1925) 40 (1929). **Prezesi:** Józef Rogala (1919 – 20, 1924), Zygmunt Spychalski (1921), Józef Drecki (1922, 1929 – 30), Nikodem Jeżewski (1923), Piotr Cywiński (1925 – 28), Hubert Karbowski (1928). **Sekretarze** („pisarze”): Jan Rabski (1919), Leon Kwiatkowski (1919), Ignacy Jarocki (1920 – 21), Władysław Szubryczyński (1921 – 22, 1924, 1930 - ?), Hubert Karbowski (1922 – 23), Wiktor Radomnicki (1923), Sylwester Schneider (1924 – 27), Julian Szulc (1927 – 28), Jan Zawacki (1928 – 30).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie powstało 2 lutego 1919 r. pod nazwą Towarzystwo Techników Polskich w Toruniu. W latach 1920 – 22 istniało Koło Stowarzyszenia w Grudziądzu (wiosną 1923 r. przekształciło się w Stowarzyszenie Techników w Grudziądzu – zob.), a w latach 1921 – 22 - w Chełmnie.

Aktywnymi działaczami, oprócz już wymienionych władz, byli: Jan Kasyńska, Jan Różański, Piotr Lewandowski, Stefan Smolny, Paweł Dombek.

Główną formą działalności było organizowanie odczytów, na ogół kilka (2 – 3) w roku, poświęconych różnorodnej tematyce, np.: Józef Rogala – „Organizacja stanu technicznego i ustawodawstwo komunalne w zakresie przemysłu i sztuki” (1919), Alfons Hoffman – „Budowa elektrowni wodnej w Gródku” (1922), P. Lewandowski – „Przeszłość i przyszłość budowy domów

robotniczych”(1927), P. Cywiński – „O mechanizacji siły pociągowej artylerii ciężkiej w czasie wojny”, Jan Różański – „Centralne ogrzewanie jedno – mieszkaniowe” (1929), Kazimierz Ulatowski – „Sztuka w Polsce za czasów Stanisława Augusta Poniatowskiego” (1929).

W latach 1919 – 20 odbyły się trzy Zjazdy Techników Polskich na Pomorzu; na III Zjeździe przedstawiono 7 referatów na temat szkolnictwa, budownictwa i roli technika w życiu społecznym.

W połowie lat 20 – tych dyskutowano na temat budownictwa, materiałów budowlanych, ostro krytykowano ustawy budowlaną i przemysłową. Do władz Torunia przesyłano na te tematy memoriały, m.in. w listopadzie 1926 r. – „w sprawie zapobieżenia niektórym czynnikom w Toruniu odnawiania frontów budynków motywami i ujęciami niemieckimi”.

Od 1919 r. istniała biblioteka, ale książki zaczęto gromadzić od 1921 r., głównie jednak beletrystyczne. W 1929 r. posiadano 177 tomów, spośród których tylko 58 miało charakter techniczny. Bibliotekarzami byli: J. Kasyna (1919), Augustyn Szpręga (1922), W. Szubryczyński (1923), Heliodor Kieper (1925), P. Lewandowski (1927 – 29). Stowarzyszenie posiadało czytelnię, dla której prenumerowano m.in. „Przegląd Techniczny”, „Mechanik”, „Bauwelt”

Przedstawiciele Stowarzyszenia uczestniczyli w pracach innych organizacji m. in. Związku Obrony Kresów Zachodnich, Państwowej Rady Elektrycznej. Od 1923 r. było członkiem Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, a od 1924 r. – Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

Istniało prawdopodobnie do wybuchu II wojny światowej.

Źródła: Sprawozdanie Techników na Pomorzu z siedzibą w Toruniu za okres roku sprawozdawczego 1927, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1928 nr 3 s. B35 – B36; Sprawozdanie Stowarzyszenia Techników Polskich w Toruniu za pierwsze 10 – lecie odzyskanej niepodległości Rzeczypospolitej Polskiej, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1929 nr 6 s. B15; Ze Stowarzyszenia Techników na Pomorzu, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1927 nr 3 s. B37; Towarzystwa i instytucje naukowe, popularno – naukowe, techniczne, popierające naukę; organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce, „Nauka Polska” t. VII (1927) s. 388

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników w Toruniu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz.2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 238 – 239 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełniono i rozszerzono, usunięto pomyłkę w nazwie.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW POLSKICH W WARSZAWIE

Okres działalności: 1898 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1898 – 1919 Stowarzyszenie Techników w Warszawie). **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** 1898 – 1919 Ogólne Zebranie, Rada Gospodarcza (od 1905 - Rada Stowarzyszenia); 1919 – 39 Walne Zebranie, Zarząd, Rada Delegatów, Rada Naukowo – Techniczna, Komitet Kwalifikacyjny; wydziały, koła. **Biblioteka:** 350 woluminów (1902), 2 997 (1914), 3 429 (1918), 8 794 (1928), 11 476 woluminów (1938). **Liczba członków:** 497 (1899), 1 703 (1914), 1 779 (1918), 2 741 (1924), 2 146 (1928), 1 948 (1929), 1 135 (1935), 979 (1938). **Prezysi:** Pius Altdorfer (1898 – 99), Piotr Drzewiecki (1899 – 1919), Ignacy Radziszewski (1920 – 24, 1927 – 28, 1934 – 37), Wacław Wańkiewicz (1925 – 26), Stanisław Rodowicz (1929 – 32), Czesław Klamer (1933), Wiesław Gąssowski (1938 – 39). **Sekretarze:** Wacław Wańkiewicz (? – 1901), Jan Michalikowski (1901 - ?), Julian Eberhardt (1905 – 08), Tadeusz Rychter i Ignacy Wolicki (1909), Gustaw Trzciński i Ignacy Wolicki (1910 – 11), Tadeusz Rychter i Stanisław Patschke (1912 – 15), Władysław Jabłoński i Tadeusz Rychter (1916), Władysław Jabłoński i Jan Rogowicz (1917 – 18), Ignacy Gruszyński i Władysław Jabłoński (1919), Ignacy Gruszyński (1920 – 22), Tadeusz Baniewicz (1923 – 27), Tadeusz Baniewicz i Piotr Januszewski (1928), Józef Różański i Ignacy Myszczyński (1929), Józef Różański i Mieczysław Kłossowski (1930 – 31), Mieczysław Kłossowski i Marian Młyńczyk (1932), Marian Młyńczyk i Zbigniew Lutosławski (1933 – 34), Zygmunt Chabelski (1935 – 39).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie Techników w Warszawie (ST) powstało w 1898 r. z inicjatywy Stanisława Majewskiego, absolwenta petersburskiego Instytutu Technologicznego, właściciela fabryki ołówków w Warszawie, a

następnie w Pruszkowie. Natomiast statut władze carskie zatwierdziły 29 września 1898 r. dzięki staraniom Gustawa Kamieńskiego. Członkami założycielami Stowarzyszenia byli inżynierowie: G. Kamieński, Józef Witkowski, Edmund Diehl, Feliks Kucharzewski, Władysław Marconi i Ryszard Puciata.

Zadaniem Stowarzyszenia było m.in.: „zbliżenie ich [techników] między sobą, popieranie rozwoju wiedzy technicznej, teoretycznej i praktycznej, jako też dostarczenie członkom swoim i ich rodzinom sposobności przepędzania czasu wolnego od zajęć wygodnie, przyjemnie i pożytecznie”. Dla realizacji tych celów miano zorganizować odczyty, badanie materiałów budowlanych, ekspertyzy zgłaszanych wynalazków, bibliotekę techniczną i muzeum. W statucie silnie eksponowano działania o charakterze rozrywkowym i klubowo – towarzyskim. Ten swoisty kamuflaż w postaci „szaty” klubowej przyjęto aby uzyskać zgodę władz carskich na powołanie Stowarzyszenia i zatwierdzenia jego statutu.

Członkami mogły być „osoby wszystkich stanów i narodowości, które ukończyły szkoły techniczne w państwie rosyjskim i za granicą, jak również i osoby, które chociaż nie posiadają specjalnego wykształcenia technicznego, ale pracują na polu technicznym i przy tym ukończyły jeden z zakładów naukowych wyższych i zamieszkałe tak w Warszawie, jako też i zewnątrz tejże”. Skrupulatnie wyszczególniono enumeratywnie kto nie mógł być członkiem ST, na pierwszym miejscu figurowały „osoby płci żeńskiej”, a następnie niepełnoletni, uczniowie zakładów naukowych, żołnierze służby czynnej, osoby wydalone z tego oraz innych stowarzyszeń oraz osoby z ograniczonymi prawami przez sądy. Członkowie dzielili się na honorowych, rzeczywistych i członków założycieli.

Pierwsze ogólne zebranie ST odbyło się 2 grudnia 1898 r. w mieszkaniu G. Kamieńskiego, wybrano na nim 54 wyselekcjonowanych członków, najwybitniejszych przedstawicieli różnych dziedzin techniki, m.in. Piotra Drzewieckiego, Władysława Kiślańskiego, Piotra Lebiedzińskiego, Władysława Lepperta, Władysława Łatkiewicza, Stanisła-

wa Majewskiego, Kazimierza Mateckiego, Kazimierza Obrębowicza, Antoniego Olszewskiego, Bronisława Rogóyskiego, Ludwika Wojno.

Początkowo liczba członków ST rosła wręcz lawinowo. Na Zebraniu Ogólnym 11 stycznia 1899 r. przyjęto 311 osób, a 13 kwietnia dalsze 93 osoby. W końcu 1899 r. liczyło już 497 członków, zaś w końcu 1914 r. 1 703 członków. Liczba członków szczególnie szybko rosła do 1906 r. łącznie; w 1908 r. po raz pierwszy nastąpił spadek liczby członków, wskutek wykreślenia osób nie płacących składek. Od 1909 r. liczebność Stowarzyszenia stabilizuje się, oscylując do I wojny światowej od 1 624 do 1 712 członków, przy czym ta ostatnia największa liczba przypadła na 1909 r. Wybuch I wojny światowej nie spowodował spadku liczby członków, nastąpił nawet niewielki wzrost do 1 779 osób w 1918 r.

Przeszło połowa członków ST skupiała się w Warszawie, największy stopień koncentracji w Warszawie osiągnięto w 1913 r. – 61,9%. W całym Królestwie Polskim, przeciętnie dla okresu 1902 – 1914, zamieszkiwało około $\frac{3}{4}$ członków, przy czym w latach 1912 – 1913 niemal 80% członków. W Rosji przebywało około lub nieco ponad 20% członków ST; liczbowo najliczniejsza grupa – 403 osoby zamieszkiwało w Rosji w 1909 r., zaś procentowo w 1908 r. – 24,1%. Niewielu członków Stowarzyszenia zamieszkiwało poza granicami cesarstwa rosyjskiego, najliczniejsza – 43 osoby w 1906 r.

Zdecydowana większość członków ST to inżynierowie, zaś technicy stanowili w 1903 r. zaledwie – 4,3%, a w 1914 r. – 6,3%, a przyjmując nawet, że ci którzy nie podali tytułów nie posiadali wyższego wykształcenia to łącznie z technikami stanowili oni odpowiednio – 14% i 17%. Najliczniejsi byli członkowie posiadający jedynie tytuł „inżynier” bez podania dokładniejszej specjalizacji. Natomiast wśród dysponujących określoną specjalnością wyraźnie przeważali inżynierowie technolodzy, nieprzypadkowo zatem wskazywano na nich jako głównych inicjatorów założenia ST, oraz bliscy im specjalnością inżynierowie mechanicy.

Pierwszym prezesem ST, ale przez bardzo krótki okres, był Pius Altdorfer, który już w 1899 r. ustąpił ze stanowiska na rzecz Piotra

Drzewieckiego, sprawującego tę funkcję do 1919 r. włącznie, a więc niemal 21 lat. Na ten okres przypadły najświetniejsze lata rozwoju i największych osiągnięć. Oczywiście, sukcesy ST w okresie do 1919 r. nie były tylko dziełem samego Drzewieckiego, ale wynikiem zbiorowego wysiłku wielu najbliższych współpracowników – wiceprezesów, gospodarzy, sekretarzy i skarbników – m.in. W. Łatkiewicza, Aleksandra Rosseta, Juliana Eberhardta, W. Wańkowicza, Juliana Appela, Stanisława Patschke i Ignacego Bendetsona. Szczególną aktywnością przez wiele lat odznaczał się I. Bendetson, który nie tylko wchodził w skład władz centralnych Stowarzyszenia, ale także przewodniczył Komitetowi Bibliotecznemu, Wydziałowi Pośrednictwa Pracy, był członkiem wielu komisji, komitetów, kół i rad.

Działalność szybko rozwijającego się Stowarzyszenia wymagała odpowiednich pomieszczeń na posiedzenia naukowo – techniczne i spotkania towarzyskie. Pierwsze zebrania członków Stowarzyszenia odbywały się gościnnie w lokalu Warszawskiego Towarzystwa Wioślarskiego w pałacu Bruhla. Pierwszą własną siedzibą, ale na krótko w początkach 1899 r. był lokal przy ul. Mazowieckiej 22, wobec jednak jego szczupłości przeniesiono się do pałacu barona Kronenberga przy placu Małachowskiego 4, a w następnym roku do znacznie większego lokalu przy ul. Królewskiej 5. Własny lokal wybudowano w latach 1903 – 05 przy ul. Włodzimierskiej 3/5 (obecnie siedziba Federacji Stowarzyszeń Naukowo – Technicznych – NOT przy ul. Czackiego) według projektu inż. Jana Fijałkowskiego.

ST działało poprzez wydziały i koła (22 w 1918 r.). Koła dzieliły się na zawodowe oraz wychowanków poszczególnych szkół i uczelni technicznych. Do najaktywniejszych należał Wydział Urządzeń Zdrowotnych Użyteczności Publicznej oraz Koła: Architektów, Elektromechaników, Chemików, Mechaników. Główną formą działalności były odczyty od 23 do 30 rocznie, z udziałem 75 – 150 słuchaczy. Akcję odczytową po przerwie wakacyjnej rozpoczynano w październiku każdego roku, począwszy od 1902 r. aż do 1930 r. inaugurował ją Feliks Kucharzewski, który zazwyczaj mówił na temat historii techniki. Tematyka odczytów była bardzo różnorodna, ale

bodaj najbardziej oryginalny wygłosił 21 października 1904 r. Henryk Karpiński pt. „Poezja i technika”, który zaprezentował bardzo nowatorskie ujęcie, stwierdzając, „że i w technice można znaleźć piękno, trzeba jedynie umieć je szukać”, co nie znalazło zrozumienia wśród słuchaczy. Zaprezentowali oni tradycyjne poglądy, że to co jest użytkowe nie może być piękne w ścisłym tego słowa znaczeniu, a najwięcej wspólnego ze sztuką ma architektura.

Najbardziej absorbowały członków ST zagadnienia dotyczące przemysłu oraz różnych aspektów jego rozwoju. Na uwagę zasługują odczyty Stanisława Sierkowskiego, Stanisława Koszutkiego, Adolfa Wolskiego, Stanisława Jakubowicza, Aleksandra Twardzickiego, Hipolita Gliwica, a zwłaszcza Władysława Lepperta z 1907 r. („Uwagi w sprawie przyszłości przemysłu krajowego”), który opowiadał się za przyspieszeniem industrializacji Królestwa Polskiego, ale głównie gałęzi nowoczesnych, akcentował rolę nauki, wykształcenia teoretycznego, zarówno dla kadry kierowniczej, jak i robotników. Przemysł zbudowany na takich zasadach „to podstawowy warunek naszego bytu narodowego i społecznego”. Nowoczesny przemysł powinien bazować na ścisłych związkach nauki i techniki. W odczytach przedstawiano najnowsze osiągnięcia nauki i techniki w Rosji i krajach Europy Zachodniej, relacje z kongresów międzynarodowych i wystaw przemysłowych. Jednak do najciekawszych odczytów o charakterze ogólnym należy zaliczyć wystąpienie Feliksa Kucharzewskiego z 1901 r. dotyczące filozofii techniki.

Bardzo ciekawa była dyskusja na temat cech charakterystycznych architektury polskiej, którą zakończył w 1913 r. odczyt Stanisława Szyllera pt. „Czy mamy architekturę polską?”. Odpowiadając twierdząco na to pytanie, główne źródło polskości architektury upatrywał w drewnianym budownictwie ludowym.

Jednym z tematów wiodących odczytów była infrastruktura techniczna Warszawy, a przede wszystkim budowa trzeciego mostu (Poniatowskiego), komunikacji podmiejskiej, elektryfikacji tramwajów, zaopatrzenia w czystą wodę i kanalizacji miasta.

Natychmiast po utworzeniu ST podjęto działalność w zakresie polskiego słownictwa technicznego, tworząc w połowie 1899 r. Wydział Słownictwa Technicznego, rezultaty jego prac opublikowano na łamach „Przeglądu Technicznego” (1902 – 1904), przy czym słownictwo przemysłu włókienniczego opracował Stanisław Jakubowicz, hydrauliczne – F. Kucharzewski, kolejowe – Adam Świętochowski, budowlane – Jan Heurich, przędzalnicze – Adam Trojanowski, walcownicze – Bolesław Kamieński, papiernicze – Władysław Cichocki. Ogłaszano konkursy na polską terminologię techniczną.

Stowarzyszenie konsultowało programy szkół (np. Szkoły Przemysłowo – Technicznej inż. Władysława Piotrowskiego), w 1906 r. zainicjowało wykłady techniczne o charakterze ogólnym, które w następnym roku przejął Wydział Techniczny Towarzystwa Kursów Naukowych, w latach 1907 – 08 prowadziło kursy dla cukrowników, a w 1911 r. – dla ślusarzy. W 1906 r. utworzono 7-klasową Szkołę Realną im. S. Staszica, którą w 1916 r. przekształcono w 8-klasowe Gimnazjum, przejęte w 1918 r. przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Wspierano rozwój polskiej literatury technicznej poprzez publikowanie prac polskich techników oraz tłumaczenia, głównie z języka niemieckiego. Wydano następujące pozycje: K. Łubkowski, „Torfowiska nizinne” (Warszawa 1904), H. Czopowski, „Mechanika teoretyczna dla inżynierów, techników i uczących się”. T. 1 – 2 (Warszawa 1911 – 1913), E. Rosenberg, „Elektronika prądu silnego”. Tłumaczenie z niemieckiego (Warszawa 1905), H. Jewniewicz, „Teoria sprężystości i jej zastosowanie do nauki o wytrzymałości materiałów budowlanych oraz do zasad głównych statyki cieczy i dynamiki cieczy” (Warszawa 1910), S. Patschke, „Zasady termodynamiki” (Warszawa 1912), J. Polak, „Wykłady higieny miast z uwzględnieniem stanu zdrowotnego i potrzeb miast polskich” (Warszawa 1908), S. Płużański, „Silniki spalinowe” (Warszawa 1914). Dzięki Stowarzyszeniu ukazały się dwa tomy podręcznika „Technik” (Warszawa 1905, 1908), tłumaczonego z języka niemieckiego. W latach 1904 – 14 wydawano corocznie „Księgę adresową przemysłu Królestwa Polskiego” (od 1909 r. pt. „Przemysł fabryczny

w Królestwie Polskim"), redagowali te publikacje najpierw Leon Jeziorański, a od 1909 r. Antoni Rościszewski. Wspierano finansowo „Przegląd Techniczny”, który prenumerowano dla wszystkich członków; od 1905 r. w redakcji czasopisma był przedstawiciel Stowarzyszenia. Koło Architektów wspierało finansowo „Architekta” wydawanego w Krakowie.

ST współpracowało z lwowskim Towarzystwem Politechnicznym (zob. Polskie Towarzystwo Politechniczne) i Krakowskim Towarzystwem Technicznym (zob.), uczestnicząc w zjazdach techników polskich w Krakowie (1899, 1912) i Lwowie (1910).

W okresie I wojny światowej polska kadra techniczna uległa rozproszeniu, wiele zakładów przemysłowych wywieziono wraz z załogami do Rosji. W 1917 r. w Moskwie, podczas Zjazdu Techników Polskich w Rosji, powstało Stowarzyszenie Techników Polaków w Rosji (zob.). W Warszawie ST zorganizowało cykle odczytów na tematy: „Przyrodniczo-ekonomiczne i statystyczne warunki ziem polskich”, „Potrzeba uprzemysłowienia kraju i ogólne widoki rozwoju przemysłu na ziemiach polskich”, „Technika w gospodarce miejskiej”.

Programowy charakter miał zorganizowany w 1917 r. w Warszawie Nadzwyczajny Zjazd Techników Polskich, w którym uczestniczyło niemal 950 osób. Przyszły rozwój gospodarczy Polski upatrywano w szybkim uprzemysłowieniu kraju, wiodącą rolę przypisując nowoczesnym przemysłom: maszynowemu i chemicznemu oraz szeroko pojętej elektryfikacji. Wskazywano na konieczność ścisłych związków pomiędzy nauką i techniką. Akcentowano bardzo silnie rolę infrastruktury technicznej, która winna być rozbudowywana wyprzedzająco, proponowano np. regulację Wisły. Komisja Elektryfikacyjna Koła Elektrotechników przygotowała w latach 1916 – 19 „Szkic do projektu elektryfikacji Polski”.

Członkowie ST uczestniczyli w uruchamianiu w 1915 r. Politechniki Warszawskiej, przygotowali programy nauczania, wielu z nich objęło stanowiska profesorów. Z inicjatywy działaczy Stowarzyszenia w 1915 r. powołano do życia Towarzystwo Przyjaciół Politechniki (zob.).

Od 1915 r. Koło Architektów organizowało wykłady z zakresu budownictwa ludowego, proponowano konkretne rozwiązania architektoniczne i techniczne dla miast i wsi, przedstawione na wystawach w 1915 r. i 1918 r. Apelowano o utrzymanie polskiego charakteru architektury. W 1916 r. członkowie Koła pod kierunkiem Tadeusza Tołwińskiego opracowali szczegółowy plan zagospodarowania Warszawy.

Wspierano wydawanie „Przeglądu Technicznego”, od stycznia 1918 r. do końca grudnia 1919 r. ST wydawało „Wiadomości Tygodniowe. O sprawach Stowarzyszenia Techników w Warszawie” jako dodatek do „Przeglądu Technicznego”, a Koło Chemików wydawało „Chemika Polskiego”. W okresie I wojny światowej ukazało się kilka pozycji, m.in. F. Kucharzewski, „Hydraulika. Kurs szkoły politechnicznej dla inżynierów mechaników” (Warszawa 1918), Jan Piotrowski, „Metoda obliczania czasu roboczego na obrabiarkach” (Warszawa 1915), Stefan Otolski, „Surogaty” (Warszawa 1916).

Inżynierowie zrzeszeni w ST wspierali organizującą się armię polską, zwłaszcza w okresie wojny polsko – bolszewickiej, kiedy to stowarzyszenie rozpoczęło rejestrację ochotników inżynierów i techników, objęła ona 1065 osób, w tym 436 członków ST. Finansowo wspierano walkę o Górny Śląsk.

Odzyskanie przez Polskę niepodległości stworzyło dla stowarzyszeń technicznych nową sytuację, w której musiały na nowo określić swoje cele i zadania. W lipcu 1919 r. zmianie uległa nazwa organizacji na Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie – STP (statut zatwierdzony 15 sierpnia 1920 r.). Według statutu z 10 sierpnia 1929 r. zadaniem STP było: „a) rozwijanie i szerzenie wiedzy technicznej; b) współdziałanie w praktycznym stosowaniu zdobyczy techniki celem zaspokajania ogólnych potrzeb Państwa Polskiego oraz celem rozwijania jego przemysłu i handlu jak również wyzyskiwania bogactw naturalnych; c) bronienie stanowiska technika w jego pracy zawodowej i prezentowanie spraw ogółu techników polskich tak wewnątrz jak i na zewnątrz Państwa Polskiego; d) wzajemne pomaganie moralne i materialne techników polskich; e) utrzymywanie łączności zawodowej i towarzyskiej pomiędzy technikami polskimi”.

Statut STP z 1919 r. wyróżniał członków rzeczywistych i honorowych, natomiast statut z 1929 r. wprowadził podział na członków rzeczywistych – miejscowych, tj. zamieszkujących w Warszawie, i zamiejscowych przebywających poza stolicą; członków rzeczywistych dożywotnich, członków nadzwyczajnych oraz członków wspierających, którymi mogły być osoby fizyczne lub prawne. Członkiem rzeczywistym mógł być pełnoletni Polak lub Polka, posiadający wyższe lub średnie wykształcenie techniczne, a także pracujący na polu technicznym lub przemysłowo – technicznym posiadający, według obu statutów, wyższe wykształcenie ogólne. Stowarzyszenie wyraźnie zaczęło ewoluować w kierunku inżynierskim, ponieważ statut z 1929 r. stwierdzał, że Walne Zebranie może wprowadzić dla wszystkich członków rzeczywistych klauzulę wyższego wykształcenia. W rzeczywistości liczba techników ciągle malała, jeśli w 1929 r. osoby nie posiadające wyższego wykształcenia stanowiły 11,3%, to w 1937 r. już tylko 8,3%. Dominowali inżynierowie: mechanicy, dróg i mostów, chemicy, elektrotechnicy i górnicy.

Największy rozwój ilościowy STP przypadł na lata 1919 – 1925, przy czym apogeum osiągnięto w 1924 r., kiedy to liczba członków wynosiła 2741 osób. Od tego roku rozpoczął się systematyczny spadek, do 1934 r. z reguły o przeszło stu członków rocznie. Rekordowy był rok 1932, zanotowano wówczas spadek aż o 248 członków. Zapewne oddziaływały na to trudne warunki materialne inżynierów i techników związane z ówczesnym kryzysem gospodarczym, jak również procesy wynikające z pogłębiającej się specjalizacji, a wyniku tego powstawania specjalistycznych stowarzyszeń technicznych. Najmniejszą liczbą członków STP dysponowało u schyłku dwudziestolecia międzywojennego, w 1938 r. po raz pierwszy liczba ta spadła poniżej tysiąca. W stosunku do najlepszego 1924 r. liczba członków w 1938 r. stanowiła zaledwie 35,7%, a więc spadek wynosił 64,3%. STP było przede wszystkim stowarzyszeniem warszawskim, od 1920 r. członkowie mieszkający w Warszawie stanowili ponad 70% wszystkich członków, a w latach 1937 – 38 nawet 77%. Stowarzyszenie było organizacją niemal wyłącznie męską, w spisie z 1937 r. znalazła się zaledwie jedna kobieta. Nie-

pokojącym zjawiskiem była wyraźna tendencja „starzenia” się organizacji, w 1937 r. aż 60,3% członków posiadało 50 i więcej lat.

Środki na działalność pochodziły ze składek członków, dochodów z nieruchomości, odczytów, zebrań, wycieczek, wystaw oraz zapisów i darów.

STP prowadziło działalność poprzez wydziały i komitety: Komitet Biblioteczny, Wydział Urządzeń Zdrowotnych Użyteczności Publicznej (1905 – 36), Wydział Posiedzeń Technicznych, Wydział Szkolnictwa Technicznego (1925 – 29), Wydział Wydawnictw Technicznych (1902 – 39), Wydział Dróg Lądowych i Wodnych (1917 – 29). Oprócz tego funkcjonowały jeszcze koła fachowe (14) i koleżeńskie (14 w 1924 r., 19 – w 1938 r.). Istniały następujące Koła fachowe (w nawiasie okres działania): Chemików (1909 – 39), Mechaników (1913 – 39), Naukowej Organizacji Pracy (1923 – 30), Architektów (1906 – 29), Inżynierów Cywilnych (1919 – 39), Teletechników (1920 – 26), Ekonomiczne (1920 – 29), Melioracyjne (1911 – 39), Inżynierów Doradców i Inżynierów Rzeczoznawców (1914 – 29), Techników Lotniczych (1922 – 29), Górników i Hutników (1920 – 39), Inżynierów Mierniczych (1918 – 39), Techników Cukrowników (1920 – 39), Inżynierów Włókienników (1919 – 29), Inżynierów Dróg i Mostów (1924 – 39), Ogrzewników (1913 – 25), Żelbetników (1910 – 25), Sportowe (1927 – 39), Odlewników (1929 – 37), Pracy Społecznej (1929 – 39), Hydrotechników (1931 – 35), Samochodowe (1931 – 36), Bezpieczeństwa Pracy (1935 – 39), Wojskowo – Techniczne (1935 – 36).

Część kół przekształciła się w samodzielne stowarzyszenia, np. Koło Elektrotechników było założycielem (1919) Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich (zob. Stowarzyszenie Elektryków Polskich), członkowie Koła Architektów założyli Związek Stowarzyszeń Architektów Polskich (1929) przekształcony w 1934 r. w Stowarzyszenie Architektów Rzeczypospolitej Polskiej, a członkowie Koła Inżynierów Mierniczych – Związek Inżynierów Miernictwa RP (1939) – zob.

Główną formą działalności STP były odczyty: Wydział Posiedzeń Technicznych organizował rocznie 26 – 35 odczytów, a w niektórych latach – około 100 odczytów i referatów łącznie z wygłoszonymi w kołach. Wśród

tematów przeważały problemy gospodarcze, za skuteczną drogę do rozwoju gospodarczego uważano uprzemysłowienie wspierane przez naukę i zastosowanie w przedsiębiorstwach naukowej organizacji pracy, którą propagowali m.in. Karol Adamiecki, Piotr Drzewiecki, Edward T. Geisler, Aleksander Rothert. W poglądach środowiska technicznego nastąpiła znamienna ewolucja, od skrajnego liberalizmu w pierwszych latach okresu międzywojennego do aprobaty interwencji państwa w gospodarkę w końcu lat trzydziestych. Szczególna rola w procesie produkcji, gospodarce i społeczeństwie powinna przypaść inżynierom, nie ograniczającym się do pracy zawodowej, ale przejawiającym również aktywność w sferze społecznej i kreowaniu postępu technicznego. W odczytach omówiono niemal wszystkie gałęzie przemysłu, proponowano konkretne projekty techniczne, np. regulacji Wisły, kanału Zagłębie Węglowe – Warszawa (Karol Peszkowski), kanału Śląsk – Toruń (Tadeusz Tillinger). Wiele uwagi poświęcano żegludze rzecznej i morskiej, portom w Gdyni i Gdańsku, lotnictwu i elektryfikacji.

Członkowie STP (m.in. Karol Jankowski i Tadeusz Tołwiński) brali udział w pracach nad planem rozwoju Warszawy w latach dwudziestych; postulowano podjęcie prac nad planowaniem regionalnym, w 1930 r. powołano w Warszawie Biuro Planu Regionalnego. Dla rozwiązania problemu mieszkaniowego w Polsce proponowano zastosowanie nowych technik budowlanych, m.in. żelaznych konstrukcji spawanych, których prekursorem w skali światowej był prof. Stefan Bryła. Poruszano sprawę budowy metra w Warszawie, komunikacji podmiejskiej i elektryfikacji linii Warszawa – Grodzisk.

Zorganizowano dwa kongresy międzynarodowe w Warszawie: Koło Inżynierów Doradców i Inżynierów Rzeczoznawców – III Międzynarodowy Kongres Inżynierów Doradców (13 – 16 V 1926 r.), a Koło Odlewników zainicjowało Międzynarodowy Kongres Odlewniczy w Warszawie (8 – 17 IX 1938 r.), ale organizowało go już Stowarzyszenie Techniczne Odlewników Polskich (zob.).

STP było założycielem i członkiem Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, a następnie Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

Znaczące osiągnięcia odnotowano w zakresie wydawnictw. Od 1935 r. „Przegląd Techniczny” stał się formalnie organem STP. Niektóre koła wydawały własne czasopisma: „Technika Samochodowa”, „Bezpieczeństwo i Higiena Pracy”. Koła wydawały także książki, a raczej broszury, np. E. Kwiatkowski – „Smoła węglowa” (Warszawa – Łódź 1919), C. Świerczewski – „Gazownictwo jako jeden z czynników niezależności gospodarczej” (Warszawa 1919), S. Abżółtowski i J. W. Szczerski – „Czy potrzebne nam lotnictwo?” (Warszawa 1924), K. Gierdziejewski – „Współczesne metody i cele badania piasków formierskich” (Warszawa 1932), „Bezpieczeństwo i higiena spawacza” (Warszawa 1938). Przetłumaczono i wydano opracowanie niemieckiego autora J. Vespermanna – „Nawierzchnie drogowe ze smół i mieszanek smołowo – asfaltowych” (Warszawa 1932), książka ta ukazała się jako t. 2 Biblioteki Drogowej Koła Inżynierów Dróg i Mostów. W 1932 r. Koło Samochodowe wydało „Techniczny Kalendarz Samochodowy”, który zawierał całokształt ówczesnej wiedzy o samochodzie, liczył 655 stron i 470 rysunków.

Największym osiągnięciem wydawniczym STP w okresie międzywojennym były dwie książki. Pierwsza to „Bibliografia polskich wydawnictw technicznych za pierwsze dziesięciolecie niepodległości 1918 – 1928” (Warszawa 1929) opracowana przez Sekcję Bibliograficzną Komitetu Bibliotecznego. Druga to nowa wersja podręcznika „Technik” pod redakcją C. Mikulskiego (Warszawa 1925 – 1934 – w zeszytach, 1936 – tom I w całości o objętości 1 236 stron), będącego oryginalnym opracowaniem uczonych polskich, m.in. Maksymiliana T. Hubera, Wacława Moszyńskiego, Iwana Feszczenko – Czopińskiego, Władysława Łoskiewicza, Jerzego Buzka, Karola Łowińskiego, Wacława Paszkowskiego. Stowarzyszenie publikowało prace poświęcone technice i własnej działalności, m.in.: K. Jankowski, „Muzea przemysłu i techniki zagranicą i w Polsce” (Warszawa 1932), Z. Przyrembel, „Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1938. Szkic monograficzny” (Warszawa 1938).

Do organizacji biblioteki przystąpiono w 1899 r., w trzy lata później (1902) liczyła 350 tomów i prenumerowano 51 tytułów czasopism, w tym 27

technicznych. Metodyczną działalność rozpoczęto w 1904 r., powołano wówczas do życia Komitet Biblioteczny, którego przewodniczącym został Ignacy Bendetson i pełnił tę funkcję do śmierci w końcu 1918 r. Jego następcami byli: Michał Zembruski (1919 – 26) i Stanisław Rodowicz (1927 – 39). Przełomowym momentem dla biblioteki było przeniesienie jej zbiorów w 1905 r. do nowego gmachu, w którym uzyskano pomieszczenia pozwalające na rozszerzenie zbiorów i wzbogacenie form działania. W 1914 r. w katalogu inwentarzowym wykazano 2 997 dzieł, a więc w ciągu niepełna 10 lat odnotowano niemal trzykrotny przyrost. Prenumerowano wówczas przeszło 60 tytułów czasopism technicznych.

Zamierzano skompletować najstarsze polskie wydawnictwa techniczne i o pokrewnej tematyce. Bodaj najstarszą zakupioną książką było dwutomowe dzieło Jędrzeja Śniadeckiego pt. „Rachunku algebraicznego teoria zastosowana do geometrii linii krzywych”, wydane w Krakowie w 1783 r. Jako dar inż. K. Stansle wpłynęła do biblioteki książka Hieronima Łabęckiego z 1841 r. – „Górnictwo w Polsce”. W 1905 r. zbiory biblioteki wzbogaciła książka Cypriana Tołwińskiego pt. „Galwanoplastyka” wydana w 1843 r. w Warszawie.

Obszerne zbiory czasopism, głównie niemieckich, przekazali m.in. K. Obrębowicz, F. Kucharzewski, Józef Birnbaum, Józef Landau, Adolf Szuch i Rafał Kornilowicz; natomiast Adam Braun 206 książek i broszur.

Dzięki znacznym zakupom i darom zbiory biblioteczne szybko rosły. W 1923 r. biblioteka dysponowała w dziale książek – 3 864 dziełami w 4 744 tomach, a w dziale czasopism – 191 pozycjami w 2 354 tomach, czyli w sumie 4 055 tytułami w 7 098 tomach. Natomiast 31 grudnia 1938 r. inwentarz biblioteki obejmował 6 799 książek w 7 720 oprawach oraz 3 711 numerów inwentarzowych czasopism w 3 756 oprawach. Razem tomów oprawnych było 11 4786.

Biblioteka należała do najnowocześniejszych placówek tego typu w Polsce, w latach 1921 – 24 wprowadzono nowy katalog działowy opracowany przez Międzynarodowy Instytut Bibliograficzny w Brukseli. System organizacyjny biblioteki STP służył za wzór dla nowo powstających bibliotek

tak poważnych instytucji jak: Ministerstwo Komunikacji, Akademia Górnicza w Krakowie, Instytut Badań Technicznych Lotnictwa w Warszawie, Centralny Instytut Wychowania Fizycznego w Warszawie.

Z inicjatywy Komitetu Bibliotecznego STP „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” zaczęły drukować w 1927 r. rozszerzone tablice klasyfikacji dziesiętnej, zaś od 1928 r. bibliografię artykułów drukowanych w polskiej prasie technicznej, sklasyfikowanych w systemie dziesiętnym. W 1929 r. opublikowano wspomnianą już wyżej bibliografię książek wydanych w języku polskim, w systemie dziesiętnym. W październiku 1932 r. uruchomiono Biuro Informacji Bibliograficznych przy STP, które za odpłatnością udzielało informacji o najnowszej literaturze, w tym także zagranicznej, z danego działu wiedzy technicznej. Sekcja Bibliograficzna prowadziła regularnie kartotekę bibliograficzną, obejmującą całokształt literatury technicznej, polskiej i zagranicznej. W 1938 r. liczyła ona 271 819 pozycji.

Komitet Biblioteczny, jako sekcja narodowa, był członkiem Instytutu Międzynarodowego Bibliograficznego w Brukseli. Do Instytutu Dokumentacji w Hadze wysyłano wykazy najcenniejszych polskich artykułów ze wszystkich działów techniki za poszczególne lata. W 1935 r. nawiązano współpracę z British Museum w Londynie, w zamian za bibliografię polskiej literatury technicznej otrzymywano angielską.

Biblioteka wraz z całym gmachem STP została zniszczona podczas powstania warszawskiego.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Wydawnictwa ciągłe:

Chemik Polski. Warszawa 1917 – 1918. Wydawca Koło Chemików ST

Wiadomości Tygodniowe. O sprawach Stowarzyszenia Techników w Warszawie. Warszawa 1918 – 1919

Dodatek do „Przeglądu Technicznego”. Biuletyn Koła Inżynierów Miernictwa. Warszawa 1933 – 1939

W latach 1933 – 1937 ukazywał się nieregularnie; od 1937 r. jako dodatek do „Przeglądu Technicznego”.

Technika Samochodowa. Warszawa 1933 – 1935. Wyd. Koło Samochodowe STP.

Bezpieczeństwo i Higiena Pracy. Warszawa 1935 – 1939. Wyd. Koło Bezpieczeństwa Pracy STP.

Biuletyn Koła Inżynierów Dróg i Mostów. Warszawa 1935 – 1939 Dodatek do „Przeglądu Technicznego”.

Przegląd Techniczny. Warszawa 1935 – 1939. Ukazywał się od 1866 r.

Źródła: Sprawozdanie z działalności Koła Chemików za rok 1917, „Chemik Polski” 1918 nr 1 s. 143; Sprawozdania, „Wiadomości Tygodniowe” 1919 nr 30 s. 223; Spis członków Koła Inżynierów Komunikacji b. Wychowawców Instytutu Inżynierów Komunikacji w Petersburgu przy STP w Warszawie, Warszawa 1929; J. Kłos, Wystawa architektury polskiej, „Przegląd Techniczny” 1915 nr 23 – 24 s. 254 – 255, 1919 nr 1 – 4 s. 9 – 12; Koło Inżynierów Dróg i Mostów przy STP w Warszawie 1924 – 1934, Warszawa 1934; A. Pauly, Czy jesteśmy starczą społecznością i gdzieśmy się uczyli, „Przegląd Techniczny” 1937 nr 23 s. 778 – 779; Koło Inżynierów Dróg i Mostów przy STP w Warszawie 1924 – 1939, Warszawa 1939.

Literatura: F. Kucharzewski, Czasopiśmiennictwo techniczne polskie przed rokiem 1875, Warszawa 1904 s. 76, 78; Księga pamiątkowa inżynierów technologów wychowawców Instytutu Technologicznego w Petersburgu, Warszawa 1933; F. Kuropatwiński, Krótki zarys dziesięcioletniej działalności Koła Inżynierów Technologów Petersburskich przy STP. Lata 1928 – 1938, Warszawa 1939; J. Różiewicz, H. Różiewicz, Z dziejów międzynarodowych kontaktów naukowych Polski w latach 1919 – 1939 /w/ Problemy Polonii Zagranicznej, t. IX (1974) s. 372; J. Piłatowicz, Wizja niepodległości Polski w rozważaniach techników warszawskich w latach 1914 – 1918, „Kronika Warszawy” 1988 nr 3/4 s. 115 – 126; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Cz. II. Dwudziestolecie międzywojenne, Warszawa 1993 – tu obszerny wykaz źródeł i literatury; J. Piłatowicz, Kadra techniczna w zaborze rosyjskim do 1918 r. /w/ Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku. T. III. Kształcenie i osiągnięcia. Pod redakcją B. Orłowskiego i J. Piłatowicza, Warszawa 1994 s. 79 – 125; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 227 – 232 – tu obszerny wykaz źródeł i literatury; J. Piłatowicz, Feliks Kucharzewski (1849 – 1935). Historyk techniki, Warszawa 1998 s. 82 – 87.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW POLSKICH W WILNIE

Okres działalności: 1905 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1906 – 25 Stowarzyszenie Techników w Wilnie). **Siedziba:** Wilno. **Struktura organizacyjna:** Walne (Ogólne) Zebranie, Rada Naukowo – Techniczna; komisje. **Biblioteka:** 399 woluminów (1930). **Liczba członków:** 34 (1906), 100 (1911), 180 (1926), 81 (1933), 116 (1937). **Prezesi:** Władysław Malinowski (1906 – 11), Tadeusz Roztworowski (1915 – 24), Wiktor Niewodniczański (1928), Władysław Hajdukiewicz (1930 – 37). **Sekretarze:** Klemens Bejnarowicz (1906), P. Wrześniowski (1911), Henryk Jensz (1920 – 30, 1932 – 35), Franciszek Szczygieł (1930 – 32), Władysław Konieczny (1935 – 37).

Charakterystyka działalności

Powstanie Stowarzyszenia Techników w Wilnie poprzedzone było zebraniem kółka techników, zawiązanego z inicjatywy W. Malinowskiego i Tadeusza Rojeckiego w 1903 r. Na zebraniach, gromadzących około 25 słuchaczy, wygłaszano odczyty dotyczące przedsiębiorstw i inwestycji miejskich.

W myśl ustawy Stowarzyszenia, zatwierdzonej 26 kwietnia 1905 r. (zmienionej w 1925 r.), jego zadaniem było „zspolenie techników polskich dla wspólnej pracy w celu rozwijania i szerzenia wiedzy technicznej, szerzenie oświaty zawodowej, zbliżenie techników polskich i utrzymywanie między nimi zawodowej i towarzyskiej łączności”. Wówczas gubernator wileński nie zgodził się na zamieszczenie w nazwie słowa „Polskich”. W 1925 r. zmieniono nazwę na: Stowarzyszenie Techników Polskich w Wilnie. Wyodrębniono trzy grupy członków: założycieli, rzeczywistych i honorowych.

Założycielami Stowarzyszenia byli: W. Malinowski, K. Bejnarowicz, Ryszard Kaszuba, Michał Hattowski, Alfred Bąkowski, W. Niewodniczański, Gabriel Sokołowski, Franciszek Walicki, A. Filipowicz –Dubowik, A. Rewieński, L. Rawicki, W. Herman, W. Michniewicz, I. Fiodorowicz. Aktywnymi działaczami, oprócz wymienionych działaczy i założycieli, byli: Michał Dudo, Juliusz Glatman, Ignacy Olszewski, Aleksander Zubelewicz, Jeremi Łukaszewicz, Władysław Jacewicz, Stanisław Kubilas, Włodzimierz Jastrzębski. Siedziba Stowarzyszenia mieściła się w lokalu Klubu Szlacheckiego.

W pierwszym okresie istnienia działalność Stowarzyszenia skupiała się na organizowaniu odczytów. Po utworzeniu w 1919 r. Komisji Szkolnej zaczęły dominować zagadnienia kształcenia; prowadzono kursy wieczorowe dla terminatorów, rzemieślników i robotników pracujących w przemysłach: metalowym, elektrotechnicznym i budowlanym. W 1923 r. kursy przekształcono w Zawodową Szkołę Doksztalającą Stowarzyszenia Techników w Wilnie, z wydziałami: mechanicznym, elektrotechnicznym i budowlanym. Nauka trwała 3 lata; od 1925 r. szkoła dysponowała warsztatami: mechanicznym, elektrotechnicznym i stolarnią, a od 1926 r. własną doświadczalną elektrownią. Kierował nią najpierw Józef Kudrewicz, zaś od 1925 r. S. Kubilas. W latach 1923 – 28 szkołę ukończyło 138 osób.

W 1922 r. z inicjatywy Komisji Szkolnej i jej prezesa Bolesława Domańskiego powstała w Wilnie 4-klasowa Państwowa Szkoła Techniczna (typu średniego) z oddziałami: mechanicznym, budowlanym, drogowym, kolejowym, melioracyjnym i mierniczym. W tym samym roku, także dzięki Stowarzyszeniu, utworzono w Wilnie 3-letnią szkołę rzemieślniczą.

W 1925 r. Stowarzyszenie uzyskało koncesję na prowadzenie kursów samochodowych; w latach 1925 – 28 ukończyło je 438 kierowców zawodowych i 22 amatorów.

Na prośbę władz miejskich członkowie Stowarzyszenia opiniowali ustawę budowlaną, projekt hydroelektrowni w Wilnie, przepisy dla miejskich urządzeń wodociagowych, kanalizacyjnych i elektrycznych.

Stowarzyszenie posiadało Komisję Biblioteczną, która prowadziła bibliotekę liczącą w 1930 r. 399 woluminów książek i czasopism technicznych. Prenumerowano 13 czasopism naukowych, technicznych i literackich.

W latach 1927 – 29 z inicjatywy Stefana Siły – Nowickiego ukazywały się „Wiadomości Stowarzyszenia Techników Polskich w Wilnie” – miesięcznik poświęcony sprawom nauki, techniki i przemysłu; zamieszczano w nim również informacje i sprawozdania z działalności Stowarzyszenia. Czasopismo redagował Grzegorz Merson, nakład wahał się od 600 do 1000 egzemplarzy, a objętość od 16 do 20 stron. „Wiadomości” najczęściej miejsca poświęcały: budownictwu, infrastrukturze technicznej, szkolnictwu technicznemu.

Od 1925 r. Stowarzyszenie było członkiem Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.). Istniało do wybuchu II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

Wiadomości Stowarzyszenia Techników Polskich w Wilnie. Wilno 1927 – 1929

Źródła: Rozmaitości. Stowarzyszenie Techników w Wilnie, „Czasopismo Techniczne” 1907 nr 4 s. 79; G. Merson, Sprawozdanie redakcji, „Wiadomości Stowarzyszenia Techników Polskich w Wilnie” 1929 nr 5 s. 12 – 13.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Wilnie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz.2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 232 – 234 (tu załączono obszerne źródła i literaturę) – hasło uzupełniono.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW POLSKICH ZIEMI ŁOWICKIEJ

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Łowicz.

Charakterystyka działalności

W lipcu 1933 r. Stowarzyszenie przyjęło do Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych. Zapewne rozwiązało się w 1937 r.

Źródło: Skrót z protokołu XVI Nadzwyczajnego Zjazdu Delegatów Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych odbytego w dniach 3,4 i 5 lipca 1933 r. w Worochcie, „Wiadomości ZPZT i ZPCzTiZ”, 1933 nr 3 s. A129.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW W GRUDZIĄDZU

Okres działalności: 1923 – 1939. **Siedziba:** Grudziądz. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd. **Liczba członków:** 18 (1923), 30 (1927).

Prezisi: Stanisław Ambrożewicz (1926 – 27), Kazimierz Domański (1927 – 28), Władysław Markowicz (1928 - ?). **Sekretarze:** Stanisław Zembowski (1926 – 29).

Charakterystyka działalności

Stowarzyszenie Techników w Grudziądzu powstało w 1923 r. Wcześniej, w latach 1920 – 22, istniał w Grudziądzu oddział prowincjonalny Stowarzyszenia Techników na Pomorze w Toruniu (zob. Stowarzyszenie Techników Polskich w Toruniu) pod nazwą Koło Techników. Zadaniem Stowarzyszenia było „zrzeszenie techników, popieranie rozwoju wiedzy technicznej, teoretycznej i praktycznej, ochrona interesów zawodowych i zbliżenie towarzyskie członków”

Do głównych działaczy, oprócz już wymienionych, należeli: Stanisław Żaliński, Zygmunt Boberski, Kazimierz Szawłowski, Władysław Lech.

Podstawową formą działalności były odczyty, m.in. w okresie kwiecień 1932 – kwiecień 1933 odbyło się ich 7, wygłosili je m.in. Szramke – „Przemysłowe gazy palne” (1932), Ignatowicz – „Hydrotechnika w starożytności i obecna” (1932), K. Szawłowski – „Dzisiejszy stan rozwoju turbin spalin”

(1933), W. Markowicz – „Zjawiska gospodarcze w związku z przeżywanym kryzysem” (1933).

Stowarzyszenie posiadało bibliotekę, w latach 1926 – 27 bibliotekarzami byli S. Żaliński i W. Lech, w 1928 r. na to stanowisko wybrano Emila Mazurskiego.

Od 1923 r. Stowarzyszenie należało do Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, a od 1924 r. – Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Źródła: Towarzystwa i instytucje naukowe, popularno – naukowe, techniczne, popierające naukę; organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce, „Nauka Polska” t. VII (1927) s. 383.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników w Grudziądzu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 234 (tu dodatkowe źródła i bibliografia) – hasło uzupełnione.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW W JAROSŁAWIU

Okres działalności: 1915 – 1917. **Siedziba:** Jarosław. **Prezes:** Stanisław Szpakowski (1915 – 17)

Charakterystyka działalności

Powstało zapewne po ewakuacji w 1915 r. zakładów przemysłowych i ich załóg z Królestwa Polskiego. Prezes Stowarzyszenia S. Szpakowski uczestniczył w moskiewskim Zjeździe Techników Polaków w Rosji (23 - 28 IX/6 - 11 X 1917 r.) i został wybrany do prezydium. Po utworzeniu na tym Zjeździe Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji jarosławskie Stowarzyszenie stało się zapewne jego oddziałem.

Źródło: Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23 – 28 IX/ 6 – 11 X 1917 r. Cz. I – sza. Sprawozdania, Moskwa 1918 s. 4.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW W POZNANIU

Okres działalności: 1907 – 1939. (Nazwy poprzednie: 1907 – 11 Towarzystwo Techników Polskich w Poznaniu, 1911 – 18 Stowarzyszenie Techni-

ków Polskich w Poznaniu). **Siedziba:** Poznań. **Koła:** Gniezno, Inowrocław, Krotoszyn, Leszno. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd Główny; wydziały. **Biblioteka:** 65 woluminów (1923), 380 woluminów (1932), 694 woluminów (1937). **Liczba członków:** 50 (1909), 60 (1914), 200 (1918), 147 (1924), 178 (1929), 168 (1932). **Prezesi:** Czesław Leitgeber (1907 – 8), Kazimierz Pokorzyński (1909 – 18), Marian Andrzejewski (1918 – 19), Wincenty Staśkiewicz (1919), Jan Rakowicz (1919), Adam Ballenstaedt (1920 – 22), Paweł Nestrypke (1922 – 23), Maksymilian Garstecki (1923 – 24), Antoni Bzyl (1925 – 36), Ignacy Kaczmarek (1936 – 39). **Sekretarze:** Tomasz Posieczek (1907 – 9), M. Bąkowski (1909 - ?), Ulatowski (1918 – 19), Bolesław Danecki (1925 – 29, 1930 – 31), Kazimierz Kaczmarek (1929 – 30), Wacław Krysiński (1931 – 36), M. Sikora (1936 – 39).

Charakterystyka działalności

Inicjatywa utworzenia samodzielnego stowarzyszenia technicznego w Poznaniu wyszła z grona architektów, inżynierów i techników skupionych w Wydziale Przyrodników i Techników Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (zob. Wydział Techniczny Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk). Zebranie, na którym uchwalono powołanie do życia Towarzystwa Techników Polskich w Poznaniu, odbyło się w dniu 22 listopada 1907 r.; organizator zebrania Cz. Leitgeber został pierwszym prezesem, a członkami założycielami: Franciszek Budzyński, Stanisław Domagalski, Tadeusz Jadomski, Bolesław Janicki, Stanisław Kierzek, Wacław Leitgeber, Zdzisław Mann, Marian Nowakowski, Kazimierz Oflierski, K. Pokorzyński, T. Posieczek, Aleksander Ratajczak, Kazimierz Sobieraj, Kazimierz Sowiński, Stanisław Trawczyński, Władysław Urbaniak, Roman Zwierzycki, Czesław Żarkowski.

Pierwszy statut uchwalono 2 stycznia 1908 r., kolejne w 1911, 1918 i 1928 r. Zadaniem Stowarzyszenia było skupienie wszystkich techników Polaków zamieszkałych w Poznaniu i w Wielkopolsce, poprawa sytuacji zawodowej i materialnej techników, wyszukiwanie dla nich pracy. Zabiegi te przyniosły tylko częściowo pożądanе wyniki, gdyż w 1909 r. towarzystwo liczyło około 50 członków, przy czym większość z nich to byli budowniczowie. Regularnie odbywały się zebrania miesięczne, na których wygłaszano odczyty, np. w

1909 r. – 10 odczytów, głównie na temat budownictwa. Frekwencja jednak nie była nadzwyczajna, często nie przekraczała 20 osób, dlatego apelowano o większą aktywność członków. Jednym z ważnych celów towarzystwa była kwestia polepszenia warunków materialnych technika polskiego oraz obrona jego interesów zawodowych. Zorganizowano dla członków biuro wyszukiwania wolnych miejsc pracy.

W 1911 r. uchwalono nowy statut zmieniając nazwę organizacji na Stowarzyszenie Techników Polskich w Poznaniu.

W swojej działalności członkowie towarzystwa dużo uwagi poświęcili polskiej terminologii technicznej, propagując wśród członków używanie tylko polskich określeń. Wiele wyrażen technicznych nie miało wówczas swego polskiego, ogólnie przyjętego określenia, nad spolszczaniem terminów debatowano na rozlicznych zebraniach. Z dyskusji tych wyłoniła się z czasem inicjatywa opracowania polskiego słownika technicznego dla działu budownictwa, co zrealizowała w latach 1912 – 1914 specjalna komisja w składzie: Stanisław Bruździński, M. Bąkowski, K. Karwatka i Władysław Urbaniak, która wydała taki słownik w 1914 r. nakładem Stowarzyszenia.

Stowarzyszenie Techników Polskich w Poznaniu dążyło do nawiązania kontaktu z pokrewnymi organizacjami technicznymi w Galicji i Królestwie Polskim. Jego delegaci brali udział w V i VI Zjeździe Techników Polskich we Lwowie (1910) i w Krakowie (1912), przyczyniając się do współpracy zrzeszeń technicznych w trzech zaborach, a tym samym do szerzenia idei jedności narodowej. Dla podtrzymania nastrojów patriotycznych, co było szczególnie istotne właśnie w zaborze pruskim, w którym społeczeństwo polskie było poddane silnej presji germanizacyjnej, stowarzyszenie urządzało okolicznościowe uroczystości o charakterze patriotyczno- narodowym, np. w 1909 r. z okazji stuletniej rocznicy urodzin Juliusza Słowackiego, w 1912 r. ku czci Zygmunta Krasińskiego, w 1913 r. – obchód stuletniej rocznicy zgonu księcia Józefa Poniatowskiego. Na uroczystości te, które odbywały się z udziałem zaproszonych gości i sympatyków, składały się występy muzyczne i chóralne oraz okolicznościowe wykłady i odczyty.

W latach 1907 – 1914 odbyło się 90 zebrań plenarnych, wygłoszono 70 wykładów, referatów i odczytów z różnych dziedzin techniki. Np. w 1910 r. wygłoszono odczyty: J. Rabski – „Zasady architektury”, K. Karwatka – „Zasady i zalety betonu”, Cz. Wojciechowski – „Czasopisma techniczne”. Zorganizowano 15 wycieczek do zakładów przemysłowych, nowych obiektów inwestycyjnych, zwiedzano również zabytki architektury. W 1914 r. Stowarzyszenie liczyło 60 członków, spośród nich połowa zamieszkiwała poza Poznaniem.

Wybuch I wojny światowej przerwał działalność Towarzystwa, odbywały się tylko sporadyczne odczyty. W 1918 r. przed polską kadrą techniczną stanęło zadanie przejęcia urzędów technicznych z rąk niemieckich i zorganizowania polskiej służby technicznej. W 1919 r. z inicjatywy Stowarzyszenia – przy Komisariacie Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu – powstał Wydział Techniczny, który opracował polskie nazewnictwo państwowych i samorządowych urzędów technicznych.

Z chwilą wystąpienia w 1920 r. ze Stowarzyszenia inżynierów i architektów skupiało ono niemal wyłącznie techników.

W latach 1918 – 39 funkcjonowały następujące wydziały: Architektury (1919 – 20 i od 1928), Budownictwa (1918), Drogowo – Wodny (1928), Mierniczy (1918), Melioracyjny (1925), Chemików (1918 – 20), Elektrotechników (1918 – 20) – członkowie dwóch ostatnich wystąpili ze Stowarzyszenia i zgłosili akces do odpowiednich stowarzyszeń centralnych w Warszawie. Bardzo krótko działały założone w 1918 r. wydziały: Techników i Mechaników. W 1922 r. założono koła prowincjonalne w Gnieźnie, Inowrocławiu, Lesznie i Krotoszynie, nie przejawiały jednak żadnej aktywności.

W okresie międzywojennym zebrania odbywały się sporadycznie, 2-3 razy w roku.

Staraniem Stowarzyszenia przy Państwowej Szkole Budownictwa w Poznaniu zorganizowano kursy uzupełniające z zakresu żelbetnictwa oraz miernictwa i melioracji, przeznaczone dla ogółu techników. Delegaci Stowarzyszenia byli reprezentowani w radach opiekuńczych Szkoły Budownictwa i Szkoły Mierniczej.

Opracowywano i przesyłano do władz memoriały w sprawie szkolnictwa zawodowego, programu szkół budowlanych, ustawy budowlanej, izb inżynierskich, kwestii mieszkaniowej.

W 1929 r., w związku z odbywającą się w Poznaniu Powszechną Wystawą Krajową, Stowarzyszenie zorganizowało Tydzień Techniczny (23 – 30 VI 1929 r.), podczas którego odbyło się 8 zjazdów fachowych, m.in. Federacji Inżynierów Słowiańskich, Delegacji Architektów Polskich, Mierniczych Polskich, Stowarzyszenia Elektryków Polskich (zob.) oraz liczne wycieczki do zakładów przemysłowych, zwiedzano również zabytki architektury Poznania i okolic.

Podjęmowano próby wydawania czasopisma technicznego: na początku 1919 r. opublikowano kilka numerów „Wiadomości Technicznych” w nakładzie 1 000 egzemplarzy. W grudniu 1930 r. ukazał się pierwszy numer miesięcznika „Technika i Przemysł”, od 1932 r. również organ Korporacji Budowniczych Poznańskich „Strzecha”. Redaktorami miesięcznika byli: Henryk Maeusel (1930 – 32), W. Wusza (1932) i Waław Krysiński (1932). Zadaniem czasopisma było upowszechnianie postępów techniki i popieranie polskiego przemysłu. Posiadało ono następujące działy: architektura i budownictwo, budownictwo drogowe, elektrotechnika, melioracje, miernictwo, rozmaitości. Z końcem 1932 r. zaprzestano jego wydawania.

Od 1908 r. Stowarzyszenie posiadało bibliotekę liczącą w 1937 r. 694 woluminy, prenumerowano (1929) 15 czasopism. Biblioteką kierowali m.in. Waław Siedlarek (1926), Andrzej Balcerek (1930), Feliks Bzdęga (1931 – 32), Cezary Niziołek (1934).

Przed odzyskaniem niepodległości Stowarzyszenie współpracowało z technnikami Królestwa Polskiego i Galicji. W 1923 r. zostało członkiem założycielem Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, przekształconej w 1924 r. w Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.). Utrzymywało stałą współpracę z Naczelną Organizacją Stowarzyszeń Techników R.P. (zob.). W 1931 r. do Stowarzyszenia przystąpił Związek Mierniczych w Poznaniu, a w 1932 r. – Związek Meliorantów w Poznaniu.

Istniało do wybuchu II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

Wiadomości Techniczne. Poznań 1919

Technika i Przemysł. Poznań 1930 – 1932

Źródła: Z życia Stowarzyszenia Techników. Sprawozdanie z rocznego Walnego Zebrania Stowarzyszenia Techników w Poznaniu za rok 1930, 1931, „Technika i Przemysł” 1931 nr 2 s. 15 – 17, 1932 nr 2 – 3 s. 11 – 12; Kronika bieżąca. Wydział Techniczny przy Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Poznaniu, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1887 nr 9 s. 228, 1888 nr 3 s. 68; Z towarzystw technicznych. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu, „PT” 1908 nr 41 s. 489, nr 46 s. 553 – 554, nr 47 s. 564, nr 49 s. 589 – 590, 1910 nr 13 s. 168, nr 14 s. 181 – 182, 1911 nr 12 s. 158, nr 15 s. 197 – 198, nr 20 s. 259, nr 23 s. 305; Z towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Techników Polskich w Poznaniu, „PT” 1910 nr 6 s. 76, 1937 nr 5 s. 135; Stowarzyszenia techniczne zrzeszone, „Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1923 nr 6 – 7 – pierwsza strona okładki; Zarządy poszczególnych zrzeszeń technicznych ukonstytuowały się na 1926 rok. Stowarzyszenie Techników w Poznaniu, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1926 nr 1 – 3 s. B12; Z życia stowarzyszeń. Poznańskiego, „Wolońskie Wiadomości Techniczne” 1929 nr 8 s. 9; Z życia Stowarzyszenia Techników, „Technika i Przemysł” 1931 nr 4 s. 14; Od wydawnictwa, „Technika i Przemysł” 1932 nr 2 – 3 s. 10; Uroczysty obchód 25 – tej rocznicy założenia Stowarzyszenia, Tamże 1932 nr 11/12s. 24.

Literatura: A. Wojtkowski, Historia Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu, „Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk” T.L. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu w latach 1857 – 1927, Poznań 1928 s. 378 – 392; Tenże, Stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1957 (Nadbitka z „Roczników Historycznych” t. XXIII, 1957) s. 321 – 328; H. Szafran, Wydział Matematyczno – Przyrodniczy Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk /w/ „Roczniki Historyczne” t. XXIII (1957). Księga pamiątkowa w stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1957 s. 477 – 500; B. Skarga, Narodziny pozytywizmu polskiego (1831 – 1864), Warszawa 1964 s. 90 – 97; W. Molik, Kształtowanie się inteligencji polskiej w Wielkim Księstwie Poznańskim 1841 – 1870, Warszawa – Poznań 1979 s. 60 – 61; Veritate et Scientia. Księga pamiątkowa w 125 – lecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Warszawa – Poznań 1982 s. 35 – 36; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników w Poznaniu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 235 – 237 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełniono i rozszerzono; J. Piłatowicz, Ruch stowarzyszeniowy techników polskich do 1918 r., „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2002 nr 3 s. 25 – 29.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW W SOSNOWCU

Okres działalności: 1913 – 1939. **Siedziba:** Sosnowiec. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zebranie, Zarząd; koła, sekcje. **Biblioteka:** 100 (1921), 458 woluminów (1930). **Liczba członków:** 188 (1914), 216 (1919), 252 (1923), 175 (1928). **Prezisi:** Stanisław Skarbiński (1914 – 16), Stanisław Szymański (1916 – 17), Stanisław Gadomski (1918 – 30). **Sekretarze:** Marcei Tepicht (1916 – 17), Wiktor Strzeszewski (1918 – 19), J. Zathey (1923 – 24), Stanisław Okoński (1925 – 26), Wacław Matuszewicz (1926 – 30).

Charakterystyka działalności

Zebranie organizacyjne Stowarzyszenia Techników w Sosnowcu odbyło się 24 czerwca 1913 r., działalność rozpoczęto 25 stycznia 1914 r. po zarejestrowaniu statutu wzorowanego na statucie Stowarzyszenia Techników w Warszawie; nowy statut uchwalono w 1924 r.

Założycielami Stowarzyszenia byli: Witold hr. Sągajłło, S. Szymański, S. Skarbiński, Jan Alfons Surzycki. Aktywnymi działaczami byli także: Artur Benni, Ignacy Bereszko, Jerzy Bertholdi, Jerzy Blay, Jan Brzostowski, Kazimierz Gayczak, Mieczysław Günther, Włodzimierz Horko, Karol Jung, Dominik Kibortt, Jan Obrąpalski, Józef Przedpełski, Stanisław Stratilato, Stanisław Świętochowski, Bolesław Tołoczko.

Stowarzyszenie obejmowało swą działalnością teren Zagłębia Dąbrowskiego; przeważali członkowie z Sosnowca, Dąbrowy Górniczej i Zawiercia.

W latach 1916 – 18 w ramach Stowarzyszenia istniały 3 Koła: Elektrotechników, Chemików, Górników oraz 6 Sekcji: Budowlana, Odczytowa, Wykształcenia Technicznego, Administracji Naukowej, Pośrednictwa Pracy, Wydawnictw Technicznych. Ta ostatnia miała zająć się przekładami literatury technicznej z języków obcych, w jej skład weszli: J. Brzostowski, K. Gayczak, Eugeniusz Janiszewski, Szymon Rudowski, M. Tepicht, Stanisław Mielczarski, Wacław Januszewski. Wybuch I wojny światowej przerwał jej prace. Bez rezultatów zakończyła się praca nad monografią przemysłu w Zagłębiu Dąbrowskim. W 1920 r. Koło Górników zostało włączone do Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górników i Hutników (zob.), a Koło Elektrotechników – do Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich (zob. Stowarzyszenie Elektryków Polskich). Utworzono nowe Koła: Naukowej Organizacji Pracy (1924, w 1926 r. liczyło 60 członków), Odczytowe, Wycieczkowe, do Spraw Miejskich, Zebrań Towarzyskich, do Budowy Gmachu Stowarzyszenia, Wykształcenia Technicznego.

Działalność Stowarzyszenia koncentrowała się na organizowaniu odczytów: w latach 20. odbywało się rocznie 5 – 11 zebrań, przy frekwencji 20 – 30 osób. Tematyka odczytów dotyczyła m.in. roli inżyniera w społeczeństwie, organizacji pracy, zarządzania, sytuacji gospodarczej, historii rozwoju kopalni

węgla w Zagłębiu, polityki komunikacyjnej, kanalizacji Sosnowca, kształcenia personelu technicznego. M. in. odczyty wygłosili: Wiktor Straszewski – „O podsadzce płynnej” (1918), J. Obrąpalski – „Urządzenia mechaniczne i elektryczne na kopalni Jowisz” (1918), B. Łuszczyński – „Gaz kontra elektryczność” (1918), Bojemski – „O górnictwie amerykańskim” (1924) – uczestniczyło w nim 400 słuchaczy, Hłasko – „O hutnictwie i przemyśle żelaznym w Polsce” (1924), S. Razniewski – „Historia rozwoju kopalń węgla w Zagłębiu” (1926), A.K. Litaniuk – Litański – „O polityce komunikacyjnej państwa polskiego” (1926), Franciszek Kuropatwiński – „Wpływy postępu techniki na rozwój teorii ekonomicznych” (1929), Walery Goetel – „Wrażenia z podróży do Afryki” (1930). W maju 1929 r. odczyt wygłosił inż. Van der Koog z Holandii – „O osuszaniu Zuerdersee”.

W latach I wojny światowej organizowano liczne kursy: monterskie, dla murarzy i mechaników; opracowywano programy dla szkół przemysłowych i rzemieślniczych.

Tuz po odzyskaniu niepodległości opracowano projekt Instytutu Geologicznego i przesłano do Ministerstwa Przemysłu i Handlu. W 1937 r. Stowarzyszenie zaprotestowało przeciwko planom wprowadzenia 6 – godzinnego dnia pracy w górnictwie.

Stowarzyszenie było członkiem Towarzystwa Szkół Rzemieślniczo – Przemysłowych Zagłębia Dąbrowskiego, Towarzystwa Kursów Technicznych w Dąbrowie Górniczej, Instytutu Pracy Zawodowej Zagłębia Dąbrowskiego w Sosnowcu. Posiadano delegatów w radach opiekuńczych Średniej Szkoły Technicznej Kolejowej w Sosnowcu i Szkole Górniczo – Hutniczej w Dąbrowie Górniczej, w tej ostatniej brano udział w układaniu programu nauczania. Wyszukiwano praktyki dla studentów Polaków z politechniki gdańskiej.

W bibliotece, założonej w 1916 r., do 1924 r. dominowały niemieckie czasopisma techniczne, ale z powodu trudności finansowych zaprzestano ich prenumeraty właśnie w 1924 r. Zaczęto sprowadzać więcej polskich pism codziennych i tygodników politycznych oraz literackich, w zależności od roku prenumerowano od 11 do 25 tytułów., np. w 1926 r. 11 czasopism

technicznych oraz 10 dzienników i tygodników. Sporą część zasobu bibliotecznego stanowiły dary, w latach 20. dr B. Łuszczynski przekazał w depozyt 164 tomów. Przez wiele lat, wiemy że w latach 1926 – 30, kierował biblioteką Edward Małachowski.

Stowarzyszenie było członkiem założycielem Stałej Delegacja Polskich Zrzeszeń Technicznych w 1922 r., a od 1924 r. Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.). Stowarzyszenie opowiadało się za zjednoczeniem polskiego ruchu technicznego we wspólnej organizacji pod nazwą Stowarzyszenia Zaprzyjaźnione.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Stowarzyszenia.

Źródła: Ze stowarzyszeń technicznych. Sosnowiec. Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Techników w r. 1923/24, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1924 nr 48 s. 546; Z towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Techników w Sosnowcu, „PT” 1914 nr 20 s. 269, 1915 nr 5 – 6 s. 42; Sprawy bieżące. Zebranie Koła Górników, „Czasopismo Górnico – Hutnicze” 1918 nr 2 s. 21, nr 4 s. 47 – 48, nr 5 s. 62; Ze stowarzyszeń, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „PT”) 1918 nr 10 – 11 s. 45, nr 30 s. 111 – 112, nr 31 s. 118, 1919 nr 9 s. 55, nr 23 s. 161; Uchwała Stowarzyszenia Techników w Sosnowcu w sprawie 6 – cio godzinnego dnia pracy w przemyśle węglowym, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1937 nr 1 s. 12

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników w Sosnowcu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 237 – 238 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełnione i rozszerzone.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW WOJEWÓDZTWA KIELECKIEGO

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Kielce.

Stowarzyszenie istniało w 1927 r., ale nie przejawiało aktywności.

Źródła: Towarzystwa i instytucje naukowe, popularnonaukowe, techniczne, popierające naukę i organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce. „Nauka Polska” 1927 t. VII s.383.

STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO W LUBLINIE

Okres działalności: 1911 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1911 – Towarzystwo Techników w Lublinie, 1911 – 22 - Stowarzyszenie Techników w Lu-

blinie). **Siedziba:** Lublin. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zgromadzenie, Rada Gospodarcza (Zarząd); Koło Elektryków i Mechaników, komisje. **Bi-blioteka:** 190 woluminów (1931). **Liczba członków:** 40 (1911), 65 (1912), 49 (1920), 93 (1924), 112 (1928), 121 (1929), 136 (1931), 71 (1937). **Pre-ze-si:** Stefan Sokołowski (1911 – 12) – przewodniczący, Ludwik Hafner (1912 – 15), Feliks Bańkowski (1916 – 20), Zygmunt Słomiński (1920 – 24), Tadeusz Piasecki (1924 – 26), Franciszek Papiewski (1926 – 27, 1936 – 39), Kazimierz Danowski (1927 – 30), Feliks Turczynowicz (1930 – 32). **Sekretarze:** Seweryn Moraczewski (1911 – 12), Kochanowski, Stanisław Ryczyński (1912 – 15), Kurkowski (1922), Eugeniusz Górecki (1926 – 29), Józef Kopanicki (1929 – 37).

Charakterystyka działalności

Na początku XX w. technicy i inżynierowie lubelscy, przeważnie pracujący w przemyśle metalowym lub chemicznym, działali w Towarzystwie Przemysłowców Guberni Królestwa Polskiego, ale w 1911 r. założyli Towarzystwo Techników w Lublinie, którego terenem działalności była cała gubernia lubelska. Członkami założycielami byli: Maurycy Dziewulski, L. Hafner, Stanisław Janiszewski, Seweryn Moraczewski, Wacław Moritz i Stefan Sokołowski. Zebranie organizacyjne odbyło się 27 października 1911 r. w sali Resursy Kupieckiej z udziałem 40 osób; uchwalono wówczas statut i wybrano Zarząd w składzie: S. Sokołowski (przewodniczący), L. Hafner (zastępca przewodniczącego), S. Moraczewski (sekretarz), F. Bańkowski, M. Dziewulski, S. Janiszewski, W. Moritz, Czesław Rakowski, Stefan Terpiłowski. Wkrótce po założeniu Towarzystwa zmieniono jego nazwę na Stowarzyszenie Techników w Lublinie.

Zadaniem Stowarzyszenia było: popieranie rozwoju wiedzy technicznej, wzajemne zbliżenie techników różnych specjalności oraz udzielanie pomocy materialnej członkom.

Do wybuchu I wojny światowej koncentrowano się na organizowaniu odczytów publicznych, wycieczek, zabaw i koncertów oraz kolportowaniu czasopism i książek fachowych. Apelowano do władz o właściwą organizację kanalizacji, tramwajów elektrycznych, ulepszania dróg.

W początkach I wojny światowej działalności Stowarzyszenia niemal zamarła, ożywiła się podczas okupacji austriackiej (1915 – 18) i koncentrowała się niemal wyłącznie na obronie przemysłu lubelskiego przed rabunkową polityką władz okupacyjnych. Podjęto także próbę policzenia strat wśród lubelskiej kadry technicznej, w tym celu opracowano i rozesłano odpowiedni kwestionariusz. W 1920 r. członkowie Stowarzyszenia przystąpili do organizowania drobnego przemysłu, pracującego na potrzeby wojska.

Faktyczne odrodzenie Stowarzyszenia nastąpiło na zebraniu 29 maja 1920 r. z udziałem 49 osób (w tym 40 z Lublina), na którym wybrano nowy Zarząd w składzie: Z. Słomiński (prezes), Trzaskowski, Sternik, Macierewicz, Iwanicki, Lucht i F. Papiewski. W 1922 r. zalegalizowano nowy statut, przy czym Stowarzyszenie otrzymało nową nazwę: Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego w Lublinie. W latach 30., oprócz prezesów i sekretarzy, w skład Zarządu wchodził m.in. Henryk Koskowski, Antoni Kozłowski, S. Ryczyński, Jan Dębowski, Paweł Janiszewski, Władysław Konożak.

Członkowie Stowarzyszenia rekrutowali się głównie z Lublina, np. w 1924 r. na 93 członków tylko 21 rekrutowało się spoza Lublina, m.in. z Zamościa, Sokołowa, Łukowa, Międzyrzecza, Białej Podlaskiej, Radzyna. Podobnie było w latach następnych, np. w 1928 r. na 112 członków zamiejscowych było 28, a w 1931 r. na 136 członków 31 było zamiejscowych, głównie z województwa lubelskiego, ale także z Warszawy, Kalisza, Kielc i Mościc.

Finansowo Stowarzyszenie wspierały przedsiębiorstwa, m.in. E. Plage i T. Laśkiewicz, Standard – Nobel w Polsce, Fabryka Portland – Cementu „Firlej” w Rejowcu, Cukrownia „Milejów” w Milejowie.

W połowie lat 20. zaczęto organizować koła fachowe, w 1926 r. założono Koło Architektów, które w końcu dekady liczyło 14 członków, grupując niemal wszystkich architektów w województwie lubelskim. Jego pracami kierowali wówczas Ignacy Kędzierski (1926 – 28) i Jerzy Siennicki (1928 – 29). Członkowie Koła mieli skoncentrować swoją uwagę na pracy naukowej w dziedzinie architektury oraz czuwać nad poziomem architektury lubelskiej,

m.in. zasługą Koła było ogłoszenie i rozstrzygnięcie konkursu na Dom Strażacki w Lublinie. Koło Architektów wystąpiło ze Stowarzyszenia w 1930 r.

W 1929 r. zorganizowano Koło Inżynierów i Techników Drogowych, liczyło 30 członków, w jego Zarządzie zasiedli: B. Halberthal, A. Nadwodzki, J. Wasilewski, H. Zamorowski. Wkrótce (1930) powstało Koło Elektryków i Mechaników liczące w 1931 r. 40 członków.

Próbowano zorganizować oddział w Siedlcach, lecz w latach 1928 – 29 nie udało się tego sfinalizować, a w późniejszym okresie kwestii nie podejmowano.

Od końca lat 20. działały w Stowarzyszeniu następujące komisje: Odczytowo – Wycieczkowa, Propagandowa, Biblioteczna, Zebrań Towarzystw, Redakcyjna.

Inżynierowie i technicy zrzeszeni w Stowarzyszeniu nie przejawiali zbyt dużej aktywności intelektualnej, mierzonej liczbą wygłoszonych odczytów. W latach 1918 – 22 nie prowadzono dokumentacji z tego zakresu, natomiast w latach 1923 – 26 odnotowano tylko 14 odczytów. Ożywienie nastąpiło w 1927 r., wygłoszono wówczas 10, a w 1928 r. – 11 odczytów. Frekwencja też nie była imponująca, oscylowała od 14 (1925 r.) do 19 (1928 r.) osób. Do najaktywniejszych prelegentów należał A. Dominko, który koncentrował się, podobnie jak inni referenci, przede wszystkim na problematyce lubelskiej: „O stanie obecnym sprawy elektryfikacji m. Lublina” (1927), „O rzeźniach miejskich” (1927), „O inwestycjach miejskich” (1928) – podczas wielkiego kryzysu gospodarczego wygłosił znamieny odczyt pt. „Kryzys gospodarczy z punktu widzenia inżyniera” (1931); niewiele ustępował mu Eugeniusz Górecki: „Inżynier w służbie zdrowia” (1928), „Wodociągi lubelskie w wiekach średnich” (1928). W latach 30. wygłaszano poniżej 10 referatów rocznie, np. w 1936 r. – 8 odczytów, m.in. S. Łukasiewicz – „O architekturze hiszpańskiej” (1936), J. Dutkiewicz – „Stary Lublin” (1936), J. Czerwiński – „Elektryfikacja województwa lubelskiego” (1936).

Spośród innych odczytów można wymienić: W. Marczewski – „O elektryfikacji Lublina” (1927), Stanisław Korczyński – „Ogólne uwagi o wodociągach i kanalizacji w Lublinie” (1927), F. Turczynowicz – „Przedsiębior-

stwa miejskie a samorzady" (1928), Władysław Borawski – „Stan budownictwa szpitalnego w Polsce i Ameryce" (1930), Jan Myśliwski – „Regulacja rz. Bystrzycy na terenie m. Lublina" (1930).

Zapraszano referentów z zewnątrz, np. Stanisław Turczynowicz – „Znaczenie melioracji dla państwa" (1929), Zygmunt Wojnicz – Sianożęcki – „Zagadnienie obrony przeciwigazowej w zastosowaniu do nowoczesnego budownictwa" (1929), J. Biernacki - reprezentujący Stowarzyszenie dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce – „Organizacja warsztatu spawalniczego"(1933).

Wspólnie z Instytutem Naukowej Organizacji w Warszawie zorganizowano w końcu 1930 r. cykl odczytów na temat naukowej organizacji pracy, wygłosili je m.in. Waław Milewski – „Ogólne zasady naukowej organizacji", Waław Adamiecki – „Zastosowanie naukowej organizacji w administracji publicznej".

Stowarzyszenie starało się wpływać na decyzje władz Lublina, dotyczące zagadnień technicznych, poprzez stałych przedstawicieli w miejskich komisjach Budowlanej i Inżynieryjnej oraz rzeczoznawców, członków Stowarzyszenia, zapraszanych do konkretnych spraw przez Magistrat. Posiadano przedstawicieli: w Towarzystwie Szkoły Budownictwa w Lublinie, Wojewódzkim Komitecie Regionalnym, Miejskiej Komisji Budowlanej, Miejskiej Komisji Inżynieryjnej. Stowarzyszenie brało udział w organizowaniu kursów fachowych dla brukarzy i murarzy (1927), Szkoły Budownictwa w Lublinie (1928). Z nauczycielami szkoły im. Syroczyńskiego i Cechem Ślusarzy zorganizowano w Towarzystwie Rzemieślniczym cykl wykładów z techniki metalowej dla pracowników przemysłów metalowych. Wydawano różnego rodzaju opinie, np. w sprawie projektów statutów miejskich przedsiębiorstw użyteczności publicznej w Lublinie.

Myśl wydawania własnego czasopisma zrodziła się w 1927 r., zaczęto realizować ją w końcu 1928 r. i w styczniu 1929 r. ukazał się „Biuletyn Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego". Od nr 6 – 7 z października i listopada 1929 r. „Biuletyn" zmienił tytuł na „Technik Lubelski". Miał on służyć, według deklaracji redakcji, nawiązaniu bliższego kontaktu

między technikami województwa lubelskiego a także innych województw. Zamierzano relacjonować postępy rozwoju techniki i przemysłu w województwie i całym kraju. Redaktorem odpowiedzialnym był K. Danowski, sekretarzem redakcji pierwszych dwóch numerów W. Chramiec, a następnie A. Nadwodzki. Od maja 1930 r. redaktorem został E. Górecki, a redaktorem odpowiedzialnym F. Turczynowicz. Nakład oscylował od 250 do 300 egzemplarzy, a na początku 1930 r. wynosił nawet 350 egzemplarzy, zaś w 1931 r. już tylko 225 egzemplarzy.

Oprócz części artykułowej w każdym numerze były następujące działy: Z kroniki technicznej, Przegląd czasopism technicznych, Kronika bieżąca, Z życia Stowarzyszenia, Kronika ekonomiczna, Kronika miejscowa.

Na łamach czasopisma ukazały się m.in. następujące artykuły: Konrada Jankowskiego – „Nędza mieszkańców w miastach i miasteczkach woj. lubelskiego w cyfrach” (1929), Gustawa Woysława – „Ruch autobusowy i konserwacja szos” (1929), Józefa Modrzejewskiego – „O rozbudowie Gazowni Miejskiej w Lublinie” (1929), Jana Myśliwskiego – „Regulacja dolnej Wilgi” (1930), Stanisława Maliszewskiego – „Rola i zadania inżyniera w społeczeństwie” (1930), Marii Łzyckiej – „Centrala telefoniczna jako nerw miasta” (1930), S. Turczynowicza – „Rola techniki w rolnictwie” (1930), Bogusława Stojanowskiego – „Zagadnienia elektryfikacyjne na terenie województwa lubelskiego” (1931), Tadeusza Witkowskiego – „O barwę w architekturze starego Lublina” (1931), J. Siennickiego – „Uwagi do planu regulacyjnego m. Zamościa” (1931).

W 1930 r. wprowadzono zwyczaj przygotowywania numerów z tematyką wiodącą, najczęściej dotyczącą Lublina: Rzeźni Miejskiej w Lublinie (nr 2/3), problemów mieszkaniowych Lublina (nr 5/6), roli techniki w rolnictwie (nr 7/8), zastosowania betonu w budownictwie na terenie województwa lubelskiego (1931 nr 10/11).

W 1929 r. na łamach „Biuletynu” wystąpiono z propozycją zorganizowania w Lublinie I Zjazdu Inżynierów i Techników Województwa Lubelskiego, na forum którego miano przedstawić, szerokim kręgom społeczeństwa lubelskiego, stan techniki w województwie, konieczność budowy no-

wych dróg, rozbudowy miast i wsi, urządzeń techniczno – sanitarnych, elektryfikacji, melioracji, szkolnictwa zawodowego.

Do organizowania biblioteki przystąpiono w 1912 r., pracami kierowali bibliotekarze Smoleński i S. Moraczewski. Z powodu braku pieniędzy rozwijała się ona bardzo powoli, w 1929 r. liczyła zaledwie 85 książek i 38 tomów roczników czasopism technicznych, zaś w 1931 r. – 116 książek i broszur techniczno – naukowych oraz 74 kompletów roczników czasopism. Od 1927 r. zaczęła funkcjonować czytelnia czasopism, w 1928 r. prenumerowano 12 czasopism technicznych, w tym 2 czasopisma elektrotechniczne. Bibliotekarzami w końcu lat 20. byli: A. Dominko i Rościśław Wójcicki, a w latach 30.: Antoni Kozłowski, F. Papiewski, K. Danowski.

Stowarzyszenie było członkiem założycielem Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), współpracowano z Komitetem Wojewódzkim Ligi Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (zob.) i Stowarzyszeniem Techników Polskich w Warszawie (zob.).

Działalność Stowarzyszenia przerwał wybuch II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

Biuletyn Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego 1929 – 1931 (od X - XI 1929 r. Technik Lubelski)

Źródła: Sprawozdanie Stowarzyszenia Techników w Lublinie za okres od 22 kwietnia 1927 r. do 21 października 1927 r., „Wiadomości ZPZT” 1928 nr 1 – 2 s. B4 – B6; Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego w Lublinie od dnia 21 kwietnia 1928 r. do dnia 19 kwietnia 1929 r., „Biuletyn Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego” 1929 nr 4 s. 13 – 16; Sprawozdanie Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego w Lublinie za okres 1918 – 1928, „Wiadomości ZPZT” 1929 nr 6 s. B89 – B95; Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego w Lublinie od 19 kwietnia 1929 r. do 17 maja 1930 r., „Technik Lubelski” 1930 nr 5 – 6 s. 47 – 53; XX sprawozdanie obejmujące kadencję Zarządu wybranego na XIX zwyczajnym Walnym Zebraniu członków Stowarzyszenia Techników dnia 17 maja 1930 r., „Technik Lubelski” 1931 nr 4 s. 22 – 28; Sprawozdanie z Walnego Zebrania Stowarzyszenia Techników Woj. Lubelskiego w dniu 24 kwietnia 1931 r., „Technik Lubelski” 1931 nr 5 – 6 s. 34 – 36; Lubelski Związek Pracy Kulturalnej. Sprawozdanie z działalności za rok 1936, Lublin 1937 s. 33 – 34; Spis członków Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego, „Wiadomości ZPZT” 1924 nr 4 – 6 s. B37 – B39; Lista członków Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego w Lublinie na rok 1931, „Technik Lubelski” 1931 nr 1 s. 25 – 28; Z towarzystw technicznych. Towarzystwo Techników w Lublinie, „PT” 1911 nr 44 s. 583 – 584; Z towarzystw technicznych. Ze spraw Stowarzyszenia Techników w Lublinie, „PT” 1912 nr 8 s. 101 – 102, nr 47 s. 619 – 620; Sprawy bieżące. Odezwa. Stow. Techników w Lublinie, „CzT” 1916 nr 9 s. 100; Sprawy bieżące. Stowarzyszenie Techników w Lublinie, CzT” 1920 nr 12 s.99; Związki i stowarzyszenia techniczne. Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego, „PT” 1920 nr 24 s. 125, nr 33 s. 167;

Zebranie Techników Województwa Lubelskiego, „Głos Lubelski” 1920 nr 147 s. 2; Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego, „Ziemia Lubelska” 1920 nr 240 s. 2; Z działalności Komisji Odczytowo – Wycieczkowej, „Biuletyn Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego” 1929 nr 2 s. 11 – 14, nr 3 s. 14 – 15; Z działalności Zarządu Stowarzyszenia Techników, Tamże 1929 nr 2 s. 17, 19; Z życia Stowarzyszenia, Tamże („Technik Lubelski”) 1929 nr 3 s. 21, nr 6 – 7 s. 19 – 220, 1930 nr 1 s. 19 – 22, nr 5 – 6 s. 53 – 54, nr 7 – 8 s. 40 – 43, nr 12 s. 22 – 23, 1931 nr 10 – 11 s. 36 – 37, nr 12 s. 23 – 24; E. Górecki, O konieczności urządzenia zjazdu inżynierów i techników woj. lubelskiego, Tamże 1929 nr 2 s. 10 – 11; Ze Stowarzyszenia Techników Województwa Lubelskiego, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1930 nr 49 – 50 s. A200, 1932 nr 11 s. C21 – odwrotność; Kronika. Odczyt w Stowarzyszeniu Techników w Lublinie, „Spawanie i Cięcie Metali” 1933 nr 3 s. 36.

Literatura: H. Gawarecki, Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 307 – 309 (hasło zweryfikowano, uzupełniono i znacznie rozszerzono).

STOWARZYSZENIE TELETECHNIKÓW POLSKICH

Okres działalności: 1920 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1920 –26 Koło Teletechników przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie). **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zebranie, Zarząd, komisje. **Biblioteka:** około 500 woluminów (1939). **Liczba członków:** 29 (1920), 53 (1925), 108 (1930), 157 (1935), 208 – w tym 2 honorowych i 8 zbiorowych (V 1939). **Prezesi:** Włodzimierz Dobrowolski (1920), Kazimierz Zajdler (1921 – 23), Aleksander Nowicki (1924), Aleksander Olendzki (1925 – 26), Ignacy Niepołomski (1927 – 28), Kazimierz Kłys (1928, 1930), Tadeusz Jawor (1929 – 30), Stefan Peretjatkowicz (1931 – 33), Kazimierz Gaberle (1933 – 34), Stanisław Kuhn (1934 – 38), Stanisław Ignatowicz (1938 – 39). **Sekretarze:** Waław Niemirowski (1922 – 23, 1926 – 27), Stanisław Zuchmantowicz (1924), Eugeniusz Urbanowicz (1925 – 26), Henryk Seydenman (1927 – 28), Stanisław Kuhn (1928 – 30), Stanisław Ignatowicz (1930 – 32), Zygmunt Sosnowski (1932 – 34), Gustaw Ombach (1934), Waław Kulej (1934 – 36), Ludwik Goczałkowski (1936 – 38), Zdzisław Raczyński (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Inicjatorami utworzenia w styczniu 1920 r. Koła Teletechników przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie byli inżynierowie i technicy

cy z Ministerstwa Poczt i Telegrafów: Ludwik Chełmiński, Z. Chołodecki, Stanisław Daszyński, Dickstein, Kazimierz Dutczyński, Władysław Gadowski, Waclaw Hummel, Jarocki, Stefan Jasiński, Józef Jotkiewicz, Jan Kolebski, Henryk Kowalski, Łatkiewicz, Mieczysław Mazanek, W. Niemirowski, I. Niepołomski, Zygmunt Strasburger, Sokołowicz, Wiszniewski, K. Zajdler, Jan Zajkowski, Józef Żółtowski, Karol Żuchowicz. Na zebraniu nadzwyczajnym Koła 6 lutego 1920 r. za jego założycieli uznano inżynierów: J. Jotkiewicza, J. Kolebskiego i J. Zajkowskiego.

W pierwszym okresie działalności skoncentrowano się na współpracy z Ministerstwem Poczt i Telegrafów w celu należytego zorganizowania działu technicznego w Zarządzie Poczt i Telegrafów. Koło wystąpiło z inicjatywą usamodzielnienia służby technicznej w resorcie i podniesienia poziomu fachowego pracowników technicznych przez uruchomienie zawodowego szkolnictwa teletechnicznego. Rezultatem tych starań było powstanie w 1921 r. średniej szkoły teletechnicznej przy Okręgowej Dyrekcji Poczt i Telegrafów w Warszawie, która przygotowywała techników do pracy przy budowie, konserwacji i eksploatacji urządzeń telegraficznych i telefonicznych.

Członkowie Koła pracowali w komisjach: Organizacyjnej, Wydawniczej, Słowniczej, Komunikacji Telefonicznej (na dalsze odległości), Normalizacyjnej i Zebrań Towarzyskich. Największą aktywność przejawiała Komisja Słownicza, do 1926 r. odbyła ona 74 posiedzenia, na których przedyskutowano i przyjęto wiele nowych nazw polskich dla różnego rodzaju urządzeń telefonicznych. Przedstawiciel komisji brał udział w pracach nad ustaleniem słownictwa telefonicznego w Centralnej Komisji Słowniczej przy Stowarzyszeniu Elektrotechników Polskich. Komisja Słownicza Stowarzyszenia Elektrotechników Polskich opracowała projekt schematyczny symboli teletechnicznych przesłany przez Polski Komitet Elektrotechniczny do Komisji Międzynarodowej jako projekt polski.

Komisja Wydawnicza wydała książkę H. Kowalskiego i S. Zuchmantowicza – „Aparaty telegraficzne Mors, stukawka, Juz” (Warszawa 1924), której 2000 nakład został wyczerpany w ciągu roku. Dzięki materialnemu poparciu Komisji Wydawniczej ukazała się w 1925 r. książka Stanisława

Wysockiego i K. Kłysa – „Telefony i łącznice telefoniczne” (Warszawa 1925).

Kilkuletnia aktywna praca członków Koła Teletechników pozwoliła na wyodrębnienie się 15 kwietnia 1926 r. w samodzielną organizację pod nazwą Stowarzyszenie Teletechników Polskich (STP). Pierwszy statut zatwierdziło Ministerstwo Spraw Wewnętrznych 28 sierpnia 1926 r., a następny Komisarz Rządu m.st. Warszawy 4 grudnia 1929 r. Według tych statutów STP zrzeszało inżynierów i techników, pracujących na polu teletechniki: telegrafii, telefonii, radiotelegrafii, radiotelefonii, blokad kolejowych, wszelkiego rodzaju sygnalizacji elektrycznej. Zadaniem stowarzyszenia było wszechstronne popieranie rozwoju teletechniki w Polsce poprzez: wydawanie książek i czasopism fachowych, popieranie piśmiennictwa fachowego, organizowanie bibliotek, odczytów, wycieczek naukowych, wystaw, popieranie szkolnictwa teletechnicznego, udzielanie bezpłatnej porady fachowej, opracowywanie przepisów i norm oraz opiniowanie wszystkich zagadnień dotyczących urządzeń teletechnicznych.

Członkowie STP dzielili się na honorowych, zwyczajnych i zbiorowych. Członkami honorowymi mogły być osoby zasłużone na polu teletechniki lub dla STP. Godność członka honorowego otrzymali ministrowie poczt i telegrafów: Bogusław Miedziński (1929) i Emil Kaliński (1938). W 1939 r. STP liczyło 8 członków zbiorowych, w tym: Państwowe Zakłady Tele i Radiotechniczne, Polską Akcyjną Spółkę Telefoniczną i Towarzystwo Kabli Dalekosiężnych w Warszawie, Standard Electric Company z Warszawy, Siemens z Warszawy, Ericsson z Warszawy.

Działalność odczytową prowadzono bardzo nieregularnie, od 2 odczytów w latach 1920, 1923, 1929 do 16 odczytów w 1935 r. W 1928 r. odbyło się 12 odczytów, a po 10 w latach 1932, 1934, 1936. Na uwagę zasługuje cykl 10 odczytów w 1928 r. dotyczący „Zasad działania łącznic telefonicznych systemu automatycznego”, wygłosili je m.in. Roman Trechciński, Bolesław Jakubowski i S. Kuhn. W 1935 r. cykl odczytów poświęcono nowej warszawskiej stacji międzymiastowej, a w 1936 r. i 1937 r. telefonii wiejskiej.

Odczyty specjalistyczne uzupełniały wystąpienia uczonych polskich na temat najnowszych postępów nauki w fizyce, np. prof. Ludwika Wertensteina – „Budowa i rozpad jąder atomowych” (1934) i ówczesnego doktora Andrzeja Sołtana – „Zastosowanie wysokich napięć do rozbijania jąder atomowych”. Szeroko korzystano z wiedzy zagranicznych uczonych i inżynierów zapraszając ich na odczyty. Np. inż. A. Damoiseaux z Paryża wygłosił prelekcję o „Zautomatyzowaniu paryskiej sieci telefonicznej” (1928), prof. F. Schröter z berlińskiej firmy Telefunken mówił o „Rozwoju telewizji” (1935), nawiasem mówiąc w tym samym roku Stefan Manczarski również informował członków STP o „Postęпах telewizji”, prof. Artur Korn z Berlina przedstawił zagadnienia fototelegrafii. W 1933 r. odbył się cykl odczytów na temat budowy telefonicznych linii kablowych dalekosiężnych, referaty o projektowaniu i wyposażaniu takich linii wygłosili m.in. P.E. Erikson z londyńskiej firmy Standard Electric Corp. i dr inż. H. F. Meyer z berlińskiej firmy Siemens i Halske. Odczyty uzupełniały wycieczki, z reguły zwiedzano najnowsze inwestycje telefoniczne, telegraficzne i radiofoniczne w Polsce.

Dużą wagę przywiązywano do kształcenia młodzieży, fundowano roczne stypendia dla uczniów Państwowej Szkoły Teletechnicznej w Warszawie oraz dla studentów kierunku teletechnicznego Wydziału Elektrycznego Politechniki Warszawskiej. W czerwcu 1935 r. zgłoszono akces do Komitetu Funduszu Stypendialnego Elektrotechniki Polskiej im. Marszałka Józefa Piłsudskiego.

Utworzona w 1926 r. Komisja Przepisowo – Normalizacyjna uznana została przez Polski Komitet Elektrotechniczny za jego organ, współpracowała z Centralną Komisją Normalizacji Elektrotechnicznej Stowarzyszenia Elektryków Polskich i była w stałym kontakcie z Komisją Teletechniczną Polskiego Komitetu Elektrotechnicznego. Komisja prowadziła prace nad ustaleniem norm na izolatory porcelanowe. Najbardziej aktywną działalność przejawiały komisje Słownicza i Wydawnicza. Komisja Słownicza powstała 14 czerwca 1928 r. i za podstawę swoich prac przyjęła projekt międzynarodowego słownika teletechnicznego, a kierowali nimi W. Niemirowski i K. Zajdler. Komisja opiniowała nadsyłane projekty słowników, np. w 1930 r. na

prośbę Ministerstwa Robót Publicznych przejrzano i uzupełniono nadesłany projekt słownika z działu prądów słabych, ułożonego na podstawie słownika angielskiego „British Standard Glossary of Terms used in Electrical Engineering. April 1926”. Prace nad tłumaczeniem międzynarodowego słownika telefonicznego zakończono w 1932 r., ostateczny materiał przygotowywała Irena Wasiutyńska, poszczególne terminy publikowano na łamach „Przeglądu Teletechnicznego”, a czytelnicy mogli zgłaszać własne propozycje. Wyniki końcowe tych prac przekazano Państwowemu Instytutowi Telekomunikacyjnemu.

Aktywność Komisji Wydawniczej (od 1930 r. Komitet Wydawniczo – Redakcyjny) spowodowała, że wokół niej zogniskował się prawie cały polski teletechniczny ruch wydawniczy. Od 1928 r. wydawany był „Przegląd Teletechniczny” (od 1939 r. „Przegląd Telekomunikacyjny”), miesięcznik poświęcony sprawom telefonii, telegrafii, sygnalizacji i problemom radia, wydawano go przy pomocy finansowej Ministerstwa Poczty i Telegrafów. Kolejnymi redaktorami naczelnymi byli: Henryk Kowalski, Henryk Pomirski (od IX 1933), Witold Nowicki (od VII 1939). Nakład „Przeglądu Teletechnicznego” wzrósł z 1600 egzemplarzy w 1928 r. do 2400 egzemplarzy w 1938 r., przy czym największy nakład osiągnięto w 1935 r. – 3100 egzemplarzy. Do „Przeglądu Teletechnicznego” dołączano dodatki: „Przegląd Poczty” (od 1931) o nakładzie 4200 egzemplarzy w 1938 r., „Wiadomości Teletechniczne” od 1932 r. o nakładzie 4300 egzemplarzy w 1938 r. Od 1938 r. zaczął wychodzić „Kwartalnik Telekomunikacyjny”, czasopismo naukowe poświęcone telekomunikacji, w którym publikowano obszernie rozprawy naukowe, m.in. J. Groszkowskiego – „Stabilizacja częstotliwości przy pomocy obwodu o stałych równomiernie rozłożonych”.

„Przegląd Teletechniczny” starał się stymulować pracę naukową najwybitniejszych inżynierów, przyznając od 1936 r. nagrodę w wysokości 500 zł za najlepszy artykuł opublikowany na swoich łamach w poprzednim roku. Za 1935 r. przyznano nagrodę Konstantemu Dobrskiemu za artykuł pt. „Niektóre zagadnienia z rachunku prawdopodobieństwa w zastosowaniu do ruchu telefonicznego międzymiastowego”, w 1936 r. Witoldowi Nowickiemu

za „Współpracę filtru z lampą katodową”, w 1937 r. Wacławowi Żochowskiemu za „Obliczanie indukcyjności własnej przewodów elektrycznych”, w 1938 r. Michałowi Utnikowi za „O przyczynach wadliwego wybierania numerów w centralach telefonicznych”. W 1937 r. staraniem STP opracowano i wydano obszerną pracę pt. „Podręcznik teletechnika” pod redakcją S. Ignatowicza. Nakład, liczący przeszło 3000 egzemplarzy, został wyczerpany wiosną 1939 r., podjęto wówczas przygotowania do drugiego wydania.

Członkowie STP aktywnie uczestniczyli w pracach Rady Teletechnicznej przy Ministerstwie Poczty i Telegrafów. STP współpracowało z teletechnikami czechosłowackimi i Hiszpańskim Stowarzyszeniem Inżynierów Telekomunikacji.

Od 1935 r. rozpoczęto rozmowy na temat zjednoczenia stowarzyszeń grupujących elektryków. W 1936 r. S. Ignatowicz wszedł w skład Komisji Porozumiewawczej, która przygotowywała zasady przyłączenia STP i Związku Polskich Inżynierów Elektryków do Stowarzyszenia Elektryków Polskich (SEP). Uchwała w tej sprawie zapadła 26 października 1938 r., a formalne połączenie nastąpiło na XI Walnym Zgromadzeniu SEP w Katowicach 18 czerwca 1939 r. STP weszło w skład SEP jako Sekcja Teletechniczna, a jej pierwsze posiedzenie odbyło się 28 czerwca 1939 r.

Wydawnictwa ciągłe:

„Przegląd Teletechniczny”. Warszawa 1928 – 1939, od 1939 r. tytuł „Przegląd Telekomunikacyjny”

„Przegląd Pocztowy”. Warszawa 1931 – 1939, dodatek do „Przeglądu Teletechnicznego”

„Wiadomości Teletechniczne”. Warszawa 1932 – 1939, dodatek do „Przeglądu Teletechnicznego”

„Kwartalnik Telekomunikacyjny”. Warszawa 1938 – 1939.

Źródła: Statut Stowarzyszenia Teletechników Polskich, „Przegląd Teletechniczny” 1930 nr 3 s. 97 – 99; Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie za rok 1924; Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie za rok 1925, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1926 nr 4 – 5 s. B31 – B32; Sprawozdanie ... za rok 1926, Tamże 1927 nr 3 s. B30; Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Teletechników Polskich za czas od 19 IV 1928 r. do 10 IV 1929 r., „Przegląd Teletechniczny” 1929 nr 4 s. 121 – 124; Sprawozdanie ... od 10 IV 1929 r. do dn. 26 III 1930 r., Tamże 1930 nr 1 s. 132 – 135; Sprawozdanie władz Stowarzyszenia Teletechników Polskich z działalności za rok operacyjny 1931/32, Tamże 1932 nr 6 s. 180 – 182; Sprawozdanie Zarządu Stowarzyszenia Teletechników Polskich z działalności za rok 1932/33, Tamże 1933 nr 5 s. 154 – 156; Sprawozdanie ... 1933/34, Tamże 1934 nr 6 s. 186 – 188; Sprawozdanie ... 1934/35, Tamże 1935 nr 5 s. 151 – 155; Sprawozdanie ... 1935/36, Tamże 1936 nr 6 s. 185 – 188; Sprawozdanie ... 1936/37, Tamże 1937 nr 6 s. 183 – 185; Sprawozdanie ... 1937/38, Tamże 1938 nr 5 s. 148 – 150; Sprawozdanie ... 1938/39, Tamże 1939 nr 6 s. 182 – 188; Stowarzyszenia i organizacje. Stowarzyszenie

Teletechników Polskich, „Przegląd Elektrotechniczny” 1926 nr 10 s. 192; Stowarzyszenia i organizacje. Stowarzyszenia Teletechników Polskich, „Przegląd Elektrotechniczny” 1926 nr 10 s. 192; Ze Stowarzyszenia Teletechników Polskich, „Przegląd Teletechniczny” 1928 nr 1 – 2 s. 29 – 30, nr 5 s. 128 – 129, nr 6 s. 204, nr 9 s. 230, 1929 nr 3 s. 66 – 67, 93 – 94, nr 10 s. 329 – 330, nr 11 s. 370 – 371, 1930 nr 1 s. 29, nr 4 s. 140 – 141, 1931 nr 11 s. 365, nr 12 s. 395, 1932 nr 2 s. 59, nr 3 s. 89 – 90, nr 4 s. 124 – 125, nr 6 s. 179, 181, nr 10 s. 315, nr 12 s. 376, 1933 nr 1 s. 22, nr 3 s. 91, nr 6 s. 187 – 188, nr 9 s. 281, nr 12 s. 422 – 423, 1934 nr 4 s. 119 – 120, 123, nr 5 s. 153 – 155, nr 10 s. 312, nr 11 s. 347 – 348, nr 12 s. 381, 1935 nr 1 s. 29, nr 2 s. 58 – 59, nr 3 s. 91, nr 4 s. 123, nr 5 s. 151, nr 6 s. 188, nr 7 s. 219, nr 10 s. 315, nr 11 s. 346, nr 12 s. 379 – 380, 1936 nr 1 s. 24 – 27, nr 2 s. 59, nr 7 s. 221, nr 11 s. 348, nr 12 s. 380, 1937 nr 1 s. 27, nr 3 s. 89 – 92, nr 4 s. 123, nr 6 s. 182, 185 – 188, nr 10 s. 313, nr 11 s. 347 – 348, 1938 nr 1 s. 27, nr 2 s. 60, nr 3 s. 91, nr 4 s. 130, nr 5 s. 152 – 154, nr 6 s. 188, nr 10 s. 316, nr 11 s. 375 – 380, nr 12 s. 411, 1939 nr 1 s. 27, nr 2 s. 57, nr 3 s. 90 – 91, nr 4 s. 122, nr 5 s. 155, nr 6 s. 184 – 188, nr 7 s. 215 – 218; Komunikaty Zarządu Głównego Związku Polskich Inżynierów Elektryków, „Biuletyn Związku Polskich Inżynierów Elektryków” 1937 nr 6 – 7 s. 12.

Literatura: I. Niepołomski, Stowarzyszenie Teletechników Polskich, „Przegląd Teletechniczny” 1928 nr 1 – 2 s. 28 – 29; F. Karśnicki, Polskie organizacje elektrotechniczne, „Przegląd Elektrotechniczny” 1929 nr 12 s. 335 – 336; Stowarzyszenie Teletechników Polskich (w) Gospodarka elektryczna w Polsce 1930 s. 225 – 226; S. Kuhn, Cele i zadania Stowarzyszenia Teletechników Polskich, „Przegląd Teletechniczny” 1938 nr 5 s. 150 – 151; Stowarzyszenie Elektryków Polskich, „Przegląd Elektrotechniczny” 1938 nr 24 s. 801; Z. Raczyński, Stowarzyszenie Teletechników Polskich, „Przegląd Elektrotechniczny” 1939 nr 12 s. 650 – 655; J. Kubiawski, Stowarzyszenie Teletechników Polskich (w) Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 1. Po red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 309 – 312; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. II. Dwudziestolecie międzywojenne, Warszawa 1993, s. 30.

TOWARZYSTWO DLA PIELĘGNOWANIA I ROZPOWSZECHNIANIA WIADOMOŚCI TECHNICZNYCH, PRZEMYSŁOWYCH I PRZYRODNICZYCH

Okres działalności: 1866 – 1879. **Siedziba:** Lwów. **Struktura organizacyjna:** Zarząd. **Liczba członków:** 112 (1866), 172 (1869), 62 (1870). **Przewodniczący:** Aleksander Reisinger (1866 – 70), Feliks Strzelecki (1870 - ?). **Sekretarz:** Seweryn Płachetka (1866).

Charakterystyka działalności

Zebranie założycielskie Towarzystwa dla Pielęgnowania i Rozpowszechniania Wiadomości Technicznych, Przemysłowych i Przyrodniczych odbyło się 16 grudnia 1862 r. z inicjatywy niemieckiego inżyniera Wincen- tego Kuhna w mieszkaniu Aleksandra Reisingera, dyrektora Akademii

Technicznej we Lwowie, z udziałem Adolfa Gabrielelego i Gustawa Peschke – profesorów tej uczelni. Dnia 22 grudnia wybrano Komitet Towarzystwa w składzie: A. Gabriely, Alojzy Handl – profesor Uniwersytetu Krakowskiego, Karol Singer – kupiec, uchwalono regulamin i postanowiono organizować odczyty. Towarzystwo liczyło wówczas 30 członków. W okresie do maja 1863 r. odbyło się 17 zebrań z 34 odczytami.

Wydarzenia związane z powstaniem styczniowym przerwały działalność nie powołanego jeszcze formalnie do życia Towarzystwa.

Działalność podjęto ponownie w grudniu 1864 r. z udziałem 28 członków. Statut (w języku niemieckim) został zatwierdzony przez władze austriackie 28 lutego 1866 r. W skład zarządu weszli: A. Reisinger – przewodniczący, S. Płachetka – sekretarz, W. Kuhn, F. Strzelecki, Wawrzyniec Żmurko. Statut i pierwsze sprawozdanie z 1866 r. ukazały się w języku niemieckim, przy czym sprawozdanie zawierało dedykację polską adresowaną do ówczesnego namiestnika Agenora hrabiego Gołuchowskiego oraz dwie rozprawy w języku polskim i pięć w języku niemieckim.

Projektowane w 1869 r. wydawanie własnego czasopisma, kwartalnika „Przyroda” nie zostało zrealizowane, ponowna próba z września 1874 r. zakończyła się krótkotrwałym powodzeniem, albowiem wydano zaledwie jeden numer „Czasopisma Technicznego” pod redakcją Jana Nepomucena Franke, prof. Akademii Technicznej.

W 1869 r. stowarzyszenie liczyło 172 członków, ale z końcem 1870 r. liczba ich spadła do 62 osób. Kryzys gospodarczy z 1873 r. pociągnął za sobą upadek wielu zakładów przemysłowych, zubożenie pracujących w nich techników oraz inżynierów i w konsekwencji sparaliżował całkowicie działalność Towarzystwa, które formalnie rozwiązało się w 1879 r. Stowarzyszenie, mimo urzędowego charakteru niemieckiego, było, jak to wówczas określano, „na wskroś duchem polskim przejęte”.

Wydawnictwa ciągłe:

Czasopismo Techniczne. Lwów 1874 nr 1

Literatura: L. Królikowski, „Dźwignia”, „Prasa Techniczna” 1986 nr 3 s. 27 – 33; J. Piłatowicz, Towarzystwo dla Pielęgnowania i Rozpowszechniania Wiadomości Technicznych, Przemysłowych i Przyrodniczych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 180 – 181.

TOWARZYSTWO GÓRNIKÓW I HUTNIKÓW ZIEM POLSKICH DOTYCHCZASOWEGO ZABORU PRUSKIEGO

Okres działalności: 1919 – 1920. **Siedziba:** Bytom. **Liczba członków:** 16 (1920).

Charakterystyka działalności

Na zebraniu 11 stycznia 1919 r. w Bytomiu, w którym uczestniczyło 9 osób w tym 4 górników i 3 hutników, powołano do życia Towarzystwo Górników i Hutników Ziemi Polskiej dotychczasowego Zaboru Pruskiego. Później liczba członków wzrosła do 16, wśród nich było 8 inżynierów i techników górniczych. W dniu 17 czerwca 1920 r. Towarzystwo przystąpiło do Związku Górników i Hutników Polskich (zob.), przekształcając się w Koło Górnośląskie tego Związku.

Literatura: J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa – Kraków 1978 s. 183.

TOWARZYSTWO LIGA PRACY

Okres działalności: 1919 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zgromadzenie Ogólne, Zarząd Główny; koła. **Biblioteka:** 107 woluminów. **Liczba członków:** 600 (1925). **Prezes:** Piotr Drzewiecki (1919 – 39). **Sekretarze:** Stanisław Chodynicki (1921 – 24), Jan Oberfeld (Obalski) (1924 – 39).

Charakterystyka działalności

Polska kadra techniczna uważała, że podstawowym elementem odbudowy, a następnie rozbudowy gospodarki polskiej po zniszczeniach I wojny światowej będzie dobrze zorganizowana i wydajna praca, oparta na zasadach naukowych. Naukowa organizację pracy miały propagować stowarzyszenia i Instytut Organizacji Pracy. Tego ostatniego nie udało się początkowo powołać do życia, natomiast z inicjatywy Piotra Drzewieckiego utworzono w 1919 r. Towarzystwo Liga Pracy. Obok Drzewieckiego założycielami

Ligi Pracy byli: Karol Adamiecki, Henryk Karpiński, Stanisław Jan Okolski i Zygmunt Straszewicz.

Zadaniem Ligi zgodnie ze statutem zatwierdzonym 26 lutego 1919 r., było: „a) szerzenie świadomości, że celowa i wydajna praca obywateli jest podstawą ogólnej pomyślności narodu, b) wzmożenie w społeczeństwie wydajności pracy i popieranie prawidłowej jej organizacji, jako podstawy dobra ogólnego”. Realizacji tych zadań miało służyć: założenie instytutu organizacji pracy, udzielanie porad, współdziałanie z władzami szkolnymi przy wdrażaniu młodzieży do systematycznej i wytrwałej pracy, przedstawianie wniosków i projektów dążących do podniesienia wydajności pracy, urządzenie odczytów i wykładów, wydawanie książek i broszur.

Członkowie Towarzystwa (osoby i instytucje) dzielili się na wspierających, rzeczywistych i honorowych. Tytuł członka honorowego otrzymali: Piotr Drzewiecki, Cyryl Ratajski i Stanisław Wachowiak w 1929 r. oraz Kazimierz Jackowski w 1939 r.

Działalność Ligi Pracy wspierały finansowo instytucje i zakłady przemysłowe, m.in. Bank Handlowy w Warszawie, Bank Kredytowy w Warszawie, Towarzystwo Aukcyjne Huta Bankowa, Lilpop Rau i Loewenstein, Stara-chowickie Zakłady Górnicze Sp. Akc., Związek Przemysłowców Metalowych.

Główną formą działalności Ligi było wydawanie broszur i książek oraz organizowanie odczytów. W pierwszym okresie wydano ponad 100 publikacji o charakterze propagandowym w znacznych nakładach, np. w 1921 r. nakład broszur wyniósł 60 tys. egz., w 1922 r. – 190 tys. egz., a w 1925 r. – ponad 357 tys. egz. Dominowały dwa tematy: praca i jej aspekty ekonomiczne oraz krytyka bolszewizmu (np. „Taylor czy Lenin”, „Czerezwyczałka”, „Bolszewicy w Rosji”, „Bolszewizm na Węgrzech”, „O demokracji i bolszewiźmie”). W 1923 r. wydano dwutomowy zbiór tych broszur pt. „Praca podstawą dobrobytu”, „Ku naprawie Rzeczypospolitej”. Autorem większości broszur o charakterze ekonomicznym był P. Drzewiecki, np. do 1927 r. na 44 wydawnictwa Ligi autorem 13 był Drzewiecki. Oprócz broszur wydawano pozycje książkowe, w tym tłumaczenia, np. F.W. Taylor: „Zasady organiza-

cji naukowej zakładów przemysłowych” (Warszawa 1924), B.C. Thompson: „System Taylora” (Warszawa 1925), H. Dubreuil: „Człowiek czy maszyna” (Warszawa 1932), T. Tillinger: „Podstawy psychologiczne i wydajności pracy” (Warszawa 1927), B. Nawrocki: „Rola personelu w usprawnieniu przedsiębiorstw” (Warszawa 1935/36).

Dużą wagę przywiązywano do działalności odczytowej na temat prawidłowej organizacji pracy; w pierwszych latach dominowały odczyty inż. J. Świątkowskiego, który do końca 1925 r. wygłosił przeszło 400 odczytów i pogadanek. Od 1922 r. odbywały się cykle odczytów na tematy ekonomiczne, których autorami byli: P. Drzewiecki, Konrad Ilski, Henryk Radziszewski, Stanisław Głąbiński, Z. Straszewicz, Czesław Klamer, Hipolit Gliwic, Edward Lipiński, Karol Rose; w 1933 r. zorganizowano cykl wykładów pt. „Poprawa organizacji” (Stanisław Płuzański, Aleksander Rothert, Stanisław Biedrzycki, Zygmunt Rytel), w 1934 r. – „Na właściwym miejscu właściwy człowiek” (B. Nawrocki, Jan Wojciechowski, Stefan Szulc, Helena Radlińska), w 1935 r. – „Zagadnienia gospodarki planowej” (E. Lipiński, Henryk Strasburger, C. Klamer, H. Gliwic, Roger Battaglia). W końcu 1937 r. odbyły się odczyty z cyklu pod znamienym tytułem „Zagadnienia uprzemysłowienia kraju”; wygłosili je m.in. Cz. Klamer – „Uprzemysłowienie podstawą dobrobytu i obronności kraju”, Roman Rybarski – „Rola państwa w uprzemysłowieniu kraju”, Tadeusz Lulek – „Zadania szkoły w uprzemysłowieniu kraju”.

Liga kierowała do władz memoriały dotyczące: czasu pracy (przeciwstawiano się wprowadzeniu 8-godzinnego dnia pracy), ograniczenia liczby świąt, ustawy przemysłowej i o urlopach, rozszerzenia robót publicznych, reorganizacji ministerstw gospodarczych, unowocześnienia pracy biurowej, ograniczenia możliwości strajków.

Z inicjatywy Ligi powstało Stowarzyszenie Samopomocy Społecznej, którego członkowie zastępowali strajkujących robotników przedsiębiorstw użyteczności publicznej, np. tramwajów, elektrowni i gazowni.

Przeprowadzono ankiety na temat: źródeł kryzysu gospodarczego, wysokich cen książek, sprawności nauczania na wyższych uczelniach tech-

nicznych, marnotrawstwa w kasach chorych, gospodarki tramwajowej w różnych miastach Europy.

W 1928 r. utworzono Biuro Informacyjne o źródłach wytwórczości krajowej (kierownik Antoni Rościśław Sroka), które współpracowało z Ligą Samowystarczalności Krajowej.

W ramach Ligi utworzono w 1920 r. fundusz im. Piotra Drzewieckiego dla krzewienia idei gospodarczego rozwoju narodu i państwa polskiego oraz fundusz im. Zygmunta Straszewicza dla wydawania dzieł z dziedziny gospodarki

Towarzystwo było jednym z inicjatorów utworzenia w 1925 r. Instytutu Naukowej Organizacji (inż. P. Drzewiecki jako prezes Ligi wchodził w skład Komitetu Organizacyjnego) i ściśle z nim współdziałało. Współpracowano również z Polskim Komitetem Normalizacyjnym, Kołem Naukowej Organizacji Pracy Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, Polskim Związkiem Przemysłowców Metalowych oraz czechosłowacką Akademią Pracy im. Masaryka. Członkowie Ligi brali udział w Polskich Zjazdach Naukowej Organizacji.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Towarzystwa.

Wydawnictwa ciągłe:

„Praca Wydajna”. Biuletyn „Ligi Pracy”. Warszawa 1930 nr 1 – 2

Źródła: Odezwa „Ligi Pracy” w sprawie zmniejszenia liczby świąt kościelnych, „Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1920 nr 2 s. 71 – 71; Z towarzystw naukowych, „Przegląd Organizacji” 1928 nr 11 s. 357, 1929 nr 1 s. 34; Kronika. Dziesięciolecie „Ligi Pracy”, „Technik Włókienniczy” 1930 nr 13 – 14 s. 17 – 18; Sekretariat, „Biuletyn Polskiego Związku Inżynierów Budowlanych” (dodatek do „Przeglądu Budowlanego”) 1937 nr 10 s. 551.

Literatura: J. Kubiawski, J. Piłatowicz, Liga Pracy /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 69 – 72 (tu dodatkowe źródła i literatura).

TOWARZYSTWO LOTNICZE

Okres działalności: 1924 – 1926. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Zarząd, oddziały prowincjonalne, ekspozytury. **Liczba członków:** 180 (1924), 600 (1925), 2000 (1926). **Prezesi:** Jerzy

Plewiński (1924 – 26), J. Przedborski (1926). **Sekretarz:** Jan Kubicki (1924 – 26).

Charakterystyka działalności

W 1924 r. grupa lotników polskich zwróciła się do Ligi Obrony Powietrznej Państwa (LOPP) z propozycją utworzenia w jej ramach sekcji lotniczej, która miała skupić wszystkich lotników działających w różnych rejonach Polski i przełamać dzielnicowy charakter funkcjonujących już stowarzyszeń, np. w Poznaniu działał Związek Lotników Polskich. LOPP propozycję tę odrzucił i wówczas lotnicy postanowili założyć odrębne stowarzyszenie, szybko opracowano statut, który Ministerstwo Spraw Wewnętrznych zatwierdziło 21 października 1924 r. Celem Towarzystwa Lotniczego było „budzenie zamiłowania żeglugi powietrznej we wszystkich jej objawach, ułatwianie i popieranie pracy technicznej i pilotażu”. W związku z tym postanowiono budować lotniska, warsztaty naprawcze, hangary, nabywać samoloty i szybowce, organizować zawody, konkursy, pokazy i wystawy, uruchomić własny organ prasowy, urządzać odczyty, wykłady i kursy.

W krótkim czasie Towarzystwo Lotnicze zdobyło znaczną liczbę członków skupionych w 10 oddziałach, m.in. w Krakowie, Poznaniu, Bydgoszczy, Toruniu, Lwowie i Zakopanem oraz ekspozyturach założonych we wszystkich większych miastach. Grupowali się w nich inżynierowie, technicy, piloci, konstruktorzy i mechanicy. Towarzystwo mogło jedynie efektywnie działać dysponując lotniskiem, dlatego w ciągu paru miesięcy zbudowano i uruchomiono w 1925 r. Pierwszy Cywilny Port Lotniczy w Młocinach pod Warszawą. Na bazie tego lotniska uruchomiono Szkołę Pilotów Cywilnych w Warszawie, przy czym zajęcia początkowo prowadzono w Państwowej Szkole Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda, ale wkrótce przeniesiono do własnej Szkoły Obsługi Lotniczej na Mokotowie. W 1925 r. kursy teoretyczne ukończyło 36 uczniów. Oddział w Poznaniu uruchomił Szkołę Techników Lotniczych. Działania te zyskały finansowe wsparcie ze strony Departamentu IV Ministerstwa Spraw Wojskowych. Te pierwsze przedsięwzięcia reklamowano w broszurze pt. „Towarzystwo Lotnicze. O czym każdy Polak wiedzieć powinien” (Warszawa 1925).

Natomiast 1 kwietnia 1926 r. zaczęto wydawać własny organ prasowy, dwutygodnik „Aviata” – „ilustrowane czasopismo poświęcone lotnictwu, automobilizmowi i radiu”. Redaktorem naczelnym był Jan Kubicki, a w skład redakcji wchodził m.in. Aleksander Pauli, Mieczysław Pietraszek, Jerzy Plewiński, J. Przedborski, Tadeusz Tański, Aleksander Wańkowicz. Oprócz części lotniczej czasopismo posiadało działy: „Automobilizm”, „Motocykle”, „Radio”. Do każdego numeru dołączano na zasadzie odrębnego działu „Biuletyn Zarządu Głównego Towarzystwa Lotniczego”. W „Aviacie” publikowali m.in. J. Kubicki – „Polski samolot sportowy St. Działowskiego”, Tadeusz Tański – „Budowa tłoka samochodowego” i „Czy Polska może produkować samochody” – odpowiadał twierdząco na to pytanie, Witold Rychter – „Wpływ kształtu komory wybuchowej cylindra na wydajność silnika”. Czasopismo ukazywało się bardzo krótko, zapewne ostatni nr 3 – 4 nosi datę maj – czerwiec 1926 r. Przynajmniej do tego numeru udało się dotrzeć.

Jak można sądzić, po przewrocie majowym w 1926 r. Towarzystwo Lotnicze przestało działać i wydawać „Aviatę”. Zapewne uległo rosnącym naciskom LOPP, a członkowie z czasem przenieśli się właśnie do tego stowarzyszenia, w którym zaczął funkcjonować Wydział Lotniczy.

Źródła: Statut Towarzystwa Lotniczego (w) Towarzystwo Lotnicze. O czym każdy Polak wiedzieć powinien, Warszawa 1925 s. 10 – 16; Br., Ku wyżynom, „Aviata” 1926 nr 1 s.3 – 5; O jednolity front lotniczy. „Aviata” 1926 nr 2 s.2 – 3; W jaki sposób powstało Towarzystwo Lotnicze, co zrobiło za czas swej egzystencji. „Biuletyn Zarządu Głównego Towarzystwa Lotniczego” (w) „Aviata” 1926 nr 2 – III strona okładki.

Literatura: J. Piłatowicz, Towarzystwo Lotnicze /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 154 –155.

TOWARZYSTWO OBRONY PRZECIWGAZOWEJ

Okres działalności: 1924 – 1928. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zgromadzenie, Zarząd Główny. **Prezes:** Jan Zagleniczny (1924 – 28). **Sekretarz:** Janusz Gašiorowski (1927 – 28).

Charakterystyka działalności

Towarzystwo Obrony Przeciwgazowej (TOP) powstało w 1924 r. w wyniku przekształcenia działającego od 1922 r. Komitetu Obrony Przeciwgazowej.

Zadaniem TOP, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 21 stycznia 1925 r., było wszechstronne badanie środków walki chemicznej gazów bojowych oraz krzewienie wśród społeczeństwa zainteresowania obroną przeciwgazową.

Towarzystwo posiadało zasięg ogólnopolski, utrzymywało się ze składek członkowskich i subwencji wojskowych.

TOP podkreślało znaczenie badań naukowych dla rozwoju obrony przeciwgazowej; znalazło to wyraz w sfinansowaniu budowy Chemicznego Instytutu Badawczego. Organizowano odczyty przygotowujące społeczeństwo na wypadek ataku gazowego.

W wyniku zjednoczenia TOP z istniejącą od 1923 r. Ligą Obrony Powietrznej Państwa powstała Liga Obrony Powietrznej i Przeciwgazowej (zob.).

Literatura: J. Piłatowicz, Towarzystwo Obrony Przeciwgazowej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 244 – 245.

TOWARZYSTWO POLITECHNICZNE POLSKIE

Okres działalności: 1835 – 1837. **Siedziba:** Paryż. **Prezes:** Józef Bem.

Charakterystyka działalności

Po upadku powstania listopadowego młodzież polska, ratując się przed represjami carskimi, masowo opuszczała Królestwo Polskie, udając się na emigrację, głównie do Francji. Za jedną z najważniejszych spraw dla przyszłości emigranci uznali zagadnienie kształcenia młodzieży polskiej, w tym także w zakresie nauk technicznych. W latach 1832 – 1848 studiowało we Francji 1 117 osób (liczba ta jest większa od faktycznej liczby studentów, ponieważ niektórzy ukończyli dwie szkoły), przy czym 836 osób w latach 1832 – 1840 i 233 osoby w latach 1841 – 1848. Najliczniejszą grupę stanowili studenci medycyny (406), ale niewiele ustępowali im studenci uczelni

technicznych (342). Szacuje się, że liczba emigrantów polskich wykształconych we Francji w latach 1832 – 1848 w zakresie techniki i nauk ścisłych sięgała około 500 osób, co przekraczało liczbę budowniczych, inżynierów i geometrów w Królestwie Polskim w latach sześćdziesiątych XIX wieku. Daje to wyobrażenie, jakie znaczenie dla życia społeczno – gospodarczego mógł mieć ich powrót do kraju, co było niemożliwe ze względów politycznych.

Objęcie studiami tak znacznej grupy młodych emigrantów było możliwe dzięki wsparciu różnych organizacji emigracyjnych. Na pomocy dla techników skupiło swoją działalność Towarzystwo Politechniczne Polskie, założone 15 marca 1835 r. przez generała Józefa Bema. Towarzystwo nie zamierzało ograniczać swojej działalności do pomocy dla emigrantów starających się o pracę w przemyśle francuskim oraz kształcących się we francuskich wyższych szkołach technicznych, ale według koncepcji Bema od zaraz miało służyć krajowi poprzez transfer nowoczesnej technologii, najnowszej literatury naukowej oraz fachowców z Europy Zachodniej na ziemię polskie. Tak pomyślane zadania sprawiły, że Towarzystwo spełniało również funkcje, choć nie w pełni, stowarzyszenia technicznego. Można je zatem traktować jako pierwsze polskie stowarzyszenie techniczne.

Mimo dużej aktywności osobistej Bema, Towarzystwo nie uzyskało szerokiego wsparcia ze strony emigracji, niechętnie odnosił się do niego Adam Czartoryski, upatrujący w nim konkurencję dla Towarzystwa Pomocy Naukowej, któremu przewodniczył. W rezultacie Towarzystwo zakończyło żywot 21 stycznia 1837 r., a efekty jego działalności ograniczyły się do umieszczenia 81 Polaków na francuskich wyższych uczelniach technicznych, wspieranych również finansowo.

Bem zamierzał wydawać organ Towarzystwa – „Dziennik Politechniczny” w wersji językowej polskiej, francuskiej, a nawet angielskiej, którego celem miało być informowanie techników polskich o światowym postępie technicznym, zagranicznych techników i przemysłowców o korzyściach handlu z Polską oraz przekonanie rządów państw zachodnich o korzyściach gospodarczych płynących z istnienia niepodległej Polski z dostępem do

morza. Brak środków finansowych uniemożliwił Bemowi rozpoczęcie wydawania tego czasopisma.

Literatura: J. Frejlich, Towarzystwo Politechniczne Polskie w Paryżu 1835 – 1836 /w/ Przewodnik Naukowy i Literacki 1912 s. 740 – 760, 823 – 824, 914 – 926; D. Rederowa, Polski emigracyjny ośrodek naukowy we Francji w latach 1831 – 1872, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1972 s. 42 – 43; L. Królikowski, Tradycje Szkoły Przygotowawczej do Instytutu Politechnicznego na Wielkiej Emigracji /w/ 150 lat wyższego szkolnictwa technicznego w Warszawie 1826 – 1976. Pod red. E. Olszewskiego, Warszawa 1979 s. 46 – 47; B. Konarska, Polskie drogi emigracyjne. Emigranci polscy na studiach we Francji w latach 1832 – 1848, Warszawa 1986 s. 24 – 25, 28, 35, 66 – 99; J. Chudzikowska, Generał Bem, Warszawa 1990 s. 296 – autorka podaje, że Towarzystwo umieściło 79 emigrantów na uczelniach francuskich, por. s. 199; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 19 – 21; J. Piłatowicz, Kadra techniczna w zaborze rosyjskim do 1918 r. /w/ Inżynierowie polscy w XIX i XX wieku. T. III. Kształcenie i osiągnięcia. Pod red. B. Orłowskiego i J. Piłatowicza, Warszawa 1994 s. 64 – 65.

TOWARZYSTWO PROPAGANDY BUDOWY DRÓG I BUDOWLI WODNYCH W POLSCE

Okres działalności: 1931 - ?. **Siedziba:** Warszawa.

Charakterystyka działalności

Statut stowarzyszenia zatwierdził Komisarz Rządu m.st. Warszawy 10 lipca 1931 r. Celem Towarzystwa była „a) propaganda budowy dróg i budowli wodnych, b) propaganda w kierunku ich uprzemysłowienia i wykorzystania”. Dla ich osiągnięcia miano organizować stowarzyszenia, przedsiębiorstwa, spółki, zjazdy, konferencje, odczyty, wydawać różnego rodzaju publikacje. Podkreślano konieczność współdziałania „z Rządem Rzeczypospolitej Polskiej w akcji mocarstwowego rozwoju Państwa w zakresie celów Towarzystwa”. Współdziałano z Ligą Mocarstwowego Rozwoju Polski. Towarzystwo założyło Komitet Budowy i Eksploatacji Polskich Dróg Wodnych, którym kierowali Włodzimierz Szawernowski (prezes), Rafał Mierzyński (wiceprezes), Jan Walewski (sekretarz). Wśród członków założycieli towarzystwa wiodącą rolę odgrywali wojskowi: gen. brygady Roman Górecki, generał dywizji Mieczysław Norwid – Neugebauer, generał dywizji Edward Rydz-Śmigły.

Nie zachowały się materiały o działalności Towarzystwa.

Źródła: Statut Towarzystwa Propagandy Budowy Dróg i Budowli Wodnych w Polsce, Warszawa 1931.

Literatura: J. Piłatowicz, Towarzystwo Propagandy Budowy Dróg i Budowli Wodnych w Polsce /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 166 – 167.

TOWARZYSTWO PRZYJACIÓŁ POLITECHNIKI WARSZAWSKIEJ

Okres działalności: 1915 - ?. **Siedziba:** Warszawa. **Liczba członków:** 127 (1919). **Prezysi:** Władysław Kiślański (1915 – 20).

Charakterystyka działalności

Towarzystwo powstało w końcu 1915 r. z inicjatywy Gustawa Kamińskiego, a współzałożycielami byli: Piotr Drzewiecki, Władysław Kiślański, Feliks Kucharzewski, Władysław Leppert, Zygmunt Straszewicz i Piotr Wertheim. Celem stowarzyszenia było: pielęgnowanie łączności między absolwentami uczelni, wspieranie finansowe studiujących, wyszukiwanie miejsc pracy podczas studiów i po ich ukończeniu, organizowanie praktyk wakacyjnych, wspólnych mieszkań, tanich stołówek, sal gimnastycznych i czytelni. Działalność koncentrowała się na udzielaniu zapomóg kuchni studenckiej dla obniżenia cen wydawanych obiadów. Fundusze pochodziły nie tylko od indywidualnych osób, ale także od znanych banków i przedsiębiorstw, m.in. Banku Dyskontowego Warszawskiego i Towarzystwa Akcyjnego Lilpop, Rau i Loewenstein. Towarzystwo wspierali technicy zrzeszeni w Stowarzyszeniu Techników w Warszawie, a również samo to stowarzyszenie. Aktywnymi działaczami, oprócz wyżej wymienionych, byli: Ignacy Bendetson, hr. Juliusz Tarnowski, Jan Rogowicz, Józef Strasburger, Franciszek Sokal, Jan Zawidzki. Towarzystwo miało przedstawicieli w niektórych rejonach Polski, np. w Lublinie – A. Kuczyński, Łodzi – Edward Wagner, Zagłębiu Dąbrowskim – Tadeusz Surzycki.

Źródła: Kronika bieżąca. Towarzystwo Przyjaciół Politechniki, „PT” 1915 nr 51 – 52 s.490; Z towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Techników w Warszawie, „PT” 1916 nr 23 – 24 s.254, nr 31 – 32 s.311; Zebrania i zjazdy. Towarzystwo Przyjaciół Politechniki Warszawskiej, „PT” 1919 nr 21 – 24 s.114; Towarzystwo Przyjaciół Politechniki Warszawskiej, „Wiadomości Tygodniowe” 1919 nr 24 s.166 – 167.

Literatura: J. Piłatowicz: Feliks Kucharzewski (1849 – 1935). Historyk techniki, Warszawa 1998 s.67 – 68.

TOWARZYSTWO „STUDIUM TECHNOLOGICZNE”

Okres działalności: 1928 – 1940. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; Komitet Budowlany. **Liczba członków:** 53 (1936). **Prezysi:** Wojciech Świątosławski (1928), Andrzej Pszenicki (1928 – 34), Edward Warchałowski (1934 – 40). **Sekretarz generalny:** Paweł Wojcieszak (1928 – 40). **Sekretarze:** Paweł Wojcieszak i Mieczysław Pożaryski (1928 – 40).

Charakterystyka działalności

Towarzystwo „Studium Technologiczne” utworzone zostało w wyniku przekształcenia Komitetu Budowy Gmachów Politechniki Warszawskiej, istniejącego od 1926 r. Zadaniem Towarzystwa, w myśl statutu zatwierdzonego przez Komisariat Rządu 21 lipca 1928 r., było, oprócz wybudowania gmachów dla Politechniki Warszawskiej, zakładanie i utrzymywanie instytutów oraz pracowni badawczych, prowadzenie kursów naukowych z zakresu technologii chemicznej i elektrotechniki oraz rozwijanie zainteresowania środowisk przemysłowych, społecznych i władz powstawaniem placówek naukowych.

Towarzystwo podjęło się budowy nowych gmachów Technologii Chemicznej i Elektrotechniki, rozpoczęła się ona w 1930 r. a zakończyła w 1934 r. Ogólny koszt budowy miał wynieść około 4,5 mln złotych. Sekcją Elektrotechniczną Komitetu Budowy kierował prof. Kazimierz Drewnowski, Sekcją Chemiczną prof. Wacław Iwanowski. Projekt opracowało biuro architektoniczne F. Lilpop i K. Jankowski, ostateczny kształt nadał mu prof. Czesław Przybylski.

Usytuowane w tych budynkach zakłady wyposażono w nowoczesną aparaturę, m.in. tu umieszczono, jedyną wówczas w kraju, halę wysokich napięć.

W 1936 r. Towarzystwo liczyło 53 członków, w tym 39 fizycznych i 14 prawnych. Protektorami i członkami honorowymi Towarzystwa byli prezydent Ignacy Mościcki i minister Eugeniusz Kwiatkowski.

W skład Zarządu wchodził przedstawiciele resortów finansujących budowę: Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, Ministerstwa Spraw Wojskowych, Ministerstwa Poczty i Telegrafów oraz Ministerstwa Przemysłu i Handlu. Budowę wsparły także przedsiębiorstwa i ich związki: Zrzeszenie Producentów Drożdży, Polskie Radio, Centrocement (dał cement), Polska Akcyjna Spółka Telefoniczna.

W październiku 1939 r. za pośrednictwem Towarzystwa, władze uczelni uzyskały pomoc przedsiębiorstw budowlanych i przemysłowych dla uporządkowania i odbudowy zniszczonych podczas działań wojennych gmachów Politechniki Warszawskiej, m.in. gmachu chemicznego.

Działalność Towarzystwa zakończona została prawdopodobnie w 1940 r.

Źródła: Szkolnictwo. Studium Technologiczne, „Przegląd Elektrotechniczny” 1929 nr 2 s. 39; Wiadomości bieżące. Studium Technologiczne, „Przemysł Chemiczny” 1934 nr 2 s. 44; W. Iwanowski, P. Wojcieszak, Nowy gmach Technologii Chemicznej budowany przez Towarzystwo „Studium Technologiczne” dla Politechniki Warszawskiej, Tamże 1934 nr 10 – 12 s. 267 – 282; Uzupełnienia do spisu instytucji i towarzystw naukowych w Polsce, „Nauka Polska” t. XXI (1936) s. 270.

Literatura: J. Kubiśkowski, Towarzystwo „Studium Technologiczne” /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 245 – 246.

TOWARZYSTWO TECHNICZNE POZNAŃSKIE

Okres działalności: 1886 – 1887. **Siedziba:** Poznań. **Liczba członków:** 20.

Charakterystyka działalności

Na początku lat osiemdziesiątych XIX w. technicy poznańscy skupiali się wokół Napoleona Urbanowskiego, zbierano się prywatnie w publicznych lokalach i tam wymieniano informacje techniczne. Z inspiracji właśnie Urbanowskiego i Jana Rakowicza zawieszono na początku 1886 r. Towarzystwo Techniczne Poznańskie. Główną rolę odgrywało w nim kilku inżynierów i architektów, jednak większość w nim stanowili majstrowie murarscy i

ciesielscy, zwani w Poznaniu budowniczymi, a także ich pomocnicy. Towarzystwo działało krótko, na Walnym Zgromadzeniu członków w kwietniu 1887 r. na wniosek J. Rakowicza zostało rozwiązane. Jego członkowie w liczbie 20 osób weszli w skład Wydziału Przyrodniczego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (zob. Wydział Techniczny Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk).

Źródła: Z życia technicznego w W. Księstwie Poznańskim, „Czasopismo Techniczne” 1896 nr 17 s. 189 – 190; Kronika bieżąca. Wydział Techniczny przy Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Poznaniu, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1887 nr 9 s. 228.

Literatura: F. Kucharzewski, Sto lat życia zawodowego techników polskich, „PT” 1926 nr 44 s. 574; A. Wojtkowski, Historia Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu /w/ Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. L. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu w latach 1857 —1927, Poznań 1928 s. 379; A. Wojtkowski, Stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1957 (odbitka z „Roczników Historycznych” t. XXII, 1957) s. 321.

TOWARZYSTWO TECHNICZNE W KALISZU

Okres działalności: przed 1917 r. **Siedziba:** Kalisz. **Struktura organizacyjna:** Zarząd. **Liczba członków:** 22 (1917). **Prezes:** Jan Karwaciński (1917 – 19). **Sekretarz:** Marian Kozłowski (1917 – 19).

Charakterystyka działalności

W dniu 24 września 1917 r. odbyło się organizacyjne zebranie wznowionego Towarzystwa Technicznego w Kaliszu, w którym wzięło udział 22 członków. Działalność zamierzano skoncentrować na organizowaniu odczytów. Do zarządu wybrano: J. Karwacińskiego (prezes), Stanisława Poradowskiego (wiceprezes), M. Kozłowskiego (sekretarz), Henryka Żaboklickiego (skarbnik), Władysława Danielewicza. W 1918 r. ogłoszono 6 odczytów, każdego z nich wysłuchało około 20 osób, np. S. Poradowski – „O piorunochronach”, „O telegrafii iskrowej”, Żyliński – „O architekturze m. Kalisza”. Koło Architektów zamierzało zorganizować wystawę mającą zobrazować dawną, obecną i przyszłą architekturę Kalisza.

Źródła: Z towarzystw technicznych. Towarzystwo Techniczne w Kaliszu, „PT” 1917 nr 43 – 44 s.360; Ze stowarzyszeń, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „PT”) 1918 nr 3 s. 11, nr 9 s. 40, nr 10 – 11 s. 45, nr 12 s. 51, nr 16 s. 70, nr 28 s. 101, nr 34 s. 134 – 135, 1919 nr 7 s. 40, nr 22 s. 151 – 152.

Literatura: J. Piłatowicz, Towarzystwo Techniczne w Kaliszu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 167.

TOWARZYSTWO TECHNIKÓW I HANDLOWCÓW POLAKÓW W AMERYCE

Okres działalności: od 1919 r. **Siedziba:** Nowy Jork. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd. **Liczba członków:** 53 (1919). **Prezes:** Stefan Oceszna (1919). **Sekretarz:** Jerzy Fudakowski (1919).

Charakterystyka działalności

Towarzystwo powstało w Nowym Jorku w pierwszej połowie 1919 r. z następującymi zadaniami: współpraca członków na polu techniki i handlu, nasilenie kontaktów ekonomicznych między Stanami Zjednoczonymi Ameryki Północnej a Polską, kontakty z innymi organizacjami dążącymi do rozwoju techniki, przemysłu i handlu w Polsce. Cele te miano realizować poprzez: zbieranie i opracowywanie materiałów statystyczno – informacyjnych na temat rynków zbytu, zachęcanie Polaków w Stanach Zjednoczonych do aktywnego włączenia się w proces odbudowy gospodarczej Polski, wydawanie biuletynów, zapoznawanie społeczeństwa amerykańskiego z problemami Polski na łamach czasopism amerykańskich, prowadzenie księgi adresowej polskich inżynierów, majstrów, robotników i handlowców przebywających w Stanach Zjednoczonych. Członkiem mógł być każdy Polak posiadający wyższe wykształcenie lub dłuższe doświadczenie specjalistyczne, poparty dodatkowo przez dwóch członków Towarzystwa.

Zarząd wybierano na jeden rok, a sprawozdanie z działalności przedstawiał co pół roku. W 1919 r. w skład Zarządu wchodził: Ralf Modjeski (Rudolf Modrzejewski) – prezes honorowy, S. Oceszna – prezes, Edmund Jan Henke – wiceprezes, A. Faterson – skarbnik, W. R. Kuzelewski – gospodarz, J. Fudakowski – sekretarz.

W 1922 r. Towarzystwo zwróciło się z odezwą do społeczeństwa polskiego, podkreślając w niej wagę przychylnego stosunku do Polski opinii społecznej w Stanach Zjednoczonych, którą można było kształtować po-

przez lepszą informację. W 1923 r. nawiązano współpracę ze Stowarzyszeniem Techników Polskich w Warszawie (zob.), próbowano pośredniczyć między stowarzyszeniem warszawskim a Federacją Stowarzyszeń Inżynierów Amerykańskich w celu wyzyskania amerykańskich metod organizacji przedsiębiorstw przemysłowych poprzez sprowadzanie specjalistów amerykańskich, kształcenie polskich młodych inżynierów w Stanach Zjednoczonych i sprowadzenie amerykańskiej literatury dotyczącej organizacji pracy. Niestety, rezultaty tych zabiegów nie są znane, podobnie ma się rzecz z działalnością Towarzystwa w późniejszym okresie.

Źródła: Nowa placówka, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1919 nr 22 s. 150; Odezwa polskich techników i handlowców w Ameryce, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1922 nr 2 s. 14; W sprawie porozumienia się z Federacją Inżynierów Amerykańskich, „PT” 1923 nr 46 s. 476 – 477; W sprawie porozumienia z Federacją Amerykańskich Inżynierów, „PT” 1924 nr 9 – 10 s. 119.

TOWARZYSTWO TECHNIKÓW MIERNICZYCH W POZNANIU

Okres działalności: 1922 – 1939 . (Nazwa poprz.: 1922 Grono Młodszych Techników Miernictwa w Poznaniu). **Siedziba:** Poznań. **Liczba członków:** 20 (1922). **Prezes:** Mieczysław Krysiński (1922 - ?). **Sekretarze:** Czesław Fortuniak (1922 - ?).

Charakterystyka działalności

W 1922 r. Wydział Techniczny przy Okręgowym Urzędzie Ziemskim w Poznaniu zorganizował kurs na stopień technika mierniczego. Podczas koleżeńskich spotkań uczestnicy kursu postanowili założyć oficjalne stowarzyszenie. Po opracowaniu statutu zarejestrowano je w 1922 r. pod nazwą „Grono Młodych Techników Miernictwa w Poznaniu”, zmienioną w tymże roku na „Towarzystwo Techników Miernictwa w Poznaniu”. Głównym zadaniem stowarzyszenia było podniesienie kwalifikacji zawodowych członków, a realizowano je poprzez odczyty prowadzone w biurze Wydziału Technicznego Okręgowego Urzędu Ziemskiego, kursy wieczorowe zorganizowane wspólnie z Państwową Szkołą Mierniczo-Melioracyjną w Poznaniu.

Działalność stowarzyszenia przerwał wybuch II wojny światowej.

Literatura: Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s. 48, 49, 87-89; J. Piłatowicz, Towarzystwo Techników Mierniczych w Poznaniu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 167 – 168.

TOWARZYSTWO TECHNIKÓW NAFTOWYCH WE LWOWIE

Okres działalności: 1893 – 1897. **Siedziba:** Lwów. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Wydział. **Liczba członków:** 118 (1894), 162 (1897). **Prezesi:** Antoni Błażowski (1893 – 94), Rudolf Zuber (1894 – 96), Wacław Wolski (1896 – 97). **Sekretarze:** Bolesław Łodziński (1893), Zygmunt Nowosielecki (1894).

Charakterystyka działalności

Towarzystwo powstało na początku 1893 r. z inicjatywy A. Błażowskiego, właściciela szybów naftowych w Schodnicy, przy wydatnym wsparciu i pomocy R. Zubera i Kazimierza Odrzywolskiego. Statut został zatwierdzony przez Namiestnictwo 17 kwietnia 1893 r. Stwierdzano w nim, że celem Towarzystwa było: zjednoczenie techników pracujących we wszystkich gałęziach przemysłu naftowego i wosku ziemnego w Galicji i poza jej granicami w celu prowadzenia działalności szkoleniowej, dążenie do poprawy pozycji społecznej techników naftowych oraz utrzymywanie łączności między nimi. Cele te miano realizować poprzez organizowanie odczytów, dyskusji, ogłaszanie konkursów fachowych, wydawanie czasopism, prowadzenie pośrednictwa pracy.

Na pierwszym Walnym Zebraniu 11 czerwca 1893 r. w Jaśle utworzono Wydział (Zarząd) w składzie: A. Błażowski, W. Wolski, B. Łodziński, Józef Małoń, K. Odrzywolski, August Podoski, Ludwik Szul, Adam Trzeciński, R. Zuber.

Towarzystwo zajmowało się zagadnieniami geologii, wiertnictwa, technologii naftowej, górnictwa woskowego i sprawami handlowymi.

Największym osiągnięciem Towarzystwa było założenie w 1893 r. własnego czasopisma „Nafta”. Redaktorem dwutygodnika został R. Zuber, a w skład komitetu redakcyjnego weszli: Kazimierz Gąsiorowski, Alfons Gostkowski, Zenon Suszycki, Paweł Wispek, W. Wolski. W 1896 r. „Nafta” stała

się organem Krajowego Towarzystwa Naftowego w Galicji i Towarzystwa Techników Naftowych we Lwowie, a redaktorem został Adolf Strzelecki. W 1897 r. „Naftę” przejęło całkowicie Krajowe Towarzystwo Naftowe w Galicji, zaś funkcję redaktora przejął Stanisław Schnür – Peplowski. Na łamach „Nafty” publikowano artykuły fachowe, informacje zamieszczano w działach: „Korespondencje”, „Literatura” i „Kronika”. Spośród artykułów można wymienić m.in. prace: Z. Nowosieleckiego – „Pogląd na rozwój przemysłu naftowego”, Juliana Fabiańskiego – „Przedstawienie graficzne dzienników wiertniczych”, Józefa Grzybowskiego – „Badania mikroskopowe namułów wiertniczych”, W. Wolskiego – „O wysokości wzniosu i wpływie jej na skuteczność wiercenia”.

Od 1894 r. rozpoczęto dyskusje na temat zjednoczenia z Krajowym Towarzystwem Naftowym. Narastające trudności finansowe spowodowały, że Walne Zgromadzenie Towarzystwa Techników Naftowych 9 sierpnia 1897 r. podjęło decyzję o rozwiązaniu i utworzeniu Sekcji Technicznej w Krajowym Towarzystwie Naftowym, do którego przeszła większość członków Towarzystwa Techników Naftowych. Zadaniem nowo utworzonej Sekcji Technicznej było opracowanie polskiego słownictwa naftowego, organizowanie zjazdów techników naftowych, pomoc dla pracujących w przemyśle naftowych. Część członków Towarzystwa Techników Naftowych, głównie urzędnicy, nie wyraziła zgody na akces do Krajowego Towarzystwa Naftowego i założyła nowe stowarzyszenie – „Pomoc Wzajemna”. Towarzystwo Urzędników Pracujących w Przemysle Naftowym.

Wydawnictwa ciągłe:

„Nafta”. Lwów 1893 – 1897 – od 1896 r. wspólnie z Krajowym Towarzystwem Naftowym.

Źródła: Statut Towarzystwa Techników Naftowych we Lwowie, „Nafta” 1893 nr 1 s. 2 – 3, 4 – 6; Protokół II Walnego Zgromadzenia Towarzystwa Techników Naftowych odbytego dnia 20 maja 1894 r. w Drohobyczu w sali kasynowej. Sprawozdanie Zarządu za rok administracyjny 1893/4, „Nafta” 1894 nr 5 s. 65 – 69; Kronika. Z Wydziału Towarzystwa Techników Naftowych we Lwowie, „Nafta” 1897 nr 13 s. 169; Sprawy towarzystw naftowych, „Nafta” 1897 nr 14 s. 172, nr 15 s. 181 – 182.

Literatura: S. Olszewski, Sekcja Techniczna Krajowego Towarzystwa Naftowego i jej zadania, „Nafta” 1897 nr 20 s. 237 – 238; Część informacyjna. Na czasie, „Nafta” 1897 nr 21 s. 250 – 252; S. Schaetzel, „Przemysł Naftowy” i jego poprzednicy, „Przemysł Naftowy” 1936 nr 1 s. 4; W. Pawłowski, Towarzystwo Techników Naftowych we Lwowie (w) Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 246 – 247.

TOWARZYSTWO WOJSKOWO – TECHNICZNE

Okres działalności: 1932 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1932 – 35 Towarzystwo Wojskowo – Techniczne przy Stowarzyszeniu Inżynierów Mechaników Polskich). **Siedziba:** Warszawa. **Oddziały:** Hajduki Wielkie, Starchowice. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Rada, Zarząd; działy i komisje. **Liczba członków:** 332 (1933). **Prezesi:** Jan Czochralski (1932 – 35), Czesław Klarner (1935 – 39). **Sekretarze generalni:** Wacław Moszyński (1932 – 34), Stefan Skupieński (1934 – 35), Eugeniusz Berger (1935 – 39).

Charakterystyka działalności

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, stowarzyszenia techniczne silnie akcentowały w swojej działalności konieczność współpracy z wojskiem i pracy koncepcyjnej na jego rzecz. Techniką wojskową ze zrozumiałych względów interesowało się Towarzystwo Wiedzy Wojskowej, w którym 22 lipca 1921 r. powstała Sekcja Techniczna (zob. Sekcja Techniczna Towarzystwa Wiedzy Wojskowej). Szczególnie wiele uwagi przemysłowi pracującemu na potrzeby armii poświęcało Koło Mechaników Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, np. bardzo szeroką i ożywioną dyskusję na ten temat wywołał odczyt prof. Henryka Mierzejewskiego pt. „Rola przemysłu państwowego i przedsiębiorczości prywatnej w obronie kraju”, wygłoszony w styczniu 1926 r. właśnie w Kole Mechaników. Zainteresowania te przenieśli mechanicy do utworzonego w czerwcu 1926 r. Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich – SIMP (zob.). W szerszym wymiarze problemy współpracy przemysłu z wojskiem pojawiły się na VI Zjeździe Inżynierów Mechaników (21 – 23 V 1932 r.), na którym pułkownik Mieczysław Maciejowski wygłosił jeden z referatów plenarnych pt. „Zagadnienie współpracy przemysłu z wojskiem w dziedzinie przygotowania obrony kraju”, zaś największe zainteresowanie uczestników zjazdu wywołały obrady sekcji wojskowo – technicznej z udziałem około 300 słuchaczy. Jak można przypuszczać, na tym zjeździe inżynierowie mechanicy wspólnie z przed-

stawicielami wojska postanowili powołać stowarzyszenie pracujące na potrzeby techniki wojskowej.

Początkowo myślano o utworzeniu Sekcji Uzbrojeniowej w SIMP, której celem miało być zajmowanie się zagadnieniami związanymi z przygotowaniem przemysłu mechanicznego na wypadek wojny. W trakcie dyskusji nad organizacją sekcji postanowiono rozszerzyć koncepcję i zorganizować Towarzystwo Wojskowo – Techniczne (TWT), a na czele komitetu organizacyjnego stanął inż. Wacław Moszyński. Konferencja organizacyjna odbyła się 3 grudnia 1932 r. w Politechnice Warszawskiej, uczestniczyło w niej 800 osób reprezentujących naukę, przemysł i stowarzyszenia techniczne. Referaty wygłosili: Stanisław Płużański – „Przemysł a przyszła wojna”, Zygmunt Rytel – „Rola inżyniera w przemyśle wojennym i przygotowaniu obrony kraju”, zaś referat programowy przedstawił W. Moszyński – „O konieczności utworzenia Towarzystwa Wojskowo – Technicznego i jego zadaniach”. Na tej konferencji powołano do życia TWT oraz jego władze na czele z prof. Janem Czochralskim, znanym na świecie metaloznawcą i metalurgiem. Początkowo nosiło ono nazwę TWT przy SIMP, a jego działalność opierała się na opracowanym przez Ministerstwo Spraw Wojskowych w 1933 r. „Tymczasowym regulaminie Towarzystwa Wojskowo – Technicznego przy SIMP”. Statut TWT został zatwierdzony 15 października 1935 r. i stowarzyszenie stało się samodzielną jednostką prawną.

Przy organizacji TWT wzorowano się na amerykańskim The Army Ordnance Association (Stowarzyszenie Uzbrojenia Armii), które powstało w 1919 r., liczyło kilka tysięcy członków oraz wydawało dwumiesięcznik „Army Ordnance”, zaznajamiający techników i inżynierów z postępem technicznym w różnych branżach przemysłu zbrojeniowego. Stowarzyszenie ściśle współpracowało z Departamentem Uzbrojenia Ministerstwa Wojny Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Celem Towarzystwa było „badanie zagadnień wojskowo-technicznych w zakresie obrony kraju, zwłaszcza przygotowanie do zadań obrony Państwa, na drodze pracy społecznej: świata naukowego, technicznego i przemysłowo-gospodarczego”. Realizacji zadań miało służyć organizowanie: „konfe-

rencji, zebrań dyskusyjnych, wykładów, pokazów, odczytów, konkursów, prowadzenie lub popieranie wydawnictw z tej dziedziny, organizowanie szkół, kursów itp." Zamierzano włączyć do prac badawczych w zakresie obrony państwa organizacje naukowe, fachowe i przemysłowo – gospodarcze. Towarzystwo miało ułatwiać porozumienie między inżynierami i technnikami – wytwórcami i wojskowymi – użytkownikami sprzętu wojennego. W czerwcu 1935 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych proponowało, aby TWT skoncentrowało się na następujących zagadnieniach: techniczno – produkcyjnych i organizacyjnych przemysłu, naukowo – doświadczalnych, transportowo – komunikacyjnych, problemach ewakuacji i rekwizycji, obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej, przygotowania kadr fachowców. Realizować je miano poprzez prace w komisjach, propagandę, kursy, odczyty i wydawnictwa.

Działalność TWT finansowano ze składek członkowskich oraz dotacji Funduszu Pracy i Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Początkowo Towarzystwo działało poprzez komisje; w 1935 r. w wyniku reorganizacji utworzono 10 działów, w ramach których istniały 33 komisje: Dział I. Przygotowania Przemysłu (kierownik prof. S. Płużański) – ogólne zagadnienia obrony, przygotowania przemysłu przetwórczego dla potrzeb obrony, środków wytwarzania; II. Metalurgiczny (dr inż. Leonard Krauze) – metalurgii żelaza (inż. Czesław Klarner), aluminium, miedzi i stopów miedzi, cyny – ołowiu i cynku (prof. Aleksander Krupkowski); III. Chemiczny (inż. Eugeniusz Berger): siarki i kwasu siarkowego, materiałów wybuchowych i prochów, paliwa (prof. Kazimierz Kling), kauczuku (prof. Kazimierz Smoleński); IV. Uzbrojenia (major inż. Bolesław Car) – amunicji (inż. Andrzej Dowkontt), dział i trakcji, broni małokalibrowej; V. Inżynieryjny (prof. Mieczysław Rybczyński) – budowlana i materiałów budowlanych, dróg wodnych, dróg lądowych, techniki sanitarnej; VI. Energetyczny (inż. Stanisław Śliwiński) – gospodarki zapasami paliwa, polityki rezerw energetycznych; VII. Komunikacyjny (inż. Jan Dąbrowski) – łączności (prof. Janusz Groszkowski), przemysłu komunikacyjnego, kolei żelaznych, przewozów samochodowych; VIII. Lotnictwa (prof. Czesław Witoszyński) – lotnictwa wojskowego, komunikacji

lotniczej, przemysłu lotniczego; IX. Techniczno – Morski (komandor inż. Ksawery Czernicki) – budownictwa okrętowego (komandor inż. Aleksander Rylke), mechanizmów okrętowych, lotnictwa morskiego; X . Ogólny (inż. Bolesław Kamieński) – szkolenia (podpułkownik dr Tadeusz Felsztyn), metodycznego szkolenia, wydawnicza (inż. Czesław Mikulski).

Praca w komisjach polegała na przygotowywaniu odczytów, których tematykę ustalano we współpracy z Ministerstwem Spraw Wojskowych; obejmowały one zagadnienia przygotowania polskiego przemysłu dla potrzeb wojska i podobne problemy w innych krajach. Wygłaszano odczyty popularyzujące wiedzę wojskową i przedstawiające wnioski przeznaczone do realizacji. O intensywności pracy komisji świadczy fakt, że np. w Komisji Metalurgii Żelaza w latach 1933 – 1936 opracowano i wygłoszono 29 referatów. Odczyty prowadzono do końca czerwca 1939 r., a ich natężenie osiągnęło najwyższy pułap w latach 1938 – 1939, np. od 1 kwietnia 1939 r. do końca czerwca 1939 r. we wszystkich komisjach wygłoszono 47 referatów. Ich tematyka dotyczyła nie tylko zagadnień przygotowania przemysłu polskiego do potrzeb wojska, ale podobnych problemów w innych krajach, np. Niemczech, Francji, Anglii, Związku Radzieckim, Japonii i Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Bardzo ważną formą działalności TWT była organizacja kursów, mających za zadanie upowszechnianie wiedzy wojskowo – technicznej wśród kadry technicznej pracującej w przemyśle; m.in. w latach 1933 – 35 organizowano kursy informacyjne dla inżynierów i techników z zakresu elektromechaniki wojskowej, broni pancerniej, uzbrojenia, inżynierii wojskowej (ok. 1500 uczestników); w 1937 r. odbył się w Warszawie kurs wiedzy wojskowej dla inżynierów z udziałem 800 słuchaczy. Zorganizowano go wspólnie z Naczelną Organizacją Inżynierów RP (zob.). Wygłoszono na nim m.in. referaty: pułkownik Stefan Mossor – „Wojna nowoczesna”, major Władysław Madejski – „Lotnictwo, jego metody i środki walki oraz skutki zniszczeń. Obrona przeciwlotnicza”, major Franciszek Szystowski – „Broń pancerna, jej metody walki i obrona przed nią”, podpułkownik Bolesław Car i major

Edmund Galinat – „Polskie i obce ustawodawstwo wojskowo – gospodarcze”, podpułkownik Tadeusz Różycki – „Państwa totalne i wojna totalna”.

Szeroki zakres kursów proponowano dla robotników i majstrów, systematycznie po 1935 r. prowadzono Kursy Ślusarsko – Monterskie w następujących zakresach: uzbrojeniowe w Warszawie, lotniczo – samochodowe w Warszawie, płatowcowe w Białej Podlaskiej i Lublinie, pirotechniczne w Skarżysku – Kamiennej, okrętowe w Pińsku i Gdyni. Kursy te np. w roku szkolnym 1935/36 zgromadziły 459 słuchaczy w 15 klasach.

Działalność odczytowo – kursową wspierała akcja wydawnicza. Od 25 października 1933 r. zaczęto wydawać „Wiadomości TWT” jako dodatek do „Przeglądu Technicznego”, a od 1935 r. również do „Przeglądu Mechanicznego”. W zamierzeniach „Wiadomości TWT” miały być miesięcznikiem, ale już w 1934 r. ukazało się zaledwie 8 numerów, w 1935 r. – 3, 1936 r. – 7, 1937 r. – 4, 1938 r. – 6 numerów. Objętość numeru wahała się od 4 do 30 stron. Na łamach „Wiadomości TWT” publikowano artykuły, duża ich część była rezultatem uprzednio wygłoszonych odczytów, omawiające m.in. następujące zagadnienia: konstrukcje różnego rodzaju broni, amunicji i innych technicznych środków walki; technologiczne; użytkowanie broni palnej, amunicji, broni pancernej i sprzętu inżynierskiego; ogólnotechniczne lub ogólnogospodarcze problemy wiążące się z przygotowaniem obrony kraju. Część artykułową uzupełniały: bibliografia – krótkie notki bibliograficzne artykułów publikowanych w czasopiśmie polskich i zagranicznych – i sporadycznie sprawozdania z działalności TWT.

Spośród wielu artykułów opublikowanych na łamach „Wiadomości TWT” można wymienić przykładowo: Kazimierza Groszlika – „Motoryzacja wojska” (1933 – 34), Wacława Vorbrodta – „Rola inżynierów cywilnych w służbie uzbrojenia” (1933), Piotra Wilniewczyca – „Pistolety maszynowe” (1936), Stefana Rotarskiego – „Przygotowania do wojny totalnej we Francji na tle ustawy o powszechnej organizacji narodu na wypadek wojny” (1938), Antoniego Aścika – „W sprawie stali zastępczych w Polsce” (1939).

Od listopada 1938 r. Komisja Wydawnicza TWT rozpoczęła wydawanie „Przeglądu Piśmiennictwa Wojskowo – Technicznego” jako dodatku do

„Przeglądu Technicznego”. W 1938 r. wydano jedynie dwa numery, ale od stycznia 1939 r. wychodził do lipca włącznie regularnie jako miesięcznik. Jego objętość początkowo wynosiła 8 stron, od lutego 1939 r. – 16 stron. W „Przeglądzie Piśmiennictwa Woskowo – Technicznego” zamieszczano omówienia, niekiedy obszernie, artykułów z czasopism obcych (najczęściej francuskich, niemieckich, angielskich i amerykańskich) dotyczących spraw gospodarczo – technicznych związanych z potrzebami obrony.

Ambitnie nakreślono plan wydawniczy w zakresie publikacji książkowych. Utworzono „Bibliotekę TWT”, której pozycje miały wypełnić luki w polskiej literaturze technicznej o produkcji uzbrojenia, np. proponowano wydanie 6 tomików z balistyki wewnętrznej. W 1934 r. uruchomiono w ramach „Biblioteki TWT” serię „Przemysł w obronie kraju”. Powodzenie akcji zależne było od możliwości finansowych, niestety bardzo skromnych, w rezultacie wydano: S. Płużański: „Zasady mobilizacji przemysłu na potrzeby obrony państwa” (Warszawa 1934) – nakład 1000 egzemplarzy, W. Łoskiewicz, Z. Hayto, B. Podczaski: „Prace nad mosiądzem”. Cz. 2 Seria A (Warszawa 1934, wspólnie z Instytutem Technicznym Uzbrojenia), T. Felsztyn: „Działo przeciwpancerne” (Warszawa 1939).

Znacznie większe sukcesy odnotowano w drugiej serii „Biblioteki TWT” pt. „Przyczynki do Studiów nad Przemysłowo – Gospodarczym Przygotowaniem Obrony Państwa”. Impulsem do uruchomienia tej serii była konstatacja, że wszystkie niemal kraje rozwijają zbrojenia, a „broń gospodarcza”, czyli przystosowanie całej gospodarki do potrzeb armii, odegra decydującą rolę w przyszłej wojnie. Wydawnictwa z tej serii miały dać syntetyczne spojrzenie na najważniejsze problemy gospodarki wojennej oraz konkretne propozycje w zakresie przystosowania gospodarki czasu pokoju do zadań obrony państwa. Wybrane tematy zgrupowano w dwa bloki problemowe: zagadnienia ogólne - obejmujące syntezę gospodarki wojennej objaśnianej na przykładach z I wojny światowej oraz przygotowań organizacyjnych niektórych państw; zagadnienia szczegółowe – obejmujące podstawowe problemy surowcowe, energetyczne i komunikacyjne, a także dotyczące m.in. produkcji przemysłowej, rzemieślniczej i handlu w czasie wojny, przygoto-

wanie sił fachowych dla gospodarki wojennej. Serię tę uruchomiono w końcu 1938 r., ale mimo krótkiego czasu do wybuchu II wojny światowej ukazało się kilka pozycji, a kilka następnych było w przygotowaniu. Zdołano ustalić, że ukazały się następujące opracowania: „Konstruktor i odlewnik”. Red. K. Gierdziejewski (Warszawa 1938), L. Krauze: „Polityka surowcowa a obrona państwa” (Warszawa 1939), Z. Mieliński: „Gospodarka obrony narodowej Italii” (Warszawa 1939), M. Orłowski: „Gospodarka obronna w Niemczech” (Warszawa 1939), A. Jaworski: „Przygotowanie pracowników do potrzeb przemysłu metalowego i rzemiosła” (Warszawa 1939), tłumaczenie książki niemieckiego autora O. Sperlicha: „Wojenna gospodarka włókiennicza Niemiec” (Warszawa 1939); w przygotowaniu były m.in.: F. Krzysik: „Znaczenie drewna i jego przetworów dla obrony państwa”, S. Płużański: „Przemysł w obronie kraju”, T. Urbański: „Przemysł chemiczny a obrona państwa”.

TWT współpracowało z następującymi organizacjami: Stowarzyszeniem Architektów RP, Polskim Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Woj. Śląskiego (zob.), Stowarzyszeniem Elektryków Polskich (zob.), Polskim Komitetem Energetycznym, Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich (zob.), Stowarzyszeniem Techników Polskich w Warszawie (zob.), Stowarzyszeniem Polskich Inżynierów Przemysłu Naftowego (zob.), Polskim Towarzystwem Chemicznym, Związkiem Polskich Inżynierów Kolejowych (zob.), Stowarzyszeniem Hutników Polskich (zob.), Związkiem Inżynierów Chemików (zob.) i Stowarzyszeniem Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych (zob.).

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Towarzystwa.

Wydawnictwa ciągłe:

Wiadomości Towarzystwa Wojskowo – Technicznego. Warszawa 1933 – 1939

Dod. do „Przeglądu Technicznego” i „Przeglądu Mechanicznego”.

Biblioteka Towarzystwa Wojskowo-Technicznego. Warszawa 1934 – 1939

Przegląd Piśmiennictwa Wojskowo -Technicznego. Warszawa 1938 – 1939

Źródła: Sprawozdanie z działalności TWT w r. 1933, „Wiadomości TWT” 1934 nr 2 s. 10; S. Płużański, Przemysł a przyszła wojna, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1933 nr 3 s. 50 – 54; Z. Rytel, Rola inżyniera w przemyśle wojennym i przygotowaniu obrony kraju, „PT” 1933 nr 3 s. 55 – 57; W. Moszyński, O konieczności utworzenia Towarzystwa Wojskowo – Technicznego i jego zadaniach, „PT” 1933 nr 3 s. 58 – 60; Konferencja inauguracyjna Towarzystwa Wojskowo – Technicznego, „PT” 1933 nr 3 s. 86 – 91; Od

wydawnictwa, „Wiadomości TWT” (dodatek do „PT”) 1933 nr 1 s. 1; Nowe wydawnictwa, „Technik Włókienniczy” 1934 nr 5 – 6 s. 56; Kronika. 2-gi kurs ogólnouzbrojeniowy TWT, „PT” 1934 nr 9 s. 300; Sekretariat. Kurs wiedzy wojskowej dla inżynierów, „Biuletyn Polskiego Związku Inżynierów Budowlanych” (dodatek do „Przeglądu Budowlanego”) 1937 nr 10 s. 551; Nadesłane wydawnictwa, „Technik” 1939 nr 5 s. 131 – 132; Wydawnictwa TWT w Warszawie, „Wiadomości TWT” 1939 nr 4 s. 42.

Literatura: J. Piłatowicz, Kształcenie inżynierów dla potrzeb wojska w Polsce okresu międzywojennego, „Studia i Materiały do Historii Wojskowości” 1990 s. 309 – 311; P. Matusak, Upowszechnienie wyników badań przez TWT w latach 1935 – 1939 /w/ Z dziejów szkolnictwa i rozwoju techniki w Wojsku Polskim. Cz. I i II. Pod red. J. Skowronka i Z. Trejnisa, Warszawa 1992 s. 216 – 224; J. Piłatowicz, Towarzystwo Wojskowo – Techniczne /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 186 – 188 (tekst uzupełniono i rozszerzono) - tu znajdują się obszerne źródła i literatura.

TOWARZYSTWO „WZAJEMNA POMOC”

Okres działalności: 1898 – 1905. **Siedziba:** Schodnica. **Struktura organizacyjna:** Zarząd, sekcje – borysławska, gorlicka, krościeńska. **Liczba członków:** w 1900 r. – 220 zwyczajnych i 27 wspierających przedsiębiorstw naftowych. **Przewodniczący:** Jan Stefan de Malmo – Scholman (1898 – 1905). **Sekretarz:** Kazimierz de Laveaux (1898 – 1905).

Charakterystyka działalności

Towarzystwo powstało w maju 1898 r. i jednoczyło pracowników umysłowych: inżynierów, techników i pracowników administracyjnych. Jego celem było: udzielanie pomocy materialnej członkiem, wyszukiwanie dla nich zatrudnienia oraz reprezentowanie ich interesów wobec pracodawców i władz górniczych. W przeważającej mierze Towarzystwo miało charakter związku zawodowego. Do aktywnych działaczy, oprócz prezesa i sekretarza, należeli: Julian Kapellner, Stanisław Ramoszyński, Stanisław Łubkowski, Stanisław Morgulec, Wacław Wolski, Stanisław W. Wilczek, Wiktor Remiszewski, Tomasz Łaszcz, Władysław Wachal. W 1905r. Towarzystwo weszło w skład Związku Techników Wiertniczych (zob. Związek Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu).

Literatura: M.L. Freund, „Pomoc Wzajemna” Towarzystwo urzędników pracujących w przemyśle naftowym, „Biuletyn Związku Polskich Techników Wiertniczych Naftowych w Borysławiu” 1938 nr 6 s. 102 – 107; J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976) Warszawa – Kraków

1978 s. 138 – autor twierdzi, że Towarzystwo przekształciło się w Związek Techników Wiertniczych, co nie znajduje potwierdzenia.

WARSZAWSKIE TOWARZYSTWO POLITECHNICZNE

Okres działalności: 1918 – 1939. (Poprzednia nazwa: 1918 – 1921 Koło Inżynierów). **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; sekcja. **Liczba członków:** 126 (1922), 135 (1923), 150 (1925), 94 (1933). **Przewodniczący:** Henryk Czopowski (1921 – 33), Maksymilian Tytus Huber (1933 – 39). **Sekretarze:** Czesław Witoszyński (1921 – 28) oraz jednocześnie Edward Warchałowski (1921 – 23) i Mieczysław Wolfke (1923 – 25); Witold Wierzbicki (1928 – 33), Zbigniew Wasiutyński (1933 – 39).

Charakterystyka działalności

W 1918 r. wykładowcy Politechniki Warszawskiej zawiązali Koło Inżynierów, które do 1921 r. odbyło 16 posiedzeń naukowych, referowane na nich prace członków wydawano w odbitkach litograficznych. Na jednym z posiedzeń 24 lutego 1919 r. odczyt pt. „O projektowanej organizacji politechnik polskich” wygłosił Edwin Hauswald, prof. Lwowskiej Szkoły Politechnicznej, a uczestniczyli w nim m.in. Tomasz Arlitewicz, H. Czopowski, Kazimierz Drewnowski, Bohdan Stefanowski, Karol Taylor, Cz. Witoszyński. W 1921 r. Koło przekształciło się w Warszawskie Towarzystwo Politechniczne (WTP). Jego zadaniem, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 10 czerwca 1921 r., było: „popieranie rozwoju nauk technicznych i związanych z nimi nauk matematycznych i przyrodniczych, jak również szerzenie zdobytych nauk technicznych wśród społeczeństwa”.

Inauguracyjne, uroczyste posiedzenie odbyło się 4 grudnia 1921 r., przewodniczył mu Feliks Kucharzewski, uczestniczyli przedstawiciele: Akademii Nauk Technicznych, Polskiej Akademii Umiejętności, Polskiego Towarzystwa Chemicznego, Lwowskiego Polskiego Towarzystwa Politechnicznego (zob.), Komitetu Kasy im. Mianowskiego, Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego. Na posiedzeniu tym odczyt pt. „Intuicja w naukach” wygłosił H. Czopowski, przewodniczący WTP.

Członkami WTP mogły być osoby, które wykazały chęć do pracy naukowej lub pedagogicznej na polu nauk technicznych lub fizyko – matematycznych. Na podstawie uchwały pierwszego Walnego Zebrania na członków zapraszano: profesorów, docentów i asystentów wszystkich polskich uczelni wyższych. Kolejnych członków wybierały Walne Zebrania, na każdym z nich spoczywał obowiązek wygłoszenia w ciągu 3 lat przynajmniej jeden referat lub przedstawić pracę naukową.

Oprócz przewodniczących i sekretarzy, członkami Zarządu i aktywnymi działaczami byli: Czesław Domaniewski, Czesław Grabowski, Józef Pawlikowski, Marian Brunon Piasecki, Mieczysław Pożaryski, Andrzej Pszenicki, Ignacy Radziszewski, Leon Staniewicz, Bolesław Szczeniowski, K. Taylor, E. Warchałowski, Aleksander Wasiutyński, Ludomir Wolfke, Wacław Żenczykowski.

Siedziba WTP mieściła się w gmachu Politechniki Warszawskiej.

Prace Towarzystwa dotyczyły różnych zagadnień teoretyczno – naukowych z dziedziny mechaniki, fizyki, termodynamiki, elektrotechniki, budownictwa, obróbki metali, hydrodynamiki, wytrzymałości materiałów, prac laboratoryjnych, pomiarowych i obliczeniowych. Organizowano zebrania dyskusyjne (frekwencja wahała się od 10 do 30 osób) z referatami opracowywanymi przez członków; większość z nich była następnie drukowana w organie Towarzystwa pt. „Sprawozdania i Prace Warszawskiego Towarzystwa Politechnicznego”, w którym zamieszczano również sprawozdania z posiedzeń naukowych WTP.

„Sprawozdania i Prace WTP” wychodziły dzięki wsparciu finansowemu Wydziału Nauki Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, a redagował je H. Czopowski. Pierwszy numer ukazał się w listopadzie 1921 r. ze wstępnym artykułem tegoż H. Czopowskiego – „Intuicja w naukach”. W 1934 r. redaktorem został M.T. Huber. Od numeru 20 z 1935 r. zmieniono tytuł na „Prace WTP”. Kolejne zeszyty wypełniały indywidualne prace poszczególnych autorów, przestano zamieszczać sprawozdania z działalności WTP. Ostatni, 24 zeszyt ukazał się w 1937 r. Czasopismo rozsyłano do 40 towarzystw naukowych zagranicznych oraz 20 polskich.

Spośród wygłoszonych i następnie opublikowanych odczytów można przykładowo wymienić: M.T. Huber – „Teoria i praktyka w naukach technicznych” (1922) i „Studia nad belkami o przekroju I (dwuteowymi) (1923), Cz. Witoszyński – „Mechanika profili lotniczych” (1923) – praca ta w 1924 r. ukazała się w Paryżu po francusku, M. Wolfke – „Badania nad dielektrykami” (1924), Julian Bonder – „Ruch dwóch walców w cieczy doskonałej wraz z zastosowaniem do lotu w bliskości ziemi”, Stefan Neumark – „Przepływ cieczy doskonałej przez palisadę” (1926), Zygmunt Rudolf – „Zagadnienia inżynierii sanitarnej” (1926), Stanisław Kunicki – „Krótki zarys rozwoju budowy mostów żelaznych kolejowych w stuleciu 1825 – 1925” (1927), prof. Löffler (z politechniki w Charlottenburgu) – „Wpływ zastosowania pary wysokoprężnej na gospodarkę energetyczną w przyszłości” (1929), Tadeusz Felsztyn – „Zagadnienie prędkości początkowej pocisku karabinowego” (1929), Stefan Bryła – „Żelazne konstrukcje spawane” (1930), Witold Billewicz – „O wyższych studiach technicznych w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej” (1932), Stanisław Kalinowski – „Zdjęcie magnetyczne Polski” (1932), L. Wolfke – „Teoria homologii liniowej i płaskiej” (1936).

WTP wydało: M. Grotowski – „Wpływ grubości strugi barwnej na wartość prędkości krytycznej w ruchu burzliwym” (Warszawa 1921), „Pięć wykładów wygłoszonych na kursach dla inżynierów WTP” (Warszawa 1924), W. Polakowska – Manczarska – „Badanie obwodów z oporem ujemnym” (Warszawa 1927), Bohdan Stefanowski, B. Szczeniowski – „Wpływ stopnia sprężania na pracę silnika przy napędzie mieszankami trójskładnikowymi” (Warszawa 1933), Z. Wasiutyński – „O wyboczeniu stalowych prętów prostych” (Warszawa 1933), W. Żenczykowski – „Oświetlenie budynków światłem dziennym” (Warszawa 1935).

W 1922 r. zainicjowano organizowanie kursów dla inżynierów dla zaznajomienia ich z najnowszymi zdobyczami techniki. Pracami organizacyjnymi kierował prof. I. Radziszewski. W lutym 1923 r. wykłady wygłosili m.in. Adolf Langrod – „O teorii kotłów parowych i nowych typach parowozów PKP”, Wacław Paszkowski – „Z praktyki żelbetniczej ostatnich lat”, A. Psze-

nicki -„Mosty”, Zygmunt Rytel – „Naukowa organizacja pracy”, Roman Trechciński – „Elektrotechnika prądów słabych”.

W 1922 r. powołano specjalną komisję, która miała zbadać programy nauczania matematyki w szkole średniej. Podczas dyskusji (1923) o wykładach fizyki na Politechnice Warszawskiej skonstatowano duże braki uczniów w wiedzy z matematyki i fizyki. Jednym z elementów naprawy tej sytuacji miał być większy wpływ nauczycieli akademickich na nauczanie matematyki i fizyki w szkołach średnich.

Od 1926 r. członkowie zaczęli działać w sekcjach, pierwsza powstała Sekcja Elektrotechniczna.

Środki na działalność Towarzystwa pochodziły ze składek członkowskich, wspierały go finansowo stowarzyszenia techniczne, m.in. Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie (zob.), Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Ziemi Radomskiej (zob.), Kujawskie Stowarzyszenie Techników we Włocławku (zob.).

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność WTP.

Wydawnictwa ciągłe:

Prace Warszawskiego Towarzystwa Politechnicznego. Warszawa 1921 – 1937. W latach 1921 – 1935 tytuł Sprawozdania i Prace Warszawskiego Towarzystwa Politechnicznego

Źródła: Sprawozdanie z trzeciego posiedzenia „Koła Inżynierów” przy Politechnice Warszawskiej z dnia 24 lutego 1919 r. (maszynopis w Bibliotece Narodowej, sygn. III. 285.035); Sprawozdanie z posiedzeń WTP, „Sprawozdania i Prace WTP” 1921 nr 1 s. 79, nr 2 s. 49 – 50, nr 3 s. 40 – 46, 1922 nr 4 s. 63 – 64, 1923 nr 3 s. 58 – 59, 1927 nr 12 s. 83, 1933 nr 16 s. 63; Sprawozdanie z zebrania dorocznego Warszawskiego Towarzystwa Politechnicznego w dn. 29 X 1922 r., Tamże 1922 nr 4 s. 1 – 3; Sprawozdanie z zebrania ... 24 XI 1923 r., Tamże 1924 nr 8 s. 45 – 47; Sprawozdanie z zebrania ... 13 XII 1924 r., Tamże 1925 nr 9 s. 86 – 87; Sprawozdanie z zebrania ... 17 XII 1925 r., Tamże 1926 nr 10 s. 98 – 100; Sprawozdanie z zebrania ... 29 I 1927 r., Tamże 1927 nr 11 s. 61 – 62; Sprawozdanie z zebrania ... 14 I 1928 r., Tamże 1929 nr 13 s. 38 – 40; Sprawozdanie z zebrania ... 15 II 1930 r., Tamże 1930 nr 14 s. 27 – 29; Sprawozdanie z zebrania ... 28 II 1931 r., Tamże 1931 nr 15 s.61; Sprawozdanie z zebrania ... 25 III 1933 r., Tamże 1933 nr 17 s. 89; Sprawozdanie z zebrania ... 21 IV 1933 r., Tamże 1934 nr 18 s. 104 – 105; Zrzeszenia techniczne. Warszawskie Towarzystwo Politechniczne, „PT” 1921 nr 16 s. 104, nr 44 s. 278, nr 47 s. 296, nr 48 s. 304, 1922 nr 1 s. 8, nr 6 s. 36, 1925 nr 46 s. 672, nr 49 s. 712, 1926 nr 9 s. 128, nr 10 s. 148, nr 22 s. 344, nr 49 s. 672, 1927 nr 51 s. 1110; Sprawy bieżące. Warszawskie Towarzystwo Politechniczne, „CzT” 1922 nr 1 - 2 s. 14, nr 6 s. 56; Wiadomości bieżące. Z Warszawskiego Towarzystwa Politechnicznego, „Przegląd Elektrotechniczny” 1922 nr 11 s. 172, 1923 nr 2 s. 27 – 28; Warszawskie Towarzystwo Politechniczne, „Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1923 nr 1 s. B3 – B4; Kroniki. Kursy dla inżynierów, „PT” 1923 nr 4 s. 36; Bibliografia, Tamże 1923 nr 27 s. 270, 1924 nr 16 s. 182; Kronika, „Nauka Polska” t. IV (1923) s. 394 – 395; Towarzystwa i insty-

tucje naukowe, popularno – naukowe, techniczne, popierające naukę; organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce, „Nauka Polska” t. VII (1927) s. 389; Przegląd wydawnictw, „Przegląd Budowlany” 1935 nr 11 s. 373.

Literatura: F. Kucharzewski, Sto lat życia zawodowego techników polskich, „PT” 1926 nr 48 s. 650; J. Naleszkiewicz, Zagadnienie stateczności układów sprężystych /w/ M.T. Huber, Pisma. T.I, Warszawa 1964 s. 62; J. Kubiатовski, Warszawskie Towarzystwo Politechniczne /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 289 – 290 (hasło uzupełniono i rozszerzono).

WOŁYŃSKIE STOWARZYSZENIE TECHNIKÓW

Okres działalności: 1921 – 1939. **Siedziba:** Łuck. **Koło:** Równe. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Wydział; koła, sekcje, komisje. **Liczba członków:** 89 (1925), 131 (1928), 51 (1939). **Prezysi:** Damian Wojnarowski (1921 – 23), Henryk Lange (1923 – 28), Emanuel Rajewski (1928 – 30), Jan Siemiątkowski (1930 – 32, 1934 – 35), Franciszek Księżopolski (1932 – 34), Wacław Gordziałkowski (1935 – 39), Julian Wąsowski (1939). **Sekretarz:** Franciszek Raczyński (1925 – 29).

Charakterystyka działalności

Zebranie organizacyjne członków założycieli Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników (WST), pod przewodnictwem inż. Feliksa Karabińskiego, odbyło się 14 sierpnia 1921 r. Wzięli w nim udział późniejsi członkowie Wydziału (Zarządu) Stowarzyszenia: F. Karabiński, Adolf Fedorowicz, Jan Suszyński, Antoni Kuczyński, Mikołaj Grigoriew, H. Lange, Stanisław Sierpiński.

Celem Stowarzyszenia, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 4 maja 1921 r. (zmiany w 1925 r.) było: „zjednoczenie sił umysłowych pracujących w zawodzie technicznym i popieranie interesów zawodu technicznego dla przyniesienia pożytku państwu; wpływanie na polepszenie stanowiska społecznego techników polskich i utrzymywanie łączności”. Realizacji tych zamierzeń miało służyć: organizowanie zjazdów, odczytów; zakładanie oddziałów, sekcji i komisji fachowych, przygotowywanie materiałów w sprawach dotyczących techniki; rozpisywanie konkursów; zakładanie bibliotek i czytelni; działalność wydawnicza; współpraca z innymi tego typu organizacjami.

Stowarzyszenie działało na terenie Wołynia, członkowie w większości pochodzili z Łucka i Równego (w 1925 r. odpowiednio 38, 23, w 1930 r. – 49, 29), z innych miast zazwyczaj pojedyncze osoby, m.in. Radomia, Lwowa, Warszawy, Łodzi, Wilna, Bydgoszczy, a nawet Nicei i czeskiej Pragi.

W 1927 r. przy Kole Rówieńskim powstało Biuro Porad Technicznych, którego zadaniem było sporządzanie kosztorysów, planów i projektów, nadzór techniczny nad pracami budowlanymi i instalacjami, porady i ekspertyzy techniczne, roboty parcelacyjno – miernicze. W 1928 r. podobne biuro (od 1930 r. przekształcone w Sekcje Porad Technicznych) powstało przy Zarządzie Stowarzyszenia w Łucku, stawiając sobie szersze zadania i obejmując swym zainteresowaniem teren całego Wołynia (racjonalizacja i modernizacja urządzeń technicznych, popierania przemysłu krajowego poprzez ekspertyzy techniczne, fachowe oceny wyrobów, porady w zakresie naukowej organizacji pracy). W Kole tym działała od 1930 r. Sekcja Lotnicza.

Koło Architektów (założone w 1928 r.) postawiło sobie za zadanie podniesienie stanu budownictwa oraz zainteresowanie zagadnieniami budownictwa szerszych kręgów społeczeństwa, m.in. poprzez wydawanie, w ramach „Wiadomości Technicznych”, odrębnych zeszytów poświęconych architekturze (1929 nr 5, 1934 nr 4/5), ogłaszanie konkursów, a także wydawanie ekspertyz przez Poradnię Architektoniczną, istniejącą przy Kole. W 1932 r. opracowano memoriał w sprawie planów budowlanych. Wcześniej (1927 – 28) członkowie Stowarzyszenia przeprowadzili ankietę w sprawie budowy domów w 16 miastach województwa wołyńskiego.

W latach 1932 – 35 funkcjonowały następujące komisje: Organizacyjna, Pracy, Drogowa, Kasy Pośmiertnej, Towarzyska, zaś od 1935 r. sekcje: Organizacyjno – Propagandowa, Redakcyjna, Naukowo – Odczytowa.

Organizowano kursy: naukowej organizacji pracy (1925 r., 33 uczestników), betonowe (1931 r. i 1933 r., 188 uczestników), przeciwigazowe (1933 r.). Prowadzono również akcję odczytową (4 – 11 rocznie), której tematyka dotyczyła infrastruktury technicznej Łucka i Wołynia. Teksty odczytów publikowano w „Wołyńskich Wiadomościach Technicznych”.

Z inicjatywy WST odbył się w Łucku I Zjazd Inżynierów i Techników Województwa Wołyńskiego (14 II 1925 r.). W jego rezolucjach postulowano rozwój gospodarczy Wołynia poprzez rozbudowę sieci dróg kolejowych i wodnych, miast, zakładanie wytwórni materiałów budowlanych. Drugiego Zjazdu w 1929 r. nie udało się zorganizować.

Największym sukcesem Stowarzyszenia było wydawanie przez wiele lat własnego organu – „Wołyńskich Wiadomości Technicznych”; pierwszy numer ukazał się 20 marca 1925 r. i wychodziły, wszakże z różnymi perypetiami, do wybuchu II wojny światowej. Początkowo czasopismo ukazywało się jako miesięcznik, a następnie w niektórych latach jako kwartalnik. Jego redaktorami byli: H. Lange (1925 – 28), Emanuel Rajewski (1928 – 30), Stanisław Rylke (1930 – 31), Franciszek Kokesz (1931 – 39). Od nr 5 z 1937 r. do „Wołyńskich Wiadomości Technicznych” dołączano „Biuletyn Wołyńskiego Oddziału Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych R.P.” Nakład czasopisma wahał się od 325 do 500 egzemplarzy, objętość numeru od 8 do 20 stron. Większość egzemplarzy rozchodziła się na Wołyniu, duża część trafiała m.in. do Warszawy (57) i Lwowa (10).

Czasopismo posiadało następujące działy: budowlany, elektrotechniczny, drogowy, mechaniczny i wodny. Na jego łamach omawiano różne aspekty życia gospodarczego i technicznego Wołynia. W artykułach dominowała tematyka: melioracyjna, gospodarki wodnej, osuszania Polesia, elektryfikacji. Poczesne miejsce zajmowała tematyka infrastruktury technicznej Łucka. Wśród autorów przeważali miejscowi inżynierowie i technicy, incydentalnie pojawiali się autorzy zagraniczni, np. Hans Richter z Hamburga (1932 nr 1 – 2). W dziale „Z życia WST” na bieżąco informowano o działalności Stowarzyszenia.

Starano się zapewnić pracę członkom Stowarzyszenia; służyły temu: Biuro Pośrednictwa Pracy utworzone w 1925 r., Pogotowie Zapomogowe dla bezrobotnych inżynierów i techników zorganizowane w 1931 r. oraz Poradnia Elektryczna powstała w 1933 r.

Biblioteka Stowarzyszenia gromadziła polskie, niemieckie i francuskie czasopisma techniczne (25 tytułów).

WST współpracowało z innymi organizacjami technicznymi, od 1925 r. było członkiem Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.). Koło Architektów przystąpiło w 1930 r. do Delegacji Architektów Polskich w Warszawie, a w końcu 1932 r. do Związku Stowarzyszenia Architektów Polskich. Współpracowano z wołyńskimi oddziałami Stowarzyszenia Mierniczych Prziśięgłych RP (zob.), Stowarzyszenia Elektryków Polskich (zob.). Nie układały się natomiast stosunki ze stowarzyszeniami sąsiednimi: Stowarzyszeniem Techników Polskich w Wilnie (zob.), Nowogródzkim Stowarzyszeniem Techników (zob.), Poleskim Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników w Brześciu n/Bugiem (zob.). Od 1928 r. projektowano połączenie tych stowarzyszeń i wydawanie wspólnego czasopisma, ale ze względu na ambicje poszczególnych środowisk nie udało się tego zamysłu zrealizować.

Stowarzyszenie istniało do 1939 r.

Wydawnictwa ciągłe:

Wołyńskie Wiadomości Techniczne. Łuck 1925 – 1939

Źródła: Sprawozdanie z działalności Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych za rok 1925, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1926 nr 6 s. B52; Sprawy bieżące. Wołyńskie Stowarzyszenie Techników, „Czasopismo Techniczne” 1921 nr 13/14 s. 79; Kronika. Wołyńskie Stowarzyszenie Techników, „Przegląd Techniczny” 1921 nr 25 s. 176; Rezolucje I Zjazdu Inżynierów i Techników Woj. Wołyńskiego, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne” 1925 nr 1 s. 16 – 17; Z życia Wołyńskiego Stowarzyszenia Technicznego, Tamże 1925 nr 1 s. 19, nr 2 s. 12, nr 3 s. 15 – 16, nr 5 s. 16, 1926 nr 6 s. 16, nr 11 s. 15, 1927 nr 2 s. 13 – 16, nr 4 s. 15, nr 5 s. 11, nr 8 s. 9, nr 9 s. 10, 1928 nr 4 s. 7 – 9, nr 8 s. 8, nr 11 s. 9 – 10, nr 12 s. 10, 1929 nr 2 s. 10 – 12, nr 5 s. 20 – 21, 1930 nr 3 s. 13 – 16, nr 4 s. 10 – 12, nr 8 s. 9 – 10, nr 11 s. 8, 1931 nr 2 s. 6 – 8, nr 4 s. 5 – 6, nr 9 – 10 s. 9, nr 11 – 12 s. 9, 1932 nr 3 – 4 s. 8 – 10, nr 7 – 8 s. 6, 1933 nr 1 s. 6 – 7, nr 2 – 3 s. 5 – 8, nr 4 – 5 s. 7, nr 6 s. 8, nr 7 – 9 s. 7, 1934 nr 1 – 3 s. 6 – 7, 1935 nr 1 – 3 s. 11, nr 4 – 6 s. 9 – 12, 1936 nr 5 s. 10 – 14, nr 6 s. 10 – 14, 1937 nr 4 s. 14, nr 6 s. 13, nr 7 s. 10, 1938 nr 6 s. 12, 1939 nr 1 s. 10, nr 4 s. 6 – 9, nr 5 s. 7; Różne sprawy. Wydział Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników, „Czasopismo Techniczne” 1925 nr 7 s. 127; Ze stowarzyszeń technicznych. Wołyńskie Stowarzyszenie Techników, „Przegląd Techniczny” 1925 nr 11 s. 171; Towarzystwa i instytucje naukowe, „Nauka Polska” t. VII (1927) s. 385; Artykuł wstępny, „Wołyńskie Wiadomości Techniczne” 1928 nr 3 s. 1 – 2; Ankieta w sprawie budowy domów w 16 miastach województwa wołyńskiego, Tamże 1928 nr 8 s. 2 – 6; Od Wołyńskiego Stowarzyszenia Techników, Tamże 1928 nr 10 s. 1; Regulamin Biura Porad Technicznych, Tamże 1929 nr 1 s. 8 – 9; Kronika. Kursy, Tamże 1933 nr 1 s. 5, nr 2 – 3 s. 4; Od redakcji „Wołyńskich Wiadomości Technicznych”, „Wiadomości Drogowe” 1935 nr 100 s. 480 – 481;

Literatura: J. Piłatowicz, Wołyńskie Stowarzyszenie Techników /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 247 – 249 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełniono i rozszerzono.

WYDZIAŁ TECHNICZNY POZNAŃSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK

Okres działalności: 1888 – 1892, 1911 – 1916. **Siedziba:** Poznań. **Liczba członków:** 82 (1911). **Przewodniczący:** Napoleon Urbanowski (1888 – 89), Julian Grabski (1889 – 92), Franciszek Chłapowski (1911 – 12), Henryk Suchowiak (1912 – 16). **Sekretarze:** Karol Potworowski (1888 – 89), Stanisław Zeyland (1889 – 92), Mieczysław Powidzki (1912 – 13), Marian Andrzejewski (1913 – 16).

Charakterystyka działalności

Po rozwiązaniu w kwietniu 1887 r. Towarzystwa Technicznego Poznańskiego (zob.) jego członkowie w liczbie 20 weszli w skład Wydziału Przyrodniczego Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W styczniu 1888 r. na wniosek Jana Rakowicza, nauczyciela szkoły budowlanej, technicy postanowili utworzyć własny wydział. Już 18 stycznia 1888 r. powołano do życia Wydział Techniczny, którego przewodniczącym wybrano Napoleona Urbanowskiego, jego zastępcą i skarbnikiem J. Rakowicza, zaś sekretarzem Karola Potworowskiego.

Główną formą działalności były odczyty, wygłaszali je, z powodu braku chętnych, zazwyczaj członkowie władz Wydziału, a dotyczyły one najczęściej architektury i budownictwa. Od 1890 r. zaczął się szybki zmierzch Wydziału, a jego przyczyny tak określono na łamach „Czasopisma Technicznego” (1896) – „ci sami miewali zwykle wykłady lub prowadzili pogadanki i byłoby zapewne tego nie porzucili, gdyby im nie zabrakło słuchaczy pomiędzy technikami, którzy przywykli więcej do biernego współdziałania”. W rezultacie nie przekazywano nawet sprawozdań do druku w rocznikach Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk i w konsekwencji Wydział został skreślony (1891) i zlikwidowany (1892).

W 1894 r. J. Rakowicz podjął próbę wznowienia działalności Wydziału Technicznego, ale Zarząd Towarzystwa Przyjaciół Nauk odmówił, obawiając się szybkiego ponownego rozwiązania, ale zaproponował jednocześnie utworzenie osobnej sekcji w Wydziale Przyrodniczym. W sierpniu 1894

r. technicy odrzucili tę propozycję i postanowili zorganizować odrębne Polskie Towarzystwo Techniczne, wybrana komisja dla opracowania statutu nie wywiązała się jednak z zadania.

Zapewne w wyniku fiaska tego przedsięwzięcia, technicy poznańscy w 1896 r. zgłosili akces do Wydziału Przyrodniczego, który przekształcił się w Wydział Przyrodników i Techników. Ponieważ przyrodników było w nim bardzo mało a dominowali w nim technicy, Wydział przekształcił się „w istocie na przeważnie techniczny”. W 1900 r. Wydział Przyrodników i Techników liczył 125, zaś w 1908 r. – 162 członków. Proporcje zmieniły się w 1909 r., wśród 143 członków techników było 69. Sekretarzami działu technicznego byli Stefan Mizerski (1896) i Leon Eckert (1897). Całemu Wydziałowi Przyrodników i Techników przewodniczył Franciszek Chłapowski, a jego zastępcami, zajmującymi się sprawami techniki, byli: Stelmachowski (1897), Józef Rydygier (1897 – 1907), Stanisław Rzepecki (1907 – 1911). Sekretarzami całego Wydziału byli: Czesław Leitgeber (1906 – 1908), Mieczysław Powidzki (1908 – 1911), zastępcą sekretarza Stanisław Domagałski (1908 – 1911) – aktywni działacze późniejszego Wydziału Technicznego i stowarzyszeń technicznych w Poznaniu. W pracach naukowych Wydziału aktywny udział brali: J. Rydygier, H. Suchowiak, Feliks Kucharzewski z Warszawy, Wiktor Maćkowiak, M. Powidzki, S. Rzepecki.

W 1904 r. powołano do życia komisję terminologiczną w składzie: Antoniewicz, Biskupski, Borecki, K. Krysiewicz, Lewandowski, J. Rydygier, S. Rzepecki, H. Suchowiak, W. i Fr. Zakrzewscy. Jej zadaniem było polszczenie niemieckich terminów technicznych. Komisja powstała na fali dyskusji wokół polskiego słownictwa technicznego zastosowanego w przetłumaczonym na język polski, pod auspicjami Stowarzyszenia Techników w Warszawie (por. Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie), podręcznika niemieckiego „Taschenbuch der Hutte”. W lipcu 1905 r. komisja wysłała do Warszawy delegata, który przekazał uwagi do przekładu. Po kilku latach pracy, w 1907 r. przesłano do Warszawy 89 nowych polskich wyrazów technicznych, 6 z nich uznano za godne nagrody w wysokości 200 rubli.

Zachęcona tym sukcesem komisja terminologiczna przystąpiła do opracowania słownika technicznego, ale dzieło nie zostało ukończone.

Dnia 26 marca 1911 r. Wydział Przyrodników i Techników podzielił się na dwa odrębne: Przyrodniczy i Techniczny, co Zarząd Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk zatwierdził dopiero 17 maja 1912 r. Przez krótki okres czasu Wydziałowi Technicznemu przewodniczył F. Chłapowski, ale wkrótce stanowisko to objął H. Suchowiak, jego najbliższymi współpracownikami, oprócz wymienionych już sekretarzy, byli: Kazimierz Ruciński (wiceprezes w 1912), S. Rzepecki (wiceprezes od 1913 r.) oraz skarbnicy Stanisław Hedinger i Stanisław Domagalski. W 1911 r. Wydział liczył 76 członków czynnych, 5 korespondentów, a jednemu nadano tytuł członka honorowego.

Aktywność członków koncentrowała się na odczytach (około 10 rocznie), spośród których można wymienić: Stefana Mizerskiego – „Projekt do sprostowania koryta rzeki Warty i obwałowania jej brzegów w Poznaniu” (1895), Stanisława Zeylanda – mówił o stylu zakopiańskim i nowoczesnym umeblowaniu mieszkań (1895), H. Suchowiaka – „Współzawodnictwo motoru ssącego z maszyną parową” (1905), Wiktora Maćkowiaka – „O silnikach spalinowych” (1908), H. Suchowiaka – „O rozwoju żeglugi powietrznej w ostatnim czasie” (1908) – wyraził nadzieję, „że w niezbyt długim czasie aeroplany i balony staną się równie ważnymi środkami lokomocji jak dziś samojazdy”, Stefana Suwalskiego – „O budownictwie w Ameryce” (1909) – głównie o drapaczach chmur i domach towarowych, Stanisława Cybichowskiego – „O zastosowaniu gipsu w budownictwie” (1911), S. Rzepeckiego – „O zastosowaniu maszyn w budownictwie” (1911), Ireneusza Wierzejewskiego – „Technika w medycynie” (1912), Z. Michałowskiego – „Architektura w otoczeniu drzew” (1914), Lecha Suchowiaka – „Problemy i wyniki radioaktywności” (1914).

Niektórzy autorzy odczytów specjalizowali się w określonej tematyce, np. S. Zeyland w starożytnej architekturze greckiej, J. Rakowicz w budowie dużych mostów kolejowych i kanalizacji Brdy. Tematyka geologiczna dominowała w odczytach Romana Maya, chemiczna Augusta Cieszkow-

skiego, zastosowanie elektromagnetyzmu do telegrafii Witolda Milewskiego. Projekt nowych wodociągów w Poznaniu przedstawił Stefan Mizerski. Obserwacje meteorologiczne prowadził N. Urbanowski.

Wybuch I wojny światowej przerwał w zasadzie działalność, w 1915 r. odbyło się jedno spotkanie, a 4 stycznia 1916 r. ostatnie zebranie. Ze względu na powołanie większości członków do wojska, funkcjonowanie Wydziału zawieszono i później już nie wznowiono.

Źródła: Kronika bieżąca. Wydział Techniczny przy Towarzystwie Przyjaciół Nauk w Poznaniu, „Przeгляд Techniczny” (dalej „PT”) 1887 nr 9 s. 228, 1888 nr 3 s. 68; Z życia technicznego w W. Księstwie Poznańskim, „Czasopismo Techniczne” 1896 nr 17 s. 189 – 191, nr 18 s. 194 – 196, nr 19 s. 202 – 204, nr 20 s. 211 – 212, nr 22 s. 233 – 235, 1897 nr 4 s. 42 – 43, nr 7 s. 79; Z towarzystw technicznych. Wydział Przyrodników i Techników Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu, „PT” 1905 nr 17 s. 216, 1906 nr 50 s. 569, 1907 nr 48 s. 585, nr 50 s. 609 – 610, 1908 nr 3 s. 38, nr 5 s. 61, nr 7 s. 85, nr 10 s. 132, nr 17 s. 217 – 218, nr 24 s. 305, nr 41 s. 489, nr 43 s. 512, nr 46 s. 553 – 554, nr 47 s. 564, nr 49 s. 589 – 590, nr 52 s. 633, 1909 nr 4 s. 45 – 46, nr 6 s. 75 – 76, nr 11 s. 134 – 135, nr 12 s. 144 – 145, nr 16 s. 193, nr 32 s. 385, nr 48 s. 552, nr 51 s. 603 – 605, 1910 nr 8 s. 102 – 104, nr 13 s. 168 – 169, nr 14 s. 181 – 182, nr 40 s. 487, 1911 nr 3 s. 33, nr 7 s. 86, nr 9 s. 113, nr 12 s. 158, nr 15 s. 197 – 198, nr 20 s. 259, nr 23 s. 305, nr 46 s. 596, nr 49 s. 630, 1912 nr 4 s. 43 – 44, nr 14 s. 194, nr 20 s. 271 – 272, nr 27 s. 366, nr 45 s. 592, nr 47 s. 620, nr 49 s. 656, 1913 nr 6 s. 74, nr 8 s. 99 – 100, nr 9 s. 113 – 114, nr 14 s. 179 – 180, nr 17 s. 243 – 244.

Literatura: A. Wojtkowski, Historia Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Poznaniu (w) Roczniki Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, t. L, Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Poznaniu w latach 1857 – 1927, Poznań 1928 s. 378 – 392. Szerzej na temat prac Wydziału Matematyczno – Przyrodniczego por. H. Szafran, Wydział Matematyczno – Przyrodniczy Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (w) Roczniki Historyczne, t. XXIII (1957). Księga pamiątkowa w stulecie Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, Poznań 1957 s. 477 – 500.

WYDZIAŁ TECHNICZNY ZWIĄZKU POLSKIEGO LEKARZY I PRZYRODNIKÓW W PETERSBURGU (PIOTROGRODZIE)

Okres działalności: 1910 – 1918. (Nazwa poprzednia: 1910 – 1913 Sekcja Techniczna Związku Polskiego Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu).

Siedziba: Petersburg (Piotrogród). **Liczba członków:** 220 (1910), 250 (1912), 170 (1913). **Przewodniczący:** Eugeniusz Kałkowski (1910 – 12), Stanisław Rudnicki (1912 – 14), Zygmunt Kotarski (1914 – 17), Jan Berkowicz (1917 – 18). **Sekretarze:** Zygmunt Kotarski (1910 – 12), Stanisław Korsak (1912 – 14), Zbigniew Fabierkiewicz (1914 - ?).

Charakterystyka działalności

Polacy zamieszkujący w Petersburgu założyli w 1884 r. Rzymsko – Katolickie Towarzystwo Dobroczyńności przy Kościele św. Katarzyny, w którym funkcjonowało Koło Lekarzy Polskich przekształcone, po wielu staraniach, w Związek Polski Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu (często w nazwie używano Polskich Lekarzy i Przyrodników) zapisany do rejestru towarzystw petersburskich 15 maja 1907 r. W styczniu 1908 r. odbyło się pierwsze Walne Zgromadzenie i wybór władz, prezesem został Stanisław Zaleski, zajmujący się chemią fizjologiczną i balneologią, a w skład jedenaosobowego Zarządu weszli m.in. Leon Staniewicz, prof. Instytutu Elektrotechnicznego, i Kazimierz Smoleński, prof. technologii węglowodanów w Instytucie Technologicznym. Związek uzyskał pozwolenie na używanie języka polskiego na posiedzeniach i zjazdach. Wkrótce zaczęły powstawać wydziały specjalistyczne: Lekarski, Przyrodniczy, Farmaceutyczny, Odontologiczny.

Rozwijający się przemysł rosyjski i różnego rodzaju placówki naukowe stwarzały dla Polaków, w tym także inżynierów, duże możliwości karier zawodowych. Największe skupiska Polaków znajdowały się w Petersburgu i Moskwie, usiłowali oni, w miarę ówczesnych nader ograniczonych możliwości, zakładać stowarzyszenia. Np. w Moskwie funkcjonował Dom Polski skupiający w 1908 r. około 350 członków, a Sekcja Techniczna (zob.) liczyła 65 osób i koncentrowała się na wyszukiwaniu pracy dla techników.

Natomiast technicy polscy zgromadzeni w Petersburgu nie uzyskali zgody na utworzenie samodzielnego stowarzyszenia, w związku z tym postanowiono wykorzystać szeroką formułę Związku Polskiego Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu, którego sekcje posiadały daleko posuniętą autonomię. Pierwsze posiedzenie organizacyjne Sekcji Technicznej odbyło się 5 (18) marca 1910 r. z udziałem 20 inżynierów, m.in. Jana Berkowicza, Michała Byszewskiego, Stefana Czarnockiego, Jana Dybowskiego, Zbigniewa Fabierkiewicza, Aleksandra Gołębiowskiego, Andrzeja Pszenickiego, Eugeniusza Kątkowskiego, Kazimierza Smoleńskiego, Mieczysława Szystow-

skiego. Prezesem wybrano inż. generała E. Kątkowskiego, a wiceprezesem architekta Mariana Peretiatkowicza.

W krótkim czasie, jeszcze w 1910 r. Sekcja liczyła 220 członków, a dwa lata później (1912) około 250 inżynierów, co stanowiło około połowę inżynierów Polaków stale przebywających w Petersburgu. Spadek, do 170 członków, nastąpił w 1913 r. i był konsekwencją skreślenia około 100 osób nie opłacających składek. Aktywnie działało w Sekcji (Wydziale) z reguły około 40 osób.

Główną formą działalności Sekcji były odczyty, wygłaszano ich kilka rocznie przy frekwencji od 15 do 50 osób, ilustrowano je zazwyczaj rysunkami, fotografiami, pokazami i doświadczeniami. Spośród odczytów można wymienić: M. Byszewskiego – „Zarys budowy mostu Ochteńskiego w Petersburgu” (1910) – wykonała go fabryka Rudzkiego w Warszawie, M. Peretiatkowicza – „W sprawie planowania miast” (1910), Aleksandra Tupalskiego – „O nasycaniu budulca (drewna)” (1912), Z. Kotarskiego – „O robotach wiertniczych wykonanych przy studiach nad projektem kanalizacji Petersburga i wodociągu z Ładogi” (1912), Stanisława Surzyckiego – „O wytapieniu żelaza i stali w piecach elektrycznych” (1912), Stanisława Dudzewicza – „Walka ze zlodowaciałymi gruntami przy budowie drogi Amurskiej” (1912), Aleksandra Borawskiego – „Rozwój techniki w dziedzinie malarstwa przezroczystego” (1912) – odczyt ten zgromadził około 100 osób, Józefa Muszyńskiego – „O multiplikatorach” (1913), Aleksandra Gołębiowskiego – „Jakim być powinien rozwój długości sieci kolejowej w Królestwie Polskim” (1914), Aleksego Lubickiego – „Trzeci most w Warszawie” (1914). Niekiedy tematy w konfrontacji z dzisiejszym stanem wiedzy były kuriozalne. W 1910 r. L. Jaczewski wygłosił odczyt pt. „O azbeście z niektórych złóż w kraju Minusińskim”, podkreślając, że to właśnie Polacy jako pierwsi popularyzowali w Rosji azbest, informując jednocześnie, że Szwedzi masowo stosują dachówki cementowo – azbestowe. W kontekście znanej obecnie szkodliwości azbestu, przykład ten znakomicie ilustruje zmianę kryteriów oceny nowości technicznych i olbrzymi postęp w dziedzinie badań nad szkodliwością nowych produktów dla człowieka i środowiska.

Utrzymywano kontakty z technikami polskimi z zaborów rosyjskiego i austriackiego, biorąc udział w krakowskim VI Zjeździe Techników Polskich w 1912 r. Stanisław Miniewski, uczestnik tego zjazdu, wygłosił odczyt na ten temat – „Wrażenia z pobytu na VI Zjeździe Techników Polskich w Krakowie”. W wyniku dyskusji po tym odczycie postanowiono zgłosić akces do Rady Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich (zob.).

Wydział Techniczny działał do wiosny 1918 r., ponieważ jego członkowie wstąpili do utworzonego w marcu 1918 r. Piotrogradzkiego Oddziału Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji (zob.). Natomiast działalność całego Związku zaczęła wygasać w Petersburgu od końca 1917 r. w związku z narastającymi wyjazdami członków do Polski. Pierwsze zebranie w kraju odbyło się 3 kwietnia 1921 r., natomiast rozwiązano Związek w kwietniu 1931 r. Istotną rolę odgrywali w nim dawni działacze Sekcji (Wydziału) Technicznego: E. Kałkowski, Z. Kotarski i J. Berkowicz.

Źródła: Z towarzystw technicznych. Sekcja (Wydział) Techniczna przy Z.P.L. i P., „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1910 nr 22 s. 289 – 290, 1912 nr 19 s. 254, nr 30 s. 400 – 401, 1913 nr 1 s. 9 – 10, nr 10 s. 127 – 128, nr 22 s. 305 – 306, 1914 nr 9 s. 113 – 114, 1915 nr 23 – 24 s. 250; Sprawy towarzystw naukowych. Związek Polski Lekarzy i Przyrodników w Petersburgu, „Przegląd Lekarski” 1911 nr 2 s. 25 – 27, nr 4 s. 57 – 58, nr 5 s. 71 – 72, nr 20 s. 300 – 301, nr 21 s. 312 – 313, nr 26 s. 414 – 415; Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23 – 28 IX/6 – 11 X 1917 r. Cz. I – sza. Sprawozdania, Moskwa 1918 s. 49.

Literatura: Z. Sowiński, Rzut historyczny na powstanie i działalność Związku Polskiego Lekarzy i Przyrodników /w/ Archiwum Historii i Filozofii Medycyny oraz Historii Nauk Przyrodniczych t. XI (1931) s. 210 – 211, 215 – 217; J. Rózewicz, Polskie środowisko naukowe w Petersburgu w latach 1905 – 1918 /w/ Polsko – rosyjskie związki społeczno – kulturalne na przełomie XIX i XX wieku. Pod red. M. Leczyka, Warszawa 1980 s. 197 - 201, 206; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 147 – 148.

ZJEDNOCZENIE POLSKICH INŻYNIERÓW KATOLIKÓW

Okres działalności: 1935 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd Główny, Rada Naczelna, wydziały, koła, sekcje. **Liczba członków:** 47 (1935), 144 (1937), 184 (1938). **Prezesi:** Roman Brelewski (1935 – 38), Antoni Kiciński (1938 – 39), Czesław Po-

lkowski (1939). **Sekretarze:** Ignacy Myszczyński (1935 – 39), Tadeusz Czaykowski (1939).

Charakterystyka działalności

Prace nad założeniem stowarzyszenia rozpoczęto w 1934 r., na pięciu zebraniach członków założycieli opracowano statut, który Komisariat Rządu m.st. Warszawy zatwierdził 24 lipca 1935 r., a pierwsze Walne Zgromadzenie odbyło się 3 listopada tegoż roku. Zjednoczenie powstało z inicjatywy Sodalicii Mariańskiej Inteligencji Męskiej w Warszawie przy współudziale studentów zorganizowanych w Sodalicii Akademickiej oraz „Iuventus Christiana”. Zostało ono przyjęte do Akcji Katolickiej na prawach Stowarzyszenia Pomocniczego, a prymas, kardynał August Hlond oraz cały Episkopat Polski udzielili Zjednoczeniu specjalnego błogosławieństwa. Natomiast kardynał Aleksander Kakowski przyjął członków powstałego stowarzyszenia i wyznaczył ks. dra Zbigniewa Kamińskiego na asystenta kościelnego. Błogosławieństwo przesłali także Zjednoczeniu – rezydujący w Rzymie generał Towarzystwa Jezusowego Włodzimierz Ledóchowski, generał zakonu paulinów w Częstochowie, a nawet Nuncjusz Apostolski w imieniu Papieża. Czynny udział w pracy kół Zjednoczenia brali: Stanisław Adamski – biskup ordynariusz w Katowicach, Włodzimierz Jasiński – biskup w Łodzi. Biskup łucki Adolf Szelażek propagował ZPIK w diecezji, a dla jego członków nadesłał 60 egzemplarzy swojego listu pasterskiego „O zwalczaniu niewiary”. Tak wielkie zainteresowanie władz kościelnych stowarzyszeniem związane było z nadzieją na przygotowanie i wprowadzenie w Polsce ustroju korporacyjnego.

Statut upoważniał ZPIK do działalności na terenie całej Polski i na obszarze Wolnego Miasta Gdańska. W 1938 r. Komisariat Rządu m.st. Warszawy zażądał skreślenia ze statutu słów „wraz z obszarem Wolnego Miasta Gdańska”, ale Walne Zgromadzenie ZPIK obradujące 2 kwietnia 1939 r. odrzuciło tę propozycję.

Członkami stowarzyszenia mogli zostać inżynierowie wszystkich specjalności. W 1935 r. najliczniejszą grupę stanowili mechanicy (21), architekci, elektrycy, inżynierowie komunikacji (po 7), ale byli też rolnicy, górnicy,

chemicy, geodeci. Nie żądano od członków wystąpienia z innych stowarzyszeń, wręcz odwrotnie zalecano pozostanie w stowarzyszeniach technicznych, albowiem ZPIK nie zamierzało zajmować się sprawami zawodowymi i naukowymi. Było to zgodne ze statutem, według którego celem Zjednoczenia było "szerzenie światopoglądu katolickiego i zasad katolickich, ich obrona i wprowadzenie w życie w zakresie pracy zawodowej inżyniera". W 1938 r. wprowadzono do statutu cenzus wyznaniowy przy przyjmowaniu członków. Zastrzeżono, że przyjętym „może być inżynier, Polak katolik”, w dodatku „chrześcijanin przynajmniej w trzecim pokoleniu”. Nie ukrywano, że celem tych zmian było „uniemożliwienie dopływu do Zjednoczenia osób pochodzenia żydowskiego”.

Antysemityzm stanowił istotny rys działalności ZPIK. W deklaracji ideowej z 1937 r. podkreślano, że praca społeczna polskiego inżyniera powinna dążyć do przeprowadzenia katolickich postulatów społecznych w prawodawstwie i wszystkich instytucjach i „do wyzwolenia życia gospodarczego w Polsce od wpływów szkodliwej psychiki żydowskiej”. Bardzo często akcentowano, że węzłowym schorzeniem gospodarki w Polsce było opanowanie jej przez Żydów, zwłaszcza drobnej wytwórczości, gdzie „większość warsztatów jest w rękach żydowskich. Wytwórcy chrześcijanie wyzykiwani są przez nakładców, wyłącznie Żydów, niesłuchanie, zarobki ich są wprost głodowe”. Żydzi byli stałym motywem odczytów i referatów, zaś w „Biuletynie ZPIK” wprowadzono stałą rubrykę „Z obozu wrogów Kościoła”, a zaliczano do nich oprócz Żydów (np. w nr 1 z 1939 r. ukazały się notatki p.t. „Żydzi – wrogowie Kościoła poprzez wieki”, „Kościół w niebezpieczeństwie żydostwa”) m.in. komunistów, masonów, wolnomyślicieli oraz członków Rotary Club. W 1936 r. inżynierowie stowarzyszeni w ZPIK wyrazili „swoją najgłębszą sympatię i podziw walczącej bohatercko w obronie wiary Hiszpanii” oraz potępili działalność Związku Nauczycielstwa Polskiego jako „wrogiej dla katolicyzmu, szkoły, narodu i państwa” i wezwali wszystkich katolików do opuszczenia szeregów tej organizacji. W 1938 r. występowano w obronie więzionego Adama Doboszyńskiego, członka ZPIK.

Zarząd Główny ZPIK prowadził działalność poprzez wydziały; w 1937 r. powołano je cztery: Pracy w Kołach, Propagandy, Wydawniczy i Zagraniczny. Dużą autonomię posiadały koła; w 1939 r. funkcjonowało ich pięć w: Warszawie (powstało w 1935), Katowicach (1935), Łodzi (1936), Krakowie (1938), Wilnie (1939). Największe było Koło Warszawskie (107 w 1937 r.), już znacznie mniejsze były pozostałe: Katowickie (34 w 1938), Łódzkie (22 w 1938), Krakowskie (12 w 1938). Odrębnie wydziały powoływały zarządy poszczególnych kół, np. zarząd Koła Warszawskiego zorganizował w 1936 r. aż siedem wydziałów: Biblioteczny i Bibliograficzny, Prasowy, Odczytowy, Wydawniczy, Informacyjny o Katolickich Środkach Wytwórczości, Samopomocowy, Gospodarczy. W kołach działały też sekcje i podsekcje. Te pierwsze koncentrowały się na pogłębianiu wiedzy na określone tematy, drugie zaś powoływano celem opracowania konkretnych problemów. Od 1936 r. w Kole Warszawskim funkcjonowały trzy sekcje: Wiedzy Religijnej, Studiów Ogólnych, Realizacji i Studiów Szczegółowych. Główną formą pracy dwóch pierwszych były referaty i dyskusja na ustalone tematy. W programie Sekcji Wiedzy Religijnej przedmiotem rozważań były m.in. zagadnienia: wiedza i wiara, religijność, historia religii, objawienie, cuda i prorocтва; w Sekcji Studiów Ogólnych: encykliki *Rerum Novarum* i *Quadragesimo Anno*, żydoznawstwo, sprawy ustrojowe, własność i uwłaszczenie mas, pieniądz, gospodarka. W Sekcji Realizacji opracowano dwa wnioski w sprawie przestrzegania odpoczynku w niedzielę i święta (przekazano m.in. Ministerstwu Spraw Wewnętrznych) oraz przeciwdziałania wpływom złej prasy.

Koło Warszawskie zorganizowało w 1938 r. Podsekcję Drobnej Wytwórczości pod przewodnictwem Edmunda Burzackiego, która prowadziła prace wspólnie ze Związkiem Popierania Polskiego Stanu Posiadania. Podsekcja przeprowadziła w 1938 r. wśród rzemieślników ankietę, pytano w niej m.in. o stopień opanowania przez Żydów poszczególnych rzemiosł i o kolejność ich spolszczania. Władze ZPIK uważały, że najlepszą drogą do pobudzenia polskiej wytwórczości będzie utworzenie kas bezprocentowych. W tej sprawie skierowano w kwietniu 1938 r. specjalny list do kardynała Ka-

kowskiego, w którym stwierdzano, że „jednym z najskuteczniejszych sposobów przeciwdziałania komunizmowi, będącemu ekspozyturą żydostwa w walce z chrześcijaństwem, jest pomoc przy powstawaniu chrześcijańskich placówek wytwórczych i handlowych w szczególności przez udzielanie pożyczek w kasach bezprocentowych”.

Zagadnienia dotyczące sytuacji społecznej robotników i rzemieślników były przedmiotem obrad konferencji zorganizowanej przez ZPIK 30 czerwca 1938 r., której rezultatem było określenie czterech najpilniejszych zadań: 1. konieczność zmiany osobistego stosunku pracodawcy względnie inżyniera do robotnika zgodnie z zasadami encyklik *Rerum Novarum* i *Quadragesimo Anno*, 2. konieczność przyjscia z pomocą drobnemu wytwórcy, 3. konieczność zajęcia się sprawą budowy domów robotniczych i dla niezamożnej ludności. 4. Konieczność reformy ubezpieczeń społecznych. Na powyższe tematy wydano dwie broszury Romana Borelowskiego: „Stosunek pracodawcy do pracownika” (Warszawa 1937), „Krótka bibliografia religijna oraz wiążących się z religią zagadnień filozoficznych i społecznych” (Warszawa 1937).

Problemy społeczne i religijne dominowały w tematyce odczytów, przy czym kierunek dla nich wytyczały encykliki papieskie, a zwłaszcza *Rerum Novarum* i *Quadragesimo Anno*. Każde koło organizowało kilka odczytów rocznie, największą aktywnością odznaczało się Koło Warszawskie. Ich tematyka była różnorodna, np. „Wrogowie katolicyzmu, ich organizacja i działalność”, „Etyka zawodowa inżyniera”, „Masoneria a żydostwo wg Fleischhauera”, „Korporacjonizm jako podstawa uwłaszczenia mas”, „Miłość chrześcijańska a sprawa żydowska”, „Sprawa bezrobocia we Francji”, „Parafia jako ośrodek życia katolickiego”, „Upośledzenie Kościoła katolickiego w Polsce” (R. Brelewski), „Podstawy państwa chrześcijańskiego” (ks. Z. Kamiński), „Społeczne zadania polskiego inżyniera katolika” (R. Brelewski), „Co chrześcijaństwo dało kobiecie” (A. Zdanowiczowa). W styczniu i lutym 1937 r. Koło Katowickie zorganizowało Studium Ekonomiczne dla inżynierów Śląska i Zagłębia Dąbrowskiego. Siedem wykładów objęło główne zagadnienia ekonomiczne ówczesnej epoki, a ich zadaniem było uświadomie-

nie inżynierom, że nie powinni myśleć tylko kategoriami technicznymi, ale łączyć je z gospodarczymi. Wykładowcami byli wybitni ekonomiści polscy, m.in. profesorowie Roman Rybarski i Adam Heydel. W ogóle w działalności ZPIK starano się lansować model wszechstronnego inżyniera rozwiązującego nie tylko problemy techniczne, ale także gospodarcze i społeczne, zgodnie ze wskazaniem papieża i socjologów katolickich, poczuwającego się wobec swych podwładnych do obowiązków nałożonych nań przez nakazy religii. W pracy zawodowej inżynier nie powinien kierować się kryterium maksymalnego zysku, ale godziwego zysku i słusznej płacy.

Koło Katowickie założyło w 1939 r. Poradnię Techniczno-Handlową, której zadaniem było rejestrowanie warsztatów rzemieślniczych, gromadzenie sprawozdań doradców, udzielanie odpowiedzi warsztatom. Poradnia posiadała wydziały: techniczny, handlowy, finansowy, prawny, patentowy i prasowy. Współpracowano z Izbą Przemysłowo-Handlową, Izbą Rzemieślniczą, Biurem Przemysłu Wojennego Ministerstwa Spraw Wojskowych.

W styczniu 1938 r. ZPIK zaczęło wydawać kwartalnik „Biuletyn Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików” pod redakcją Tadeusza Kulińskiego. Od nr 3 (1938) redaktorem został Roman Brelewski. „Biuletyn” miał rozpowszechniać ideologię ZPIK „wśród kolegów o przekonaniach katolickich, aby zbliżyć wszystkich i połączyć we wspólnym dziele odnowienia życia religijnego Narodu Polskiego”. Poszczególne numery składały się z części artykułowej, informacji o działalności ZPIK i działów: „Z życia katolickiego”, „Z obozu wrogów Kościoła”, „Z życia katolickich organizacji inżynierskich za granicą”, „Bibliografia”, „Przegląd czasopism”. Artykuły dotyczyły szeroko pojętej cywilizacji technicznej, np. „Etyka inżyniera” (Karol Iwanicki), „Religia pracy” (R. Brelewski), „Zakres i granice wiedzy ludzkiej” (Jerzy Ryx), „Religia i technika” i „Kościół i postęp techniczny” (R. Brelewski), „Niebezpieczeństwo techniki i cywilizacja przemysłowa” (Maksymilian Thullie, Marcin Maślanka), „Technika a kryzys ustrojowy” (Stanisław Szczutowski).

ZPIK współpracowało z Radą Społeczną przy Prymasie Polski oraz z zagranicznymi organizacjami inżynierskimi: L'Union d'Ingenieurs Cotho-

liques de France i L'Association de Patronnes et Inqenieurs Cotholique de Belgique.

Na ostatnim Walnym Zgromadzeniu ZPIK 2 kwietnia 1939 r. zadeklarowano całkowite poparcie dla Naczelnego Wodza, polecono Zarządowi Głównemu do szybkiego założenia koła w Wolnym Mieście Gdańsku, wezwano członków do uczestniczenia w Pożyczce Lotniczej oraz składania ofiar na Fundusz Obrony Narodowej.

Wydawnictwa ciągłe:

„Biuletyn Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików”. Warszawa 1938 – 1939

Źródła: Zjednoczenie Polskich Inżynierów Katolików, „Przemysł Chemiczny” 1935 nr 9 –10 s.223; Kronika krajowa. Zjednoczenie Polskich Inżynierów Katolików, „Inżynier Kolejowy” 1935 nr 12 s.369; R.B., Komunikaty. Rzeczowa robota, „Pro Christo” 1935 nr 12 s.39; Różne. Zjednoczenie Polskich Inżynierów Katolików, „Głos Kapłański” 1936 nr 3 s.143 –144; Komunikat, „Pro Christo” 1936 nr 4 s.30 – 33; Sprawozdanie z ruchu religijnego, naukowego i społecznego, „Przegląd Powszechny” 1936 nr 5 s.133 –134; Z życia towarzystw technicznych. Zjednoczenie Polskich Inżynierów Katolików , „Technik” 1936 nr 12 s.364; Z działalności organizacji inżynierów katolików, „Ruch Katolicki” 1937 nr 2 s.88 – 89; Koło Warszawskie Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików, „Ruch Katolicki” 1937 nr 8 s.377 – 378; Ogólne wytyczne pracy Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików, „Biuletyn ZPIK” 1938 nr 1 s.8 –10; Sprawozdanie z działalności Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików, Tamże 1938 nr 2 s.70 – 76; Walne Zgromadzenie Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików Tamże 1938 nr 3 s. 109 –109; Komunikaty Zarządu Głównego i Koła Warszawskiego Tamże 1938 nr 4 s.146 –150; Książki i czasopisma nadesłane do redakcji, „Przemysł Chemiczny” 1938 nr 6 s.144; Sprawy bieżące, „Pro Christo” 1938 nr 6 – 7 s.234 – 235; Sprawozdanie Zarządu Koła Warszawskiego Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików, „Biuletyn ZPIK” 1939 nr 2 s.74 – 75; Sprawy Zjednoczenia, Tamże 1939 nr 3 s.122 –129; Komunikat Poradni Techniczno-Handlowej Z.P.I.K. Tamże 1939 nr 3 s.129 – 130; Poradnia Techniczno-Handlowa Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików, „Technik Włókienniczy” 1939 nr 5 – 6 s.117; Kodeks „Etyki inżynierskiej” w opinii Zjednoczenia Polskich Inżynierów Katolików, „Technik Polski” 1939 nr 7 s.5.

Literatura: W. Mysłek, Kościół katolicki w Polsce w latach 1918 – 1939. (Zarys historyczny). Warszawa 1966 s.404 – 410.

ZRZESZENIE DOSKONALENIA GOSPODARKI CIEPLNEJ

Okres działalności: 1921 – 1922. **Struktura organizacyjna:** Koła.

Charakterystyka działalności

Zrzeszenie powstało z inicjatywy Stowarzyszenia Techników w Łodzi (zob. Łódzkie Stowarzyszenie Techników w Łodzi), które zorganizowało 5 listopada 1921 r. zebranie inżynierów cieplnych z Warszawy, Lublina, Kra-

kowa, Poznania, Dąbrowy Górniczej, Śląska Cieszyńskiego i Łodzi. Postanowiono wówczas powołać do życia Zrzeszenie Doskonalenia Gospodarki Ciepłej z siedzibą w Łodzi, miało się ono zająć doskonaleniem palaczy i popularyzacją racjonalnego spalania węgla w mieszkaniach. Zanim utworzono centralę przystąpiono do organizowania kół w Dąbrowie Górniczej, Krakowie, Warszawie i we Lwowie. Koło w Warszawie utworzono 5 grudnia 1921 r., któremu przewodniczył Czesław Grabowski, a w Zarządzie znaleźli się Wiesław Chrzanowski i Kazimierz Siwicki. Postulowano aby w styczniu 1922 r. odbył się zjazd ogólnopolski w Łodzi połączony z wyborem władz centralnych.

Powstałe 17 grudnia 1921 r. Koło w Łodzi zaczęło organizować zebrania odczytowe; w styczniu 1922 r. dotyczyło ono maszyny parowej i pękania blach kotłowych. W lutym 1922 r. odbyła się konferencja z udziałem 68 osób z Warszawy, Pabianic, Zgierza i Tomaszowa. Dyskusja koncentrowała się wokół referatu Witolda Rosentala o stanie gospodarki ciepłej i elektryfikacji Zagłębia Borysławskiego.

Natomiast ogólnopolski zjazd Zrzeszenia przeniesiono z Łodzi do Poznania. Odbył się on 26 marca 1922 r., dyskutowano na nim nad zasobami energii ciepłej i wodnej. W zjeździe uczestniczyło 60 osób, głównie z poznańskiego i Pomorza (27), Łodzi (18), Warszawy (11), Krakowa (2) i pojedyncze osoby z Lublina, Sosnowca, Tarnopola i Tomaszowa. Skonstatawano wtedy, że organizacja Zrzeszenia postępuje bardzo powoli.

Informacja o zjeździe jest ostatnią wiadomością na temat działalności Zrzeszenia, a zatem nie wyszło ono z fazy organizacyjnej.

Źródła: Zjazd inżynierów ciepłych w Łodzi, „Przegląd Elektrotechniczny” (dalej „PE”) 1921 nr 22 s. 301 – 302; Stowarzyszenia i organizacje. Stowarzyszenie inżynierów ciepłych, „PE” 1921 nr 23 s. 328; Zrzeszenia techniczne. Stowarzyszenie Techników w Łodzi, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1921 nr 48 s. 304; Kronika. Zebranie organizacyjne Warszawskiego Oddziału Zrzeszenia w celu doskonalenia gospodarki ciepłej, „PT” 1921 nr 50 s. 320; Zrzeszenia techniczne. Zrzeszenie Doskonalenia Gospodarki Ciepłej, „PT” 1922 nr 3 s. 20, nr 11 s. 68; Wiadomości bieżące. Zrzeszenie ciepłe, „PE” 1922 nr 5 s. 79; Z gospodarki ciepłej. Zrzeszenie doskonalenia gospodarki ciepłej, „PE” 1922 nr 6 s. 87 – 89, nr 8 s. 121; Zjazd Zrzeszenia Doskonalenia Gospodarki Ciepłej, „PT” 1922 nr 16 s. 104 – 105; Wiadomości bieżące. Kursy ciepłe dla inżyniera, „PE” 1922 nr 22 s. 347.

ZRZESZENIE ELEKTROTECHNIKÓW POLAKÓW W PIOTROGRODZIE

Okres działalności: ? – 1918. **Siedziba:** Piotrogród.

Charakterystyka działalności

Po utworzeniu w marcu 1918 r. Piotrogradzkiego Oddziału Stowarzyszenia Polaków w Rosji (zob.) członkowie Zrzeszenia przystąpili do niego.

Literatura: J. Róziewicz, Polskie środowisko naukowe w Petersburgu w latach 1905 – 1918 /w/ Polsko – rosyjskie związki społeczno – kulturalne na przełomie XIX i XX wieku. Pod red. M. Leczyka, Warszawa 1980 s. 206.

ZRZESZENIE GEOMETRÓW W LUBLINIE

Okres działalności: przed 1921 – 1926. **Siedziba:** Lublin.

Charakterystyka działalności

W 1924 r. Zrzeszenie opracowało i przesało do Sejmu uwagi do projektu zmian w ustawie o mierniczych przysięgłych. Przedstawiciele Zrzeszenia brali udział w Zjazdach Delegatów Stowarzyszeń Mierniczych (II – 1921, IV – 1925).

W 1926 r. przekształciło się w koło Związku Mierniczych Przysięgłych (zob.).

Literatura: Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich. Warszawa 1970 s.47; J. Piłatowicz, Zrzeszenie Geometrów w Lublinie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylova, Warszawa 2001 s. 168.

ZRZESZENIE POLSKICH STOWARZYSZEŃ TECHNICZNYCH NA ŚLĄSKU

Okres działalności: 1932 – 1939 (?).

Charakterystyka działalności

Zrzeszenie powstało w 1932 r., w jego skład weszły następujące organizacje: Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa

Śląskiego (zob.), Stowarzyszenie Hutników Polskich (zob.), Zawodowy Związek Polskich Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego, Koło Śląskie Stowarzyszenia Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych (zob.), Okręg Śląski Związku Inżynierów Chemików (zob.), Koło Katowickie Związku Polskich Inżynierów Kolejowych (zob.).

Zrzeszenie protestowało przeciwko twierdzeniom niemieckiej propagandy jakoby polski inżynier nie był dostatecznie przygotowany do kierowania śląskim przemysłem; udowodniono, że to właśnie polski inżynier uratował wiele gałęzi przemysłu na Śląsku.

Na tle kontrowersji dotyczących utrzymywania wspólnych stowarzyszeń dla inżynierów i techników, Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych, które opowiedziało się za rozdzieleniem stowarzyszeń techników i inżynierów, wystąpiło w 1935 r. ze zrzeszenia i przystąpiło do Naczelnej Organizacji Inżynierów RP (zob.).

Źródło: Komunikat Zrzeszenia Polskich Stowarzyszeń Technicznych na Śląsku, „Technik” 1933 nr 2 s. 79.

Literatura: J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa – Kraków 1978 s. 189 – 190.

ZRZESZENIE TECHNIKÓW KOLEJOWYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1926 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie Delegatów, Zarząd Główny; koła, komisje, sekcje. **Biblioteka:** 167 woluminów (1938). **Liczba członków:** 698 (1930), 1051 (1932), 1290 (1938). **Prezesi:** Henryk Bielecki (1930 – 32), F. Mantay (1932 – 35), Jan Celiński (1935 – 39). **Sekretarze generalni:** Skorupka (1930 – 32), Adam Porczyński (1932), Michał Brzeziński (1932 – 33, 1938 – 39) Józef Tomczyński (1933 – 38).

Charakterystyka działalności

W 1925 r. zaczęły powstawać Zrzeszenia Techników Kolejowych w poszczególnych dyrekcjach kolejowych, np. 18 października 1925 r. w Radomiu, które w 1926 r. przekształcono w ogólnopolskie Zrzeszenie Techni-

ków Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej. Na początku lat 30. przystąpiono do organizacji kół, w końcu 1931 r. działały następujące: Gdańskie, Katowickie, Poznańskie, Radomskie, Warszawskie i Wileńskie; w kolejnych latach: Lwowskie (od 1932 r.), Krakowskie (1932), w Łapach (1933), Stanisławowskie (1933). W 1934 r. koła przekształcono w okręgi, funkcjonowały wówczas: Katowicki, Krakowski, Lwowski, Poznański, Radomski, Stanisławowski (nie działał od 1938 r.), Toruński, Warszawski, Wileński. W poszczególnych okręgach działały komisje, np. w Okręgu Warszawskim istniała Komisja Kulturalno – Wycieczkowa; od 1937 r. funkcjonowały w tym Okręgu sekcje: wycieczkowa, towarzyska, odczytowo – referatowa, oświatowa.

Na Polskich Kolejach Państwowych (PKP) pracowało około 5 000 techników, spośród których w marcu 1938 r. do Zrzeszenia należało 1 237 członków (w połowie tego roku – 1 290). Największa grupa techników zapisała się do Zrzeszenia w Wilnie – 283, a następnie: Radomiu – 238, Warszawie – 230, Krakowie – 107, Lwowie – 101, Toruniu – 101, Poznaniu – 93, Katowicach – 84. Aktywnymi działaczami byli: Jakub Bublej, Ferdynand Fukała, Adolf Grygołowicz, Władysław Kępkiewicz, Mieczysław Kisielewski, Feliks Konieczny, Kazimierz Malski, Tadeusz Misiewicz, Romuald Paszkiewicz, Roman Piaskowski, Stefan Piwowarczyk, Władysław Romański, Antoni Soborowski, Bronisław Surowiecki, Jan Tatarowski, Wilhelm Zborowski.

Władze centralne Zrzeszenia nie organizowały odczytów, sporadycznie odbywały się one w okręgach, głównie Katowickim i Warszawskim. Wygłoszono w nich w latach 1936 – 38 kilka referatów, m.in. W. Zborowski – „Zapora wodno – elektryczna w Porąbce”, Gorączko – „Rozwój hutnictwa w Polsce”, Berger – „Spawanie elektryczne w zastosowaniu w kolejnictwie”, J. Tatarowski – „Zastosowanie zasad naukowej organizacji pracy w kolejnictwie”, A. Porczyński – „Cement i jego zastosowanie”. Podczas niektórych Walnych Zgromadzeń Delegatów wygłaszano referaty, np. na jednym z nich W. Kępkiewicz mówił o „Znaczeniu technika kolejowego w Polsce”.

Zrzeszenie zajmowało się głównie sprawami bytowymi. Często występowano w obronie tytułu „technik” i materialnej sytuacji techników. W

1932 r. postanowiono sporządzić spis techników ze średnim wykształceniem zatrudnionych na PKP, próba ta zakończyła się zapewne niepowodzeniem, ponieważ nie ogłoszono rezultatów tej pracy. Do ministra komunikacji kierowano (1932) memoriały w sprawie awansowania techników kolejowych na wyższe stanowiska.

Od 1935 r. przy Zrzeszeniu istniała Spółdzielnia Oszczędnościowo – Kredytowa „Technik Kolejowy”, ale wskutek nierzetelności dłużników została rozwiązana w 1938 r.

Organem prasowym Zrzeszenia był „Kolejowy Przegląd Techniczny” („KPT”), dwumiesięcznik „poświęcony technice kolejowej i sprawom organizacyjnym”. Numer pierwszy ukazał się w październiku 1931 r.; kolejnymi redaktorami naczelnymi byli: Michał Sikorski (1931 – 32, 1933 – 34), H. Bielecki (1932 – 33), J. Celiński (1934 – 39). Celem czasopisma było „podawanie w przystępnej formie, nie przeciążonej suchą teorią, aktualnych oryginalnych artykułów z dziedziny techniki kolejowej we wszystkich jej działach, kroniki krajowej i zagranicznej oraz prac, mających bezpośredni związek z gospodarką i administracją kolei”. Na łamach czasopisma zamierzano „wiernie odzwierciedlać stan techniczny kolejnictwa, ujawniać jego braki i potrzeby i wskazywać środki, zmierzające do ulepszeń i rozwoju naszych kolei”.

Czasopismo posiadało działy: ogólny, techniczny, kronika, z prasy, głosy czytelników, organizacyjny, w tym ostatnim umieszczano sprawozdania z działalności całego Zrzeszenia i poszczególnych kół. Od numeru 4 z 1934 r. nieregularnie zaczął ukazywać się „Informator” – dodatek do „KPT”, publikowano w nim wiadomości o działalności Zrzeszenia, listy przyjętych członków, regulaminy, komunikaty Zarządu Głównego. Od 1936 r. „KPT” posiadał następujące działy: 1) Mechaniczny, chemiczny i elektrotechniczny, 2) Drogowy i budowlany, 3) Dział ruchu kolejowego, 4) Dział historyczny, kronika i wiadomości różne, 5) Bibliografia.

Zrzeszenie, na płaszczyźnie walki o polepszenie warunków bytowych techników kolejowych, nawiązało bliskie kontakty z Zrzeszeniem Pracowników Administracji Technicznej Warsztatów i Parowozowni PKP, które

od kwietnia 1934 r. stało się współwydawcą „KPT”. Od numeru 7 z października 1938 r. „KPT” stał się ponownie wyłącznie organem Zrzeszenia Techników Kolejowych.

W 1938 r. nakład „KPT” sięgał 3 000 egzemplarzy. Poprzez zamieszczanie ogłoszeń czasopismo finansowały takie firmy jak: Pierwsza Fabryka Lokomotyw w Polsce S.A. Zakłady w Chrzanowie, Bracia Borkowscy S.A. Zakłady Elektrotechniczne w Warszawie, H. Ciegieński – Poznań Sp. Akc., Państwowa Wytwórnia Prochu w Pionkach, Fabryka Porcelany i Wyrobów Ceramicznych w Ćmielowie Sp. Akc., Państwowe Zakłady Tele i Radiotechniczne w Warszawie, Towarzystwo Przemysłowe Zakładów Mechanicznych Lilpop, Rau i Loewenstein S.A. Warszawa, J. John w Łodzi Sp. Akc.

W „KPT” dominowały artykuły poświęcone szeroko pojętej mechanice, np. w 1936 r. – 21, w 1937 r. – 14 artykułów. Znacznie mniej publikowano artykułów z elektrotechniki, odpowiednio 3 i 2 oraz dróg i mostów – 6 i 4. Z ciekawszych artykułów można wymienić: Michał Socha – „Narzędzia pneumatyczne” (1932 nr 3), Z. Skarbek – Leszczyński – „Łatwy sposób obliczania czasu biegu pociągu” (1933 nr 1,2), F. Mantay – „Polski sposób spawania styków szyn kolejowych” (1933 nr 3), Stanisław Murawski – „Budowa i konserwacja urządzeń bezpieczeństwa ruchu pociągów na PKP” (1933 nr 4,5,6), Walerian Wiśniewski – „Stosowanie narzędzi pneumatycznych w kolejowej służbie mechanicznej” (1934 nr 2), Jan Ruszkowski – „Współczesne metody utrzymania toru, stosowane na kolejach francuskich” (1935 nr 3), Eugeniusz Raabe – „Kolejka Linowa Zakopane – (Kuźnice) – Kasprowy Wierch” (1935 nr 10, 1936 nr 2), Jan Świda – „Spawanie szyn” (1938 nr 1 – 2), Wincenty Grobicki – „Ulepszone sposoby nastawiania zwrotnic przy rozrządzaniu wagonów” (1939 nr 6 – 7).

Wśród zatrudnionych na PKP działały, oprócz stowarzyszeń naukowo – technicznych, także związki zawodowe. Średni personel skupiało działające od 1926 r. Zjednoczenie Kolejowców Polskich (w 1932 r. liczyło 62 378 członków), w którym funkcjonowała Centralna Sekcja Techników Kolejowych przekształcona w 1930 r. w Sekcję Centralną Techników i Zawia-

dowców Odcinków. Sekcja koncentrowała działalność na zagadnieniach bytowych techników. Jednym z niewielu przedsięwzięć Sekcji o szerszym charakterze było wydawanie przez kilka lat czasopisma „Technik Kolejowy”, miesięcznika poświęconego technice i gospodarce kolejowej. Pierwszy numer ukazał się w kwietniu 1926 r., w redagowanie czasopisma największy wkład wnieśli Waclaw Puciato i M. Łopuszański. Publikowane artykuły były najczęściej przedrukami z „Inżyniera Kolejowego”, „Przeglądu Technicznego” i innych technicznych czasopism nie tylko polskich, ale także niemieckich. W styczniu 1927 r. liczba prenumeratorów wynosiła 422, a w 1932 r. nawet 745, w tym techników – 263, zaś zawiadowców – 232. Jednak ze względu na wysokie koszty, w połowie 1934 r. zawieszono wydawanie „Technika Kolejowego”. Zjednoczenie doprowadziło do powstania Ligi Słowiańskich Narodowych Organizacji Kolejowców i Marynarzy, ale w latach 1935 – 39 nie odnotowano większych sukcesów.

Między Zrzeszeniem a Zjednoczeniem trwała konkurencja, tym większa, że Zrzeszenie postanowiło skupić w swoich szeregach wszystkich techników kolejowych oraz przyczynić się do zjednoczenia wszystkich techników. W sierpniu 1931 r. akces do Zrzeszenia zgłosiła Sekcja Techników i Zawiadowców Odcinków przy Zjednoczeniu Kolejowców Polskich Okręgu Poznańskiego, zaprotestowano w ten sposób przeciwko upośledzeniu techników w stosunku do urzędników. Zaapelowano do członków Sekcji z innych rejonów o podobną decyzję. Poznańscy członkowie Sekcji i Zrzeszenia wystąpili 29 września 1931 r. z odezwą do wszystkich techników, wzywającą ich do zjednoczenia. Przykład miał dać Poznań, zorganizowano tu specjalną Komisję Międzystowarzyszeniową, w której skład weszli przedstawiciele następujących stowarzyszeń: Korporacja Budowniczych Poznania „Strzecha” w Poznaniu, Stowarzyszenie Techników w Poznaniu (zob.), Koło Okręgu Poznańskiego Zrzeszenia Techników Kolejowych RP, Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Szkoły Budownictwa w Poznaniu. 8 listopada 1931 r. odbył się w Poznaniu Zjazd Techników Kolejowych z całej Polski, dyskutowano o skupieniu wszystkich techników kolejowych w Zrze-

szeniu Techników Kolejowych; zgłoszono wówczas także postulat zjednoczenia wszystkich techników we Wszepolskim Związku Techników.

W czerwcu 1931 r. Zrzeszenie przystąpiło do Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), a w 1932 r. do Naczelnego Komitetu Pracowników Państwowych, Kolejowych i Komunalnych. Było członkiem założycielem (1936) Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników Rzeczypospolitej Polskiej (zob.).

Zrzeszenie posiadało początkowo bibliotekę liczącą 167 tomów, ale podzielono je między okręgi, np. Katowicki otrzymał 24 dzieła naukowe.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Zrzeszenia.

Wydawnictwa ciągłe:

Kolejowy Przegląd Techniczny. Warszawa 1931 – 1939.

Informator. Warszawa 1935 – 1937 (dodatek do Kolejowego Przeglądu Technicznego).

Źródła: Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia delegatów Zrzeszenia Techników Kolejowych, „Kolejowy Przegląd Techniczny”(dalej „KPT”) 1931 nr 1 s. 8 – 10; Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Zjednoczenia Kolejowców Polskich za czas od 9 maja 1929 r. do 30 czerwca 1932 r., Warszawa 1932 s. 317 – 322; Sprawozdanie ... za okres od 1 lipca 1932 r. do 30 czerwca 1935 r., Warszawa 1935 s. 149; Sprawozdanie z Zjazdu Techników Kolejowych w Poznaniu, „KPT” 1932 nr 1 s. 17; Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia Delegatów Zrzeszenia Techników Kolejowych 14 – 15 VIII 1932 r., „KPT” 1932 nr 4 s. 8 – 12; Sprawozdanie z Walnego Zgromadzenia Delegatów Zrzeszenia Techników Kolejowych odbytego w dniu 6 VI 1933 r., „KPT” 1933 nr 3 s. 10 – 22; Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Zjednoczenia Kolejowców Polskich za czas od 1 lipca 1935 r. do 30 czerwca 1938 r., Warszawa 1938 s. 28 – 30; Sprawozdanie Zrzeszenia Techników Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej za czas od 31 III 1936 r. do 31 III 1938. Warszawa 1938; Z protokołu ostatniego posiedzenia ZG ZTK, „KPT” 1931 nr 1 s. 14; Protokół VIII Walnego Zjazdu Delegatów Zrzeszenia Techników Kolejowych RP w Zakopanem dnia 10 VII 1938 r., „KPT” 1938 nr 7 s. 16 – 19; Ogłoszenia. Wiadomości bieżące, „PT” 1925 nr 50 s. 136; Z życia organizacji. „Technik Kolejowy” 1930 nr 5 s.61; Od redakcji, „KPT” 1931 nr 1 s. 1; Odezwa Sekcji Techników i Zawiadowców Odcinków przy Zjednoczeniu Kolejowców Polskich Okręgu Poznańskiego do Kolegów Członków Sekcji Technicznej przy Zjednoczeniu Kolejowców Polskich i innych związków, „KPT” 1931 nr 1 s. 10 – 11; Odezwa do ogółu techników kolejowych Okręgu Poznańskiego i innych okręgów z 29 IX 1931 r., „KPT” 1931 nr 1 s. 12; Odezwa do ogółu techników w Poznaniu, „KPT” 1931 nr 1 s. 12; Do wszystkich techników kolejowych, „KPT” 1931 nr 1 s. 13 – 14; Dział organizacyjny, „KPT” 1932 nr 2 s. 11 – 13, nr 3 s. 7 – 11, nr 5 s. 8 – 11, nr 6 s. 9 – 10, 1933 nr 1 s. 11 – 12; M. Brzeziński, Wspomnienia z IV Walnego Zgromadzenia Delegatów ZTK, „KPT” 1932 nr 4 s. 12 – 14; Związki ogólne czy fachowe?, „KPT” 1932 nr 6 s. 10 – 12; Komunikat Zarządu Głównego, „KPT” 1934 nr 1 s. 9 – 11; „Informator” 1935 – 1937.

Literatura: L. Hass: Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator). Warszawa 1963 s.773 – 774 (niektóre informacje dotyczące liczby oddziałów i członków budzą wątpliwości); Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s.294; J. Piłatowicz, Zrzeszenie Techników Kolejowych Rzeczypospolitej Polskiej

/w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylovej, Warszawa 2001 s. 168 – 169 (hasło zweryfikowano, uzupełniono i zasadniczo rozszerzono).

ZWIĄZEK CHEMIKÓW POLSKICH

Okres działalności: 1933 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Zarząd Główny, prezes honorowy, oddziały, wydziały. **Liczba członków:** ponad 100 (1933). **Prezes honorowy:** Wiktor Lampe. **Prezesi:** Antoni Morawiecki (1933 – 37), Juliusz Lisiecki (1937 – 38), Adam Skąpski (1938 – 39). **Sekretarze:** Józef Iwiński (1933 – 34), Zygmunt Ledóchowski (1934 – 36), Antoni Bromirski (1936 – 37), Marian Lewandowski (1937 – 39).

Charakterystyka działalności

Komitet Organizacyjny rozpoczął działalność w 1932 r., początkowo zamierzano powołać do życia Związek Chemików Absolwentów Uniwersytetu Warszawskiego. Po dyskusji postanowiono nadać organizacji szersze podstawy i skupienia w jej szeregach wszystkich chemików polskich. Już wówczas akcentowano potrzebę zjednoczenia wszystkich stowarzyszeń chemicznych. Opracowano statut i zorganizowano oddziały w Warszawie i Wilnie. Komitet Organizacyjny działał pod przewodnictwem Antoniego Morawieckiego, którego wspierali m.in. Wiktor Lampe, H. Bogacka, Adam Sporyński, W. Stankiewicz. Zebranie organizacyjne odbyło się 17 lutego 1933 r. z udziałem około 70 chemików. Uchwalono wówczas statut zatwierdzony 10 czerwca 1933 r. przez Komisarza Rządu m.st. Warszawy.

Głównym zadaniem Związku Chemików Polskich (ZChP) jego założyciele uczynili zjednoczenie wszystkich chemików, posiadających wykształcenie akademickie „stojących na gruncie państwowości Polskiej”. Cele podzielono na ideowe i zawodowe. Do tych pierwszych zaliczono: doskonalenie pod względem zawodowym i obywatelskim, krzewienie wśród członków ducha koleżeństwa i solidarności zawodowej, a także „ducha państwowo-narodowego”, wymianę informacji o najnowszych zdobyczach naukowych i praktycznych, popularyzowanie badań naukowych i ich wyników w

możliwie szerokich kręgach społecznych. Natomiast celem zawodowym było dążenie do zapewnienia chemikom odpowiednich warunków bytu materialnego i pracy oraz obrona przywilejów związanych z tytułami doktora, magistra i inżyniera chemika. Członkiem ZChP mógł być każdy, kto uzyskał w kraju lub za granicą dyplom wyższej uczelni w zakresie nauk chemicznych lub „każdy kto położył zasługi na polu nauk chemicznych, względnie w dziedzinie przemysłu chemicznego”. Nadawano także tytuły członka honorowego, otrzymali je w 1936 r. inż. Eugeniusz Kwiatkowski i prof. Wojciech Świętosławski.

ZChP nie podejmował kwestii politycznych, aczkolwiek uczynił od tego jeden wyjątek dla deklaracji ideowo-politycznej Obozu Zjednoczenia Narodowego – „Zjazd Delegatów (4 - 5 kwietnia 1937 r. – przypis J.P.) przyjmuje do wiadomości przedłożone stanowisko ZG w sprawie solidaryzowania się z tezami deklaracji ideowo-politycznej O.Z.N. i w zupełności je zatwierdza, wyrażając nadzieję, że akcja powyższa przyczyni się do całkowitego zjednoczenia narodu”. Wysłano wówczas depeche hołdownicze do Ignacego Mościckiego, Edwarda Rydza-Śmigłego, Eugeniusza Kwiatkowskiego i Wojciecha Świętosławskiego.

Nowością, w stosunku do innych stowarzyszeń, w strukturze organizacyjnej była wpisana do statutu funkcja prezesa honorowego, którym został Wiktor Lampe, prof. Uniwersytetu Warszawskiego. W 1939 r. związek posiadał 8 oddziałów (docelowo na terenie całego kraju miało być ich 10) w: Warszawie, Wilnie, Poznaniu, Lwowie, Gdyni, Krakowie, Katowicach, Łodzi. W każdym z nich mogły funkcjonować trzy koła pracujące na polach: przemysłu, pedagogiki, administracji. Natomiast Zarząd Główny pracował poprzez 7 wydziałów (sekcji): finansowy, organizacyjny, spraw zawodowych, wydawniczy, ewidencyjny – rejestrował wszystkich chemików i prowadził statystykę krajowego przemysłu chemicznego, pośrednictwa pracy, prasowy. Do aktywnych działaczy, oprócz osób wymienionych w składzie władz, należeli m.in. Stanisław Dąbrowski, Artur Kassur, Mikołaj Łobanow, Bronisław Sawoniak, Alicja Dorabialska, Stanisław Przyłęcki, Kazimierz Paszkowski. Zwraca uwagę aktywność kobiet, w tym także we władzach

ZChP, np. w 1937 r. w zarządzie znalazły się: H. Łopieńska, Krystyna Sporzyńska, W. Dmowska; w Komisji Rewizyjnej zasiadała J. Wojciechowska, a w Sądzie Koleżeńskim – A. Dorabialska i Z. Czapska.

W 1935 r. Wydział (Seksja) Ewidencyjny ZChP podjął akcję sporządzenia spisu wszystkich chemików polskich, porozumiano się w tej sprawie z Polskim Towarzystwem Chemicznym, Związkiem Przemysłu Chemicznego w Rzeczypospolitej Polskiej, Związkiem Inżynierów Chemików (zob.), Kołem Chemików przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie, Związkiem Chemików i Bakteriologów w Łodzi oraz uczelnianymi studenckimi kołami chemicznymi. Spisu dokonywano na podstawie specjalnie opracowanej ankiety, w której pytano: o imię i nazwisko, tytuł naukowy, zajmowane stanowisko, nazwę instytucji, adres, rok urodzenia, uczelnię i rok ukończenia, przynależność do organizacji zawodowych i społecznych, specjalność naukową. Nie zdołano jednak doprowadzić tej akcji do końca. Część tych informacji i materiały Komisji Pracy wykorzystał A. Morawiecki w artykułach: „Zatrudnienie chemików w przemyśle włókienniczym w 1936 r.” („Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich” 1937 nr 9) i „Zatrudnienie chemików w polskim przemyśle metalowym” („Przemysł Chemiczny” 1937 nr 11).

Wiele uwagi poświęcano zagadnieniom bezrobocia wśród chemików. Na podstawie porozumienia z Funduszem Pracy otwarto 1 października 1936 r. przy ZChP w Warszawie Ekspozyturę Biura Pośrednictwa Pracy Funduszu Pracy, a ponadto działało Społeczne Biuro Pośrednictwa Pracy, którym kierowała K. Sporzyńska. W krótkim czasie w Ekspozyturze zarejestrowano 73 chemików, w tym 21 kobiet i 52 mężczyzn, przy czym 48 spośród nich nie przekroczyła 30 roku życia. Informacje zgromadzone na temat bezrobocia wykorzystała K. Sporzyńska w artykule „Stan bezrobocia wśród chemików” („Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich” 1937 nr 8,9,10).

Poszczególne oddziały organizowały odczyty, np. w końcu 1936 r. w Warszawie odbyły się dwa spotkania odczytowe; Benedykt Nawrocki omówił „Stosowanie zasad prawidłowej organizacji w przemyśle”, a Z. Czapska

„Niektóre założenia i możliwości ochrony pracy chemika”. W Katowicach E. Chyżyński wygłosił (1939) odczyt pt. „Wrażenia z pracy badawczej w laboratoriach angielskich”. Niekiedy odczyty układano w cykle monotematyczne, w 1939 r. Oddział Warszawski zorganizował taki właśnie cykl na temat higieny i bezpieczeństwa pracy w laboratoriach chemicznych. Z inicjatywy tegoż oddziału odbył się w 1937 r. kurs sanitarno-ratowniczy. Inny charakter miały referaty inauguracyjne doroczne Zjazdy ZChP, np. na IV (24-25 IV 1938) wygłosili je: A. Dorabialska – „Zarys historii ruchu organizacyjnego chemików w Polsce” i Z. Wojnicz-Sianożęcki – „Zastosowanie chemicznych środków bojowych i obronnych w czasie pokoju”Wiele uwagi poświęcano problemom kształcenia chemików i nauczania chemii. Uważano, że kształcenie chemików winno maksymalnie zbliżyć się do praktyki, a eliminować rzeczy, z którymi chemicy w praktyce spotykali się sporadycznie. Postulowano większą rolę chemików w przygotowaniach obrony przeciwlotniczej i przeciwgazowej państwa. Aby ich do tego odpowiednio przygotować proponowano wprowadzenie do programów uniwersytetów i politechnik kursu nauczania gazów bojowych i obrony przeciwgazowej. Poświęcono temu specjalny memoriał przekazany 2 listopada 1937 r. Wojciechowi Świętosławskiemu, ministrowi wyznań religijnych i oświecenia publicznego. Podkreślano, że uczelnie polskie kształcą bardzo dobrych chemików, dlatego protestowano przeciwko zatrudnianiu obcokrajowców, co w konsekwencji – akcentowano – może osłabić bezpieczeństwo i obronę państwa. Postulowano podniesienie nauczania chemii w gimnazjach i liceach poprzez zatrudnienie w tych szkołach chemików z wykształceniem uniwersyteckim.

ZChP inicjował wydawanie podręczników szkolnych, udało się sfinalizować wydanie w 13 zeszytach podręcznika Jerzego Kryńskiego i Józefa Iwińskiego – „Towaroznawstwo. Dla gimnazjów kupieckich i szkół handlowych. Klasa I.” (Warszawa 1936-1937). A ponadto związek przeznaczył dla najuboższych uczniów szkół handlowych i gimnazjów kupieckich sumę 1000 zł na zakup tego podręcznika.

ZChP przyjmował do wykonania wszelkiego rodzaju analizy i ekspertyzy chemiczne, podejmował się opracowania, zarówno z punktu widzenia naukowego jak i technicznego oraz metod produkcji, środków chemicznych i receptur fabrycznych. W Wilnie członkowie ZChP wzięli udział w uruchomieniu wytwórni chemicznej „Elekta”.

Związek współpracował ze wszystkimi stowarzyszeniami chemicznymi funkcjonującymi w dwudziestoleciu międzywojennym. Już w momencie powstania zadeklarowano gotowość stworzenia jednej silnej organizacji obejmującej wszystkich chemików. Doszło do współpracy z Kołem Chemików Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie (STP) i Związkiem Inżynierów Chemików (ZICCh). W 1934 r. wyłoniono Komisję Porozumiewawczą, w której skład weszli: J. Wadzyński (STP), Z. Otwinowski (ZICCh) i A. Morawiecki (ZChP). Utworzono wspólną Komisję Odczytową. Uchwały o potrzebie zjednoczenia podjął ZICCh i ZChP, ale nie przyniosły one konkretnych rezultatów. Działacze ZChP uważali, że do rozmów tych, oprócz wyżej wymienionych organizacji, powinny się przyłączyć: Polskie Towarzystwo Chemiczne, Związek Chemików i Bakteriologów RP z siedzibą w Łodzi, Polskie Towarzystwo Chemików Kolorystów (zob.). Jeśli niemożliwe byłoby szybkie połączenie, to wówczas formą przejściową, prowadzącą jednak do zjednoczenia, mogłaby być, według A. Morawieckiego (1935), Stała Delegacja Zrzeszeń Chemicznych. W 1936 r. rozmowy na ten temat prowadził ZChP z ZICCh, w 1937 r. dołączyło do nich Polskie Towarzystwo Chemiczne. Powołano wówczas ponownie komisję składającą się z przedstawicieli trzech wymienionych stowarzyszeń, ale jej prace nie przyniosły konkretnych rezultatów. Ostatni V Zjazd Delegatów ZChP (18-21 V 1939) odbył się pod hasłem „Zjednoczenie organizacji chemicznych fundamentem obrony chemicznej państwa”.

Do zjednoczenia miał się przyczynić „Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich”, kwartalnik pomyślany jako forum wymiany poglądów między wszystkimi organizacjami chemicznymi działającymi w II RP. Nr 1-2 za styczeń-czerwiec ukazał się w 1935 r., a jego redaktorem został Antoni Morawiecki. Nakład w 1935 r. wahał się od 2 do 2,5 tys. egzemplarzy.

Publikowano w „Biuletynie” informacje o działalności stowarzyszeń chemicznych, głównie ZChP, i artykuły, które dotyczyły przede wszystkim sytuacji zawodowej chemików. Początkowo objętość „Biuletynu” wahała się od jednego do dwóch arkuszy druku, ale od listopada 1936 r. była to z reguły jedynie dwustronicowa kartka, zawierająca w przeważającej mierze komunikaty i informacje o działalności stowarzyszeń chemicznych, głównie ZChP oraz artykuły dotyczące przede wszystkim sytuacji zawodowej chemików. Ostatnim numerem, do którego udało się dotrzeć był numer 10 z marca 1937 r. Od 1938 r. organem Związku stał się miesięcznik „Przegląd Chemiczny”, wydawany we Lwowie wspólnie ze Związkiem Inżynierów Chemików R.P. i Polskim Towarzystwie Chemicznym.

ZChP posiadał bibliotekę, którą kierował Edward Redler.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność organizacji.

Wydawnictwa ciągłe:

„Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich”. Warszawa 1935 – 1937

„Przegląd Chemiczny”. Lwów 1938 – 1939

Źródła: Statut Związku Chemików Polskich, Warszawa 1935; Statut Związku Chemików Polskich, Warszawa 1938; Statut Związku Chemików Polskich, Warszawa 1939; „Biuletyn Organizacyjny Związku Chemików Polskich” 1935 – 1937 (całość); Wiadomości bieżące. Związek Chemików Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1933 nr 5 s.110, 1934 nr 5 s.113, 1935 nr 7 – 8 s.171, 1936 nr 10 s.250, nr 12 s.305 – 306, 1937 nr 2 s.62 – 63, nr 10 s.296, 1938 nr 5 s.119, 1939 nr 2 s.55, nr 6 s.195; Wiadomości bieżące. Zjazd Delegatów Związku Chemików Polskich, Tamże 1934 nr 8 – 9 s.163 – 164; Ze Związku Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej, Tamże 1935 nr 9 – 10 s.221 – 223; Kronika. Spis chemików polskich, „Przegląd Ceramiczny” (dodatek do „Przeglądu Budowlanego”) 1935 nr 12 s.426; Wiadomości bieżące. II Zjazd Delegatów Związku Chemików Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1936 nr 7 s.158 – 159; Wiadomości bieżące. Hojny dar Związku Chemików Polskich, Tamże 1936 nr 8 – 9 s.210; Z bliska i z daleka. Hojny dar Związku Chemików Polskich, „Technik Polski” 1936 nr 9 s.205; Wiadomości Związku Chemików Polskich. III Zjazd Delegatów Związku Chemików Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1937 nr 3 s.94 – 96; Wiadomości bieżące. Ze Związku Chemików Polskich, „Nafta” 1937 nr 4 s.131 – 132; Wiadomości bieżące. Memoriał Związku Chemików do Pana Ministra W.R. i O.P., „Przemysł Chemiczny” 1937 nr 11 s.319; Spis Inżynierów Chemików, „PT” 1937 nr 16 – 17 s. 559; Od Związku Chemików Polskich, „Hutnikom i Odlewnikom do Wiadomości” (dodatek do „Hutnika”) 1937 nr 36 s. 575; Wiadomości bieżące. W sprawie memoriału Związku Chemików Polskich, „Przemysł Chemiczny” 1938 nr 4 s.94; Komunikaty. Ze Związku Chemików Polskich, Tamże 1939 nr 3 s.258, nr 5 s.426, nr 7 s.614; Związek Chemików Polskich, „Kalendarz Chemiczny” 1937/1938 s.7 – 8, 1939/1940 s.13 – 14.

Literatura: A. Dorabalska, J. Korytkowski, P.Krzyżanek, I.Marszyńska, K. Sarnecki, Z. Sobocka, T. Zamoyski: Historia ruchu stowarzyszeniowego chemików na tle historii techniki i przemysłu chemicznego, „Przemysł Chemiczny” 1973 nr 5 s.332; J. Kurjata, J. Piłatowicz, Związek Chemików Polskich /w/

Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 169 – 172.

ZWIĄZEK CHEMIKÓW ŻYDÓW W POLSCE

Okres działalności: 1935 – 1939. (Nazwa poprz.: 1935 – 1937 Związek Chemików Żydów w Polsce dla Rozwoju Przemysłu Chemicznego w Palestynie). **Struktura organizacyjna:** Walny Zjazd Delegatów, Zarząd, oddziały, komisje, sekcje. **Liczba członków:** 500 (1937). **Prezes:** Benedykt Hepner (1935 – 39). **Sekretarz generalny:** F. Haendel (1935 – 39).

Charakterystyka działalności

Pierwszy Walny Zjazd Związku Chemików Żydów w Polsce dla Rozwoju Przemysłu Chemicznego w Palestynie odbył się 2 i 3 lutego 1935 r. w Warszawie w lokalu stowarzyszenia przy ul. Bielańskiej 18. W skład wybranego wówczas Zarządu weszli: B. Hepner (prezes), F. Haendel (sekretarz generalny), Ilia Eicher, Dawid Szrajber, I. Thon, A. Blass, S. Frydmanówna, Zygmunt Ginsburg. Podczas tego Zjazdu wygłoszono kilka referatów dotyczących zagadnień polityczno – gospodarczych Palestyny oraz przemysłu chemicznego: Mateusz Hindes – „Gospodarcze położenie Palestyny”, F. Rotenstreich – „Perspektywy polityczno – ekonomiczne Palestyny”, B. Hepner – „Nowe drogi chemii organicznej”, Z. Ginsburg, D. Szrajber – „Przemysł chemiczny w Palestynie i możliwości jego rozwoju”, Osias Kohlberg, I. Eicher – „Polożenie chemika żydowskiego w Polsce”.

Walny Zjazd Delegatów w kwietniu 1936 r. zaakceptował nowy statut zmieniający nazwę stowarzyszenia na Związek Chemików Żydów w Polsce, którą dopiero po roku zatwierdził Komisariat Rządu na m.st. Warszawę. Naczelnym zadaniem Związku było „pośredniczenie między kapitalistą , reprezentującym mniejszy lub większy kapitał i pragnącym inwestować go w jakiejś placówce przemysłowej, a chemikiem – specjalistą , nie mogącym wskutek braku środków finansowych wykorzystać swych umiejętności”.

Członkowie działali w oddziałach: w Bielsku (Cieszyński), Katowicach (Śląsko – Dąbrowski), Krakowie, Łodzi, Warszawie i we Lwowie. Główną formą aktywności były odczyty, w każdym oddziale, głównie w Kra-

kowe i Warszawie, organizowano ich od kilku do kilkunastu rocznie przy frekwencji od 20 do 120 osób. Do najaktywniejszych referentów zaliczał się Mieczysław Centnerszwer: „Najnowsze badania nad pierwiastkami promieniotwórczymi” (1937), „O granicy między fizyką i chemią” (1937), „O szybkości korozji metali” (1939). Spośród innych referentów można wymienić: L. Bornsteina – „Bakelit, jego własności, fabrykacja i zastosowanie” (1936), A. Złotnika – „Chemiczne ciała rakotwórcze” (1936), B. Hepnera – „Sztuczne tworzywa organiczne” (1937), Stefana Rozentala – „Najnowsze poglądy na budowę atomu” (1937), Filipa Eisenberga – „Chemia a bakteriologia” (1937), S. J. Bornszejna – „Bojowe środki chemiczne i obrona przecigazowa” (1938). Z odczytami do Warszawy, Krakowa i Łodzi przyjeżdżali naukowcy z Palestyny, m.in. Andor Fodor (prof. Uniwersytetu Hebrajskiego z Jerozolimy) – „Stosunek biochemii do biologii” (1937), dr S. Loewengart – „Najważniejsze surowce Palestyny” (1937), dr Adolf Reifenberg (kierownik laboratorium chemii rolniczej Uniwersytetu Hebrajskiego w Jerozolimie) – „Laboratorium gleboznawcze” (1938), mgr Rawicz – Słucki (z Tel – Awiwu) – „Przemysł chemiczny w Palestynie” (1938).

Największą aktywność przejawiali członkowie oddziałów w Warszawie i Krakowie. Oddział Warszawski liczył w 1937 r. około 170 członków, działały w nim dwie komisje Pracy i Propagandowa. Jego pracami kierował Jakub Stark, a sekretarował A. Fajnberg. Najwięcej inicjatyw zrealizowało środowisko krakowskie, jego pracami kierowali: A. Buchner, A. Zimenstark, Maurycy Weinheber. W Krakowie funkcjonowała czytelnia czasopism, rozpoczęto organizację biblioteki; działały sekcje: Odczytowa, Imprezowa. Prac Organizacyjnych, Pośrednictwa Pracy i Naukowa, ta ostatnia udzielała porad bibliograficznych. Organizowano kursy języka angielskiego. Inżynierowie żydowscy mieli duże trudności z uzyskaniem pracy, dlatego w Zarządzie Głównym funkcjonowało Społeczne Biuro Pośrednictwa Pracy, a w Warszawie i Krakowie odpowiednie sekcje, przy czym w Krakowie nie poprzestano jedynie na wyszukiwaniu miejsc pracy, ale starano się je tworzyć, przystępując, z inicjatywy Arnolda Ehrenpreisa, do organizacji spółdzielni wytwórczej chemików, uzyskując w tym zakresie poparcie przemysłowców

żydowskich i Związku Żydowskich Towarzystw Spółdzielczych w Polsce. Spółdzielnia miała produkować półfabrykaty chemiczne dotychczas importowane, a więc nie zamierzano konkurować z przemysłem krajowym. Myślano o uruchomieniu własnego laboratorium i udzielaniu porad technicznych drobnemu i średniemu przemysłowi. Z przyczyn prawnych nie udało się założyć spółdzielni, ale w grudniu 1937 r. powstała Krakowska Spółka Chemików, pracę rozpoczęto wówczas w wytwórni i laboratorium. Spółką kierował dr M. Weinheber.

Jednym z największych sukcesów działaczy krakowskich było utworzenie „Czasopisma Chemicznego”, które zaczęło ukazywać się od maja 1937 r. pod redakcją Mariana Rottenberga. W sumie ukazało się 5 numerów, ostatni w kwietniu 1939 r. Oprócz części artykułowej w „Czasopiśmie Chemicznym” zamieszczano informacje o literaturze chemicznej, w tym o czasopismach i bibliografiach chemicznych. W 1939 r. zamieszczono obszerny spis europejskich, amerykańskich i radzieckich czasopism chemicznych według poszczególnych dziedzin wiedzy technicznej i gałęzi przemysłu. O działalności Związku informowano w dziale „Kronika organizacyjna Związku Chemików Żydów w Polsce”.

Związek współpracował z Komitetem Tymczasowym Związku Zrzeszeń Techników Żydów z Wyższym Wykształceniem Rzeczypospolitej Polskiej oraz Naukowym Stowarzyszeniem Inżynierów (zob.), z tym ostatnim wspólnie organizowano posiedzenia odczytowe.

W 1937 r. Związek wziął udział w akcji protestacyjnej przeciwko gettu ławkowemu, wiosną 1939 r. wyrażono współczucie żydowskim uchodźcom z Niemiec. Natomiast w kwietniu 1939 r. Zarząd Oddziału Krakowskiego uchwalił następujący apel do członków: „Z uwagi na ostatnie wydarzenia na międzynarodowej arenie politycznej, wymagające wyjątkowej czujności oraz wzmożonej gotowości do obrony granic naszego Państwa, wzywamy wszystkich chemików – Żydów do najwydatniejszego popierania Funduszu Obrony Narodowej oraz wypisanej przez Min. Skarbu pożyczki na rozbudowę lotnictwa polskiego”.

Wydawnictwa ciągłe:

„Czasopismo Chemiczne”. Kraków 1937 – 1939

Źródła: Wiadomości. Związek Chemików Żydów w Polsce dla Rozwoju Przemysłu Chemicznego w Palestynie, „Przemysł Chemiczny” 1935 nr 1 – 2 s. 31, nr 3 s. 55; Życie stowarzyszeń. Walne Zebranie Związku Chemików Żydów w Polsce (Oddziału Warszawskiego), „Wiadomości Techniczno – Społeczne” 1938 nr 1 s. 10; Kronika organizacyjna Związku Chemików Żydów w Polsce, „Czasopismo Chemiczne” 1937 nr 1 s. 18 – 20, nr 2 – 3 s. 39 – 40, 1938 nr 1 s. 21 – 23, 1939 nr 1 s. 28.

ZWIĄZEK GEOMETRÓW

Okres działalności: 1925 – 1931. **Siedziba:** Lublin. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zjazd Delegatów. **Liczba członków:** 120 (1928). **Prezysi:** Józef Korcozowicz (1927 – 30), Ludwik Czarnocki (1930 – 31)

Charakterystyka działalności

Zjazd organizacyjny Związku Geometrów, absolwentów byłych rosyjskich szkół mierniczych, odbył się w Lublinie 22 lutego 1925 r. Statut został uchwalony na zjeździe członków w dniu 5 lipca 1925 r. Przyjęto na nim uchwałę o przystąpieniu Związku do Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Mierniczych w Warszawie (zob.). W skład Zarządu tymczasowego weszli: Zygmunt Szczechowicz, Jan Gawarecki, J. Korcozowicz, Antoni Sokołowski.

Zadaniem Związku była obrona praw zawodowych członków, współpraca z pokrewnymi organizacjami mierniczymi. Utworzono koła terenowe w Lublinie i Wilnie. W 1927 r. Zjazd Delegatów Związku podjął uchwałę o przystąpieniu do Międzynarodowej Federacji Mierniczych w Paryżu.

Zakończył działalność w 1931 r.

Literatura: Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s.47; B. Krajewska – Tartakowska, Związek Geometrów /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 174 – 175.

ZWIĄZEK GEOMETRÓW OKRĘGU BIAŁOSTOCKIEGO W ŁOMŻY

Okres działalności: 1920 – 1925. **Siedziba:** Łomża.

Charakterystyka działalności

W 1924 r. opracowano dwa memoriały skierowane do urzędów ziemskich i Komisji Rolnej Sejmu. Scharakteryzowano w nich ówczesny stan prac scaleniowych i stosunki panujące wśród mierniczych, poddano krytyce działalność urzędów ziemskich i spekulacyjny proceder biur mierniczych.

Aktywnymi działaczami byli: Henryk Dubois, Wacław Kierażyński, Stanisław Ossowski, Stefan Smoleński.

W 1922 r. zlikwidowano Okręgowy Urząd Ziemski w Łomży, od tego momentu zaczęło rosnać znaczenie Białegostoku jako siedziby województwa, który wkrótce stał się największym skupiskiem geometrów. Konsekwencją tego procesu była likwidacja stowarzyszenia na początku 1925 r. i powstanie Związku Mierniczych Okręgu Białostockiego (zob.).

Literatura: Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich. Warszawa 1970 s. 47, 110 – 111; J. Piłatowicz, Związek Geometrów Okręgu Białostockiego /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 175.

ZWIĄZEK GÓRNIKÓW I HUTNIKÓW POLSKICH

Okres działalności: 1907 – 1920 (Nazwa poprzednia: 1907 – 1918 Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii). **Siedziba:** Lwów, Kraków. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Rada Nadzorcza, Zarząd (Delegacja), koła, sekcje; w 1920 r. Zebranie Przedstawicieli Kół, Zarząd (Delegacja), koła. **Liczba członków:** 72 (1913), 180 (1919). **Prezesi:** Franciszek Zamoyski (1907 – 09), Jan Zarański (1909 – 14, 1915 – 18), Jan Surzycki (1914 – 15), Witold Sągajłło (1918 – 20). **Sekretarz:** Adam Łukaszewski (1907 – 12), Franciszek Drobniak (1912 – 14), Zdzisław Kamiński, Julian Czapliński, Roman Rieger (1914 – 20).

Charakterystyka działalności

Na zjeździe polskich górników w Krakowie (4 – 7 X 1906 r.) przyjęto wniosek Michała Łempickiego: „żeby powstała organizacja związku polskich górników i hutników”. Realizację tego wniosku zlecono Stałej Delegacji (zob. Delegacja Polskich Górników i Hutników), która na swym posiedze-

niu 1 – 2 lutego 1907 r. uchwaliła statut Związku Górników i Hutników Polskich w Austrii, zaznaczono jednocześnie, że w zaborze rosyjskim miano starać się o rejestrację podobnego związku, ale na podstawie zmodyfikowanego statutu.

Statut Związku zatwierdziło 3 kwietnia 1907 r. austriackie Ministerstwo Spraw Wewnętrznych. Stowarzyszenie powołano „w celu ożywienia wzajemnej wymiany myśli, podniesienia wiedzy technicznej i fachowej oraz poprawy bytu materialnego, a przez to spodziewamy się przyczynić do wzmocnienia kraju i narodu”. Celem Związku miało być również „a) okazywać materialną, moralną i intelektualną pomoc swym członkom, b) przyczyniać się do rozwoju polskiego górnictwa i hutnictwa”. Zamierzano popularyzować wiedzę o przemyśle i technice górnictwo – hutniczej oraz nakłaniać kapitał krajowy do inwestycji w przemysł górnictwo – hutniczy. Członkiem Związku mógł być każdy, kto „posiadając przynajmniej średnie wykształcenie, pracuje w przemyśle górnictwo – hutniczym”.

Dla zrealizowania wytyczonych celów miano: zakładać kasy pomocy, wyszukiwać pracę dla swych członków, uruchamiać biblioteki i stacje doświadczalne, urządzać odczyty, wycieczki i zjazdy naukowe, powoływać specjalne komisje do badania problemów krajowego górnictwa i hutnictwa, ogłaszać prace swych członków z zakresu teorii i praktyki górnictwo – hutniczej nie tylko w płaszczyźnie przemysłowo – technicznej, ale także ekonomicznej.

Tuż przed odzyskaniem przez Polskę niepodległości zmieniono nazwę organizacji, co znalazło odzwierciedlenie na karcie tytułowej „Czasopisma Górnictwo – Hutniczego”, które od zeszytu 10 z października 1918 r. stało się wydawnictwem Związku Górników i Hutników Polskich, odrzucono zatem dodatek „w Austrii”. W połowie 1920 r. ogłoszono nowy statut oraz regulamin Związku. W nowym statucie rozbudowano znacznie cele, które sformułowano w sposób następujący: „1) przyczynianie się do rozwoju górnictwa i hutnictwa polskiego; 2) staranie się o rozwój zawodowego szkolnictwa górnictwa i hutnictwa niższego, średniego i wyższego; 3) zrzeszenie górników i hutników polskich i wyrabianie w nich poczucia łączności kole-

żeństwa i solidarności wzajemnej; 4) rozwijanie i pielęgnowanie pośród swoich członków poczucia obowiązku, uczciwości i godności; 5) tworzenie dla swoich członków ciał samopomocy i pośrednictwa pracy; 6) okazywanie swoim członkom poparcia materialnego i duchowego”.

Dla realizacji tych celów rozszerzono także instrumentarium do ich realizacji, m.in. o: gromadzenie informacji dotyczących przemysłu górniczego i hutniczego w skali światowej, a w szczególności polskiego, jego historii, rozwoju i stanu pod względem geologicznym i gospodarczym, podejmowanie starań u władz państwowych i samorządowych o wspieranie legislacyjne i materialne rozwoju górnictwa i hutnictwa polskiego, wspomaganie stypendiami młodzieży kształcącej się na różnych poziomach nauczania. Związek miał być organizacją apolityczną, zabraniano członkom prowadzenia agitacji politycznej.

Członkiem czynnym Związku mogła być „każda osoba narodowości polskiej z mowy, tradycji i przekonania, bez zarzutu, w wieku przynajmniej 21 lat, posiadająca ukończone wykształcenie zawodowe górnicze lub hutnicze wyższe, albo posiadające innego rodzaju wykształcenie wyższe, lecz pracująca zawodowo albo naukowo w górnictwie lub hutnictwie, jak również wyjątkowo z inicjatywy zarządu Koła bez względu na wykształcenie, o ile położyła specjalne zasługi dla górnictwa lub hutnictwa polskiego, albo mogąca przynieść szczególne korzyści dla rozwoju Związku”.

Związek działał w terenie poprzez Koła, w których można było tworzyć sekcje specjalne. W 1909 r. funkcjonowały następujące koła: Śląskie w Dąbrowie koło Karwiny (przewodniczący Roman Rieger), w Borysławiu (Stanisław Żukowski), w Stanisławowie (Marcin Szwabowicz), we Lwowie (Leon Syroczyński) oraz w Morawskiej Ostrawie dla Śląska Cieszyńskiego i Moraw. Przed wybuchem I wojny światowej zdołano rozszerzyć działalność na teren zaboru rosyjskiego, gdzie przystąpiło do niego kilku inżynierów oraz – jako członek wspierający – Towarzystwo Górniczo – Przemysłowe Saturn. Szerszą działalność w Królestwie Polskim rozwinięto w 1918 r., kiedy to ukonstytuowało się Koło w Dąbrowie Górniczej. Siedziba Związku znajdowała się najpierw we Lwowie, po czym przeniesiono ją do Krakowa,

ale dla czynności administracyjnych utrzymywano biura w obu tych miastach.

Związek łączyły ściśle związki z Delegacją Polskich Górników i Hutników (zob.), w statucie tej ostatniej podkreślano, że Związek jest wprost podporządkowany Delegacji. Natomiast nieprzychylnie ustosunkował się Związek do udziału w pracach Stałej Delegacji Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich (zob. Rada Zjazdów i Zrzeszeń Techników Polskich).

W 1913 r. Związek liczył 72 członków indywidualnych, głównie z Krakowa, Lwowa, Bochni, Drohobycza i Wieliczki, oraz 11 członków wspierających – przedsiębiorstw i instytucji. Wśród tych członków było: około 50 inżynierów, 5 sztygarów i techników oraz działacze gospodarczy, właściciele kopalń, urzędnicy przedsiębiorstw górniczych. Natomiast w 1919 r. spośród 180 członków („Przegląd Górniczo – Hutniczy” podawał liczbę 190 członków) niemal 160 to inżynierowie, pochodzący głównie z Krakowa i Dąbrowy Górniczej. W 1919 r. jedynym członkiem honorowym był Hieronim Kondratowicz. Wśród 25 członków (1919) wspierających Związek finansowo znalazły się m.in. Czytelnia Polska Akademii Górniczej w Leoben, Izba Pracodawców Przemysłu Naftowego w Borysławiu, Jaworznickie Gwarectwo Węglowe, Krajowe Towarzystwo Naftowe we Lwowie, Towarzystwo Akcyjne dla Przemysłu Saturn w Sosnowcu, Towarzystwo Kopalń Galicyjskich w Libiążu, Towarzystwo Górniczo – Przemysłowe w Borach, Towarzystwo Kopalń Węgla Czeladź w Czeladzi pod Sosnowcem, Towarzystwo Flora w Dąbrowie Górniczej, Towarzystwo dla Przemysłu Oleju Skalnego w Borysławiu.

Stosunki Związku z Delegacją Polskich Górników i Hutników układały się w ten sposób, że inicjatorem wielu poczynań była Delegacja, a realizatorem Związek. Dlatego w opisie dokonań oba stowarzyszenia trzeba traktować łącznie. Tak było z otwartą 1 grudnia 1907 r. Polską Szkołą Górniczą w Dąbrowie koło Karwiny, Związek przeprowadził prawne procedury konieczne do złożenia szkoły i utrzymywał ją przez pierwsze dwa lata. Po zabezpieczeniu bytu szkoły przez uzyskanie odpowiedniej subwencji ze strony rządu i wydziałów krajowych galicyjskiego i śląskiego kopalń galicyj-

skich i śląskich oddał jej zarząd od 1 września 1909 r. w ręce komitetu szkolnego, na którego czele stanął Jan Zarański, ówczesny prezes Związku. Nakładem Związku ukazały się: broszura – „Pierwszy rok Polskiej Szkoły Górniczej w Dąbrowie (Śląsk Austriacki)” (Lwów 1908) oraz „Monografia Zagłębia Węglowego Krakowskiego” (Kraków 1909), Kalendarz Górniczy „Szczęść Boże”, w którym zamieszczano również artykuły dotyczące węgla kamiennego, szkoły górniczej w Dąbrowie, zagłębia polsko – morawskiego, spisy urzędników górniczych i hutniczych. Związek wydał „Pamiętniki I i II Zjazdu Górników i Hutników Polskich” (Kraków 1906. 1910) oraz książkę Zdzisław Kamińskiego i P. Moossesa – „Pieśni górnicze”.

Ostatnie posiedzenie władz Związku przed wybuchem I wojny światowej odbyło się 25 czerwca 1914 r., następne dopiero 26 maja 1917 r. Największym osiągnięciem Związku w okresie I wojny światowej było rozpoczęcie wydawania od jesieni 1916 r. miesięcznika „Czasopismo Górniczo – Hutnicze”, którego redaktorem odpowiedzialnym został Zdzisław Kamiński, a w skład utworzonego w 1919 r. Komitetu Redakcyjnego weszli: Witold Sagajłło, Julian Czapliński, Aleksander Folusiewicz, Antoni Schimitzek, Marian Szydłowski, Stefan Kreutz. Po śmierci Z. Kamińskiego redaktorem od nr 2 z 1920 r. został Stanisław Kamiński. Od września 1918 r. „Czasopismo Górniczo – Hutnicze” wydawała spółka Towarzystwo Polskich Wydawnictw Górniczych „Tuwege”, w których Związek zachował znaczny wpływ.

Każdy numer składał się z części artykułowej i działów: „Kronika finansowa”, „Sprawy bieżące”, „Przegląd literatury górniczej”, od 1919 r. „Z Akademii Górniczej”, a od 1920 r. dołączono dodatek „Czasopismo Naftowe”, poświęcone problemom rodzimego przemysłu naftowego. Na łamach „Czasopisma Górniczo – Hutniczego” szczegółowo omawiano niektóre problemy w długich wieloodcinkowych artykułach, np. Romana Brzeskiego – „Myśli do ustawy górniczej” (1918), Erwina Windakiewicza – „Znaczenie solanki dla wytwarzania soli” (1918). Wiele artykułów pisano wyraźnie z perspektywy odzyskania przez Polskę niepodległości i konieczności zapewnienia niezależności energetycznej państwa, liczne artykuły poświęcono Zagłębiu Borysławskiemu, Krakowskiemu Zagłębiu Węglowemu. W okresie

konfliktu z Czechami bardzo dużo miejsca poświęcono Śląskowi Cieszyńskiemu. Z wielu artykułów warto wymienić: Władysława Szajnochy – „Przyszłość polskiego górnictwa” (1916), Franciszka Drobniaka – „Węgiel kamienny w najbliższej okolicy Krakowa” (1917), Stanisława Świętochowskiego – „Ustrój władz górniczych w Królestwie Polskim i Rosji” (1918), F. Drobniaka – „Księstwo Cieszyńskie jako podstawa żywotności państwa polskiego” (1919), F. Drobniaka – „Węgiel jako postulat żywotności państwa polskiego” (1919), Stanisława Olszewskiego – „Co nam daje Śląsk Górny?” (1919). Czasopismo ukazywało się do 1921 r.

Działalność Związku zaktywizowała się w 1919 r., w tym roku odbyto dwa zebrania, które zastąpiły w pewnym stopniu III Zjazd Górników i Hutników Polskich. Dyskutowano m.in. o Akademii Górniczej w Krakowie, organizacji władz górniczych, utworzeniu ministerstwa górnictwa, zarządu państwowymi zakładami górniczo – hutniczymi. Podjęto prace zmierzające do zorganizowania III Zjazdu. Aktywnie działało Koło w Dąbrowie powstałe 1 kwietnia 1917 r. z Sekcji VII Górniczo – Hutniczej Oddziału Warszawskiego Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu (zob.). Mimo trudnej sytuacji politycznej odbyto w 1918 r. pięć zebrań, w tym trzy z odczytami: Stanisława Rażniewskiego – „Gwałtowne wydzielania (wybuchy) dwutlenku węgla w kopalniach węgla”, Artura Benniego – „Płace robotnicze według systemów amerykańskich”, Romana Brzeskiego – „Zadania przyszłych władz górniczych polskich”. W 1920 r. wygłoszono w Kole również trzy referaty, w tym Stanisław Grabianowski – „Znaczenie gospodarcze Polski dla Śląska Górnego”. Koło w opinii dla Sejmowej Komisji Opałowej przeciwstawiało się zbyt daleko idącym wpływom związków zawodowych w górnictwie, skróceniu dnia pracy, zbyt dużej liczbie świąt, optowano za pracą na trzy zmiany. Pracami Koła w tych latach kierowali Stanisław Skarbiński (prezes) i Zdzisław Piotrowski (sekretarz).

Do grona aktywnych działaczy, oprócz prezesów i sekretarzy, należeli: Stefan Bartoszewicz, Ferdynad Jastrzębski, Zdzisław Kamiński, Kazimierz Kostkiewicz, Hugo Kowarzyk, Ernest Nechay, Antoni Schimitzek, Wit Sulimirski, Edward Windakiewicz.

W okresie I wojny światowej, w związku z nadziejami na odzyskanie przez Polskę niepodległości i pokrywającymi się zakresami działania funkcjonujących na ziemiach polskich zrzeszeń górniczo – hutniczych, coraz częściej pojawiały się postulaty ich zjednoczenia. Dyskusja na ten temat doprowadziła do ustalenia, że modyfikacja ustroju stowarzyszeń górniczo – hutniczych będzie polegała na tym, że Sekcja VII Górniczo – Hutnicza Towarzystwa Popierania Rosyjskiego Przemysłu i Handlu (zob.) oraz Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii będą członkami ogólnopolskiego Związku Górników i Hutników Polskich, a w miejsce Delegacji Polskich Górników i Hutników (zob.) miano wybrać zarząd tego nowego stowarzyszenia. Realizacja tej idei nastąpiła w pierwszych miesiącach 1920 r., formalne powołanie do życia Związku Górników i Hutników Polskich nastąpiło 23 maja 1920 r. w Krakowie, w którym uczestniczyli przedstawiciele wszystkich wyżej wymienionych zrzeszeń górników i hutników. Sekcja VII stała się Kołem w Dąbrowie Górniczej, Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii Kołem w Krakowie, a w miejsce Delegacji Polskich Górników i Hutników wybrano Zarząd Związku Górników i Hutników Polskich (zob. Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych).

Wydawnictwa ciągłe:

„Czasopismo Górniczo – Hutnicze”. Kraków 1916 – 1920/21

Źródła: Kronika bieżąca. Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii, „Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1908 nr 2 s. 53 – 55 – tu opublikowano statut z 1907 r.; Statut Delegacji Górników i Hutników Polskich, Tamże 1912 nr 3 s. 90; Statut Związku Górników i Hutników Polskich, Tamże 1920 nr 6 s. 183 – 189; Regulamin Związku Górników i Hutników Polskich, Tamże 1920 nr 6 s. 189 – 191; Sprawozdanie Związku Górników i Hutników Polskich w Austrii za rok 1913, Tamże 1914 nr 9 s. 421 – 439; Sprawozdanie Związku Górników i Hutników Polskich za lata: 1914, 1915, 1916, 1917, 1918 i 1919, „Czasopismo Górniczo – Hutnicze” 1920 nr 5 s. 118 – 122 i „Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1920 nr 6 s. 172 – 178; Sprawozdanie ze Zjazdu Górników i Hutników Polskich, „Czasopismo Górniczo – Hutnicze” 1919 nr 2 s. 25 – 26; Sprawozdania i komunikaty. Sprawozdanie z działalności Koła w Dąbrowie Górniczej Związku Górników i Hutników Polskich za rok 1920, „Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1921 nr 5 s. 144 – 145; Skorowidz Przemysłowo – Handlowy Królestwa Galicji. 1913, Lwów 1912 s. 174 – 175; Schematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1914, Lwów 1914 s. 1051; A. Łukaszewski, Zjazd polskich górników w Krakowie. (Dnia 4 – 7 października r. 1906), „Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1906 nr 10 s. 301; Kronika bieżąca. Stała Delegacja Zjazdu Polskich Górników, Tamże 1907 nr 4 s. 108; Rozmaitości. Stała Delegacja Zjazdu Polskich Górników, „Czasopismo Techniczne” (dalej „CzT”) 1907 nr 4 s. 79; Rozmaitości. Związek Górników i Hutników Polskich w Austrii, „CzT” 1907 nr 22 s. 344; Szkoła górnicza na Śląsku Austriackim, „Przegląd Górniczo – Hutniczy” 1907 nr 24 s. 616 –

619; A. Ł.[ukaszewski], Posiedzenie Stałej Delegacji Zjazdu Górników Polskich, Tamże 1908 nr 6 s. 159; Kronika bieżąca. Opis Zagłębia Krakowskiego, Tamże 1908 nr 18 s. 517; Przegląd literatury górnico – hutniczej, Tamże 1908 nr 22 s. 639 – 641; Zebranie górnicze w Krakowie dnia 3 – 4 października r. 1908, Tamże 1908 nr 23 s. 656; Kronika bieżąca, Tamże 1909 nr 13 s. 392; Kronika bieżąca. Polska szkoła górnicza w Dąbrowie, Tamże 1909 nr 23 s. 686; Przegląd literatury górnico – hutniczy, Tamże 1909 nr 12 s. 360, nr 23 s. 681, 1911 nr 2 s. 58; Kronika bieżąca. Posiedzenie Delegacji Zjazdu Górników i Hutników Polskich, Tamże 1910 nr 13 s. 455; Bibliografia, „CzT” 1911 nr 20 s. 271; Kronika bieżąca. Zebranie członków Sekcji Górnico – Hutniczej, „Przegląd Górnico – Hutniczy” 1912 nr 5 s. 176; Sprawy osobowe, „Czasopismo Górnico – Hutnicze” 1918 nr 5 s. 64; Sprawy Związku Górników i Hutników Polskich, Tamże 1919 nr 10 s. 235 – 236, 1920 nr 1 s. 12 – 13; Położenie przemysłu węglowego w Zagłębiu Dąbrowskim. Opinia Koła w Dąbrowie Górniczej Związku Górników i Hutników Polskich, „Przegląd Górnico – Hutniczy” 1920 nr 2 s. 39 – 43.

Literatura: Z. Kamiński, Posiedzenie Stałej Delegacji Zjazdu polskich górników, „Przegląd Techniczny” 1909 nr 9 s. 109 – 110; Zarys dziejów hutnictwa i naukowo – technicznych stowarzyszeń hutniczych. Pod red. J. Czermińskiego i A. Palmricha, Katowice 1972 s. 206, 208 – 212; J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa – Kraków 1978 s. 132, 137, 182; Ruch stowarzyszeniowy w krajowym hutnictwie. Pod red. J. Czermińskiego, Katowice 1992 s. 20, 25 – 26, 29 – 30; J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Polskich Inżynierów Górniczych i Hutniczych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz.2. Pod red. B. Sordylovej, Warszawa 1994 s. 217 – 220.

ZWIĄZEK INŻYNIERII WOJSKOWEJ

Okres działalności: 1936 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Prezesi:** Maksymilian Hajkowicz (1936 - ?).

Charakterystyka działalności

Związek został zalegalizowany 16 marca 1936 r. przez władze wojskowe i cywilne. Zrzeszał on byłych wychowanków szkół Podchorążych Rezerwy Saperów. W układzie organizacyjnym wprowadzono swego rodzaju dwuwładzę, albowiem z jednej strony powołano przewodniczącego i wiceprzewodniczących, którymi zostali inżynierowie, podporucznicy rezerwy: Henryk Janczewski (przewodniczący), Jerzy Domaniewski i Józef Krzysztof Puzyna; a z drugiej prezesem został podpułkownik Maksymilian Hajkowicz, komendant Centrum Wyszkozenia Saperów w Modlinie, kuratorem pułkownik Tadeusz Kossakowski, dowódca saperów. W dniu 2 czerwca 1936 r. wydano „Biuletyn Nr 1 Związku Inżynierii Wojskowej”. Brak informacji, czy kontynuowano to wydawnictwo. Drugi zjazd Związku odbył się (19-20 VI 1937 r.) w modlińskim Centrum Wyszkozenia Saperów. Związek nie rozwinął

szerszej działalności, o czym świadczy fakt, że H. Janczewski w swoich wspomnieniach („Całe życie z Warszawą” Warszawa 1986) nawet nie zasygnalizował jego istnienia.

Źródła: Centralne Archiwum Wojskowe, Generalny Inspektorat Sił Zbrojnych, Biuro Inspekcji GISZ, sygn. 96, „Biuletyn Nr 1 Związku Inżynierii Wojskowej” z dn. 2 VI 1936 r.; II Zjazd Związku Inżynierii Wojskowej, „Technik Polski” 1937 nr 6 s.61 – 62.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW BUDOWNICTWA PAŃSTWOWEGO W KRAKOWIE

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Kraków. **Liczba członków:** 95 (1925).

Charakterystyka działalności

Pierwsza informacja o działalności Związku pochodzi z 1921 r., Związek protestował wówczas przeciwko podporządkowywaniu urzędów technicznych urzędom wojewódzkim. Przestrzegano przed wpływami partyjno – politycznymi w administracji, w tym także technicznej. Wspólnie ze swoim odpowiednikiem lwowskim utworzono w 1921 r. Centralny Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego (zob.). Związek należał do Związku Stowarzyszeń Inżynierów Państwowych oraz Związku Zrzeszeń Pracowników Publicznych Województwa Krakowskiego.

Związek działał zapewne do około 1930 r.

Źródła: Sprawy bieżące. Centralny Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego, „CzT” 1921 nr 9/10 s. 49; Sprawy bieżące. Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego w Krakowie, „CzT” 1921 nr 13/14 s. 79.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.797-798; J. Piłatowicz, Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego w Krakowie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 176 (zweryfikowano podaną tu datę powstania).

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW BUDOWNICTWA PAŃSTWOWEGO WE LWOWIE

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Lwów. **Liczba członków:** 120 (1925), 77 (1928), 110 (1929).

Charakterystyka działalności

Pierwsza informacja o Związku pochodzi z 1921 r., kiedy to wspólnie ze swoim odpowiednikiem krakowskim założono Centralny Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego. Związek wchodził w skład: Związku Stowarzyszeń Inżynierów Państwowych, Związku Stowarzyszeń Urzędników z Wykształceniem Akademickim, Związku Funkcjonariuszy Państwowych i Samorządowych Województwa Lwowskiego. Zapewne ok. 1930 r. przestał istnieć.

Źródła: Sprawy bieżące. Centralny Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego, „CzT” 1921 nr 9/10 s. 49.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.798; J. Piłatowicz, Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego we Lwowie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 (zweryfikowano podaną tu datę powstania stowarzyszenia).

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW CESARSKO – KRÓLEWSKICH AUSTRIACKICH KOLEI PAŃSTWOWYCH

Okres działalności: przed 1918.

Charakterystyka działalności

Związek (w notatkach prasowych używano nazw: Stowarzyszenie Kolei Państwowych w Austrii, Towarzystwo Inżynierów c. k. Austriackich Kolei Państwowych, Towarzystwo Inżynierów Kolei Państwowych, Związek Inżynierów Kolejowych) działał w całej monarchii Austro – Węgierskiej. W Galicji funkcjonowały sekcje w następujących miastach: Czerniowce, Kraków, Lwów, Stanisławów. W 1910 r. liczył 1 185 członków, a sekcje galicyjskie: lwowska – 122, krakowska – 84, stanisławowska – 72, w Czerniowcach – 40 członków. W Krakowie głównymi działaczami byli: Z. Maywałt (prezes w 1911 r. i 1914 r.), J. Hoszek (sekretarz w 1911 r. i 1914 r.), E. Bielański, J. Peltz, K. Ciechanowski, F. Poss; we Lwowie: Włodzimierz

Krupka (prezes w 1908 r.), J. Geringer (prezes w 1912 r.), Józef Haninczak (wiceprezes w 1908 r. i 1912 r.), Albin Ożarski (sekretarz w 1908 r. i 1912 r.), Izrael Gruder (skarbnik w 1908 r. i 1912 r.), Eugeniusz Kasperek, Władysław Szczerbowski; natomiast w Stanisławowie w 1912 r. w skład władz wchodził: Eugeniusz Lyssy (prezes), Kazimierz Zipser (wiceprezes), Karol Matkowski (sekretarz), Herman Spiegel (skarbnik).

W proteście przeciwko postanowieniom pokoju w Brześciu, zawartego w lutym 1918 r. pomiędzy Niemcami, Austro – Węgrami a Ukraińską Republiką Ludową, na mocy którego ta ostatnia za dostawy zboża otrzymała gubernię chełmską, oddział krakowski Związku zerwał stosunki z oddziałami niemieckimi i rozwiązał się.

Źródła: Rozmaitości, „Czasopismo Techniczne” (dalej „CzT”) 1908 nr 11 s. 196, 1911 nr 5 s. 67, nr 10 s. 137; Sprawy bieżące. Związek Inżynierów c. k. kolei państwowych okręgu dyrekcji w Stanisławowie, „CzT” 1912 nr 8 s. 112; Sprawy bieżące. Sekcja Lwowska Towarzystwa Inżynierów Kolei państwowych, „CzT” 1912 nr 12 s. 170; Sprawy towarzystw. Związek Inżynierów Kolejowych, „CzT” 1914 nr 4 s. 52.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW CHEMIKÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1927 – 1939 (Nazwy poprzednie: 1927 – 1930 Związek Inżynierów Chemików byłych Wychowawców Politechniki Warszawskiej). **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Zarząd Główny, okręgi, sekcje, koła. **Liczba członków:** 115 (1929), 250 (1930), 391 (1932), 553 (1936), 733 (1937), 931 (1938), 954 (1939). **Prezesi:** Bolesław Przedpełski (1927 – 34), Józef Milewski (1934 – 38), Błażej Roga (1938 – 39). **Sekretarze:** Józef Milewski (1930 – 32), Celina Grabowska (1932 – 35), Zofia Sobecka (1935 – 39).

Charakterystyka działalności

Najpoważniejszą rolę w życiu organizacyjnym chemików odgrywało w dwudziestoleciu międzywojennym Polskie Towarzystwo Chemiczne, które miało charakter naukowy. Natomiast nie posiadali własnej organizacji inżynierowie chemicy, dlatego od 1925 r. rozpoczęły się starania wśród warszawskich inżynierów chemików zmierzające do utworzenia stowarzyszenia o charakterze zawodowym. Zebranie organizacyjne Związku Inżynierów

Chemików byłych Wychowawców Politechniki Warszawskiej odbyło się 28 listopada 1927 r. w sali Politechniki Warszawskiej, w obecności prof. Ludwika Szperla, ówczesnego rektora uczelni, profesorów Wydziału Chemii i ponad 70 inżynierów chemików. Uchwalono wówczas powołanie do życia Związku, którego prezesem wybrano Bolesława Przedpelskiego, a wiceprezesem Aleksandra Zmaczyńskiego.

Wkrótce nawiązano bliskie kontakty z wychowankami Politechniki Lwowskiej i uzgodniono utworzenie nowego ogólnopolskiego stowarzyszenia inżynierów chemików – Związku Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej. Formalny wniosek w tej sprawie przedstawił B. Przedpelski na II Zjeździe Chemików Polskich (2 – 5 VII 1929 r.) w Poznaniu. Propozycja wywołała ożywioną dyskusję, dotyczącą przede wszystkim kwestii, czy nowe stowarzyszenie ma objąć także chemików uniwersyteckich. Ostatecznie zwyciężyła zasada, że Związek powinien ograniczyć się do inżynierów chemików, natomiast spośród absolwentów uniwersytetów mogli należeć tylko ci, którzy poświęcili się pracy w przemyśle.

Konsekwencją uchwał poznańskich było zebranie 22 lutego 1930 r. w gmachu Politechniki Warszawskiej, z udziałem 114 inżynierów, likwidujące dawny Związek i powołujące do życia Związek Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej oraz jego władze. W skład pierwszego Zarządu weszli: B. Przedpelski (prezes), Antoni Sachnowski (wiceprezes), A. Zmaczyński (wiceprezes), Józef Milewski (sekretarz), Z. Brzozowska, Feliks Groberski, Błażej Roga, Z. Zaleski.

Uchwalono wówczas statut zatwierdzony przez Komisarza Rządu m. st. Warszawy 16 czerwca 1930 r. Podkreślano w nim, że Związek ma charakter apolityczny, a wśród celów wymieniono: obronę interesów członków, pośrednictwo pracy, organizowanie pomocy materialnej, udział w dyskusji nad zagadnieniami techniki i przemysłu chemicznego, ułatwianie członkom korzystania z bibliotek i pracowni naukowych, organizowanie dokształcania, zakładów i spółdzielni chemicznych, popieranie pracy twórczej członków, udzielanie porad zawodowych.

W skład Komitetu Organizacyjnego wchodził Zarząd Związku Inżynierów Chemików byłych Wychowawców Politechniki Warszawskiej oraz Komisji Organizacyjnej Inżynierów Chemików Absolwentów Politechniki Lwowskiej: Walenty Dominik, Tadeusz Borkowski, Józef Hawliczek, B. Nartowski, S. Pawlikowski, A. Tychowski, Damian Wandycz, Z. Zaleski.

Na VII Zjeździe Delegatów Związku w Sandomierzu (2 – 3 V 1938 r.) wprowadzono do statutu zmianę, zamiast dotychczasowego stwierdzenia, że członkiem może być „obywatel Rzeczypospolitej Polskiej” wprowadzono „Polak, urodzony chrześcijanin”.

Podstawową strukturą organizacyjną Związku były okręgi, zamierzano utworzyć ich 12: warszawski, łódzki, śląski, poznański, pomorski, krakowski, krośnieński, radomski, lubelski, białostocki, lwowski i drohobycki. W rzeczywistości funkcjonowało 7: Lwowski, Kielecki, Poznańsko – Pomorski, Warszawski, Śląski, Radomski, Krakowski. W 1932 r. zaprzestano działalności w Okręgu Kieleckim, wkrótce powstał Okręg Radomsko – Kielecki. Na początku 1938 r. zorganizowano Koło w Bydgoszczy.

Natomiast Zarząd Główny działał poprzez sekcje: Odczytową, Wycieczkową, Pośrednictwa Pracy, Organizacyjno – Propagandową, Zagraniczną i Statystyczną. Od 1936 r., oprócz wyżej wymienionych sekcji o charakterze organizacyjnym, zaczęto tworzyć sekcje fachowe, przy czym siedziby niektórych znajdowały się poza Warszawą. W końcu 1938 r. działało 9 sekcji fachowych pod kierunkiem następujących inżynierów: Przemysłu Nieorganicznego (Katowice) – W. Bobrowieckiego, Metalurgii i Hutnictwa – Z. Zaleskiego, Technologii Chemicznej Paliwa – Michała Chorążego, Inżynierii i Aparatury Chemicznej (Lwów) – Tadeusza Kuczyńskiego, Kształcenia i Prac Badawczo – Technicznych – T. W. Jezińskiego, Materiałów Wybuchowych i Chemii Wojskowej – Tadeusza Urbańskiego, Przemysłu Organicznego (Katowice) – Józefa Bojanowskiego, Surowców Roślinnych i Zwierzęcych – Henryka Niewiadomskiego, Organizacji Obrony Przeciwlotniczej i Przeciwigazowej – Mariana Świderka. W 1939 r. działała jeszcze Sekcja Gazowniczo – Koksownicza.

Na podstawie zmienionego w maju 1938 r. statutu powołano do życia Radę Techniczną jako organ wykonawczy Zarządu Głównego do realizacji głównych zadań, a zwłaszcza władza zwierzchnia sekcji fachowych. Rada ustalała regulamin sekcji i powoływała ich zarządy, zatwierdzała program, określała kierunki i przyjmowała sprawozdania z działalności sekcji. W skład Rady wchodził: członkowie Prezydium Zarządu Głównego, prezesi Zarządów Okręgowych, przewodniczący sekcji fachowych i osoby zaproszone przez Radę. Jej przewodniczącym był prezes Zarządu Głównego.

W momencie założenia Związek liczył przeszło 250 członków, spośród nich 110 wywodziło się z Okręgu Warszawskiego, 29 z Okręgu Poznańsko – Pomorskiego. Od innych stowarzyszeń odróżniał Związek znaczący udział kobiet, np. w Okręgu Warszawskim w 1930 r. na 110 członków kobiet było 21. W niektórych okręgach dominowali członkowie z określonej branży lub zakładu; Okręg Krakowski w grudniu 1931 r. liczył 27 osób, ale aż 17 pracowało w Państwowej Fabryce Związków Azotowych w Mościcach. W maju 1936 r. Związek liczył 553 członków, przy czym najliczniejszy był Okręg Warszawski – 248 członków, a następnie: Śląski – 123, Lwowski – 66, Radomsko – Kielecki – 64, Poznańsko – Pomorski – 28, Krakowski – 24 członków. W 1937 r. Ministerstwo Spraw Wojskowych zezwoliło oficerom służby czynnej na zapisywanie się do Związku. W lutym 1939 r. Związek liczył 954 członków, a wielkość poszczególnych okręgów przedstawiała się następująco: Warszawski – 410 (42,9%), Śląski – 190 (19,9%), Lwowski – 137 (14,4%), Radomsko – Kielecki – 101 (10,6%), Krakowski – 62 (6,5%), Poznańsko – Pomorski – 54 (5,7%). Niemal połowa członków (45,2%) pracowała w przemyśle chemicznym, 10,8% w szkolnictwie wyższym i średnim, 10,4% w przemyśle spożywczym, 7,8% w przemyśle metalowym i zbrojeniowym, 5,7% w koksownictwie i gazownictwie, w pozostałych gałęziach i branżach już znacznie poniżej 5%.

Do aktywnych działaczy Związku, oprócz prezesów i sekretarzy, należeli m.in. Eugeniusz Kwiatkowski (wiceprezes 1932 – 36), A. Sachnowski, Edward Olszewski, M. Chorąży, Jan Krzyżkiewicz, Stefan Eljasz, W. Dominik, A. Zmaczyński, F. Groberski, Stanisław Bąkowski, Józef Salcewicz,

Jerzy Pfanhauser, Lech Suchowiak, Maciej Mączyński, Kazimierz Kasiński, Henryk Niewiadomski. We władzach Związku istotną rolę ogrywały kobiety, np. w 1932 r. sekretarzem została Celina Grabowska, a w skład Zarządu weszły jeszcze Halina Starczewska i Maria Głowacka. Jeszcze wydatniej kobiety były reprezentowane w Zarządzie z 1938 r.; sekretarzem była Zofia Sobiecka, zaś w Zarządzie zasiadały: M. Głowacka, Zofia Brzozowska, Jadwiga Gepnerówna.

Sprawy o charakterze ogólnym dyskutowano i rozstrzygano na dorocznych Zjazdach Delegatów. Do wybuchu II wojny światowej odbyło się 8 takich Zjazdów; pierwszy w Warszawie w marcu 1932 r., przedostatni (V 1938 r.) w Sandomierzu dla podkreślenia roli Centralnego Okręgu Przemysłowego, a ostatni w maju 1939 r. w Katowicach. Np. na III Zjeździe Delegatów w Katowicach (14 – 16 V 1934 r.) dyskutowano na temat pomocy dla bezrobotnych członków Związku, utworzenia kooperatywy wytwórczej, higieny i zatrudnienia obcokrajowców w przemyśle chemicznym. W tym ostatnim zakresie poinformowano o prowadzonej na Śląsku akcji spolszczenia przemysłu, odpowiednim władzom przekazano wykaz inżynierów – chemików obcokrajowców zatrudnionych w przemyśle. Postulowano aby przy wydawaniu zezwoleń na zatrudnianie fachowców zagranicznych, władze zasięgały opinii Związku.

Jednym z największych sukcesów Związku było zorganizowanie w Warszawie I Ogólnopolskiego Zjazdu Inżynierów Chemików w dniach 2 – 3 maja 1937 r. pod protektoratem prezydenta I. Mościckiego. Obradowano pod hasłami „Chemia na usługach obrony kraju”, „Zagadnienia samowystarczalności w dziedzinie surowców” w następujących sekcjach: Inżynierii Chemicznej i Chemii Gospodarczej, Koksowniczo – Gazowniczej, Kształcenia Chemików, Materiałów Wybuchowych i Chemii Wojskowej, Metalurgii i Hutnictwa, Przemysłu Nieorganicznego i Organicznego. Przedstawiono w nich 176 referatów, w obradach wzięło udział około 750 inżynierów.

Spośród referatów o charakterze ogólnym można wymienić: Tadeusza Zamoyskiego – „Linie rozwojowe polskiego przemysłu chemicznego”, M. Świderka – „Zadania chemików w przygotowaniu przemysłu do obrony

kraju”, J. Hawliczka – „Organizacja pracy badawczej w Polsce”, D. Wandyczka – „Drogi rozwojowe przemysłu naftowego w Polsce”, Stefana Dażwańskiego – „Gaz ziemny jako źródło energetyczne i surowców”, Stefana Czarnockiego – „Złoża surowców mineralnych w Polsce (surowce energetyczne)”, Bronisława Gizińskiego – „Rozwój przemysłu chemicznego na Śląsku za czasów polskich”, T. Kuczyńskiego – „Zadania narodowej technologii chemicznej”. W uchwałach końcowych podkreślano, że „silny przemysł chemiczny jest podstawowym warunkiem niezależności gospodarczej i politycznej Państwa”, konieczność podjęcia inwestycji dla zwiększenia samowystarczalności i obronności państwa, zwiększenia poparcia dla nauk technicznych. Postulowano powołanie Rady Chemicznej, która miała czuwać nad właściwym rozwojem przemysłu chemicznego.

Najwięcej uwagi poświęcono wymianie informacji na temat najnowszych zdobyczy nauki i techniki w zakresie chemii. Oparto to na rozbudowanym systemie odczytów organizowanych przez okręgi, a także Zarząd Główny. Najczęściej miały one charakter ściśle techniczny, ale zdarzały się odczyty daleko wykraczające poza tematykę chemiczną, np. w 1938 r. we Lwowie prof. Witold Aulich mówił o „Inżynierskim światopoglądzie na sprawę czystości języka”. Od 1937 r. poszczególne sekcje organizowały konferencje na określony temat, wygłaszano na nich od kilku do kilkunastu odczytów, których część publikowano na łamach „Przemysłu Chemicznego” i „Przeglądu Chemicznego” Np. Sekcja Przemysłu Nieorganicznego zorganizowała w grudniu 1937 r. w Katowicach zebranie dyskusyjne na temat krajowych surowców fosforowych, przedstawiono wówczas 10 półgodzinnych referatów opublikowanych następnie na łamach „Przeglądu Chemicznego”. Ta sama Sekcja w czerwcu 1938 r. zorganizowała konferencję o zaopatrzeniu kraju w siarkę i jej związki organiczne. Wśród 18 referatów znaleźli się najwybitniejsi chemicy polscy, m.in. Józef Zawadzki, Stanisław Bretsznajder, Edmund Trepka, Tadeusz Zamoyski. J. Zawadzki i S. Bretsznajder przedstawili „Współczesne metody produkcji siarki i kwasu siarkowego”, a S. Bretsznajder „Otrzymywanie siarczanu glinu”. Natomiast w listopadzie 1938 r. i czerwcu 1939 r. Sekcja ta zorganizowała dwa zebrania odczytowo

– dyskusyjne o korozji z kilkunastoma referatami, m.in. prof. Iwana Feszczenko – Czopińskiego i prof. Adama Skąpskiego.

Spośród innych konferencji, spotkań odczytowo – dyskusyjnych, zebrań dyskusyjnych organizowanych przez inne sekcje na uwagę zasługuje cykl 20 wykładów na temat gazownictwa (15 III – 30 IV 1938), wygłosili je m.in. J. Gepnerówna – „Zagadnienie syntetycznej benzyny w Polsce”, T. Tuszkowski – „Sieć gazowa w Warszawie”, J. Kłosiński – „Gaz dla domów odległych od sieci i gazyfikacja samochodów”. Duże zainteresowanie wywołała dyskusja (XII 1937 r., III 1938 r.) o kształceniu chemików w zakresie inżynierii chemicznej, wzięli w niej udział m.in. profesorowie: Czesław Grabowski, Tadeusz Urbański, Zygmunt Wojnicz – Sianożęcki (referat pt. „O reformie studiów na wydziale chemicznym politechnik”); gazyfikacji Polskiego Zagłębia Węglowego (VI 1938 r.), przemysłu tłuszczowego, mas plastycznych, lakierów i farb.

Wiele uwagi poświęcano kwestiom kształcenia na różnych poziomach, dyskutowano np. o tworzeniu gimnazjów chemicznych, o odpowiednim poziomie nauczania towaroznawstwa w szkołach handlowych, chemiczno – technologicznych, gospodarstwa domowego i hotelarskich – złożono w tej sprawie odpowiedni memoriał w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Występowano w obronie dotychczasowej ustawy o tytule inżyniera i przeciwstawiono się wprowadzeniu dwóch tytułów inżyniera: zawodowego i dyplomowanego.

Podczas wielkiego kryzysu gospodarczego sporo chemików pozostało bez pracy, w związku z tym stowarzyszenia chemików włączyły się w zwalczanie bezrobocia. Związek Inżynierów Chemików założył w 1934 r. Chemiczną Spółdzielnię Wytwórczą w Warszawie, do której akces zgłosiło początkowo 35 osób. Podjęła ona produkcję sykatyw kobaltowych i pokrewnych związków kobaltu. Przy Sekcji Inżynierii Chemicznej funkcjonowało od 1938 r. biuro konstrukcyjne, mające odgrywać rolę pośrednika pomiędzy producentami a konstruktorami aparatury chemicznej. Zamierzano badać parametry reakcji i zjawisk mających wpływ na budowę aparatury, prowadzić badania porównawcze nad aparaturą i ogłaszać ich wyniki. Konse-

kwencją tych wszystkich zamierzeń miał być zmniejszony import aparatury chemicznej. Wybuch II wojny światowej uniemożliwił realizację powyższych zamierzeń.

Początkowo Związek nie posiadał własnego organu prasowego, informował o swojej działalności, począwszy od 1930 r., w rubryce „Ze Związku Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej” funkcjonującej na łamach „Przemysłu Chemicznego”. Od stycznia 1936 r. przekształcono ją w jedno lub dwustronicowe „Wiadomości Związku Inżynierów Chemików R.P.” Z początkiem 1936 r. Zarząd Okręgu Lwowskiego rozpoczął wydawanie „Biuletynu” pod redakcją Tadeusza Kuczyńskiego, wkrótce uznano go za organ całego Związku. W ostatnich miesiącach 1936 r. podjęto decyzję o przekształceniu „Biuletynu” w miesięcznik „Przegląd Chemiczny” (pozostawiając redakcję we Lwowie), który w odróżnieniu od „Roczników Chemii” i „Przemysłu Chemicznego” nie miał mieć charakteru naukowego, ale, wzorem czasopisma niemieckiego „Chemiker Zeitung”, charakter praktyczny, skierowany do chemika pracującego w produkcji, wykorzystującego informacje z czasopisma w bieżącej praktyce. Pierwszy numer ukazał się w styczniu 1937 r., redaktorem został T. Kuczyński, zaś sekretarzem redakcji Stefan Szybalski. W skład Komitetu Redakcyjnego weszli: Tadeusz Brzozowski, Bohdan Karpiński, Zofia Skrowaczewska, Zbigniew Stanisławski, Kazimierz Brudzewski, Jarosław Doliński, Bronisław Giziński, Alicja Dorabalska, Kazimierz Ihnatowicz, Roman Małachowski, Stanisław Pilat. Od lutego 1938 r. „Przegląd Chemiczny” był także organem Polskiego Towarzystwa Chemicznego, od marca tego roku również Związku Chemików Polskich (zob.). Nr 12 z 1938 r. wydano jako wyłączny organ Związku Inżynierów Chemików RP, ale od stycznia 1939 r. „Przegląd Chemiczny” stał się ponownie organem tych trzech stowarzyszeń.

Część artykułowa czasopisma dzieliła się na działy, ich nazwy odpowiadały nazwom sekcji Związku. Pozostałe materiały publikowano w następujących działach: Różne, Sprawy Związku Inżynierów Chemików i Zjazdy, Przegląd Patentów z Dziedziny Technologii Chemicznej, Wiadomości Bieżące, Skrzynka Zapytań. Od 1938 r. informacje o stowarzyszeniach

chemicznych ukazywały się w rubryce Komunikaty. Wielu numerom nadawano charakter monograficzny, a ich tematyka była zazwyczaj pokłosiem konferencji organizowanych przez sekcje. Np. w 1938 r. nr 5 – 6 poświęcono „Chemii na usługach lotnictwa”, nr 11 był „Numerem propagandowym dla Śląska Zaolziańskiego”. Natomiast w 1939 r. tematyką wiodącą dla czterech numerów (nr 2 – 5) stało się XX – lecie Polski Odrodzonej; opublikowano w nich wiele artykułów bilansujących dokonania w różnych dziedzinach związanych z chemią, m.in. w gazownictwie, przemysłach: naftowym, azotowym, cementowym, garbarskim.

W 1939 r. redakcja „Przeglądu Chemicznego” postanowiła wydać najlepszy klasyczny podręcznik inżynierii chemicznej W. L. Badgera i W. L. Cabe – „Podstawy inżynierii chemicznej”, którego pierwsze wydanie ukazało się w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej w 1930 r. Podręcznik zaczęto wydawać w postaci dodatków arkuszowych do „Przeglądu Chemicznego”, poczynając od nr 5 z 1939 r. Po zakończeniu edycji zamierzano wydać całość w formie książkowej. Realizację tej inicjatywy przerwał wybuch II wojny światowej.

Nakład „Przeglądu Chemicznego” w 1939 r. przekroczył 2000 egzemplarzy, przy czym najwięcej wysyłano do województwa warszawskiego – 795, następnie katowickiego – 196, kieleckiego i krakowskiego – po 182, lwowskiego – 178; najmniej do łuckiego – 8, stanisławowskiego – 6, nowogrodzkiego – 4 egzemplarze.

Po przerwie okupacyjnej „Przegląd Chemiczny” wznowiono we wrześniu 1946 r. jako organ Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego oraz Centralnego Zarządu Przemysłu Chemicznego w Polsce.

Drugim wydawnictwem ciągłym Związku był, zainicjowany przez Z. Otwinowskiego, „Kalendarz Chemiczny” na lata 1937/38 pod redakcją E. Bergera, 1939/40 – Tadeusza Brzozowskiego. Ukazywał się dzięki wsparciu finansowemu Związku Przemysłu Chemicznego oraz firm przemysłowych i handlowych. Kalendarze zawierały podstawowe wiadomości z zakresu chemii czystej i stosowanej, omówiono m.in. podstawowe prawa fizyko –

chemiczne, termodynamiki, własności około 900 związków nieorganicznych i organicznych. Autorami artykułów byli renomowani chemicy, np. S. Bretsznajder, S. Pilati. Nakład rocznika 1937/38 wynosił 1000, a 1939/40 – 2000 egzemplarzy.

W 1939 r. Związek wydał „Spis członków Związku Inżynierów Chemików R.P. według stanu na dzień 1 II 1939 r.”, w którym obok nazwiska i imienia umieszczono tytuł naukowy, adres i miejsce zatrudnienia.

Związek był członkiem Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), odegrał istotną rolę w powołaniu do życia Naczelnej Organizacji Inżynierów R.P. (zob.). Okręg Śląski Związku współpracował ze Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego (zob.), z którym urządzano (1931) wspólne odczyty. Tenże Okręg w 1932 r. wszedł w skład Zrzeszenia Polskich Stowarzyszeń Technicznych na Śląsku (zob.). Wspólnie z Ligą Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej (zob.) organizowano (1935) kursy na temat gazów bojowych. W 1936 r. zapoczątkowano współpracę z Instytutem Spraw Społecznych w zakresie bezpieczeństwa pracy. Stanisław Bąkowski reprezentował Związek w Komisji Bezpieczeństwa Pracy Ministerstwa Opieki Społecznej. Łącznie ze Śląskimi Technicznymi Zakładami Naukowymi w Katowicach i Sekcją Techniczną Stowarzyszenia Nauczycieli Szkół Zawodowych zorganizowano 4 marca 1936 r. konferencję w sprawie średnich szkół chemiczno – technicznych. Luźne kontakty utrzymywano: ze Związkiem Chemików (zob.), Stowarzyszeniem Elektryków Polskich (zob.), Polskim Towarzystwem Chemicznym, Towarzystwem Wojskowo – Technicznym (zob.), Kołem Chemików Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie (zob.), Związkiem Chemików Żydów w Polsce (zob.).

Działalność Związku przerwał wybuch II wojny światowej, po jej zakończeniu kontynuowano ją pod nazwą Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego.

Wydawnictwa ciągłe:

„Przegląd Chemiczny”. Lwów 1937 – 1939

„Kalendarz Chemiczny” 1937/38, 1939/40, 1950/51, 1954

Źródła: Ze Związku Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej. Statut Związku Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej, „Przemysł Chemiczny” 1930 nr 17 s. 407 – 408, nr 19 s. 454 – 456; Sprawozdanie z Walnego Zebrania Organizacyjnego Związku odbytego dnia 22 lutego 1930, Tamże

1930 nr 11 s. 261 – 262; Ze Związku Inżynierów Chemików R.P. Sprawozdanie Okręgu Śląskiego za rok 1931, Tamże 1932 nr 9 – 10 s. 117 – 118; Wiadomości bieżące. Sprawozdanie z III Zjazdu Delegatów Związku Inżynierów Chemików R.P. w Katowicach dn. 14, 15 i 16 kwietnia 1934 r., Tamże 1934 nr 5 s. 114 – 116; Sprawozdanie z V Zjazdu Delegatów Związku Inżynierów Chemików R.P., Tamże 1936 nr 7 s. 163 – 164; Komunikaty. Sprawozdanie z VI Zjazdu Delegatów Z.I.Ch., „Przegląd Chemiczny” 1937 nr 5 s. 168; II Zjazd Chemików Polskich pod protektoratem Pana Prezydenta Rzeczypospolitej profesora doktora Ignacego Mościckiego w Poznaniu 2 – 5 lipca 1929 r., „Przemysł Chemiczny” 1929 nr 13 s. 373; Wiadomości bieżące. Związek Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej, „Nafta” 1930 nr 1 s. 28 – 29; Wiadomości bieżące. Związek Inżynierów Chemików R.P., „Nowiny Techniczne” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1930 nr 7 s. 30; Z życia towarzystw technicznych i komunikaty, „Technik” 1930 nr 15 s. 457, nr 23 s. 621, Ogłoszenia, Tamże 1930 nr 22; Ze Związku Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej lub Wiadomości Związku Inżynierów Chemików R.P., „Przemysł Chemiczny” 1930 nr 3 s. 72, nr 6 s. 144, nr 7 s. 168, nr 12 s. 286 – 287, nr 13 s. 310 – 311, nr 14 s. 333, nr 23 s. 535 – 536, nr 24 s. 548 – 551, 1931 nr 2 s. 46, nr 5 s. 117 – 119, nr 11 s. 215 – 216, nr 19 s. 323 – 324, nr 23 – 24 s. 394 – 395, 1932 nr 3 – 4 s. 43 – 47, nr 7 – 8 s. 92 – 93, nr 9 – 10 s. 117 – 118, 1933 nr 1 s. 22 – 23, nr 11 s. 268, 1934 nr 3 s. 66, nr 4 s. 91, nr 6 – 7 s. 140; I Zjazd Delegatów Związku Inżynierów Chemików R.P., „Wiadomości ZPZT i ZPCzTiZ” 1932 nr 10 s. A53 – A54; Z życia towarzystw technicznych, „Technik” 1933 nr 2 s. 79, nr 3 s. 132, 1936 nr 5 s. 155 – 157, 1937 nr 4 s. 116; J. Milewski, Zatrudnienie cudzoziemców w przemyśle chemicznym, „Przemysł Chemiczny” 1934 nr 4 s. 87 – 88; Wiadomości bieżące. III Zjazd Związku Inżynierów Chemików R.P., Tamże 1934 nr 4 s. 90 – 91; J. Milewski, Zagadnienie towaroznawstwa i jego nauczania, Tamże 1934 nr 8 – 9 s. 160 – 162; IV Zjazd Delegatów Związku Inżynierów Chemików R.P. w Radomiu 12 maja 1935 r., Tamże 1935 nr 6 s. 126 – 130; J. Bojanowski, Na marginesie organizacji Związku Inżynierów Chemików R.P., Tamże 1935 nr 11 – 12 s. 262 – 263; J. Milewski, Zadania nowego pisma chemicznego, „Przegląd Chemiczny” 1937 nr 1 s. 1 – 3; I Ogólnopolski Zjazd Inżynierów Chemików, Tamże 1937 nr 4 s. 93 – 144; Wiadomości Związku Inżynierów Chemików R.P. Spis referatów zgłoszonych na I – szy Ogólnopolski Zjazd Inżynierów Chemików w Warszawie w dniach 2 – 4 maja 1937 r., „Przemysł Chemiczny” 1937 nr 4 s. 132 – 136; Echa I – szego Zjazdu Inżynierów Chemików, „Przegląd Chemiczny” 1937 nr 5 s. 172 – 176; Uchwały I – szego Zjazdu Inżynierów Chemików, Tamże 1937 nr 6 s. 177; J. Milewski, Nowe zadania Związku Inżynierów Chemików R.P., Tamże 1937 nr 5 s. 145 – 146; Komunikaty. Ze Związku Inżynierów Chemików, Tamże 1937 nr 1 s. 15, nr 4 s. 1, nr 8 s. 280, 1938 nr 12 s. 730 – 732, 1939 nr 2 s. 154, nr 5 s. 424 – 425, nr 6 s. 504, nr 7 s. 612 – 614; J. Milewski, Zjazd w Sandomierzu, Tamże 1938 nr 4 s. 216 – 218; Sprawa tytułu inżyniera, Tamże 1937 nr 12 s. 443 – 444; Z życia stowarzyszeń technicznych Pomorza. Związek Inżynierów Chemików – Koło Bydgoszcz, „Pomorskie Wiadomości Techniczne” 1938 nr 2 s. 27 – 28, nr 3 s.44; Zebranie dyskusyjne Sekcji Przem. Nieorg. Z.I.Ch. w sprawie krajowych surowców fosforowych w Katowicach 12 XII 1937 r., „Przegląd Chemiczny” 1938 nr 2 s. 98 – 123; Wiadomości bieżące. Sekcja Gazowniczo – Koksownicza Związku Inżynierów Chemików R.P., „Przemysł Chemiczny” 1938 nr 4 s. 93; Komunikaty. Ze Związku Inżynierów Chemików, „Przegląd Chemiczny” 1938 nr 4 s. 231 – 232; Sprawozdanie z posiedzeń Sekcji Kształcenia Chemicznego i Organizacji Prac Badawczych, Tamże 1938 nr 4 s. 219; VII Zjazd Delegatów ZICh RP, Tamże 1938 nr 5 – 6 s. 351 – 353; Wiadomości bieżące. Zaopatrzenie kraju w siarkę i jej związki nieorganiczne na tle polskich warunków surowcowych, „Przemysł Chemiczny” 1938 nr 6 s. 143; Zebranie odczytowo – dyskusyjne Sekcji fachowej Przem. Org. Z.I.Ch. i Towarzystwa Wojskowo - Technicznego poświęcone zagadnieniu garbarstwa w Warszawie, 3 IV 1938, „Przegląd Chemiczny” 1938 nr 7 s. 397 – 418; Referaty z zebrania dyskusyjnego Sekcji Gazowniczo – Koksowniczej Z.I.Ch. z 8 – go czerwca br. w

Koksowniczej Z.I.Ch. z 8 – go czerwca br. w Katowicach na temat „Gazyfikacja Polskiego Zagłębia Węglowego, Tamże 1938 nr 8 s. 429 – 450; Zebranie dyskusyjne Sekcji Przem. Nieorg. Z.I.Ch. „W sprawie zaopatrzenia kraju w siarkę i jej związki nieorganiczne na tle polskich warunków surowcowych” w Warszawie 13 VI 1938, Tamże 1938 nr 9 s. 501 – 562; Komunikaty. Ze Związku Inżynierów Chemików, Tamże 1938 nr 10 s. 632; Z. Wojnicz – Sianożęcki, O reformie studiów na wydziale chemicznym politechnik, Tamże 1938 nr 11 s. 678 – 685; Z wydawnictw, „Wiadomości Przemysłu Chemicznego” (dodatek do „Przeglądu Chemicznego”) 1938 nr 11 s. 42; Zebranie odczytowo – dyskusyjne, poświęcone zagadnieniu przemysłu tłuszczowego, olejów, mydła i dziedzin pokrewnych, zorganizowane przez Sekcję Fachową Przemysłu Organicznego ZICh R.P. w Katowicach, dnia 20 XI 1938, „Przegląd Chemiczny” 1939 nr 1 s. 1 – 45; Reklama, Tamże 1939 nr 4 – ogłoszenia; Wiadomości bieżące, „Przemysł Chemiczny” 1939 nr 2 s. 56; Zebranie odczytowo – dyskusyjne Sekcji Przemysłu Nieorg. Z.I.Ch. na temat „Korozyja pod wpływem związków azotowych” w Katowicach 10 XI 1939 r., „Przegląd Chemiczny” 1939 nr 5 s. 327 – 364; Wiadomości bieżące. Zebranie odczytowo – dyskusyjne w sprawie korozji, „Przemysł Chemiczny” 1939 nr 5 s. 159; Zebranie odczytowo – dyskusyjne poświęcone zagadnieniu mas plastycznych i produktów wyjściowych żywic naturalnych i sztucznych oraz lakierów, farb i dziedzin pokrewnych, zorganizowane przez Sekcję Fachową Przem. Org. ZICh RP w Katowicach dnia 11 XII 1938, Tamże 1939 nr 6 s. 428 – 475; Zebranie odczytowo – dyskusyjne Sekcji Inżynierii Chemicznej Związku Inżynierów Chemików R.P. we Lwowie w dniach 1 i 2 lutego 1939 r., „Przegląd Chemiczny” 1939 nr 7 s. 507 – 572; Zebranie Sekcji Technologii Chemicznej Przemysłu Rolnego Z.I.Ch. R.P. w Poznaniu 3 V 1939 r., Tamże 1939 nr 8 s. 615 – 695.

Literatura: J. Milewski, Z działalności organizacyjnej Polskich Inżynierów, „Przemysł Chemiczny” 1934 nr 10 – 12 s. 297 – 298; Związek Inżynierów Chemików Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Kalendarz Chemiczny 1937/38 s. 1 – 3, 1939/40 s. 7 – 9; A. Dorabalska, J. Korytkowski, P. Krzyżanek, I. Marszyńska, K. Sarnecki, Z. Sobocka, T. Zamoyski, Historia ruchu stowarzyszeniowego chemików na tle historii i przemysłu chemicznego, „Przemysł Chemiczny” 1973 nr 5 s. 330 – 332; B. Kurant, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego, „Wiadomości Chemiczne” 1973 nr 8 s. 617 – 619; J. Korytkowski, Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Chemicznego /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.I. Pod red. L. Łosia, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978, s. 451 – 453.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW DROGOWYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1921 – 1939. (Nazwa poprzednia.: 1921 – 26 Związek Inżynierów Drogowych Ministerstwa Robót Publicznych). **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zebranie Ogólne, Zarząd. **Liczba członków:** 174 (1935). **Prezesi:** Michał Słomiński (1921 – 23), Leon Borowski (1923), Michał Kosowski (1923 – 27), Władysław Tryliński (1927 – 39). **Sekretarz:** Antoni Łaguna (1921 – 39).

Charakterystyka działalności

Pomysł powołania do życia Związku zrodził się 12 kwietnia 1919 r. na pierwszym zjeździe powiatowych inżynierów drogowych w Warszawie, dla opracowania statutu powołano komisję organizacyjną, w której skład wchodził m.in. W. Tryliński, Zygmunt Godlewski, Jerzy Bajkiewicz, Gniewiewski i Pasławski. Statut został zatwierdzony 28 lutego 1921 r. Na Zjeździe we Lwowie (11 września 1926 r.) przyjęto nową nazwę - Związek Inżynierów Drogowych RP, ponieważ stowarzyszenie zaczęło reprezentować inżynierów drogowych w całym kraju. Opracowano wówczas nowy statut, zatwierdzony 11 maja 1927 r., zgodnie z którym zadaniem Związku było „zjednoczenie wszystkich inżynierów drogowych Rzeczypospolitej Polskiej celem reprezentacji ich interesów zawodowych i ekonomicznych, pogłębienia ich wiedzy zawodowej, tudzież samopomocy materialnej”. Realizacji tych zadań miało służyć organizowanie zjazdów, zakładanie bibliotek, wydawanie książek i czasopism.

Główną formą działalności Związku były ogólnopolskie zjazdy inżynierów drogowych. Pierwszy odbył się 9 – 11 września 1926 r. we Lwowie z udziałem około 200 uczestników, zorganizowano go wspólnie z Zarządem Pierwszej Ogólnopolskiej Wystawy Drogowej na Targach Wschodnich. Referat wprowadzający o charakterze ogólnym przedstawił prof. Emil Bratro – „Społeczne znaczenie problemu drogowego”. W sekcjach technicznej i administracyjnej wygłoszono 11 referatów. Na zjazdach podejmowano rezolucje i opracowywano memoriały przekazywane Ministerstwu Robót Publicznych; postulowano poprawę warunków materialnych inżynierów drogowych, wprowadzenie pomiarów ruchu drogowego, popierano akcję zadrzewiania dróg publicznych. Tematyka wygłoszonych na zjazdach referatów dotyczyła organizacji administracji drogowej, programu rozbudowy dróg w Polsce, stanu rozwoju dróg w Polsce i innych krajach, projektowania i aspektów technicznych wykonywania prac drogowych.

Wygłoszono m.in. następujące referaty: „Materiał do budowy i utrzymania dróg o intensywnym ruchu” (L. Borowski), „Niedomagania naszej administracji drogowej” (E. Bratro), „Wytyczne do 6-letniego programu rozbudowy dróg w

Polsce” (Edmund Nowakiewicz), „Technologia betonu dla nawierzchni drogowej” (Antoni Kobyliński), „Najnowsze kierunki i metody w zagranicznym budownictwie dróg bitumicznych oraz możliwości ich zastosowania w Polsce” (W. Skalmowski). Na Zjeździe Inżynierów Drogowych RP 19 – 21 września 1935 r. odczyt, o budowie niemieckich autostrad, wygłosił Fritz Todt, generalny Inspektor Dróg Niemieckich.

W drugiej połowie lat 20., niemal corocznie, występowano w obronie istnienia Ministerstwa Robót Publicznych lub utworzenia Ministerstwa Techniki, jednoczącego dotychczasowe resorty robót publicznych, kolei, poczt i telegrafów. Koncepcji tej nie zdołano obronić, w 1932 r. Ministerstwo Robót Publicznych rozwiązano, a Ministerstwa Techniki nie utworzono.

W latach 30. Związek postulował rozpoczęcie prac projektowych nad budową autostrad, w tym Warszawa – Łódź – Kalisz – Poznań – Berlin oraz Gdynia – Zagłębie Węglowe. Zorganizował ogólnopolskie wystawy drogowe we Lwowie (1926) i Warszawie (1936).

W latach 1927 – 35 był członkiem Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), a od 1935 r. – członkiem założycielem Naczelnej Organizacji Inżynierów RP (zob.). W 1931 r. przystąpił do Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych (zob.), z którym w 1939 r. współwydawał „Wiadomości Drogowe” redagowane przez L. Borowskiego. Zarząd Związku prowadził pertraktacje z władzami Związku Inżynierów Budownictwa Państwowego w Krakowie (zob.) i Związku Inżynierów Budownictwa Państwowego we Lwowie (zob.) w sprawie zjednoczenia i utworzenia jednego Związku Stowarzyszeń Inżynierów Państwowych. Choć uzgodniono projekt statutu, Związek nie rozpoczął działalności.

W 1935 r. nakładem Związku ukazał się „Kalendarz Drogowy na rok gospodarczy 1939/40” pod redakcją H. Kiepala i Alfreda Missbacha; omówiono w nim wszelkie działy nowoczesnego budownictwa drogowego.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Związku.

Wydawnictwa ciągłe:

Wiadomości Drogowe. Warszawa 1939

Wydawano wspólnie ze Stowarzyszeniem Członków Polskich Kongresów Drogowych.

Źródła: W sprawie polepszenia bytu inżynierów drogowych, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1921 nr 44 s. 275 – 276; Uwagi w sprawie memoriału Związku Inżynierów Drogowych, „PT” 1921 nr 47 s. 285; Memoriał Koła Inżynierów Drogowców Województwa Białostockiego w sprawie zamierzonej reorganizacji Zarządów Drogowych, „Czasopismo Techniczne” (dalej „Cz.T.”) 1924 nr 14 s. 167 – 168; Różne sprawy. Uchwały Zjazdu Związku Inżynierów Drogowych, „Cz.T.” 1924 nr 18 s. 231; Różne sprawy. Uchwały powzięte na VIII Zejeździe Inżynierów Drogowych, „Cz. T.” 1925 nr 24 s. 439; Kronika. Pierwszy Ogólnopolski Zjazd Inżynierów Drogowych, „PT” 1926 nr 42 s. 556; Protokół V – go Zjazdu Delegatów Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych w Warszawie w dniu 26 V 1927 r., „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1927 nr 5 s. B49; F. Przewirski, Organizacja powiatowych zarządów drogowych w świetle ankiety rozpisanej przez Związek Inżynierów Drogowych, „Wiadomości Stowarzyszenia Członków Polskich Kongresów Drogowych” 1928 nr 10 s. 50 – 55; Listy do redakcji, „Wiadomości Drogowe” 1931 nr 50 s. 533 – 536; Spis członków Stowarzyszenia Polskich Kongresów Drogowych za rok 1931, Tamże 1932 nr 62 s. 467; Recenzje, „Inżynieria i Budownictwo” 1939 nr 4 s. 181; Przegląd wydawnictw, „Przegląd Budowlany” 1939 nr 4 s. 257, nr 6 s. 427; Archiwum Akt Nowych, Prezydium Rady Ministrów – Protokoły, t. 13 k. 392, 432 – 436, Protokół 26 – go posiedzenia Rady Ministrów RP z 28 II 1921 r.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Inżynierów Drogowych Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 252 – 253 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełniono.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW GALICYJSKICH NAMIESTNICTWA

Okres działalności: działał zapewne do 1919 – 1920. **Siedziba:** Lwów. **Liczba członków:** 227 (1919). **Prezes:** Wiktor Poźniak (1914). **Sekretarz:** Teofil Dunajowicz (1914).

Charakterystyka działalności

Pierwsza informacja o działalności Związku pochodzi z lutego 1914 r., kiedy to wybrano nowy Zarząd w następującym składzie: Wiktor Poźniak (prezes), Alfred Broniewski (wiceprezes), Teofil Dunajowicz (sekretarz), Bronisław Waydowski (zastępca sekretarza), Marian Kuczyński (skarbnik), Henryk Riess (zastępca skarbnika), Otto Nadolski, Kazimierz Rogoziński, Mieczysław Rybczyński, Stanisław Szulc. Związek należał do Związku Stowarzyszeń Urzędników z Wykształceniem Akademickim.

Źródła: Sprawy towarzystw. Związek Inżynierów Galicyjskich Namiestnictwa, „CzT” 1914 nr 9 s. 116.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.799; J. Piłatowicz, Związek Inżynierów Galicyjskich Namiestnictwa /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 176 (zweryfikowano podana tu datę powstania stowarzyszenia).

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW MIERNICTWA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Oddziały:** Białystok, Katowice, Kielce, Kraków, Lwów, Łódź, Poznań, Toruń, Warszawa, Wilno. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie Delegatów, Zarząd Główny; sekcje, koła. **Liczba członków:** 395 (1939). **Prezes:** Władysław Surmacki (1939). **Sekretarz:** Janusz Kobyliński (1939).

Charakterystyka działalności

Związek Inżynierów Miernictwa RP (ZIM) powstał w wyniku usamodzielnienia się Koła Inżynierów Mierniczych Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie, działającego od 6 listopada 1918 r. Aktywizacja Koła w drugiej połowie lat 30. oraz wprowadzona od początku zasada, że będą przyjmowani jedynie inżynierowie, sygnalizowały, że Koło będzie chciało usamodzielnić się. W 1938 r. członkowie Koła postanowili zorganizować 10 – 12 lutego 1939 r. Pierwszy Kongres Inżynierów Miernictwa, którego jednym z głównych celów było utworzenie ZIM.

W Kongresie wzięło udział przeszło 500 osób, na czele Komitetu Organizacyjnego stał prof. Jan Piotrowski, a protektorami byli m.in. premier i minister spraw wewnętrznych – generał dywizji Felicjan Sławoj – Składkowski, wicepremier i minister skarbu – inż. Eugeniusz Kwiatkowski, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego - prof. Wojciech Świątosławski. Odczyt wprowadzający wygłosił W. Surmacki – „Miernictwo polskie w służbie gospodarki narodowej”. W trakcie obrad plenarnych referaty wygłosili: Edward Warchałowski – „Zastosowanie krakowianów w rachunku wyrównawczym”, Kasper Weigel – „Zadania naukowe inżyniera geodety”, T. Zieleniewski – „Rola inżyniera mierniczego podczas pokoju i wojny”. Obrady toczono w czterech komisjach: 1. Pomiary państwowe, 2. Pomiary dla celów miejskich, 3. Przebudowa ustroju rolnego, 4. Organizacja zawodu i szkolnictwa; które uchwaliły 28 szczegółowych wniosków. Wśród nich znalazła się informacja o powołaniu ZIM i wezwanie wszystkich inżynierów miernictwa do wstępowania do Związku.

Zebranie organizacyjne ZIM odbyło się 11 lutego 1939 r. w ramach Pierwszego Kongresu Inżynierów Miernictwa, przekształcone w Walne Zgromadzenie Delegatów ZIM, w którym wzięło udział 250 osób. W skład wybranego wówczas Zarządu Głównego weszli: W. Surmacki (prezes), Wacław Nowak (wiceprezes), Tadeusz Kaczorowski (wiceprezes), J. Kobyliński (sekretarz), Franciszek Gawin (skarbnik), Leopold Grzyb, Michał Odlaniecki – Poczobutt, Jan Okupski, J. Piotrowski.

Celem Związku, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 7 lutego 1939 r. była m.in.: „a) praca nad rozwojem i podniesieniem poziomu wiedzy zawodowej, b) wydawanie o zagadnieniach mierniczych bezstronnej i technicznie słusznej opinii, mającej na celu dobro Rzeczypospolitej, c) reprezentowanie inżynierów miernictwa wobec społeczeństwa, władz państwowych, samorządowych oraz organizacji krajowych i zagranicznych, d) obrona interesów zawodowych inżynierów miernictwa”.

Z chwilą powołania do życia ZIM Koło Inżynierów Mierniczych STP przekształciło się w Oddział Warszawski Związku. Przygotował on kilka posiedzeń z odczytami m.in. Tadeusza Szymańskiego – „Mierniczy przysięgły w świetle cyfr”, Władysława Barańskiego – Pomiary miast metodą bezpośrednią i fotolotniczą”, W. Surmackiego – „Zdjęcie małych miast a przepisy Ministerstwa Robót Publicznych”, E. Warchałowskiego – „Reforma geodezyjnych studiów politechnicznych”. Oddział w Krakowie zorganizował dla swych członków dział poradnictwa zawodowego. Przy Zarządzie Głównym powołano Sekcję Propagandową i Sekcję Wolnego Zawodu.

Od maja 1939 r. ukazywał się organ ZIM miesięcznik „Geodeta” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”), pod redakcją Kazimierza Sawickiego.

Wybuch II wojny światowej nie pozwolił rozwinąć szerszej działalności Związku.

Wydawnictwa ciągłe:

Geodeta. Warszawa 1939

Dodatek do „Przeglądu Technicznego”.

Źródła: Kronika. I – szy Kongres Inżynierów Miernictwa RP, „Biuletyn Koła Inżynierów Mierniczych” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1938 nr 14 s. 79; O wystawach na Kongresie, Tamże 1939 nr 16 s. 121; E. Warchałowski, Nasz program, „Geodeta” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1939 nr 1 s. 2.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Inżynierów Miernictwa Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 253 – 254 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło rozszerzono.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW WYDZIAŁU KRAJOWEGO

Okres działalności: zapewne do 1920 r. **Siedziba:** Lwów. **Prezesi:** Dionizy Howarth (1910), Karol Ruebeubauer (1914), Adam Różański (1918), Ludwik Sikorski (1920). **Sekretarze:** Tadeusz Baecker (1910), Roman Rogowski (1914), Bronisław Winnicki (1918).

Charakterystyka działalności

Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości, liczba członków Związku znacznie zmniejszyła się, ponieważ wielu z nich przeniósł się na ziemie dawnych zaborów pruskiego i rosyjskiego, organizując tam lokalne władze techniczne. Spora grupa znalazła pracę w Ministerstwie Robót Publicznych. Działacze Związku proponowali utworzenie Związku Inżynierów Państwowych w Polsce, mieli nadzieję, że będzie to możliwe przy współpracy Związku Inżynierów Galicyjskich Namiestnictwa (zob.). Oprócz wymienionych prezesów i sekretarzy aktywnymi działaczami byli m.in. Ignacy Kinel, Kazimierz Tołoczko, Ernest Bisanz, Tadeusz Żebrowski.

Źródła: Rozmaitości. Ze Związku Inżynierów Wydziału Krajowego, „Czasopismo Techniczne” (dalej „CzT”) 1910 nr 9 s. 130; Sprawy towarzystw. Związek Inżynierów Wydziału Krajowego we Lwowie, „CzT” 1914 nr 11 s. 140; Sprawy bieżące. Związek Inżynierów Wydziału Krajowego, „CzT” 1918 nr 2 s. 16; Sprawy bieżące. Walne Zgromadzenie członków Związku Inżynierów Wydziału Krajowego, „CzT” 1920 nr 12 s.99.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW Z AKADEMICKIM WYKSZTAŁCENIEM NA ŚLĄSKU CIESZYŃSKIM

Okres działalności: 1919 - ? . **Siedziba:** Cieszyn. **Struktura organizacyjna:** Wydział. **Prezes:** Leonhard Hulka (1919 - ?).

Charakterystyka działalności

Inżynierowie wszystkich gałęzi technicznych z Zagłębia Węglowego, Śląska Cieszyńskiego i okręgu bielskiego zebrali się 11 listopada 1919 r. w

Cieszynie i założyli Związek Inżynierów z Akademickim Wykształceniem. Jego celem miało być „nie tylko chronienie dotychczasowego dorobku technicznego, lecz także oddziaływanie twórcze na przemysł Śląska Cieszyńskiego, popularyzowanie go i nadawanie mu pożądanego kierunku”. Chciano również uświadamiać społeczeństwo o licznych i trudnych zadaniach nowoczesnej techniki oraz sposobach ich rozwiązania. Inżynierowie upatrywali dla siebie w tych procesach rolę kluczową, a uważając, że są niedoceniani postanowili zrzeszyć się i służyć społeczeństwu w sprawach techniki i gospodarki. Przewodniczącym został Leonhard Hulka, a jego zastępcą Józef Kiedroń. Związek zaprzestał działania zapewne w latach 1920 – 1921.

Literatura: Związek Inżynierów z Akademickim Wykształceniem na Śląsku Cieszyńskim, „Czasopismo Górniczo – Hutnicze” 1920 nr 1 s. 14; Związki i stowarzyszenia techniczne. Związek Inżynierów z Akademickim Wykształceniem na Śląsku Cieszyńskim, „PT” 1920 nr 1 – 2 s.5; Sprawy bieżące. Związek Inżynierów z Akademickim Wykształceniem na Śląsku Cieszyńskim, „CzT” 1920 nr 5 s. 39; J. Piłatowicz, Związek Inżynierów z Akademickim Wykształceniem na Śląsku Cieszyńskim /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 177.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW ŻUP SOLNYCH

Okres działalności: zapewne 1920 – 1932. **Siedziba:** Kraków i Wieliczka.

Liczba członków: 38 (1930), 32 (1931).

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.905 – 906.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW - ŻYDÓW

Okres działalności: (? – 1930). **Siedziba:** Warszawa.

Charakterystyka działalności

Władze Związku, w drugiej połowie lat 20., prowadziły rozmowy z przedstawicielami Stowarzyszenia Inżynierów w Warszawie (zob.) – skupiało ono inżynierów Żydów. Zawarte 10 marca 1930 r. porozumienie przewidywało, że Związek ulegnie rozwiązaniu, a członkowie przystąpią do Stowarzyszenia, co nastąpiło 10 maja 1930 r.

Brak informacji o wcześniejszej działalności.

Źródła: Życie Stowarzyszenia. Prace Zarządu, „Biuletyn Stowarzyszenia Inżynierów w Warszawie” 1930 nr 1 s. 1, nr 2 s. 1, nr 3 – 4 s. 1.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW ŻYDÓW W KRAKOWIE

Okres działalności: 1936 – 1939. **Siedziba:** Kraków. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; sekcje. **Prezes:** Isser Harbanda (1938 – 39). **Sekretarze:** Dawid Feldman (1936 – 38), Diana Reiterówna (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Związek powstał w końcu 1936 r., jednym z jego założycieli był D. Feldman. Według statutu miał objąć wszystkich inżynierów Żydów z wyższym wykształceniem wszelkich specjalności technicznych na terenie zachodniej części Małopolski i Śląska. Głównymi celami Związku były: obrona interesów zawodowych i ekonomicznych członków, pogłębianie ich wiedzy zawodowej oraz zbliżenie towarzyskie między nimi. Program przewidywał: odczyty, wycieczki, kursy, opiekę nad szkolnictwem zawodowym; współpracę przy nauczaniu zawodów szerokich mas żydowskich; poszukiwanie pracy dla bezrobotnych członków; tworzenie nowych placówek pracy.

W Związku działało kilka sekcji: Inżynierów Architektów, Inżynierów Budowlanych, Inżynierów Mechaników, Inżynierów Elektryków. Dwie pierwsze podjęły prace nad skatalogowaniem zdjęć architektonicznych zabytków żydowskich w Krakowie, tak świeckich, jak i synagogałnych. Sekcja Inżynierów Budowlanych współpracowała z Żydowską Radą Gospodarczą w celu utworzenia kursów budowlanych dla młodzieży żydowskiej; udało się zorganizować kurs robót terrazowych i ksyolilitowych w Państwowej Szkole Przemysłowej. Wspólnie z Żydowskim Towarzystwem Szkoły Ludowej, Sekcja podjęła starania (1939) zmierzające do założenia Koedukacyjnego Żydowskiego Liceum Budowlanego.

Sekcja Inżynierów Mechaników prowadziła, przy pomocy Żydowskiej Rady Gospodarczej, kurs samochodowy na kierowców (wówczas nazywano

to kursem „szoferskim”) zawodowych i amatorskich oraz kurs mechaniczny dla kierowców zawodowych.

Bardzo rzadko wygłaszano odczyty, np. w 1938 r. L. Bornstein – „Zastosowanie bakelitu i innych materiałów plastycznych w technice”.

Niesiono pomoc finansową Żydom wysiedlonym z Niemiec. Wspomagano Fundusz Obrony Narodowej.

Związek liczył zapewne ponad 50 członków, ponieważ w 1938 r. zaprenumerowano 50 egzemplarzy „Wiadomości Techniczno – Społecznych”, wydawanych przez żydowskie Stowarzyszenie Inżynierów w Warszawie (zob.). Do aktywnych działaczy należeli m.in. Natan Kukuk, Maurycy Weinheber, Moses Gelberg, Ludwik Menasche, Akiwa Buchner, Salomon Mann, Emil Waldmann.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Związku.

Źródła: Związek Inżynierów Żydów w Krakowie, „Czasopismo Chemiczne” 1937 nr 1 s. 20; Życie stowarzyszeń. Związek Inżynierów Żydów w Krakowie, „Wiadomości Techniczno – Społeczne” 1938 nr 3 s. 16, nr 4 – 5 s. 18, 1939 nr 1 s. 15, nr 2 s. 16, nr 6 – 7 s. 19.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW ŻYDÓW W WILNIE

Okres działalności: dwudziestolecie międzywojenne. **Siedziba:** Wilno. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; sekcje, komisje. **Liczba członków:** 90 (1938), 100 (1939). **Prezes:** M. Szrejber (? – 1939). **Sekretarz:** W. Szuster (? – 1939).

Charakterystyka działalności

Związek powstał zapewne w drugiej połowie lat 30. Członkowie przejawiali sporą aktywność intelektualną, o czym świadczą organizowane odczyty, np. w Sekcji Radiowej wygłoszono (1937) 18 referatów przy przeciętnej frekwencji 35 osób. W odczytach podejmowano tematykę społeczną, m.in. dr Wirszubski – „Demokracja i jej drogi rozwojowe” (1938), M. Wagenhajm – „Bezpieczeństwo pracy w przemyśle krajowym i zagranicznym”.

Członkowie działali w następujących sekcjach: Radiowej, Chemików, Naukowej Organizacji Pracy, Technicznej Terminologii Żydowskiej, Biuro Pośrednictwa Pracy; oraz komisjach: Wycieczkowej, Bibliotecznej, Odczy-

towej i Towarzyskiej. Do aktywnych działaczy należeli: S. Klembocki, W. Gordon, E. Abramski, J. Berkman, J. Janow, M. Idelson, S. Gurwin, J. Kapłan, J. Trok, S. Trocki.

W 1937 r. wydano pierwszy numer biuletynu, ale tytułu nie zdołano ustalić.

Związek posiadał bibliotekę oraz czytelnię, abonowano m.in. czasopisma francuskie.

Włączono się w walkę z dyskryminacją Żydów w Polsce, protestowano (1937) przeciwko gettu ławkowemu, apelowano o likwidację antysemityzmu, liczone na wsparcie w tym względzie wszystkich sił demokratycznych w Polsce.

Związek brał udział w pracach nad utworzeniem Ogólnopolskiego Związku Stowarzyszenia Techników Żydów z Wyższym Wykształceniem Rzeczypospolitej Polskiej.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Związku.

Źródła: Życie stowarzyszeń. Doroczne Walne Zebranie Związku Inżynierów Żydów w Wilnie, „Wiadomości Techniczno – Społeczne” 1938 nr 1 s. 10 – 11; Życie stowarzyszeń. Związek Inżynierów Żydów w Wilnie, Tamże 1938 nr 4 – 5 s. 18, 1939 nr 2 s. 16.

ZWIĄZEK INŻYNIERÓW ŻYDÓW WE LWOWIE

Okres działalności: 1930 - ?. **Siedziba:** Lwów. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd, sekcje. **Biblioteka:** od 1930 r., głównie czasopisma fachowe, bieżące. **Liczba członków:** 170 (1930). **Przewodniczący:** Józef Awin (1930 - ?). **Sekretarz:** Grzegorz Badian (1930 - ?).

Charakterystyka działalności

Bezpośrednim impulsem do utworzenia Związku było duże bezrobocie wśród inżynierów Żydów, wywołane nie tylko wielkim kryzysem gospodarczym, ale potęgowane także niechęcią do przyjmowania Żydów w przedsiębiorstwach prywatnych, instytucjach rządowych i samorządowych. O skali zjawiska świadczył fakt, że wśród członków Związku 40% stanowili bezrobotni. Dlatego głównym zadaniem Związku była pomoc członkom w poszukiwaniu pracy, stworzenie w nim atmosfery koleżeńskiej, ułatwiającej

przetrwanie trudnego okresu bezrobocia, a także wymianę myśli i rozwijanie wiedzy zawodowej.

Statut został zatwierdzony 12 czerwca 1930 r., a 4 października tego roku odbyło się pierwsze zebranie konstytucyjne, które wybrało władze w składzie: J. Awin (przewodniczący), G. Badian (sekretarz), Maksymilian Kogut, Józef Teitelbaum, Ozjasz Auerbach, Abraham Eber, Artur Glücksmann, Artur Leiner, Józef Thorn, Emanuel Roth. W chwili założenia Związek liczył 170 członków, w przeważającej większości mieszkali oni we Lwowie, ale pojedyncze osoby pochodziły z: Tarnopola (3), Sambora (2), Czortkowa, Rohatynia, Przemyśla, Jarosławia, Tarnowa, a nawet z Warszawy.

Działalność prowadzono w 6 sekcjach: Pośrednictwa Pracy, Inżynierii Ogólnej, Architektonicznej, Chemicznej, Mechanicznej i Elektrotechnicznej. Główną formą działalności były odczyty, które dotyczyły bardzo różnorodnej tematyki, w zależności od sekcji. W 1930/31 r. odczyty wygłosili m.in. M. Kogut – „Wymiary cegły w zastosowaniu do klimatu Polski”, Szulim Barenblüth – „Domy stalowe”, Maksymilian Preis – „Ogrzewnictwo na odległość”, Karol Arzt – „O najnowszych metodach destylacji ropy naftowej”.

Związek składał do Sejmu memoriały w sprawie odrzucania żydowskich ofert pracy w instytucjach i przedsiębiorstwach państwowych. Żydzi mieli nawet problemy z bezpłatnymi praktykami podczas nauki. Poszukiwanie pracy we Francji, Chinach i Peru też nie dało żadnych rezultatów ze względu na kryzys gospodarczy.

Związek utrzymywał kontakt z Polskim Towarzystwem Politechnicznym we Lwowie oraz Izbą Inżynierską we Lwowie.

Założona w 1930 r. biblioteka gromadziła bieżące czasopisma fachowe w skromnym wymiarze, dysponowano 6 tytułami, w tym 4 niemieckimi i 2 polskimi. Bibliotekarzem był Edward Litwak.

O działalności Związku po 1931 r. brak jest informacji.

Źródła: Sprawozdanie Związku Inżynierów Żydów we Lwowie za rok administracyjny 1930/31.

ZWIĄZEK MIERNICZYCH OKRĘGU BIAŁOSTOCKIEGO

Okres działalności: 1925 – 1928. **Siedziba:** Białystok. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zebranie, Zarząd, Koła. **Liczba członków:** 70 (1927). **Sekretarze:** Bohdan Skrzędziejewski (1925 – 28).

Charakterystyka działalności

Związek utworzono na Zjeździe Mierniczych Okręgu Białostockiego 1-2 lutego 1925 r., w którym wzięło udział 80 osób. Uchwalono wówczas statut, stwierdzający apolityczność stowarzyszenia oraz koncentrację na popieraniu wiedzy mierniczej – teoretycznej i praktycznej; dążenie do ujednoczenia w całym państwie wszystkich prac mierniczych i zasad miernictwa polskiego. Zjazd białostocki zjednoczył wszystkich mierniczych Łomży i Białegostoku.

Stowarzyszenie prowadziło szkolenie i doszkalanie, członkowie brali udział w opracowywaniu „Wzorów rejestrów” do prac scaleniowych, doprowadzono do ulepszenia struktury biur mierniczych. Aktywnymi działaczami byli: Bolesław Borecki, Eugeniusz Dembek, Jan Janas, Julian Popławski, Wiktor Gałkiewicz, Edward Weychert.

Już w marcu 1925 r., zgodnie z uchwałą zjazdu białostockiego, związek wystąpił z inicjatywą zwołania ogólnopolskiego zjazdu delegatów zrzeszeń mierniczych, którą przejął i zrealizował Związek Mierniczych Polskich w Warszawie (6 – 8 kwietnia 1925 r.). W 1928 r. Związek Mierniczych Okręgu Białostockiego wszedł w skład Związku Mierniczych Przysięgłych (zob.), przekształcając się w koło tego stowarzyszenia.

Literatura: Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s.47, 111 – 120; J. Piłatowicz, Związek Mierniczych Okręgu Białostockiego /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 177 – 178.

ZWIĄZEK MIERNICZYCH POLSKICH

Okres działalności: 1916 – 1935. (Nazwa poprz. 1916 – 1919 Związek Geometrów, 1919 – 1923 Stowarzyszenie Mierniczych Polskich). **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Ogólne Zebranie, Zarząd. **Liczba**

członków: 216 (1925), 209 (1928), 68 (1931), 12 (1933), 85 (1934). **Preze-
si:** Zygmunt Majewski (1916 - 24, 1925 – 26), A.Fabjan (1924 – 25), Julian
Kostrzębski (1927 – 28). **Sekretarze:** Zygmunt Majewski (1924 – 25), Sta-
niław Kubicki (1925 – 26), J. Małanowski (1926 - 27), Tadeusz Nowakow-
ski (1927 - ?).

Charakterystyka działalności

Związek Geometrów powstał w 1916 r. w Warszawie z inicjatywy geometrów przysięgłych, m.in. Zygmunta Majewskiego i Juliana Kostrzębskiego. Skupiał zarówno geometrów, jak i mierniczych praktyków. Stowarzyszenie niemal corocznie organizowało kursy dla mierniczych ubiegających się o stopień przysięgłych. Po I wojnie światowej przedstawiciele stowarzyszenia zasiadali (Z. Majewski) w komitecie redakcyjnym „Przeglądu Mierniczego” i Państwowej Radzie Mierniczej. Przez wiele lat redaktorem i wydawcą „Przeglądu Mierniczego” był Wacław Krzyszkowski, członek zarządu Związku Mierniczych Polskich. Wypowiadano się na temat ustaw i rozporządzeń dotyczących miernictwa.

Związek był „stowarzyszeniem apolitycznym, którego zadaniem jest zjednoczenie wszystkich mierniczych Polaków” w celu: popierania rozwoju wiedzy mierniczej, tak teoretycznej, jak i praktycznej, ujednoczenia prac mierniczych w całym kraju, opracowania zasad miernictwa w całym kraju, opracowania zasad miernictwa polskiego. Aby powyższe zadania zrealizować zamierzano: opracowywać memoriały, wydawać czasopismo i literaturę fachową, zakładać biblioteki, współdziałać w rozwoju wiedzy mierniczej. Planowano zakładanie kooperatyw, pośredniczenie w nabywaniu narzędzi mierniczych.

Do 1925 r. działały dwa koła: Mierniczych Przysięgłych i Mierniczych Dyplomowanych. Zorganizowano bibliotekę i czytelnię krajowych oraz zagranicznych czasopism mierniczych.

Związek opiniował projekty ustaw i rozporządzeń dotyczących miernictwa, w tym projekt ustawy scaleniowej. Był inicjatorem Pierwszego Po-wszechnego Zjazdu Mierniczych Polskich (1919), brał udział w Zjazdach Delegatów Stowarzyszeń Mierniczych. Zebrał i opublikował w latach 1926 –

27 przepisy prawne dotyczące katastru małopolskiego i terenów byłego zaboru pruskiego. Związek był współinicjatorem utworzenia polskiego komitetu III Międzynarodowego Kongresu Mierniczych, który odbył się w Paryżu w 1926 r.

Był członkiem Zjednoczenia Polskich Stowarzyszeń w Rzeczypospolitej, w 1933 r. przystąpił do Związku Polskich Zrzeszeń Mierniczych (zob.). Związek Mierniczych Polskich dążył do zjednoczenia działających w Polsce stowarzyszeń mierniczych, z jego inicjatywy powołano do życia w 1926 r. Stałą Delegację Polskich Zrzeszeń Mierniczych (zob.), a w 1935 r. Stowarzyszenie Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej (zob.) i wówczas Związek Mierniczych Polskich zakończył swą działalność.

Źródła: Statut Związku Mierniczych Polskich w Warszawie, Warszawa 1923; Komunikaty stowarzyszeń mierniczych, „Przegląd Mierniczy” 1925 nr 1 s.24; Komunikaty stowarzyszeń mierniczych. Ze Związku Mierniczych Polskich w Warszawie, Tamże 1925 nr 2 s.23, nr 3 s.21-22; Sprawozdanie z działalności stowarzyszenia Związku Mierniczych Polskich w Warszawie za rok 1924, Tamże 1925 nr 3 s.23; Ze Związku Mierniczych Polskich w Warszawie, Tamże 1925 nr 8 s.24, nr 12 s.24, 1926 nr 1 s.23, nr 7 s.24, nr 11 s.242, nr 12 s.20 –21; Stowarzyszenia miernicze. Walne doroczne zebranie Związku Mierniczych Polskich w Warszawie, Tamże 1926 nr 4 s. 23 – 24; Stowarzyszenia miernicze. Sprawozdanie z działalności stowarzyszenia Związek Mierniczych Polskich w Warszawie za rok 1925, Tamże 1926 nr 5 s.24; Zjednoczenie Polskich Stowarzyszeń w Rzeczypospolitej. Sprawozdanie z działalności jego od początku istnienia do roku 1924, Warszawa 1924 s.34.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918-1939. (Informator), Warszawa 1963 s.562; Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich. Warszawa 1970 zdjęcia między s. 32 – 33, 46,91; B. Krajewska – Tartakowska, J. Piłatowicz, Związek Mierniczych Polskich /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 178 – 179.

ZWIĄZEK MIERNICZYCH PRZYSIĘGLYCH

Okres działalności: 1926 – 1935. **Siedziba:** Warszawa. **Koła:** Białystok, Brześć n. Bugiem, Kielce, Lublin, Łuck, Nowogródek, Siedlce, Wilno. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd; sekcje, komisje. **Liczba członków:** 52 (1926), 102 (1928), 269 (1934). **Prezesi:** Jan Piotrowski (1926 – 28), Wacław Nowak (1929), Marian Jankowski (1929 – 33), Piotr Rybarski (1933 – 34). **Sekretarze:** Wacław Nowak (1926 – 28), Stanisław Kubicki (1928 – 31), Hen-

ryk Majewski (1933), Waław Krzyszkowski (1933 – 34), Kazimierz Napierkowski (1934 – 35).

Charakterystyka działalności

Związek Mierniczych Przysięgłych powstał na początku 1926 r. Założycielami byli: Marian Jankowski, Henryk Małanowski, Waław Nowak, Aleksander Pawlikowski, Marceł Jeżowski, Kazimierz Sawicki. Statut został zatwierdzony 24 lutego 1926 r. Związek miał na celu: prowadzenie działalności naukowej i zawodowej, obronę spraw zawodowych, pomoc materialną i moralną członkom, reprezentację zrzeszonych w stowarzyszeniu mierniczych przysięgłych, pieczę nad właściwym wykonywaniem przez członków zawodu mierniczego przysięgłego.

Działał na terenie całego kraju. W 1928 r. powstało koło w Białymstoku, w 1930 r. w Brześciu n. Bugiem i Kielcach, w 1931 r. w Lublinie i Łucku, w 1933 r. w Siedlcach, w 1934 r. w Nowogródku i Wilnie. Środki finansowe na działalność pochodziły ze składek członkowskich i darów.

Działalność Związku skoncentrowała się na obronie praw zawodowych mierniczych przysięgłych. Starano się o poprawę materialnych warunków ich pracy. W 1928 r. interweniowano w Ministerstwie Sprawiedliwości w sprawie nie przyjmowania przez wydziały hipoteczne i notariaty planów sporządzonych przez osoby nie będące mierniczymi przysięgłymi. W 1929 r. złożono memoriał w Ministerstwie Reform Rolnych dotyczący obrony praw zawodowych mierniczych przysięgłych, w 1934 r. – memoriał wskazujący drogi usprawnienia i potanienia prac agrarnych, w szczególności scaleniowych.

Dzięki staraniom Związku w Banku Rolnym w Warszawie otwarty został specjalny kredyt dla prowadzących scalenia mierniczych przysięgłych, umożliwiający im zaciąganie krótkotrwałych pożyczek na poczet należnych im sum, których okręgowe urzędy ziemskie nie były w stanie wypłacać regularnie. W tym okresie Związek zaczął rozwijać akcję pośrednictwa pracy, zamierzano zakładać miernicze spółdzielnie pracy.

W 1931 r. Związek zaproponował utworzenie Izb Mierniczych, które miały współdziałać z urzędami państwowymi i samorządowymi w sprawach mierniczych. Do Izby mieli obowiązkowo należeć wszyscy mierniczy przysięgli zamieszkujący i wykonujący praktykę w danym okręgu. Proponowano utworzenie

4 izb: w Warszawie, Poznaniu, Wilnie i we Lwowie, a na ich czele miała stać Naczelna Rada Miernicza, składająca się z 2 delegatów i jednego zastępcy z każdej izby. Rada miała reprezentować interesy zrzeszonych, kierować uzupełnianiem wiedzy, wydawać opinie o projektach ustaw i rozporządzeń przedstawianych przez władze. Propozycji tej nie udało się zrealizować.

W latach 30. organizowano kursy przygotowawcze dla kandydatów na mierniczych; żądano, aby uprawnienia mierniczego przysięgłego mogły uzyskiwać jedynie osoby, które ukończyły studia wyższe.

Związek Mierniczych Przysięgłych był członkiem Związku Polskich Zrzeszeń Mierniczych (zob.), który reprezentował Polskę w Międzynarodowej Federacji Geometrów (Federation Internationale des Geometres – FIG).

Powstanie Związku Mierniczych Przysięgłych było pierwszym posunięciem w kierunku zrzeszenia mierniczych przysięgłych w jednej organizacji zawodowej. W 1934 r. Związek rozpoczął akcję mającą na celu dalsze zjednoczenie, doprowadzając do powstania w 1935 r. Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej (zob.).

Źródła: Związek Mierniczych Przysięgłych. Projekt ustawy o Izbach Mierniczych, Warszawa 1931.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Mierniczych Przysięgłych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 255 – 256 (tu dodatkowe źródła i literatura).

ZWIĄZEK MIERNICZYCH PRZYSIĘGŁYCH NA POLESIU

Okres działalności: 1931 – 1935. **Siedziba:** Brześć n/Bugiem.

Charakterystyka działalności

Związek powstał z przekształcenia Koła Poleskiego Związku Mierniczych Przysięgłych (zob.), statut został zarejestrowany 11 maja 1931 r. Przedstawiciel Związku brał udział w V Międzynarodowym Kongresie Mierniczym w Londynie (1934).

Należał do członków założycieli powstałego 7 kwietnia 1935 r. Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej (zob.) i przekształcił się wówczas w jego Oddział Wołyński.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.560; Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s.47, 106 – 107; J.

Piłatowicz, Związek Mierniczych Przysięgłych na Polesiu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 180.

ZWIĄZEK MIERNICZYCH PRZYSIĘGLYCH ZIEM ZACHODNICH

Okres działalności: 1925 – 1935. (Nazwa poprz.: 1925 – 1927 Związek Zaprzysiężonych Mierniczych Zachodniej Polski). **Siedziba:** Poznań. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd. **Prezesi:** Hieronim Starczewski (1927 – 29), Kazimierz Lesiński (1929 – 30, 1934 – 35), Antoni Cendler (1930 – 34). **Sekretarze:** Witold Łebiński (1927 – 29), Stanisław Buryan (1929 – 35).

Charakterystyka działalności

Związek Zaprzysiężonych Mierniczych Zachodniej Polski powstał w 1925 r. w Poznaniu. Podczas II Zjazdu Mierniczych Przysięgłych, który odbył się 30 stycznia 1927 r. w Poznaniu, przyjął nazwę Związek Mierniczych Przysięgłych Ziem Zachodnich. Zatwierdzono wówczas także statut. Skupiał w swoich szeregach członków z terenów województw: poznańskiego, pomorskiego i śląskiego.

W skład pierwszego Zarządu weszli: H. Starczewski (prezes), K. Lesiński (wiceprezes), W. Łebiński (sekretarz), S. Buryan, Józef Widy i Wincenty Ćwik. Oprócz wyżej wymienionych aktywnymi działaczami w późniejszym okresie byli: Ignacy Kozłowski, Karol Schoenhofer, Ludwik Woliński, Roman Niwicki.

Związek zajmował się obroną interesów mierniczych przysięgłych, problemami ustawodawstwa mierniczego, podkreślał konieczność podniesienia poziomu szkolnictwa mierniczego. Opracowywał memoriały do władz, dotyczące m.in. ustawy o mierniczych przysięgłych, uprawnień przysługujących mierniczemu.

Przedstawiciele organizacji brali udział w IV Zjeździe Delegatów Stowarzyszeń Mierniczych (Warszawa, 1925) i w konferencji zorganizowanej w 1933 r. przez Ministerstwo Rolnictwa i Reform Rolnych w sprawie

katastru oraz prac agrarnych i cen. W 1934 r. Związek uczestniczył w pracach nad nową klasyfikacją gruntów.

W 1935 r. został członkiem założycielem Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej (zob.) i zakończył swoją działalność.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.561; Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s.49; A. Almert, Związek Mierniczych Przysięgłych Ziem Zachodnich /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 180 – 181.

ZWIĄZEK POLSKICH CZASOPISM TECHNICZNYCH I ZAWODOWYCH

Okres działalności: 1928 - 1936/37. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; komisje, delegacja zagraniczna. **Liczba członków:** 15 (1928), 17 (1933). **Prezes:** Aleksander Pawłowski (1928 - 1936/37). **Sekretarz generalny honorowy:** Stanisław Rodowicz (1928 - 1936/37).

Charakterystyka działalności

Z inicjatywy francuskiego Syndykatu Prasy Technicznej 1 – 4 października 1925 r. odbył się w Paryżu I Międzynarodowy Kongres Prasy Technicznej. Zjazd zgromadził około 200 osób, reprezentujących 26 państw, w tym także Niemcy i Związek Radziecki. Polska prasa techniczna była reprezentowana przez A. Pawłowskiego, redaktora „Inżyniera Kolejowego” oraz Czesława Mikulskiego, redaktora „Przeglądu Technicznego”, który był również przedstawicielem „Przeglądu Elektrotechnicznego” i „Gazety Cukrowniczej”. Podczas Kongresu omawiano m.in. zadania prasy technicznej, jej rozwój historyczny, organizację prac bibliograficznych i bibliotek, a także współpracę międzynarodową. W wyniku obrad utworzono Międzynarodową Federację Prasy Techniczno – Zawodowej, a wspomniani wyżej przedstawiciele czasopism polskich podpisali zgodę na przystąpienie do Federacji i podjęli prace zmierzające do utworzenia stowarzyszenia polskiego.

Związek Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych powstał 14 czerwca 1928 r. z inicjatywy A. Pawłowskiego, współpracowali z nim S. Rodowicz i Stanisław Turczynowicz. Ci trzej inżynierowie podpisali podanie o za-

twierdzenie statutu. Założycielami Związku było 15 redaktorów naczelnych czasopism technicznych i gospodarczych: A. Pawłowski („Inżynier Kolejowy”), S. Turczynowicz („Inżynieria Rolna”), Czesław Peche („Przemysł i Handel”), Cz. Mikulski („Przegląd Techniczny”), Stanisław Rybicki („Czasopismo Techniczne”), Rudolf Pastucha („Przegląd Gospodarczy”), Jan Lutosławski („Gazeta Rolnicza”), Maurycy Chorzewski („Przemysł Metalowy”), Kazimierz Pichelski („Maszyny Rolnicze”), Waław Krzyszkowski („Przegląd Mierniczy”), Tadeusz Zamojski („Wiadomości Przemysłu Chemicznego”), Waław Kączkowski („Technika Gorzelnicza”), S. Rodowicz („Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych”), Waław Pawłowski („Przegląd Elektrotechniczny”), Jarosław Doliński („Gaz i Woda”). W skład Zarządu weszli: A. Pawłowski (prezes), S. Turczynowicz (wiceprezes), S. Rybicki, Cz. Mikulski, S. Rodowicz (sekretarz), W. Kączkowski. W 1933 r. dołączyli do nich: Stefan Czaykowski (wiceprezes), L. Jętkiewicz (skarbnik), Władysław Ziemiński.

Celem Związku, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 10 grudnia 1928 r., było utrzymanie łączności pomiędzy czasopismami technicznymi i obrona ich interesów; urządzenie zjazdów, odczytów i konkursów; przyczynianie się do szerzenia wiedzy zawodowej; współdziałanie ze sferami gospodarczymi w rozwoju techniki; współpraca z Międzynarodową Federacją Prasy Techniczno - Zawodowej; tworzenie bibliotek i czytelni czasopism technicznych oraz zawodowych; propagowanie poprawnego słownictwa polskiego; wymiana z wydawnictwami zagranicznymi. Zamierzano unormować formaty czasopism, ceny ogłoszeń i honorariów autorskich.

Związek stanowił autonomiczną Sekcję Polską Międzynarodowej Federacji Prasy Techniczno – Zawodowej w Paryżu. W 1928 r. wiceprezesem Komitetu Wykonawczego tej Federacji został A. Pawłowski, w latach 1931 – 32 był on prezesem, a następnie wiceprezesem (1933 – 37) Federacji. Działalność Związku koncentrowała się na udziale w Międzynarodowych Kongresach Prasy Technicznej i Zawodowej. Dzięki staraniom A. Pawłowskiego Federacja uznała, na Kongresie w Barcelonie w 1930 r., język polski za jeden z 6 języków urzędowych, obok języków: angielskiego, francuskiego, niemieckiego, włoskiego i hiszpańskiego. Język polski traktowano jako ję-

zyk reprezentujący wszystkich słowiańskich inżynierów zrzeszonych w Federacji Inżynierów Słowiańskich. Biblioteki w Warszawie i we Lwowie otrzymały status bibliotek federacyjnych. Na tym samym Kongresie, z inicjatywy Stefana Czaykowskiego, prezesa Państwowego Urzędu Patentowego w Polsce, uchwalono przyjęcie polskiej klasyfikacji patentów oraz utworzenie i prowadzenie stałych spisów najważniejszych patentów.

W 1935 r. w Warszawie odbył się VIII Kongres Federacji z udziałem 106 delegatów z 11 państw; towarzyszyła mu zorganizowana w Politechnice Warszawskiej Międzynarodowa Wystawa Prasy Technicznej i Zawodowej. Na Wystawie tej zaprezentowano bogaty zbiór czasopism technicznych i zawodowych z 16 państw europejskich oraz Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej, Kanady, Argentyny, Brazylii i Australii. Ogółem przedstawiono 428 wydawnictw zagranicznych i 34 wydawnictwa krajowe. Z tych ostatnich najlepiej swoje osiągnięcia przedstawiły czasopisma: „Przegląd Elektrotechniczny”, „Przegląd Mechaniczny”, „Gospodarka Wodna” i „Technika Samochodowa”. Duże zainteresowanie wywołała reprodukcja pierwszej polskiej książki technicznej Stanisława Grzepskiego – „Geometria, t.j. miernicza nauka” z 1566 r. Natomiast dyskusję kongresową toczono w czterech komisjach omawiających: 1. Położenie prasy technicznej w świecie, 2. Międzynarodowy obieg prasy technicznej i zawodowej, 3. Źródła informacji technicznych, 4. Prasa techniczna a prawo międzynarodowe.

Organem Związku były „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych”, które od nr 11 – 12 (listopad – grudzień) z 1928 r. zmieniły nazwę na „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych”. Nowa nazwa figurowała na okładce, ale na pierwszej stronie czasopisma dalej umieszczano tytuł „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych”.

Z powodu braku środków finansowych (pomocy finansowej odmówił m.in. Fundusz Kultury Narodowej) Związek zaprzestał działalności na przełomie 1936/37 r. Jego funkcje przejęła Sekcja Prasy Technicznej przy Polskim Związku Wydawców Dzienników i Czasopism, utworzona w końcu 1938 r.

Wydawnictwa ciągłe:

Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych. Warszawa 1928 – 1936

Źródła: Związek Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych i Sekcja Polska Federacji M.P.Z., „Przegląd Elektrotechniczny” 1928 nr 12 s. 306; Protokół VIII Zjazdu Delegatów Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych w dniach 25 – 26 XI 1928 r. w Radomiu, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1928 nr 11 – 12 s. A85; Różne sprawy. Związek Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych i Sekcja Polska Federacji M.P.Z. „Czasopismo Techniczne” (dalej „CzT”) 1928 nr 13 s. 211; Sprawozdanie Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych za rok 1928, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” (dalej „Wiadomości ZPZT i ZPCzTiZ”) 1929 nr 3 – 4 s. B2; V Międzynarodowy Kongres Prasy Technicznej i Zawodowej w Hiszpanii, Tamże 1929 nr 9 – 11 s. A322 – A338; Federacja Międzynarodowa Prasy Technicznej i wielkie stowarzyszenia międzynarodowe, Tamże 1930 nr 7 s. A33 – A36; Stosunki prasy technicznej z urzędami administracyjnymi, Tamże 1930 nr 9 s. A41 – A44, nr 10 s. A47 – A48; O propagandzie, Tamże 1930 nr 11 s. A49 – A50; Kongres wszechświatowy wydawnictw i czasopism, Tamże 1930 nr 22 s. A101 – A104; V Kongres Federacji Inżynierów w Pradze, Tamże 1930 nr 31 – 32 s. A138; Prasa techniczna i turystyczna, Tamże 1930 nr 33 – 34 s. A145 – A146; Ogłoszenia w prasie codziennej i technicznej, Tamże 1930 nr 37 – 38 s. A158 – A159; Statystyka prasy technicznej hiszpańskiej i stowarzyszeń hiszpańskich, Tamże 1930 nr 48 s. A193 – A194; A. Pawłowski, W sprawie Funduszu Kultury Narodowej, Tamże 1931 nr 1 – 2 s. A1 – A3; A. Pawłowski, Treść obrad i uchwał ostatniego Kongresu (VI) Federacji Międzynarodowej Prasy Technicznej i Zawodowej (Bruksela 1930), „CzT” 1931 nr 5 s. 80; Kongresy Międzynarodowe Wykształcenia Technicznego i Federacji Międzynarodowej Prasy Technicznej, „Wiadomości ZPZT i ZPCzT i Z” 1932 nr 5 s. A27 – A28; Związek Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych, Tamże 1933 nr 2 s. A75 – A78; Kronika. Międzynarodowy Kongres Prasy Technicznej i Zawodowej w Warszawie, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1935 nr 21 s. 446 – 447; Związek Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych, „CzT” 1937 nr 2 s. 36; Zrzeszenie prasy technicznej, „Spawanie i Ciecie Metali” 1938 nr 11 s. 230 – 231; Życie budowlane. Zrzeszenie prasy technicznej, „Przegląd Budowlany” 1938 nr 12 s. 710 – 711; Wiadomości bieżące. Zrzeszenie prasy technicznej, „Przemysł Naftowy” 1938 nr 24 s. 669; Wiadomości bieżące. Zrzeszenie prasy technicznej, „Przegląd Chemiczny” 1939 nr 1 s. 54 – 55; Kronika. Zrzeszenie prasy technicznej, „PT” 1939 nr 1 – 2 s. 22.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 256 – 257 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełniono i rozszerzono.

ZWIĄZEK POLSKICH INŻYNIERÓW BUDOWLANYCH

Okres działalności: 1934 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1934 – 1937 Polski Związek Inżynierów Budowlanych). **Siedziba:** Warszawa. **Oddziały:** Gdyński, Krakowski, Lwowski, Łódzki, Pomorski, Poznański, Śląsko – Dąbrowski, Warszawski. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Zarząd Główny, Główna Komisja Rewizyjna, Główny Sąd Koleżeński, Główny Sąd Konkursowy; komisje, podkomisje. **Liczba członków:** 150 (1934), 420 (1936), 703

(VI 1937), 729 (31 XII 1938), 758 (V 1939). **Prezes:** Andrzej Pszenicki (1934 – 39). **Sekretarze generalni:** Jerzy Nechay (1934 – 39), Kazimierz Krawczyk (1939).

Charakterystyka działalności

Polski Związek Inżynierów Budowlanych powstał z inicjatywy Koła Inżynierów Dróg i Mostów przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie podczas I Zjazdu Inżynierów Budowlanych, który odbył się 4 – 5 maja 1934 r. w Warszawie. Uczestniczyło w nim 150 członków założycieli, a jego głównymi organizatorami byli: A. Pszenicki, Stefan Bryła, Wacław Paszkowski. Ignacy Stella – Sawicki, Emil Bratro, Adam Kuryłło, Władysław Przystępski, J. Nechay. Na zjeździe wysłuchano kilku referatów, w tym referatu programowego prof. W. Paszkowskiego – „Rola inżyniera w budownictwie”, oraz uchwalono statut Polskiego Związku Inżynierów Budowlanych. Następne zjazdy wprowadzały zmiany w statucie, które dotyczyły organizacji stowarzyszenia, natomiast III Walny Zjazd 14 września 1937 r. uchwalił nowy statut zmieniający nazwę na Związek Polskich Inżynierów Budowlanych (ZPIB). Formalna zmiana nazwy nie przyjęła się i do wybuchu II wojny światowej oraz po jej zakończeniu używano nazwy Polski Związek Inżynierów Budowlanych.

Związek nakreślił następujące cele: prowadzenie prac w kierunku pogłębienia wiedzy członków na temat budownictwa i stosowania jej w praktyce, obrona interesów zawodowych i ekonomicznych inżynierów budowlanych oraz ich reprezentacja wobec władz, instytucji samorządowych, naukowych i społecznych. Cele te zamierzano realizować poprzez: organizowanie zjazdów, prac naukowych, odczytów, wydawnictwa, współpracę z innymi stowarzyszeniami oraz władzami państwowymi. Członkami zwyczajnymi mogli zostać „wszyscy inżynierowie polscy, posiadający dyplomy wydziałów inżynierii lądowej i wodnej oraz dyplomy analogicznych wydziałów o innej nazwie; w drodze wyjątku przyjmowani być mogą również inżynierowie z dyplomami innych wydziałów pracujący w budownictwie” (statut z 1937 r.).

Na Zjeździe Delegatów w Gdyni 11 września 1938 r. przedstawiciele Oddziału Poznańskiego zażądali zmiany początkowego fragmentu tego punktu statutu, proponując następującą treść: „członkami zwyczajnymi Związku mogą być wszyscy inżynierowie Polacy, wyznania chrześcijańskiego lub mahometańskiego, posiadający dyplomy ...”. Po długiej i burzliwej dyskusji przyjęto sformułowanie „...w poczet członków zwyczajnych Związku mogą być przyjęci inżynierowie obywatele Polscy z wyjątkiem osób wyznania mojżeszowego ...”. W imieniu Żydów, członków Związku zaprotestował przedstawiciel Oddziału Lwowskiego Maksymilian Kogut, podkreślając, że w ZPIB była mała liczba Żydów, a współpraca układała się dobrze, ale wobec takiej zmiany statutu, która jest wyrazem nagonki antysemitki wdrożonej na polityce niemieckiej, Żydzi opuszczą Związek, a M. Kogut na znak protestu zrezygnował z funkcji skarbnika Oddziału Lwowskiego. Zaznaczył jednocześnie, że mimo wszystko inżynierowie żydowscy, tak jak ich przodkowie, staną w obronie kraju, jeśli zajdzie taka potrzeba; podziękował także „tym kolegom Polakom, którzy mieli odwagę przeciwstawić się ogólnie chwilowo panującej nagonce antysemitki, broniąc tym samym wiekowej tradycji kulturalnej Polaków, polegającej na szlachetnej tolerancji”.

Protest ten, a zapewne nie był on jedynym, wywarł wpływ na ostateczną redakcję paragrafu aryjskiego, ponieważ 2 marca 1939 r. Komisarz Rządu m.st. Warszawy zatwierdził go w złagodzonej formie, ale o identycznych konsekwencjach dla inżynierów żydowskich: „Na członków zwyczajnych Związku mogą być przyjęci inżynierowie obywatele polscy, chrześcijanie posiadający dyplomy ...” i dalej jak w statucie z 1937 r.

Na wniosek Zarządu Głównego Zjazd Delegatów mógł wybrać członków honorowych. Godność tę nadano w 1937 r. prof. Maksymilianowi T. Huberowi, prof. A. Pszenickiemu, prof. Maksymilianowi Thulliemu, inż. Nenadowi Lančosowi z Jugosławii za propagowanie polskiej wiedzy technicznej w swoim kraju; w 1938 r. prof. Emilowi Bratro.

Spośród wszystkich inicjatyw ZPIB największy zasięg oddziaływania miały Zjazdy Inżynierów Budowlanych, na których starano się podsumować stan wiedzy na wybrane zagadnienie. W sumie odbyły się 4 zjazdy. Na

pierwszym w Warszawie (1934), oprócz spraw związanych z organizacją ZPIB, w referatach postulowano skoordynowanie badań naukowo – technicznych w zakresie budownictwa oraz utworzenie Ministerstwa Gospodarstwa Narodowego, które miało zajmować się całokształtem spraw związanych z budownictwem. Drugi odbył się w 1936 r. w Katowicach z udziałem przeszło 360 osób. Wygłoszono na nim 45 referatów poświęconych konstrukcjom budowlanym: stalowym, żelbetowym, drewnianym i ceramicznym. Wśród referentów znaleźli się najwybitniejsi polscy znawcy tych zagadnień, m.in. M. T. Huber, Stanisław Hempel, S. Bryła, Stefan Kaufman, A. Pszenicki, Ludwik Tylbor, W. Paszkowski, Zbigniew Wasiutyński, Władysław Burzyński. Referaty wydano w książce poświęconej zjazdowi.

Za trzeci zjazd uznano udział członków ZPIB w przygotowaniu, wygłoszeniu referatów oraz udział w dyskusji na I Polskim Kongresie Inżynierów we Lwowie (1937). Tematyką wiodącą referatów były zagadnienia budownictwa mieszkaniowego, wiejskiego, przemysłowego, urzędzeń i komunikacji miejskiej. Czwarty zjazd odbył się w Gdyni w 1938 r. z udziałem około 500 osób. Tematem zjazdu był wpływ czynników zewnętrznych na użytkowanie i trwałość budynków. Referat programowy wygłosił prof. Wacław Żenczykowski, a wśród autorów 41 dalszych referatów znaleźli się m.in. S. Bryła, Henryk Stankiewicz, Zygmunt Dobrowolski, Stanisław Hückel, Wacław Olszak, Czesław Kłóś, Franciszek Bąkowski. We wnioskach ogólnych zjazdu postulowano intensyfikację badań naukowych i ich koordynację przez Radę Naukowo – Budowlaną, którą proponowano utworzyć przy Prezydium Rady Ministrów. Wszystkie referaty i wnioski z tego zjazdu opublikowano w pierwszych trzech numerach „Inżynierii i Budownictwa” z 1938 r.

W 1939 r. wspólnie ze Związkiem Polskich Fabryk Cementu oraz Związkiem Właścicieli Wytwórni Wyrobów Betonowych i Sztucznego Kamienia w Polsce zorganizowano II Ogólnopolski Zjazd Betoniarski w Poznaniu. Omówiono na nim stan przemysłu betoniarskiego i jego poziom techniczny, referenci wnioskowali o stałe prowadzenie badań naukowych i kształcenie betoniarzy, co w konsekwencji miało przynieść wzrost poziomu wyrobów betonowych.

Codzienna praca stowarzyszeniowa koncentrowała się w komisjach naukowych i zawodowych przy Zarządzie Głównym (ZG) i w poszczególnych oddziałach. Przy ZG działały w 1938 r. następujące komisje: Odczytowo – Wydawnicza, Organizacyjna, Zagraniczna, Badań Pożarowych, Spraw Zawodowych, Taryfowa, Laboratoriów; a także komisje normalizacyjne: Budowlana, Izolacyjna, Kamieni Budowlanych, Budownictwa Stalowego, Cementu – Betonu i Żelbetu, Badań Gruntów. Komisje normalizacyjne pełniły rolę komisji Polskiego Komitetu Normalizacyjnego (PKN), opracowywały lub nowelizowały normy obowiązujące w całym kraju. Ich prace koordynowała, utworzona w 1937 r., Rada Przewodniczących Komisji Budownictwa PKN przy ZPIB.

Komisja Badań Pożarowych prowadziła badania nad odpornością materiałów, zwłaszcza drewna na ogień, opracowaniem norm dla pomieszczeń zagrożonych pożarem. Komisje Spraw Zawodowych i Taryfowa koncentrowały się na obronie interesów zawodowych i ekonomicznych, dlatego śledzono i zgłaszano własne dezyderaty do nowelizacji prawa przemysłowego, ustawy budowlanej, ustalano normy wynagrodzeń za wykonywanie poszczególnych prac projektowych i obliczeniowych. Aktywnie włączono się w obronę ustawy o tytule inżyniera w ramach prac Komisji Akcji Naczelnej Organizacji Inżynierów (NOI). Szerzej na ten temat w haśle o NOI. Komisja Laboratoriów organizowała współpracę laboratoriów budowlanych, wymianę między nimi dorobku naukowego, zjazdy ich delegatów; wydała broszurę „Laboratoria budowlane w Polsce” – spis wszystkich laboratoriów budowlanych, a od 1938 r. rozpoczęła wydawanie „Biuletynu Polskich Laboratoriów Budowlanych”, pod redakcją Stanisława Gawlińskiego, jako dodatku do „Inżynierii i Budownictwa”.

Komisja Zagraniczna, kierowana przez prof. S. Bryłę, zajmowała się propagandą techniki polskiej poza granicami kraju i współpracą ze stowarzyszeniami zagranicznymi. W pierwszym zakresie udało się jej umieścić kilka prac opisujących dzieła techniki polskiej w pismach zagranicznych. Na Międzynarodowej Wystawie Sztuki i Techniki w Paryżu w 1937 r. zorganizowano, pod kierunkiem S. Bryły, pokaz polskich prac inżynierskich, na fo-

tografiach zaprezentowano konstrukcje stalowe, żelbetowe, mosty i zapory wodne. Stoisko zaprojektowała i wykonała inż. architekt H. Wołyńska. Za projekty mostów i konstrukcji budowlanych międzynarodowe jury przyznało Polakom „Medaille D’or”.

Ściśle współpracowano z Międzynarodowym Związkiem Mostów i Konstrukcji (Association International des Ponts et Charpentes) z siedzibą w Zurychu, który skupiał około 1500 członków z 46 krajów. Do Sekcji Polskiej tego związku należeli aktywni działacze ZPIB, m.in. S. Bryła (przewodniczący), M. T. Huber, A. Pszenicki, prof. Stanisław Kunicki, J. Nechay, Leopold Toruń, Bronisław Bukowski, Bolesław Plebiński. W 1936 r. wiceprezesem Międzynarodowego Związku Mostów i Konstrukcji został S. Bryła, który zaproponował wówczas aby najbliższy kongres tej organizacji w 1940 r. odbył się w Polsce. W przygotowania do niego w latach 1938 – 1939 zaangażowała się liczna grupa członków ZPIB, przewodniczącym Komitetu Organizacyjnego został S. Bryła, sekretarzem J. Nechay. Przedstawiciele ZPIB uczestniczyli w ważnych kongresach naukowych, np. w 1936 r. w Kongresie Badania Gruntów w Cambrid’ge (Stany Zjednoczone Ameryki Północnej) – Radzimir Piątkowski, a w Kongresie Architektów w Moskwie – Jan Trypolski.

Wspólnie ze Związkiem Inżynierów Niemieckich (VDI), Stowarzyszeniem dla Rozwoju Spawania i Ciecia Metali w Polsce i Stowarzyszenia Inżynierów Mechaników Polskich zorganizowano 26 – 27 kwietnia 1937 r. w Warszawie konferencję – „Polsko – Niemiecki Dzień Spawania”, na której najwybitniejsi specjaliści polscy i niemieccy zapoznali uczestników z najnowszymi zdobyczami technicznymi w tej dziedzinie oraz normalizacją prób spawania. Na zaproszenie ZPIB podczas I Zjazdu Spawalniczego 21 kwietnia 1939 r. odczyt o mostach spawanych w Niemczech wygłosił prof. G. Schaper, najwybitniejszy niemiecki znawca tych zagadnień. W 1936 r. zainicjowano prace nad ułożeniem technicznego budowlanego słownika słowiańskiego, miał on objąć języki: polski, bułgarski, czeski, jeden z jugosłowiańskich i rosyjski. Prace te prowadzili: Bronisław Bukowski, Paweł Jakowlew, Venceslaw Poniż.

Najbardziej popularną formą przekazywania najnowszej wiedzy technicznej z zakresu budownictwa były odczyty, organizowane przez ZG i oddziały. Tematyka była różnorodna, ale z reguły podejmowano nowe zagadnienia, wyłaniające się w wyniku badań naukowych lub będące rezultatem doświadczeń np. interwencjonizmu państwa i wojny. M.in. Jan Kubalski wygłosił referat pt. „Walka z hałasem ulicznym” (1936), L. Toruń – „Doświadczenia hiszpańskie w obronie przeciwlotniczej”, Sobięstaw Zaleski – „Ciężkie mosty drogowe i ich odbudowa podczas działań wojennych”, J. Nechay – „Budownictwo w Niemczech i Rumunii a u nas”. Zapraszano do wygłoszenia referatów znanych naukowców zagranicznych, np. 29 stycznia 1938 r. wykład pt. „Badania i doświadczenia wykonane na budowach żelbetowych w Szwajcarii” wygłosił dr inż. Mirko Ros – prof. politechniki w Zurychu i dyrektor Laboratorium Wytrzymałości Materiałów w Zurychu.

Organizowano także, wspólnie z innymi stowarzyszeniami, dyskusje i cykle wykładów. W grudniu 1938 r. z Kołem Inżynierów Dróg i Mostów przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie zorganizowano dyskusję na temat budowy metra w Warszawie. W styczniu 1935 r. przy poparciu Rady Stalowej i Syndykatu Polskich Hut Żelaznych urządzono cykl 16 wykładów wspartych pokazami filmowymi o budownictwie stalowym, wygłosili je m.in. S. Bryła, A. Pszenicki, Stanisław Hempel, Z. Dobrowolski, A. Żenczykowski, J. Nechay, Franciszek Szelażowski, L. Tylbor. Natomiast 8 kwietnia 1938 r. wspólnie ze Stowarzyszeniem dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce zorganizowano wieczór odczytowy o spawaniu.

Osiągnięcia inżynierów budowlanych propagowano na wystawach i targach. Na Wystawie Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego w Warszawie (VIII – X 1936), wspólnie z Ligą Obrony Powietrznej i Przeciwigazowej, Stowarzyszeniem Architektów RP i Radą Stalową, zorganizowano dział „Stal w obronie przeciwlotniczej i przeciwigazowej”, a na Międzynarodowych Targach w Poznaniu (1937, 1938, 1939) dział budowlany oraz własne stoisko, prezentujące prace członków i wydawnictwa.

W końcu dwudziestolecia międzywojennego, w związku z narastającym niebezpieczeństwem wojennym, zaczęto organizować sekcje Obrony

Przeciwlotniczej (OPL) w Krakowie (1937) i na Śląsku (1938), a w Warszawie członkowie ZPIB podjęli w lipcu 1939 r. współpracę z Zarządem Miejskim w charakterze rzeczoznawców technicznych przy przekształcaniu piwnic w schrony. Dnia 14 lipca 1939 r. utworzono przy ZG ZPIB Komisję do Spraw Budowlanych OPL. Czerwcowy numer (6) z 1939 r. „Inżynierii i Budownictwa” poświęcono wyłącznie zagadnieniom obrony przeciwlotniczej.

Związek przywiązywał dużą wagę do popularyzacji literatury o budownictwie i własnej działalności. W 1936 r. próbowano, niestety przez krótki okres, prowadzić bibliografię wydawnictw z zakresu budownictwa od 1930 r. i publikować ją na łamach „Przeglądu Budowlanego”. Z miesięcznikiem tym współpracowano od momentu powstania związku, był on organem Stowarzyszenia Zawodowego Przemysłowców Budowlanych RP i Delegacji Stałej Zrzeszenia Przemysłowców Budowlanych, a od marca 1936 r. pojawiło się sformułowanie, że jest on wydawany „przy współpracy ZPIB”. Od 25 marca 1936 r. zaczął ukazywać się „Biuletyn ZPIB – ZPIB” pod redakcją J. Nechaya, jako dodatek do „Przeglądu Budowlanego”, zaś w czerwcu 1938 r. przeniesiono go na łamy „Inżynierii i Budownictwa”. W grudniu tegoż roku przestał się ukazywać w odrębnej formie, ponieważ przekształcono go w dział „Komunikaty ZPIB”, regularnie zamieszczany w „Inżynierii i Budownictwie” Realizując wniosek L. Torunia, zgłoszony we wrześniu 1937 r. na III Zjeździe Inżynierów Budowlanych, rozpoczęto w lipcu 1938 r. wydawanie własnego organu miesięcznika „Inżynieria i Budownictwo”, którego redaktorem naczelnym był Tomasz Kluz, a w skład komitetu redakcyjnego wchodziłi: S. Bryła, Erwin Brenneisen, T. Kluz, J. Nechay, W. Żenczykowski.

Związek opublikował własnym nakładem całość referatów II Zjazdu pod redakcją J. Nechaya – „II Zjazd Inżynierów Budowlanych w Katowicach 15 – 17 II 1936. Opis zjazdu i referaty” (Warszawa 1936), obszerny zbiór przepisów zebranych przez W. Mroczyńskiego – „Ogólne i techniczne warunki, przepisy, zasady, normy, itp. obowiązujące przy oddawaniu, wykonywaniu i odbiorze robót budowlanych, instalacyjnych, wodno – melioracyjnych, brukarskich i asfaltowych” (Warszawa 1939) oraz dwie broszury: „La-

boratoria budowlane w Polsce” (Warszawa 1935) i „Budownictwo na Międzynarodowym Kongresie Badania Materiałów w Londynie w 1937 r.” (Warszawa 1937).

Współpracowano z Kołem Inżynierów Dróg i Mostów przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie, Kołem Inżynierii Lądowej Studentów Politechniki Warszawskiej, Krakowskim Towarzystwem Technicznym, Stowarzyszeniem dla Rozwoju Spawania i Cięcia Metali w Polsce, Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich, Muzeum Techniki i Przemysłu, w tym ostatnim ZPIB patronował działowi budownictwa. Ścisłe współpracowano z istniejącym od 1931 r. Związkiem Zawodowym Inżynierów Lądowych i Wodnych w Gdyni, który w czerwcu 1936 r. przekształcił się w oddział ZPIB, a w maju 1939 r. połączył się z ZPIB, przekazując mu budowany „Dom Inżyniera”. Związek należał do członków założycieli NOI w 1935 r., a jego członkowie brali aktywny udział w pracach tego stowarzyszenia, m.in. w obronie ustawy o tytule inżyniera z 1922 r. oraz merytorycznym przygotowaniu i przebiegu I Polskiego Kongresu Inżynierów we Lwowie w 1937 r.

Po przerwie wojennej ZPIB reaktywował działalność w 1945 r., a w 1948 r. ze Stowarzyszeniem Inżynierów i Techników Budownictwa utworzył Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa.

Wydawnictwa ciągłe:

„Biuletyn Polskiego Związku Inżynierów Budowlanych – Związku Polskich Inżynierów Budowlanych”. Warszawa 1936 – 1938

„Biuletyn Polskich Laboratoriów Budowlanych”. Lwów 1938 – 1939

„Inżynieria i Budownictwo”. Warszawa 1938 – 1939.

Źródła: Projekt statutu Ogólnopolskiego Związku Inżynierów Budowlanych (w) Koło Inżynierów Dróg i Mostów przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie 1924 – 1934, Warszawa 1934 s. 91 – 95; Statut Związku Polskich Inżynierów Budowlanych, „Biuletyn PZIB” 1937 nr 8 s. 439 – 442; Sprawozdanie z działalności PZIB – ZPIB za lata 1936 – 1938, „Biuletyn PZIB – ZPIB” 1937 nr 8 s. 442 – 446, nr 9 s. 500 – 507; „Inżynieria i Budownictwo” 1939 nr 2 s. 90 – 95, nr 4 s. 193 – 199 – wydano je także w postaci odrębnych broszur (Warszawa 1938 – 39); Kronika. II Zjazd Polskich Inżynierów Budowlanych, „PT” 1935 nr 17 s. 343 – 344; Nadzwyczajny Zjazd Delegatów, „Biuletyn ZPIB” 1938 nr 8 – 9 s. 207; Protokół Zjazdu Delegatów ZPIB odbytego w Gdyni w dniu 11 IX 1938 roku, „Biuletyn ZPIB” 1938 nr 10 s. 273 – 275; Zarząd Główny. Sekretariat. Oddziały. Komisje, „Biuletyn PZIB – ZPIB” 1936 nr 1 s. 115 – 120, nr 2 s. 175 – 181, nr 3 s. 228 – 232, nr 4 s. 269 – 272, nr 5 s. 297 – 308, nr 8 s. 445 – 446, nr 9 s. 496, nr 10 s. 547 – 548, 1937 nr 1 s. 47 – 55, nr 2 s. 103 – 110, nr 4 s. 244, nr 5 s. 300 – 301, nr 11 s. 605 – 611, nr 12 s. 656, 1938 nr 2 s. 103 – 107, nr 3 s. 175, nr 4 s. 226 – 227, nr 5 s. 305, nr 6 s. 368 –

369; Komunikaty ZPIB, „Inżynieria i Budownictwo” 1939 nr 1 s. 46 – 47, nr 3 s. 144 – 145, nr 4 s. 189 – 193, nr 5 s. 240 – 242, nr 6 s. 288, nr 7 s. 321 – 322, nr 8 s. 349; Spis członków ZPIB, „Inżynieria i Budownictwo” 1939 nr 4 s. 199 – 204.

Literatura: Życie budowlane, „Przegląd Budowlany” 1934 nr 2 s. 50 – 51, 1935 nr 1 s. 20 – 21, nr 3 s. 86, nr 4 s. 121, nr 8 s. 247, nr 10 s. 327 – 328, nr 12 s. 403, 1938 nr 3 s. 157; I Polski Zjazd Inżynierów Budowlanych, Tamże 1934 nr 4 s. 102 – 105, nr 5 s. 132 – 136; Ruch budowlany, Tamże 1934 nr 6 s. 167; J. Nechay, Koordynacja prac badawczych w budownictwie, Tamże 1935 nr 5 s. 146 – 148; Spis laboratoriów budowlanych, Tamże 1935 nr 5 s. 148 – 153; Przegląd wydawnictw, Tamże 1935 nr 8 s. 254 – 255, 1937 nr 10 s. 521, 1939 nr 8 s. 611 – 612; Po Zjeździe Inżynierów Budowlanych w Katowicach, „Technik Polski” 1936 nr 2 – 3 s. 79 – 80; I. Luft, II Zjazd Inżynierów Budowlanych w Katowicach, „Przegląd Budowlany” 1936 nr 3 s. 82 – 85; „PT” 1936 nr 3 – opublikowano w tym numerze referaty z II Zjazdu Inżynierów Budowlanych Spis wydawnictw z zakresu budownictwa za okres od roku 1930, „Przegląd Budowlany” 1936 nr 4 s. 159 – 161; J. Ślewiński, Konstrukcje stalowe na II Zjeździe Inżynierów Budowlanych, „PT” 1936 nr 5 s. 141 – 143; J. Ślewiński, Pokaz budownictwa przeciwlotniczego na Wystawie Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego, „Przegląd Budowlany” 1936 nr 9 s. 364 – 367; Otwory wiertnicze – głębokość i ilość ich przy badaniach terenów budowlanych, Tamże 1937 nr 3 s. 150 – 152; Referaty budowlane na I Polskim Kongresie Inżynierów, Tamże 1937 nr 7 s. 349 – 351, nr 8 s. 394 – 396; I Polski Kongres Inżynierów, Tamże 1937 nr 9 s. 452 – 453; Z doświadczeń i obserwacji, Tamże 1939 nr 2 s. 82 – 83; IV Zjazd Inżynierów Budowlanych w Gdyni 10 – 12 IX 1938 r., „Inżynieria i Budownictwo” 1938 nr 2 – 3 s. 201 – 203, nr 4 s. 210 – 223; S.L. Kamiński, Związek Polskich Inżynierów Budowlanych, jego cele, zadania i działalność, „Życie Techniczne” 1938 nr 7 – 8 s. 294 – 295; IV Zjazd Polskich Inżynierów Budowlanych w Gdyni, „Przegląd Budowlany” 1938 nr 9 s. 491 – 500; II Ogólnopolski Zjazd Betoniarzy. Poznań 5 – 6 maj 1939 r., „Inżynieria i Budownictwo” 1939 nr 5 s. 231; IX Międzynarodowe Targi Poznańskie, Tamże 1939 nr 5 s. 231 – 232; Sprawa tytułu inżyniera, „Technik Polski” 1939 nr 7 s. 5; Koło Inżynierów Dróg i Mostów przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie 1924 – 1939, Warszawa 1939; Z dziejów Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa, „Biuletyn Informacyjny Związku Inżynierów i Techników Budownictwa” 1960. Kwiecień. Zeszyt specjalny s. 13 – 22, 45 – 46; Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa w Krakowie 1935 – 1960, Kraków 1961 s. 10 – 11; Polskie towarzystwa naukowe od XV wieku. Wykaz. Opracowali M. Flis i J. Wójcik przy współudziale H. Kotarbinskiej, Warszawa 1972 s. 19; Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa. Kronika 1934 – 1948 - 1974, Warszawa 1975 s. 13 – 36; J. Thierry, Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa (w) Słownik polskich towarzystw naukowych. T. I. Pod red. L. Łosia, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk 1978 s. 424 – 427; Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa. Rys historyczny 1934 – 1948 – 1984, Warszawa 1987 s. 25 – 52; Kronika Oddziału Warszawskiego Polskiego Związku Inżynierów i Techników Budownictwa, Warszawa 1990 s. 7 – 16; J. Piłatowicz, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1935 – 1939, Warszawa 1990 s. 21.

ZWIĄZEK POLSKICH INŻYNIERÓW ELEKTRYKÓW

Okres działalności: 1916 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1916 – 1932 Związek Zawodowy Inżynierów Elektrotechników). **Siedziba:** Warszawa. **Koła:** Katowice, Poznań, Toruń. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd; komisje referaty. **Biblioteka:** około 60 książek (1939). **Liczba członków:** 62 (1921), 87 (1923), 114 (1930), 200 (1934), 492 (1 III 1938), 477 (1 III 1939). **Prezesi:** Jan Straszewicz i Julian Koźmiński (1916 – 18), Bronisław Tyszka (1919 – 34), Marian Krahelski (1934 – 37), Tadeusz Todtleben (1938 – 39). **Sekretarze** (od lat trzydziestych sekretarze generalni): C. Gil (1921 – 22), Mariusz Brzozowski (1922 – 23), Marian Krahelski (1923 - ?), Aleksander Śledziński (1926 - ?), Franciszek Ciborowski (1930 - ?), Władysław Marczyński, Stefan Szymański (1933 – 35), Zygmunt Korzeniowski (1935 – 37), Stanisław Judycki (1937 – 38), Edward Domański (1938 – 39).

Charakterystyka działalności

Związek założyło kilkanaście osób w 1916 r., początkowo członkowie nie przejawiali większej aktywności, ale zintensyfikowali ją od 1918 r., dlatego, jak sądzę, można spotkać informację, że Związek powstał w końcu 1918 r. Zalegalizowany został przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej w styczniu 1920 r., a jego założycielami byli: Henryk Oswald, Henryk Siemaszko, J. Straszewicz, Bronisław Tyszka. W statucie z 1918 r. lub 1919 r. stwierdzano, że celem Związku była obrona interesów materialnych i zawodowych oraz poprawa bytu materialnego członków. Zadania te miano realizować poprzez: organizowanie zbiorowych akcji, mających na celu polepszenie warunków ekonomicznych; pośrednictwo w zatargach powstałych na tle pracy zawodowej, w wyszukiwaniu pracy; prowadzenie kooperatywy spożywczej i kasy oszczędnościowo – zapomogowej; organizowanie pomocy prawnej, odczytów, wykładów, wycieczek i utrzymywanie biblioteki.

Członkiem Związku mógł być każdy Polak, pracujący zawodowo i zarobkujący jako inżynier elektrotechnik, z wyjątkiem tych, którzy z pracy innych inżynierów elektrotechników ciągnęli zyski materialne. Związek zorganizowano na zasadzie pracowniczej, grupował bowiem elektryków – pracowników z wyższym lub średnim wykształceniem.

Początkowo Związek skupiał się na prowadzeniu rozmów z właścicielami firm elektrotechnicznych celem zapewnienia swym członkom lepszych warunków bytu; uzyskano zniżkowe bilety do teatrów, na koncerty, wystawy i prenumeratę pism codziennych. Próbowano zorganizować, z mizernymi jednak wynikami, pośrednictwo pracy. Urządzano wycieczki do fabryk elektrotechnicznych i zakładów użyteczności publicznej. W 1923 r. zawięzowano Kooperatywę Budowlaną dla wybudowania domu mieszkalnego przy ul Grójeckiej. W latach dwudziestych działały komisje: Prac, Budowlana, Pośrednictwa Pracy, Kulturalno – Artystyczna i Towarzyska. Najaktywniejszymi działaczami byli: B. Tyszka, M. Krahelski, J. Straszewicz, Stanisław Wysocki – Odrowąż, Eugeniusz Napieralski, Władysław Byszewski.

Zasadnicza zmiana charakteru Związku nastąpiła 13 czerwca 1932 r., kiedy to na Nadzwyczajnym Walnym Zebraniu dokonano zmiany nazwy na Związek Polskich Inżynierów Elektryków (ZPIE). W istotny sposób zmieniono statut, akcentując, że zadaniem Związku jest: obrona godności stanowiska inżyniera – elektryka, popieranie działalności inżynierów – elektryków na niwie naukowej, społeczno – gospodarczej oraz zawodowej, obrona interesów materialnych i zawodowych. Postanowiono wówczas także, że członkami mogą być jedynie inżynierowie dyplomowani, a tylko w drodze wyjątku osoby nie posiadające dyplomu, ale zajmujące przez szereg lat stanowiska inżynierskie. Nowy statut zatwierdził Komisariat Rządu m.st. Warszawy 28 lutego 1933 r. Godność członka honorowego otrzymali: B. Tyszka (1934) i M. Krahelski (1938).

Zmiana formuły Związku przyniosła wyraźne ożywienie działalności. Wzrosła liczba członków z 200 w 1934 r. do 492 w 1938 r. Zdołano rozszerzyć działalność poza Warszawę, tworząc trzy koła: Śląsko – Dąbrowskie w Katowicach (1936), Pomorskie w Toruniu (1937), Wielkopolskie w Poznaniu (1937). W Kole Śląsko – Dąbrowskim funkcjonowały 4 sekcje: energetyki i elektryfikacji, telekomunikacji, przemysłu sprzętu silno – prądowego i przemysłu sprzętu słabo – prądowego. Natomiast przy Zarządzie Głównym funkcjonowały komisje: Gospodarcza, Statystyczno – Rejestracyjna, Uprawnień Inżynierskich i Uposażeniowa, Obrony Przeciwlotniczej, Propa-

gandowa, Programowa do Spraw Przemysłu Polskiego oraz Biuro Pośrednictwa Pracy.

Ożywiono i wzbogacono formy działalności, zwłaszcza w zakresie odczytów i publikacji. Jeśli chodzi o te pierwsze, to nie zamierzano konkurować ze Stowarzyszeniem Elektryków Polskich (SEP) pod względem ich ilości, ale postanowiono sprofilować je, układając w cykle tematyczne. Już w 1932 r. zorganizowano cykl odczytów o prostownikach, które wygłosił Tadeusz Kozłowski. Szczególna intensyfikacja odczytów nastąpiła w trakcie przygotowań do I Polskiego Kongresu Inżynierów we Lwowie (1937), dużą część z nich wygłoszono na Kongresie i opublikowano na łamach czasopism. Na szczególną uwagę zasługują odczyty: Zygmunta Sławińskiego – „Wytyczne planowej gospodarki elektryfikacyjnej”, Mieczysława Gajewskiego – „Rola inżyniera elektryka w Polsce współczesnej”, Ignacego Maleckiego – „Technika pod znakiem swastyki”. Na łamach „Biuletynu ZPIE” ukazały się artykuły, które w rozszerzonej wersji wygłoszono na I Polskim Kongresie Inżynierów we Lwowie, m.in. Z. Sławińskiego – „Zagadnienie planu gospodarczego”, Mieczysława Günthera – „Zagadnienie elektryfikacji. Wytyczne do projektu państwowych linii przemysłowych dalekosiężnych”, Stanisława Dębickiego – „Zagadnienie telekomunikacji. Telefonizacja”, I. Maleckiego – „Zagadnienie radiofonizacji”. W 1939 r. Podkomisja do Spraw Przemysłu Polskiego sporządziła informator o przedsiębiorstwach elektrotechnicznych w Polsce.

ZPIE wydawał szereg druków informujących członków o działalności organizacji: „Zeszyt Wiadomości” (1934), „Notatnik Informacyjny ZPIE” na kolejne lata: 1935, 1936, 1937, 1938; informator „ZPIE” (Warszawa 1935). W 1934 r. podjęto inicjatywę sporządzenia spisu inżynierów elektryków, po dwuletniej pracy, wspólnie z Naczelną Organizacją Inżynierów RP, opublikowano w marcu 1936 r., w nakładzie 1200 egzemplarzy – „Spis inżynierów elektryków polskich” (Warszawa 1936). Zawierał on 1054 nazwiska oraz takie informacje jak: rok ukończenia uczelni, aktualny adres, miejsce pracy.

Począwszy od 1 grudnia 1936 r. zaczęto wydawać „Biuletyn ZPIE”, który ukazywał się do 1939 r. „Biuletyn” zawierał nie tylko informacje o dzia-

łałości Związku i sprawozdania władz, ale także ciekawe i dyskusyjne artykuły, np. E. Sochaczewskiego – „Rola inżyniera w przemyśle”, T. Todtlebena – „Błędy elektrotechniki polskiej”, I. Maleckiego – „Państwo a życie techniczne”, St. Czarneckiego – „Licencje zagraniczne”. Poszczególne numery „Biuletynu ZPIE” redagowały inne osoby, najczęściej M. Kraheński, ale także: W. Marczyński, Stefan Szymański, K. Zuchowicz, S. Mejer, Henryk Karczmarczyk. Przy współudziale ZPIE ukazał się, nakładem Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Akademickiej, obszerny referat M. Gajewskiego – „Siły fachowe z wyższym wykształceniem w elektrotechnice” (Warszawa 1935).

Członkowie ZPIE brali udział w pracach Polskiego Komitetu Elektrotechnicznego. Związek wspólnie z SEP, Stowarzyszeniem Teletechników Polskich (STP), Polskim Związkiem Przedsiębiorstw Elektrotechnicznych, Związkiem Elektrowni Polskich oraz Związkiem Przedsiębiorstw Komunikacyjnych utworzył w 1935 r. Komitet Funduszu Stypendialnego Polskiej Elektrotechniki im. Marszałka Józefa Piłsudskiego, którego celem było wsparcie materialne studentów elektrotechniki oraz uczniów szkół średnich. ZPIE występował przeciwko nowelizacji ustawy o tytule inżyniera, wspólnie ze Związkiem Inżynierów Chemików opracowano projekt ustawy o izbach inżynierskich, uczestniczono w pracach nad projektem kodeksu etyki inżynierskiej i w Wystawie Przemysłu Metalowego i Elektrotechnicznego w Warszawie (1936), prezentując dorobek członków.

Na początku drugiej połowy lat trzydziestych wyraźnie zarysowały się w ZPIE tendencje antysemitki, których głównym promotorem był T. Todtleben. Z jego inicjatywy 12 czerwca 1936 r. przyjęto wniosek, aby ZPIE „wszczał akcję na terenie gospodarczym o rzeczywiste spolszczenie przemysłu elektrotechnicznego i popieranie placówek gospodarczych prawdziwie polskich” Tego samego dnia na wniosek T. Todtlebena, Karola Michała, K. Okonia, Czesława Mejro i T. Kulińskiego przyjęto, przygniatającą większością głosów (57 – za, 6 – przeciw, 2 – wstrzymujących), następującą uchwałę: „Walne Zebranie ZPIE potwierdza dotychczasowe postępowanie Zarządu i Komisji Balotującej zmierzające do tego, aby na członków Związku nie mogli być przyjmowani żydzi (w tekście z małej litery – przypis

J.P.) ani osoby pochodzenia żydowskiego”. Zwolennicy tej uchwały zwracali uwagę „na niepewność elementu żydowskiego ze względów państwowych i obronnych”, natomiast nieliczni przeciwnicy powoływali się na udział wielu Żydów „w walkach o niepodległość i starali się wykazać błędność odgradzania się od wszystkich osób pochodzenia żydowskiego”.

Wpływy endeckie w ZPIE uwidoczniła uchwała na temat stosunku do Obozu Zjednoczenia Narodowego; 18 kwietnia 1937 r. na wniosek T. Kulińskiego uchwalono dezyderat: „Walne Zebranie ZPIE stwierdza, że ZPIE do obozu płk. Koca nie przystąpi, ani bezpośrednio, ani pośrednio przez NOI; posunięciami NOI w tej sprawie nie jest skrępowany, ani Związek, ani ktokolwiek z jego członków”.

ZPIE zainicjował w 1933 r. utworzenie „centralnej organizacji związków inżynierskich różnych specjalności”. Realizację tego wniosku powierzono Komisji do Spraw Inżynierskich, która po rocznych pracach zwróciła się do kilku związków inżynierskich o poparcie tej idei. W rezultacie rozmów utworzono Komitet Wykonawczy Naczelnej Organizacji Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej (NOI) na czele z M. Krahelskim. Komitet ten opracował statut i doprowadził do jego rejestracji 17 lipca 1935 r. Członkowie ZPIE aktywnie działali we wszystkich komisjach NOI.

W środowisku elektryków działało kilka stowarzyszeń, niektórzy należeli jednocześnie do dwu lub więcej stowarzyszeń, np. w połowie 1935 r. spośród 353 członków ZPIE, 140 należało do SEP, a 43 do STP. W 1939 r. na 477 członków ZPIE aż 237 było członkami SEP. Sytuacja taka skłoniła członków do podjęcia działań zjednoczeniowych. Rozmowy z SEP na ten temat rozpoczęto w 1936 r., w 1937 r. kontynuowano je z przedstawicielami SEP i STP. Ostateczną decyzję o połączeniu z SEP podjęło Nadzwyczajne Walne Zebranie ZPIE 17 listopada 1938 r., a formalne połączenie nastąpiło na zjeździe SEP w Katowicach i Cieszynie w czerwcu 1939 r.

Wydawnictwa ciągłe:

„Notatnik Informacyjny Związku Polskich Inżynierów Elektryków”. Warszawa 1935 – 1938

„Biuletyn Związku Polskich Inżynierów Elektryków”. Warszawa 1936 – 1938.

Źródła: Centralne Archiwum Wojskowe, Biuro Personalne Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. 18, Tajna notatka majora Rybickiego, kierownika Samodzielnego Referatu Informacyjnego z dnia 29 X 1932 r.; Ze Związku Polskich Inżynierów Elektryków. Sprawozdanie ogólne z działalności Związku w roku

1933 i w roku 1934, „Przegląd Teletechniczny” 1934 nr 4 s. 160, 1935 nr 5 s. 155; Sprawozdanie ZG z działalności ZPIE w r. 1936 i w r. 1937, „Biuletyn ZPIE” 1937 nr 5 s. 1 – 7, 1938 nr 14 – 15 s. 12 – 17; Sprawozdanie ZG ZPIE z działalności w roku 1938/39, Tamże 1939 nr 22 s. 1 – 4; Protokół XXX Nadzwyczajnego Walnego Zebrania ZPIE, odbytego dnia 12 czerwca 1936, Tamże 1937 nr 5 s. 11; Protokół XXXI Dorocznego Walnego Zebrania ZPIE, odbytego dnia 18 IV 1937 r., Tamże 1937 nr 6 – 7 s. 5 – 6; Protokół XXXII Dorocznego Walnego Zebrania ZPIE, odbytego w dniu 20 III 1938 r., Tamże 1938 nr 16 – 17 s. 6 – 8; Spis inżynierów elektryków polskich, Warszawa 1936; Stowarzyszenia i organizacje. Z działalności Związku Zawodowego Inżynierów Elektrotechników, „Przegląd Elektrotechniczny” 1921 nr 23 s. 328, 1922 nr 4 s. 63 – 64, nr 7 s. 112, 1923 nr 6 s. 94, nr 9 s. 139 – 140, nr 13 s. 237 – 238, nr 19 s. 335 – 336, 1926 nr 8 s. 157, 1927 nr 2 s. 36, nr 8 s. 170, 1930 nr 8 s. 209 – 210; Ze Związku Polskich Inżynierów Elektryków, „Przegląd Teletechniczny” 1932 nr 6 s. 191, nr 11 s. 350, 1934 nr 5 s. 160, nr 7 s. 224, nr 12 s. 384, 1935 nr 1 s. 29, nr 4 s. 123, nr 8 s. 250, 1936 nr 1 s. 27, nr 2 s. 59; Komunikat ZG ZPIE, „Biuletyn ZPIE” 1937 nr 3 – 4 s. 12 – 14, nr 5 s. 12, nr 6 – 7 s. 11 – 12, nr 10 – 11 s. 16, nr 12 – 13 s. 8 – 12, 1938 nr 14 – 15 s. 17 – 18, nr 18 – 19 s. 9.

Literatura: Związek Zawodowy Inżynierów Elektrotechników (w) Gospodarka elektryczna w Polsce 1922 s. 107 – 108, 1923 s. 200 – 201, 1926 s. 172 – 174, 1930 s. 226 – 227, 1935 s. 206 – 207; S. Szymański, Zarys rozwoju Związku Polskich Inżynierów Elektryków (w) Związek Polskich Inżynierów Elektryków, Warszawa 1935 s. 8 – 16; E. Domański, Blokady i tytuły, „Biuletyn ZPIE” 1937 nr 12 – 13 s. 3; Historia elektryki polskiej. T. I. Pod red. K. Kolbińskiego, Warszawa 1976 s. 430 – 435; Inżynierowie elektrycy w świetle ankiety 1936 r., „Biuletyn ZPIE” 1937 nr 3 – 4 s. 1 – 10; S. Jezierski, Inżynierowie elektrycy na tle konsolidacji stanu inżynierskiego w Polsce, Tamże 1937 nr 12 – 13 s. 1 – 2; Związek Polskich Inżynierów Elektryków, „Przegląd Elektrotechniczny” 1939 nr 12 s. 655 – 656; J. Kubiawski, Związek Polskich Inżynierów Elektryków (w) Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. I. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990, s. 312 – 314; J. Piłatowicz, Naczelna Organizacja Inżynierów Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1935 – 1939, Warszawa 1990 s. 17 – 25; 75 lat SEP. 1919 – 1994 (w) Zeszyt Historyczny SEP, 1994 nr 1 s. 13, 35 – 37. L. Hass podaje, że Związek Zawodowy Inżynierów Elektrotechników powstał w grudniu 1918 r., a zarejestrowany został przez Głównego Inspektora Pracy 8 stycznia 1920 r. pod numerem 149. Według L. Hassa Związek po tą nazwą działał przez cały okres międzywojenny, a ostatnia wiadomość o nim pochodzi z 1936 r. Związek miał należeć do Zrzeszenia Polskich Pracowników Związków Zawodowych, Centralnej Organizacji Związków Zawodowych Pracowników Umysłowych. Liczba jego członków wynosiła: 71 (1925), 114 (1929), 157 (1931), 200 (1933), 412 (1935). L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s. 586.

ZWIĄZEK POLSKICH INŻYNIERÓW I TECHNIKÓW KRÓLESTWA POLSKIEGO

Okres działalności: 1905 – 1906. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** oddziały. **Liczba członków:** 700 (VI 1905), 800 (XI 1905).

Charakterystyka działalności

W 1905 r. Królestwo Polskie, głównie Warszawę, objęła fala wydarzeń rewolucyjnych. Władze Stowarzyszenia Techników w Warszawie (zob. Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie) starały się dystansować wobec tych działań politycznych. Natomiast niektórzy inżynierowie, w tym także członkowie Stowarzyszenia Techników w Warszawie, podejmowali aktywną działalność, m.in. w celu skłonienia całego środowiska do efektywnego włączenia się w bieg wydarzeń politycznych. Problem ustosunkowania się do strajku wśród inżynierów i techników wyłonił się 27 stycznia 1905 r. na zebraniu prowadzonym przez Henryka Karpińskiego. Obecny na nim Bernard Szapiro, związany z Polską Partią Socjalistyczną, postawił wniosek aby omówić aktualne wydarzenia społeczno – polityczne i rolę w nich inżynierów. Przewodniczącego zebrania, który oponował, zmuszono aby wniosek poddał pod głosowanie, w wyniku którego propozycję Szapiro odrzucono. Oburzony Szapiro, wraz ze swoimi zwolennikami, opuścił zebranie. Niektórych uczestników tego spotkania przesłuchiwała policja, m.in. H. Karpińskiego, Emila Sokala, Ignacego Radziszewskiego i B. Szapiro; oprócz tego ostatniego wszyscy byli członkami Stowarzyszenia Techników w Warszawie. Zeznania te nie dostarczyły dowodów obciążających i 27 marca 1905 r. sprawę umorzono. Prawdopodobnie z grona zwolenników B. Szapiro wyszła odezwa solidaryzująca się ze strajkiem. Można sądzić zatem, że tylko niewielka część środowiska technicznego, sympatyzującego głównie z Polską Partią Socjalistyczną, poparła strajk.

Zapewne grupa ta zorganizowała w 1905 r. Związek Polskich Inżynierów i Techników Królestwa Polskiego, liczący w listopadzie 1905 r. przeszło 800 członków, działających w następujących oddziałach: w Warszawie, Łodzi, Częstochowie, Zagłębiu Dąbrowskim, Zawierciu i Ostrowcu Świętokrzyskim. Przedstawiciele Związku uczestniczyli w ogólnorosyjskim Zjeździe Inżynierów i Techników w Petersburgu 5 – 7 maja 1905 r., m.in. Tadeusz Balicki, Tadeusz Jewniewicz, Stanisław Kruszewski, Tomasz Ruśkiewicz, Wacław Wańkiewicz, Konstanty Henel, Stanisław Surzycki, Michał Szymanowski, Edmund Telakowski. Delegaci polscy zażądali autonomii dla Królestwa Polskiego z sejmem w Warszawie wybranym w powszechnych wybo-

rach. Zjazd to zaakceptował, zaś Związek wszedł na zasadach federacyjnych w skład Wszechrosyjskiego Związku Inżynierów i Techników.

W czerwcu 1905 r. najliczniejsza grupa Związku skupiała się w Warszawie, spośród 700 członków w Warszawie mieszkało 373 osoby, z których 300 było członkami Stowarzyszenia Techników w Warszawie. Władze tego ostatniego, naciskane przez większość swoich członków, odmawiały pomocy Związkowi a nawet żądano zlikwidowania zebrań Związku w gmachu Stowarzyszenia Techników w Warszawie. Wynikało to zapewne nie tylko ze względów politycznych, ale także z obaw przed konkurencją.

Członkiem Związku mógł zostać każdy „kto sam się uznaje za technika lub uważa swą pracę zawodową za związaną z techniką i uznaje zasady i cele Związku”. Zrezygnowanie z kryteriów formalnych umożliwiło wejście do Związku najszerszym kręgom pracowników, zwiększając tym samym zasięg społecznego oddziaływania stowarzyszenia. Związek dążył do zjednoczenia wszystkich środowisk pracowników umysłowych, co znalazło wyraz podczas jego zjazdu 21 czerwca 1905 r., w którym uczestniczyli przedstawiciele środowisk: adwokatów, lekarzy, pracowników handlu i Związku Pracowników Kolejowych Królestwa Polskiego. Przyjęto wówczas ustawę Związku, w której postulowano „radykalną zmianę ustroju państwowego” poprzez „obalenie natychmiastowe policyjno – biurokratycznego ustroju państwa rosyjskiego”, a dla Królestwa Polskiego żądano autonomii. Dążenia Związku mieściły się w ramach monarchii konstytucyjnej.

W kwestiach społecznych Związek postulował zapewnienie klasie robotniczej: „samodzielności przy całkowitej wolności zmów”, organizacji ochrony pracy, skrócenia czasu pracy do 8 godzin dziennie, państwowego ubezpieczenia robotników, ochrony pracy kobiet i dzieci, zakazu pracy nocnej w tych gałęziach przemysłu, gdzie nie jest to powodowane koniecznością procesu produkcji, zakazu pracy dodatkowej, wprowadzenia izb rozejmowych. Wypowiedziano się za przeprowadzeniem reformy rolnej w Królestwie Polskim.

Związek zwołał 2 listopada 1905 r. w gmachu Filharmonii wiec polityczny dla omówienia „obecnej sytuacji społeczno – politycznej”, w którym

wzięło udział około 4000 osób. W podjętej na wiecu uchwale solidaryzowano się z ruchem rewolucyjnym proletariatu Polski i Rosji, uznano, że manifest cara (30 X 1905 r.), z zapowiedzią darowania ludności „niewzruszonych swobód obywatelskich” i zwołania Dumy z kompetencjami ustawodawczymi, nie daje gwarancji wolności obywatelskich, wolności politycznej i narodowej, wobec czego postulowano kontynuowanie strajku powszechnego.

W dniu 13 listopada 1905 r. przedstawiciele Związku (Mieczysław Szmidt, Waław Wańkiewicz, Michał Sołtan i Godlewski) wzięli udział w posiedzeniu Wszechrosyjskiego Związku Inżynierów i Techników. W podjętej rezolucji protestowano przeciwko polityce rządu, wyrażono sympatię do narodu polskiego, zalecono Związkowi Polskich Inżynierów i Techników Królestwa Polskiego podjęcie rozmów z innymi stowarzyszeniami w celu utworzenia jednego, centralnego związku. To ostatnie zalecenie udało się zrealizować bardzo szybko, ponieważ już 23 listopada 1905 r. Związek doprowadził do powstania Zjednoczenia Związków Królestwa Polskiego. Oprócz inżynierów i techników do Zjednoczenia zgłosiły akces związki: kolejarzy, bankowców, farmaceutów i pracowników technicznych. W sumie organizacja liczyła 3000 – 4000 członków. Zjednoczenie przyjęło platformę polityczną Związku Polskich Inżynierów i Techników.

Działalność Związku zamarła wiosną 1906 r., a wkrótce potem Zjednoczenia Związków Królestwa Polskiego.

Literatura: H. Kiepuska, Inteligencja zawodowa Warszawy 1905 – 1907, Warszawa 1967 s. 75 – 76, 135 – 144, 148 – 152, 192 – 197, 224 – 241, 326, 344; H. Kiepuska, Warszawa w rewolucji 1905 – 1907, Warszawa 1974 s. 131, 153 – 156, 204, 228, 232, 280, 403, 406.

ZWIĄZEK POLSKICH INŻYNIERÓW I TECHNIKÓW W KIJOWIE

Okres działalności: okres I wojny światowej. **Siedziba:** Kijów. **Prezes:** Stefan Bryła.

Charakterystyka działalności

Stefan Bryła, prezes Związku, brał udział w Zjeździe Techników Polaków w Moskwie (23 – 28 IX/6 – 11 X 1917), wygłosił tam referat o szkolnictwie wyższym, wszedł w skład utworzonego wówczas Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji (zob.). Wiosną 1918 r., jak można przypuszczać, Związek połączył się z Oddziałem Charkowskim Stowarzyszenia Techników Polaków w Rosji tworząc Polskie Towarzystwo Techniczne na Rusi (zob.).

Źródło: Prace Zjazdu Techników Polaków w Moskwie 23 – 28 IX/6 – 11 X 1917 r. Cz. I – sza. Sprawozdania, Moskwa 1918 s. 3 – 6, 16, 17, 50 – 51.

Literatura: J. Piłatowicz, Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie 1898 – 1939. Cz. I. 1898 – 1918, Warszawa 1993 s. 154; T. Skarzyński, Bryła Stefan Władysław /w/ Słownik Biograficzny Techników Polskich, z. 6, Warszawa 1995 s. 18.

ZWIĄZEK POLSKICH INŻYNIERÓW KOLEJOWYCH

Okres działalności: 1919 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. Kola: Bydgoszcz, Gdańsk, Katowice, Kraków, Lwów, Poznań, Radom, Stanisławów, Toruń, Warszawa, Wilno. **Struktura organizacyjna:** Rada Główna, Zarząd Główny; komisje, sekcje. **Liczba członków:** 361 (1919), 915 (1929), 1065 (1939). **Prezisi:** K. Mikucki (1919), Ignacy Wolicki (1919 – 20), Witold Bieniecki (1920 – 23), Seweryn Andrzejewski (1923 – 26), Wiesław Gąssowski (1926 – 32), Stanisław Felsz (1932 – 33), Józef Bortnowski (1933 – 34), Marian Widawski (1934 – 39). **Sekretarze (od 1935 r. sekretarze generalni):** Alfred Landsberg (1919), Zygmunt Kacprowski (1919), Kazimierz Zipser (1919 – 21), Stanisław Wasilewski (1921 – 23), Mieczysław Niebieszczanski (1923 – 25), Stanisław Babiński (1925 – 27), W. Lebedziński (1927 – 32), Czekajewski (1932 – 33), Edward Dębski (1933 – 35), Jakub Sitko (1935 – 39).

Charakterystyka działalności

Związek Polskich Inżynierów Kolejowych (ZPIK) powołano z inicjatywy inżynierów warszawskich zatrudnionych w miejskiej dyrekcji kolejowej i Ministerstwie Kolei. W lutym 1919 r. powstał komitet organizacyjny mający na celu utworzenie ogólnopolskiej organizacji zajmującej się pracą naukową z zakresu kolejnictwa oraz obroną interesów zawodowych inżyniera kolejowego.

Zjazd organizacyjny odbył się 6 kwietnia 1919 r. w Warszawie; wybrano tymczasowy zarząd, którego przewodniczącym został K. Mikucki, a po jego rezygnacji Ignacy Wolicki.

Zadaniem Związku, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 13 listopada 1919 r., było zespolenie inżynierów kolejowych dla wspólnej pracy nad budową i rozwojem kolejnictwa polskiego oraz utrzymaniem sprawności kolei. Cele te ZPIK zamierzał realizować poprzez organizowanie zebrań i odczytów, wydawanie czasopism i książek poświęconych kolejnictwu, występowanie wobec władz w sprawach społecznych i technicznych. Nowy statut został zatwierdzony 23 czerwca 1935 r.

Komisja do Spraw Personalnych Zarządu Głównego ZPIK prowadziła stałą kartotekę członków, rezultaty jej prac ogłoszono w postaci list członków ZPIK w 1926 r. i 1939 r. 1 stycznia 1926 r. ZPIK liczył 866 członków, najliczniejsze były koła w Warszawie (309), Wilnie (128) i we Lwowie (111), najmniejsze w Poznaniu (24) i Katowicach (23). Spośród 866 członków aż 803 (92,7%) pracowało w Ministerstwie Kolei i dyrekcjach Polskich Kolei Państwowych (PKP), a w innych urzędach i biurach kolejowych 59 osób. Członkowie ZPIK kończyli 44 różne wyższe uczelnie techniczne w wielu krajach Europy. Z uczelni polskich najliczniejsza grupa ukończyła Politechnikę Lwowską (231), zaś zagranicznych: Instytut Inżynierów Komunikacji w Petersburgu (123), Instytut Technologiczny w Petersburgu (87), Instytut Politechniczny w Kijowie (61) i politechnikę wiedeńską (59).

Natomiast 1 lutego 1939 r. ZPIK liczył 1 065 członków. W dalszym ciągu najliczniejsze było koło w Warszawie (347), następnie we Lwowie (146) i w Wilnie (112), najmniejsze w Katowicach (62) i Bydgoszczy (53). Największa grupa osób pracowała w dyrekcjach okręgowych PKP (713, co stanowiło 66,9% członków ZPIK), przy czym 400 w służbie drogowej, 180 w służbie mechanicznej. W Ministerstwie Komunikacji pracowało 95, a w biurach PKP 32 członków ZPIK. Zdecydowana większość inżynierów pracujących na PKP należała do ZPIK, jedynie 248 nie zapisało się do ZPIK. W 1939 r. członkowie ZPIK kończyli 67 różnych uczelni technicznych, w tym m.in. Politechnikę Lwowską (315), Politechnikę Warszawską (256), War-

szawski Instytut Politechniczny im. cara Mikołaja II (18), Instytut Inżynierów Komunikacji w Petersburgu (89, w tym 33 emerytów), Instytut Technologiczny w Petersburgu (64), politechnikę w Gdańsku (21), politechnikę wiedeńską (19).

Członkowie ZPIK działali w następujących kołach: Warszawa (powstało w 1919 r., liczba członków: 1919 r. – 201, w 1939 r. – 347), Lwów (odpowiednio: 1919, 90, 146), Kraków (1919, 70, 104), Radom (1919, 52, 87), Wilno (1920, 60, 112), Stanisławów (1920, 37 – zlikwidowane w 1934 r. liczyło wówczas 47 osób), Poznań (1920, 18, 84), Gdańsk (1921, 54, zlikwidowane w 1933 r. liczyło wówczas 87 członków), Toruń (1934, 97, 70), Katowice (1924, 22, 62), Bydgoszcz (1931, 42 – skupiało inżynierów budujących kolei Śląsk – Bałtyk, zlikwidowane w 1934 r., ponownie wznowiło działalność w 1938 r. z 43 członkami, w 1939 r. – 53 członków). W kołach działały zazwyczaj następujące sekcje: ogólna, mechaniczna, budowlana, eksploatacyjna i odczytowa.

Przy Zarządzie Głównym działały Komisje: do Spraw Personalnych, Administracyjno-Finansowa, Statutowo-Regulaminowa, Emerytalna, Biblioteczna, Referat Bratniej Pomocy, Usprawnienia Kolejnictwa (z Sekcjami: Drogową, Mechaniczną, Ruchowo-Handlową, Ogólnoadministracyjną).

Zarząd Główny zajmował się problemami ogólnymi, m.in. sprawami pragmatyki służbowej, nomenklatury stanowisk służbowych, poprawy warunków bytowych inżynierów kolejowych, współdziałaniem ze Związkiem Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

W pierwszym okresie działalności Związek koncentrował się na zagadnieniach organizacji wewnętrznej i władz kolejowych, odbudowy linii kolejowych, warsztatów i taboru po zniszczeniach wojennych. Postulowano szybką rozbudowę linii kolejowych, zwłaszcza łączących ziemie dawnych trzech zaborów, pozostawienie sieci kolei w zarządzie państwowym, występowano w obronie tytułu inżyniera i w sprawie poprawy warunków materialnych inżynierów kolejowych. Związek opowiadał się za szybką budową linii kolejowej łączącej Górny Śląsk z pozostałymi ziemiami polskimi ze względu na potrzeby obrony państwa, konieczność wywiezienia węgla ze Śląska, którego

import zmniejszyły, a potem całkowicie zaprzestały Niemcy, oraz rozwój polskiego przemysłu hutniczego w innych rejonach. W latach 1919 – 1928 wysłano do Ministerstwa Kolei 18 memoriałów w sprawach bytowych inżynierów kolejowych. W innych memoriałach postulowano: opracowanie planu budowy nowych kolei, radykalną reorganizację kolei (poprzez decentralizację uprawnień administracji państwowej), szkolnictwa zawodowego i przepisów kolejowych.

Zgłaszano projekty organizacji Ministerstwa Komunikacji. Zagadnieniem tym zajęła się Komisja Usprawnienia Kolejnictwa utworzona w 1930 r., która opracowała zasady i kierunki reorganizacji PKP. Materiały z prac Komisji, zawierające propozycje znawców problemów kolejnictwa, takich jak Stefan Sztolcman i Józef Gieysztor, publikowano w „Inżynierze Kolejowym”. Postulowano powołanie do życia Rady Technicznej przy ministrze kolei – jako organu doradczego i opiniodawczego; w 1925 r. utworzono Radę, której prezesem został inż. Seweryn Andrzejewski – prezes Związku. Opiniowano ustawy wnoszone do Sejmu przez resort.

W latach 1921 – 39 odbyło się 17 Zjazdów Polskich Inżynierów Kolejowych z udziałem 200 – 300 uczestników. Pierwszy odbył się 30 października – 1 listopada 1921 r., ostatni 4 – 7 czerwca 1939 r. Na zjazdach omawiano w referatach (z reguły wygłaszano ich kilkanaście) m.in. następujące problemy: ogólne zasady eksploatacji kolejowej, naukowa organizacja pracy, premiowanie na kolejach, technika i prawoznawstwo w zarządzaniu kolejami, zasady organizacji wydziałów ruchu i wydziałów drogowych, zastosowanie polskiego stylu w architekturze w budownictwie kolejowym, sposoby walki z kamieniem kotłowym. Podczas zjazdów podejmowano uchwały w sprawach usprawnienia kolejnictwa, szkolenia zawodowego kolejarzy, kosztów przewozów kolejowych, planowania robót inwestycyjnych, warunków bytowych inżynierów kolejowych. Materiały z pierwszych trzech zjazdów (1921, 1922, 1923) publikowano w postaci odrębnych książek, od IV zjazdu w 1924 r. referaty publikowano na łamach „Inżyniera Kolejowego”.

Związek wypowiadał się w formie odezwo do inżynierów kolejowych m.in. w 1929 r. wydał odezwę proponującą popieranie wytwórczości krajowej,

bojkot obcych wyrobów, preferowanie eksportu, podniesienie krajowej wydajności pracy. W oficjalnych enuncjacjach ZPIK deklarował apolityczność, ale Zarząd Główny w swoich oświadczeniach na łamach „Inżyniera Kolejowego” jednoznacznie sympatyzował z sanacją. Np. w 1935 r. ZPIK poparł zmiany polityczne zawarte w konstytucji kwietniowej i wezwał inżynierów kolejowych do powszechnego udziału w wyborach; w 1937 r. zgłoszono akces do Obozu Zjednoczenia Narodowego.

Działalność kół koncentrowała się głównie na akcji odczytowej, najaktywniejsze w tym względzie było Koło w Warszawie, które w najlepszych latach organizowało około 10 odczytów rocznie, jednak przy dość słabej frekwencji 12 – 20 osób. Aktywność innych kół w tym względzie była znacznie słabsza, niekiedy organizowano zaledwie dwa odczyty rocznie. M.in. wygłoszono następujące referaty: A. Landsberg – „Organizacja kolejnictwa polskiego” (1922), Aleksander Wasiutyński – „Przebudowa Węzła Warszawskiego” (1922), Zygmunt Klamborowski – „Elektryfikacja kolei w Polsce” (1922), Gilson – „O kolejach belgijskich” (1923) – w języku francuskim, Harcań – „Śląsk w rozwoju komunikacji Rzeczypospolitej” (1923), E. Dalewski – „Psychotechnika wobec zagadnienia prawidłowej organizacji pracy w kolejnictwie” (1923).

Poszczególne koła przygotowywały referaty na zjazdy, organizowały wycieczki krajowe i zagraniczne, które miały nie tylko charakter turystyczny, ale także zawodowy, np. wycieczka członków Koła w Poznaniu została przyjęta m.in. przez Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów w Jugosławii, a jej owocem były publikacje w „Inżynierze Kolejowym” (1932 nr 11) pod ogólnym tytułem „Koleje Jugosławii”, omówiono w nich organizację ministerstwa, tabor kolejowy i służbę finansową. Koło w Warszawie organizowało kursy dokształcające dla torowych i przewodników.

W końcu marca 1920 r. propozycję wydawania organu ZPIK zgłosiło Koło w Krakowie, w Warszawie myślano o wydawaniu miesięcznika „Komunikacje”, ale brak środków finansowych stanął na przeszkodzie realizacji tych postulatów. Wprowadzono je w życie dopiero 1 września 1924 r., kiedy to ukazał się pierwszy numer miesięcznika „Inżynier Kolejowy”, którego redak-

torami naczelnymi byli: Stefan Sztolcman (1924 – 33), Stanisław Wasilewski (1933 – 38), Bohdan Cywiński (1938 – 39). Funkcje redaktorów odpowiedzialnych pełnili: Aleksander Pawłowski (1924 – 28), Wiesław Gąssowski (1928 – 29, 1932 – 33), Bogumił Hummel (1929 – 32, 1934 – 39). Każdy numer zawierał: artykuły, kronikę krajową i zagraniczną, przegląd pism, bibliografię, recenzje, dział „różne”, ruch służbowy, rubrykę „Ze Związku Polskich Inżynierów Kolejowych” – tu m.in. publikowano sprawozdania z działalności ZPIK. Od nr 1 w 1925 r. redakcja wprowadziła nowy dział pt. „Kącik językowy”. Od maja 1927 r. przystąpiono do wydawania oddzielnego dodatku pt. „Przegląd Zagranicznego Piśmiennictwa Kolejowego”. Nakład „Inżyniera Kolejowego” wynosił początkowo 800 egzemplarzy, od końca lat 20. sięgał 1 600 egzemplarzy.

Związek publikował broszury będące zbiorem tekstów wcześniej prezentowanych na łamach „Inżyniera Kolejowego” (m.in. B. Cywiński, „Kolejnictwo w dobie kryzysu”, Warszawa 1932).

Władze ZPIK postanowiły nie zakładać biblioteki przy Zarządzie Głównym, a inicjatywę w tym względzie pozostawiono kołom, np. w Kole Katowickim biblioteka liczyła w 1934 r. – 117 tomów. Od 1928 r. ZPIK czynił bezskuteczne starania w Ministerstwie Komunikacji zmierzające do utworzenia Centralnej Biblioteki Komunikacyjnej.

ZPIK był współorganizatorem Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob. Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych), od 1935 r. należał do Naczelnej Organizacji Inżynierów RP (zob.), Ligi Drogowej (zob.), Komitetu Stowarzyszeń Pracowników Kolejowych. Podejmował wysiłki zmierzające do utworzenia Związku Polskich Inżynierów Komunikacyjnych, które skończyły się niepowodzeniem. W 1932 r. Koło Katowickie Zrzeszenia Polskich Stowarzyszeń Technicznych na Śląsku (zob.).

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Związku.

Wydawnictwa ciągłe:

Inżynier Kolejowy. Warszawa 1924 – 1939

Przegląd Zagranicznego Piśmiennictwa Kolejowego. Warszawa 1927 – 1939

Dodatek do „Inżyniera Kolejowego”.

Źródła: Statut Kasy Koleżeńskiej Członków Koła Warszawskiego Związku Polskich Inżynierów Kolejowych, Warszawa 1935; Sprawozdanie z działalności Związku Polskich Inżynierów Kolejowych, „Wiadomości Stałej

Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych" 1924 nr 1 – 3 s. B10 - B12; Związek Polskich Inżynierów Kolejowych, „Mechanik” 1922 nr 4 s. 113; Związek Polskich Inżynierów Kolejowych, „Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1923 nr 4 s. B15 – B16, 1924 nr 1 – 3 s. B10 – B12; Rozmaitości. Opinia Związku Polskich Inżynierów Kolejowych o potrzebie budowy nowych linii kolejowych, „Czasopismo Techniczne” 1923 nr 21 s. 314 – 315; O reorganizacji ustroju władz kolejowych (Memoriał Związku Polskich Inżynierów Kolejowych, dotyczący projektu „Ustawy o naprawie skarbu Rzeczypospolitej”), „Przegląd Techniczny” 1923 nr 35 s. 346 – 348; Z Koła Krakowskiego Związku Polskich Inżynierów Kolejowych, „Inżynier Kolejowy” 1924 nr 3 s. 59; Kronika krajowa. Rada Techniczna przy Ministrze Kolei, Tamże 1925 nr 6 s. 161; Towarzystwa i instytucje naukowe, „Nauka Polska” t. VII (1927) s. 391; Z Związku Polskich Inżynierów Kolejowych, „Inżynier Kolejowy” 1928 nr 1 s. 32 – 33, nr 8 s. 265, 1931 nr 1 s. 34 – 36, nr 6 s. 199 – 200, nr 8 s. 252 – 254, nr 9 – dołączony druk ulotny o własnej siedzibie, 1932 nr 4 s. 95, nr 8 s. 171 – 177, 1933 nr 12 s. 314, 1935 nr 5 s. 158, nr 7 s. 221 – 222, 1937 nr 3 s. 128, 1938 nr 3 s. 92; Z życia towarzystw technicznych, „Technik” 1928 nr 10 s. 252; Związek Polskich Inżynierów Kolejowych, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1929 nr 6 s. B68 – B70; Uchwały XII Zjazdu Delegatów do Rady Głównej Związku Polskich Inżynierów Kolejowych w dn. 28 – 29 marca 1930, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1930 nr 22 s. A104, nr 23 s. A108; XVI Zjazd Delegatów do rady Związku Polskich Inżynierów Kolejowych w dn. 12 i 13 marca 1932, Tamże 1932 nr 10 s. A55 – A56; Komunikat Zrzeszenia Polskich Stowarzyszeń Technicznych na Śląsku, „Technik” 1933 nr 2 s. 79; Obywatele kolejarze, „Inżynier Kolejowy” 1935 nr 8 s. 224 – 225.

Literatura: E. Assbury, Stefan Sztolcman, Stanisław Wasilewski, Bohdan Cywiński – redaktorzy „Inżyniera Kolejowego”, „Prasa Techniczna” 1987 nr 1 s. 27 – 31; J. Piłatowicz, Związek Polskich Inżynierów Kolejowych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 258 – 260 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełniono i rozszerzono.

ZWIĄZEK POLSKICH INŻYNIERÓW LOTNICZYCH

Okres działalności: 1928 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Koła:** Biała Podlaska, Lublin. **Struktura organizacyjna:** Walne Zgromadzenie, Zarząd; komisje, sekcje. **Biblioteka:** 50 tytułów czasopism. **Liczba członków:** 26 (1928), 39 (1930), 205 (1938), 250 (1939). **Prezisi:** Gustaw Andrzej Mokrzycki (1928 – 29), Mieczysław Kurman (1929 – 30), Ryszard Bartel (1931), Roman Rosinkiewicz (1932 – 33), Stanisław Krzyczkowski (1934 – 35), Aleksander Seńkowski (1936 – 37), Wilhelm Challier (1937 – 39), Jerzy Bukowski (1939). **Sekretarze:** Wacław Zaremba (1936 – 37), Michał Skarbiński (1937), Stanisław Dudziński (1937 – 38), Eryk Kosko (1938 – 39), Wojciech Dostatni (1939).

Charakterystyka działalności

Pierwszą próbę założenia stowarzyszenia lotniczego podjęto w ramach Stowarzyszenia Techników w Warszawie, w 1909 r. grupa członków tego Stowarzyszenia wystąpiła z propozycją powołania do życia Koła Awiatyków i Automobilistów, co zrealizowano w tymże 1909 r. organizując Koło Lotnicze. Zanim zaczęło ono na dobre działalność władze carskie zażądały likwidacji, jak można sądzić z inspiracji wojska, a Stowarzyszenie musiało się temu podporządkować w 1910 r. obawiając się o los całej organizacji. Na początku grudnia 1919 r. powstało Koło Żeglugi Napowietrznej Stowarzyszenia Techników w Warszawie, którego prezesem został E. Wasilewski, a sekretarzem Jan Kawecki. Zapewne nie zdołało ono rozpocząć działalności, albowiem w maju 1922 r. utworzono Koło Techników Lotniczych, posiedzenie organizacyjne odbyło się dopiero 9 maja 1923 r. Do zarządu wybrano m.in. Czesława Witoszyńskiego, prof. Karola Taylora oraz Mieczysława Pietraszka, ten ostatni był wieloletnim przewodniczącym Koła, które w 1929 r., ale już pod nazwą Koła Inżynierów Lotniczych, zawiesiło działalność, aby już więcej nie odrodzić się w Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie (zob.).

Likwidacja Koła związana była z powstaniem samodzielnego Związku Polskich Inżynierów Lotniczych (ZPIL). Inicjatorem powołania Związku był G. A. Mokrzycki, a wśród założycieli byli obok niego Piotr Borejsza i Eugeniusz Roland. Zebranie konstytucyjne ZPIL odbyło się 22 marca 1928 r.

Celem Związku, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 31 grudnia 1930 r. było m.in.: „1) propagowanie i popieranie wszystkich poczynań, zmierzających do rozwoju wiedzy lotniczej, przemysłu lotniczego, komunikacji lotniczej i samodzielnych wysiłków konstrukcyjnych, 2) popieranie technicznego szkolnictwa lotniczego, przez ułatwienie kształcenia się w kraju i za granicą”. Cele te zamierzano realizować poprzez: zebrania odczytowe i dyskusyjne, kursy dokształcające, wydawanie książek i własnego czasopisma, założenie biblioteki i czytelní.

Środki na działalność pochodziły ze składek członkowskich i dofinansowania Ministerstwa Spraw Wojskowych.

Główną formą działalności ZPIL było organizowanie odczytów; w latach 1928 – 39 ogłoszono ich 130, głównie na temat osprzętu i wyposażenia samolotów, ich konstrukcji, silników stosowanych w samolotach, paliw i smarów oraz warunków rozwoju przemysłu lotniczego. Autorami odczytów byli m.in.: Wsiewołod Jakimiuk, J. Bukowski, Franciszek Janik, W. Challier, Cz. Witoszyński, Jan Tuszyński, Jarosław Naleszkiewicz, a także inżynierowie z Francji, Niemiec i Anglii, np. L. Breguet, Frank W. Caldwell. Najnowsze osiągnięcia techniczne i metody badań prezentowano dzięki współpracy z firmami zagranicznymi, w wyniku dobrych kontaktów z inż. B. Hoppenfeldem, przedstawicielem na Polskę firmy Askania – Werke A.G. z Berlina, zorganizowano w 1936 r. dwa odczyty: inż. Roux (dyrektor tej firmy) – „Nowe metody fotografowania i wyznaczania torów w locie”, inż. Behrmana – „Nowe metody badania drgań”.

Przedstawiciele Związku wygłosili na I Polskim Kongresie Inżynierów we Lwowie w 1937 r. dwa referaty: „Zagadnienia przemysłu lotniczego na tle planu gospodarczego świata technicznego” (Adam Karpiński), „Zagadnienia komunikacji lotniczej w Polsce” (Wacław Makowski).

W drugiej połowie lat 30. ZPIL organizował wycieczki na salony lotnicze do Paryża i Mediolanu, popierał finansowo indywidualne wyjazdy na kongresy i zjazdy naukowe związane z lotnictwem. Ogłaszał konkursy na nowe rozwiązania techniczne, głównie w silnikach przeznaczonych dla lotnictwa. Jesienią 1938 r. powołano Komisję Reformy Studiów Lotniczych; w maju 1939 r. przekazano Politechnice Warszawskiej memoriał postulujący utworzenie samodzielnego wydziału lotniczego tej uczelni.

Od lutego 1931 r. ZPIL uważał za swój organ prasowy miesięcznik „Przegląd Lotniczy” wydawany przez Ministerstwo Spraw Wojskowych; w latach 1936 – 39 oficjalnym organem Związku był miesięcznik „Techniczne Nowości Lotnicze” (od 1938 r. pt. „Technika Lotnicza”), redagowane przez J. Tuszyńskiego, a wydawane przy wsparciu finansowym Zrzeszenia Polskich Przemysłowców Lotniczych.

ZPIL ściśle współpracował ze Stowarzyszeniem Inżynierów Mechaników Polskich (zob.), Towarzystwem Wiedzy Wojskowej oraz Ligą Obrony Powietrz-

nej i Przeciwigazowej (zob.). Od 1936 r. był członkiem Naczelnej Organizacji Inżynierów RP (zob.).

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Związku. Kontynuatorem jego prac po wojnie było utworzone w 1947 r. Koło Polskich Inżynierów i Techników Lotniczych Stowarzyszenia Inżynierów i Techników Mechaników Polskich, przekształcone następnie w Sekcję Lotniczą SIMP.

Wydawnictwa ciągłe:

Technika Lotnicza. Warszawa 1936 – 1939

W latach 1936 – 1937 tytuł Techniczne Nowości Lotnicze.

Źródła: Centralne Archiwum Wojskowe, Biuro Personalne Ministerstwa Spraw Wojskowych, sygn. 28, Pismo Związku Polskich Inżynierów Lotniczych do Ministerstwa Spraw Wojskowych z 18 V 1931 r. i Notatka o Związku Polskich Inżynierów Lotniczych V – XI 1931 r.; Tamże, Instytut Technicznego Uzbrojenia 1922 – 39, sygn. 34, Odczyty organizowane przez Związek Inżynierów Lotniczych w Warszawie (1936); Stowarzyszenie Techników w Warszawie. Sprawozdanie z działalności Stowarzyszenia Techników za rok 1910, „Przegląd Techniczny” (dalej „PT”) 1911 nr 26 s. 335; Z towarzystw technicznych. Stowarzyszenie Techników w Warszawie, „PT” 1909 nr 8 s. 99; Stowarzyszenie Techników w Warszawie, „PT” 1909 nr 51 (różowa wkładka) s. 1; Zrzeszenia techniczne. Założenie Koła Techników Lotniczych, „PT” 1923 nr 22 s. 222; Komunikaty Rady, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „PT”) 1919 nr 31 s. 232

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Polskich Inżynierów Lotniczych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 260 – 262 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło uzupełniono.

ZWIĄZEK POLSKICH TECHNIKÓW WIERTNICZYCH I NAFTOWYCH W BORYSŁAWIU

Okres działalności: 1905 – 1939. (Nazwa poprz.: 1905 – 1920 lub 1921 Związek Techników Wiertniczych). **Siedziba:** Borysław. **Struktura organizacyjna:** Wydział, komisje. **Biblioteka:** beletrystyczna w Borysławiu. **Liczba członków:** 76 (1905), 150 (1910), 185 (1937), 238 (1938). **Prezesi (przewodniczący):** Tadeusz Kuscheè (1905), Paweł Setkowicz (1905, 1908 - 1909), Władysław Włodarczyk (1906), Julian Pierściński (1906 – 1908), J.F. Heindrich (1909), Franciszek Brugger (1909 – 1914), Józef Lewicki (1914 - ?), Zygmunt Bittmar (1921), Tadeusz Łaszcz (1934 – 1938), Wiktor Bobrowski (1938 – 1939). **Sekretarze:** Bolesław Glazer (1905), Stanisław Hennig (1906 – 1911), Konrad Zakrzewski (1911), Aleksander Kła-

ften (1912), Roman Kulicki (1935 – 1936), Władysław Stasiowski (1936 – 1937), Kazimierz Mościcki (1937 – 1939).

Charakterystyka działalności

Związek powstał w końcu lutego 1905 r., skupiał średni personel kopalń ropy naftowej, głównie kierowników kopalń; dążył do ochrony interesów tej kategorii pracowników. Do jego zadań należało: prowadzenie działalności naukowej, mającej na celu rozwój wiertnictwa naftowego i podniesienie znaczenia przemysłu naftowego w społeczeństwie oraz ochrona uprawnień i interesów zawodowych i technicznych kierowników zakładów przemysłowych, związanych z górnictwem naftowym. Środki na działalność pochodziły ze składek członkowskich.

Do głównych działaczy, oprócz prezesów i sekretarzy, należeli: Józef Dawidowicz, Stanisław Łukawiecki, Henryk Julian Floryan, Julian Florian Hendrich, Adam Kобрzyński, Bolesław Kruszewski, Alfred Stocker, Konrad Zakrzewski, Władysław Dunka de Sajo, Jan Longschamps, Władysław Rzepecki, Wincenty Tołoczko, Józef Dembowski, Kazimierz Komar.

Początkowo działalność ograniczała się do obrony interesów członków stowarzyszenia. W 1905 r. rozesłano do wszystkich firm naftowych odezwę, żądając aby ubezpieczyły one urzędników. Również tematyka odczytów koncentrowała się wokół problemów zawodowych kierowników kopalń naftowych. Do Wydziału Krajowego wysłano (1906) memoriał w sprawie szkoły górniczo-wiertniczej. Ogłaszano konkursy, np. w 1907 r. na projekt profilu otworu świdrowego, uwzględniającego głębokość, pokłady, rurowanie, postęp i czas wiercenia, produkcję.

W latach 1907 – 1908 związek wydawał „Przegląd Techniczny Naftowy” jako dodatek do czasopisma „Nafta”, początkowo redagował go Józef Gruszkiewicz, a od 1 czerwca 1908 r. Stanisław Szczepanowski, ale już tylko przez kilka numerów. Na łamach „Przeglądu Technicznego Naftowego” ukazywały się artykuły członków stowarzyszenia, np. Józefa Grzybowskiego – „Przyczynek do geologii Borysławia”, Władysława Włodarczyka – „O wierceniu na linie stalowej”. Publikowano memoriały, w 1908 r. żądano od Ministerstwa Rolnictwa zwiększenia rygorów przy doborze kierowników

kopalń i poszerzenia ich kompetencji. Z wydawania tego dodatku musiano wycofać się wskutek małego zainteresowania techników. Natomiast w latach 1908 – 1909 wydawano „Polski Kalendarz Naftowy”. Członkowie związku wzięli udział w XXII Międzynarodowym Zjeździe Inżynierów i Techników Wiertniczych we Lwowie 30-31 sierpnia 1908 r., na którym wygłosili kilka referatów, m.in. Franciszek Brugger – „Rozwój galicyjskiego systemu wiercenia”.

Mimo niepowodzeń związanych z upadkiem „Przeglądu Technicznego Naftowego” Związek Techników Wiertniczych w Borysławiu nie zrezygnował z wydawania własnego, samodzielnego organu prasowego. W 1911 r. rozpoczął wydawanie „Ropy” z podtytułem „Przemysł. Handel. Technika. Piśmiennictwo”. Był to dwutygodnik poświęcony sprawom przemysłu naftowego, głównie zagadnieniom technicznym. Do realizacji szeroko i ambitnie nakreślonego programu miała przyczynić się dwujęzyczność „Ropy” – jedna szpalta w języku polskim, druga w niemieckim. W latach 1912 – 1914 „Ropa” drukowana była z dodatkiem „Dzienne Wykazy Galicyjskiej Produkcji Ropy”. W ciągu blisko 4 lat ukazywania się „Ropy” zamieszczono na jej łamach około 250 artykułów. W połowie dotyczyły one zagadnień związanych z wiertnictwem i przemysłem naftowym w kraju. Ponadto zajmowano się gazem ziemnym, geologią, analizą i przeróbką ropy, przemysłem naftowym na świecie, a także szkolnictwem, zagadnieniami ekonomicznymi.

„Ropa” miała kolejno kilku redaktorów naczelnych: F. Bruggera (1911 – 1912), Czesława Załuskiego i Stanisława Olszewskiego (1912 – 1913) – wspólnie, dra Bartha. Istotną rolę odegrał Zygmunt Klemensiewicz, pełniący od 1912 r. funkcję sekretarza redakcji.

W 1920 r. lub 1921 r. przekształcono Związek Techników Wiertniczych w Związek Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu z filiami w Krośnie i Bitkowie. Niewiele wiadomo o jego działalności w latach dwudziestych, aktywizuje się dopiero w latach trzydziestych, zwłaszcza w ich drugiej połowie. Wówczas za główne zadanie związku uznano „dążność do uregulowania stosunków pracy i płacy wśród kierowników kopalń”. Walczono o umowy zbiorowe dla kierowników kopalń, organizowano

nawet w tym celu strajki (1939). Do najaktywniejszych działaczy w tym okresie należeli m.in. Aleksander Kahl, Robert Binder, Salomon Wolfsthal, Maurycy Freund, Adam Pikulski, Mieczysław Tyszkiewicz, Zbigniew Michalewski, Bolesław Twardzicki, Edward Faulhammer, Józef Drzyzga, Tadeusz Serwatka, Karol Katz, Bronisław Zaczek, Alojzy Trnobrasky. Członkami honorowymi byli: Tadeusz Chłapowski (1938) - dyrektor Towarzystwa Naftowego „Galicja” – i Feliks Łodziński (1939) – w przeszłości pełniący również funkcje dyrektorskie.

Przedstawiciele związku wyraźnie zaznaczyli swoją obecność na Zjazdach Naftowych, np. w 1938 r. X Zjazd Naftowy we Lwowie poparł inicjatywę Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu zmierzającą do stworzenia funduszu dla pracowników naukowych, którego zadaniem miała być adaptacja najnowszych zdobyczy techniki do warunków polskiego przemysłu naftowego oraz jego racjonalizacji i modernizacji. Od 1937 r. zaczęły funkcjonować w związku dwie komisje: Spraw Zawodowych i Naukowa. Pierwsza zajmowała się opracowaniem projektu nowelizacji przepisów bezpieczeństwa ruchu kopalń naftowych, natomiast druga organizowaniem odczytów o najnowszej technice wiertniczej i w przemyśle naftowym. Rocznie wygłaszano kilka odczytów, np. A. Trnobrasky – „Historia rozwoju nauki geologii” (1937), Edmund Katz – „Czyszczenie ropy na kopalni” (1937), Jan Kanty Czyrek – „Budowa nowych dróg w Polsce” (1937), W. Skibiński – „O różdżkarstwie” (1937).

W obronie statusu kierownika kopalni wysyłano do władz memoriały (1937), zgłaszano uwagi do projektu naftowej ustawy górniczej (1937). Specjalna komisja pod kierownictwem Wiktora Bobrowskiego ustaliła w 1938 r. wytyczne w sprawie ochrony wylotu rur wiertniczych przed skutkami pożaru i maskowania obiektów kopalnianych. Wytyczne zostały przyjęte przez Okręgowy Urząd Górniczy.

Tuż przed wybuchem II wojny światowej władze stowarzyszenia zwróciły się do członków o poparcie dla rządu i armii. W krótkim czasie na Fundusz Obrony Narodowej zebrano przeszło 5 000 zł.

Związek wydał kilka wartościowych pozycji. Przede wszystkim „Technika naftowego” (Borysław 1932). Był to podręcznik dla kierowników kopalń, dozorów ruchu i zakładów pomocniczych. Książka uzyskała bardzo pochlebny recenzję prof. Zygmunta Saryusza – Bielskiego. Opublikowano również „Atlas wiertniczy” i „Instrukcję dla motorowych”. Od 10 kwietnia 1937 r. rozpoczęto wydawanie „Biuletynu Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu”, którego nakład wahał się od 350 do 600, czasami 700 egzemplarzy, a numer specjalny (1939 nr 1) poświęcony akcji o zawarcie umowy zbiorowej dla pracowników umysłowych przemysłu naftowego wyszedł w nakładzie 2 200 egzemplarzy. „Biuletyn” był początkowo redagowany przez komitet redakcyjny, zaś od połowy 1938 r. funkcję redaktora objął Mikołaj Schiller, a od początku 1939 r. Bolesław Twardzicki. Publikowano w nim informacje o działalności związku, sprawozdania z odczytów, komunikaty, streszczenia artykułów z czasopism fachowych krajowych i zagranicznych. Zamieszczano także artykuły członków związku, często obszerne, ciągnące się przez wiele numerów, np. T. Łaszcz – „Z kłopotów kierownika” (1937), S. Wolfsthal – „Ilościowy pomiar gazu ziemnego” (1937), Jan Czastka – „Współczesne kierunki w dziedzinie eksploatacji ropy” (1938), Adam Radłowski – „Zastosowanie urządzenia do przepompowania o długim skoku do żurawi używanych w Zagłębiu Borysławskim” (1938).

Związek konkurował z Kołem Kierowników Kopalń i Techników Naftowych przy Związku Zawodowym Pracowników Umysłowych Przemysłu Naftowego, ale od kwietnia 1938 r. postanowiono występować wspólnie w sprawach zawodowych dotyczących ogółu kierowników kopalń. W lutym 1939 r. nastąpiło rozwiązanie Koła, a jego niemal wszyscy członkowie przystąpili do Związku. W lutym 1938 r. Związek przystąpił do Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Technicznych (zob.), z której wystąpił w czerwcu 1939 r. Przedstawiciele Związku brali udział w I Polskim Kongresie Techników w Warszawie 3 – 4 grudnia 1938 r. Związek należał także do organizacji zawodowych: Zespołu Stowarzyszeń Pracowników Umysłowych Przemysłu Naftowego (późniejsza nazwa Związek Zawodowy Pracowników Umysłowych

wych Przemysłu Naftowego w Polsce), a od 1 września 1938 r. do Unii Związków Zawodowych Pracowników Umysłowych.

W końcu 1937 r. Związek otworzył bibliotekę i czytelnię. Bibliotekarzem był Teodor Schmer.

Wydawnictwa ciągłe:

„Przegląd Techniczny Naftowy”. Lwów 1907 – 1908. Dodatek do „Nafty”.

„Ropa”. Borysław 1911 – 1914

„Dzienne Wykazy Galicyjskie Produkcji Ropy”. Borysław 1912 – 1914. Dodatek do „Ropy”.

„Biuletyn Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu”. Borysław 1937 – 1939

Źródła: Doroczne Walne Zgromadzenie członków Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu (1938), „Biuletyn Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu” 1939 nr 5-6 s.57 – 61; Sprawozdanie z X Zjazdu Naftowego, „Przemysł Naftowy” 1938 nr 11 s.290; Kronika, „Nafta” 1905 nr 9 s.139, nr 11 s.171, nr 15 s.237, 1906 nr 19 s.304 – 305; Kronika, „Przegląd Techniczny Naftowy” 1907 nr 3 s.15, nr 7 s.36, nr 8 s.42; Wiadomości ze Związku, „Przegląd Techniczny Naftowy” 1908 nr 1 s.4, nr 4 s.23, nr 5 s.29, nr 8 s.43; Wiadomości bieżące, „Nafta” 1931 nr 1 s.30, 1933 nr 1 – 2 s. 24 – 25, 1934 nr 1 – 3 s. 23, 1936 nr 5 s.171, 1937 nr 4 s.130, 1938 nr 5 s.113; Wiadomości bieżące, „Przemysł Naftowy” 1933 nr 2 s.51 – 52, 1934 nr 2 s.52, 1935 nr 5 s.157, 1936 nr 8 s.256, 1937 nr 7 s.176, 1939 nr 5 s.150, nr 11 s.321; Z życia organizacyjnego. „Biuletyn Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu” 1937 nr 1 s.2 – 4, nr 2 s.8 – 13, nr 3 s.25, nr 4 s.39, nr 5 s.62 – 65, nr 8 s.100, 1938 nr 2 s. 22 – 24, nr 3 s.37 – 38, nr 4 s.57 – 59, nr 5 s.73, nr 7 s.128 – 129, nr 9 s.166 – 168, nr 12 s.237, 1939 nr 1 – 3 s.17-18, nr 4 s.47.

Literatura: Sprawa ubezpieczenia urzędników naftowych, „Nafta” 1905 nr 14 s.217 – 218; XXII Międzynarodowy Zjazd Inżynierów i Techników Wiertniczych, „Nafta” 1908 nr 17 s.255 – 259; Od wydawnictwa. „Przegląd Techniczny Naftowy” 1908 nr 10 s.49; Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1910 s. 944, 1911 s. 1032, 1912 s. 1043; Wnioski komisji przyjęte do wiadomości przez O.U.G., „Biuletyn Związku Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu” 1938 nr 10 s.182 – 183; L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.601 – podana tu liczba członków – 400 (1924) jest znacznie przesadzona; J. Jaros, Dzieje polskiej kadry technicznej w górnictwie (1136 – 1976), Warszawa – Kraków 1978 s.192 – 193; W. Pawłowski, Związek Techników Wiertniczych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 265 – 266 – autor omówił tylko Związek Techników Wiertniczych; H. Starostka – Chrzanowska, Wydawcy i redaktorzy „Przeglądu Technicznego Naftowego” (1907 – 1908) oraz „Ropy” (1911 – 1914), „Prasa Techniczna” 1989 nr 3 s.27 – 30; J. Piłatowicz, Związek Polskich Techników Wiertniczych i Naftowych w Borysławiu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 181 – 183.

ZWIĄZEK POLSKICH ZRZESZEŃ MIERNICZYCH

Okres działalności: 1933 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Prezydium. **Liczba członków:** 8 (1933). **Pre-**

zes: Władysław Surmacki (1933 – 39). **Sekretarz:** Wacław Krzyszkowski (1933 – 39).

Charakterystyka działalności

Międzynarodowa Federacja Geodetów (Federation Internationale des Geometres – FIG) utworzona została na III Międzynarodowym Kongresie Mierniczych w Paryżu 15 - 28 października 1926 r. Do 1933 r. członkiem FIG był Związek Mierniczych Przysięgłych, ale obejmował on tylko część mierniczych polskich, dlatego powstała myśl utworzenia stałej reprezentacji wszystkich polskich mierniczych na arenie międzynarodowej. Już w 1932 r. kilka większych zrzeszeń mierniczych postanowiło w tym celu zawiązać wspólną organizację; 13 lipca 1933 r. odbyło się posiedzenie Komisji Porozumiewawczej przy Związku Mierniczych Przysięgłych (zob.), a 31 lipca 1933 r. związek ten zwołał Zjazd Delegatów Zrzeszeń, w którym wzięli udział przedstawiciele: Izby Inżynierskiej we Lwowie, Koła Inżynierów Mierniczych przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie (zob.), Koła Inżynierów Mierniczych i Melioracyjnych przy Stowarzyszeniu Inżynierów i Architektów w Poznaniu (zob.), Stowarzyszenia Mierniczych Województwa Śląskiego (zob.), Związku Mierniczych Polskich (zob.), Związku Mierniczych Przysięgłych.

Na zjeździe tym podjęto uchwałę o utworzeniu wspólnej organizacji pod nazwą Związek Polskich Zrzeszeń Mierniczych. Przystąpiły do niego wyżej wymienione organizacje, a tuż po zjeździe akces zgłosiły Centralne Stowarzyszenie Państwowych Inżynierów Mierniczych we Lwowie i Związek Mierniczych Przysięgłych na Polesiu (zob.). Do Prezydium Związku weszli: W. Surmacki (prezes), Marian Bilski (wiceprezes), M. Maksyś (wiceprezes), Stanisław Kluźniak (skarbnik), W. Krzyszkowski (sekretarz), J. Romański, Leopold Zarębski.

Związek, którego statut został zatwierdzony 26 maja 1934 r., miał za zadanie: „reprezentowanie zawodu mierniczego poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej”, a w szczególności: „zjednoczenie polskich zrzeszeń mierniczych i technicznych dla reprezentowania zawodu mierniczego na terenie międzynarodowym”; przystąpienie i należenie do międzynarodowej federacji

mierniczych, względnie do innych zagranicznych organizacji o pokrewnych celach; zajmowanie się wszelkimi sprawami, wynikającymi z tytułu reprezentowania polskich zrzeszeń mierniczych na terenie międzynarodowym. Poprzez swoich delegatów miał prawo uczestniczyć w zjazdach i konferencjach, urządzanych przez organizacje międzynarodowe oraz organizować w kraju zjazdy i kongresy zrzeszeń międzynarodowych, urządzać odczyty, wykłady i wystawy oraz prowadzić działalność wydawniczą.

Członkiem Związku mogło zostać każde zrzeszenie miernicze lub techniczne, posiadające sekcję mierniczą.

Zasięgiem swego działania obejmował teren całego kraju. Środki na działalność pochodziły ze składek członków, dochodów ze sprzedaży wydawnictw, organizowanych imprez oraz ofiar, zapisów i subwencji państwowych i samorządowych.

Od 1934 r. Związek organizował coroczne Zjazdy Delegatów, w których udział brali przedstawiciele skupionych w nim organizacji mierniczych.

Związek przystąpił do FIG. Delegatem na Sesje Komitetu Permanentnego FIG był podpułkownik inż. Władysław Surmacki, który brał aktywny udział w przygotowaniu projektu statutu FIG na sesji w Rzymie (1934). W 1934 r. członkami FIG było 14 stowarzyszeń z następujących krajów: Anglii, Belgii, Czechosłowacji, Danii, Francji, Hiszpanii, Holandii, Włoch, Jugosławii, Łotwy, Polski, Rumunii, Szwajcarii i Szwecji.

Na V Kongresie FIG w Londynie 18-21 lipca 1934 r. na ogólną liczbę 54 Polska zgłosiła 9 referatów, m.in. prof. Jana Piotrowskiego – „Program wyższych studiów mierniczych w Polsce”, inż. W. Surmackiego – „O potrzebach samorządu zawodowego”. Ten ostatni został wybrany jednym z dwu wiceprezesów FIG na lata 1934 -1938. Na VI Kongresie FIG w Rzymie 4 – 10 października 1938 r. delegatami Związku Polskich Zrzeszeń Mierniczych byli W. Surmacki i inż. W. Sztompke. Spośród 35 nadesłanych referatów 4 pochodziły z Polski, m.in. inż. Franciszka Zolla – „Przebudowa katastru w Polsce” i inż. J. Kobylińskiego – „Zakres działania, szkolnictwo i organizacja zawodu mierniczego w Polsce”. Pierwszym wiceprezesem FIG na lata 1938 -1942 został W. Surmacki, który był przewidywany na prezesa w latach

1942 -1946, a jego wyboru miano dokonać na VII Kongresie Międzynarodowym FIG w 1942 r. w Warszawie.

Wybuch wojny w 1939 r. przerwał prace Związku Polskich Zrzeszeń Mierniczych i FIG.

Literatura: Kronika. Ze Związku Polskich Zrzeszeń Mierniczych, „Biuletyn Koła Inżynierów Mierniczych” (dodatek do „PT”) 1938 nr 11 s. 30; Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich. Warszawa 1970 s.49, 134 – 145; B. Krajewska – Tartakowska, J. Piłatowicz, Związek Polskich Zrzeszeń Mierniczych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 183 – 185.

ZWIĄZEK POLSKICH ZRZESZEŃ TECHNICZNYCH

Okres działalności: 1922 – 1938. (Nazwa poprzednia: 1922 – 24 Stała Delegacja Polskich Zrzeszeń Technicznych). **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Zarząd; komisje. **Liczba członków:** 21 stowarzyszeń (1924), 27 stowarzyszeń (1931), 29 stowarzyszeń (1934), 20 stowarzyszeń (1938). **Prezysi:** Stanisław Rybicki (1922 – 35), Alfons Kühn (1935 – 37), Antoni Kamieński (1937 – 38). **Sekretarze generalni:** Stanisław Rodowicz (1922 – 29), Józef Różański (1929 – 35) Stefan Twardowski (1935 –38).

Charakterystyka działalności

Próby utworzenia organizacji skupiającej stowarzyszenia techniczne podejmowane były od lat 70. XIX w., m.in. przez Towarzystwo Politechniczne we Lwowie (zob. Polskie Towarzystwo Politechniczne) i Krakowskie Towarzystwo Techniczne (zob.) w trakcie przygotowań do I Zjazdu Techników Polskich w Krakowie w 1882 r. oraz w 1887 r. Jedyną formą utrzymywania łączności między technikami trzech zaborów były zjazdy techników; na III Zjeździe w 1894 r. we Lwowie powołano do życia Stałą Delegację Zjazdów przy Towarzystwie Politechnicznym we Lwowie, która w 1912 r. przekształcona została w Radę Zjazdów i Zrzeszeń Technicznych (zob.) – jako stałą reprezentację techników polskich. Działalność Rady przerwał wybuch I wojny światowej (szerzej na ten temat w t. I).

Po odzyskaniu niepodległości podjęto dyskusję nad organizacją stowarzyszeń technicznych. W 1922 r. powołano Stałą Delegację Polskich Zrzeszeń Technicznych, której przekazano kompetencje Rady Zjazdów i Zrzeszeń Technicznych. Prezesem Stałej Delegacji został prof. Stanisław Rybicki (prezes Polskiego Towarzystwa Politechnicznego), wiceprezesami: prof. Ignacy Radziszewski (prezes Stowarzyszenia Techników w Warszawie) i inż. Wiktor Maćkowiak (prezes Stowarzyszenia Inżynierów i Architektów w Poznaniu). Członkami założycielami było 16 stowarzyszeń: Krakowskie Towarzystwo Techniczne, Stowarzyszenie Inżynierów i Architektów w Poznaniu (zob. Stowarzyszenie Inżynierów w Poznaniu), Stowarzyszenie Techników w Poznaniu, Stowarzyszenie Techników w Sosnowcu (zob.), Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie (zob.), Stowarzyszenie Techników w Lublinie (zob. Stowarzyszenie Techników Województwa Lubelskiego), Związek Polskich Inżynierów Kolejowych (zob.), Stowarzyszenie Elektrotechników Polskich (zob. Stowarzyszenie Elektryków Polskich), Koło Techników w Ostrowcu (zob.), Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Ziemi Radomskiej (zob.), Polskie Towarzystwo Politechniczne we Lwowie, Stowarzyszenie Techników Polskich w Bydgoszczy (zob.), Polskie Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Województwa Śląskiego (zob.), Związek Techników Polskich w Częstochowie (zob.), Stowarzyszenie Techników Polskich w Toruniu (zob.), Kujawskie Stowarzyszenie Techników we Włocławku (zob.). W 1924 r. Stała Delegacja przekształcona została w Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych (ZPZT).

ZPZT, zgodnie ze statutem zatwierdzonym 20 kwietnia 1925 r., obejmował swoją działalnością zrzeszenia techniczne istniejące na terenie całego kraju (wyjątek zrobiono dla Stowarzyszenia Inżynierów Polaków w Ameryce – zob., przyjmując je w 1928 r.); był łącznikiem między nimi, przedstawicielem interesów techniki polskiej, obrońcą praw techników; inicjował badania techniczne, ekonomiczne i administracyjne związane z techniką i przemysłem; wydawał opinie o projektach ustaw i rozporządzeniach z zakresu techniki; organizował zjazdy techników, wystawy techniczno-przemysłowe i wycieczki naukowe.

W 1922 r. liczbę członków szacowano przesadnie na około 10 000. W 1924 r. ZPZT zrzeszał 21 stowarzyszeń z 7 000 członków, w 1931 r. – 27 i 6 700, w 1933 r. – 29 i 7 440, 1934 r. – 31 i 7 050, 1937/38 – 20 stowarzyszeń i około 4 500 członków. W 1938 r. odnotowano 4 016 członków, w tym inżynierów – 3 034, wychowanków Państwowej Wyższej Szkoły Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda – 92, wychowanków Państwowej Wyższej Szkoły Budowy Maszyn i Elektrotechniki w Poznaniu – 26, techników z wykształceniem średnim – 660, osób z wykształceniem nietechnicznym wyższym – 92, osób z wykształceniem nietechnicznym średnim – 111, firm – 1.

Główny wysiłek Stałej Delegacji, a następnie ZPZT skupił się na organizowaniu Zjazdów Polskich Techników Zrzeszonych, które odbyły się w 1923 r. w Warszawie, 1927 r. – we Lwowie, 1929 r. – w Poznaniu. Organizowano je pod ogólnymi hasłami wyrażającymi intencje organizatorów, np. w 1929 r. – „Program pracy gospodarczej na najbliższe pięciolecie”. Referaty przygotowywały poszczególne stowarzyszenia na podstawie dezyderatów Związku. Niektóre referaty były obszernymi monografiami danej gałęzi przemysłu (np. prof. Władysław Bratkowski: „Samowystarczalność włókiennictwa a kryzys gospodarczy”); publikowano je w formie skróconej w „Wiadomościach ZPZT”. Na zjazdach tych oraz Zjazdach Delegatów ZPZT omawiano problemy rozwoju techniki i przemysłu, uchwalano postulaty i dezyderaty pod adresem władz państwowych i przemysłu, dotyczące m.in. zadań państwa i społeczeństwa w zakresie techniki, relacji między nauką a przemysłem, polityki gospodarczej, organizacji władz technicznych, udziału techniki i techników w obronie kraju (szczegółowo tematykę zjazdów i dyskusję przedstawiłem w t. I).

Zwoływano różnego rodzaju narady, np. w czerwcu 1930 r. dyskutowano na temat programu akcji mieszkaniowej, m.in. typów domów i mieszkań, funduszy państwowych, pobudzania przedsiębiorczości prywatnej, polityki terenowej miast. Także w 1930 r. utworzono specjalną komisję mającą rozważyć potrzebę powołania trzeciej politechniki w Katowicach. Konieczność

taką widział Ludwik Szperl, profesor Politechniki Warszawskiej, ale dyskusja nie wykazała jednomyślności i dlatego do pozytywnej konkluzji nie doszło.

Spośród innych spraw wiele uwagi poświęcano zagadnieniom normalizacji, proponowano wprowadzenie regulacji ruchu samochodowego. ZPZT wystąpił przeciwko nadaniu uprawnień elektryfikacyjnego firmie W.A. Harriman Inc., żądając aby tego rodzaju propozycje były oceniane przez Państwową Radę Elektryczną. Konsekwentnie przeciwstawiano się likwidacji Ministerstwa Robót Publicznych, opowiadano się za jego przekształceniem w Ministerstwo Spraw Technicznych, uniezależnieniem urzędów technicznych od władz administracyjnych. Przedmiotem szerokiej dyskusji były postulaty zmiany ustawy o tytule inżyniera i projekty utworzenia Izby Inżynierskich. Apelowano do władz wojskowych o wykorzystanie inżynierów w wojsku; 17 czerwca 1927 r. wysłano do Ministerstwa Spraw Wojskowych memoriał postulujący utworzenie Korpusu Oficerskiego Inżynierii Wojskowej i Wyższej Szkoły Techniczno – Wojskowej.

W okresie kryzysu gospodarczego 1929 – 33 wiele uwagi poświęcano bezrobociu wśród inżynierów i techników, rozpoczęto rejestrację bezrobotnych, przygotowano „memoriał w sprawie zatrudnienia bezrobotnych inżynierów i techników” przesłany w 1934 r. władzom państwowym. ZPZT opiniował ustawy, m.in. budowlaną.

Aktywną działalność prowadziła Sekcja Bibliograficzna Komitetu Bibliotecznego ZPZT kierowana przez inż. Władysława Glińskiego, który w latach 30. piastował funkcję przewodniczącego Sekcji Dziesiątego Systemu przy Związku Bibliotekarzy Polskich.

W październiku 1922 r., na II Zjeździe Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych uchwalono powołanie do życia własnego organu prasowego pt. „Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych”. Pierwszy numer ukazał się 15 stycznia 1923 r., od maja 1925 czasopismo nosiło tytuł „Wiadomości ZPZT”. Początkowo wychodziły jako tygodnik, ale wkrótce bardzo nieregularnie, np. w 1926 r. wydano 6 numerów, w 1927 r. – 11, 1928 r. – 6, 1933 r. tylko 4 numery. Najobszerniejszy był rocznik 1930, kiedy wydano 52 numery, choć niektóre były łączone. „Wiadomości” były poświęcone spr-

wom organizacji i działalności poszczególnych stowarzyszeń technicznych, zamieszczano także sprawozdania z działalności ZPZT oraz drukowano referaty lub ich skróty prezentowane na zjazdach. Przez cały okres ukazywania się „Wiadomości” (1923 – 39) redagował je Stanisław Rodowicz.

W 1928 r. „Wiadomości” zgłosiły akces do powstałego wówczas Związku Prasy Technicznej i Zawodowej (zob.), który uczynił „Wiadomości” swoim organem prasowym, towarzyszyła temu zmiana tytułu na „Wiadomości ZPZT i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych”. Od 1935 r. wraz z ZPZT „Wiadomości” weszły w fazę kryzysu, zaczęto wydawać je techniką powielaczową po 2 – 3 numery rocznie. Ostatni numer ukazał się za grudzień 1938 r. i styczeń 1939 r.

Od 1928 r. na łamach „Wiadomości” rozpoczęto druk bieżącej „Polskiej Bibliografii Technicznej”, zawierającej opisy bibliograficzne artykułów z polskich czasopism technicznych. Tylko w 1928 r. objęła ona 65 stron i notki bibliograficzne 1 175 artykułów z polskich czasopism technicznych sklasyfikowanych według systemu dziesiętnego. W 1933 r. objęła 2 000 notek bibliograficznych. Była to bibliografia bieżąca, w przypadku zgromadzenia odpowiednich środków finansowych zamierzano uzupełnić ją wstecz. Bibliografię opracowywała Sekcja Bibliograficzna Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie.

Opublikowano „Bibliografię polskich wydawnictw technicznych z okresu 1918 – 1928” (Warszawa 1928) oraz część polskiego słownika technicznego z odpowiednikami francuskimi i niemieckimi pt. „Eksploatacja techniczna dróg żelaznych” (Warszawa 1933). Wydawano również katalogi książek i czasopism, spisy członków stowarzyszeń należących do ZPZT, a także referaty i wnioski ze Zjazdów Polskich Techników Zrzeszonych.

Archiwum ZPZT spłonęło w czasie pożaru, który wybuchł 5 września 1936 r. wskutek spięcia elektrycznego na II piętrze gmachu Stowarzyszenia Techników Polskich w Warszawie.

Od 1926 r. ZPZT był Członkiem Federacji Inżynierów Słowiańskich (szerzej na ten temat w t. I).

Wieloletnie prace nad powołaniem do życia jednolitego towarzystwa pod nazwą Polskie Towarzystwo Techniczne – opracowano nawet kilka wersji

jego statutu – a także izb inżynierskich nie przyniosły pozytywnych wyników wskutek rozbieżności poglądów między inżynierami i technikami.

Działalność ZPZT była krytykowana przez niektóre środowiska inżynierskie, np. Stowarzyszenie Inżynierów Mechaników Polskich (zob.) odmówiło wejścia w jego skład. Momentem przełomowym dla istnienia Związku było powstanie w 1935 r. Naczelnej Organizacji Inżynierów RP (zob.), która skupiła stowarzyszenia wyłącznie inżynierskie, a w 1936 r. Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników RP (zob.) – grupującej techników. Organizacje wchodzące w skład NOI podjęły decyzję o wystąpieniu z ZPZT (dyskusję na ten temat przedstawiłem w t. I). Wobec niemożności uzgodnienia stanowisk między inżynierami i technikami, m.in. w sprawie powołania stowarzyszenia ogólnotechnicznego i izb inżynierskich, Związek został rozwiązany decyzją Zjazdu Delegatów z dnia 20 listopada 1938 r.

Wydawnictwa ciągłe:

Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych. Warszawa 1923 – 1938/1939

W latach 1923 – 24 tytuł Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, w latach 1925 – 28 tytuł Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych.

Źródła: Zrzeszenia techniczne. Sprawozdanie ze Zjazdu Delegatów Stowarzyszeń Technicznych we Lwowie d. 11 – 12 VI 1922 r., „Przegląd Techniczny” 1922 nr 29 s. 218; Stała Delegacja Polskich Zrzeszeń Technicznych, „Wiadomości Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1923 nr 1 s. A2 – A3; Wyciąg z protokołu posiedzenia Zarządu Głównego Związku Polskich Inżynierów Kolejowych z dnia 11 X 1925 r., „Inżynier Kolejowy” 1925 nr 11 s. 278; Ze Związku Polskich Inżynierów Kolejowych. Protokół posiedzenia Zarządu Głównego Związku Polskich Inżynierów Kolejowych w d. 6 VI 1926 r., Tamże 1926 nr 7 s. 119, nr 12 s. 360; Memoriał Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych do Ministerstwa Spraw Wojskowych z dnia 17 czerwca 1927 r., „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych” 1927 nr 10 s. B73 – B75; Protokół posiedzenia komisji zwołanej przez Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych w celu rozpatrzenia sprawy utworzenia III – ej Politechniki, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1930 nr 15 s. A67 – A68; Program narady fachowców w sprawie mieszkaniowej, Tamże 1930 nr 28 – 30 s. A129 – A131; Memoriał w sprawie zatrudnienia bezrobotnych inżynierów i techników, „Czasopismo Techniczne” (dalej „CzT”) 1933 nr 2 s. 29 – 30; Sprawy organizacyjne, „Biuletyn Koła Inżynierów Dróg i Mostów przy Stowarzyszeniu Techników Polskich w Warszawie” 1935 nr 16 s. B4 (dodatek do „Przeglądu Technicznego”); Kronika techniczna. Pożar w gmachu Stowarzyszenia Techników w Warszawie, „CzT” 1936 nr 17 s. 316.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Polskich Zrzeszeń Technicznych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 262 – 264 (tu dodatkowe i źródła i literatura) – hasło uzupełniono i rozszerzono; J. Piłatowicz, Spór o tytuł inżyniera w dwudziestoleciu międzywojennym, „Analecta. Studia i Materiały z dziejów Nauki” 1994 nr 1 s. 73 – 107; J. Piłatowicz,

Federacja Inżynierów Słowiańskich (1926 – 1934) – powstanie i działalność /w/ Społeczeństwo. Państwo. Modernizacja. Studia ofiarowane Januszowi Żarnowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin. Pod red. W. Mędrzeckiego, Warszawa 2002 s.143 – 152; J. Piłatowicz, Stowarzyszenia techniczne w dwudziestoleciu międzywojennym – spory o model organizacyjny i kierunki działania, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 2003 nr 1 – 2 s. 1 – 25.

ZWIĄZEK RADIOSPECJALISTÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ W POZNANIU

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Poznań.

Literatura: Odpowiedzi redakcji, „Przegląd Radiotechniczny” 1923 nr 5 s. 20.

ZWIĄZEK STOWARZYSZEŃ INŻYNIERÓW PAŃSTWOWYCH RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1924 – 1927. **Siedziba:** Warszawa. **Liczba członków:** 4 stowarzyszenia – ok. 300 członków (1925), 5 stowarzyszeń (1926).

Charakterystyka działalności

W jego skład wchodziły następujące stowarzyszenia: Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego w Krakowie (zob.), Związek Inżynierów Budownictwa Państwowego we Lwowie (zob.), Związek Inżynierów Drogowych RP (zob.), Koło Poznańskie Inżynierów Państwowych Ministerstwa Robót Publicznych w Poznaniu (zob.).

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.79; J. Piłatowicz, Związek Stowarzyszeń Inżynierów Państwowych Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 185.

ZWIĄZEK TECHNIKÓW BUDOWLANYCH W ŁODZI

Okres działalności: lata międzywojenne. **Siedziba:** Łódź.

Charakterystyka działalności

W 1935 r. Związek Techników Budowlanych w Łodzi przystąpił do Oddziału Łódzkiego Związku Techników Rzeczypospolitej Polskiej (zob.).

Źródło: Z działalności Związku Techników R.P., „Technik Polski” 1935 nr 3 s. 33 – 36.

ZWIĄZEK TECHNIKÓW MIEJSKICH

Okres działalności: 1917/1918 - ?. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zebranie Ogólne, Zarząd. **Liczba członków:** 75 (1919). **Prezes:** Stefan Szyller (1917/1918 - ?). **Sekretarze:** Władysław Wróbel (1917/1918 – 1919), J. Roman (1919 - ?).

Charakterystyka działalności

Tuż przed wybuchem I wojny światowej z inicjatywy Andrzeja Kłeczka miał powstać w Krakowie Związek Techników Miejskich, ale wojna przerwała prace nad tą inicjatywą. Przejęli ją technicy warszawscy. Związek powstał pod koniec 1917 r. lub w styczniu 1918 r. Władze niemieckie ograniczyły zakres działania tylko do Warszawy, nie chciały udzielić zgody na działalność w innych miastach. W 1919 r. Związek rozszerzył działalność na inne miasta. Skupiał przedstawicieli różnych gałęzi techniki miejskiej. Aktywnymi działaczami byli: Bronisław Plebiński, S. Rutkowski, F. Puławski.

W skład Zarządu, wybranego na Zebraniu Ogólnym w dniu 12 lutego 1919 r., weszli: architekt Stefan Szyller (prezes), inż. S. Rutkowski (wiceprezes), architekt Władysław Wróbel (sekretarz), inż. F. Puławski (skarbnik), inż. R. Baranowicz, inż. Władysław Grabowski, Bronisław Jurgier.

W 1919 r. władze Związku zaproponowały opracowanie znormalizowanego typu rur wodociągowych dla całego terytorium Polski, co miało ogromne znaczenie ekonomiczne, zwłaszcza w okresie odbudowy kraju i po długim okresie zaborów, kiedy obowiązywały różne normy. Inicjatywę tę poparło Stowarzyszenie Techników Polskich w Warszawie (zob.), a gotowość sfinansowania jej zgłosiło Ministerstwo Przemysłu i Handlu. Utworzono wspólny komitet dla pracy nad tym zagadnieniem. Nie znane są rezultaty tego przedsięwzięcia.

Źródła: Związek Techników Miejskich, „PT” 1919 nr 9 – 12 s.47 – 48; „Wiadomości Tygodniowe” 1919 nr 11 s. 70; Różne sprawy. Związek Techników Miejskich, „CzT” 1924 nr 18 s. 231.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Techników Miejskich /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 186.

ZWIĄZEK TECHNIKÓW MIERNICZYCH NA WOŁYNIU

Okres działalności: 1924 – 1936. **Siedziba:** Łuck. **Struktura organizacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd. **Liczba członków:** ok. 40 (1924), 87 (1925), 86 (1926), 88 (1928). **Prezes:** Jan Zieliński (1927 – 28).

Charakterystyka działalności

W 1927 r. do Zarządu Związku wchodził: Jan Zieliński (prezes), Feliks Abramow, Zygmunt Łazarewicz, Stanisław Szymański, P. Janik i D. Kulesza. Związek organizował odczyty, opiniował projekt ustawy o mierniczych przysięgłych, w 1924 r. opracował memoriał w sprawie ustawy scalemowej, który przesłał do Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych. W 1930 r. zorganizowano kursy przygotowawcze dla kandydatów na mierniczych. Przedstawiciele Związku brali udział w IV Zjeździe Delegatów Stowarzyszeń Mierniczych (1925, Warszawa).

Związek został zlikwidowany 2 lutego 1936 r., jego członkowie wstąpili do Oddziału Wołyńskiego Stowarzyszenia Mierniczych Przysięgłych Rzeczypospolitej Polskiej.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.561; Zarys historii organizacji społecznych geodetów polskich, Warszawa 1970 s.47, 107; B. Krajewska – Tartakowska, Związek Techników Mierniczych na Wołyniu /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 3. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 2001 s. 186 – 187.

ZWIĄZEK TECHNIKÓW POLSKICH W CZĘSTOCHOWIE

Okres działalności: 1919 – 1939. (Nazwa poprzednia: 1919 – 23 Związek Zawodowy Techników Polskich w Częstochowie). **Siedziba:** Częstochowa. **Struktura organizacyjna:** Zebranie Ogólne, Zarząd. **Liczba członków:** 50 (1926). **Prezesi:** Bronisław Hłasko (1926), I. Zieliński (1932). **Sekretarz:** Wiktor Piotrowski (1926 – 32).

Charakterystyka działalności

Związek powstał w 1919 r. pod nazwą Związek Zawodowy Techników Polskich w Częstochowie, po reorganizacji w 1923 r. otrzymał

nazwę Związek Techników Polskich w Częstochowie. Jego zadaniem było zespolenie ludzi pracujących na polu techniki w celu popierania rozwoju techniki i przemysłu krajowego, polepszenia sytuacji społecznej techników i utrzymania łączności między członkami.

Aktywnymi działaczami Związku byli m.in. Jan Hertz, Wilhelm Jacobson, Ludwik Trochimowski, Łukasz Głuszcak, Michał Jasieński, Adam Ślepkowski, L. Brykański, L. Jaworski, C. Apanowicz, L. Nieprzecki, J. Rutkowski.

Związek posiadał czytelnię czasopism technicznych.

Od września 1923 r. był członkiem Stałej Delegacji Polskich Zrzeszeń Technicznych, a od 1924 r. – Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.).

Brak danych o formach działalności Związku.

Źródła: Towarzystwa i instytucje naukowe, popularno – naukowe, techniczne, popierające naukę; organizacje zawodowe pracowników naukowych w Polsce, „Nauka Polska” t. VII (1927) s. 382 – 383; Związek Techników Polskich w Częstochowie, „Wiadomości Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych i Związku Polskich Czasopism Technicznych i Zawodowych” 1932 nr 24 s. A173.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Techników Polskich w Częstochowie /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 1994 s. 265 (tu dodatkowe źródła i literatura) – hasło zweryfikowano i poprawiono.

ZWIĄZEK TECHNIKÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1929 – 1939. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Zjazd Delegatów, Zarząd Główny, Główna Komisja Rewizyjna, Koleżeński Sąd Odwoławczy; oddziały, komisje, referaty, sekcje, wydziały. **Liczba członków:** 125 (1929), 908 (1932), 1671 (1933), 2976 (1934), 3000 (1937), 4000 (1939). **Prezes:** Aleksander Taff (1931 – 39). **Sekretarze generalni:** Janusz Gukkler – od I 1931 r. Gukkler (1930 – 31), Julian Grzymalski (1931–32), Julian Wojciechowski (1932 – 34), Romuald Zabawski (1934 – 36), Feliks Bizowski (1936 – 37, 1939), Władysław Poźniak (1937 – 39).

Charakterystyka działalności

Wybuch wielkiego kryzysu gospodarczego (1929 – 33) i w konsekwencji rosnące bezrobocie wśród kadry technicznej zaostrzyły konkurencję

między inżynierami i technikami, przy czym ci drudzy znaleźli się w znacznie gorszej sytuacji, ponieważ ich stanowiska zajmowali inżynierowie, a technicy musieli podejmować pracę, w licznych przypadkach nie mającą wiele wspólnego z ich wykształceniem zawodowym. Chcąc skutecznie bronić swojej pozycji społecznej postanowiono założyć stowarzyszenie. Inicjatywa wyszła od absolwentów Państwowej Szkoły Budownictwa i Państwowej Szkoły Drogowej w Warszawie. Ci pierwsi należeli przeważnie do istniejącego w Warszawie od 1925 r. Stowarzyszenia Absolwentów Państwowej Szkoły Budownictwa.

W dniach 22 – 23 grudnia 1929 r. na Zjeździe w Warszawie, przy udziale 300 techników, zapadła uchwała o utworzeniu Związku Techników Rzeczypospolitej Polskiej i jego statucie, w którym stwierdzano, że „zadaniem Związku jest zjednoczenie wszystkich techników Rzeczypospolitej Polskiej, celem obrony ich interesów zawodowych i ekonomicznych, zdobycia należnych praw zawodowych oraz celem samopomocy materialnej, prawnej i moralnej. Do zadań Związku należy także pogłębianie wiedzy zawodowej członków, a przez to poniesienie techniki w Polsce do najwyższego poziomu”. W zmienionym w 1936 r. statucie (Komisarz Rządu m.st. Warszawy zatwierdził statut 10 X 1936 r.) podkreślano znaczenie współpracy z instytucjami państwowymi i samorządowymi w celu wzmocnienia zdolności obronnej państwa. Ponadto zadania rozszerzono: na czuwanie nad przestrzeganiem zasad etyki zawodowej wśród członków, obronę ich interesów zawodowych i ekonomicznych, pogłębianie wiedzy fachowej, niesienie samopomocy moralnej, materialnej i prawnej.

Wymienione zadania i cele zamierzano realizować poprzez: organizowanie zjazdów, konferencji, zebrań, odczytów; zakładanie bibliotek, czytelní, wydawnictw, spółdzielni produkcyjnych; wyszukiwanie pracy.

Służyć temu miała również odpowiednia organizacja Związku, na którą składały się oddziały, koła i sekcje zawodowych. Pierwszy oddział powstał w Warszawie w dniu 22 grudnia 1929 r. drogą przemianowania Koła Absolwentów Państwowej Szkoły Budownictwa w Warszawie. W kilka miesięcy później to samo uczynił Związek Absolwentów Państwowej Szkoły

Technicznej we Lwowie, tworząc Oddział Lwowski. Trzecim z kolei był Oddział w Gdyni, następne w wielu małych i dużych miastach. W kolejnych latach liczba oddziałów wynosiła: 4 (1930), 9 (1932), 20 (1934), 31 (1937). W sierpniu 1939 r. Związek liczył 53 oddziały, m.in. w tak małych miastach jak: Augustów, Bielszowice, Głowno koło Łowicza, Knurów, Kraśnik, Wejherowo, Wołkowysk. W niektórych oddziałach dominowali technicy z jednej fabryki, np. w Skarżysku – Kamiennej 80% członków rekrutowało się z tamtejszej Fabryki Amunicji.

Duże lub aktywniejsze oddziały dzieliły się na sekcje, np. Oddział Warszawski posiadał w 1935 r. następujące sekcje: Budowniczych, Komunikacyjną, Mechaniczną, Chemiczną, Ceramiczną; Oddział w Starachowicach (1939): Warsztatową, Hutniczą, Bezpieczeństwa Pracy. W oddziałach Bydgoskim i Katowickim funkcjonowały poradnie budowlane, które budującym się osobom wyjaśniały wszystkie sprawy związane z uzyskaniem zezwolenia, projektu i kredytu.

W drugiej połowie lat trzydziestych przy Zarządzie Głównym zaczęto powoływać różnego rodzaju referaty i komisje. W styczniu 1938 r. utworzono Centralny Referat Pośrednictwa Pracy, który w ciągu 6 miesięcy pośredniczył w uzyskaniu 208 posad dla członków Związku. W maju 1938 r. zaczęła działać Centralna Sekcja Techników Leśników z siedzibą w Tomaszowie Mazowieckim z zadaniem zorganizowania wszystkich techników leśników, zatrudnionych w lasach państwowych, prywatnych i przemyśle drzewnym. Powstała w 1938 r. Komisja do spraw Emerytalnych rozpoczęła starania o lepsze warunki pracy, m.in. skrócenia dnia pracy, przedłużenia urlopu do 6 tygodni, skrócenia wysługi emerytalnej do 20 – 25 lat. W grudniu 1938 r. uruchomiono Centralną Komisję Komunikacyjną z zadaniem uporządkowania ustawodawstwa drogowego, opracowania wzorcowej organizacji zarządów drogowych, zorganizowania zjazdu techników drogowych.

Środki finansowe na działalność Związku pochodziły z wpisowego i składek członkowskich.

Członkami Związku według statutu z 1936 r. mogli być „technicy, którzy ukończyli teoretyczny kurs szkoły technicznej, licealnej lub średniej szkoły technicznej dawnego typu w zakresie budownictwa ogólnego, drogowego, wodnego, miernictwa, kolejnictwa, przemysłu metalurgicznego, elektrotechnicznego, chemicznego, tekstylnego, górniczo – hutniczego i innych z nimi pokrewnych”. Od 1931 r. liczba członków szybko rosła od 125 w 1929 r. poprzez 449 (1931), 908 (1932), 1671 (1933) do 2976 w 1934 r. W końcu dwudziestolecia międzywojennego Związek liczył około 4 000 członków. W 1934 r. najliczniejsze były oddziały: Śląski – 256 członków, Warszawski – 222 i Poznański – 175; a najmniejsze: w Mościcach – 23, Toruński – 30, Poleski – 39 członków.

Tytuł członka honorowego nadano: Wojciechowi Wrzosekowi (1930), Adamowi Piwowarowi (1936) i Aleksandrowi Taffowi (1938).

Na założycielskim zjeździe w grudniu 1929 r. wybrano Zarząd Główny w następującym składzie: A. Taff (prezes), J. Wojciechowski (wiceprezes), T. Piątkowski (wiceprezes), J. Gukkler (sekretarz generalny), Henryk Ciołek (zastępca sekretarza), Jan Pióro (skarbnik), Antoni Grzymalski (zastępca skarbnika), Mieczysław Zwierzchowski, Michał Szachowski. W kolejnych zarządach zasiadali i aktywnie działali (oprócz prezesów i sekretarzy): Józef Langiewicz, Kazimierz Gużkowski, Tadeusz Chamski, Bohdan Lastowski, Edward Arens, Zbigniew Gajewski, Paweł Krzyżanek, Stanisław Trzcionka, Stanisław Girejko, Adam Perzyński, Jan Gan, Józef Skowronek, Wacław Łyżwa.

Najwyższą władzę Związku stanowiły organizowane corocznie Zjazdy Delegatów. Odkonano ich w sumie 10, pierwszy w 1931 r., a ostatni w marcu 1939 r. Podczas obrad dyskutowano i uchwalano wnioski dotyczące m.in. poprawy bytu techników, sposobów zatrudniania bezrobotnych, izb inżynierskich, zjednoczenia wszystkich stowarzyszeń techników ze średnim wykształceniem, procedury nadawania tytułu inżyniera. Na niektórych Zjazdach Delegatów wygłaszano odczyty o charakterze ogólnym, np. na VI Zjeździe w Katowicach (2 – 3 II 1936 r.) odczyt pt. „Społeczeństwo techniczne a dobro państwa” wygłosił F. Bizowski.

Konsekwencją tych dyskusji były różnego rodzaju memoriały i opinie kierowane do władz, m.in. w 1936 r. złożono w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych memoriał w sprawie prawa budowlanego; na życzenie Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego przedstawiono opinie o wytycznych do programów liceów: drogowego, wodno – melioracyjnego, mierniczego i budowlanego. W końcu 1936 r. opracowano tezy do ustawy o przedmiocie tytułu technika. Najwięcej uwagi poświęcono uzasadnianiu nowelizacji ustawy o tytule inżyniera i wprowadzeniu dwojakiego ich rodzaju: zawodowego i dyplomowanego. Akcja na ten temat skoncentrowała się później w Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników (zob.).

Obok Zjazdów Delegatów zdołano zorganizować jeden branżowy zjazd techników – Ogólnopolski Zjazd Budowniczych i Techników Budowlanych w Gdyni, który odbył się 7 – 8 kwietnia 1934 r. Wzięło w nim udział przeszło 200 osób, dyskutowano na temat ustawy budowlanej, o uprawnieniach zawodowych budowniczych, ochrony prawnej tytułu technika, izbach budowlanych, inżynierskich i technicznych. Ostro przeciwstawiano się powołaniu izb inżynierskich, opowiadano się za izbami technicznymi uwzględniającymi interesy nie tylko inżynierów, ale także techników. Członkowie Związku wzięli aktywny udział w Pierwszym Polskim Kongresie Techników w Warszawie w grudniu 1938 r. (szerzej na ten temat w t. I.).

W stosunkowo skromnie rozwiniętej, biorąc pod uwagę wielkość organizacji, akcji odczytowej przodował Oddział Warszawski, np. w 1935 r. zorganizowano cykl odczytów na temat dróg, m.in. referat wygłosił F. Bizowski – „Organizacja robót drogowych”. Spośród innych odczytów można wymienić: Henryka Jaworskiego (Radom) – „Szkolenie pracowników w zakładach przemysłowych H. Forda” (1935), Piotra Grzeszczyka (Radom) – „Kontrola przedmiotów wykonanych w masowej produkcji” (1935). Spora aktywność odczytową w 1935 r. przejawiano w Oddziale Skarżysko – Kamienna, wygłoszono wówczas 9 odczytów nie tylko o charakterze ściśle technicznym, np. Kazimierz Wantuła – „Spawanie metali”, Jerzy Drążkiewicz – „Doświadczenia nad gwintowaniem stali”, Henryk Rożnowski – „Pieńniądź i jego znaczenie gospodarcze”. Uczestniczyło w nich od 15 do 72

osób przy liczbie członków przekraczającej 80 osób. W 1936 r. Oddział Bydgoski zorganizował cykl odczytów pt. „Urządzenia sanitarne w nowoczesnym budownictwie” wygłoszonych przez Dembskiego. W Stalowej Woli w 1938 r. referaty wygłosili: E. Żmija – „Oszczędność w przemyśle”, pułkownik Różycki – „Totalizm nowoczesnej wojny”. W tym samym roku Oddział w Starachowicach zorganizował 18 odczytów przy przeciętnej frekwencji 77 osób.

Związek starał się umożliwić swoim członkom dokończanie, m.in. w zakresie ratowniczo – sanitarnym, spawania elektrycznego; organizowano kursy dla suwnicowych w Starachowicach, samochodowe, przygotowawcze do egzaminu na budowniczego w Warszawie. W pewnym stopniu służyły temu wystawy, np. wystawa budowlano – mieszkaniowa w Tarnowskich Górach (1935/36), Współczesna Technika w Rybniku (1938). Próbowano na własną rękę stworzyć nowe miejsca pracy dla techników, zamierzano zorganizować Zakłady Zegarowe Techników Polskich S.A., w lipcu 1939 r. opracowano statut spółki.

Centralnym organem Związku był najpierw „Okólnik” od grudnia 1931 r. „Okólnik. Wiadomości ZG ZTRP”. Od stycznia 1930 r. do kwietnia 1934 r. ukazało się 20 numerów (każdy liczył od 2 do 8 stron), publikowano w nich informacje o działalności Zarządu Głównego, poszczególnych oddziałów, sprawozdania ze zjazdów, memoriały do ministerstw.

Natomiast 1 grudnia 1934 r. zaczął ukazywać się „Technik Polski”, który do czerwca 1939 r. był miesięcznikiem, a następnie dwutygodnikiem. Zadaniem czasopisma miało być „pogłębienie wiedzy technicznej czytających” oraz zapoznanie ich „z postępami kultury przemysłowej i z jej przejawami w życiu”, a także ze zjawiskami ekonomicznymi i prawnymi dotyczącymi techniki i techników. Redaktorem odpowiedzialnym został J. Wojciechowski, od maja 1935 r. zastąpił go A. Taff. W marcu 1936 r. wprowadzono funkcję redaktora, którą objął F. Bizowski, a od końca czerwca 1939 r. A. Taff. Począwszy od nr 6 – 7 z 1935 r. redaktora wspierał Komitet Redakcyjny w składzie: F. Bizowski, F.W. Daun, Zbigniew Gajewski, Feliks Gajownik, Mieczysław Kazimierowicz, Bohdan Łastowski, Stanisław Trzcionka, J. Woj-

ciechowski. Najciekawsze były numery monograficzne poświęcone wybranym zagadnieniom, np. drogom (1935 nr 4 – 5) – przy współpracy Ligi Drogowej (zob.), Śląskowi (1936 nr 1), Zagłębiu Dąbrowskiemu (1936 nr 5 – 7), przemysłowi naftowemu (1936 nr 9), Centralnemu Okręgowi Przemysłowemu (1938 nr 2). W osobnej rubryce informowano o działalności Związku. W 1939 r. nakład czasopisma wynosił 4 000 egzemplarzy.

Od numeru 5 z 1939 r. „Technik Polski” przekształcono w dwutygodnik i „czasopismo związkowe o charakterze zawodowo – społeczno – gospodarczym”. Zrezygnowano z zamieszczania artykułów o charakterze ściśle technicznym. Miały się one znaleźć w czasopismach specjalistycznych wydawanych przez wydziały fachowe, przy czym zamierzano uruchomić m.in. „Technika Mechanika”, „Technika Chemika”, „Technika Budowlanego”. W czerwcu 1939 r. w Skarżysku – Kamiennej odbyło się zebranie przedstawicieli oddziałów Związku w Centralnym Okręgu Przemysłowym, na którym powołano do życia Wydział Mechaniczny mający wydawać czasopismo „Technik – Mechanik”. Wybuch wojny uniemożliwił realizację tego zamierzenia.

W 1935 r. Oddział Warszawski włączył się w wydawanie miesięcznika „Przemysł Wynalazki i Technika”, którego redaktorem był Michał Petyhorski, a redaktorem odpowiedzialnym Jan Łada, delegat Związku Techników.

Związek wydał dwie książki: Cz. Skupniewskiego i A. Taffa – „Co każdy właściciel nieruchomości winien wiedzieć o instalacjach wodociągowych i kanalizacyjnych w swojej posesji” (Warszawa 1936) oraz Edwarda Żmiji – „Nowoczesne zasady obróbki termicznej narzędzi” (Warszawa 1937).

Od 1931 r. w Oddziale Warszawskim funkcjonowała czytelnia czasopism, w 1932 r. dysponowała ona 18 tytułami. Podobną czytelnię zorganizowano w Oddziale Pomorskim w Gdyni.

Związek współpracował z instytucjami państwowymi, m.in. brał udział w pracach Komisji ds. Oświaty Zawodowej Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Najściślejsze związki łączyły go z Ligą

Drogową, m.in. to właśnie z inicjatywy oddziałów Związku powstała w 1935 r. Liga Drogowa w Radomiu, Kielcach i we Lwowie. Oddział Poznański Związku wspólnie z zrzeszeniami pracodawców założył komisję do zwalczania partactwa i nieuczciwej konkurencji w przemyśle budowlanym. W marcu 1939 r. podpisano umowę o ścisłej współpracy ze Zrzeszeniem Techników Kolejowych R.P. (zob.). Związek wziął aktywny udział, a nawet był inicjatorem prac zmierzających do utworzenia Naczelnej Organizacji Stowarzyszeń Techników (zob.), co skutecznie zrealizowano, a działacze Związku objęli w niej kluczowe stanowiska, m.in. A. Taff został prezesem. Kwestia zjednoczenia w NOST wywołała jednak ostrą dyskusję i kontrowersje, które doprowadziły w 1936 r. do usunięcia ze Związku 7 osób, zawieszenia Zarządu w Skarżysku – Kamiennej i powołania Zarządu Komisarycznego. Zapewne z tego powodu z władz Związku ustąpił J. Wojciechowski, pierwszy wiceprezes.

W 1939 r. Związek wsparł Fundusz Obrony Narodowej sumą 5 000 zł, przy czym najwięcej zebrał Oddział Pomorski w Gdyni (642 zł).

Politycznie Związek związał się w 1937 r. z Obozem Zjednoczenia Narodowego, zgłaszając do niego akces. A. Taff, prezes Związku, kandydował, bezskutecznie jednak, w wyborach do Sejmu w 1938 r.

Działalność Związku przerwał wybuch II wojny światowej.

Wydawnictwa ciągłe:

Okólnik. Wiadomości ZG ZTRP. Warszawa 1930 – 1934 (do grudnia 1931 r. „Okólnik”)

Technik Polski. Warszawa 1934 – 1939.

Źródła: Statut Związku Techników R.P., „Technik Polski” 1936 nr 12 s. 239 – 242; Statut Związku Techników Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1936; Statut Związku Techników Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa 1938; T. Alexandrowicz, Sprawozdanie z VI – go Zjazdu Delegatów Związku Techników R.P., „Technik Polski” 1936 nr 2 – 3 s. 53 – 55; Sprawozdanie z działalności Związku Techników R.P. w 1936 r., Tamże 1937 nr 4 – 5 s. 41 – 46; Sprawozdanie z działalności Zarządu Głównego Związku Techników R.P. w 1937 roku, Tamże 1938 nr 3 – 5 s. 56 – 58; Regulamin Wydziałów Fachowych Związku Techników Rzeczypospolitej Polskiej, Tamże 1939 nr 7 s. 6 – 8; „Okólnik. Wiadomości ZG ZTRP” 1930 – 34 (całość); Z życia (Z działalności) Związku Techników R.P., „Technik Polski” 1934 nr 1 s. 7, 1935 nr 1 s. 9, nr 2 s. 21 – 22, nr 3 s. 33 – 36, nr 4 – 5 s. 66 – 68, nr 10 – 11 s. 126 – 127, 1936 nr 1 s. 45 – 46, nr 2 – 3 s. 82 – 83, nr 4 s. 99 – 103, nr 5 – 7 s. 160 – 161, nr 8 s. 168 – 169, nr 12 s. 235 – 236, 1937 nr 4 – 5 s. 38 – 40, 1938 nr 3 – 5 s. 72, nr 6 – 7 s. 94 – 97, nr 8 – 9 s. 112 (tu podano, że Związek liczył 5 000 członków), nr 12 s. 171; Rozwój Związku Techników R.P. i jego zadania, Tamże 1934 nr 1 s. 1 – 2; Wiadomości bieżące. IV Zwyczajny Zjazd Delegatów Techników R.P., „Nafta” 1934 nr 1 – 3 s. 23; Z życia budowlanego. IV Zwyczajny Zjazd Delegatów Techników R.P., „Przegląd Budowlany”

1934 nr 3 s. 74; Życie związkowe. Ze Związku Techników R.P., „Technik Włókienniczy” 1934 nr 3 – 4 s. 37; Z życia organizacyjnego. Ogólnopolski Zjazd Budowniczych w Gdyni, „Przegląd Budowlany” 1934 nr 4 s. 105 – 106; Na 5 – ciolecie Związku Techników R.P., „Technik Polski” 1935 nr 1 s. 1; A. Taff, Na V – ty Zjazd Delegatów Z.T.R.P., Tamże 1935 nr 2 s. 1; Prace Ligi Drogowej, Tamże 1935 nr 2 s. 20 – 21; T. Alexandrowicz, Po V-tym Zjeździe Delegatów Z.T.R.P., Tamże 1935 nr 3 s. 29 – 32; „Przemysł Wynalazki i Technika” 1935 od nr 4 – 5; Kronika Oddziałów, „Technik Polski” 1935 nr 8 – 9 s. 109; Wystawa budowlano – mieszkaniowa w Tarnowskich Górach, Tamże 1936 nr 2/3 s. 80 – 81, nr 4 s. 103 – 104; Życie budowlane. Zjazd Delegatów Związku Techników R.P., „Przegląd Budowlany” 1936 nr 2 s. 66; Prof. dr Adam Piwowar, „Technik Polski” 1936 nr 5 – 7 s. 110 – 112; Przegląd wydawnictw, „Przegląd Budowlany” 1937 nr 2 s. 85; S. Iracki, VIII Zjazd Delegatów Związku Techników R.P., „Technik Polski” 1937 nr 4 – 5 s. 27 – 29; A. Taff, Czy Fundusz Obrony Praw Techników jest potrzebny?, Tamże 1937 nr 6 s. 49 – 50; Nowe wydawnictwa, „Technik Włókienniczy” 1937 nr 9 – 10 s. 138; Kurs samochodowy w Skarżysku – Kamiennej, „Technik Polski” 1937 nr 11 – 12 s. 140; IX Zjazd Delegatów Związku Techników R.P. w Kielcach, Tamże 1938 nr 3 – 5 s. 51 – 56; Nadesłane wydawnictwa, „Technik” 1938 nr 4 s. 130; Ogłoszenia, „Technik Polski” 1938 nr 8 – 9; X Zjazd Delegatów Związku Techników R.P., Tamże 1939 nr 3 – 4 s. 33 – 37; Z życia organizacji, „Technik Polski” 1939 nr 1 – 2 s. 17 – 18, nr 3 – 4 s. 39, 41 – 43; Do ogółu techników, Tamże 1939 nr 5 s. 1; Związek Techników R.P. na F.O.N., Tamże 1939 nr 5 s. 7; Adresy oddziałów Związku Techników R.P., Tamże 1939 nr 5 s. 8, nr 6 s. 8; Kronika gospodarcza. Zakłady Zegarowe Techników Polskich, Tamże 1939 nr 7 s. 4 – 5; Kronika organizacyjna, Tamże 1939 nr 7 s. 6; J. Sawicki, Z.T.R.P. organizacją zawodową, Tamże 1939 nr 8 s.6 –7.

Literatura: P. Krzyżanek, Wspomnienia z pracy organizacyjnej Związku Techników Rzeczypospolitej Polskiej w latach 1929 – 1939, „Przemysł Chemiczny” 1971 nr 9 s. 555 – 558; A. Dorabalska, J. Korytkowski, P. Krzyżanek, I. Marszyńska, K. Sarnecki, Z. Sobecka, T. Zamoyski, Historia ruchu stowarzyszeniowego chemików na tle historii techniki i przemysłu chemicznego, „Przemysł Chemiczny” 1973 nr 5 s. 333 – 334; P. Krzyżanek, Związek Techników Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 1. Pod red. B. Sordylowej, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1990 s. 314 – 316 – hasło zweryfikowano, uzupełniono i rozszerzono.

ZWIĄZEK TECHNIKÓW SZACUNKOWYCH

Okres działalności: 1918 - ?. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Ogólne zebranie, Zarząd. **Prezes:** Wacław Rossman (1918 – 19). **Sekretarz:** Mieczysław Zawrocki (1918 – 19).

Charakterystyka działalności

Statut stowarzyszenia został zatwierdzony przez władze niemieckie 23 marca 1918 r. Jego założycielami byli: Henryk Hołownia, Kazimierz Krajewski, Józef Pokrzywnicki, Wacław Rossman, Mieczysław Zawrocki. Miało ono na celu obronę interesów zawodowych, organizowanie biur pośrednictwa pracy, wzbogacanie wiedzy swoich członków poprzez zakładanie biblio-

tek i czytelnicy, czasopism fachowych, organizowanie konferencji, odczytów i kursów, wydawanie dzieł fachowych.

19 stycznia 1919 r. odbyło się pierwsze roczne zebranie członków Związku z udziałem członków niemal ze wszystkich okolic kraju. Wybrano wówczas nowe władze: W. Rossman (prezes), K. Krajewski (wiceprezes), M. Zawrocki (sekretarz), Władysław Sieradzki, H. Hołownia, W. Przybylski.

Źródła: Statut stowarzyszenia pod nazwą: Związek Techników Szacunkowych. Warszawa 1918 s.1-7; „Wiadomości Tygodniowe” 1919 nr 2 s. 10; Ze stowarzyszeń, „Wiadomości Tygodniowe” 1919 nr 5 s. 27.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Techników Szacunkowych /w/ Słownik polskich towarzystw naukowych. T.II. Cz. 3. Pod red. B. Sordylowej, Warszawa 2001 s. 187.

ZWIĄZEK TECHNIKÓW W KRAKOWIE

Okres działalności: 1921 - 1926. **Siedziba:** Kraków.

Charakterystyka działalności

W latach 1918 – 1919 technicy, przy poparciu Krakowskiego Towarzystwa Techników (zob.), postanowili utworzyć Związek Techników w Krakowie, którego celem było uniezależnienie się od supremacji ośrodka warszawskiego. Na zjeździe w Krakowie (XI 1919) uchwalono zwołanie Walnego Zjazdu (3 – 4 IV 1921), zamiar ten zyskał poparcie nie tylko Krakowskiego Towarzystwa Technicznego, ale także Izby Handlowo – Przemysłowej w Krakowie oraz grona nauczycieli z Wyższej Szkoły Przemysłowej w Krakowie.

Zjazd odbył się w planowanym terminie i zakończył się powołaniem do życia Związku Techników w Krakowie. W tym samym czasie odbył się również Zjazd Techników – absolwentów wyższych szkół przemysłowych i równorzędnych szkół technicznych. Rozpatrywano na nim, a także w późniejszej działalności Związku, kwestię utrzymania dotychczasowego poziomu nauczania w średnich szkołach technicznych, dopuszczenia absolwentów szkół technicznych do samodzielnego wykonywania zawodu i zajmowania kierowniczych stanowisk w przedsiębiorstwach.

Związek nie został jednak przyjęty do Związku Polskich Zrzeszeń Technicznych (zob.), ponieważ obowiązywała w nim zasada, że w jednej

miejsowości nie mogą istnieć dwie identyczne organizacje techniczne. Wobec tego rodzaju sytuacji Związek Techników w Krakowie rozwiązał się 19 grudnia 1926 r., a jego członkowie zgłosili akces do Krakowskiego Towarzystwa Technicznego i utworzyli (I 1927 r.) w nim Koło Techników Absolwentów Szkół Średnich Technicznych.

Literatura: L. Hass, Organizacje zawodowe w Polsce 1918 – 1939. (Informator), Warszawa 1963 s.600 – tu podano mylną datę powstania – 1920 r.; Polski Związek Inżynierów i Techników Budownictwa w Krakowie 1935 – 1960, Kraków 1960 s. 10.

ZWIĄZEK TECHNIKÓW WŁÓKIENNIKÓW W BIELSKU

Okres działalności: dwudziestolecie międzywojenne. **Siedziba:** Bielsko.

Charakterystyka działalności

W 1934 r. przy pomocy Łódzkiego Stowarzyszenia Techników w Łodzi (zob.) zorganizowano serię odczytów poświęconych włókiennictwu.

Źródło: Życie związkowe. Łódzkie Stowarzyszenie Techników, „Technik Włókienniczy” 1935 nr 3 – 4 s. 59.

ZWIĄZEK TECHNOLOGÓW RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Okres działalności: 1925 – 1939. (Nazwy poprzednie: 1925 – 29 Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Szkoły Budowy Maszyn w Poznaniu, 1929 – 36 Stowarzyszenie Absolwentów Państwowej Wyższej Szkoły Budowy Maszyn i Elektrotechniki w Poznaniu). **Siedziba:** Poznań. Koła: Biała Podlaska, Bydgoszcz Gdynia, Lublin, Łódź, Ostrowiec, Radom, Rzeszów, Skarżysko-Kamienna Sosnowiec, Stalowa Woła, Starachowice, Toruń, Warszawa, Wilno. **Struktura organizacyjna:** Walny Zjazd Delegatów, Zarząd Główny; sekcje. **Liczba członków:** 307 (1934), 400 (1936). **Prezisi:** Józef Dankowski (1925 – 26), Józef Churas (1926 – 28), Teofil Pawłowski (1928 – 29, 1930 – 32), Feliks Frankowski (1929 – 30), Stanisław Kortylewski (1932 – 35), Bolesław Siciński i Romuald Szramkiewicz (1935 – 36), Stanisław Jekielek (1936 – 39). **Sekretarze:** Leon Ciszewski (1925), Józef Churas (1925 – 26), Stefan Welke (1926 – 27), Władysław Dąbrowski (1927 – 28), Stefan Staniszewski (1928 – 29), Edward Paczkowski (1929 – 30), Bronisław Schliemann

(1930 – 31), Romuald Szramkiewicz (1931 – 32), Gustaw Kittel (1932 – 33), Konrad Dombrowski (1933 – 35), Szczepan Lisiak (1935 – 36), Antoni Niedospał (1936 – 39), Jerzy Piekutowski (1939).

Charakterystyka działalności

Myśl założenia Stowarzyszenia powstała w 1924 r. wśród wychowanków Państwowej Szkoły Budowy Maszyn w Poznaniu; zebranie organizacyjne odbyło się 11 stycznia 1925 r. Założycielami Stowarzyszenia byli: Józef Dankowski, S. Welke, Stefan Kozanecki, Edmund Ganasiński, J. Churas, Romuald Jungermann i S. Kortylewski.

Celem organizacji, zgodnie ze statutem uchwalonym po zmianie nazwy na Związek Technologów RP i zatwierdzonym 13 sierpnia 1937 r., była „praca nad podniesieniem, usamodzielnieniem i usprawnieniem techniki polskiej dla uzyskania bogactw przyrody oraz udostępnienie zdobyczy tejże dla najszerszych warstw społecznych”, zespolenie wszystkich technologów absolwentów szkoły poznańskiej i warszawskiej Państwowej Wyższej Szkoły Budowy Maszyn i Elektrotechniki im. H. Wawelberga i S. Rotwanda, przestrzeganie etyki zawodowej, udzielanie pomocy moralnej i materialnej swoim członkom. Cele te zamierzano realizować poprzez zjazdy, zebrania, konferencje, odczyty i wydawnictwa.

Fundusze na prowadzenie działalności pochodziły ze składek członkowskich.

Działały Sekcje: Kolejowa i Konstrukcyjno-Warsztatowa, która urządzała odczyty, m.in. na temat silników elektrycznych. Stowarzyszenie prowadziło biuro pośrednictwa pracy.

Począwszy od 1925 r. corocznie odbywały się zjazdy wychowanków szkoły poznańskiej; wygłaszano na nich referaty dotyczące m.in.: racjonalnej obróbki metali, elektrotechniki, radiotechniki, spawania metali, silników spalinowych, lotnictwa cywilnego, organizacji pracy i zakładów przemysłowych.

Wiele uwagi poświęcano walce o tytuł inżyniera dla absolwentów szkół poznańskiej i warszawskiej – poprzez wystąpienia o zmianę ustawy o tytule inżyniera. Przeciwwstawiano się utworzeniu Izby Inżynierskich, upatrując w tym „stworzenie uprzywilejowanej grupy”.

Od 1930 r. publikowano okólniki, a od 1932 r. – „Wiadomości Stowarzyszenia Absolwentów Państwowej Wyższej Szkoły Budowy Maszyn i Elektrotechniki w Poznaniu”, przekształcone w 1934 r. w „Technologa”. Czasopi-
sma te redagowali: S. Kortylewski, S. Jekielek, B. Siciński, Czesław Grusz-
czyński, Tadeusz Mazurek i Jerzy Piekutowski. W 1939 r. wydano w Pozna-
niu książkę Anatola Jani: „Gażniki na paliwo płynne”.

Wybuch II wojny światowej przerwał działalność Związku.

Wydawnictwa ciągłe:

Technolog. Poznań 1932 – 1939

W latach 1932 – 33 tytuł Wiadomości Stowarzyszenia Absolwentów Państwowej Wyższej Szkoły Budowy
Maszyn i Elektrotechniki w Poznaniu

Źródła: Z życia Związku Techników R.P., „Technik Polski” 1936 nr 9 s. 204; Zjazd Delegatów Związku
Technologów R.P. w Poznaniu, Tamże 1938 nr 3 – 5 s. 70; Bibliografia, „Spawanie i Cięcie Metal” 1939
nr 5 s. 114.

Literatura: J. Piłatowicz, Związek Technologów Rzeczypospolitej Polskiej /w/ Słownik polskich towa-
rzystw naukowych. T. II. Cz. 2. Pod red. B. Sordyłowej, Warszawa 1994 s. 266 – 268 (tu dodatkowe źró-
dła i literatura).

ZWIĄZEK WYNAŁAZCÓW POLSKICH

Okres działalności: przed 1918 r. **Siedziba:** Lwów.

Charakterystyka działalności

Związek Wynalazców Polskich zorganizował w dniach od 25 do 30
kwietnia 1911 r., w jednej z sal lwowskiej Szkoły Politechnicznej, wystawę
wynalazków polskich. Sekretarzem wystawy był Z. Korosteński.

Źródło: Rozmaitości. Wystawa wynalazków polskich, „Czasopismo Techniczne” 1911 nr 9 s.
119.

ZWIĄZEK ZAWODOWY INŻYNIERÓW LĄDOWYCH I WODNYCH

Okres działalności: 1931 – 1939. **Siedziba:** Gdynia. **Struktura organi-
zacyjna:** Walne Zebranie, Zarząd. **Sekretarz:** Stanisław Hueckel (1937 –
1938).

Charakterystyka działalności

Związek powstał w 1931 r., jednym z członków założycieli był Marian Bukowski. Działalność koncentrowała się na dwóch płaszczyznach. Pierwsza, to obrona praw i interesów inżynierów budowlanych pracujących w Gdyni. Druga obejmowała doszkalać przez comiesięczne odczyty z zakresu budownictwa. Latem urządzano wycieczki na ciekawsze budowle. Do najpoważniejszych akcji należała budowa Domu Inżyniera w Gdyni, rozpoczęto ją w 1937 r. i do wybuchu II wojny światowej wykonano piwnice oraz parter. Po wojnie powstał w tym miejscu budynek o innym przeznaczeniu. Do najaktywniejszych członków należeli: Marian Bukowski, Zygmunt Adamski, Czesław Klarner, Kazimierz Krzyżanowski, Mieczysław Miączyński, Witold Nowacki, Stanisław Witold Tubielewicz, Marian Zasztowt, a także Stanisław Hueckel, który w 1938 r. został wiceprezesem.

Po powstaniu w 1934 r. Związku Polskich Inżynierów Budowlanych (ZPIB) nawiązano z nim współpracę, w 1936 r. przekształcono Związek w Oddział Gdyni ZPIB, zaś w maju 1939 r. nastąpiło połączenie z ZPIB.

Literatura: S. Hueckel, Inżynierskie wspomnienia, Gdańsk 1981 s.58 – 59,73 – autor podaje, że połączenie nastąpiło we wrześniu 1938 r. Rozmowy na ten temat toczono dłuższy czas, ale formalne zjednoczenie nastąpiło w maju 1939 r. Por. także literaturę zamieszczoną przy haśle o ZPIB.

ZWIĄZEK ZAWODOWY TECHNIKÓW POLSKICH

Okres działalności: 1919. **Siedziba:** Warszawa. **Struktura organizacyjna:** Rada Główna, Zarząd Główny, Komisja Rewizyjna Główna; okręgi: Łódź, Warszawa.

Charakterystyka działalności

Statut Związku zatwierdziło Ministerstwo Opieki Społecznej i Ochrony Pracy w początkach 1919 r. Celami Związku było zapewnienie technikowi ważnej pozycji w strukturze społecznej, odpowiadającej jego twórczej, kierowniczej i wykonawczej pracy w przemyśle; obrona interesów zawodowych i materialnych oraz poprawa warunków bytu; pielęgnowanie poczucia godności i solidarności zawodowej, ograniczenie zatrudnienia techników

zagranicznych, szerzenie oświaty zawodowej, badanie warunków pracy techników i opracowywanie norm technicznych.

Cele te miano realizować poprzez: zwoływanie zjazdów, konferencji i zebrań; reprezentowanie interesów członków wobec władz i instytucji, pośredniczenie w poszukiwaniu pracy dla członków, zakładanie kas pożyczkowo – oszczędnościowych oraz zapomogowych; pośredniczenie we wszystkich zatargach dotyczących spraw zawodowych, ekonomicznych i koleżeńskich; organizowanie bibliotek, czytelni, laboratoriów, konkursów, szkół, kursów zawodowych, odczytów; popieranie prac naukowych, wydawnictw i pism fachowych.

Członkami Związku mogli być wszyscy technicy – Polacy, podkreślono, że również kobiety, którzy posiadali średnie lub wyższe wykształcenie techniczne, a jeśli nie posiadali jednego lub drugiego musieli wykazać się pracą na polu technicznym.

W 1919 r. funkcjonowały dwa okręgi w Warszawie i Łodzi. W skład władz okręgu warszawskiego weszli wówczas: Bronisław Jungier (prezes), Stanisław Rutkowski (wiceprezes), Wacław Kączkowski (sekretarz), Aleksander Petrowicz (skarbnik), Franciszek Żaryn, Zygmunt Majewski, Mieczysław Czajkowski; a okręgu łódzkiego: E. Szenfeld (prezes), K. Bajer, B. Benedek, J. Brzozowski, J. Dyljon, O. Gros, W. Kroh, W. Wyczyński, Z. Zajączkowski.

Oddział łódzki w specjalnej odezwie wzywał inżynierów i techników do skupienia się w Związku Zawodowym Techników Polskich. Tenże oddział (wspólnie ze Stowarzyszeniem Majstrów Fabrycznych Ziemi Piotrkowskiej, Radą Okręgową Polskich Związków Zawodowych w Łodzi, Radą Okręgową Polskiego Zjednoczenia Zawodowego Robotników Chrześcijańskich w Łodzi) podjął 27 listopada 1919 r. uchwałę w sprawie zatrudniania obcokrajowców w polskim przemyśle. Proponowano aby robotnikiem, rzemieślnikiem, majstrem, kierownikiem wydziału, inżynierem lub dyrektorem mógł być tylko poddany Rzeczypospolitej Polskiej, władający w dostatecznej mierze językiem polskim, członek związku lub stowarzyszenia zawodowego polskiego aktualnie istniejącego. Uważano, że należy zatrudniać na

wyżej wymienionych stanowiskach obcokrajowców tylko wtedy, kiedy stowarzyszenia nie przedstawiają kandydata polskiego. Natomiast przedłużenie zatrudnienia już pracującym obcokrajowcom uzależniano od przyjęcia obywatelstwa polskiego lub pozytywnej opinii polskiego stowarzyszenia. Uchwałę tę przekazano ministrom opieki społecznej i ochrony pracy, przemysłu i handlu oraz posłom łódzkim.

Nie odnaleziono informacji o działalności Związku w następnych latach.

Źródła: Statut Związku Zawodowego Techników Polskich, „Wiadomości Tygodniowe” (dodatek do „Przeglądu Technicznego”) 1919 nr 1 s. 2 – 3, nr 3 s. 13 – 14; Związek Zawodowy Techników Polskich, Tamże 1919 nr 6 s. 34; Ze stowarzyszeń, Tamże 1919 nr 18 s. 117, nr 28 s. 200 – 201; Zrzeszenia techniczne. Związek Zawodowy Techników Polskich, „Przegląd Techniczny” 1920 nr 4 s. 15 – 16.

ZWIĄZEK ZAWODOWY TECHNIKÓW PRZEMYSŁU WŁÓKIENNICZEGO I ZAWODÓW POKREWNYCH W PAŃSTWIE POLSKIM

Okres działalności: 1919 – 1939. **Siedziba:** Łódź. **Liczba członków:** 213 (1926), 212 (1930). **Prezes:** Jan Przeradzki (1926 – 39). **Sekretarz:** Wacław Filipczyński (1926 – 39).

Charakterystyka działalności

W 1919 r. powstał w Łodzi Oddział Okręgowy Związku Zawodowego Techników Polskich. Po przystąpieniu do niego w 1922 r. wielu inżynierów i techników włókienniczych utworzono centralę w Łodzi pod nazwą Związek Zawodowy Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim. Do związku należało w 1926 r. 62 inżynierów i 21 osób z tytułem technika. W 1930 r. Związek liczył 212 członków, w tym inżynierów 88 a techników 59; oprócz nich w stowarzyszeniu znaleźli się: przedsiębiorcy, tkacze, farbiarze, chemicy, rytownicy. Pracowali oni głównie w największych łódzkich zakładach przemysłowych, m.in. Scheiblera i Grohmana, Poznańskiego, Kruschego i Endera, J. Johna; sporo inżynierów pracowało w łódzkich szkołach włókienniczych i magistracie miasta Łodzi. Znaczna grupa członków zatrudniona była w miejscowościach w pobliżu

Łodzi, np. Pabianicach, Zgierzu, Ozorkowie, Zawierciu; znacznie mniej w Żyrardowie, a tylko nieliczni np. w Częstochowie (3), Katowicach (1), Andrychowie (1).

Celem związku było zapewnienie odpowiedniego stanowiska technikowi w społeczeństwie, obrona interesów zawodowych, moralnych i materialnych. Występował w obronie stanowisk krajowych w przemyśle przed zalewem techników zagranicznych. Prowadzono Biuro Pośrednictwa Pracy. Organizowano odczyty, wycieczki do nowoczesnych zakładów, utworzono bibliotekę techniczną. W latach 1924 – 1939 prowadzono Kursy Wieczorowe Włókiennicze z wydziałami: tkackim, przędzalniczym, dziewiarskim i farbiarskim. Kursy te cieszyły się dużym powodzeniem, w 1939 r. tylko na wydział tkacki przyjęto przeszło 200 słuchaczy. W grudniu 1934 r. związek zorganizował dwudniowy zjazd techników – włókienników, na który przybyli przedstawiciele włókienników z Bielska, Białegostoku, Częstochowy, Ozorkowa i Warszawy.

W 1934 r. wspólnie z innymi stowarzyszeniami łódzkimi (Łódzkim Związkiem Techników Włókienniczych – zob., Łódzkim Stowarzyszeniem Techników – zob., Polskim Towarzystwem Chemików i Kolorystów – zob. i łódzkim oddziałem Polskiego Towarzystwa Chemicznego) utworzono Komitet Redakcyjny Czasopism i Wydawnictw Włókienniczych w Łodzi, którego głównym zadaniem była opieka moralna i materialna nad czasopismem „Technik Włókienniczy”. Komitetowi temu przewodniczył w latach 1935 – 1938 Stefan Lamprecht, wiceprezes Związku

W 1937 r. z inicjatywy Sekcji Tkackiej Związku, przy aktywnym współudziale Łódzkiego Związku Techników Włókienniczych, powstała komisja do opracowania i uporządkowania polskiego słownictwa z zakresu technologii tkactwa. Wyniki prac przedstawiono do dyskusji na łamach „Technika Włókienniczego”.

Nie znany jest kompletny skład władz, być może J. Przeradzki i W. Filipczyński pełnili swe funkcje niemal przez całe dwudziestolecie międzywojenne. Do aktywnych działaczy należeli: Leon Fiedler, Henryk Flejszer, Zygmunt Frąckiewicz, Władysław Gaberle, Bronisław Hillebrand, Zenon

Hillebrand, Jan Jarkowski, Kazimierz Jarzębiński, Stefan Lamprecht, Paweł Prindisch, Zygmunt Rau, Stefan Rojek, Leopold Roszak, Eugeniusz Ruciński, Józef Sobiecki, Mieczysław Solecki, Zenon Wojtkowski.

Źródła: Spis członków Związku Zawodowego Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim. Centrala w Łodzi, Łódź 1926 i 1930; Życie związkowe. Z życia Związku Zawodowego Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w P.P., „Technik Włókienniczy” 1934 nr 3 – 4 s.36, 1935 nr 3 – 4 s.60, 1937 nr 3 – 4 s.55; Życie związkowe. Dwudziestolecie Związku Zawodowego Techników Przemysłu Włókienniczego i Zawodów Pokrewnych w Państwie Polskim, „Technik Włókienniczy” 1939 nr 1 – 2 s.46.

Literatura: Stowarzyszenie Inżynierów i Techników Przemysłu Włókienniczego. Pod red. I.W.Tybora, Łódź 1962 s. 36 – 37, 42.

INDEKS NAZWISK

- Abramow Feliks 480
 Abramowski Edward 233
 Abramski E. 425
 Absolon Brunon 176, 203
 Abzółtowski Sergiusz 60, 300
 Adamiecki Karol 36, 145, 216, 217, 280, 281,
 283, 299, 331
 Adamiecki Wacław 319
 Adamiecki Wiktor 143, 144, 147
 Adamski Józef 45
 Adamski Stanisław 370
 Adamski Zygmunt 494
 Adelman Aleksander 46
 Adler J. 226
 Akst J. 228, 229
 Albrecht Andrzej 144
 Aleksandrowicz Stanisław 115, 119
 Almert Agata 433
 Alpert W. 227
 Altdorfer Pius 289, 292
 Altenberg Maurycy 125, 189, 194
 Ambrożewicz Stanisław 267, 272, 306
 Amman Walter von 176
 Anczyc Stanisław 123, 125, 128
 Andrzejewski K. 65
 Andrzejewski Marian 223, 308, 363
 Andrzejewski Seweryn 455, 458
 Antoniewicz 364
 Apanowicz C. 481
 Appel Julian 292
 Archipienko 82
 Arens Edward 484
 Arkuszewski Jan 149
 Arlitewicz Tomasz 187, 355
 Arlitowicz Z. 151
 Arnd Zbigniew 58
 Arzt Karol 426
 Asnyk Adam 91
 Assbury Edward 461
 Aścik Adam 351
 Audibert E. 119
 Auerbach Ozjasz 426
 Augustynowicz 227
 Aulich Witold 110, 409
 Awin Józef 425, 426

 Babiński Janusz 214
 Babiński Stanisław 455
 Badger W.L. 412
 Badian Grzegorz 425, 426
 Badocha Lucjan 62
 Baecker Tadeusz 421
 Bagiński Ludwik 154, 158
 Bajer K. 495
 Bajkiewicz Jerzy 18, 416
 Balasiński Tadeusz 62, 64, 66
 Balcerek Andrzej 311
 Balicki S. 151
 Balicki Tadeusz 452
 Ballenstedt Adam 126, 308
 Banaszak 121
 Bandrowski Ernest 50
 Baniewicz Tadeusz 289
 Bańkowski Feliks 316
 Baranowicz Roman 118, 479
 Barański Władysław 420
 Barczewski A. 275
 Barenblüth Szulim 426
 Bartel Ryszard 461
 Barth 466
 Bartla Ivan 118
 Bartoszewicz Stefan 22, 23, 26, 27, 399
 Barwiński J. 18
 Battaglia Roger 126, 332
 Bauer Bronisław 102
 Baurski Janusz 234
 Bayer Fryderyk 240
 Bayer Wacław 229-231
 Bąkowski Alfred 304
 Bąkowski Franciszek 66, 68, 279, 280, 439
 Bąkowski M. 309
 Bąkowski Stanisław 413
 Behrman 463
 Bejnarowicz Klemens 303, 304
 Bekier Edward 132
 Bekker Mieczysław 163
 Bem Józef 336-338
 Bendetson Ignacy 131, 149, 292, 301, 339
 Benedek Bolesław 213, 495
 Benedek Czesław 280
 Benis Artur 27
 Benni Artur 313, 399
 Berbecki Leon 58
 Beres Zenon 170

- Bereszko Ignacy 313
Berezowski Edward 223
Berg Adolf 273, 274
Berger 379
Berger E. 412
Berger Eugeniusz 347, 349
Berkiewicz Jan 282
Berkman J. 425
Berkowicz Jan 366, 367, 369
Berlinerblau Józef 133, 134
Bertholdi Jerzy 313
Biedrzycki R. 69
Biedrzycki Stanisław 332
Biegeleisen Bronisław 252
Biegusz Teodor 240
Biel Ferdynand 275
Bielański Adam 201
Bielański E. 403
Bielawski B. 242
Bielecki Henryk 378, 380
Bielecki Jan 130, 133
Bielecki S. 66
Bieliński Kazimierz 184
Bieliński Stanisław 44
Bielski Jan 251
Bielski Tadeusz 249, 250, 252
Bielski Zygmunt 31, 144, 145
Bieniecki Witold 455
Bier Leonard 47, 49
Biernacki Alojzy 99
Biernacki Józef 176, 178, 180, 285, 319
Biernacki Konstanty Edward 102
Biernacki Władysław 242
Billewicz Witold 357
Bilski Marian 470
Binder Eugeniusz 201
Binder Robert 467
Birnbaum Józef 301
Bisanz Ernest 421
Biskupski 364
Biszlager Lucjan 279
Bitschan Feliks 46
Bittmar Zygmunt 464
Bittner Maksymilian 201
Bittner Wojciech 239
Bizański Kazimierz 39
Bizoń Mieczysław 259
Bizowski Feliks 57, 75, 77, 78, 481, 484, 485, 486
Blass A. 390
Blay Jerzy 146, 313
Blockówna Helena 219
Błażowski Antoni 345
Boberski Zygmunt 306
Bobiński Jerzy 38
Bobkowski Aleksander 48, 71
Bobrowiecki W. 406, 407
Bobrowski Wiktor 464, 467
Bogacka H. 384
Boguski Józef Jerzy 129, 130, 134, 156
Bogusławski Stanisław 213
Bohdanowicz Karol 244, 246, 250, 251
Bojanowski Józef 406, 407, 414
Bojemski 314
Bolechowski W. 91
Bomas Piotr 197, 198
Bonder Julian 357
Bontemps Eligiusz 111
Boratyński Czesław 43
Borawski Aleksander 368
Borawski Władysław 319
Borecki 364
Borecki Bolesław 427
Borejsza Piotr 462
Borek Bolesław 39
Borelowski Roman 373
Borelowski Stanisław 44
Borkowski Stanisław 221
Borkowski Tadeusz 406, 407
Bornstein L. 391, 424
Bornsztejn S.J. 391
Borowiak Józef 210
Borowska Wanda 219
Borowski Jan 256
Borowski Leon 169, 170, 172, 415-417
Bortnowski Józef 455
Borzęcki 99
Boznański Adam 45
Brach Ignacy 213
Brandt A. 37
Bratkowski Stanisław 37
Bratkowski Władysław 64, 474
Bratro Emil 57, 110, 169, 172, 416, 437, 438
Brauer A. 63
Braun Adam 301
Braunseis Józef 45
Brelewski Roman 369, 373, 374
Brenneisen Erwin 443
Brequet L. 463
Bretsznajder Stanisław 409, 413
Brillie Jean 182
Bromirski Antoni 384
Broniewski Alfred 418
Broniewski Stanisław 140
Brudzewski Kazimierz 411
Brugger Franciszek 464, 466
Bruner Ludwik 130
Bruzdziński Stanisław 309
Brygiewicz Waclaw 136
Brykalski L. 481
Bryła Stefan 74, 91, 169, 172, 176-178, 181, 182, 279, 280, 299, 357, 437, 439-443, 454, 455
Brynk A. 282
Brzeski Roman 398, 399
Brzeski Waclaw 21
Brzeziński Michał 378, 383
Brzeziński Paweł 43

- Brzezowski Ludwik 86
 Brzostowicz Stanisław 37, 40
 Brzostowski Jan 126, 143, 313
 Brzozowska Zofia 405, 408
 Brzozowski J. 495
 Brzozowski Mariusz 446
 Brzozowski Tadeusz 411, 412
 Bubley Jakub 379
 Buchner Akiwa 391, 424
 Buchweitz R. 228
 Buczyński Wincenty 92
 Budryk Witold 246
 Budzyński Franciszek 308
 Bujowski Karol 105
 Bukowski Bronisław 441, 442
 Bukowski Jerzy 461, 463
 Bukowski Marian 494
 Buntner Edward 135
 Burnat Leon 213, 234
 Bursze Henryk 98
 Buryan Stanisław 432
 Burzacki Edmund 44, 372
 Burzyński Władysław 439
 Buzek Brunon 246
 Buzek Jerzy 204, 205, 266-268, 270, 272, 300
 Byszewski Michał 367, 368
 Byszewski Władysław 447
 Bzdęga Feliks 311
 Bzyl Antoni 308
- Cabaj Jarosław 13
 Cabe W.L. 412
 Caldwell Frank W. 463
 Car Bolesław 349, 350
 Casagrande L. 57
 Celiński Jan 77, 78, 79, 378, 380
 Cendler Antoni 432
 Centnerszwer Mieczysław 81, 391
 Černy 118
 Chabelski Zygmunt 289
 Challier Wilhelm 461, 463
 Chamski Tadeusz 484
 Chądzyński 207
 Chełmicki Jan 129
 Chełmiński Ludwik 323
 Chevenard P. 245
 Chłapowski Franciszek 364, 365
 Chłapowski Tadeusz 467
 Chmielewski Bolesław 39
 Chobrzyński Karol 111
 Chodyncki Stanisław 330
 Chojnacki Adam 274
 Chojnacki Wilhelm 167
 Chojnicki W. 83
 Chołodecki Z. 323
 Chołodziński Jerzy 286
 Chołoniewski Stanisław 31
 Choński Henryk Edward 99
 Chorąży Michał 406, 407
- Choroszewski Wincenty 143
 Chorzewski Maurycy 434
 Chramiec W. 320
 Chrobak Paweł 86, 87
 Chromiński E. 69
 Chromiński Edmund 251
 Chromiński Edmund 43
 Chromiński Władysław 128
 Chrzanowski Tadeusz 154
 Chrzanowski Wiesław 69, 376
 Chrząszcz Tadeusz 47
 Chrząszczewski Stanisław 43
 Chudzicki Aleksander 237
 Chudzikowska Jadwiga 338
 Chudzyński Władysław Antoni 166
 Churas Józef 491, 492
 Chwaniec Józef 102
 Chyżyński E. 387
 Ciborowski Franciszek 446
 Cichocki Edward 154
 Cichocki Władysław 294
 Ciechanowska Jadwiga 257
 Ciechanowski K. 403
 Ciechanowski Stanisław 144
 Ciecierski Bronisław 278
 Ciecierski S. 278
 Ciemniowski M. 138
 Ciemnołowski Mieczysław 263
 Cieszkowski August 365/366
 Ciołek Henryk 484
 Cisło S. 221
 Ciszewska-Wusatowska Hanna 206
 Ciszewski Leon 491
 Clark Wallace 245, 248
 Cybichowski Stanisław 365
 Cybulski Józef 66
 Cybulski Julian 32, 146
 Cyfracki Józef 214
 Cywiński Bohdan 460, 461
 Cywiński Piotr 287, 288
 Czacki Feliks 136
 Czaderski Emil 105
 Czajewski 236
 Czajkowski Mieczysław 495
 Czamański Ignacy 53
 Czaplicka Józefa 120, 122
 Czaplicki Henryk 279
 Czaplicki Stanisław 83
 Czaplicki Tadeusz 184, 187, 191, 193, 194, 198
 Czapliński Julian 43, 394, 398
 Czapska Z. 386
 Czarnecki Erazm 274
 Czarnecki St. 449
 Czarnocki Ludwik 393
 Czarnocki Stefan 245, 246, 367, 409
 Czartoryski Adam 337
 Czayka Tomasz 242, 277
 Czaykowski Stefan 258

- Czaykowski Stefan 434, 435
 Czaykowski Tadeusz 370
 Cząstka Jan 253, 468
 Czechowicz Wincenty 91
 Czczott Henryk 245, 247
 Czekajewski 455
 Czermiński Janusz 28, 149, 401
 Czernicki Ksawery 350
 Czerwiński J. 318
 Czochralski Jan 83, 202-204, 217, 272, 347
 Czopowski Henryk 294
 Czopowski Henryk 355, 356
 Czuruk Otto 83
 Czyrek Jan Kanty 467
 Czyżewski Mikołaj 272
- Ćwik Wincenty 239, 240, 432
- Dalewski E. 459
 Damański Karol 176, 181
 Damoiseaux A. 325
 Danecki Bolesław 308
 Daniec Edward 86, 93
 Daniec Eugeniusz 258-260
 Danielewicz Władysław 342
 Daniszewski Witold 180
 Dankowski Józef 491, 492
 Danowski Kazimierz 316, 320, 321
 Daszyński Stanisław 323
 Daun F.W. 486
 Dawidowicz Józef 465
 Dawidowski Roman 43, 121
 Dażwański Stefan 115, 409
 Dąbkowski Aleksander 267
 Dąbrowski Adam 261
 Dąbrowski Czesław 67
 Dąbrowski Jan 349
 Dąbrowski M. 136
 Dąbrowski Marian 55
 Dąbrowski Mieczysław 43, 44, 126
 Dąbrowski Stanisław 385
 Dąbrowski Władysław 492
 Decyusz Jerzy 198
 Dembek Eugeniusz 427
 Dembowski Józef 465
 Dembski 486
 Dembski Bronisław 65
 Demby J. 136
 Denys Leon 62, 63
 Derecki 235
 Deryng Bohdan 117, 160, 164
 d'Estape R. 117
 Dębicki Stanisław 448
 Dębowski Jan 317
 Dębski Edward 455
 Dickman Jerzy 269
 Dickstein 323
 Dickstein Samuel 138
 Diehl Edmund 154, 290
- Dijakiewicz Albert 37
 Dittrich Teodor 33
 Długoszowski Bolesław 30, 124
 Doboszyński Adam 371
 Dobrowolski Romuald 215
 Dobrowolski Włodzimierz 322
 Dobrowolski Zygmunt 82, 175, 178-181, 213, 439, 442
 Dobrski Ignacy 261
 Dobrski Konstanty 326
 Dobrzyński Stanisław 145
 Dobrzyński Tadeusz 275
 Doliński Jarosław 50, 118-122, 411, 434
 Domagalski Stanisław 308, 364, 365
 Domaniewski Czesław 356
 Domaniewski Jerzy 229-231, 401
 Domański Bolesław 305
 Domański Edward 446, 451
 Domański Karol 176, 181
 Domański Kazimierz 306
 Dombek Paweł 287
 Dombrowski Konrad 492
 Dominik Walenty 406, 407
 Dominko A. 318, 321
 Dorabalska Alicja 81, 135, 385-387, 389, 411, 415, 489
 Dorant Kazimierz 139
 Dorfman Z. 229
 Dostatni Wojciech 461
 Dowkontt Andrzej 349
 Drażkiewicz Jerzy 485
 Drecki Józef 287
 Dreher Leon 181
 Drescher 87
 Drewnowski Ignacy 123
 Drewnowski Kazimierz 102, 190-192, 196, 340, 355
 Drewnowski Symforian 279, 282
 Drobnia Franciszek 19, 394, 399
 Drozdowski Witold 92
 Drzewiecki Jan 44
 Drzewiecki Piotr 158, 289, 291, 292, 299, 330-333, 339
 Drzyzga Józef 467
 Dubois Henryk 394
 Dubois Józef 120
 Dubowski Marian 77, 78
 Dubreuil H. 332
 Dudo Michał 304
 Dudzewicz Stanisław 368
 Dudziński Stanisław 461
 Dunajowicz Teofil 418
 Dunikowski Samuel 191
 Dunin 82
 Dunin-Borkowski Edward 277, 278
 Dutczyński 284
 Dutczyński Kazimierz 323
 Dutczyński Kazimierz 43
 Dutkiewicz J. 318

- Dworzaczek Edward 111
 Dybowski Jan 78, 367
 Dykacz Roman 91
 Dylion I. 150
 Dyljon J. 495
 Działowski St. 335
 Dzieślewski Roman 102, 123, 124
 Dziewulski Eugeniusz 137
 Dziewulski Maurycy 316
 Dziurzyński Antoni 115, 117, 119
- Eber Abraham 426
 Eberhardt Julian 58, 289, 292
 Eckert Leon 364
 Egiejman 207
 Ehrenpreis Arnold 391
 Eicher Ilia 390
 Eiger Antoni 84
 Einstein Albert 278
 Eisenberg Filip 391
 Ekerkunst A. 66
 Ekielski Władysław 44, 50, 51, 53
 Elandt Alfred 86, 93
 Elandt Marian 259
 Elżanowski L. 129
 Epler Karol Edward 102
 Erikson P.E. 325
 Ettinger K. 207
 Ewert Józef 281
- Fabiański Julian 346
 Fabierkiewicz Zbigniew 366, 367
 Fajans Ludwik 130
 Fajnberg A. 391
 Fangor Konrad 272
 Faryaszewski Kazimierz 143
 Faterson A. 343
 Faulhammer Edward 467
 Faulkner Vincent 272
 Fedorowicz Adolf 359
 Fedorowicz I. 304
 Feinstein 151
 Feldman Dawid 423
 Felsz Stanisław 455
 Felsztyn Tadeusz 350, 352, 357
 Ferrié Gustave 187, 262
 Feszczenko-Czopiowski Iwan 68, 203, 204,
 214, 300, 410
 Ficki Zdzisław 93
 Fiedler Leon 498
 Fiedler Tadeusz 101/102, 105, 107, 110
 Fijałkowski Jan 292
 Filipczyński Wacław 496, 498
 Filipecki Leon 278
 Filipkowski S. 97
 Filipowicz C. 18
 Filipowicz-Dubowik A. 304
 Finch J.L. 262
 Finke 95
- Flacht Jan 238
 Flaum Maksymilian 130
 Fleischhauer 373
 Flejszer Henryk 498
 Flis Michał 13, 445
 Floryan Henryk Julian 465
 Fodor Andor 391
 Fojut Franciszek 241
 Folusiewicz Aleksander 398
 Fondamiński E. 228
 Forster Karol 99
 Fortuniak Czesław 344
 Franke Jan Nepomucen 101, 105, 123, 329
 Frankowski Feliks 491
 Frąckiewicz Zygmunt 498
 Frejlich Józef 99, 113, 338
 Frentzel A. 69
 Freund M.L. 354
 Freund Maurycy 354, 467
 Froń Wiktor 102
 Frydman M. 228
 Frydmanówna S. 390
 Fryze Stanisław 191
 Fuchs Zygmunt 108
 Fudakowski Jerzy 343
 Fukała Ferdynand 379
 Fulda Fryderyk 33
 Furmańczyk Eugeniusz 273, 274
- Gaberle Kazimierz 322
 Gaberle Władysław 498
 Gabler Bolesław 67
 Gabriely Adolf 329
 Gadomski Felicjan 142, 144, 145
 Gadomski Stanisław 142, 312
 Gadomski Władysław 323
 Gajewski Mieczysław 448, 449
 Gajewski Wiktor 223
 Gajewski Zbigniew 484, 486
 Gajkowicz Aleksander 172
 Gajownik Feliks 486
 Galinat Edmund 351
 Gałęcki Henryk 280
 Gałkiewicz Wiktor 427
 Gan Jan 484
 Ganasiński Edmund 492
 Gancarz Józef 81
 Garbiński Andrzej 147
 Garczyński Tadeusz 58
 Garnarczyk Adolf H. 221
 Garnuszewski Antoni 241
 Garstecki Maksymilian 308
 Gawarecki Henryk 322
 Gawarecki Jan 393
 Gawin Franciszek 420
 Gawliczek Konrad 240
 Gawlik Tadeusz 250
 Gawliński Stanisław 440
 Gawron Karol 39

- Gayczak (Gajczak) Kazimierz 126, 313
Gayczak (Gajczak) Tadeusz 102, 125
Gąsiorowski Janusz 335
Gąsiorowski Kazimierz 30
Gąsiorowski Kazimierz 345
Gąsiorowski Kazimierz Antoni 124
Gąssowski Wiesław 289, 455, 460
Gdulewski Ryszard 218
Gebauer Aleksander 45
Gebetner K. 150
Geisler Edward Tadeusz 113, 153, 160, 210,
234, 281, 282, 299
Gelberg Moses 424
Gembarzewski L. 115
Gepnerówna Jadwiga 408, 410
Geringer J. 404
Gerlicz Wiesław 66, 150
Gieldzik Henryk 241
Gierdziejewski Kazimierz 84, 203, 204, 266-
268, 270-273, 300, 353
Gierdziejewski W. 37
Gierdziejewski Waclaw 276
Gierlich J. 54
Giertych Franciszek 267
Gieysztor Józef 458
Gieysztor Władysław 199
Gil C. 446
Gilson 459
Ginsburg Zygmunt 390
Girejko Stanisław 484
Giziński Bronisław 409, 411
Glass Andrzej 114
Glatman Juliusz 304
Glazer Bolesław 464
Glazer Roman 256
Gliński Władysław 475
Gliwic Hipolit 293, 332
Glücksman Artur 426
Głębiński Stanisław 332
Głowacka Maria 408
Głowacki Justyn 43
Głuszcak Łukasz 481
Gniewiewski 416
Gniewiewski A. 18
Gnoiński Ksawery 157
Goczałkowski Ludwik 322
Godblum A. 228
Godek Bolesław 277
Godlewski 454
Godlewski Feliks 136
Godlewski K. 274, 275
Godlewski Teodor 151
Godlewski Zygmunt 416
Goetel Walery 245, 314
Gogolewski Zygmunt 191
Goldsobel Artur 97, 150
Golling Fryderyk 181
Goltental Ludwik 101
Gołąb Franciszek 30
Gołombowski Ludwik 111
Gołębiowski Aleksander 367, 368
Gołkowski Czesław 39
Gołuchowski Agenor 329
Gorączko 379
Gordon W. 425
Gordziałowski Waclaw 359
Gorzkowski Aleksander 282
Gostkowski Alfons 345
Gostkowski Roman 101, 102, 105
Górecki Eugeniusz 316, 318, 320
Górecki Roman 338
Górkiewicz Eugeniusz 86, 88, 242
Górska H. 240
Górski Kazimierz 200
Grabianowski 86
Grabianowski Stanisław 245, 399
Grabiński Mieczysław 143/144, 144
Grabowska Celina 404, 408
Grabowski Antoni 131
Grabowski Czesław 356, 376, 410
Grabowski J.S. 99
Grabowski Julian 45
Grabowski Władysław 479
Gradowski S. 64
Graff T. 206
Grigoriew Mikołaj 359
Groberski Feliks 405
Grobicki Wincenty 381
Grodecki Jerzy 215
Gros O. 495
Groslik Kazimierz 351
Gross Oskar 98
Groszkowski Janusz 184, 191, 192, 261, 262,
264, 326, 349
Grotowski M. 357
Grottger Artur 68
Growiński Ludwik 160
Groza Aleksander 93, 245
Gruder Izrael 404
Gruszczyński Czesław 493
Gruszecka Halina 142
Gruszkiewicz Józef 465
Gruszyński Ignacy 289
Grygołowicz Adolf 379
Gryzewski Jan 279
Grzępski Stanisław 435
Grzeszczyk Piotr 485
Grzębski Edmund Bronisław 102
Grzędziński January 58, 207
Grzyb Leopold 420
Grzybowski Józef 346, 465
Grzybowski Leonard 137
Grzymalski Antoni 484
Grzymalski Julian 481
Gukkler Janusz 481, 484
Günther Mieczysław 313, 448
Gurwin S. 425
Gurycki Waclaw Marian 271

- Gutkowski Tadeusz 100
 Gutowski Wacław 259
 Gużkowski Kazimierz 484
 Gwiazdowski Aleksander 232, 234, 235
 Gwizdowski Józef J. 221
- Haendel F. 390
 Hafner Ludwik 316
 Hajdukiewicz Władysław 303
 Hajkowiec Maksymilian 401
 Halberthal B. 318
 Haler 97
 Hampel Karol A. 77, 78
 Handl Alojzy 329
 Haninczak Józef 404
 Hann Antoni 131
 Harabanda Isser 423
 Harasimowicz Stanisław 67
 Harcań 459
 Harężlak Rudolf 239, 240
 Harusewicz Mieczysław 229
 Hass Ludwik 18, 36, 70, 218, 237, 239, 240,
 257, 383, 402, 404, 418, 422, 429, 431,
 433, 451, 469, 478, 480, 491
 Hattowski Michał 304
 Hauswald Edwin 41-43, 102, 105, 106, 125,
 126, 216, 217, 355
 Hawliczek Józef 406, 407, 409
 Hayto Z. 352
 Hebzda Bolesław 78
 Hedinger Stanisław 365
 Hein Wincenty 259, 260
 Heindrich Julian Florian 464
 Heller Władysław 261, 262
 Hempel Stanisław 82, 439, 442
 Henel Konstanty 452
 Henke Edmund Jan 343
 Hennig Stanisław 464
 Hepner Benedykt 390, 391
 Heppe Edward 102
 Hepter Z. 224
 Herbich Henryk 197, 198, 200, 201
 Herbst A. 42
 Hercberg L. 226
 Herfurt Tadeusz 100
 Herman Stanisław 260
 Herman W. 304
 Hermel Antoni 284
 Hertz Jan 481
 Hertz Wilhelm 157
 Heurich Jan 294
 Heydel Adam 374
 Hillebrand Bronisław 498
 Hillebrand Zenon 498
 Hindes Mateusz 390
 Hirschberg Emil 67, 151
 Hirschberg Franciszek 67, 68
 Hlond August 370
 Hłasko 314
- Hłasko Bronisław 480
 Hoffman Aleksy 65
 Hoffmann Alfons 184, 274, 288
 Hofman Józef 142, 143
 Hofrichter Ernest 240
 Hohenegger Adolf 34
 Holcgreber Jan 68
 Holnicki-Szulc Jan 198
 Holtorp Janusz 368
 Hołejko Michał 102
 Hołownia Henryk 489, 490
 Homola Irena 53
 Honczyk Paweł 240
 Honheiser Henryk 86
 Hoppenfeld B. 463
 Horbaszewski A. 221
 Horko Włodzimierz 313
 Horoszewicz Marian 96
 Horoszkiewicz Józef 43, 49
 Horoszkiewicz Stanisław 49
 Hoser Leszek 256
 Hoser Wincenty 219
 Hoszek J. 403
 Howarth Dionizy 421
 Huber Maksymilian Tytus 47, 83, 84, 104,
 192, 300, 355, 356, 357, 359, 438, 439,
 441
 Hückel (Hueckel) Stanisław 439, 494
 Hulka Leonhard 421
 Hummel Bogumił 460
 Hummel Wacław 323
- Idelson M. 425
 Ignatowicz 306
 Ignatowicz Stanisław 322, 327
 Ihnatowicz Kazimierz 411
 Ilski Konrad 332
 Imeretyński Aleksander 156
 Ingarden Roman 43, 102, 106, 125, 126
 Iszkowski Romuald 105
 Iwanicki 317
 Iwanicki Karol 374
 Iwanowski Jerzy 279
 Iwanowski Wacław 340, 341
 Iwańska Wanda 219
 Iwiński Józef 384, 387
 Izyczka Maria 320
- Jabłczyński Kazimierz 128, 129, 133
 Jabłkowski J. 150
 Jabłonowski Stefan 283
 Jabłoński Władysław 156, 289
 Jacewicz Władysław 304
 Jachimowicz Szymon 234
 Jachimowski Stanisław 237
 Jackowski Kazimierz 205, 260-263, 265, 331
 Jacobson Wilhelm 481
 Jacyna Wacław 242
 Jaczewski L. 368

- Jadomski Tadeusz 308
Jaegermann Józef 102
Jagodziński M. 228
Jahns Artur 180
Jakimiuk Wsiewołod 463
Jakobi Oswald 274
Jakobsfeld J. 227
Jakowlew Paweł 442
Jakubowicz A. 150
Jakubowicz Stanisław 293, 294
Jakubowski Bolesław 324
Jakubowski Janusz Lech 194
Jamróz Stanisław 250
Janas Jan 427
Janasz Jakub 137
Janczewski Henryk 120, 123, 401, 402
Jania Anatol 493
Janicki Albin 240
Janicki Bolesław 308
Janik Franciszek 463
Janik P. 480
Janiszewski Eugeniusz 313
Janiszewski Paweł 317
Janiszewski Stanisław 146, 316
Jankowski Karol 299, 300, 340
Jankowski Konrad 320
Jankowski Ksawery 164
Jankowski Marian 429
Jankowski Władysław 229
Janota Jan 198
Janow J. 425
Januszewski Piotr 115, 117, 289
Januszewski Waclaw 313
Jarkowski Jan 498
Jarocki 323
Jarocki Ignacy 287
Jaros Jerzy 28, 94, 149, 206, 235, 249, 257, 330, 354, 378, 401, 469
Jaroszyński Maurycy 170
Jarzębiński Kazimierz 498
Jasiński Michał 481
Jasiewicz P. 35, 36
Jasiński E. 70
Jasiński Stanisław 27
Jasiński Stefan 264, 323
Jasiński Włodzimierz 370
Jasiński Zygmunt 30, 31
Jasionowski Tadeusz 58
Jastrow Serghiusz 234
Jastrzębska J. 272
Jastrzębski Ferdynand 19, 24, 25, 244, 399
Jastrzębski Włodzimierz 304
Jastrzębski Zygmunt 58
Jawor Tadeusz 322
Jaworski A. 353
Jaworski Henryk 78, 485
Jaworski L. 481
Jekielek Stanisław 491, 493
Jełowiecki Edward 111
Jensz Henryk 198, 303
Jeryś Czesław 242, 277
Jewniewicz Hipolit 294
Jewniewicz Tadeusz 452
Jeziński Stanisław 451
Jeziński T.W. 406, 407
Jeziorski Leon 156, 295
Jeżewski Nikodem 287
Jeżowski Marceli 430
Jędrkiewicz Zenon 244
Jeńkiewicz Lucjan 67, 434
Johnston F.E. 262
Jokiel Edward 39
Jordan Bolesław 164
Josephy M. 33
Joteyko-Rudnicka Zofia 130
Jotkiewicz Józef 323
Judycki Stanisław 446
Jung Karol 313
Jung Leon 168
Jungbluth Hans 272
Jungermann Romuald 492
Jungier Bronisław 495
Jurgielewicz Kiejstut 278
Jurgier Bronisław 479
Just Jan 120
Juszkiewicz 284
Kabzińska Krystyna 135
Kacprowski Zygmunt 455
Kacprzak Franciszek 62, 63
Kaczanowski Paweł 111
Kaczmarek Ignacy 78, 168, 308
Kaczmarek Kazimierz 308
Kaczmarek Władysław 43, 45
Kaczorowski Tadeusz 420
Kadecz Jan 263
Kaden-Bandrowski Henryk 91
Kahl Aleksander 467
Kajrunajtys Jan 67
Kakowski Aleksander 370, 373
Kakowski Stefan 102
Kalabiński Bolesław 110, 128
Kalinowski Bohdan 120
Kalinowski Stanisław 357
Kaliński Emil 188, 324
Kaliński Stanisław W. 279
Kamieński Antoni 86, 88, 242, 244, 246, 472
Kamieński Bolesław 275, 294, 350
Kamieński Gustaw 290
Kamieński Stanisław 268
Kamieński Zdzisław 20-22, 24, 26-28
Kamiński Stanisław 398
Kamiński Stanisław Leon 445
Kamiński Zbigniew 370, 373
Kamiński Zdzisław 394, 398, 399, 401
Kaniewski Stanisław 191
Kapellner Julian 354
Kaplan J. 425

- Kapłański S. 227
 Karabiński Feliks 359
 Karaffa-Kraeuterkraft Zygmunt 166
 Karbowski Antoni 28
 Karbowski Hubert 287
 Karczewski J. 275
 Karczmarczyk Henryk 449
 Karpiński Adam 463
 Karpiński Bohdan 411
 Karpiński Henryk 293, 331, 452
 Karpiński Marcel 249, 250
 Karpiński W. J. 138
 Karśnicki Felician 184, 187m 191m 196m
 265, 328
 Karwaciński Jan 342
 Karwatka K. 309, 310
 Kasiński Kazimierz 245, 408
 Kasperek Eugeniusz 404
 Kasperowicz 284
 Kassur Artur 385
 Kasyna Jan 287, 288
 Kaszuba Ryszard 304
 Katz Edmund 467
 Katz Karol 467
 Kaufman Stefan 259, 439
 Kawecki J. 77
 Kawecki Jan 462
 Kawiński Stanisław 37, 267
 Kazmierowicz Mieczysław 486
 Kaznowski Wacław 143-146
 Kazubski Leon 251
 Kączkowski Wacław 64, 97, 98, 434, 495
 Kałkowski Eugeniusz 366-369
 Kański 99
 Keel C. F. 89, 177
 Kelles-Krauz Stanisław 207
 Kembliński Alfred 271
 Kęcki Władysław 223
 Kędzierski Ignacy 32, 317
 Kędzierski Zygmunt 30, 31, 123
 Kępkiewicz Władysław 379
 Kibler Romuald 242
 Kibort Dominik 313
 Kiciński Antoni 369
 Kiedroń Józef 22, 245, 422
 Kiepal H. 417
 Kieper Heliodor 288
 Kiepuska Halina 454
 Kierażyński Wacław 394
 Kiermasz Kazimierz 54
 Kierzek Stanisław 308
 Kierzkowski Aleksander 111
 Kieszkowski Kazimierz 78
 Kinderman Edward 98
 Kinel Ignacy 421
 Kirkor Teodor 120
 Kisielewska Maria 277
 Kisielewski Michał 276
 Kisielewski Mieczysław 379
 Kiślański Władysław 154, 291, 339
 Kitajewski Adam 131
 Kittel Gustaw 492
 Kłaften Aleksander 464/465
 Klamborowski Zygmunt 459
 Klarner Czesław 56, 92, 217/218, 268, 279-
 281, 289, 332, 347, 349, 494
 Klembocki S. 425
 Klemensiewicz Zygmunt 466
 Klimczak 284
 Klimczak Bronisław 114, 120
 Klimkiewicz Władysław 252
 Klimowski Jan 273
 Kling Kazimierz 349
 Kluz Tomasz 443
 Kluźniak Stanisław 83, 167, 238, 470
 Kłapkowski Władysław 102
 Kłeczek Andrzej 479
 Kłos Juliusz 303
 Kłosiński J. 410
 Kłosowicz Mieczysław 268
 Kłossowski Mieczysław 289
 Kłóś Czesław 279, 439
 Kłys Kazimierz 322, 324
 Knaus Karol 45
 Knaus Konrad 184
 Kniagin G. 269
 Knuth 284
 Kobosko E. 194, 196
 Kobrzyński Adam 465
 Kobyliński Antoni 417
 Kobyliński Bronisław 88, 246
 Kobyliński J. 471
 Kobyliński Janusz 238, 239, 419, 420
 Koc Adam 74, 238, 450
 Kochanowski 316
 Kogut Maksymilian 426, 438
 Kohlberg Osias 390
 Kokesz Franciszek 361
 Kolankowski Włodzimierz 164
 Kolasiński Tadeusz 274, 275
 Kolbiński Kazimierz 196, 451
 Kolebski Jan 323
 Kolendo Władysław 129
 Kolisko Edward 208
 Kollis Władysław 200, 201
 Kołacz Czesław 62
 Kołodziej Władysław 249
 Kołodziejski Walery 43, 44
 Komar Kazimierz 465
 Komarnicki Jan 234
 Komocki P. 82
 Kon Józef 227
 Konarska Barbara 113, 338
 Konczykowski S. 194
 Konczyński T. 68
 Kondratowicz Hieronim 144, 146, 147, 244,
 397
 Konic J. 67

- Konieczny Feliks 379
Konieczny Władysław 303
Konkolewski E. 221
Konopka Alfred Leon 42
Konopka Józef 118
Konorski Bolesław 194
Konozak Władysław 317
Kontkiewicz Stanisław 19, 20, 22, 23, 88, 89,
142-147, 156
Koog Van der 91, 314
Kopanicki Józef 316
Kopyciński Bronisław 44, 51
Korasiewicz Jan 67
Korczyński 163
Korczyński Stanisław 318
Korfanty Wojciech 244
Korkozowicz Józef 393
Korn Artur 325
Kornacewicz Witold 235, 238, 240
Kornella Andrzej 102
Korngold L. 226
Korniłowicz Rafał 301
Korolec Michał 206
Korosteński Z. 493
Korsak Bohdan 198
Korsak Stanisław 366
Kortylewski Stanisław 491, 492, 493
Korytkowski Jan 81, 135, 389, 415, 489
Korzeniowski A. 275
Korzeniowski J. 275
Korzeniowski Zygmunt 446
Korzycki Stefan 203
Kosicki Witold 220
Kosiński Kazimierz 44
Kosko Eryk 461
Koskowski Henryk 317
Kossakowski Tadeusz 401
Kossowski J. 18
Kossowski Michał 415
Kossowski Zygmunt 53
Kossuth Ludwik 150
Kossuth Stanisław 242, 246
Kossuth Stefan 123, 124, 149, 150, 153, 158
Kostecki Edward 48
Kostecki Rudolf 162
Kostkiewicz Kazimierz 399
Koszutski Stanisław 293
Kotarbina Helena 13, 445
Kotarski Zygmunt 366, 368, 369
Kotas Karol 259
Kovats Napoleon 101
Kowalczuk Michał 124
Kowalczyk Ryszard 78
Kowalewski M. 206
Kowalewski Zbigniew 142
Kowalski Adam 86
Kowalski Henryk 323, 326
Kowalski Józef 112
Kowalski Mieczysław 136, 139, 140
Kowalski Waclaw 168
Kowarzyk Hugo 27, 399
Kowtunow Jerzy 267
Kozanecki Stefan 492
Kozarzewski Jan 267, 270, 271
Kozłowski A. 82
Kozłowski Antoni 317, 321
Kozłowski Ignacy 432
Kozłowski J. 114
Kozłowski Karol 145, 157
Kozłowski Marian 342
Kozłowski Stanisław 102, 104
Kozłowski Tadeusz 448
Kozłowski Witold 229
Kozłowski Władysław 209, 210
Kozłowski Julian 446
Kozłowski L. 67, 149, 151
Kórnicki Stanisław 102
Krahelski Marian 168, 188, 446, 447, 449,
450
Krajewska-Tartakowska Barbara 219, 236,
240, 393, 429, 472, 480
Krajewski Kazimierz 489, 490
Krajewski Roman 259
Kraśniński Zygmunt 309
Krasucki Liberat 102
Krasuski Eugeniusz 67, 149, 151, 152
Kraśnicki Karol 111
Krauze Jan 38, 41-43, 102
Krauze Leonard 204, 213, 215, 349, 353
Krawczyk Kazimierz 437
Kreutz Stefan 398
Krieger 284
Krodkiewski Edward 67
Kroh B. 69, 70
Kroh W. 495
Krol Piotr 44
Król Jan 269, 271
Król Michał 114
Król Mieczysław 270
Królikowski J. 57
Królikowski Lech 110, 329, 338
Kruger Aleksander 102
Krulisz Kazimierz 188, 194, 262, 264, 265
Krupiński Bolesław 246
Krupka Włodzimierz 42, 402/403
Krupkowski Aleksander 204, 349
Krupski Kazimierz 82
Kruszewski Bolesław 465
Kruszewski Stanisław 452
Krygowski Mieczysław 250, 252
Kryński Jerzy 387
Krysiewicz K. 364
Krysiński Mieczysław 344
Krysiński Waclaw 308, 311
Kryzan Marian 223, 224
Krzemieniewski Roman 278
Krzyczkowski Antoni 184
Krzyczkowski Dionizy 102, 104

- Krzyczkowski Stanisław 461
 Krzysik F. 353
 Krzyszkowski Wacław 167, 237, 238, 428,
 430, 434, 470
 Krzysztoń Władysław 224
 Krzywobłocki Bolesław 166
 Krzyża Jan 240
 Krzyżagórski 222/223, 223
 Krzyżanek Paweł 80, 81, 135, 389, 415, 484,
 489
 Krzyżanowski Adam 170
 Krzyżanowski Edmund 279
 Krzyżanowski Kazimierz 494
 Krzyżanowski Stanisław 45
 Krzyżanowski Tadeusz 153
 Krzyżanowski Władysław 208
 Krzyżkiewicz Jan 122, 123, 174
 Krzyż 86, 87
 Książkiewicz Kazimierz 252, 256
 Książopolski Franciszek 359
 Książopolski Karol 54
 Kubalski Jan 442
 Kubiatowski Jerzy 168, 202, 265, 328, 333,
 341, 359, 451
 Kubicki Jan 334, 335
 Kubicki Stanisław 428, 429
 Kubilas Stanisław 304
 Kucharzewski Adam 40
 Kucharzewski Feliks 125, 153, 154, 156, 290,
 293, 294, 296, 301, 303, 339, 342, 355,
 359, 364
 Kucharzewski Jan 53
 Kuczewski Józef 278
 Kuczewski Władysław 203, 204, 206, 245
 Kuczkiwicz Stanisław 22
 Kuczyński A. 339
 Kuczyński Antoni 359
 Kuczyński Marian 125, 418
 Kuczyński Tadeusz 166, 406, 407, 409, 411
 Kudrewicz Józef 304
 Kuhn Adolf 31
 Kühn Alfons 184, 188, 189, 191, 472
 Kuhn Stanisław 322, 324, 328
 Kuhn Wincenty 328, 329
 Kühnel Artur 31, 110
 Kühnel Karol 33
 Kukuk Natan 424
 Kulej Wacław 322
 Kulesza D. 480
 Kulesza Konstanty 267, 273
 Kulicki J. 221
 Kulicki Roman 465
 Kuliński Tadeusz 374, 449, 450
 Kulmatycki Włodzimierz 120
 Kułakowski K. 208
 Kułakowski Stanisław 42, 43
 Kunicki Stanisław 357, 441
 Kunze 86, 87
 Kurant Bogdan 135, 415
 Kurczyński Włodzimierz 95
 Kurjata Joanna 389
 Kurkiewicz Grzegorz 242, 277
 Kurkowski 316
 Kurman Mieczysław 461
 Kuropatwiński Franciszek 282, 303, 314
 Kuroś Tomasz 54
 Kuryłło Adam 437
 Kuschee Tadeusz 464
 Kuzelewski W.R. 343
 Kuzitowicz R. 64
 Kwiatkowski Eugeniusz 48, 86, 91, 114, 115,
 117, 122, 245, 247, 258, 300, 341, 385,
 419
 Kwiatkowski Jan 44
 Kwiatkowski Leon 287
 Kwiatkowski Stanisław 273
 Kwieciński Marian 239, 240
 Kwietniewski Władysław 138
 Kwolek Jan 275
 Lachner Fryderyk 47
 Lampe Wiktor 384, 385
 Lamprecht Stefan 497, 498
 Lančos Nenad 182, 438
 Landau Józef 231, 301
 Landsberg Alfred 455, 459
 Lange Henryk 359, 361
 Langiewicz Józef 484
 Langrod Adolf 357
 Lassociński Jacek 15, 183
 Lastowski Bohdan 484
 Latinek Stanisław 223, 224
 Latoszewski Julian 53, 54
 Laveaux Kazimierz 354
 Lebendiger A. 228
 Lebedziński Piotr 131, 291
 Lebedziński W. 455
 Lech Władysław 306, 307
 Lechowicz Jan 82
 Lechowski Stanisław 284
 Leczyk Marian 369, 377
 Ledóchowski Włodzimierz 370
 Ledóchowski Zygmunt 384
 Leiner Artur 426
 Leitgeber Czesław 308, 364
 Leitgeber Wacław 308
 Lenartowicz Zdzisław 266, 267, 272
 Lenin Włodzimierz 331
 Lepecka I. 219
 Leppert Władysław 128-131, 133-135, 154,
 158, 291, 293, 339
 Lesiński Kazimierz 432
 Leśniański Wacław 60
 Leśniczak Marceli 275
 Leśniewski Władysław 267
 Lewandowski 364
 Lewandowski Leon 274
 Lewandowski Marian 384

- Lewandowski Piotr 287, 288
 Lewandowski Roman 274
 Lewenberg Alfons 137
 Lewicki Józef 464
 Lewicki Korneliusz 201
 Lewiński Jan 102
 Lewiński L. 53
 Libański Edmund 125
 Lijewski 129
 Lilpop Franciszek 340
 Lindley William H. 157, 208
 Lindquist Henryk 43, 45
 Lipiński Edward 246, 332
 Lipko Adam 100
 Lipkowski Józef 259, 277, 278
 Lipowski Jerzy 270
 Lisiak Szczepan 492
 Lisiecki Juliusz 384
 Lisiecki Piotr 284, 286
 Lisiecki Stanisław 149, 158
 Lisowski Kamil 68
 List Vladimir 187, 195
 Litaniuk-Litański A.K. 314
 Litoński Antoni 92
 Litwak Edward 426
 Loewengart S. 391
 Löffler 357
 Lombardo Jan 44
 Longschamps Jan 465
 Lorfèvre 263
 Loth Emilian 95
 Lubicki Aleksy 368
 Lubomirski Zdzisław 55
 Lucht 317
 Luciński Stefan 67
 Luft Ignacy 445
 Lukas Jan 78
 Lulek Tadeusz 332
 Lush W.G. 262
 Luśniak 223
 Lutosławski Jerzy 268, 270, 271
 Lutosławski Marian 67, 126, 153, 155, 157,
 190, 279, 280
 Lutosławski Zbigniew 289
 Lutowski Wojciech 111
 Lyssy Eugeniusz 404
- Łabęcki Hieronim 23, 146, 301
 Łabno Tadeusz 252
 Łada Jan 487
 Łagowski Władysław 64, 65
 Łaguna Antoni 18, 415
 Łapczyński Kazimierz 95
 Łastowski Bohdan 486
 Łaszcz Tadeusz 464, 468
 Łaszcz Tomasz 354
 Łaszewski Janusz 230, 231
 Łatkiewicz 323
 Łatkiewicz Stanisław 67, 69, 274
- Łatkiewicz Władysław 45, 50, 126, 291, 292
 Łazarewicz Zygmunt 480
 Łącki Bronisław 153
 Łebiński Witold 223
 Łebiński Witold 432
 Łebkowski Maksymilian 135, 136
 Lempicki Jan 31
 Lempicki Michał 144, 147, 394
 Łobanow Mikołaj 385
 Łodziński Bolesław 345
 Łodziński Feliks 467
 Łopieńska H. 386
 Łopuszański M. 382
 Łoskiewicz Władysław 84, 203, 251, 300, 352
 Łossowski 163
 Łoś Leon 14, 123, 196, 218, 273, 415, 445
 Łowiński Karol 203, 300
 Łoziński Karol 102
 Łoziński Władysław 210
 Łubkowski Kazimierz 294
 Łubkowski Stanisław 354
 Łukasiewicz Antoni 102
 Łukasiewicz S. 318
 Łukaszewicz Jeremi 304
 Łukaszewski Adam 19, 20, 22, 25, 26, 28,
 248, 394, 400, 401
 Łukaszewski Tadeusz 259
 Łukawiecki Stanisław 465
 Łukowski 163
 Łuszczewski Włodzimierz 223
 Łuszczkiewicz Antoni 44
 Łuszczzyński B. 314, 315
 Łyżwa Waclaw 484
- Machalski K. 273
 Machalski Karol 42, 94, 102
 Machalski Maurycy 30
 Machewicz Jan 261, 263, 264
 Maciejowski 86
 Maciejowski Mieczysław 347
 Macierewicz 317
 Maćkowiak Wiktor 223, 225, 364, 473
 Madejski Władysław 350
 Madeyski Andrzej 246
 Maeusel Henryk 311
 Majchrowicz Stanisław 223
 Majde Stefan 202, 203
 Majewski Henryk 429
 Majewski Julian 157
 Majewski Stanisław 92, 93, 290, 291
 Majewski Waclaw 58
 Majewski Z. 54
 Majewski Zygmunt 168, 428, 495
 Makowski Waclaw 463
 Maksyś M. 470
 Malanowski Henryk 430
 Malanowski Jan 428
 Malawski Zygmunt 246
 Malczewski Jacek 68

- Malecki Ignacy 448, 449
 Malecki Jerzy 117
 Malewski Józef 154
 Malicki Dariusz 196
 Malinowski Bolesław 246
 Malinowski Władysław 303, 304
 Maliszewski Stanisław 320
 Malmo-Scholman Jan Stefan de 354
 Malski Kazimierz 379
 Małachowski Antoni 45
 Małachowski Edward 315
 Małachowski Roman 411
 Małoń Józef 345
 Manasterski Piotr 102
 Manczarski Stefan 262, 352
 Manduk Stanisław 67
 Manitius Ludwik 67, 96
 Mann Salomon 424
 Mann Zdzisław 223, 308
 Mantay F. 378, 381
 Mantorski Kazimierz 250
 Mańkiewicz Franciszek 54
 Mańko Stanisław 67
 Mańkowski Leopold 209
 Marciniowski Otton 267, 268, 271, 273
 Marconi Guglielmo 187
 Marconi Henryk 158
 Marconi S. 18
 Marconi Władysław 153, 290
 Marczewski W. 318
 Marczyński Władysław 446, 449
 Margulies Ludwik 151
 Marjański Jerzy 71, 166
 Markiewicz A. 65
 Markl Adolf 102
 Markowicz Władysław 306, 307
 Markowski Jan 65
 Markowski Tadeusz 98
 Marszyńska Irena 81, 135, 389, 415, 489
 Martynowicz Zenon 58
 Marynowski Zygmunt 102
 Masłowski M. 207
 Maszkowski Karol 102
 Maślanka Marcin 30, 124
 Matakiewicz Maksymilian 104, 106, 107,
 120, 125, 197, 198
 Matecki Kazimierz 154, 291
 Matejko Jan 68
 Matiss 86
 Matkowski Karol 404
 Matraś Wiktor 39
 Matula Jan 45, 50
 Matusak Piotr 354
 Matusiewicz Wacław 312
 Matusiński Jacek 45
 Matusiński Z. 54
 Mauberg Konstanty 189
 May Roman 365
 Maywald Zygmunt 126
 Maywalt Z. 403
 Mazanek Mieczysław 323
 Mazanek Władysław 269
 Mazurek Anatol 493
 Mazurkiewicz Andrzej 213
 Mazurkiewicz Włodzimierz 58
 Mączyński Franciszek 51
 Mączyński Maciej 408
 Meier Jerzy 213
 Meissner Józef 98
 Mejer S. 449
 Mejro Czesław 449
 Meller S. 275
 Menasche Ludwik 424
 Mens Rajmund 50
 Mercier Yves 182
 Merson Grzegorz 305
 Meus Julian 39
 Meyer 163
 Meyer H.F. 325
 Meyer Kazimierz 55
 Mędrzecki Włodzimierz 164, 478
 Mianowski Edward 119
 Mianowski Ludwik 30
 Miączyński Mieczysław 494
 Miąso Józef 257
 Michalewski Władysław 88
 Michalewski Zbigniew 467
 Michalikowski Jan 289
 Michałowski 160
 Michałowski Z. 365
 Michel Karol 449
 Michelis Bronisław 66, 69, 70, 152
 Michniewicz W. 304
 Mickiewicz M. 166
 Mieczkowski 284
 Miedziński Bogusław 188, 324
 Mielczarski Stanisław 313
 Mieliński Z. 353
 Mierzejewski Henryk 91, 207-210, 212, 214,
 216, 218, 234, 347
 Mierzyński Rafał 338
 Mieszcański Erazm 267
 Mieszkowski Feliks 283
 Migurska Krystyna 272
 Miklaszewski Bolesław 132, 133
 Mikos Stanisław 242
 Mikoś Michał 276, 277
 Mikucki K. 455, 456
 Mikulski Czesław 169, 170, 209, 210, 215,
 218, 300, 350, 433, 434
 Mikulski Zdzisław 17
 Milewski Józef 404, 405, 414, 415
 Milewski Wacław 319
 Milewski Władysław 276
 Milicer Napoleon 129
 Miłkowski Karol 27
 Miłobędzki Tadeusz 130, 131, 132, 133
 Minchejmer Ryszard 170

- Miniewski Stanisław 369
 Mirecki Antoni 111
 Mirowski Józef 279
 Mischke Kazimierz 249
 Misiaczek Juliusz 229
 Misiewicz Tadeusz 379
 Misiński Jerzy 58
 Missbach Alfred 417
 Mizerski Stefan 364-366
 Młyńczyk Marian 289
 Moczulski Roman 221
 Modjeski Ralf (Modrzejewski Rudolf) 343
 Modrzejewski Józef 320
 Mokrzycki Gustaw Andrzej 60, 91, 461, 462
 Moldenhawer Józef 58
 Molik Witold 312
 Moniuszko K. 58
 Moosses P. 398
 Moraczewski Jędrzej 169
 Moraczewski Maciej 43, 44
 Moraczewski Seweryn 316, 321
 Morawiecki Antoni 384, 386, 388
 Morawski Adolf Jan 163, 194
 Morgulec Henryk 276
 Morgulec Stanisław 354
 Moritz Waclaw 316
 Moroński Witold 184, 191, 196
 Mosdorf Bronisław 197
 Mossor Stefan 350
 Moszyński Waclaw 210, 218, 300, 347, 348, 353
 Mościcki Ignacy 91, 104, 187, 341, 385, 408, 414
 Mościcki Kazimierz 465
 Możdzieński Leonard 277
 Mroczkowski 223
 Mroczyński W. 443
 Mrozek Zdzisław 287
 Mrozowski 206
 Mrozowski Krzysztof 81
 Muller Bronisław 45
 Münnich Tadeusz 44
 Murawski Stanisław 381
 Mustyanowicz Bolesław 102
 Muszyński Józef 368
 Myciński Lucjan 86
 Mysłakowski Kazimierz 198
 Mysłek Wiesław 375
 Myszczczyński Ignacy 289, 370
 Myśliński Mieczysław 58
 Myśliwski Jan 319, 320

 Nadolski Konstanty 180
 Nadolski Otto 102, 104, 418
 Nadwodzki A. 318, 320
 Nagórski Bohdan 199
 Nakielski Stanisław 151
 Naleszkiewicz Jarosław 463
 Napieralski Eugeniusz 447
 Napierkowski Kazimierz 430
 Nartowski B. 406, 407
 Naszkowski Karol 105
 Natanson Jakub 129
 Natanson Józef 136, 139
 Natanson Stanisław 131
 Nawrocki Benedykt 332, 386
 Nechay Alfred 88
 Nechay Ernest 399
 Nechay Jerzy 71, 84, 172, 437, 441-443, 445
 Nencki Leon 129, 130
 Nestorowicz Melchior 55, 83/84, 169, 170, 172, 173
 Nestrupke Paweł 88, 223, 308
 Neugebauer Edmund 130, 132, 150
 Neumark Stefan 357
 Ney Wł. 227
 Neyman Konstanty 278
 Nichols W. 221
 Nickelman Herman 240
 Niebieszczański Mieczysław 455
 Niederhauser J. 97
 Niedospał Antoni 492
 Niedzielski Tadeusz 44
 Niedźwiecki Józef 43
 Niemiec Gustaw 276, 277
 Niemirowicz-Szczytt Władysław 198
 Niemirowski Waclaw 322, 323, 325
 Nieniewski A. 240
 Niepołomski Ignacy 322, 323, 328
 Nieprzecki L. 481
 Niewiadomski Eligiusz 68
 Niewiadomski Henryk 45, 406, 407, 408
 Niewodniczański Wiktor 303, 304
 Nikiel Stanisław 142
 Nitsch Kazimierz 118
 Nitsch Leonard 43
 Nitsch Maksymilian 44
 Niwicki Roman 432
 Niziołek Cezary 311
 Noakowski Stanisław 54
 Norrman Sven 195
 Norwid-Neugebauer Mieczysław 338
 Nowacki Witold 494
 Nowak Tadeusz 44
 Nowak Waclaw 420, 429, 430
 Nowakiewicz Edmund 417
 Nowakowski Edmund 223
 Nowakowski Kazimierz 88
 Nowakowski Leon 129, 137, 139, 141
 Nowakowski Marian 308
 Nowakowski Tadeusz 428
 Nowakowski Zdzisław 209
 Nowicki Aleksander 322
 Nowicki K. 69
 Nowicki Karol 224
 Nowicki Stefan 114
 Nowicki Witold 326
 Noworolski Stanisław 263, 264

- Nowosielski Zygmunt 345, 346
- Oberfeld (Obalski) Jan 330
- Obrąpalski Jan 87, 88, 91, 143, 184, 192, 313, 314
- Obrębówicz Kazimierz 153-158, 291
- Obrębski Jan 271, 272
- O'Brien de Lacy Patryk 160
- Obtułowicz Franciszek 32, 33
- Obtułowicz J. 240
- Oceszna Stefan 343
- Ochędusko Stanisław 213
- Odlaniecki-Poczobut Michał 420
- Odrzywolski Kazimierz 345
- Odrzywolski Sławomir 42, 46
- Odrzywolski Stanisław 125, 284
- Odrzywolski Stanisław 284
- Offierski Kazimierz 308
- Okęcki M. S. 174
- Okolski Stanisław Jan 113, 331
- Okołów Zygmunt 213
- Okoniewski Zygmunt 166, 184
- Okoń K. 449
- Okoński Stanisław 312
- Okupski Jan 420
- Olendzi Aleksander 322
- Oleszyński Tadeusz 196
- Olgelbrand Bolesław 223
- Olivio Mario 272
- Olszak Waclaw 93, 439
- Olszakowski Antoni 53
- Olszański Mieczysław 213
- Olszewski 207
- Olszewski Antoni 291
- Olszewski Eugeniusz 338
- Olszewski Ignacy 304
- Olszewski Roman 57
- Olszewski Stanisław 346, 399, 466
- Olszewski Zygmunt 259
- Ombach Gustaw 322
- Opolski Józef 42
- Ordyński Tadeusz 44, 70
- Orłowski Bolesław 17, 113, 235, 303, 338
- Orłowski J. 140
- Orłowski M. 353
- Orłowski Zygmunt 137
- Oska Edmund 215
- Ossowski Stanisław 394
- Ossowski Stefan 102
- Ostaszewski Karol 54
- Osterloff K. 53
- Oswald Henryk 446
- Otolski Stefan 296
- Otwinowski Z. 388, 412
- Oziębło Eustachy 284
- Ożarski Albin 404
- Pachulski Władysław 209
- Paczkowski Edward 492
- Paczkowski Waclaw 239, 240
- Pakuła Tadeusz 242, 277
- Palmrich Adam 28, 149, 401
- Paluch Zygmunt 100
- Palusiński Antoni 78
- Panek Michał 54
- Papee Stanisław 239
- Papiewski Franciszek 316, 317, 321
- Paprocki Bolesław 258
- Paraszcak Stanisław 249, 250, 252, 257
- Paślowski 416
- Paślowski K. 18
- Pastucha Rudolf 434
- Paszkievicz Andrzej E. 11, 17
- Paszkievicz Romuald 379
- Paszkievicz Ryszard 284
- Paszkowski 207
- Paszkowski Kazimierz 385
- Paszkowski Maciej 153, 154
- Paszkowski Waclaw 84, 300, 437, 439
- Patschke Stanisław 289, 292, 294
- Pauli Karol 102
- Pauly (Pauli) Aleksander 303, 335
- Pawlak Wojciech 142
- Pawlewski Bronisław 105, 125
- Pawlikowski Aleksander 430
- Pawlikowski Józef 356
- Pawlikowski S. 406, 407
- Pawłowicz Mirosław 286
- Pawłowski Aleksander 279, 433, 434, 436, 460
- Pawłowski Feliks 221
- Pawłowski Teofil 491
- Pawłowski Waclaw 434
- Pawłowski Wincenty 257, 346, 469
- Pazdur Jan 110
- Peche Czesław 434
- Pegza Henryk 65
- Pelczarski Stanisław 268
- Pelczarski Władysław 46
- Peltz J. 403
- Penkala Władysław 278
- Perchorowicz Eugeniusz 267, 270, 273
- Peretiatkowicz Marian 368
- Peretjaktowicz Stefan 322
- Perzyński Adam 484
- Peschke Gustaw 329
- Peszowski Karol 299
- Petrowicz Aleksander 495
- Petrozolin Wiktor 230, 231
- Petsch Waclaw 186
- Petyhorski Michał 487
- Petzel 86, 87
- Pfanhauser Jerzy 408
- Piasecki Marian Brunon 98-101, 356
- Piasecki Tadeusz 316
- Piaskowski Roman 379
- Piątkiewicz Bronisław 100, 101

- Piątkiewicz Rościsław 249
 Piątkowski 284
 Piątkowski Radzimir 441
 Piątkowski T. 484
 Pichelski Kazimierz 434
 Piechowski Zygmunt 250
 Piecuch Feliks 240
 Piekarski Ludwik 197, 198
 Piekutowski Jerzy 492, 493
 Pieńkowski Stefan 192, 193
 Pierściński Julian 464
 Pietraszek Mieczysław 335, 462
 Pikiel 261
 Pikulski Adam 467
 Pikulski J.A. 221
 Pilarski Mieczysław 223
 Pilat Stanisław 411, 413
 Piłatowicz Józef 13, 15, 18, 32, 34-38, 41, 53,
 55, 57, 61, 75, 81-83, 85, 94, 96, 98, 101,
 110, 113, 114, 135, 159, 160, 164, 165,
 169, 174, 196, 206, 209, 218, 225, 231,
 232, 235, 236, 239-242, 249, 257, 260,
 273-275, 277, 283, 284, 289, 303, 305,
 307, 312, 315, 328, 329, 333, 335, 336,
 338-340, 343, 345, 354, 362, 369, 377,
 383, 389, 390, 393, 394, 401, 402, 404,
 418, 421, 422, 427, 429, 431, 432, 436,
 445, 451, 455, 461, 464, 469, 472, 477-
 479, 481, 490, 493
 Piłsudski Józef 29, 91, 195, 210, 449
 Pionczyk 86, 87
 Piotrowski Adam 284
 Piotrowski Ignacy 115, 117-119
 Piotrowski Jan 419, 420, 429, 471
 Piotrowski Jan Dionizy 160, 214, 234, 282,
 296
 Piotrowski Stanisław 41, 209
 Piotrowski Teodor 115
 Piotrowski Wiktor 480
 Piotrowski Władysław 128, 294
 Piotrowski Zdzisław 399
 Pióro Jan 484
 Piwczyński 284
 Piwowar Adam 484, 489
 Piwowarczyk Stefan 379
 Plebański Józef 261, 262, 263, 265
 Plebiński Bolesław 441, 479
 Plenkiewicz Józef 237
 Plewiński Jerzy 333/334, 335
 Plewiński Stanisław 129
 Plutyński A. 221
 Płachetka Seweryn 328, 329
 Płażek Edwin 61
 Płoński Jerzy 86
 Pluszczewski Stefan 204, 205
 Płużański Stanisław 40, 68, 192, 214, 215,
 218, 294, 332, 348, 349, 352, 353
 Pobóg-Krasnodębski Jerzy 176, 181
 Podczaski B. 352
 Podoski August 345
 Podoski Jan 191
 Podoski Józef 184, 196
 Podoski Roman 188, 189, 191, 196
 Podoski Roman 207, 208
 Pogorzelski Witold 191
 Pokorzyński Kazimierz 308
 Pokrzywnicki Józef 489
 Polaczek-Kornecki Tadeusz 43, 119
 Polak J. 294
 Polak Józef 156
 Polak Zygmunt 120
 Polakowska-Manczarska W. 357
 Politowski K. 264
 Polkowski Czesław 369/370
 Poloczkowa Barbara 34
 Pomianowski Karol 31, 117, 120, 125, 197,
 200, 201
 Pomirski Henryk 326
 Poniatowska Halina 219
 Poniatowski Józef 309
 Poniatowski Stanisław August 288
 Ponikowski Antoni 58
 Poniż Vencesław 442
 Popiel L. 236
 Popiel Marian 83, 84, 85
 Popielawski Stanisław 66
 Popielecki Jan 223, 224
 Popławski Julian 427
 Popławski Władysław 54
 Poradowski Stanisław 203, 342
 Porczyński Adam 378, 379
 Porowski M. 172
 Portevin Albert 272
 Posieczek Tomasz 308
 Poss F. 403
 Postułka Henryk 176
 Pośpieszański Marian 223
 Potworowski Karol 363
 Powidzki Mieczysław 363, 364
 Poźniak Wiktor 418
 Poźniak Władysław 481
 Pożaryski Mieczysław 184, 187, 189, 191,
 195, 196, 261, 279, 340, 356
 Prauss Stanisław 128
 Preis Maksymilian 426
 Prejsner 162
 Prindisch Paweł 498
 Prokopowicz Edward 105
 Prokopowicz Marian 197, 198, 200
 Pronaszko Bolesław 154
 Proszowski Henryk 143
 Prószyński Kazimierz 258, 260
 Pruchnik 82
 Prus Bolesław 155
 Pryliński Tomasz 45
 Przedborski J. 334, 335
 Przedpełski Bolesław 404, 405
 Przedpełski Franciszek 68

- Przedpeński J. 53
 Przedpeński Józef 313
 Przeradzki Jan 496, 498
 Przestęski Wacław 437
 Przewirski F. 418
 Przeździecki Franciszek 213
 Przeździecki Stanisław 67
 Przyborowski Stefan 98
 Przybylski Bronisław 224
 Przybylski Czesław 340
 Przybylski W. 490
 Przyłęcki Stanisław 385
 Przyrembel Zygmunt 300
 Psarski Stanisław 256
 Pszenicki Andrzej 340, 356, 357, 367, 437-439, 441, 442
 Puciata Ryszard 290
 Puciato Wacław 382
 Puławski F. 479
 Pusch Jerzy Bogumił 146
 Puzyna Józef Krzysztof 401
 Puzynowski Józef 82
 Pytasz T. 151
- Raabe Eugeniusz 381
 Rabczewski Włodzimierz 114, 117, 119-121, 123
 Rabski J. 310
 Rabski Jan 287
 Raciniewski Bronisław 241
 Raciniewski Jakub 284
 Rackmann J. 282
 Raczkowski Karol 97
 Raczyński Franciszek 359
 Raczyński Karol 55
 Raczyński Kazimierz 39, 40, 213
 Raczyński L. 220
 Raczyński Zdzisław 322
 Raczyński Zdzisław 328
 Radecki Zygmunt 256
 Radlińska Helena 332
 Radłowski Adam 468
 Radogost-Uniechowski Stanisław 276
 Radomnicki Wiktor 287
 Radwan Mieczysław 37, 205
 Radwański 284
 Radwański Ludwik 110
 Radziszewski Henryk 332
 Radziszewski Ignacy 207, 208, 289, 356, 357, 452, 473
 Radža Benhari Lal Mathur 92
 Rafalski Julian 84
 Rajch Stanisław 95
 Rajewski Emanuel 359, 361
 Rakoczy Feliks 268
 Rakowicz Jan 49, 223, 224, 341, 342, 363, 365
 Rakowski Czesław 316
 Rakowski Marian 276, 277
- Rakowski Przemysław 129
 Ramoszyński Stanisław 354
 Ratajczak Aleksander 308
 Ratajski Cyryl 331
 Rau Zygmunt 498
 Rauszer Wilhelm 120
 Rawicki L. 304
 Rawicz-Słucki 391
 Rawski Wincenty 102, 124, 125
 Rayzacher Roman 140
 Rayzacher Stanisław 234
 Raźniewski Stanisław 27, 145, 146, 213, 244, 245, 314, 399
 Rebzda Bolesław 62, 64
 Rechnio Jan 39
 Rederowa Danuta 113, 338
 Redler Edward 389
 Redyk Anastazy 44
 Regamey Ludwik 284
 Regiec Ludwik 42, 43, 126
 Regulski Michał 99
 Reguła Tadeusz 249, 257
 Reifenberg Adolf 391
 Reineau A. 119
 Reisinger Aleksander 328, 329
 Reiterówna Diana 423
 Reklewski Kazimierz 118
 Rembalski 87
 Rembowski J. 82, 83
 Remiszewski Wiktor 354
 Reutt G. 124
 Rewiński A. 304
 Richter Hans 361
 Rieger Roman 26, 27, 394, 396
 Riess Henryk 418
 Rinke Adolf 240
 Rodowicz Kazimierz 197-200
 Rodowicz Stanisław 207, 289, 301, 433, 434, 472, 476
 Roga Błażej 119, 245, 404, 405
 Rogala Józef 287
 Rogala-Zawadzki Antoni 100
 Rogowicz Jan 166, 289, 339
 Rogowski Maciej 202, 203
 Rogowski Roman 421
 Rogoziński Kazimierz 418
 Rogóyski Bronisław 153, 291
 Rojecki Tadeusz 304
 Rojek Stefan 498
 Roland Eugeniusz 462
 Rolle Karol 43, 46, 52, 123, 124, 126
 Roman Antoni 260
 Roman J. 479
 Romański Edward 197, 198, 200-202
 Romański Edward 229
 Romański J. 470
 Romański Władysław 379
 Romer Tadeusz 259
 Ros Mivko 442

- Rose Karol 67, 332
 Rosenberg E. 294
 Rosenschein A. 227
 Rosental Witold 197, 376
 Rosinkiewicz Roman 461
 Rosochowicz Henryk 241
 Rosset Aleksander 153, 156, 158, 292
 Rossler J. 100
 Rossman Waclaw 489, 490
 Rossmann Ludwik 136, 137, 140, 158
 Rostkowski Feliks 198
 Rostowiecki Wiktor 32, 33
 Roszak Leopold 498
 Roszkowski Stanisław 269
 Rotarski Stefan 351
 Rotblat J. 227
 Rotenstreich F. 390
 Roth Emanuel 426
 Rothert Aleksander 125, 299, 332
 Rottenberg Marian 392
 Rotter Jan 43
 Rottermund Edward 111
 Roux 463
 Rozental Stefan 391
 Rozenthal Maksymilian 68
 Roztworowski Tadeusz 303
 Rozwadowski Władysław 43, 45, 50
 Roźnowski Antoni 86
 Roźnowski Beniamin 82
 Roźnowski Henryk 485
 Rózewicz Henryka 273, 303
 Rózewicz Jerzy 273, 283, 303, 369, 377
 Różański Adam 421
 Różański Adam 48, 106
 Różański Jan 287, 288
 Różański Józef 289, 472
 Różycki 486
 Różycki Antoni 141
 Różycki Tadeusz 351
 Różycki W. 221
 Rubik Piotr 267
 Ruciński Eugeniusz 498
 Ruciński Kazimierz 365
 Rudawski Szymon 245
 Rudlicki Jerzy 278
 Rudnicki Stanisław 366
 Rudniewski Roman 261
 Rudolf Zygmunt 83, 115, 116, 117, 119, 120, 167, 198, 357
 Rudowski Szymon 27, 143, 313
 Rudziński S. 58
 Ruebeubauer Karol 421
 Rummel Julian 198, 199
 Rundo Alfred 197, 198
 Ruszkowski Jan 381
 Ruśkiewicz Bolesław 209
 Ruśkiewicz Tomasz 153, 156, 157, 186, 452
 Rutkowski J. 481
 Rutkowski Stanisław 479, 495
 Rutkowski Tadeusz 135/136, 136, 137, 140
 Rybarski Piotr 429
 Rybarski Roman 332, 374
 Rybczyński Mieczysław 106, 197-200, 349, 418
 Rybicki (major) 451
 Rybicki Stanisław 102, 104, 434, 472, 473
 Rybołowicz Jan Bolesław 67
 Rychlik Zdzisław 86
 Rychter Tadeusz 289
 Rychter Witold 335
 Ryczyński Stanisław 316, 317
 Rydygier Józef 364
 Rydz-Śmigły Edward 338, 385
 Rydzyński Antoni 278
 Rylke Aleksander 350
 Rylke Stanisław 361
 Rytel Zygmunt 210, 234, 332, 348, 353, 358
 Rzecki M. 117
 Rzepecki Stanisław 364, 365
 Rzepecki Władysław 465
 Rzewnicki Jan 187, 196
 Rzewuski Tadeusz 71
 Rzewski Aleksy 95
 Sachnowski Antoni 405
 Sadowski Bolesław 151
 Sadowski Czesław 286
 Sadowski S. G. 162
 Sadowy Zdzisław 241, 276
 Saganowski 207
 Sajo Władysław Dunka de 465
 Salit S. 227, 228
 Saloni Tadeusz 258, 259
 Samuel Vaclav 272
 Sapieha Adam 56
 Sare Józef 42, 43
 Sarnecki Kazimierz 81, 135, 385, 415, 489
 Sary Józef 126
 Saryusz-Bielski Zygmunt 246, 249-251, 254, 256, 257 (Bielski), 468
 Sas-Zubrzycki Jan 42, 50, 53
 Sawicki Jerzy 489
 Sawicki Józef J. 221
 Sawicki Kazimierz 35, 238, 420, 430
 Sawoniak Bronisław 385
 Sągajłło Witold 19, 242, 244, 313, 384, 398
 Schaetzel Stanisław 346
 Schaper G. 441
 Schaper Gottwald 182
 Scheunert Artur 165
 Scheunert Artur 280
 Schiller Mikołaj 468
 Schimitzek Antoni 24, 27, 398, 399
 Schliemann Bronisław 492
 Schliemann Brunon 276
 Schmer Teodor 469
 Schmerzler 240
 Schneider Sylwester 287

- Schnür Stanisław 346
 Schoenhofer Karol 432
 Schon Adolf 45
 Schonborn Eugeniusz 208
 Schröter F. 325
 Seifert Mieczysław 43, 45, 115, 117-119
 Sendek Henryk 54
 Sentkowski Jerzy A. 220
 Seńkowski Alekander 461
 Serkowski Emil 43, 45
 Serwatka Tadeusz 467
 Setkowicz Paweł 464
 Setti Karol 101
 Seydenman Henryk 322
 Siciński Bolesław 491, 493
 Siebauer Stanisław 200
 Siedl S. 227
 Siedlarek Wacław 311
 Sielanka Marian 82
 Sielanko Józef 275, 276
 Siemaszko Henryk 446
 Siemaszko Konstanty 277
 Siemiątkowski Jan 359
 Siemiradzki Franciszek 284
 Siennicki Jerzy 317, 320
 Sieradzki Władysław 490
 Sierkowski Stanisław 293
 Sierosławski Mieczysław 250
 Sierpiński Stanisław 359
 Sikora M. 308
 Sikorski Ludomir 198
 Sikorski Michał 380
 Sikorski Mieczysław 54
 Sikorski Tadeusz 124
 Siła-Nowicki Stefan 305
 Simonberg A. 228
 Sinkiewicz Władysław 102
 Sippko Gustaw 40
 Sitko Jakub 455
 Siwczyński 284
 Siwicki Kazimierz 276, 376
 Skalmowski Włodzimierz 417
 Skalka Józef 46
 Skarbek-Leszczyński Z. 381
 Skarbiński Michał 461
 Skarbiński Stanisław 312, 313, 399
 Skarga Barbara 312
 Skarzyński Tadeusz 455
 Skawiński Tadeusz 64
 Skąpski Adam 84, 384, 410
 Skibiński Karol 31, 123, 124
 Skibiński W. 467
 Skłodowska-Curie Maria 258, 260
 Skoczyński Wacław 252
 Skoczyński Władysław 250
 Skoraszewski Włodzimierz 198
 Skorupka 378
 Skotnicki Czesław 200
 Skotnicki Henryk 162
 Skowronek Jerzy 354
 Skowronek Józef 484
 Skowroński Jerzy J. 193, 196
 Skórski Jerzy 173
 Skrowaczewska Zofia 411
 Skrutkowski Edward 67, 96
 Skrzędziejewski Bohdan 427
 Skrzyński Jerzy 201
 Skrzypkowski Wacław 77, 78
 Skudro Antoni 189
 Skupieński Stefan 347
 Skupniewski Cz. 487
 Skutecki Józef W. 220
 Słaboszewicz Bronisław 150, 151, 280
 Sławiński Zygmunt 286, 448
 Sławoj-Składkowski Felicjan 48, 419
 Słomiński Michał 415
 Słomiński Zygmunt 169, 170, 207, 316, 317
 Słowacki Juliusz 48, 91, 309
 Słuchocki Feliks 88
 Słuszkiewicz 162
 Smętek W. 220
 Smolarz Józef 95
 Smoleński 321
 Smoleński Kazimierz 117, 163, 349, 367
 Smoleński Stefan 394
 Smolny Stefan 287
 Snawadzki Stanisław 65
 Sobecka K. 489
 Sobecka Zofia 81, 135, 389, 404, 408, 415
 Sobecki Józef 498
 Sobieraj Kazimierz 308
 Sobirajski Rafał 81
 Sobolewski W. 200
 Soborowski Antoni 379
 Socha Michał 381
 Sochacki Zygmunt 31
 Sochaczewski Edward 449
 Sokal Emil 153, 452
 Sokal Franciszek 339
 Sokolcow Dymitr 262
 Sokolnicki Gabriel 102, 192
 Sokołowicz 323
 Sokołowski Antoni 393
 Sokołowski E. 221
 Sokołowski Gabriel 304
 Sokołowski J. 86
 Sokołowski Stefan 316
 Solecki Mieczysław 498
 Sołtan Andrzej 324
 Sołtan Michał 454
 Sołtysiński August 124
 Sonne Wilhelm 143
 Sordylowa Barbara 13, 14, 18, 34, 36, 38, 41,
 53, 55, 57, 61, 66, 70, 75, 81-83, 85, 94,
 96, 98, 101, 110, 114, 152, 164, 168, 169,
 174, 183, 202, 206, 209, 218, 219, 225,
 231, 232, 236, 239-242, 249, 257, 260,
 265, 274, 275, 277, 287, 289, 303, 305,

- 307, 312, 315, 322, 328, 329, 333, 335, 336, 339, 341, 343, 345, 346, 354, 359, 362, 377, 383, 384, 390, 393, 394, 401, 402, 404, 418, 421, 422, 427, 429, 431-433, 436, 451, 461, 464, 469, 472, 477-481, 489, 490, 493
- Sosnowski Henryk 275, 276
 Sosnowski Zygmunt 322
 Sowiński Albert 99
 Sowiński Kazimierz 308
 Sowiński Zdzisław 369
 Sozański Wiktor 149
 Spannbauer Władysław 44
 Sperlich O. 353
 Spiegel Herman 404
 Spodenkiewicz Ildefons 63, 64
 Sporny Józef 129, 153
 Sporzyńska Krystyna 386
 Sporzyński Adam 384
 Sprusiński Anastazy 189
 Spsychalski Zygmunt 287
 Srb Franciszek 32
 Sroka Antoni Rościsław 295, 333
 Srokowski Kazimierz 22, 23, 27, 142, 144, 145, 147, 148
 Stabrowski H. 284
 Stabrowski Kazimierz 284
 Stabrowski L. 284
 Stachiewicz Wacław 109
 Stadler 97
 Stadtmüller Karol (senior) 46, 53, 125
 Stamm E. 122
 Staniewicz Jan 82
 Staniewicz Leon 187, 191, 356, 367
 Stanisław Zbigniew 411
 Stanisławski Stefan 492
 Stankiewicz Henryk 166, 168, 439
 Stankiewicz W. 384
 Stanowski S. 36
 Stansle K. 301
 Starczewska Halina 408
 Starczewski Hieronim 432
 Stark Jakub 391
 Starkiewicz 284
 Starostka-Chrzanowska Halina 53, 469
 Starzyński Stefan 56
 Stasiowski Władysław 465
 Staś Karol 88, 246
 Staśkiewicz Wincenty 308
 Stattler Feliks 176
 Steblik Edward 45
 Stefanowski Bohdan 69, 91, 216, 355, 357
 Steingraber Gustaw 43
 Steinhardt S. 125
 Stella-Sawicki Izidor 43, 437
 Stellecki Szymon 271
 Stelmachowski 364
 Sterling Antoni 199
 Sternik 317
- Stetkiewicz Stanisław 40
 Stępowski M. 131
 Stiksa Józef 120
 Stocker Alfred 465
 Stodolski Mieczysław 166
 Stojanowski Bogusław 320
 Stokowski Stefan 250
 Stolarczyk Bolesław 44
 Stpiczyński Wojciech 55
 Strache H. 117
 Stransfogel 227
 Strasburger Henryk 55, 332
 Strasburger Julian 21
 Strasburger Zygmunt 323
 Straszewicz Jan 446, 447
 Straszewicz Janusz 213
 Straszewicz Zygmunt 331, 332, 333, 339
 Straszewski Kazimierz 184, 188, 191
 Straszewski Wiktor 314
 Stratilato Stanisław 313
 Streng 97
 Stresemann Gustaw 247
 Stroński Kajetan 30
 Stronczyński K. 57
 Struszkiewicz Jerzy 125
 Strużyna W. 163
 Strzelecki Adolf 346
 Strzelecki Feliks 328, 329
 Strzeszewski Wiktor 312
 Studniarski Jan 43
 Stulgiński Aleksander 209, 236
 Stwiertnia Paweł 102
 Suchowiak Henryk 363-365
 Suchowiak Lech 365, 408
 Suligowski Mieczysław 149
 Sulimirski Stefan 115, 120, 250
 Sulimirski Wit 27, 399
 Sułowski Tadeusz 67
 Sumper Adolf 39
 Supińska Jadwiga 219
 Surmacki Władysław 237, 238, 419, 420, 470, 471
 Surowiecki Bronisław 379
 Surzycki Jan Alfons 19, 24, 26, 313, 394
 Surzycki Stanisław 202, 203, 368, 452
 Surzycki Tadeusz 339
 Suszycki Zenon 345
 Suszyński Jan 359
 Suwalski Stefan 365
 Sykała Julian 25, 27
 Sykes Egerton 263
 Syroczyński Leon 22, 25, 102, 123, 124, 127, 396
 Syrokomla-Syrokowski Jerzy 224, 258
 Szachowski Michał 484
 Szafran Helena 312, 366
 Szafranski S. 37
 Szafruga Jan 240
 Szajnocha Władysław 399

- Szałas Ludwik 282
 Szałek Wilhelm 240
 Szaniawski Jerzy 160
 Szaniawski Karol 213
 Szapiro Bernard 157, 452
 Szawernowski Włodzimierz 338
 Szawłowski Kazimierz 306
 Szaynok Józef 39
 Szaynok Władysław 115, 119
 Szczawiński Andrzej 229, 230
 Szczawiński Stanisław 267, 270
 Szczechowicz Zygmunt 393
 Szczeniowski Bolesław 356, 357
 Szczeniowski Szczepan 192
 Szczepanik Jan 150
 Szczepanowski Stanisław 101
 Szczepanowski Stanisław 465
 Szczerbowski Władysław 404
 Szczerski J. W. 300
 Szczęsnowicz 207
 Szcutowski Stanisław 374
 Szczygielski Waclaw 66
 Szczygieł Franciszek 303
 Szefer Leopold 25, 26, 27, 246
 Szelański Franciszek 442
 Szelański Adolf 370
 Szempliński Stefan 126
 Szenfeld E. 495
 Szeunert Artur 96, 97
 Szklarski Antoni 111, 112
 Szmidt Mieczysław 454
 Szner Alfred 89, 175-178, 180-183
 Szostak 206
 Szoszkie Ch. 227
 Szpakowski Stanisław 307
 Szperl Ludwik 135, 405, 475
 Szpor Stanisław 189
 Szpotański Kazimierz 184, 189, 192, 279, 282, 283
 Szpręga Augustyn 288
 Szrajber Dawid 390
 Szrajber Wiktor 215
 Szramkiewicz Romuald 491, 492
 Szrejber M. 424
 Sztolcman Alfred 54
 Sztolcman Stefan 283, 458, 460, 461
 Sztompke W. 471
 Szubryczyński Władysław 287, 288
 Szuch Adolf 301
 Szukiewicz Karol 43
 Szul Ludwik 345
 Szulc Julian 287
 Szulc Stanisław 418
 Szulc Stefan 332
 Szulczyk 86, 87
 Szumpich Antoni 63
 Szupp Bolesław 176, 178, 180, 183
 Szuster W. 227
 Szuster W. 424
 Szwabowicz Marian 396
 Szybalski Stefan 411
 Szydłowski Marian 398
 Szyller Stanisław 293
 Szyller Stefan 479
 Szymanowski Roman 267, 272
 Szymanowski Michał 452
 Szymanowski Stanisław 126, 146
 Szymanowski Waclaw 221
 Szymański Edward 153, 156
 Szymański Kazimierz 220, 221
 Szymański Stanisław 312, 313, 480
 Szymański Stefan 446, 449, 451
 Szymański Tadeusz 420
 Szymkiewicz 82
 Szypowski Ksawery 239, 240
 Szystowski Franciszek 350
 Szystowski Mieczysław 367
 Szyszko-Bohusz Adolf 50/51
 Ślącza Kazimierz 250
 Śledziński Aleksander 446
 Ślepkowski Adam 481
 Ślewiński Jerzy 445
 Śliwiński Stanisław 349
 Śliwiński Z. 200
 Śmiałowski Eustachy 44
 Śmiałowski Michał 272
 Śmigły-Rydz Edward 48
 Śniadecki Jędrzej 301
 Średnicki Władysław 283
 Świątecki 278
 Świątkowski Antoni 102
 Świątkowski J. 332
 Świda Jan 381
 Świderek Marian 406-408
 Świdorski Władysław Włodzimierz 162
 Świerczewski 151
 Świerczewski Czesław 68, 114, 117, 118, 119, 121, 300
 Świeściakowski Jacek Witold 197, 198
 Świeżawski Stanisław 102, 104, 123
 Świeżyński Franciszek 145
 Świętochowski Adam 294
 Świętochowski Stanisław 313, 399
 Świętosławski Wojciech 91, 340, 385, 387, 419
 Taff Aleksander 75, 77-80, 481, 484, 486-489
 Talko Kazimierz 144
 Tański Czesław 58
 Tański Tadeusz 335
 Tarnowski Juliusz 143, 339
 Tatarowski Jan 379
 Taubenberg-Treutker Julian 78
 Taylor Fryderyk W. 331, 332
 Taylor Karol 114, 192, 355, 356, 462
 Teitelbaum Józef 426
 Telakowski Edmund 452

- Temkin M. 227
Teodorowicz Adam 114, 115, 125
Teodorowicz Edward 37
Teodorowicz Marcei 88
Tepicht Marcei 312, 313
Terlecki Władysław 78
Terpiłowski Stefan 316
Teszner S. 228
Thierry Józef 445
Thompson B.C. 332
Thon I. 390
Thorn Józef 426
Thugutt Mieczysław 270
Thullie Czesław 102
Thullie Maksymilian 104, 374, 438
Till Stanisław 126
Tillinger Tadeusz 197, 199-201, 299, 332
Todtleben Tadeusz 75, 189, 446, 449
Tokarski Jerzy 44, 119
Tołoczko Bolesław 313
Tołoczko Kazimierz 421
Tołoczko Ludwik 279, 283
Tołoczko Wincenty 465
Tołwiński Cyprian 301
Tołwiński K. 240
Tołwiński Tadeusz 296, 299
Tomaszewski A. 215
Tomaszkiewicz Michał 78
Tomczyński Józef 378
Tomicki Józef 126
Tomkowicz Mieczysław 215
Tongeren van 91
Toruń Leopold 441, 442, 443
Torzewski Stefan 115, 119
Trawczyński Stanisław 308
Trechciński Roman 324
Trejnis Zenon 354
Trepka Edmund 409
Trnobrany Alojzy 254, 467
Trochimowski Ludwik 481
Trocki S. 425
Trojanowski Adam 294
Trok J. 425
Troskoleński Adam T. 120, 121, 215
Tryliński Władysław 170, 415, 416
Trypolski Jan 441
Trzaskowski 317
Trzeciński Gustaw 289
Trzeciński Wawrzyniec 128, 132
Trzcionka Stanisław 484, 486/487
Trzeciecki Adam 345
Tubielewicz Edward 120, 284, 286
Tubielewicz Stanisław Witold 494
Tułacz Piotr 89, 175, 177, 178, 180-183, 224
Tułasiewicz 162
Tupalski Aleksander 368
Turczynowicz Feliks 316, 318, 320
Turczynowicz Stanisław 44, 47, 167, 197, 200, 319, 320, 433, 434
Turczyński A. 151
Tuszkowski T. 410
Tuszyński Jan 463
Twardowski 223
Twardowski Stefan 472
Twardowski Władysław 44
Twardzicki Aleksander 293
Twardzicki Bolesław 467, 468
Tybor Ignacy W. 66, 98, 152
Tybulczuk Franciszek 235
Tychoniewicz Stanisław 286
Tychowski A. 406, 407
Tykociński J. 262
Tylbor Ludwik 82, 439, 442
Tymowski Jan 184
Tymowski Stanisław Janusz 35
Tymowski Waclaw 67, 151
Tyski Feliks 238, 239
Tyszka Aleksander 146
Tyszka Bronisław 188, 446, 447
Tyszka Marian 67
Tyszka Mieczysław 279, 280
Tyszkiewicz Mieczysław 467
Tyszkiewicz Stefan 55, 57
Tyszyński 163
Ulatowski 223
Ulatowski 308
Ulatowski Kazimierz 288
Umiaszowski Henryk 39
Urbaniak Władysław 308, 309
Urbanowicz Eugeniusz 322
Urbanowicz Witold 241
Urbanowski Napoleon 341, 363, 366
Urbański Tadeusz 353, 406, 407, 410
Utnik Michał 327
Uzdański S. 228
Vacqueret Karol 58
Vespermann Johann 300
Vorbrod Waclaw 357
Voss Konstanty 45
Wachal Władysław 354
Wachniewski Aleksander 78
Wachowiak Stanisław 331
Wadzyński J. 388
Wagenhajm M. 424
Wagner C. 234
Wagner Edward 66, 67, 150, 151
Wagner Mirosława 94
Wahren Bronisław 209
Wakalski Marian 40
Walczak Stanisław 35
Waldmann Emil 424
Waleriańczyk Edmund 142
Walewski Jan 338
Walicki Franciszek 304
Walter Filip 112

- Wandycz Damian 119/120, 406, 407, 409
 Wantuła Kazimierz 485
 Wańkowicz Aleksander 335
 Wańkowicz Wacław 289, 292, 452, 454
 Warchałowski Edward 34, 35, 100, 238, 355, 356, 419, 420
 Warchałowski Jerzy 50, 53
 Warchałowski Zdzisław 30
 Wardzyński A. 67
 Warterasiewicz Michał 102
 Wasilewski E. 462
 Wasilewski J. 318
 Wasilewski Michał 78
 Wasilewski Stanisław 455, 460, 461
 Wasutyńska Irena 326
 Wasiutyński Aleksander 156, 356, 459
 Wasiutyński Zbigniew 355, 357, 439
 Wawrykiewicz Edward 153, 154, 158
 Wawrzyński Kazimierz 17
 Wawrzyński Czesław 67
 Waydowski Bronisław 418
 Wąsowicz Karol 278
 Wąsowski Julian 81, 359
 Wdowiszewski Jan 44, 45, 50
 Wdowiszewski Wincenty 43, 44
 Wdziękoński Teofil 284
 Weigel Kasper 419
 Weigel Kasper 99, 100
 Weigner S. 240, 254
 Weinert Rudolf 102
 Weinheber Maurycy 391, 392, 424
 Weinryb Mieczysław 227
 Welke Stefan 492
 Welter Georges 272
 Wenda Tadeusz 197
 Wendrowski Zygmunt 114
 Werstadt K. 118
 Wertenstein Ludwik 227, 325
 Wertheim Piotr 339
 Wex Otto 105
 Weychert Edward 427
 Wędziński E. 200
 Wężowicz Wincenty 45
 Wężyk St. 160
 Widawski Marian 455
 Widt Seweryn 31
 Widy Józef 432
 Wieleżyński Marian 115, 116, 119
 Wielgus Jan 202
 Wielki 227
 Wieluński Szczepan 89, 245
 Wierzbicki Witold 355
 Wierzejski Adolf 102
 Wierzejski Ireneusz 365
 Wierzejski Witold Kazimierz 209, 212, 218, 280
 Wigura 284
 Wiktor Stefan 42, 102
 Wilczek Stanisław W. 354
 Wilczkiewicz Edmund 100
 Wilk Zdzisław 250
 Wilniewczyc Piotr 351
 Winawer Brunon 227
 Windakiewicz Edward 398, 399
 Winiarz Kazimierz 102
 Winnicki Bronisław 421
 Wirszubski 424
 Wislocki Stanisław 200
 Wispek Paweł 345
 Wiszniewski 323
 Wiszniewski Benedykt 246
 Wiszniewski Benedykt 86, 88
 Wiśniewski Walerian 381
 Witek Albin 241, 276
 Witkiewicz Roman 251, 253
 Witkowski 149
 Witkowski 242
 Witkowski Józef 66, 67, 290
 Witkowski Stanisław 83, 234
 Witkowski Tadeusz 320
 Witkowski Zygmunt 63
 Witoszyński Czesław 349, 355, 357, 462, 463
 Witulski S. 275
 Wizbek Henryk 137, 138, 141
 Włodarczyk Wacław 98
 Włodarczyk Włodzimierz 464, 465
 Włodek Tadeusz 84
 Wodarski 82
 Wojciechowska J. 386
 Wojciechowski Cz. 310
 Wojciechowski Jan 332
 Wojciechowski Janusz 54, 55
 Wojciechowski Julian 481, 484, 486, 487, 488
 Wojciechowski Włodzimierz 249
 Wojcieszak Paweł 340, 341
 Wojewódzki Henryk 146
 Wojewódzki Juliusz 145
 Wojewódzki Wacław 66
 Wojnar Józef 249, 251-253, 257
 Wojnarowski Damian 359
 Wojnicz-Sianożęcki Zygmunt 319, 387, 410, 415
 Wojno Ludwik 291
 Wojsowski A. 234
 Wojtkowski Andrzej 312
 Wojtkowski Andrzej 342, 366
 Wojtkowski Zenon 64, 498
 Wojtyga Adam 58
 Wolfke Ludomir 356, 357
 Wolfke Mieczysław 192, 355, 357
 Wolfsthal Salomon 467, 468
 Wolicki Ignacy 289, 455, 456
 Woliński Ludwik 432
 Wolniewicz Eugeniusz 209
 Wolski Adolf 293
 Wolski Antoni 111
 Wolski Kajetan 111
 Wolski Wacław 345, 346, 354

- Wołkanowski Stanisław 82
 Wołyńska H. 441
 Woroniecki Paweł 139
 Wortman Maurycy 135, 136
 Wowkonowicz Romuald 120
 Woyciechowski Feliks 153, 154, 156
 Woyday D. 53
 Woysław Gustaw 320
 Wójcicki Jan 250
 Wójcicki Kazimierz 230, 231
 Wójcicki Rościsław 321
 Wójcik 86
 Wójcik Julian 13, 445
 Wójcik Kazimierz 146
 Wójcicki Kazimierz 201
 Wójcicki Stanisław 189
 Wrażej Władysław 204, 215
 Wrede Stanisław 67
 Wróbel Władysław 479
 Wróblewski Stefan 202
 Wrześniowski P. 303
 Wrzosek Wojciech 484
 Wszelaczyński T. 18
 Wusza W. 311
 Wyczyński Kazimierz 51
 Wyczyński W. 495
 Wysocki-Odrowąz Stanisław 189, 190, 324, 447
 Wypiański Stanisław 68
 Wyszyński O. 240
 Wyżnikiewicz Jan 121, 284
- Zabawski Romuald 481
 Zabierowski W. 152
 Zabierowski Władysław 66, 70, 98
 Zaborowski Jan 143
 Zaczek Józef 198
 Zadora-Szwejczer Józef 58
 Zagleniczny Jan 140
 Zagleniczny Jan 53, 140, 335
 Zagrodzki 207
 Zahalka Teofil 44
 Zajączkowski Stanisław 102
 Zajączkowski Z. 495
 Zajdler Kazimierz 322, 323, 325
 Zajkowski Jan 323
 Zakrzewski Bernard 198
 Zakrzewski Fr. 364
 Zakrzewski Jan 30
 Zakrzewski Konrad 464
 Zakrzewski W. 364
 Zakrzewski Zygmunt 160, 282
 Zaleski August 55
 Zaleski Sobiesław 442
 Zaleski Stanisław 367
 Zaleski Z. 405-407
 Załęcki Gustaw 58
 Załęski Edmund 138
 Załęski Wacław 159
- Załoziecki Roman 102, 124, 145
 Załuski Czesław 251, 466
 Zamenhof Ludwik 48
 Zamenhof St. 227, 228
 Zamorowski H. 318
 Zamoyski Franciszek 23, 24, 394
 Zamoyski Tadeusz 81, 135, 389, 408, 409, 415, 434, 489
 Zarański Jan 19, 23-26, 244, 394, 398
 Zaremba Karol 43, 45, 50
 Zaremba Szczęsny 43, 45
 Zaremba Wacław 461
 Zarębski Leopold 239, 240
 Zarębski Leopold 470
 Zasztowt Marian 494
 Zathay J. 312
 Zatorski Bohdan 128
 Zawacki Jan 287
 Zawadzki Józef 409
 Zawidzki Jan Wiktor 132, 133, 339
 Zawrocki Mieczysław 489, 490
 Zazula Albin 102
 Zborowski Wilhelm 379
 Zdanowiczowa A. 373
 Zejfert Oskar Ludwik 277, 278
 Zelena Stanisław 86
 Zembowski Stanisław 306
 Zembrzuski Michał 301
 Zeyland Stanisław 223, 363, 365
 Zgliński Leonard 44, 50
 Ziabicki Modest 277
 Zieleniewski Edmund 31, 106
 Zieleniewski Jan 92
 Zieleniewski Leon 50
 Zieleniewski Ludwik 45
 Zieleniewski M. 269
 Zieleniewski T. 419
 Zieliński Apolinary 210, 213
 Zieliński I. 480
 Zieliński Jan 480
 Zieliński Józef 71, 112
 Zieliński Józef J. 240, 254
 Zieliński Kazimierz 164
 Zieliński Mieczysław 285
 Zieliński Zdzisław 137
 Ziemiński Władysław 434
 Zienc Z. 80
 Zienkiewicz Edward 166
 Zietkiewicz Wiktor 105
 Zimenstark A. 391
 Zimnawoda Henryk 271
 Zipser Kazimierz 404, 455
 Złotnik A. 391
 Zmaczyński Aleksander 405
 Znatowicz Bronisław 128, 129, 131, 132
 Zoll Franciszek 471
 Zubelewicz Aleksander 304
 Zuber Rudolf 345
 Zubrzycki Tadeusz 198

Zuchmatowicz Stanisław 322
Zuchowicz K. 449
Zusman Ludwik 64
Zwierzchowski Mieczysław 484
Zwierzchowski Stanisław 91, 191, 192
Zwierzycki Roman 308
Zybert Józef 267
Żaboklicki Henryk 342

Żaczek Józef 43, 44
Żaklicki Władysław 45
Żaliński Stanisław 306, 307
Żardecki Kazimierz 119
Żarkowski Czesław 308
Żarnowski Janusz 164, 478
Żarnowski Ludwik 37
Żaryn Franciszek 495
Żebrowski Tadeusz 421
Żelazkiewicz Kazimierz 77, 78
Żencykowski A. 442
Żencykowski Wacław 82, 356, 357, 439, 443
Żerański Tadeusz 190, 194, 196
Żmigrodzki Alojzy 250
Żmigrodzki Zbigniew 201
Żmija Edward 486
Żochowski Wacław 327
Żóltowski Józef 323
Żórawski Kazimierz 282
Żuchowicz Karol 323
Żukowski Stanisław 396
Żurakowski W. 117
Żurek Adolf 119
Żwirko Franciszek 60
Żyliński 342